Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: https://slaegtsbibliotek.dk
Danske Slægtsforskere: https://slaegt.dk

KØGE BYS HISTORIE

UDGIVET AF TURISTFORENINGEN FOR KJØGE OG OMEGN

NYT NORDISK FORLAG • ARNOLD BUSCK
KJØBENHAVN MCMXXXII

KØGE BYS HISTORIE

UDGIVET AF

TURISTFORENINGEN FOR KJØGE OG OMEGN

VED

VICTOR HERMANSEN *og* POVL ENGELSTOFT

NYT NORDISK FORLAG · ARNOLD BUSCK
KJØBENHAVN MCMXXXII

Omslag og Vignetter af H. C. Bärenholdt

KRONS BOGTRYKKERI
HARALD JENSENS BOGTRYKKERI

FOR mere end en Menneskealder siden udsendte *Anders Petersen* sin Bog: *Kjøge Byes Historie efter trykte og utrykte Kilder*«, som, selv om den stadig er nyttig ved sine mange Oplysninger, dog er saare beskeden i sit Udstyr og meget nøgtern som Skildring, ikke at tale om, at den i Mellemtiden er blevet udsolgt. En ny Fremstilling af Byens Udvikling kunde derfor ønskes og er ikke blevet overflødig ved det statelige Værk: »*Fra det gamle Kjøge*«, som i den nyeste Tid har set Lyset. De tre Forfattere, *Hugo Matthiessen, Chr. Axel Jensen* og *Fr. Opffer,* som sammen med Tegneren *Aage Jørgensen* har skabt denne Bog, har begrænset deres Opgave til en Skildring af Byplanen, den kirkelige og borgerlige Arkitektur og Udendørslivet. Mange Sider af Køges Historie trængte derfor stadig til en ny Behandling, og »*Turistforeningen for Kjøge og Omegn*« satte sig derfor den Opgave at faa udarbejdet en saadan Skildring.

Beslutningen herom blev taget i 1927, og det blev overdraget Foreningens Formand, bistaaet af Redaktør *Erik Svarre,* at føre Tanken ud i Livet. Mag. art. *Victor Hermansen* og Redaktør *Povl Engelstoft* paatog sig Redaktionen, og i Samraad med dem blev Bogen anlagt som en paalidelig og letlæselig Fremstilling af Byens og den nærmeste Omegns Historie fra Hedenold til vor egen Tid. I saa stort Omfang som muligt har man stræbt at støtte Skildringerne ved Hjælp af Billedstof, af hvilket den overvejende Del ikke tidligere har været offentliggjort.

Det maatte fra første Færd være klart, at Foreningen ikke selv vilde kunne magte den økonomiske Side af Opgaven, men fra forskellig Side blev der ydet Tilskud, saaledes at Værket kunde udsendes. Med megen Tak maa det nævnes, at Køge Byraad, Sparekassen for Kjøge og Omegn, Kjøge Borger- og Haandværkerforening, Carlsen-Langes Legatstiftelse, Vallø Stift, Hielmstierne-Rosencroneske Stiftelse og Historisk Samfund for Københavns Amt har vist Sagen Interesse og bevilget Midler til Bogens Udgivelse.

Endelig er det store Arbejde, de to Forfattere af den nyere Tids Historie, *L. Blander* og *A. Chr. Westergaard*, har haft med at indsamle det omfattende Stofs mange Enkeltheder, blevet i høj Grad lettet ved venlig Imødekommenhed fra en Række Institutioner og Personer. Til disse og til de mange, der har stillet Billeder til Raadighed, rettes der derfor her en hjertelig Tak.

Særligt bør nævnes Redaktør *Frederik Opffer*, som har ydet megen værdifuld Hjælp, men ogsaa nu afdøde Overlærer *H. J. Hansen* fortjener at mindes for sin Indsats. Godsekspeditør *L. Engelstoft* har bistaaet Redaktionen, som især har været varetaget af Magister Hermansen, med mange Raad og Oplysninger.

INDHOLD

Forord 5

Indledningsdigt 9

S. A. Andersen: Køge-Egnens geologiske Udvikling 13

H. C. Broholm: Oldtidsminder i Køge-Egnen 23

Arthur G. Hassø: Køge Bys Historie indtil 1870.

Det middelalderlige Køge . 31

Købstadsstyrelsen indtil 1619 ... 58

Det 16. Aarhundredes Køge 81

By og Borgere 1600—1660 ... 119

Tilbagegangsaarene 1660—1787 . 174

Mod bedre Tider 1787—1870 .. 193

Hugo Matthiessen: Gamle Gaarde. 227

L. Blander og A. Chr. Westergaard: Køge i nyere og nyeste Tid ... 243

Hans Jensen: Køge-Kresen 369

Victor Hermansen og Povl Engelstoft: Gammel Kjøgegaard.

Træk af Gaardens Historie. Hans Rasmussen Carlsen 401

Frederik Opffer: Af en gammel Køgeborgers Erindringer ... 413

Noter og Henvisninger. 443

Embedslister ved Arthur G. Hassø. ... 461

Register 467

De Fiske-Koger i din Aa,
Mod Silde-Fanget komne, laa
I fordum Tid tillige
Som i en velbeskikket Havn;
Deraf du, Køge, fik dit Navn,
Og vil nu hver det sige.
Ved Kongers Hjælp du til en Stad
Er bleven, og du vorder glad
Ved Handel, som dig nærer.
Her løber til det salte Vand;
Du ligger i et frugtbart Land;
Tilførsel Gud beskærer.
Dig mange Varer føres til;
Du kan udskibe, naar du vil,
Dit Korn med andet mere.

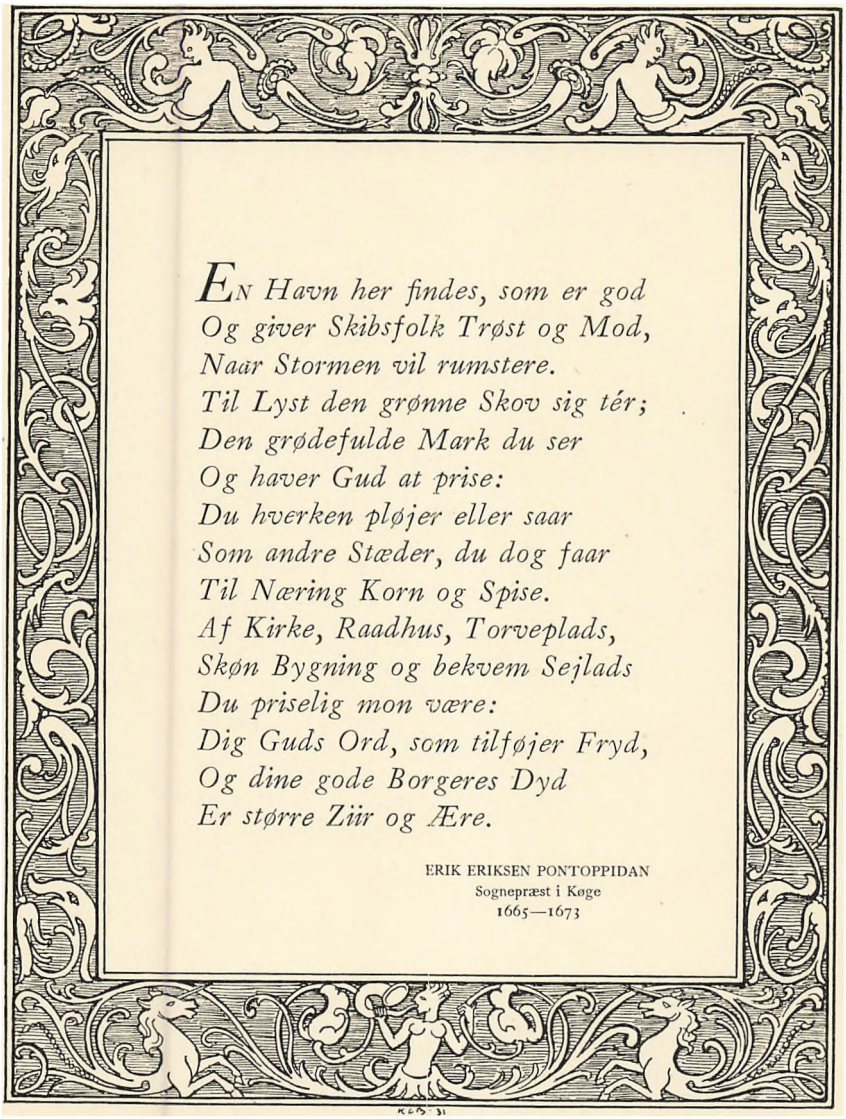

En Havn her findes, som er god
Og giver Skibsfolk Trøst og Mod,
Naar Stormen vil rumstere.
Til Lyst den grønne Skov sig tér;
Den grødefulde Mark du ser
Og haver Gud at prise:
Du hverken pløjer eller saar
Som andre Stæder, du dog faar
Til Næring Korn og Spise.
Af Kirke, Raadhus, Torveplads,
Skøn Bygning og bekvem Sejlads
Du priselig mon være:
Dig Guds Ord, som tilføjer Fryd,
Og dine gode Borgeres Dyd
Er større Ziir og Ære.

ERIK ERIKSEN PONTOPPIDAN
Sognepræst i Køge
1665—1673

KØGE-EGNENS GEOLOGISKE UDVIKLING

Af Geologen, Dr. phil. S. A. ANDERSEN

HVAD Køge er for den historisk interesserede, er Køges Omegn for den geologisk interesserede. Ikke blot fortæller Landskabet om Landets Tilblivelse for mange Tusinde Aar siden, men ogsaa den hvide Kalk og Kridtet, der flere Steder kommer frem, interessantest i Faxe Banke, smukkest i Stevns hvide Klint, er hyppigere end andre Steder Maalet for geologiske Udflugter.

Nederst i Stevns Klint ses et ca. 30 m tykt Lag Skrivekridt. Ved København har man gennemboret hele Kridtlaget, der er 500 m tykt, og derefter borede man yderligere 300 m ned i en graa Mergel. Da man overalt i Danmark, hvor man har boret gennem de yngre Lag, har truffet Skrivekridt, maa man antage, at det danner et ca. 500 m tykt Lag under hele Landet, altsaa ogsaa under Stevns Klint og hele Køge-Egnen, og at man herunder træffer flere hundrede Meter graa Mergel.

Kridtet er aflejret paa Bunden af et Hav, der en Gang for mange Aartusinder siden — man mener endog for ca. 100 Millioner Aar siden — har strakt sig over hele Danmark. Dette Kridthav har været betydeligt varmere end Nutidens Østersø, ja, det har endog været mindst 20 Grader varmt hele Aaret rundt. Man finder nemlig i Kridtet bl. a. Rester af Koraller, og de kan kun leve i Have, der er saa varme. I den følgende Danien-Tid danner de endog hele store Koralrev. Et saadant Koralrev er Fakse Kalkbrud anlagt i.

Over Skrivekridtet følger nogle Kalksten, der er dannet i Danien-Tiden, og som tilsammen kaldes for Danskekalk.

De ældste Lag af denne antageligt indtil 200 m mægtige Lagserie træffer man øverst i Stevns Klint som Limstenen, der hænger ud over Skrivekridtet, og det er ligeledes Danskekalk, der graves ved Kagstrup (Karlstrup), Nord for Køge. De yngste Lag ses i de mindre Grave ved Lille Skjensved og i Herfølge Kirkebakke, samt i Fakse Kalkbrud. Især i Koralkalken her træffer man en Rigdom af Snegle- og Muslingeskaller, ofte kun som Aftryk; men ogsaa de andre Steder, f. Eks. i Herfølge Kirkebakke, kan man finde kølledannede Pigge af Søpindsvin, Tænder af Hajer m. m., og Skjolde af store Havskildpadder er fundet i de samtidige Lag i København.

Medens det endnu er uafgjort, om Sjælland er dukket op af Havet i Begyndelsen af Danien-Tiden, er det i hvert Fald sikkert, at henimod Slutningen er en Del af det blevet tørt Land, nemlig Egnen mellem Køge, Roskilde og København. Derved er der antageligt blevet afskaaret en lille Havbugt i det nuværende Øresund fra det øvrige Danmark. Den grusede Kalk, der findes øverst i Herfølge Kirkebakke, er en Stranddannelse fra Danien-Tidens Slutning.

Med Danien-Tiden slutter Kridttiden og dermed Jordens Middelalder, og den sidste geologiske Periode »den nyere Tid« begyndte. Den deles i to Tidsafsnit, nemlig Tertiærtiden og Kvartærtiden.

I Begyndelsen af Tertiærtiden sker der en Forandring i Landet, saaledes at Sand og Ler fra nu af skylles ud i Havet over Danmark og aflejres oven paa Kridttidens Kalk. Fra Køge-Egnen kendes kun et enkelt Lag fra denne Tid, nemlig Lellinge Grønsandskalken, der ses nederst i Skrænterne langs Køge Aa i Skovhusvænget Vest for Lellinge og som løse eller fastsiddende Sten i Bunden af den. Den ligger umiddelbart oven paa Danskekalken og maa saaledes være aflejret i Begyndelsen af Tertiærtiden. Ved Brøndboringer har man kunnet følge Grønsandskalken vestpaa; men den gaar her over til Kerteminde-Ler ved Storebælt eller dækkes af dette.

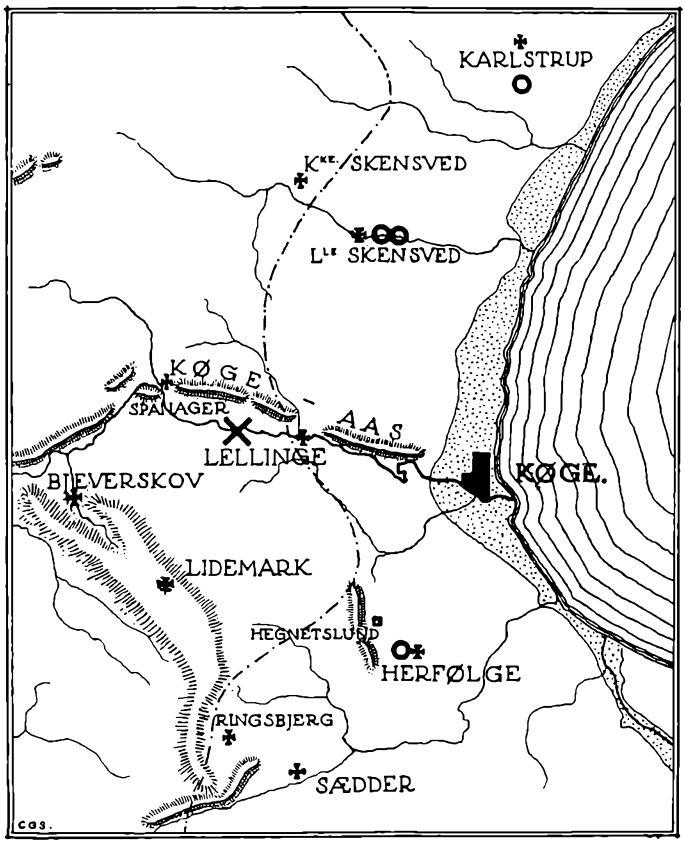

GEOLOGISK OVERSIGTSKORT OVER KØGE-EGNEN

De ældste Jordlag, der kommer frem i Køges nærmeste Omegn, er Danskekalken, der stammer fra Kridttiden; den kan ses i de Kalkgrave, der er afmærket paa Kortet med en Ring. Vest for den punkterede Linie midt ned over Kortet dækkes den af Tertiærtidens Grønsandskalk, der kan ses i Aabrinkerne i Skovhusvænget, ved Krydset Vest for Lellinge. Istidens Moræne og Smeltevandets lagdelte Sand og Grus danner et sammenhængende Lag over de ældre Jordlag og findes som Regel lige under Mulden. Moænen danner bl. a. en lang Bakke, Lidemarksmoænen, mellem Bjeverskov og Ringsbjerg. Ogsaa Smeltevandets Aflejringer danner nogle Bakkerygge, Aasene, af hvilke de mest fremtrædende er angivet paa Kortet. Fra Tiden efter Istiden stammer det Sand, der er aflejret af Havet paa den hævede Havbund inden for den nuværende Kyst (det fint prikkede Omraade).

Fra Resten af Tertiærtiden kender man ingen Aflejringer i Køge-Egnen; men endnu i lang Tid strakte Havet sig ind over det vestlige Danmark.

I Tertiærtiden er Temperaturen efterhaanden aftaget saa meget, at den tilsidst ikke har været højere end nu. Men den aftog yderligere, og snart blev det saa koldt, at den Sne, der om Vinteren faldt i Skandinaviens Højfjelde, ikke kunde smelte helt bort om Sommeren. Hvert Aar blev der da et Overskud tilbage af »evig Sne«, og Mængden af Sne voksede i den Grad fra Aar til Aar, at Sneen blev presset sammen til Is, der langsomt begyndte at glide ned gennem Bjergdalene som Gletschere for efterhaanden at fylde dem. Tilsidst forenedes Isen over Bjergkammene til et sammenhængende Isdække, der efterhaanden i Løbet af Aartusinder bredte sig ud over de omliggende Lande. Istiden var da i fuld Gang, og med denne begynder det andet og sidste Afsnit af »den nyere Tid«, nemlig Kvartærtiden, der varer indtil Nutiden.

Ikke blot Norges og Sveriges Klipper blev skuret løs af Isen og transporteret ned over de tilstødende Lande. Ogsaa Jordlagene her blev slidt af og som større eller mindre Flager slæbt med ud mod Isens Rand, hvor de atter blev aflejret i sammenæltet, ofte ukendelig Tilstand som de store, stenede Bakker, man kalder for Moræner. Da Ismassen senere igen blev mindre, kom Isens Rand efterhaanden til at ligge nærmere og nærmere Norge og Sverige, og Morænerne ligger derfor fordelte over hele det Omraade, der tidligere var dækket af Isen. En saadan Morænevold træffer man f. Eks. Sydvest for Køge som den Bakkeryg, hvorpaa Lidemark ligger. Især den sydlige Del af denne Ryg er tydeligt udviklet Vest for Ringsbjerg.

Paa Grund af, at Isen har bortskuret de ældre Istidsaflejringer i Køge-Egnen, kendes her saa at sige kun Aflejringerne — Morænerne og det lagdelte Sand og Ler — fra Istidens Slut. Ligeledes er Morænernes Underlag blevet skuret stærkt af, saaledes at de ældre Jordlags Udbredelse ikke er saa stor som oprindeligt. Grønsandskalken træffes nu kun Vest for en Linie

fra Tune over Kk. Skjensved, Lellinge, Ringsbjerg til Freerslev ved Haslev; men tidligere har den sikkert strakt sig længere mod Øst. Stenene i Isen, der skurede hen over Kalken, har paa denne indridset en Mængde fine Skurestriber, der viser, hvilken Vej Isen er gledet. Man kan da se, at Isen hovedsageligt er

Køge Aa i Skovhusvænget Vest for Lellinge, hvor Grønsandskalken kommer frem i Bunden af Aaen.

kommet fra Østersøen og med nordvestlig Retning er gledet op over hele Køge-Egnen. Enkelte Steder har man desuden fundet Skurestriber, der viser, at Isen tidligere er kommet fra Nordøst.

Paa et sent Tidspunkt af Afsmeltningen laa Isranden midt ned over Sjælland fra Kalundborg til Sorø og derfra mod Nordøst over Stenlille til Hornsherred og Hillerød. Inde under Isen strømmede Smeltevandet mod Nordvest ud til Isranden; det løb i lange Tunneler, der tilsidst blev udfyldt med det Sand og Grus, som Smeltevandet førte med sig. Det blev ofte aflejret op til stor Højde over Isens Bund, og da Isen senere smel-

tede bort, kom Sandet og Gruset til at ligge som lange Bakkerækker gennem Terrainet. Saadanne Bakker kaldes Aase, og de er ret almindelige paa Sjælland. En af de smukkeste er selve Køge Aas, der begynder straks Vest for Køge i »Aasen« og kan følges med vekslende Retning vestpaa til Haraldsted Sø og Gyrstinge Sø og videre til den omtalte Israndved Stenlille. Aasen angiver altsaa, at der her har strømmet en Flod inde under Isen. En anden meget mindre har strømmet vestpaa forbi Ll. Skjensved, en tredie har strømmet sydligere forbi Sædder i Dalsænkningen her. Mærkeligt nok har der ogsaa en kort Tid strømmet en Flod fra Køge Aas mod Syd vesten om Svansbjerg ned mod Herfølge St., og det er denne, der har aflejret Sandbakkerne Paaskebjerg og Pinsebjerg.

Senere har der mellem Svansbjerg og Herfølge eksisteret en lille Sø, hvori det stenfrie Ler blev aflejret, som Hegnetslund Teglværk udnytter. I dette Ler kan man kun finde Blade og Frø af Plantearter, der nu vokser højt mod Nord i Norge, Sverige og i Grønland, saaledes at Temperaturen endnu, mens dette Ler blev aflejret, har været meget lav. Leret kalder man for Dryas-Ler efter en lille Blomst, Rypelyng (paa Latin: Dryas). I Leret kan man ofte se, hvor meget der er aflejret paa et Aar, og saaledes tælle op, hvor længe det har været om at blive aflejret. Det kan man imidlertid ikke gøre her ved Køge, men andre Steder i Landet, og i Sverige har man paa denne Maade kunnet tælle adskillige Tusinde Aar tilbage i Tiden. Man er herved kommet til det Resultat, at det antageligt er noget over 15,000 Aar siden, Leret ved Hegnetslund og Sandet i Køge Aas blev aflejret.

Da Isen omsider var smeltet bort, indvandrede Planter og Dyr, og i Stedet for Sand og Ler blev der nu dannet Tørv i Søer og Moser. De ældste Tørvelag ligger nederst i Moserne og de yngste øverst, og ved at undersøge Tørvelagene kan man følge Forandringerne i Skovenes Udseende efter Istiden og op til Nutiden. Først kom de smaa lave Pilebuske, Birketræer og Urter, som man finder Rester af i Dryasleret, og med

dem kom Rensdyrene paa deres Sommervandringer, forfulgt af Ulve, og maaske de første Mennesker, der har betraadt Danmark. Senere indvandrede Fyrren, først nogle lave, forkrøblede Træer, senere store, velvoksne Træer, der dækkede Landet som tætte, mørke Skove. Rensdyret udvandrede til Sverige; men i Stedet kom det større Elsdyr samt Uroksen, der er Stamformen til vore Køer, den europæiske Bison, Kronhjorten, Raadyret og Vildsvinet, og med disse Dyr fulgte Bjørnen, Vildkatten og Menneskene, der ledsagedes af deres første Husdyr, Hunden. Fra denne Tid stammer de første fyldigere Oplysninger om vore Forfædre. Deres Redskaber forfærdigedes af Flintesten, af Knoglerne af de nedlagte Jagtdyr og af Hjortenes Takker. Efter den først kendte større Boplads, som er fundet i Maglemose ved Mullerup, Nordvest for Slagelse, kaldes denne Tid for Mullerup-Tiden, og den er saaledes samtidig med Fyrretiden.

Senere begyndte Egen at indvandre sammen med Lind, Ask og Elm, og efterhaanden fortrængte de Fyrreskovene. Fra denne Egeblandingsskovenes Tid stammer de især fra Roskilde Fjord og Limfjorden kendte Bopladser, hvor man finder en saa stor Mængde Muslingeskaller, overvejende Østersskaller, at Laget kan blive over 1 m tykt. Disse Skaldynger indeholder Affaldet fra Beboernes Maaltider, der for en stor Del bestod af Østers, og derfor benævner man dem Køkkenmøddinger. Denne Tid kaldes efter en berømt Boplads ved Limfjorden for Ertebølletiden. Den afløses senere af den yngre Stenalder, under hvilken vore velkendte Stendysser og Jættestuer blev byggede, og efter denne følger Broncealderen, under hvilken Bøgen indvandrer til Landet. I den følgende Jernalder fortrænger den Egen, saaledes at vi i Nutiden er i Bøgeskovenes Tid. Først i den seneste Tid er Granen ved Plantning blevet almindeligere end Bøgen.

I Løbet af Egeskovenes Tid udryddes Uroksen og Elsdyret, antageligt ogsaa Bisonen, medens de øvrige Dyr holder sig helt ned til den historiske Tid og ind i den. Dette sidste er

maaske ogsaa Tilfældet med Bæveren, der allerede er indvandret med Fyrreskovene og har været meget talrig i vore Søer at dømme efter de hyppige Fund af dens Knogler i Moserne. Den har antagelig levet her endnu, efter at Menneskene havde givet Skove og Byer Navne; thi der kan vel næppe være Tvivl om, at Bjeverskov, Vest for Køge, virkeligt betyder Bæverskoven, og at Bæveren da har levet i Køge Aa meget sent.

Siden Istiden har Landet snart hævet, snart sænket sig, saaledes at den nuværende Kyst ikke har eksisteret lige siden da. Under Isens Afsmeltning maa man antage, at Stedet, hvor Køge nu ligger, har været hævet en Snes Meter over Havet, saaledes at Sjælland har været landfast med Skaane. Senere i Fyrretiden har Landet hævet sig endnu mere, saa at Køge-Egnen har ligget 50 m, muligvis endog 75 m over Havet. Østersøen var da en stor Ferskvandssø, der kaldes Ancylussøen og havde Afløb gennem Storebælt. Derefter har Landet atter sænket sig, og Havet har bredt sig ind over tidligere Landomraader. Derfor kan man nu finde Tørvemoser fra Fyrretiden paa Havbunden uden for den nuværende Kyst, saaledes som fornylig i Køge Havn, og man kender Tørv, der ligger paa 11 Meters Dybde i Køge Bugt. Den ferske Østersø blev herved omdannet til en salt Østersø, der var dobbelt saa salt som nu. Denne Tid kaldes for Littorinatiden, og dens Strandlinie ligger ved Helsingør ca. 8 m over den nuværende Kystlinie, og ved Køge $2^1/_2$ m over Havet. Alle de lave, sandede Kyststrækninger laa da under Vand, og Køge ligger saaledes paa Littorinahavets hævede Sandbund. Siden Littorinatiden har Landet været i langsom Hævning, hvilket har til Følge, at Kystlinien stadigvæk skydes udefter, fremskyndet ved den ret stærke Aflejring af Strandsand, der foregaar langs Kysten.

OLDTIDSMINDER I KØGE-EGNEN

Af Museumsinspektør H. C. BROHOLM

DE jordfaste Mindesmærker fra Oldtiden forekommer ikke blot ret uregelmæssigt i de forskellige Dele af vort Fædreland; men selv indenfor et saa forholdsvis begrænset Omraade som Sjælland kan man iagttage betydelige Forskelligheder med Hensyn til Antallet og Arten af Oldtidsminderne. Det bliver da muligt ved Hjælp af de jordfaste Mindesmærker at danne sig et Billede af Landets Bebyggelse i Oldtiden, idet den maa have samlet sig omkring de Steder, hvor Mindesmærkerne findes, medens de øvrige Dele enten har været meget tyndt befolkede eller maaske slet ikke været beboede.

I Køkkenmøddingtiden maa ikke alene Øresundets Kyst men ogsaa Roskildefjordens forskellige Vige have frembudt særlig gunstige Livsvilkaar for hin Tids Mennesker og derfor have været de vigtigste og tættest bebyggede Egne. I den yngre Stenalder kan vi desuden paavise et andet vigtigt Bebyggelsesomraade, hvis Centrum har været det nuværende Ølstykke Herred; i dette kender man henved 200 Megalithgrave (d. v. s. Grave med store Sten: Dysser og Jættestuer), det største Antal der er konstateret indenfor saa snævert et Landomraade. Denne Bygd har bredt sig sydpaa ind i Københavns Amt, hvor navnlig den vestlige og nordvestlige Del danner en Fortsættelse Den nordlige Del af Sømme Herred kan saaledes opvise o. 100 Stengrave, og ogsaa i Nordvestsiden af Smørum Herred og i Voldborg Herred optræder disse Mindesmærker hyppigt. Derimod kan Tune og Ramsø Herreder ikke antages at have rum-

met noget imponerende Antal Stengrave, og kun i den vestlige Del af Herrederne optræder de, hvorimod de mangler fuldstændigt imod Øst. Det hænger sikkert sammen med, at den lave østlige Del af Amtet ikke har frembudt de Terrænforhold med et bakket Landskab og lette sandmuldede Jorder, som Storstensgravenes Folk yndede.

De ikke særlig mange Høje, som de to omtalte Herreder rummer, maa snarest antages at stamme fra den følgende Periode, Bronzealderen, men heller ikke i denne kan Tune og Ramsø Herreder formodes at have haft nogen talrig Befolkning. Hovedmængden af Gravhøjene samler sig i to Striber, af hvilke den vestlige gaar gennem Snoldelev, Tune og Reerslev Sogne og slutter sig til de højrige Egne i Smørum Herred, medens den østlige strækker sig fra Solrød op gennem Kagstrup og bøjer mod Øst ind i Karlslunde Sogn. Utvivlsomt betegner disse Højstriber gamle Vejlinjer.

I Forhold til disse ret ringe Mængder af jordfaste Mindesmærker er det snarest overraskende at finde en Gruppe paa 8 Gravhøje nordvestligt paa Køge Bys Omraade. De tre af dem er dog i tidligere Tid blevet sløjfede, men Resten er nu fredlyste. Det er gennemgaaende smaa Høje, 2—3 Meter i Højden, 15—17 Meter i Tværmaal. I en af dem skal der være fremdraget et nu forsvundet Bronzesværd, og det bekræfter, hvad vi paa Forhaand maatte antage, at Højene stammer fra Bronzealderen. Udover disse kender vi ikke jordfaste Oldtidsmindesmærker fra Køges Omraade. Ingen Dysser eller Jættestuer er nogensinde blevet fremdraget her.

En af Gl. Køgegaards Marker, der bærer Navnet Ellehave, ender i et jævnt skraanende Næs mellem den nuværende Køgeaa og et gammelt Aaleje, og paa dette Sted har der i den ældre Stenalder været en ikke ubetydelig Boplads. Over en Strækning af flere Tønder Land er der her opsamlet ca. 20,000 Stykker Oldsager. Under Muldjorden laa et henved 50 cm tykt Sten- og Gruslag, hvori der forekom ildskørnede Sten, Kul og Aske samt Arnesteder, og ved et af disse fandtes Potte-

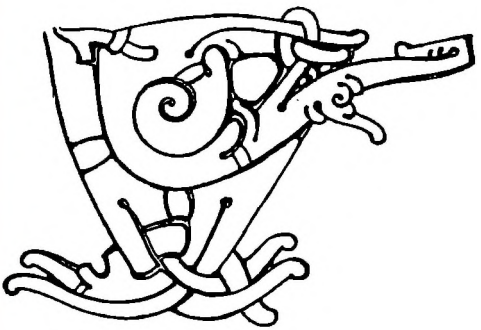

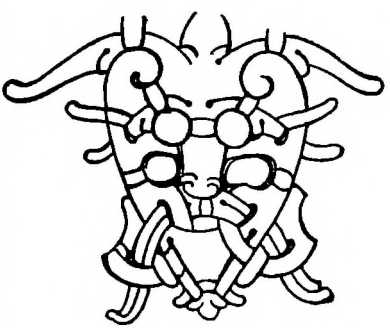

Ornamenteret Redskab af Hjortetak fra Vikingetiden, fundet i Køge Strand.

skaar. Ogsaa Ben af vilde Dyr blev fremdragne; de er af Herluf Winge bestemt som stammende fra Krondyr, Raadyr, Vildsvin, Sæl og Svane. Blandt Oldsagerne, af hvilke Nationalmuseet ejer ca. 600, forekommer de paa den ældre Stenalders Bopladser almindelige Typer: Skivespaltere, Kerneøkser, Flækkespaltere, Skrabere af forskellige Former, Bor, Blokke, Flækker m. m.[1])

Paa Baggrund af dette Fund virker det ejendommeligt, hvor lidt Køge-Egnen har givet af Sager fra den følgende Periode, den yngre Stenalder. I Stranden nær Køge er der fundet en bredægget Flintøkse og paa Aasen en smuk Kile af gul Flint. Paa Gl. Køgegaards Mark er der opsamlet en tresidet Pilespids og en Flintkile, og i Nærheden af Køge en Flintblok, en Grønstensøkse og en Kile. Mere foreligger der, mig bekendt, ikke i Nationalmuseets Samlinger af disse almindelige Sager, og ingen af dem stammer fra Grave. Men de giver dog Vidnesbyrd om, at Mennesker ogsaa har færdedes paa disse Steder i den yngre Stenalder.[2])

Fra Bronzealderen er Materialet endnu sparsommere; men det var dog i og for sig kun, hvad man kunde vente. Det indskrænker sig til det allerede nævnte Sværd og en Paalstav.[3])

Derimod er det forbavsende, at der heller ikke fra Jærnalderen kan opvises mere end ialt fire Fund. Det er paa mangfoldige Steder i Landet iagttaget, at Egne, der ikke har haft nogen nævneværdig Bebyggelse i Sten- og Bronzealderen, har huset en betydelig Befolkning i Oldtidens senere Del. Dette har imidlertid ikke været Tilfældet med Køge-Egnen.

I en Grusgrav nær Gl. Køgegaard er der under flad Mark fundet en lille Urnegravplads, der var næsten helt bortpløjet; den ene af Urnerne indeholdt en Jærnfibula med to korsprydede Kugler, der daterer Gravpladsen til den førromerske Jærnalder.[4]) Paa Hovmarken »Lindemark«, ligeledes under Gl. Køgegaard, er det eneste Fund af Ædelmetal blevet fremdraget, som kendes fra denne Egn. Det er en simpel Guldfingerring, dannet af et fladt, bredt, i Midten lidt ophøjet

Baand.[5]) Af større Interesse er dog de to andre Stykker fra Slutningen af Jernalderen, som begge er kommet for Dagens Lys ved Opmudring i Havnen. Det ene er en Sværdknap af Ben, der stammer fra Vikingetiden, men nogen nærmere Datering af Stykket tør ikke gives.[6]) Det andet maa sikkert betegnes som et af de ejendommeligste Stykker, der overhovedet kendes fra Vikingetiden herhjemme.[7]) Det er, som Afbildningen viser, en Gren af en Kronhjorts Gevir med et vedhængende Stykke af Stammen, overalt omhyggeligt glatskrabet og pudset. Stammestykket, der er lige afskaaret for Enderne, er gennemboret til Skæftning, og har paa Siderne to dybt indskaarne Tegninger, medens Grenens Spids er formet som et Dyrehoved. Det dekorative, indskaarne Mandshoved er velkendt som et af Vikingetidens yndede Motiver. Det forekommer saaledes paa Aarhus-Stenen og paa Skrinene fra Bamberg og Cammin, omend tarveligere udformet. Den anden Tegning er en stærkt degenereret Dyrefigur. Ved Hjælp af disse to Tegninger kan hele Stykkets kulturhistoriske og tidsmæssige Stilling ganske sikkert bestemmes.

I Norge opstod i det 9. Aarhundrede gennem Samvirke mellem norsk og irsk Kunst en Stil, en ren og skær Dyreornamentik. Herhjemme er Stilen kendt ved det lille Sølvbæger, som er fundet i den ene af Jellingehøjene. Skønt Stilen saaledes er norsk-irsk, har den dog faaet Navnet Jellingestilen, da den først er videnskabelig beskrevet paa Grundlag af Jellingebægeret. I Løbet af det 10. Aarhundrede udartede denne Stil mere og mere og afløstes i Norge af den saakaldte Ringerikestil, der foruden Dyrefigurerne optog Plantemotiver (Akantusblade). Køgestykket viser en ren Dyreornamentik, der er noget degenereret, og tilhører stilistisk det sidste Afsnit af Jellingestilen, det vil sige, at det maa være gjort omkring Aar 1000.

I Sammenligning med hvad andre Byer har at opvise, er det saare lidet, der, mig bekendt, er gjort af Oldtidsfund i Egnen omkring Køge, men det beror næppe paa en Tilfældighed,

at Materialet er saa spinkelt. Køge laa udenfor det Omraade af Sjælland, hvor Traadene løb sammen. Det var, saa vidt vi kan se, Egnen omkring det Indre af Roskilde Fjord, der dannede Bebyggelsens Centrum, og som i hvert Fald fra Folkevandringstiden var Sædet for Kongemagten. I Modsætning hertil var Køge-Egnen vistnok kun meget tyndt befolket og den maa, efter de foreliggende Forhold at dømme, have staaet udenfor Kulturen hele Oldtiden igennem.

KØGE BYS HISTORIE INDTIL 1870

Af cand. mag. ARTHUR G. HASSØ

DET MIDDELALDERLIGE KØGE

HVOR Køgeaasen stopper op et Par Kilometer fra Køgebugt, laa i den tidlige Middelalder Landsbyen Køge eller Gammelkøge, som den senere kom til at hedde i Modsætning til Købstaden Nykøge eller Køge. Landsbyens Jorder laa mellem Skovene paa Aasen i Vest og Havet, og dens Indbyggere var Bønder, der dyrkede deres Marker og lod deres Kvæg græsse paa Strandengene langs Bugten og op langs Aaen.

Alt tyder paa, at vi her staar over for en meget gammel Bebyggelse. Et Stednavn som Køge hører til de allerældste, og disse Navnes Betydning er det nu næsten umuligt at finde. Der har da ogsaa været fremsat forskellige Tydninger af Navnet. Man har villet udlede det af »Kog«, et lille, fladbundet Handelsfartøj, eller af »Køje«, et Hvilested eller Tilflugtssted for Skibe; man har gættet paa, at Navnets Endelse -e skulde være det samme som »Aa«, saaledes at Byen skulde have faaet Navn af sin Beliggenhed ved Aaen. Den nyeste Forklaring gaar ud paa, at Køge skulde betyde »Bolværk«; men nogen sikker Tydning af Navnet kan næppe gives.[1]) Naar Flertallet af Tydningerne paa den ene eller anden Maade udleder Navnet af Forhold vedrørende Skibsfart og Havn, maa det dog siges, at herfor taler Sandsynligheden ikke, da det forudsætter, at den ældste Bebyggelse ikke har været en Bondeby. Langt rimeligere er Forklaringen, at Landsbyen har faaet Navn af Beliggenheden ved Aaen.

Vi hører meget lidt til Landsbyen Køge i Middelalderen; en Aarbog henlægger Drabet af den hellige Margrete i 1170-

erne til Gammelkøge;[2]) men medens Bondebyen lidt efter lidt forsvandt, da Herregaarden Gammelkøgegaard var begyndt at opsluge dens Jorder i Løbet af Middelalderen, voksede til Gengæld Købstaden Nykøge eller Køge frem paa Strandengene Øst derfor.

Købstaden er ikke, som det saa ofte er blevet sagt, blevet til ved en Flytning af Gammelkøge. Den er en Nydannelse, anlagt helt ude ved Strandbredden umiddelbart ved Aaens Udløb i Havet og paa den gamle Bondebys Jorder. Naar den blev lagt her paa et ugunstigt Terræn, hvor den altid vilde være truet af Havet, var det, fordi den skyldte rent geografiske Forhold sin Tilblivelse: Aamundingen var en naturlig Havn, hvortil Veje førte inde fra Sjællands kornrigeste Egne.

I Lighed med, hvad der skete i det 13. Aarhundrede i de østelbiske Egne, hvor Tyskerne byggede Købstad efter Købstad i de tidligere slaviske Omraader, anlagdes Køge efter en bestemt Plan. Den var, siger Hugo Matthiessen, først og fremmest skabt »som en Broby, et Gennemfartsled for Trafik, som ad Vejlinjerne trak sammen her for at passere Aaløbet og komme i Forbindelse med Havet«.

»Dette Forhold giver sig klart tilkende i Placeringen af Byens tre vigtigste Adelsstrøg, og af disse synes atter at fremgaa, at den nye Strandkøbing har overtaget Rollen som Færdselsfordeler af et mere vestligt liggende Punkt, antagelig Gammel Kjøge. Vejlinjerne, som løber sammen her, er trukne samlede mod Øst og fortsætter parallelt med Aaen frem gennem Købstadens Vestergade, et Hærstræde, hvis Rolle dermed er givet. I sin nuværende Hovedretning maa Landevejen fra Nord gennem Nørregade ligeledes være blevet til samtidig med Ny-Kjøges Anlæggelse, der gjorde det mest praktisk at holde Færdselen nærmere Kysten, og Brogades Bestemmelse fremgaar tydeligt nok af Navnet. Kjøge blev fra første Færd en Gennemfartsby af Rang, idet Trafiken fra København og Roskilde mod Stevns og Sydsjælland passerede Nørregade, Brogade og Broen over Aaen, hvis Vigtighed for Byen slaaende fandt Udtryk i, at den sammen med en fra Himlen udstrakt Haand, et Kors og en Krone fandt Plads i Stadens middelalderlige Signet«.[3])

Baggrunden for Køges Opkomst maa sikkert søges i Sildefiskeriet i Øresund, der sammen med de nordtyske Byers Grundlæggelse gav Østersøhandelen nye Baner. For Midtsjælland og Østsjælland blev den naturlige Havn i Aagabet ved Køge et selvfølgeligt Udgangspunkt for Farterne til de store

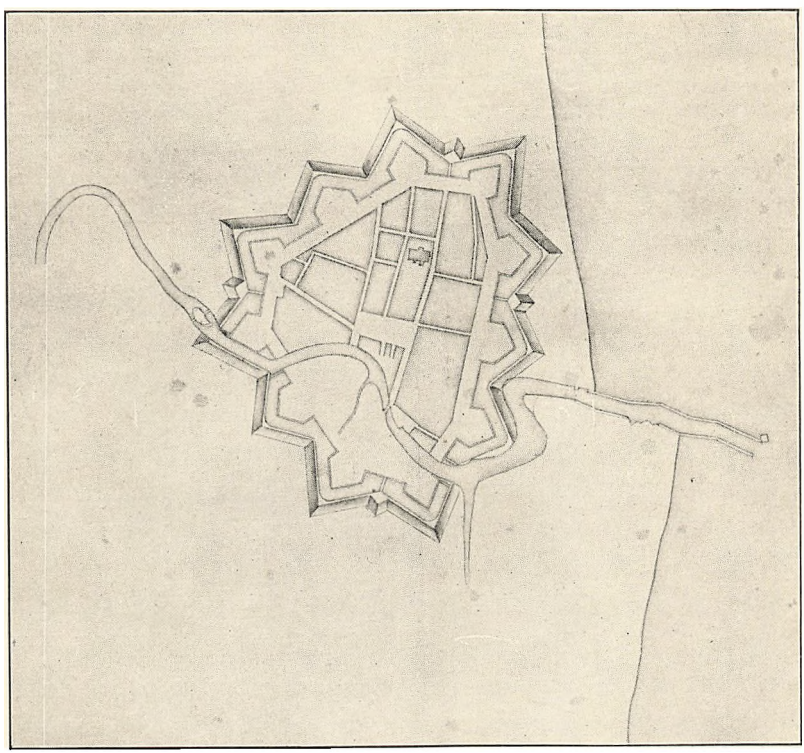

Køge Byplan. Tegning fra det 17. Aarh. i Nationalmuseet.

Skaanemarkeder, og ovre ved Skanør fik Køgeborgerne deres faste Leje, medens Høstfisket og Markedet stod paa.[1])

Sandsynligvis er Køge Købstad blevet til i anden Halvdel af det 13. Aarhundrede, i Erik Glippings Tid. Den nævnes ikke i Kong Valdemars Jordebog; men den 4. Juli 1288 fik Køge det ældste *Privilegium*, hvorom vi har bevaret Efterretning, af Erik Menved. Idet han tog Køge Bys Indvaanere

i sin Beskyttelse, bestemte han, at der dér i Staden skulde herske samme Lov, Ret og Købstadfred som i Roskilde, og samtidig lovede han alle dem, der vilde bygge og bo paa Stadens hidtil ubebyggede Grunde, Frihed for alle kongelige Afgifter i de første fire Aar, de boede paa Grunden.[5])

Om dette kongelige Privilegiebrev, der er et Vidnesbyrd om, at Kongen var Byens Herre, er det blevet sagt, at »man her staar Ansigt til Ansigt med et Nyanlæg, et Nybyggersamfund i Vækst, hvis ydre Rammer vel er fæstnede, men endnu langt fra udfyldte af Bebyggelsen«. Man finder i Brevet »en tydelig udtalt Stræben efter at hidkalde Folk og fremme Tilflytning og Byggeri, netop fordi der her er Tale om en nyfødt, ufærdig By, hvis Grundlæggelse maa have fundet Sted forholdsvis kort Tid i Forvejen«.[6])

En yderligere Grund til at henføre Købstadens Grundlæggelse til Erik Glippings Tid finder man deri, at denne Konge engang i sine Regeringsaar skænkede Køge Bymænd Græsgangene paa begge Sider af Aaen, en Gave, som Erik Menved stadfæstede den 17. April 1293. Samtidig med denne Stadfæstelse gav han Borgerne Ret til, at de i Roskilde maatte nøjes med at betale det samme i Told, som denne Bys Borgere betalte i Køge.[7])

Den *Stadsret,* Køge fik i 1288, var den samme, som Erik Glipping i 1268 havde givet Roskildeborgerne Stadfæstelse paa. Den var en Samling Retsregler, der skulde sikre Ro og Orden i Staden. Der gives udførlige Straffebestemmelser for Drab, Voldtægt, Hærværk, Slagsmaal og Blodsudgydelse. Der maatte ikke af Kongens Foged føres Rettergang mod nogen Borger i Jule-, Faste- og Høsthelgen, eller naar Kongen havde udbudt Leding. Der fastsattes Bøder for dem, der ikke rettede sig efter Kongens Fogeds Paalæg om at bringe Adgangen til deres Gaard (»Gang og Bro«) i Orden, eller som ikke fjernede »Møg eller Mødding«, de havde lagt paa Byens Stræder, og der blev bestemt Bøder for Uagtsomhed, der førte til Ildsvaade. Afgifter til Kongens Foged (»Græsgæld«, »Mid-

sommersskud«, »Tyveskud«, »Juleskud«, »Paaskeskud«) blev fastsat.

Fremmede Købmænd, der vilde handle i Staden, skulde under Bødestraf erlægge 4 Skilling Sølv til Byen. Herreløst Arvegods tilfaldt Kongen. Ingen Retssag maatte føres mod nogen af Borgerne andensteds end paa Stadens Raadhus, hvor alle Sager skulde behandles i første Instans, og først derefter kunde der finde Appel Sted til Landsting eller Kongens Retterting. Der blev givet Regler, som beskyttede de Borgere, der paa Torvet kom til at købe stjaalne Varer uden at vide det, mod Tab. Staden skulde styres med Fred, og Beslutninger træffes af Fogeden og Borgerne »samdrægteligt«.[8])

Køge Bysegl 1421.
(Efter Trap).

Erik Menved gav den 30. April 1299 Køgeborgerne et nyt Privilegium. Han tog Indbyggerne med deres Gods og Husstand under sin Beskyttelse og gav dem den særlige Frihed, at ingen af Borgerne maatte søge sit Forsvar hos nogen anden end hos en af sine Medborgere i nogensomhelst Sag eller paa nogensomhelst Maade, saafremt han ikke vilde udsætte sig for at blive berøvet sin Gaard. Ingen paa Landet, heller ikke Kongens Embedsmænd eller nogen anden, maatte paatage sig nogen saadan Beskyttelse eller Rettergang i Byen, hvis han vilde undgaa Kongens Straf. Hermed havde Byen faaet fastslaaet sin Selvstændighed som særlig Retskreds.[9])

Kort efter maa Køge være kommet under en anden Herre. Der er Eksempler paa, at Hertuger og Bisper kunde have Overhøjheden over Købstæder. Ved Arv eller maaske ved en af Erik Menveds Pantsættelser var Køge gaaet over til Erik Glippings anden Søn Valdemar, for denne stadfæstede den

1. Maj 1302 paa sine egne Vegne det Privilegium, Køgeborgerne havde faaet i 1299.[10])

Valdemar døde imidlertid et Par Aar efter, og Køge kom atter tilbage til Kronen, og det var da ogsaa Erik Menved, der den 29. Juli 1314 gav Staden et nyt Privilegium. Borgerne blev fritaget for at svare den nye Told; Friheden gjaldt dog kun deres egne Varer, og hvis nogen af Borgerne blev grebet i Toldsvig, skulde han bøde med sit Liv og sin Hovedlod; hvis en Indvaaner af Kongens Tolder blev beskyldt for denne Forbrydelse, skulde han rense sig ved Mededsmænd, seks andre Borgere, tre af Kongens Mænd og tre andre gode Mænd, som Tolderen udnævnte; blev han overbevist om Toldsvig, skulde han lide den nævnte Straf.[11])

Kong Kristoffer II stadfæstede den 28. Maj 1321 de Privilegier, Køge By hidtil havde faaet, og tog Borgerne under sin Beskyttelse.[12]) Otte Aar senere, den 18. Juni 1329, opholdt den unge Kong Valdemar, Hertugen af Sønderjylland, sig i Køge, og han benyttede Lejligheden til i Overværelse af Grev Gert, »Vor Onkel og Forsvarer«, at tage Byen og dens Borgere i sin Beskyttelse og stadfæste alle deres tidligere Privilegier, Rettigheder og Toldfriheder.[13])

Under Valdemar Atterdags Kampe for at befri Sjælland for Holstenernes Herredømme ramte en stor Ulykke Køge i Aaret 1343, idet Staden blev afbrændt; man véd intet om, hvor stor en Part af Byen, der blev lagt i Aske.[14]) Fem Aar senere hører vi om »Gæsterne« i Køge, hvorved forstaas de fremmede Købmænd, der kom til Staden paa kortvarige Forretningsbesøg; Valdemar Atterdag bestemte, at de af deres Skibe, »som kaldes Skuder«, skulde betale samme Afgift, som Byens egne Indvaanere betalte af deres Fartøjer.[15]) I 1352 var Køge Skuepladsen for en Turnering, der aabenbart har været en usædvanlig Begivenhed, siden den er blevet optegnet i en Aarbog.[16])

Kongen havde paalagt de fremmede Købmænd en ny Afgift i 1348; den kom især til at gaa ud over Hanseaterne, der jo

varetog langt Størsteparten af Skibsfarten og Udenrigshandelen. Da Hansestæderne i Maj 1373 klagede til Kongen, var et af deres Klagepunkter da ogsaa de nye Afgifter, og det nævnes udtrykkelig, at der blev krævet ublu Betaling af Købmændene for at ligge i Vinterleje i Køge.[17]) Der er fra omkring 1350 Vidnesbyrd om, at Stralsund handlede paa Køge, og i 1369 ses ogsaa de hollandske Stæder at have Interesse i Staden.[18]) Dette skyldtes Køges udmærkede Havn.

Naar Køge var blevet anlagt paa det Sted, hvor Aaen udmundede i Havet, var det ikke tilfældigt. Dette Sted frembød de gunstigste Betingelser for Anlægget af en Havn, et Udskibningssted for det rige Opland med Byerne Ringsted, Roskilde og Heddinge.

Om Køge *Havn* i Middelalderen véd vi meget lidt. Man maa dog formode, at den ældste Havn har strakt sig langs Fennediget og umiddelbart Øst derfor. Derved kan man ogsaa forklare, at Byen ligesom vender Ryggen til sin senere Havn, der ligger længere mod Øst, og hvortil der kun var Adgang fra Torvet gennem Bygaardsstræde. Derimod var det, som om Byen lukkede sig skærmende om den gamle Havn, der laa inden for Befæstningen, og hvortil flere Stræder gav en let Adgang fra Torvet.

Aahavne som Køges, Sæbys, Aarhus', Koldings og Aalborgs ældste Havne var langt lettere at anlægge end de Havne, der byggedes ud i Fjorde og Bugter; medens man her maatte foretage en mere omfattende Sikring af Havnene ved Skibsbroer, uden at man dog blev sikret mod Ødelæggelser ved Isgang og Storme, kunde man ved Anlægget af Køge Havn nøjes med Pælesætninger langs Aabredderne og Oprensning af Bunden. Til Gengæld var man i Køge stadig truet af en farlig Fjende, Tilsandingen.[19])

Den stadige Opskyllen af Sand og Tang ændrede i Tidens Løb Kystliniens Form, og Havnen maatte stadig udbygges længere og længere mod Øst. I Aaret 1411 maatte man begynde at befæste Aabredderne ved at sætte Bolværk langs dem. Ar-

bejdet blev udført under Opsyn af Borgmestrene Jens Pedersen og Niels Olsen. Men dette forslog ikke. I 1430 maatte man ved Paasketid under Borgmester Jens Pedersens Ledelse begynde paa en yderligere Udvidelse af Havnen ved at bygge ud fra Kysten og paa denne Maade forlænge Aabredderne ud i Havet. Udbygningen skete ved, at der blev sænket stenfyldte Plankekister i enkelte eller dobbelte Rækker ud fra Stranden, og der fortælles, at Havnen blev lukket med en Bom, en Træstamme, der var fastgjort med en Kæde.[20])

Købstaden havde dermed faaet en fortrinlig Havn, og det skyldtes for en ikke ringe Del den, at Køge blomstrede op til en af Sjællands største Byer, hvis Borgeres Velstand satte sit Præg paa Staden ved de gode Stenhuse, der rejstes.

Dronning Margrete havde engang før 1397 pantsat Køge og Voldborg Herred til Kapitlet i Roskilde for 3000 engelske Nobeler. Man ser da ogsaa, at Roskildebispen Peder i 1397 sidder Retterting i Køge. Nogle Maaneder senere, den 11. Oktober, overdrog Kapitlet Pantet til Bispen. Kort efter, i Slutningen af November, opholdt Dronningen og den unge Kong Erik (af Pommern) sig i Køge, og et Par Dage senere udstedte Bispen og Kapitlet en Kvittering til hende og Erik for enhver Fordring, som Bispedømmet og Kapitlet maatte have paa Kronen, saaledes at hun blandt andet fik Køge tilbage.[21]) Dronning Margrete satte snart efter atter Byen i Pant, denne Gang til Sorø Kloster; det var imidlertid en kort Pantsættelse, for allerede den 13. April 1405 indløste hun atter Byen.[22])

I Erik af Pommerns Tid fik Kongen en Gaard i Køge, idet Dronning Filippa i 1429 paa sin Husbonds Vegne købte en Gaard ved Vesterport af Væbneren Aage Stegs Arvinger. Det var denne Gaard, som Kong Hans i 1484 skænkede til Graabrødrene til et Kloster.[23]) Erik af Pommern stadfæstede den 1. Januar 1414 Køges Privilegier, og i 1432 gav han Købeborgerne Lov til at tilbageholde deres Skyldnere, naar de kom til Staden, indtil de havde faaet deres Tilgodehavender.[24])

Et ret udførligt Privilegiebrev fik Køge i 1441 af Kristoffer af Baiern. Det fastslog paa én Gang Byens tidligere Rettigheder og gav Staden en ny Stadsret:

Ingen maatte paalægge Indbyggerne Krigstjeneste; det kunde kun Kongen gøre. Alle Sager mod Borgerne skulde

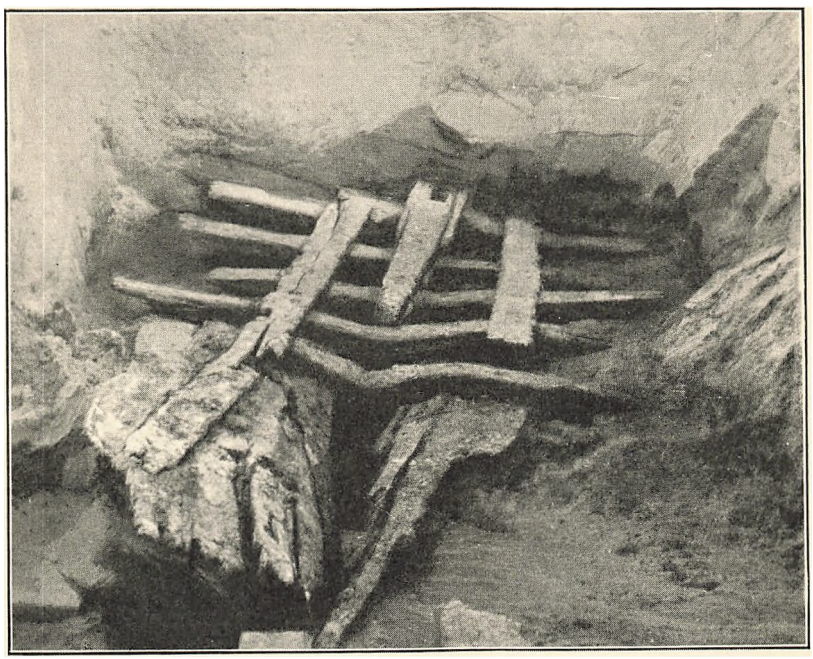

Skibsvrag fra 15. Aarh. fundet i Havnen.

føres paa Køge Byting, og ingen fremmed Købmand, som ikke var bosiddende Borger i Byen, maatte købe levende Kvæg og Svin i Stalden eller udføre derfra ferske Kvæg- og Svinekroppe eller saltede Huder. Hvis Borgerne i deres By traf paa deres Skyldnere eller »de, dem Uret gør,« havde de Ret til at kræve Rettergang over dem med Byfogedens Hjælp.

Alle de, som Marked, Torv eller Købmandsskab i Køge vilde søge, og alle andre, som havde »Gods og Indgæld« der i Byen, skulde skatte og skylde lige med Stadens Borgere, saaledes som det blev dem paabudt af Byraadet.

Køgeborgerne selv maatte være toldfri og frit drage om og handle, undtagen paa Skanør, Falsterbo, Dragør og de andre Sildelejer til Høstmarkedet; her skulde de betale samme Told og Afgifter som de andre Undersaatter. De fik Stadfæstelse paa deres Ret til at lade deres Kvæg græsse paa begge Sider af Aaen.

Hvis en Udlænding døde i Køge, skulde der afgives en Tiendedel af hans Gods til lige Deling mellem Kongen og Byen, hvis det da ikke var herreløst Gods, som altid tilfaldt Kongen. Ingen maatte gaa eller ride i Køge med spændt Armbrøst Dag eller Nat; hvis nogen vovede det, og han kom i Ulykke derved, maatte han selv tage Skade for Hjemgæld. Ingen maatte bære Vaaben, Sværd eller Armbrøst, længere end til han havde naaet sit Herberg.

Der maatte ikke sluttes nogen Sammensværgelse mod nogen, især ikke mod Borgmestre og Raad, under Straf paa Liv og Gods. Kongen forbeholdt sig at indsætte Borgmestre og Styrelse, og hans Foged skulde sammen med Borgmestrene have Magt til at styre. Naar der afgik nogen af Raadet, skulde Borgmestre og Raad have Ret til at vælge nye Raadmænd. Borgmestre og Raad kunde »regere alle Embeder efter Skelighed, og som de for Os bekendt vil være«, og ingen maatte handle mod Magistratens Vilje eller begynde noget Gilde eller anden Sammenslutning, hvis han ikke vilde miste sin Hovedlod.

Endelig havde de deres Havn fri (antagelig for Kongens Vragret) paa begge Sider ved Aaen, for saa vidt som de maatte »redde deres eget rette Gods, naar det dem Behov gøres«, og alle Varer, som blev købt og solgt dér i Byen, skulde vejes; Overtrædere af denne Bestemmelse skulde, hvad enten det var Køber eller Sælger, bøde tre Mark til lige Deling mellem Kongen og Byen.[25])

En halv Snes Aar forløb, og den 25. November 1450 stadfæstede Kristian I Køges Privilegier og Stadsret; desuden blev der føjet et Par nye Bestemmelser til: Ingen maatte søge ulovlige Havne i Stevns Herred, »som Køge kan komme til Skade«,

og ingen maatte pante »paa Jordbroen i Køge i Byen eller i Porten, men tale sig til Rette dér, som han bør«. Dristede nogen sig til at tale ærerørigt om nogen Dannemand, Kvinde, Svend eller Mø i Køge og ikke kunde bevise sin Paastand, skulde han betale Bøder paa 40 Mark til baade Sagsøgeren, Kongen og Byen, og kunde han ikke det, maatte han »slaas til Kagen« eller underkastes anden Straf efter Kongens Fogeds (Byfogedens), Borgmestres og Raadets »Minde eller Vilje«.

Tintallerken og Kande fundet i Havnen.

Til Beskyttelse af Køges *Befæstning* bestemmes, at »hvo, som bryder Bysens Planker og Værn eller Laase fra Porte eller Bomme, bøde Kongen 40 Mark og Byen og saa meget«. Brud paa anden Mands Husfred ved »Skade eller Overvold« blev straffet med 40 Marks Bøder til Sagsøgeren, Kongen og Byen.

Hvis nogen Skude eller Baad, som var hjemmehørende i Køge, kuldsejlede eller »vorder dreven i Øresund eller saadan Skade tilkommer«, maatte Ejeren faa sin Ejendom igen »for mulig Bjærgeløn«; det betød, at Køgeborgerne fik Dispensation fra de gamle Regler om Vrag- og Strandingsret. Endelig fik Stadens Indvaanere Ret til at »sejle frit med deres Købmandsskab oven for Aalborg i Limfjorden«.[26])

I 1461 blev der rettet et alvorligt Angreb paa Køgeborgernes Ret til at lade deres Kvæg græsse paa begge Sider af Aaen,

den Ret, de havde faaet af Erik Glipping og senere faaet stadfæstet af de følgende Konger. Ridder Oluf Akselsen Thott til Vallø stævnede Byen for Bjeverskov Herredsting for at faa fastslaaet, hvor Markskellet gik mellem Egøje Fang og Køge By, mellem Hadstrup og Gammelkøge og mellem Vallø Fang og Køge By. Paa Retsmødet var Købstaden repræsenteret af Borgmester Mads Bendtsen (Borgmester allerede i 1450[27]), Raadmændene Sier Juel, Mikkel Bosen, Anders Teglslager og Peder Pedersen, samt flere Borgere. Der blev udtaget 16 Dannemænd til at »gaa Markeskel«, og de kom til det Resultat, at det gik midt ned ad Aaen; desuden bekendte Køges Repræsentanter, at de ingen Græsgang havde paa den søndre Side af Aaen. Ved et nyt Retsmøde paa Bjeverskov Herredsting fjorten Dage senere blev det yderligere fastslaaet, at Køges Repræsentanter med Borgmester Mads Bendtsen i Spidsen var »ganget udi Beraad og er igen indkommen, og alle svarede endrægtelige, at de ingen Fægang havde, hverken Skov eller Mark«.

Denne Tilstaaelse fra Køges Magistrat, der maa skyldes manglende Kendskab til de tidligere Kongebreve, var netop, hvad Ridder Oluf havde Brug for, for nu beklagede han sig over, at Køgeborgerne i mange Aar »havde brugt hans Skov, Mark og Fægang mod hans Vilje«, og over »mange store Vold og Vælde hannem og hans Tjenere og Vornede de gjort havde«. Hertil svarede Borgmesteren, at Oluf Thott skulde »ride ind udi Køge til dennem, da vilde de gøre hannem Minde eller Ret« (d. v. s. slutte Forlig med ham eller underkaste sig Dom) for de Fordringer, han maatte have paa dem. Ridder Oluf sagde først nej; han vilde mødes med dem i Egøje; men otte Dage senere stod han alligevel paa Raadhuset i Køge efter Borgmesterens Indbydelse. Her synes Magistraten at have bedt ham opgive sin Fordring paa dem. I alt Fald blev det fastslaaet, at Køgeborgerne intet havde at gøre med Græsgangene paa Aaens søndre Side.[28]) Det skulde ikke blive sidste Gang, dette Spørgsmaal gav Anledning til Retstrætte.

Kong Hans stadfæstede den 1. August 1486 alle Byens ældre Privilegier, og i 1506 bestemte han, at »ingen Skotter, Tysker eller danske Købmænd maa have deres Drenge løbende omkring i Landsbyerne for at købslaa, Borgerne i Køge til Skade.«[29]) Denne Konge skal ogsaa have fritaget Borgerne for at køre Kongerejser, naar det ikke var strengt nødvendigt og efter Kongens specielle Befaling.[30])

Middelalderlig Kande af Tin fundet i Havnen.

Køge hørte til det nye Kuld af Købstæder, Strandkøbingerne, og den fik en hastig Vækst, saa den ved Middelalderens Slutning stod som en af Sjællands største Byer.

Hansekøbmændene havde hurtigt fundet Vej til den nye By, og i alt Fald fra det 15. Aarhundredes Midte var de saa talstærke i Køge, at de var nok til at danne et »*tysk Kompagni*«, et Købmandsgilde, der havde Vor Frue(Jomfru Maria)til Værnehelgen. Det nævntes første Gang, da en Køgeborger den 24. Marts 1450 tilstaar at have lejet et Stykke Jord af Vor Frue Gildes Forstander.[31]) Tyske Kompagni havde som andre Gilder sin egen Gaard i Byen, hvor de holdt deres Forsamlinger og Fester. Ved en saadan Lejlighed havde en Mand ved Navn Laurens Knudsen i 12—14 Menneskers Nærværelse udtalt sig nedsættende om Rigsraaden Johan Oxe til Torsø og en Enke Birgitte. Johan Oxe stævnede Manden for Retten paa Raadhuset i Køge, og overfor en Domstol, bestaaende af Ridder Bendt Bille, de to Borgmestre Mads Bendtsen og Mads Bosen, Byfogeden Jes Jepsen og fire Raadmænd, benægtede den anklagede at have sagt noget nedsættende om Enkens Moral.[32])

Om Beliggenheden af Tyskernes Gildeshus oplyser et Skøde

fra 1504, at det laa ved Siden af Sten Thomassens Stenhusgaard. De sidste Efterretninger om Tyske Kompagni stammer fra 1512, da det udlejede et Jordstykke til en Køgeborger, og fra 1516, da Laurens Jensen, Raadmand, og Peder Andersen, Borger, som Oldermænd og Værger for Tyske Kompagnis Lav og Alter tilkendegav, at en Borgerske havde tilskødet Kompagniet sin Gaard mod at blive sikret mod Nød i sin Alderdom.[33]) Den Omstændighed, at de to Oldermænd bærer danske Navne, og at den ene var Raadmand, den anden Borger i Køge, kunde tyde paa, at det tyske Element ikke længere var saa stærkt inden for Gildet.

Bevaret til vore Dage er Tyske Kompagnis Signet, hvori man ser Jomfru Maria sidde paa en Løjbænk med Jesusbarnet paa den ene Arm; i Haanden har hun en Liljeblomst. Signetet findes paa Nationalmuseet.

De indfødte Købmænd havde sluttet sig sammen i et »*dansk Kompagni*«, der havde den hellige Anna til Skytshelgen. I 1489 lejede en Køgeborger af Oldermænd og Stolbrødre i Danske Kompagni en St. Annæ Gaard, »liggende Østen for samme Kompagni paa Hjørnet«. Tre Aar senere lejede en Borger, der var Stolbroder i »St. Annæ Lav, som kaldes Danske Kompagni«, en Kompagniet tilhørende Gaard i Nyportestrædet.[34]).

Tilstedeværelsen af et dansk Købmandsgilde i Køge er et Vidnesbyrd om, at der hos Købstadens egne Købmænd har været en vis merkantil Virketrang. Det kan forøges med flere. I 1470-erne hører vi, at et Skib fra »Koke« lagde ind i Havnen i Danzig.[35]) I 1511 henvendte Kong Hans sig til denne Bys Raad i Anledning af, at hans Undersaatter — deriblandt Borgere fra Køge — i Danzigs Farvande var blevet frarøvet Skibe og Gods af Orlogsskibe fra Lübeck, hvorefter de af Storm og Uvejr var blevet slaaet ud af Kurs, helt til Reval. To Aar efter krævede Køge By Erstatning paa sin Borger Peder Jonsens Vegne; han var paa sin Rejse til Lübeck med en Ladning Kridtsten før Krigens Udbrud blevet kastet i Fangetaarn og berøvet Skib og Ladning.[36])

Et Par Fund, mærkelige Minder om Søfarten paa Køge i Middelalderen, er i vore Dage gjort ved Byens Havn. I 1895 afdækkedes et middelalderligt Skibsvrag, som var gaaet paa Grund ved Havnens Sydside, nær ved Aaens Munding. Fartøjet, der var fladbundet og havde en knejsende Forstavn, var henved 11 m langt; det er antagelig en Hanseskude, der her har endt sin sidste Rejse. Rundt om Baaden fandt man en Del Genstande, der synes at høre hjemme i det 15. Aarhundrede: Dyrehuder, Tøndestave, Læderremme med Metalbeslag, Messingbækkener, Malmbjælder og -spænder, samt Perler af Ibenholt og Rav. I 1920 kom tre statelige, sengotiske Tinkander for Dagens Lys under Opmudringsarbejdet ved Indløbet til Skibsværftet; den ene af dem var stemplet med Stralsunds Bymærke.[37])

Foruden Tyske og Danske Kompagni husede Køge et *St. Erasmi Gilde,* der nævnes i 1420. Borgeren Niels Slippe tilskødede Jep Kyndbo, Oldermand for St. Erasmi Gilde i Køge, paa Gildets Vegne en Gaard, beliggende ved Siden af Henrik Hessens Gaard, med en Grund paa 20 sjællandske Alen fra Vest til Øst.[38]) Hjemsted i Køge havde desuden et *St. Hansgilde,* hvis Signet er bevaret. Endelig havde Ramsø og Bjeverskov Herreders *Præstegilde* deres Kalentehus i Staden.[39])

Om Haandværkerforholdene i Middelalderens Køge vides saa godt som intet. Til en Del Personnavne er hæftet en eller anden Betegnelse, der kunde tyde paa, at Vedkommende var Haandværker; men nogen Sikkerhed derfor har man ikke. Det eneste Haandværkerlav i Køge, der kan føre sin Historie tilbage til Middelalderen, er Skomagernes, i en senere Tid den ærværdigste og mægtigste af Køgehaandværkernes Sammenslutninger. Naar *Skomagernes Lav* nu kan følges tilbage til 1470erne, skyldes det, at der er bevaret nogle Stridigheder om deres Lavshus. To Præster Jens Ebbesen og Mads Ebbesen havde skænket et Hus i Køge til St. Johannes' og Apostlen Jacobs Altre i Køge Kirke. Disse Altre tilhørte Skomagerlavet, som derfor overtog Huset; men Mikkel Jepsen fra Strøby gjorde Krav paa Huset, som — paastod han — tilhørte hans Hustru Birgitte. Sagen kom først for Roskildebispens Officialis, der 1476 tildømte

Lavet Huset. Derefter maa Sagen have verseret for Køge Byting, hvis Dom gik i samme Retning. Det kan nu se ud til, at Manden fra Strøby er blevet tvunget til at gaa til Kongens Retterting. Kristian I.s Rettertingskansler Evert Grubbe udstedte i 1478 et Tingsvidne, hvorved Mikkel Jepsen skænkede Huset, »som hannem var tilfaldet med sin Husfrue Birgitte«, til Skomagerne til evig Arv og Eje og selv opgav alle Krav derpaa. Dette Hus, nuværende Nr. 4 i Laugshusgade, vedblev at være Skomagerlavets Forsamlingshus lige til 1810.[40])

Haandværkere af andre Professioner nævnes dog i Middelalderen. Saaledes er bevaret et Par Adkomstbreve til en Skrædder i Køge fra Slutningen af 1370'erne,[41]) og fra 1440'erne kan i Flæng nævnes: Hestemøllere, Murere, Smede, Sudere (Skomagere), Skræddere, Remmesnidere.[42])

Køge var en By i stadig Vækst, og man ser fra Regeringens Side Bestræbelser for at fremme denne Vækst. Frederik I bestemte i 1528 (den 28. Juli), at der for Fremtiden ikke maatte holdes Markeder andre Steder paa Sjælland end i Byerne Roskilde og Køge, og der tilføjedes, at Overtrædere af Kongens Paabud skulde have deres Varer forbrudt, halvt til Kongen og halvt til den By, hvor Vedkommende hørte hjemme.[43]) Der var dermed givet Byen en Monopolstilling, som langt opvejede det Indgreb, Kongen samme Foraar havde gjort i Køgekøbmændenes Rettigheder ved at tillade to udenbys Mænd, Oluf Rosenkrantz' Tjenere Peder Mortensen og Gregers Thomsen i Bjeverskov Herred at drive Købmandsvirksomhed lige med andre Køgeborgere. Betingelsen var dog, at de fik Køgemagistratens Tilladelse, hvad de paastod at have. Desuden skulde de deltage i Byens Tynger.[44])

Et Vidnesbyrd om Køgekøbmændenes Velstand faar man, naar man hører, at to af dem, Frants Rogel og Mogens Madsen, i 1522 havde laant Kongen tilsammen 500 Mark til at lønne Krigsfolk i Sverige med; begge hørte til de danske Købmænd.[45]) Om andre Køgeborgere vides det, at de ejede eller lejede Gaarde, Boder og Grunde i København.[46])

Køge har sikkert fra de ældste Tider været tvunget til at beskytte sig over for mulige fjendtlige Overfald med et Værn af Grave og Planker. Vi finder da ogsaa saadanne *Befæstningsanlæg* omtalt. I et Gavebrev 1440 til St. Karine Alter i St. Gertruds Kapel nævnes saaledes, at den skænkede Grund laa »i det

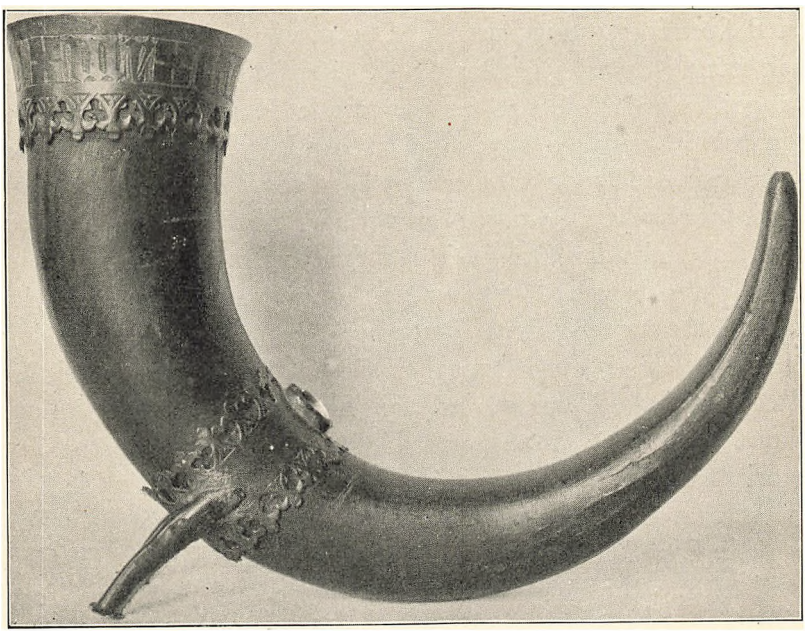

Køge Skomagerlaugs Drikkehorn fra Slutningen af Middelalderen. (Nationalmuseet).

Stræde, der ligger Vesten St. Nikolaj Kirkegaard, Nør (mod Nord) indtil Graven, Østen Gaden«.[47]) Kristian I.s Privilegier for Køge 1450 truer enhver, som bryder »Bysens Planker og Værn eller Laase fra Porte eller Bomme«, med 40 Marks Bøder til Kongen og Staden.[48]) Da denne Konge fem Aar senere indskærpede alle Husejere i København, at de skulde hjælpe med til at »planke, bro og fastgøre« deres By, henviste han til, at saaledes gjorde man i Køge.[49]) Det »Bolværkestræde«, som man oftere træffer i det 15. Aarhundredes Køge, liggende i Stadens nordøstlige Udkant paa Hjørnet af »Paa Bjerget«,[50])

er muligvis den smalle Passage, som i Middelalderen strakte sig rundt om Byerne inden for den sammenhængende Række af Planker og Palisader.

Gennem denne Befæstning kom man ind i Køge ad de fire Porte, Broport, Vesterport, Nørreport og Nyport, der naturligvis har været særlig godt bevogtede. At Køge havde Brug for en Befæstning, var indlysende. Den var en velstaaende By, der nok kunde friste Fjenden til et Overfald, naar Ufredstider knugede Landet. Ogsaa de nærboende Herremænd paa Omegnens Herregaarde kunde vel af og til være besværlige Naboer, som det kunde være rart at have et Værn imod. Og Byen kunde faa andre Fjender. Karakteristisk for Tiden er et Dokument, et saakaldt »Orfejdebrev« fra Juni 1439, hvorved Anders Jepsen Mønbo lover, »at jeg og mine Venner aldrig skal gøre Køge Borgere, deres Bud eller Tjenere Skade, Hindring, Hoffart, Plads eller Delemaal til Gods eller Personer med Ord eller Gerning«. Forhistorien var den, at Anders Mønbo var blevet paagrebet i Køge og »sat i Jærn og Hægte« for en Sag, hvori flere andre var indblandede, og som egentlig skulde have kostet ham hans Liv. Han blev imidlertid givet fri efter Forbøn af »Foged, Borgmester, Raad og Almue i Køge«. Til Gengæld maatte han altsaa love ikke at hævne sig paa Køge, fordi »jeg med de andre var sat i Jærn og Hægte«.[51])

Det gamle Køge havde flere *Gader* og *Stræder*, hvoraf der nu kun er Efterretningerne tilbage. Foruden det nævnte »Paa Bjerget« (1477), der løb i Retningen Nord—Syd langs Stranden bag Nørregades Haver, nævnes i Dokumenterne »Østen Badstuegaarden« (1479), »Brusestræde« (1481), »Bolværkestræde« (1494), »Borrestræde« (1598), »Skomagertorvet« (1588), »Byesgaard« (1589), »Hestemøllestræde« (1589), nær ved St. Gertruds Kapel, »Torngade« eller »Taarngade« (1589), »Noseportestræde« (1591), »Torvegade« (1593), »Havestræde« i Nærheden af Vestergade (1597), »Kræmmerholm« (1596), »Noppestræde« (1623).[52]) Disse middelalderlige Lokaliteter kunde sikkert forøges med flere.

Køge Bys *Kirke* var viet til St. Nikolaj, Købmændenes og Sømændenes Beskytter. »Knejsende højt over Byen løftede dens stolte Taarn sig som et Sømærke, der øjnedes langt ud over Havet, og om Aftenen, naar Mørket faldt paa, lyste Skæret fra den mærkelige murede Lanterne paa Taarnets Østgavl

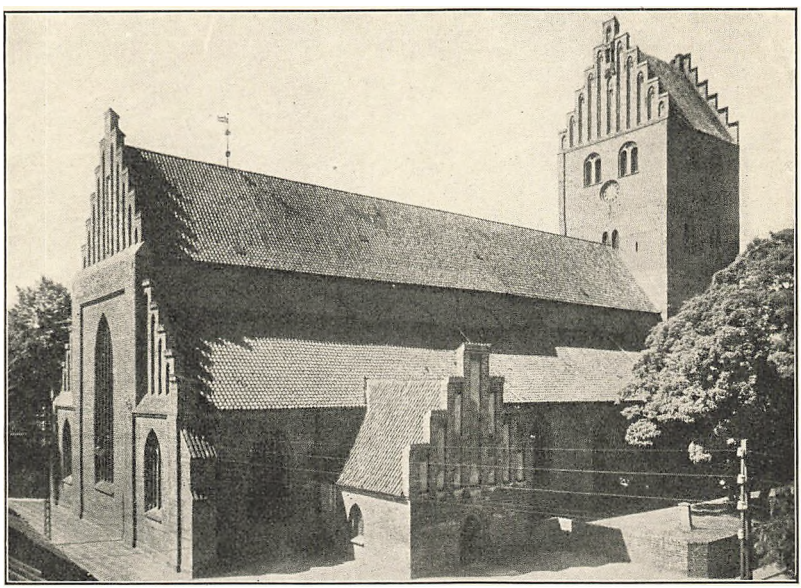

Sct. Nikolaj Kirke.

ud over Bølgerne for at hjælpe de Søfarende med at føre Skuderne frelst gennem de lurende Grunde i Bugten«.[53])

Kirkens Grundlæggelse staar sikkert i Forbindelse med den nye Købstads Opkomst. Nykøge har ikke ret længe kunnet nøjes med at søge Landsbyens, Gammelkøges lille Kirke, men har snart bygget sig sit eget Gudshus. Traditionen fortæller, at Kirken er »bygget 1324«,[54]) og imod denne Angivelse kan kun indvendes, at saa stor en middelalderlig Kirke som Køges ikke kan være bygget paa ét Aar, men har krævet en Aarrække, maaske Menneskealdre. Og Ombygninger har ændret Kirkens Udseende endnu i katolsk Tid. Som Kirken nu staar, »er den et Barn af den danske Katolicismes sidste Aarhundrede«.[55]) Blandt

de synlige Bygningsdele stammer kun det nederste af det svære Taarn fra Tiden før 1400. Medens den nuværende Kirke er treskibet, var Køges ældste St. Nikolaj en enskibet Bygning af Munkesten, der maa være opført omkring Aar 1300.

Til denne ældste Kirke føjede man snart efter et Taarn, der er af en herhjemme ret usædvanlig Type, som imidlertid findes i de nordtyske Byer. Taarnet, der maa være rejst i Midten af det 14. Aarhundrede, er derfor sikkert ét Vidnesbyrd mere om den stærke Forbindelse med Hansestæderne. Adskilligt tyder paa, at Køges Kirketaarn skylder ikke Gejstligheden, men Borgerskabet sin Tilblivelse, og det er i alt Fald uomtvisteligt, at det er bygget ikke blot til Pryd for Kirken, men ogsaa til Byens Forsvar. De smalle Skydeskaar, der har været beregnet til Armbrøster og Buer, giver Taarnet et meget stærkt Præg af dets krigeriske Formaal. Det er sandsynligt, »at Køge Kirkes Borgtaarn er bygget en Gang paa Valdemar Atterdags Tid, da Byen igen kom paa Fode efter Fjendernes Hærgning og Brand 1342. Just paa dette Tidspunkt har der i alt Fald været særlig gode Grunde for Borgerskabet til at tænke paa, hvorledes de bedst skulde kunne værge deres By«.

Dette første Taarn var paa tre Stokværk; men da Kirken blev gjort større og mere anselig, fik Taarnet et fjerde Stokværk, senere ogsaa et femte. Denne sidste Tilføjelse er kommet i Katolicismens sidste Aar, maaske paa selve Reformationstiden. Det er i dette sidste Stokværk, man finder den mærkelige murede Fyrlanterne. Det er herhjemme uden Sidestykke, at et Kirketaarn i gammel Tid ogsaa har været Fyrtaarn. I et latinsk Haandskrift fra Slutningen af det 17. Aarhundrede fortælles: »Taarnet er anseligt, og i gamle Dage har det endogsaa været Pharus, idet en tændt Lanterne ved Nattetid har spredt Lys for Fiskere og Søfarende, for at de ikke skulde komme ud af Kurs«.[56]) Dette er det eneste skriftlige Vidnesbyrd om Fyret i Kirketaarnet; men der er ingen Grund til at tvivle om dets Paalidelighed.

Samtidig med Udviklingen af Kirketaarnet, var ogsaa selve Kirken undergaaet en stor Ombygning. Borgerskabets Vækst og stigende Rigdom har krævet en større og anseligere Bykirke. Om den store Ombygning og Udvidelse er der ikke bevaret

en eneste skriftlig Efterretning; alt, hvad man nu véd derom, har man maattet udlæse af Kirkens egne Mure og slutte sig til gennem arkitekturhistoriske Studier og Sammenligninger. Man kan følge Arbejdets Gang, men ikke sige noget bestemt om Tidspunkter eller Varighed; blot maa Ombygningen være sket mellem 1450 og 1500. Iøvrigt er det udover de nøgne Mure ikke mange Spor, Katolicismen har efterladt sig i Køge Kirke. Man har Efterretninger om Relikvier, der har været gemt i det Spir, der i ældre Tid sad paa Tagryggen, og som i 1795 blev nedbrudt. I Dokumenter fra Middelalderen hører vi om Helgenaltre og Kapeller i stort Tal ved Køge Kirke, delvis i Forbindelse med Borgerskabets Gilder og Lav. Et af Kapellerne maa være stiftet før 1476 af Laurens Rode, der var Borgmester og senere Byfoged i Køge. Af katolsk Inventar i selve Kirken er nu kun levnet to Klokker fra det 15. Aarhundrede; den ene bærer en rimet latinsk Indskrift, der i Oversættelse lyder: »Naar jeg trækkes, hør da og kom alle til Kirke. I det Herrens Aar 1470«. Klokken er støbt af Jens Pedersen i Slagelse.

Køge fik ogsaa et *St. Gertruds Kapel.* Denne nederlandske Helgenindes Indtog i Købstaden er et Tegn blandt mange andre paa de Fremmedes Færden i Staden. Efter middelalderlig Tro samlede St. Gertrud Sjælene efter Døden; men tillige blev hun de vejfarendes Skytshelgen, og »alle, som hende hædrer med nogen god Gerning, skal ej fare vild hverken i Liv eller Død«.[57])

St. Gertrud nævnes første Gang i Køge i 1394, da Væbneren Bjørn Olufsen skænkede St. Gertruds og Vor Frue Alter en Gaard.[58]) I 1408 udstedte Roskildebispen Peder Jensen Lodehat et Brev, hvori han lovede 14 Dages Aflad for alle, der viste sig gavmilde mod Kapellet,[59]) og samme Aar gav han Tilladelse til, at der i Stevns, Bjeverskov, Ramsø og Tune Herreder, samt i Fiskerlejet Dragør maatte indsamles Gaver til dets Istandsættelse.[60]) Under Erik af Pommerns Kampe med Hansestæderne blev der i 1433 holdt et Møde i St. Gertruds

Kapel i Køge mellem Kongens Repræsentanter og Udsendinge fra Stralsund,[61]) og baade i 1434 og i 1437 blev Kapellet betænkt med ny Aflad, først af en Række af Nordens højeste Prælater, forsamlede i Vordingborg, senere af Lunds Ærkebisp.[62]) Og saaledes blev St. Gertrud i Køge stadig betænkt. »I en Havne- og Gennemfartsby som Kjøge fik Sct. Gertrud — som det var at vente — gode Betingelser for at komme i Yndest. Gaverne flød rigeligt, og snart var Kapellet Ejer af en Række Gaarde og Boder i Staden«.[63]) Gentagne Gange blev der tilstaaet Aflad for Kapellets Velyndere og Besøgende, og i 1451 blev det tilladt Sognepræsten ved St. Nikolaj Kirke at holde Sjælemesser for fremmede Pilegrimme baade i Bykirken og i St. Gertruds Kapel. Kapellet med tilhørende Kirkegaard laa paa det senere Glasbankevænge, tæt inden for Byens Befæstning, omtrent midt mellem Nørreport og Vesterport, og der var paa dets Grund forskellige Bygninger, deriblandt uden Tvivl et Gæstehjem for vejfarende Folk.[64])

Et Kloster fik Køge mærkværdigvis først meget sent. Det var et *Graabrødrekloster*. Ved et Gavebrev af 29. Juli 1484 skænkede Kong Hans »de gudelige og renlivede Mænd Anders Glob og Laurits Brandsen«, samt alle andre Observanter af Graabrødrenes Orden i Odense Stift den Kongsgaard, som Kongeslægten havde erhvervet ved Køb i Maj 1429, og som laa ved Vesterport (»ved Porten, som man udganger til Gammelkøge Kirke«), mellem denne og Aaen. Hensigten med Gaven var, at Graabrødrene paa Grunden skulde »lade opbygge et Kloster af Sancti Francisci Orden og derudi holde deres Ordens rette Regel og Observantiam og tjene den almægtigste Gud og trolige og inderlige bede til hannem for Os, Vor kære Husfrue og begges Vore Børn, Vor kære Fader Konning Kristiern og Vore Arvinger og Efterkommere, Konninger i Danmark og for Vore Forældres Sjæles Salighed og Bestand udi deres gudelige Bønner og andre gode Gerninger«. Skulde det imidlertid i Fremtiden ske — »det Gud forbyde« — at Munkene ej »holde deres rette Regel ved Magt, da skulde Vi og

Vore Efterkommere, Konninger i Danmark, fuld Magt have dem ud at drive uden al Gensigelse (Modsigelse), og dér indsætte igen gode Brødre, hvor de kunde gudeligst findes, som Observantiam og deres rette Regel holde ville«.[65])

Der blev straks taget kraftigt fat paa Opbygningen af Klosteret, og allerede i 1485 indviede Roskildebispen Kirkegaarden. Kongens Moder, Enkedronning Dorothea, viste Klosteret en levende Interesse. Under en Pilegrimsrejse til Rom 1488

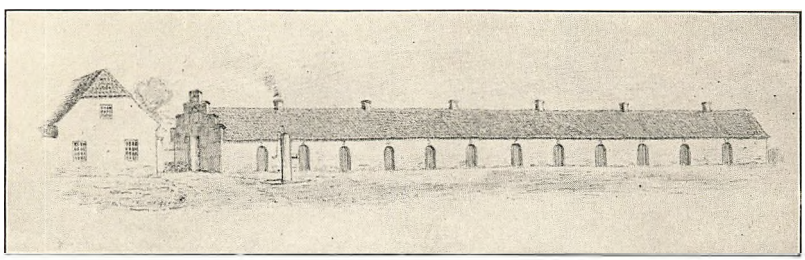

Steens Boder. Tegning i Nationalmuseet.

kunde hun over for Paven rose sig af, at hun af egne Midler havde ladet det bygge og udstyre med Messeklæder, Bøger, Kalke og andre Ornamenter. Hun udvirkede, at den hellige Fader bevilgede Klosteret Aflad for 10 Aar. I 1509 stod Kirken og »Omgangen« færdig og blev med Roskildebispens Samtykke indviet af en Biskop fra Oslo til St. Maria de consolatione. Hvilken Betydning Graabrødreklosteret havde for Ordenen, ser man deraf, at dens Kapitelsmøder ofte blev afholdt her, saaledes allerede i 1485, og derefter i 1487, 1492, 1501 og 1520.[66])

Ogsaa Klosteret blev betænkt med Gaver af fromme Mennesker fra Køge og Omegnen, og et Vidnesbyrd om Munkenes Foretagsomhed er det Dokument fra 1493, hvorved de opnaaede Tilladelse af Niels Eriksen Rosenkrantz til Vallø til at bygge en Agebro paa deres Grund »mellem Køge og Prambroen over det Vand, som løber af Søen og i Stranden, menige Almuesfolk til Bedste«.[67])

Blandt Graabrødrenes Opgaver var ogsaa den at tage sig af de fattige. Hele Fattigplejen var jo i den katolske Tid et rent Velgørenhedsanliggende, i de allerfleste Tilfælde varetaget af Kirken. Det maa tages som et Udtryk for den Anseelse, Graabrødrene i Køge nød, og for den Tilfredshed, hvormed man saa paa deres Velgørenhedsarbejde, naar Køgeraadmanden Mogens Steen i sin Fundats for sin Fattigstiftelse den 5. Maj 1523 indsatte dem til at være Stiftelsens Bestyrelse efter hans egen og hans Hustrus Død. Ved sin store Gave skabte han sig et varigt Minde i Køge i den Institution, *Steens Boder,* der som bekendt bestaar den Dag i Dag. Hans Fundats lyder:

»Jeg Mogens Steen, Raadmand i Køge, kendes og vitterliggør for alle med dette mit aabne Brev, at jeg med min kære Hustrus Raad, Vilje og Samtykke, udi begges Velmagt, haver undt og givet og med dette vort aabne Brev under og giver fattige Mennesker, som ej formaar at leje sig Hus, de Stenhuse-Boder, som jeg haver opbygt Norden for Graabrødreklosters Kirkegaard, saa at fattige Mennesker skulle besidde dem til evig Tid og ingen Leje give deraf, og jeg og min Hustru skulle selv tilse og raade over samme Boder udi og af at sætte, saa længe vi lever, og efter vor Død have vi tiltroet renlevende Guardian og alle Brødre i Klosteret, der ere og kommende vorder til evig Tid at tilse samme Boder til fattige Mennesker, som ej formaa at leje dennem Hus, som forskrevet staar, og ej skulle begære derfor af dennem enten Penge eller Penges Værd eller noget Gavn eller Arbejde til Klosteret i nogen Maade; men ville de selv for Guds Skyld nogen Tjeneste eller Arbejde enten med Spinden eller andet gøre for Brødrene eller Klosteret, da skal det ikke være dem forbudt. Og jeg og min Hustru forbyder alle vore Arvinger og Efterkommere og alle Andre, hvo som helst de ere, noget at befatte sig med fornævnte Boder, enten at bruge eller tilse i nogen Maade under Guds største Hævn og Vrede«.[68])

Dette Dokument, der var medbeseglet af de to Borgmestre i Køge, Sier Lauritsen og Hans Ravn, kom aldrig til at træde i Kraft, for saa vidt Bestemmelsen om Graabrødrene angik. Mogens Steen døde først efter 1541,[69]) og da var alt anderledes for deres Vedkommende.

I 1521 skal der være sket en Ombygning af Graabrødrekirken, og Aaret efter lod Brødrene hos den berømte Klokkestøber Johannes Fastenove støbe en ny Klokke, hvorpaa der stod: »Naar jeg lyder, ile den guddommelige Frans' Brødre med at opsende deres Løfter og Bønner til Gud«. De kunde ikke ane, at Udviklingen snart vilde bære i en anden Retning med rivende Hast, »og at det kun var en stakket Levetid, som var Brødresamfundet beskaaret«.[70])

Reformationen var i Frembrud, baaret frem af religiøse, politiske, sociale og økonomiske Motiver. I 1530 sendte Frederik I paa Borgernes Bøn nogle lutherske Prædikanter til Køge,[71]) og allerede den 1. Marts næste Aar fik Borgmester og Raad Kongens Løfte om, at naar Munkene i Graabrødreklosteret havde forladt Klosteret, nemlig naar de ikke længere kunde holde det, eller naar de vilde »derfra velvilligen udgange«, maatte de faa Klosteret til deres By og beholde det »til evig Tid«; Betingelsen var, at Byen skulde anvende det »udi Guds Tjeneste« til et Hospital for fattige, syge og saarede Mennesker, »Gud til Lov og arme vanføre Mennesker til Hjælp og Trøst«.[72])

Kongen undlod dog ikke ogsaa at tænke paa sig selv ved denne Lejlighed. Han bestemte, »at de Ornamenter, Klenodier, Guld, Sølv, Kalke, Diske, Monstranser og andet, det mindste med det meste, som nu er udi Graabroder Kloster udi Køge, skal beskrives og blive til Stede uforgrebet«; Grunden var den, at »naar samme Munke og Brødre, som nu er udi samme Kloster, udgange og Klosteret forladendes vorde, da skulle samme Ornamenter og Klenodier komme Hs. kgl. Maj. til Haande«. Samtidig oplyses det, at Borgmestre og Raad havde »udlagt og hjulpet« Kongen med 13000 Mark, som de havde hans Forpligtelsesbreve paa.[73])

Snart efter stod Munkenes Boliger tomme. Brødrene klagede over, at baade Vold og List blev anvendt for at faa dem lempet ud. Køges Borgerskab var blevet Herre i Klosteret; i 1532 blev noget Altergods ligeledes bestemt til Hospitalet

for de fattige, og Borgerne fik Lov til at lade de fattige syge Mennesker sende Bud ud blandt Almuen i Stevns, Fakse, Bjeverskov og Ramsø Herreder for dér at samle Almisser ind.[74])

Det var i det hele urolige Tider, der stundede til. Fra Udlandet truede den fordrevne Kristian II med at vende tilbage med en Hær. Allerede i Oktober 1531 udtalte Frederik I sin Frygt for en Landgang, som han mente, kunde ventes for Eksempel i Køge.[75]) To Aar efter døde Kongen, og det blev Signalet til en Række Uroligheder, hvorunder Omegnens Adelsmænd synes at have ødelagt Køges Befæstning.

Den 23. Juni 1534 gik Grev Kristoffer af Oldenburg med sine lybske Krigsfolk i Land ved Skovshoved. Dermed begyndte den Borgerkrig, vi kalder Grevens Fejde. Greven drog straks mod Roskilde og derfra til Køge, hvortil han naaede allerede den 24. Juni. Her tog han sit Hovedkvarter, til København havde overgivet sig. Han lod straks Køges ødelagte Befæstning gøre i Stand, og alt tyder paa, at han i Køge er blevet modtaget med aabne Arme.[76]) To Dage efter sin Ankomst til Staden gav han den Stadfæstelse paa alle dens tidligere Privilegier og føjede dertil nye paa Kristian II.s Vegne for den »villige og tro Tjeneste, som Os elskelig Borgmestre, Raad og menige Borgere og Indbyggere« havde bevist den fangne Konge.

Køgeborgerne skulde for Fremtiden ligge til Kongens Fadebur »og give did og intet andet Sted deres rette Byskat og hvad anden Rettighed, som de plejer hvert Aar at udgive«. Borgmestre, Raad og Borgerskab skulde have Ret til selv »at kaare og sætte en Dannemand til Byfoged af Borgerne, hvem dem tykkes og dertil duelig og nyttelig kan være, og han skal gøre Kongen Regnskab for Sagefald (Bøder) og for alt andet, som han paa Kronens Vegne oppebærer«. Dernæst havde Grev Kristoffer »for den store Skade, som de har faaet derved, at deres Volde med Magt blev afbrudte«, givet Staden Gammelkøge »paa begge Sider af Aaen til evindelig Eje, som er Ager, Eng, Skov, Mark, Fiskevand og Fægang, vaadt og tørt

inden alle fire Markskel, intet undtagen i nogen Maade, hvad som helst det er eller nævnes kan«.

Køgeborgerne skulde ogsaa have »saa meget af *deres* Gods her omkring, som var med at lade afbryde Byens Volde, indtil de faar Fyldest og Erstatning for deres Skade«, og Magistrat og Borgerskab i Forening fik Ret til selv at vælge »en god, lærd Prædikant og en god Kapellan«, der vilde prædike den rene Lære.[77])

Senere blev København Grev Kristoffers Hovedkvarter; men en Styrke blev stadig liggende i Køge, og i den følgende Tid deltog Køges Borgere ikke blot med Krigsydelser af forskellig Art, men optraadte ogsaa selv i Stridighederne. Køgeborgerne var med ved Plyndringerne paa Højstrupgaard og Valsøgaard, hvorfor de senere maatte staa til Rette; ved Belejringen af Vallø har de sikkert heller ikke nøjedes med Rollen som passive Tilskuere.[78])

Imidlertid vendte Krigslykken sig; snart maatte Grevens Tropper vige for Kristian III.s fremrykkende Hær. Køge blev endnu en Gang militært Hovedkvarter, idet Kongen herfra ledede Belejringen af København, og atter maatte Byen bidrage til Krigsomkostningerne ved at levere Proviant, Vaaben eller Redskaber og ved at stille Mandskab. Da København overgav sig til Kristian III sidst i Juli 1536, blev Krigen endelig forbi. Den ene af de slagne Hærførere, Hertug Albrecht af Mecklenburg, passerede med sin Gemalinde Køge, da han forlod Danmark. En urolig og tung Tid var overstaaet.[79])

KØBSTADSSTYRELSEN TIL 1619.

EN Købstad var en selvstændig Retskreds, skilt ud fra det omliggende Herred; dens Indbyggere levede ikke af Agerbrug alene, men tillige af Handel og Haandværk, Næringsveje, hvorpaa Købstæderne efterhaanden fik Monopol. Købstædernes Skattevæsen var anderledes ordnet end Landets, og deres Kommunalforfatning fik i Løbet af Middelalderen en langt rigere Udvikling end Landdistrikternes.

I Købstadsstyrelsen gjorde to Interesser sig gældende: Borgernes Ønske om Selvstændighed og Kronens (Statsmagtens) Krav om Kontrol. I den ældste Tid finder vi i de danske Købstæder et kommunalt Selvstyre, der udelukkende varetages af Borgerne selv. Der var øjensynlig intet Organ for Selvstyret; naar Beslutninger om Stadens Ve og Vel skulde tages, mødte hele Borgerskabet (»Menigheden«, »communitas«) op og traf Afgørelse. Det er da ogsaa denne Forfatning, vi træffer i Køges ældste Stadsret fra 1288, hvor det hedder, at Beslutninger skulde træffes af Kongens Foged og Borgerne »samdrægteligt«.[1])

Det varede imidlertid ikke længe, før der skete en vigtig Ændring heri. Fra Midten af det 13. Aarhundrede var et livligt Handelssamkvem mellem danske og tyske Byer kommet i Gang, og fra Tyskland trængte efterhaanden en ny Ordning af Byernes Selvstyre ind i Danmark. Købstæderne fik et Byraad, hvis Medlemmer kaldtes »Raadmænd« (»consules«). For Køges Vedkommende finder vi Raadmænd omtalt første

Gang i Aaret 1399, da de tre Raadmænd Hemming Jensen, Anders Jepsen og Nyland omtales i et Brev af 21. April.[2])

I Spidsen for Raadet traadte senere ved en naturlig Udvikling og ligeledes efter tysk Mønster en eller flere Raadsformænd, kaldt »Borgmestre« (»proconsules«). Borgmestre i Køge finder vi første Gang nævnt i Aaret 1394 i et Brev af 5. December; det var Borgmesteren Niels Torstensen.[3])

Byraadet var vistnok oprindelig udgaaet af Borgernes Rækker ved Valg; men det ændredes i Tidens Løb til, at Raadet fornyede sig ved Selvsupplering, hvilket her i Danmark første Gang kan paavises i Aaret 1353 (i Malmø). I Kristoffer af Baierns Privilegium for Køge fastslaas, at naar der afgik nogen af Raadet, skulde Borgmestre og Raad have Ret til at vælge nye Raadmænd.[4])

Hvilken Stilling Borgmestrene indtog, om de blot sad i Raadet som dettes naturlige Formænd, eller om de allerede i Middelalderen har været en særlig Magtfaktor inden for Raadet, er det ikke muligt at afgøre. Borgmesterstillingens Udvikling af Raadet peger afgjort mod den første Mulighed; for den anden taler dog Bestemmelsen i Køges Stadsret 1441 om, at Kongens Foged skulde have Magt til at styre Byen sammen med Borgmestrene.[5]) Heller ikke vides der ret meget om, af hvem og paa hvilken Maade Borgmestrene valgtes; nogle Steder fra véd man, at Borgerne oprindelig har haft Del i Afgørelsen. Allerede tidligt har Kongemagten imidlertid taget Haand i Hanke med Sagerne. I Kristoffer af Baierns Stadsret for Køge 1441 hedder det, at Kongen selv vilde have Magt til at indsætte Borgmestre dér i Byen.[6]) Fra nu af var det Kongen, der formelt havde Retten til at indsætte Borgmestre i Køge; men Middelalderen igennem havde Byen selv — gennem Raadet eller det samlede Borgerskab — dog vist i Virkeligheden en afgjort Indflydelse paa Valget.

Bortset fra nogle næppe betydelige Sportler fik Raadmændene ingen Løn for deres Arbejde for Byens Vel, en Virksomhed, som maatte tage megen Tid fra deres private Erhverv.

Det er da indlysende, at Velstand var en uomgængelig Betingelse, hvis man skulde være Raadmand. Heller ikke Rigdom alene var i Længden tilstrækkeligt til at gøre en Borger valgbar til Embedet. I Erik af Pommerns Forordning af 1422 — den første og grundlæggende Købstadslovgivning — træffes der Bestemmelser, hvorved Borgerne deles i to Kategorier, Købmænd og Haandværkere, og det fastsættes, at Borgmestre og Raad ikke maatte tages blandt de sidstnævnte, men blandt andre Borgere og Købmænd. Disse Indskrænkninger i Valgbarheden maatte nødvendigvis give Bystyrelsen et stærkt aristokratisk Præg; ogsaa her var de tyske Byer Eksemplet for Udviklingen i Danmark, og Bestemmelsen af 1422 kom ogsaa til at gælde for Køge.[7])

Undersøger man, hvilken Myndighed Raadet sad inde med omkring Aar 1500, finder vi, at det efter en Udvikling paa Bekostning af Borgernes og Kongens Indflydelse stod ualmindelig stærkt og sluttet. Med Hensyn til Lovgivning i Købstaden herskede der fra gammel Tid en betydelig Selvbestemmelsesret; Stadsretterne — ogsaa Køges fra Erik Menveds Tid — er jo ikke andet end Optegnelse af ældre Retsvedtægter, der har faaet Kongens Underskrift, for Køges Vedkommende dog saaledes, at det her blev en anden og langt ældre Bys (Roskildes) Vedtægter, der blev overført. Nye Forhold, der dukkede op, eftersom Byen voksede, maatte medføre nye Love, der i Form af »Privilegier« fik Kongens Sanktion.

I Følge Køges Privilegium af 1441 havde Borgmestre og Raad en næsten enevældig Magt i Byen. De skulde regere alle Embeder, hedder det, og ingen maatte sætte sig op imod denne Byens Øvrighed under Straf af at miste sin Hovedlod, og samme Trusel hang over Hovedet paa den, der dristede sig til at danne Gilder eller andre Foreninger mod dens Vilje.[8]) Lignende, omend endnu strengere præciserede Bestemmelser findes i Kong Hans' almindelige Stadsret fra 1480erne. Borgmestre og Raad var ligeledes ved strenge Straffe sikrede mod Anslag

og Overgreb fra Borgernes Side; i Køge var der efter Stadsretten af 1441 fastsat Tab af Liv og Gods for Sammensværgelse mod Magistraten.[9]) I Kong Hans' almindelige Stadsret findes nærmere Takster for Overtrædelse i denne Retning: for ære-

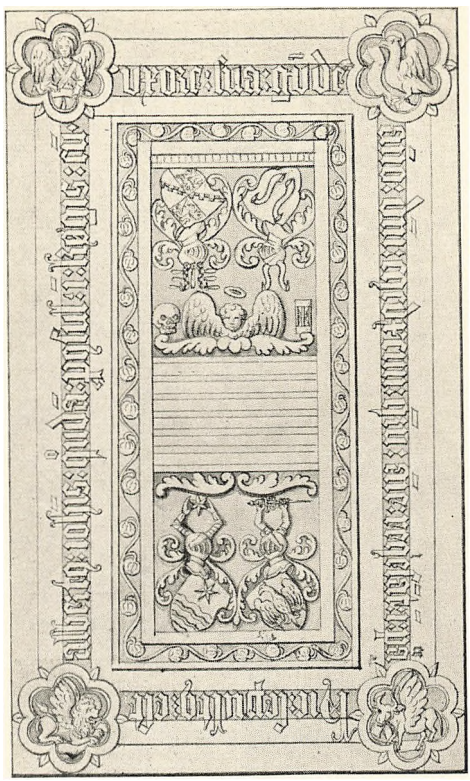

Gravsten i Aal Kirke ved Ribe over Albert, fordum Borgmester i Køge, død 1494. Tegning af S. Abildgaard 1774.

krænkende Beskyldninger og Tiltale enkelt 40 Marks Bøde; for Overløb med »vred Hu eller Ukvemsord« tredobbelt 40 Marks Bøde, og for korporlig Skade paa Magistratens Medlemmer Tab af Liv og Gods. At holde Møder uden Raadets Tilladelse var forbudt, og her straffedes ved Overtrædelser Hovedmanden paa Livet, Deltagerne med Bøder.

Selvom Byens Styre var højst aristokratisk i den senere Middelalder, var der dog begyndt at komme Bestræbelser i anden Retning; men Brud paa Udviklingen kom der ikke, bortset fra Kristian II's Købstadlov af 1522, der ingen praktisk Betydning fik; den tilstræbte forøvrigt større Indflydelse for saavel Kongemagt som for det menige Borgerskab. Man kan heller ikke sige, at Begivenhederne 1534—36 indleder nogen ny Epoke i Købstadsstyrelsen; ikke engang da Grev Kristoffer af Oldenborg gav Køge Stadfæstelse paa deres Privilegier, var der deri noget nyt, for saa vidt Magistraten angik.[10])

I Tiden fra Grevens Fejde til 1619 staar Borgmestre og Raad som Købstadens egentlige Ledelse, og det var en faatallig Forsamling, der raadede for alle Borgernes Ve og Vel. Efter Kong Hans' Stadsret var det Bestemmelsen, at Byerne skulde have mindst to Borgmestre hver, og dette overholdtes forbavsende godt, saa der selv i Smaabyerne var to Borgmestre. Dette havde imidlertid været Tilfældet før Kong Hans' Paabud, saaledes véd vi, at der var to Borgmestre i Køge omkring 1400, i 1416, 1420, 1429, 1431, 1432, 1433, 1436, 1437, 1445, 1446 og saaledes i det hele i den følgende Tid.[11])

Kong Hans havde ligeledes bestemt Raadets Størrelse, idet der i hver Købstad skulde være ti Raadmænd. Dette Lovbud overholdtes vist ikke. Om Køge kan i denne Henseende kun oplyses, at det største Antal Raadsmedlemmer, der nævnes paa een Gang, i 1399 var tre (Hemming Jensen, Anders Jepsen og Nyland), i 1420 tre (Jens Pedersen, Jens Olsen og Peder Jepsen), i 1423 to (Jens Pedersen og Peder Jepsen), i 1429 tre (Peder Friis, Jens Olsen og Klavs Arentsen), i 1431 tre (Olaf Bosen, Peder Jepsen og Jens Skytte), i 1432 fire (Jens Olsen, Jep Nielsen Gise, Henrik Nykøbing og Laurens Rode), i 1433 fire (Jens Olsen, Peder Friis, Jens Knag og Hemming Smed), og intet Steds synes der før 1450 at nævnes mere end fire paa een Gang.[12]) I 1612 nævnes 5 Raadmænds Suspension af Kongen.[13]) Det er dog højst usandsynligt, at saa stor og betydelig en By som det 15. og 16. Aarhundredes Køge ikke

skulde have haft mere end fem Raadsmedlemmer; de ovenfor meddelte Tal stammer fra Breve, hvor Raadmændene nævnes som Vidner eller Udstedere, og ved saadanne Lejligheder behøver Raadet naturligvis ikke at have optraadt fuldtalligt. I 1541 nævnes da ogsaa paa en Gang hele 8 Raadmænd.[14])

Naar Talen er om Udnævnelse af nye Magistratsmedlemmer, maa der skelnes skarpt mellem Raadmænd og Borgmestre. Den middelalderlige Ordning, at Raadet selv valgte sine nye Medlemmer, har aabenbart holdt sig i hele Tiden til 1619; men der vides saa godt som intet om Fremgangsmaaden ved Valgene. Naar det derimod drejer sig om Borgmestrene, er Kilderne til vor Viden talrigere, idet der foreligger ikke saa faa Bestallinger og Følgeskrivelser til Byerne, hvorved Borgmestrene beskikkes i deres Stilling. Da Køgeborgmesteren Peder Lunde omkring Nytaar 1574 var død, udstedte Kongen den 16. Januar et aabent Brev til Borgerne, at han havde udnævnt Peder Kræmmer til Borgmester i den afdødes Sted, og han befalede dem at være Peder Kræmmer lydige.[15]) Paa lignende Vis blev det den 14. Februar 1580 meddelt Køgeborgerne, at Kongen havde beskikket Peder Mogensen til Borgmester i den afdøde Thomas Pallesens Sted.[16])

Herefter kunde man jo tro, at Borgerne ingen Indflydelse havde ved Beskikkelsen af deres Borgmester, hverken direkte vælgende eller blot raadgivende. Denne Antagelse er dog sikkert fejlagtig. Der foreligger nemlig Eksempler paa Borgernes Medvirkning, og det vides, at i flere Byer havde det menige Borgerskab under en eller anden Form i Følge Skik og Brug en Medbestemmelsesret. Saaledes hedder det i en Notits i Køges ældste Raadstuebog, at den 27. Juli 1599 havde Høvedsmanden paa Københavns Slot efter Kongens Befaling »tilsat og forordnet Anders Jacobsen at skulle være Borgmester udi salig afgangne Rasmus Sørensen (Brochmand)'s Sted, eftersom han og dertil blev samtykket af efterskrevne Borgere« — her nævnes 25 Købmænd og Haandværkere — »hvilke paa menige Borgeres Vegne bevilgede og samtykte«.[17])

Medens Borgerne saaledes havde nogen Indflydelse paa Valget af Borgmesteren, havde Kongen hele Tiden forbeholdt sig Edsaflæggelsen, der ofte skete for Lensmanden, og Indsættelsen, begge kun Formaliteter. Kongen kunde ogsaa afsætte Borgmestrene, naar Misrøgt af Embedet eller et for opsigtsvækkende Privatliv gjorde det nødvendigt. Han var dog ikke særlig nøjeregnende, hvilket vel nok havde sin Grund i, at der i de trods alt relativt smaa Købstæder ikke var overdrevent mange Borgmesteremner at vælge imellem; tilmed gjaldt stadig den middelalderlige Regel, at ingen Haandværker kunde faa Plads i Magistraten. Vi træffer ganske vist Navne som Hemming Smed (1433, 1437 og 1445), Anders Teglslager (1461), Jens Guldsmed (1534) og Anders Guldsmed (død 1559), baaret af Borgmestre og Raadmænd;[18]) men det betyder ikke, at Bærerne har været Smed, Teglslager eller Guldsmede.

Ogsaa Raadmænd kunde Kongen afsætte; men det synes sjældent at være sket. I 1612 befalede Kongen 5 Raadmænd i Køge, som Magistraten selv havde optaget i Raadet, at afholde sig fra Bestillingen, indtil deres Kolleger havde klargjort et Regnskab, som var i Uorden.[19])

Baade socialt og økonomisk dannede Borgmestre og Raad Toppen inden for det lille Samfund, hvis Øvrighed de var, og da intet hindrede, at nære Slægtninge sad sammen i Raadet, blev Følgen, at den lille Kreds yderligere styrkedes ved Slægtskabsforbindelser, saa Raadmandsbestillingen i Praksis var arvelig i visse Familier, de gamle Patricierfamilier. Den deraf naturligt opstaaede Selvfølelse gav sig Udslag i en Pragtlyst, som Kongen søgte at begrænse. Saaledes dadlede Kongen den 2. April 1595 Magistraten i Køge, at der brugtes allehaande forfængelig Pragt, Hofart og stor Bekostning ved Borgernes Begravelse, næsten som om det var Adelspersoner, »hvilket Borgerstand og Folk ikke sømmer og ikke dennem heller er noget Steds her udi Riget tilladt«.[20])

Raadets Virksomhed falder i to Hovedgrupper, idet dets Myndighed var dels administrativ, dels dømmende.

Raadets administrative Arbejde var mangesidigt. Først og fremmest skulde det udadtil repræsentere Købstaden og haandhæve dens Interesser. Saaledes maatte Køge sende nogle af Raadets Medlemmer til Kongehyldingerne; den 10. Januar 1584 fik Køge som de andre Købstæder Ordre til at lade sig

Relieffer af Jomfru Marie med Barnet og af S. Franciscus paa Graabrødreklostrets Klokke, støbt af Johannes Fastenove 1522.

repræsentere ved Borgmestrene, to Raadmænd og fire fornemme Borgere med Byens Segl og Fuldmagt fra alle Borgerne ved Hertug Kristian (IV)'s Hylding i Ringsted den 8. Juli; Fuldmagten, som Repræsentanterne bragte med sig til Ringsted, var udstedt af et Nævn af Borgere.[21]) Da Kristian IV's Søn blev udvalgt til Danmarks Konge i København den 14. Marts 1610, blev Køge atter repræsenteret af Borgmestrene, to Raadmænd

og fire Borgere, ligeledes udstyret med Fuldmagt fra et Nævn af Borgerne.[22])

Ogsaa paa Herredagene og Købstadmøderne finder vi Køge repræsenteret af Magistratsmedlemmer. En Borgmester og en Raadmand deltog saaledes i et Købstadmøde i København i 1516 angaaende Sisen af Vin og Øl.[23]) Paa den berømte Herredag i København i Oktober 1536 var der en Borgmester, en Raadmand og to menige Borgere fra Køge tilstede,[24]) og senere paa Aaret sendte Byen efter Ordre begge Borgmestre, alle Raadmænd og 12 Borgere til Kongen.[25]) Paa et Møde den 1. Juli 1537 samtykkede en Borgmester og to Borgere fra Køge i, at Byens Borgere skulde betale en Sølvskat saa stor som den største, de havde ydet under Grevefejden, for Køges Vedkommende 3000 Lod Sølv.[26]) I 1575 fik Magistraten i Køge Ordre til at sende en Borgmester og en Raadmand til København den 17. April for at deltage i Forhandlingerne om Indførelse af ensartet Maal og Vægt.[27])

Indadtil skulde Byraadet have Opsyn med Byens Finanser; naar Skatter blev udskrevet — til Staten eller Byen — fungerede Magistraten som Ligningskommission, i Begyndelsen uden Medvirkning af Folk uden for Raadet, men senere i Forbindelse med nogle af de mest ansete Mænd blandt det menige Borgerskab, de saakaldte Taksereborgere. I Køge var der efter 1600 24 Taksereborgere; dette Tal nævnes bl. a. i 1613; ganske vist opgives det baade i 1612 og 1617, at der i Staden var 28 Taksereborgere; men dette Tal faar sin Forklaring derved, at der i Køge ogsaa var 4 Rodemestre, kaldt »Fjerdingsmænd« eller »Fjerdingskæmnere«, der maa være regnet sammen med Taksereborgerne.[28])

Skifte- og Overformynderivæsenet hørte ogsaa til Raadets faste Funktioner, ligesom det var en af dets Opgaver at holde god Orden og Politi, hvorved forstaas Sikkerhedsvæsen (Vægterne), Brand- og Sundhedsvæsen. Endelig skulde Raadet føre Tilsyn med alt Købmandsskab, hvilket vil sige Opsyn med, at Borgerskabet ikke krænkedes ved ulovlig Konkurrence udefra,

fra andre Købstæder og Landet, og at den gældende Lavsordning blev overholdt i selve Byen. En Fordeling af Forretningerne fandt ikke Sted; den nuværende Fremgangsmaade med Nedsættelse af Udvalg til Varetagelse af de forskellige Sider af Bystyrelsen kendtes ikke. Raadet optraadte udadtil som en Enhed, medens der indadtil har hersket en streng Rangfølge, øverst Borgmestrene og derefter Raadmændene efter Anciennitet.

Raadsmøderne blev holdt paa *Raadhuset* i et bestemt Lokale, Raadstuen, og det synes, som om det har været Raadets Sag at vedligeholde denne og at sørge for dens Opvarmning. Allerede i Middelalderen havde Køge ejet et Raadhus, som omtales i 1461 og 1476, men om hvis Beliggenhed der intet forlyder.[29]) Ved Midten af det 16. Aarhundrede paabegyndtes Opførelsen af det anselige grundmurede Raadhus, der ved Siden af St. Nikolaj Kirke blev Stadens mest monumentale Bygning, som berømmes for sin Pragt. Foranlediget af en Ansøgning fra Borgmestre og Raad om Hjælp til Køges Havn skænkede Kongen den 20. Oktober 1552 Køgeborgerne »til deres Raadhus' og Havns Forbedring« to Huse i Graabrødrekloster og desuden St. Gertruds Kapel; den Grund, hvorpaa disse Huse og Kapellet stod, skulde med Haver, Kirkegaard og Gaardsplads tilhøre Byens Kirke; men Stenene og Tømmeret maatte de anvende til Raadhusets og Havnens og anden Byens Behov. Raadhuset skulde opbygges med gode Lofter, saa Kongens Korn kunde oplægges dér.[30])

I 1553 eftergav Kongen Køge dette Aars aarlige Byskat, og i 1555 skænkede han Staden fire Læster Rug til Bygning af deres Raadhus;[31]) men Kristian III nøjedes ikke med disse Gunstbevisninger. I Maj 1561 hedder det, at da Borgmestre og Raad »for nogen Tid siden« byggede et nyt Raadhus, gav Kristian III dem Lov til at sælge af Overdrevet uden for Byen til Kaalgaarde og Enghaver og anvende de derved indkomne Penge til Raadhuset og anden Byens Bedste. Magistraten benyttede sig af Tilladelsen og solgte en stor Part af Overdrevet

til Byens Borgere. Køberne fik imidlertid ingen Skøder, og i 1561 bad Magistraten Kongen udstede saadanne; men Frederik II svarede, at Magistraten skulde udfærdige Skøderne under Byens Segl, hvorefter Borgerne kunde faa Kongens Stadfæstelse, hvis de ønskede det.[32]) I alt Fald en enkelt af Borgerne har faaet en saadan Stadfæstelse.[33])

Den 18. Juli 1570 viste Kongen sig atter gavmild mod Byen. Den nordligste Ende af Raadhuset var bygget paa en Grund, der tilhørte Sorø Kloster (og dermed Kongen). Der var i mange Aar ikke betalt Jordskyld af Grunden, da Abbeden i Sorø pludselig vilde have det forsømte indhentet og rejste Sag mod Byen; men Kongen skænkede i Stedet Byen Grunden og beordrede Abbeden til at opgive Søgsmaalet.[34]) Fire Aar senere skænkede Frederik II desuden Byen en Klokke, han havde staaende i Køge, mod at han paa Forlangende fik Erstatning i Klokkens Vægt i Kobber.[35]) Det var Meningen, at Klokken skulde bruges til Kirken; men det er dog sikkert den Klokke, som den Dag i Dag hænger paa Raadhusets Loft, den, som Graabrødrene havde ladet støbe i 1522.

Det var et efter danske Forhold pragtfuldt Raadhus, Køge havde faaet. »Knejsende med Kviste og Gavle løftede det sig stort og stateligt ved Østsiden af Torvet, rigt udsmykket baade inde og ude, med en anselig Sal, Aftrædelsesværelser for de kongelige Herskaber, som paa Rejse nødtes til at overnatte i Staden, Vinkælder, Vejerhus og Fangerum. Gulvet i Salen var lagt med Astrag, brogede Glasruder i Bly med adelige Vaabenskjolde og borgerlige Bomærker fyldte efterhaanden Vinduerne som Minder om de mange Bryllupper, som i Tidens Løb fejredes paa Salen, og en Urskive med Byens malede Vaaben prydede Facaden«.[36])

Paa dette Raadhus holdt Magistraten sine Møder, antagelig som andre Steder med Bøder for Udeblivelse; Forhandlingerne var ikke offentlige og lededes af ældste Borgmester.

Foruden Administrationen havde Borgmestre og Raad en anden vigtig Funktion. Gennem Bytinget og Raadstueretten havde de fra gammel Tid en dømmende Myndighed, som de viede megen Opmærksomhed, medens de menige Borgeres In-

teresse for Rettergangen var yderst ringe. Bytinget var Underretten, Borgernes Værneting, medens Raadstueretten ofte var Appelinstans i Stedet for Landstinget, saaledes at dets Domme

Epitafiebillede i Køge Kirke over Borgmester Rasmus Sørensen Brochman (død 1599) med Hustruer og Børn.

indstævnedes direkte til Kongens Retterting. Et Byting i Køge nævnes første Gang i et Brev fra ca. 1400 og derefter jævnlig i den følgende Tid.[37]) Allerede i Erik Glippings Stadsret, som overførtes til Køge i 1288, tales om en Domstol paa Stadens Raadhus,[38]) og i Kristian I's Privilegium for Byen 1450 ses,

at der var en Domstol, hvor Magistrat og Byfoged tilsammen havde den dømmende Myndighed.[39]) Ogsaa i senere Tid finder vi denne Samvirken, idet Byfogeden er Medlem af Raadstueretten.[40])

Saavel Borgmestre som Raadmænd var ulønnede, da deres Embede var Æreshverv. Enkelte Indtægter blev der dog i Tidens Løb knyttet til Stillingen; almindeligt var det at give Magistraten Embedsjord; snart var det en Del af Bymarken, der særlig reserveredes Raadet, snart overdrog Kongen det et Stykke Jord frit eller mod en ringe aarlig Afgift. Af andre Indtægter kan nævnes Afgifter af Vin og tysk Øl, Vejerpenge og Beværtningsret.

For Køges Vedkommende skal Kristoffer af Baiern i 1443 have bevilget, »at Borgmestre og Raad skal have deres Bysens Kælder og dér falholde Vin, tysk Øl og anden fremmed Drik, saa og falholde dansk Øl, baade inden og uden Huset for Penge i Tønder og Kander«.[41]) Frederik II tillod i December 1571 Køges Magistrat, at den »til eget Bedste« maatte oppebære al Kronens Sise af det tyske Øl, der blev indført til Byen fra 6. November 1571 til Paaske næste Aar,[42]) og i Januar 1577 fik Borgmester Thomas Pallesen Forleningsbrev paa Afgiften af Kronens Korntiende af Haarlev Sogn kvit og frit, utvivlsomt som en Slags Løn.[43]) Et halvt Aar senere havde Borgmestre og Raad i Køge klaget over, at de havde megen Besværing uden at faa noget derfor; Kongen gav dem af den Grund i Juni Lov til foreløbig at indføre 8 Læster Rostockerøl aarlig uden at betale Sise deraf.[44])

Et vistnok ret enestaaende Eksempel paa en Slags Enkepension for Magistraten er et aabent Brev fra Frederik II af 1584. I Betragtning af Køgeborgmesteren Peder Pedersens »tro Tjeneste mod Riget og Byen« — hedder det — bevilgede Kongen, at hans Hustru Alhed Poulsdatter, hvis hun blev Enke, maatte være fritaget for Skat, Hold, Vagt og al anden kongelig og borgerlig Tynge, dog kun til hun giftede sig igen; desuden vilde Kongen være hendes Forsvarer mod al Uret.[45])

En Forrettighed havde de styrende deri, at de var fritaget for den aarlige Byskat; men det betød dog ikke stort. Blot tilnærmelsesvis at bestemme Størrelsen af Raadets Indtægter er umuligt; det har vist været en Regel, at hver af Borgmestrene af alle Sportler har faaet dobbelt saa stor en Part som en Raadmand.

Til at udføre en Del af de kommunale Forretninger havde Byen en Del Embedsmænd og Funktionærer, de lønnede »Stadens Tjenere«. Den fornemste af disse lønnede Bestillingsmænd var Byskriveren. Allerede tidligt maa Byen have haft en Mand, der kunde udføre dens skriftlige Arbejder, saa man ikke var henvist til Præster og Munke. Første Gang en Byskriver omtales i Køge, er i 1440; det var den Peder Jensen, der beklædte Embedet i de følgende seks Aar.[45]) Omkring 1494 nævnes Byskriveren Peder Gris, og i 1580erne og 1590erne Rasmus Folkmar; derefter var Niels Ibsen Byskriver i Køge i adskillige Aar.[47])

Byskriveren var Øvrighedens Sekretær, og hans Virksomhed bestod i at indregistrere alle Breve, der »udgives for Borgmestre og Raad«; ligeledes skulde han føre en Fortegnelse over Byens Del af Sagefaldet (Bøderne); men langt den vigtigste Opgave var, at han skulde føre Retsprotokollerne fra Raadstueretten og Bytinget, hvorfor han undertiden benævnes »Tingskriver«. Han blev ansat af Magistraten, men aflagde Troskabsed til baade Byen og Kongen. Foruden fast aarlig Løn havde han Sportler, f. Eks. Brevpenninge, fri Bolig, undertiden ogsaa Embedsjord. Det var ikke ualmindeligt, at Byskriveren havde Sæde i Magistraten som Raadmand.

En anden lønnet Stadens Tjener var Vagtmesteren, eller som han ofte kaldes: Stadshauptmanden; en saadan fast lønnet Anfører for Borgervæbningen fandtes ogsaa i Køge i Slutningen af det 16. Aarhundrede.[48]) Vagttjenesten synes oprindelig at have været en Pligt for hele Borgerskabet, der efter Tur tog deres Tørn for at sikre deres By; først senere fik man lønnede Vægtere. Der var andre lønnede Bestillingsmænd; Bysvendene,

der baade stod i Byens Tjeneste og i Byfogedens, hvorfor de ofte kaldes Fogedsvende og Raadstuetjenere, var Politibetjente og Stævningsmænd. Stodderfoged eller »Stodderkonge« havde man til at have Opsyn med Betlere og andre løse Fugle. Bødlen spillede ogsaa en væsentlig Rolle i Tidens Retsliv. Kort før Aar 1600 har vi Efterretning om, at Køge havde en fast lønnet Byhyrde.[49]) Endelig var der af ulønnede Embedsmænd Kæmnerne og Rodemestrene, som vi senere skal vende tilbage til.

Ved Overgangen fra Middelalderen til den nyere Tid havde de danske Købstæder et ret udstrakt Selvstyre; Indblandingen fra Landets Regering var minimal. Det menige Borgerskab havde i Følge Stadsret og Privilegier heller ingen videre Indflydelse paa Bystyrelsen; kun gennem Bytinget og paa anden Maade udøvede Menigheden en sædvanemæssig Indflydelse, af forskellig Art og Omfang fra By til By. Der er Vidnesbyrd om indre Uroligheder i Købstæderne omkring 1500 og især efter Grevefejden. Det var Menigheden, der mødte op med sine Krav. Forfatningskampe og Oprør rystede Byerne (Skelskør 1547, Næstved 1553, Thisted 1554, Skaanes Byer 1561—62). Enkelte Steder fandt der dog mere fredelige Forhandlinger Sted mellem Menighed og Magistrat (Nyborg 1551, København 1580—81).

For at have et Øje med Byerne under disse Sammenstød lod Kongen sine Lensmænd have Tilsyn med Købstæderne, idet han befalede dem »at have Byerne i Forsvar«. For Køges Vedkommende fortæller et Par Breve herom. Da Kongen havde erfaret, at der i hans Fraværelse skete mange Byer Uret, og mange Steder var Tvedragt mellem Borgmestre og Raad og Almuen, saa at hans og Kronens Rettigheder derved forsømtes, befalede han den 10. Oktober 1547 Lensmanden Peder Godske at have Tilsyn med Køge. Peder Godske skulde paase, at Borgmestre, Raad og Borgere ikke blev forurettet, at Kronens Rettigheder respekteredes, at Byskatten blev indbetalt i Rentekammeret, og at Byfogeden gjorde aarligt Regnskab for Rigshofmesteren eller Rentemesteren.[50])

Der gik nu nogle Aar; men i 1561 maatte Kongen atter tage Affære. Der var indløbet mange Klager fra Købstæderne over Uenighed blandt Borgerskabet, og den 8. Juli befalede han Lensmanden Herluf Trolle at have Køge »i Forsvar« og paase, at Borgmestre, Raadmænd og Byfogeder varetog deres Embeder paa rette Maade; han skulde sørge for, at Borgerne skikkede sig tilbørligt mod deres Magistrat, og at der blev indsat dygtige Folk til Borgmestre, Raadmænd og Byfogeder; Køges Indvaanere skulde adlyde Herluf Trolle og henvende sig til ham med deres Klager, hvorefter han skulde skaffe enhver sin Ret.[51])

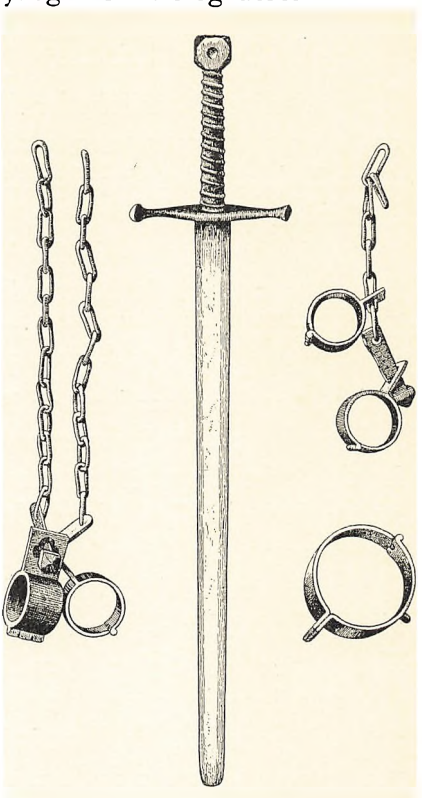

Rettersværd, Hals- og Haandjern. Efter »Fra det gamle Kjøge«.

Alle disse Uroligheder var af politisk Karakter, ikke som i Tyskland tillige en social Modsætning mellem Købmænd og Haandværkere. Resultatet blev Indrømmelser til det menige Bogerskab. Dette gjorde i den følgende Tid sin Indflydelse gældende, enten som Helhed eller ved en Repræsentation, et Nævn paa 24 Mand. Da Køge i 1584 skulde deltage i Hyldingen af Prins Kristian (IV), blev Fuldmagten udstedt af et saadant Nævn; ligesaa ved Hyldingen af den udvalgte Prins Kristian i 1610, idet Haandværkerne ved denne Lejlighed optraadte særskilt i Hyldingsfuldmagten.[52]) Et 24-Mands Nævn i Køge[53]) nævnes første Gang i 1613.

Hvor selvstændige Byerne end var i Middelalderen, helt uden Kontrol raadede deres Magistrater dog ikke. Altid var der over dem en Herre; det kunde være Kongen selv, som vi ser det i de fleste Tilfælde for Køges Vedkommende. Men det kunde dog ogsaa være Sidelinjer af Kongehuset, Bisper og Klostre, og ogsaa herpaa afgiver Køges Historie Eksempler, idet Hertug Valdemar var Byens Herre i 1302, medens forskellige gejstlige Myndigheder havde Højhedsretten over Køge omkring 1400, grundet paa Regeringens Pantsættelser.[54]) I det store Hele var det dog Kongen, der var Byens Herre.

Kongen kunde naturligvis ikke være allestedsnærværende og personlig haandhæve sin Højhedsret i de enkelte Købstæder. Han maatte have Stedfortrædere til at praktisere de kongelige Rettigheder, oprindelig én i hver Købstad, »Fogeden« (»advocatus«) eller »Kongens Foged«. Omkring 1400 spaltedes Embedet i to: Lensmandens og Byfogedens.

I Køges ældste Stadsret omtales en »Kongens Foged«, der havde Styrelsen af Byen sammen med Borgerskabet;[55]) men senere finder vi Embedet spaltet som andre Steder. Medens vi ikke har videre Efterretninger for Lensmandens Vedkommende før efter Grevefejden, véd vi en Del om Byfogeden i Køge allerede i Middelalderen. Køge stod under Lensmanden eller Slotsherren paa Københavns Slot, og Byfogeden maa derfor nærmest betragtes som dennes underordnede Repræsentant i Køge. Byfogeden, der snart kaldes Foged, snart Byfoged (»advocatus«, »advocatus civilis«, »viceadvocatus«), maa oprindelig være blevet udnævnt af Kongen; men senere var det et Tegn paa Kongens særlige Naade, naar han gav en Bys Borgmestre og Raad Lov til selv at indsætte Byfogeden.

Første Gang, der omtales en Byfoged i Køge, er omkring 1400, da Niels Holm nævnes. Hans Efterfølger synes at være Jens Skytte (1416—23), derefter Sune Jepsen (1429—31), Jep Andersen (1432—34 og igen 1437), Jens Nielsen (1436), Laurens Rode (1442, 1450, 1466) osv.[56]) Retten til selv at indsætte Byfogeden fik Køge først af Kristoffer af Oldenburg,

da han i 1534 gav Borgmestre, Raad og Menighed Ret til selv at kaare en Dannemand efter deres eget Tykke til Bestillingen;[57]) men denne Tilladelse har sikkert ikke overlevet Grevefejden.

Fra Køge kender vi en Bestalling for en Byfoged fra 1570. Den er udstedt af Kongen den 9. August for Peder Nielsen, der for Fremtiden skulde oppebære al Kronens Sagefald (Bøder) og al Told og Sise.[58]) Naar det for andre Byer vides, at Byfogedernes Embedstid i Reglen var kort, danner Køge en Modsætning hertil. Den her nævnte Peder Nielsen beklædte Embedet til sin Død i 1587, hans Efterfølger Jens Nielsen i Aarene til 1593, medens Jens Kristensen var Byfoged 1593 til sin Død 1602; han afløstes da af Baltzer Ottesen for en kort Tid, medens Niels Ibsen var Indehaver af Embedet 1603—18.[59])

Ved Brevene af 1547 og 1561 var der givet Lensmændene et vist Tilsyn med Byfogederne, blandt andet med, at de aflagde Regnskab rettidigt.[60]) Dette Regnskab skulde efter en almindelig Befaling af 1549 altid aflægges ved Mortendagstide.[61]) Disse Ordrer i Forbindelse med, at saa faa Bestallinger er bevaret, tyder paa, at Lensmanden har haft Besættelsesretten til Byfogedembedet.

Bestillingen har sikkert givet sin Mand nok at bestille: Bytinget blev holdt en Gang ugentlig; Udpantninger og lignende Forretninger tog ogsaa Tid; desuden havde Byfogeden ligesom Magistraten sit borgerlige Erhverv at passe. Hertil kom for Køges Vedkommende, at Byfogeden maaske samtidig har været Herredsfoged i Bjeverskov Herred, hvad en Oplysning i Raadstuebogen 1614 kunde tyde paa.[62])

Embedet var usselt lønnet: Embedsjord og Skattefritagelser (de sidste oven i Købet kun som et personligt Privilegium), samt i enkelte Tilfælde Forleninger. I Køge havde Byfoged Jesper Skinkel i 1538 faaet en øde Gaard i Lellinge paa Livstid, mod at han opbyggede Gaarden, og han synes at have haft Gaarden til 1547.[63]) Byfoged Peder Nielsen fik i 1577 Forle-

ningsbrev paa Kronens Part af Korntienden af Sædder Sogn.[64]) Først henimod Aar 1600 blev Pengeløn almindelig, og den toges i Reglen af Bøderne og de andre Beløb, der kom ind i hans Kasse.

Kvalifikationerne til Embedet var ikke mange: Byfogeden skulde være Borger i Byen, ægtefødt og have nogen juridisk Viden. Han var først og fremmest Retsbetjent, forestod som Dommer Bytinget og de af denne Funktion flydende Forretninger som Opkræver af Bøder, Pantefoged m. m. I Køge var han tillige Medlem af Raadhusretten.[65]) Dernæst havde Byfogeden Opsynet med den offentlige Orden og Sikkerhed i Staden og skulde paa Lensmandens Vegne sørge for Bekendtgørelsen og Overholdelsen af Regeringens talrige Forordninger.

Endelig optraadte de fleste Byfogeder som Sisemestre og, hvor Byen havde Toldsted, som f. Eks. i Køge, tillige som Tolder, saaledes at disse to Stillinger var fast sammenknyttede. Ganske vist nævnes i Køge flere Gange en Tolder; saaledes kendes Tolderen Jørgen Lauritsen i 1567; men det viser sig ved nærmere Eftersyn, at Jørgen Lauritsen ogsaa var Byfoged, idet han som saadan i 1569 blev fritaget for Skat, Hold, Vagt og al anden borgerlig Tynge, saalænge han havde Bestillingen.[66]) I 1574 bestemte Regeringen, at der skulde være mere Orden med Toldopkrævningen end hidtil, hvorfor der skulde indsættes Toldere paa de Steder, hvor en saadan ikke fandtes, og der siges udtrykkelig, at det kunde være enten Byfogeden eller en anden trofast Dannemand af Borgerne.[67]) Og nogle Aar senere ser vi, at det ikke er Byfogeden, der er Tolder. I 1588 fik Borgmester Rasmus Sørensen tillagt Kronens Korntiende af Sædder Sogn i Løn, fordi han var Tolder,[68]) og i 1601 fik en Raadmand Henrik Freske Bestalling som Tolder i Køge, hvorfor han et Par Aar senere fik tillagt samme Tiende i Løn.[69]) I 1617 fik Køgeborgeren Mads Ravn Bestalling som Tolder.[70])

De Penge, Byfogeden skulde gøre Regnskab for, bestod af saadanne Oppebørsler som Sagefald, Førlovspenge, Danearv,

og altsaa eventuelt Told og Sise. Omkring 1523 nedskrev Frederik I.s Kansler Klaus Gjordsen nogle Optegnelser angaaende Kronens Indtægter paa Kong Hans' Tid; han oplyser for Køges Vedkommende, at Kongen derfra havde haft en Indtægt paa

Kamin fra det 16. Aarh. i Raadhuset.

181 Mark 4 Skilling i aarlig Byskat, hvortil kom 83 Mark om Aaret i Indtægt af Sisen.[71])

Det kunde knibe med at faa Byfoged og Tolder til at aflægge Regnskab til de fastsatte Tider; ofte stod de i Restance dermed for flere Aar trods Regeringens aarlige Rykkerbreve.

Byfoged Jens Nielsen i Køge blev ved Juletid 1591 mindet om, at han ikke havde aflagt Regnskab siden 14. Januar 1590; men Advarselen frugtede ikke. Baade i November 1592 og September 1593 blev han paany beordret til at klargøre sine Forhold, og det oplyses oven i Købet, at han paa sine Regnskaber for Tiden indtil Januar 1590 havde en Gæld til Kronen.[72]) Imidlertid døde Byfogeden og hans Enke Ursula

Frantsdatter kunde ikke klare hans Forpligtelser, skønt hun i 1595 fik kvittet 10 Daler derpaa.[73]) Der blev paa Kongens Vegne gjort Udlæg i hendes Bo for henved 41 Daler, som hendes Mand skyldte Kronen; men da hun sad i stor Fattigdom og Gæld og havde mange »uopfødte smaa Børn«, forbarmede Kongen sig over hende, og efter at have faaet en Attest af Magistraten i Køge om hendes Forhold eftergav han hende Gælden.[74]) Ved en Fejl blev der dog endnu en Gang af Regeringen rykket for Jens Nielsens Regnskaber og Gæld.[75])

Ogsaa Jens Nielsens Efterfølgere, Byfogederne Jens Kristensen og Niels Ibsen, blev jævnlig mindet om at aflægge Regnskab for deres Oppebørsler; Jens Kristensen manglede saaledes i Januar 1597 at gøre Regnskab for to Aar (1594—96).[76]) Ligeledes maatte Tolderne rykkes for Regnskaberne, Rasmus Sørensen saaledes i 1591, 1592 og 1597 og Henrik Freske i 1604, 1606 og 1610.[77])

Byfogeden var oprindelig Magistratens Overordnede, men sank i Tidens Løb efterhaanden ned paa Trediepladsen i Rækken: Borgmestre, Raad og Byfoged, hvilket kan forklares ved, at Embedet gradvis ændredes henimod at blive et rent Retsbetjentembede.

Kronens overordnede Repræsentant over for Købstæderne var Lensmanden. Han var Haandhæver af Højhedsretten og havde tillige en militær Virksomhed, en Arv fra den middelalderlige Embedsmand »Høvedsmanden«. Efter 1536 var det Kronens Maal at bringe alle Købstæderne direkte ind under sig, og i Løbet af relativ kort Tid lykkedes det ogsaa Regeringen at naa dette Maal, takket være et Sammentræf af to Omstændigheder: Magistratens voksende Magt paa Bekostning af Byfogedens Myndighed, hvorved Forbindelsen mellem Regering og Købstad løsnedes, stod i Modstrid med Bevægelsen henimod det stærke Kongedømme og maatte bremses; derfor kom Borgerskabets Misfornøjelse med og Oprør mod Magistraten egentlig Kronen tilpas, idet den maatte gribe ind med fast Haand for at standse Uroen og derved fik Lejlighed til sam-

tidig at foretage den stærke Begrænsning af Byernes Selvbestemmelsesret, der fik sit Udtryk i Lensmændenes Tilsyn med Købstæderne (1547 og 1561). Købstæderne vedblev dog stadig i økonomisk Henseende at »ligge under Fadeburet«, idet Skatter, Byfogedens Oppebørsler og Toldafgifterne gik direkte ind i Rentekammeret, uden om Lensmanden.

Lensmanden skulde have Købstaden i »Befaling og Forsvar«; Udtrykket maa forstaas aldeles bogstaveligt: ligesom Borgerne skulde være Lensmanden hørige og lydige som deres Forsvarer og Husbonde paa Kongens Vegne, saaledes paahvilede det ham at værne dem mod indre og ydre Overlast; han skulde ikke blot være Byens Værge udadtil; men ogsaa mellem Magistrat og Menighed eller mellem Borgerne indbyrdes skulde han gøre Ret og Skel. Det er et Udslag af denne Funktion, naar han undertiden fører Tilsyn med Skattens Paaligning. Ved Udskrivning af Brudeskat i 1588 og atter i 1596 hedder det i Skattebrevet, at Købstaden skulde overgive Lensmanden et Skattemandtal, for at han kunde kontrollere, at det »gik lige til«, saa der ikke paalignedes efter Venskab og Anseelse.[78])

Lensmanden var Kongens Stedfortræder over for Byen. Han indsatte Byens Øvrighedspersoner; han rejste Tiltale mod dem, naar de forbrød sig, og han kunde, om fornødent, afsætte dem. Desuden skulde han have et Øje med Domstolene i Byen; han kunde faa Ordre til at paatale mulige Overgreb fra Øvrighedens Side; saaledes havde Byfogeden i Køge beslaglagt Halvdelen af Boet efter en Borger, der var druknet i Aaen, fordi han mistænkte den afdøde for at have begaaet Selvmord; Enken klagede til Kongen, og gennem Lensmanden fik Byfogeden Ordre til ikke at befatte sig med Boet.[79]) Kongen kunde dog ogsaa lade sine Ordrer gaa direkte til Byfogeden; det var f. Eks. Tilfældet, da Byfogeden i 1592 havde rejst Sag mod en af Universitetets Bønder for Slagsmaal og fik Tilhold om at lade Sagen falde, da den ikke hørte under hans Myndighedsomraade.[80]) Borgmestre og Raad alene eller i Forening med Byfogeden fik ofte Breve fra Kongen om at skaffe Borgere

deres Ret, hvad enten det drejede sig om Arvesager eller Tilgodehavender; det kunde vist af og til være lidt svært, især for udenbys Mænd, at faa en upartisk Afgørelse, navnlig hvis den kom til at gaa ud over en af Magistratspersonerne eller deres paarørende; i saadanne Tilfælde maatte der gerne et ekstra Paabud til fra Kongens Side.[81])

De kongelige Forordninger til Byens Øvrighed gik ofte gennem Lensmanden; det var Tilfældet med Udførselsforbud i 1588, 1590, 1591 og Ophævelse deraf i 1598, med Bestemmelserne om Adelens Indførsel af tysk Øl i 1594, med en Møntforordning af 1609 og en Toldforordning af 1615.[82]) Nogen fast Praksis i denne Henseende fandtes dog ikke; lige saa ofte blev Forordningerne tilstillet Byens Magistrat direkte, saaledes som det er sket for Køges Vedkommende i 1566, 1573, 1591, 1605 og 1610.[83]) En enkelt Gang ses en Toldforordning at være sendt direkte til Tolderen i Køge, Jørgen Lauritsen.[84])

Udadtil kunde Lensmanden ogsaa optræde som Byens Repræsentant; i denne Egenskab var Ditlev Holck f. Eks. i 1590 stævnet til Herredagen i Kolding i en Sag, der var rejst mod Køge By; han fik forøvrigt Ordre af Regeringen til ikke at overholde Stævningen.[85])

Mellem det menige Borgerskab og Lensmanden har Forholdet vist i Regelen været ret tillidsfuldt; for Borgerne var Lensmanden jo af største Betydning som Kontrol med Magistraten. Gennemgaaende kan man dog vist sige, at han egentlig ikke har vist Byens Sager nogen større Interesse; især maa det gælde for Køge, hvor Lensmanden nok saa meget var optaget af sine Hverv som Slotsherre i København som af Forholdene i den By, der var betroet hans Omsorg.

DET 16. AARHUNDREDES KØGE

LIGESOM Køge *Havn* i Middelalderen var Betingelsen for Købstadens Opkomst og Vækst, saaledes var den ogsaa i det 16. Aarhundrede af vital Betydning for Byen.

I det 15. Aarhundredes 1. Halvdel havde Havnen faaet en større Reparation og Udvidelse. Godt et Sekel senere trængte den atter til Istandsættelse. I Oktober 1552 spurgte Køges Borgmestre og Raad Kongen, om Byen ikke maatte faa to Huse paa Graabrødreklosters Grund, da de gerne vilde have deres Havn forbedret.[1]) Kongen var imødekommende, og den 20. Oktober opfyldte han Byens Ønske; Husene blev overladt Magistraten til Bygningen af Raadhuset og til Havnens Forbedring.[2])

En Snes Aar efter var det galt igen, og i Februar 1571 skænkede Frederik II Køge en lille Lund, der før havde tilhørt Gammelkøge Kirke. Lunden laa paa Gammelkøge Mark Nord for Kragebroen og grænsede i Vest op til Skelbækken, i Øst og Nord til Engdragene (»Maderne eller Engfoldet«); med Lunden fulgte en lille Skovstrimmel, »Præstesnaven«, og Byen fik Ret til at lade det Hele indhegne og til at hugge Træer i Lunden. Meningen med Kongens Gave var, at det skulde være en Hjælp til Havnens Reparation. Lunden har i Følge Anders Petersen til vore Dage beholdt Navnet »Havneskov«.[3])

Denne Hjælp vilde dog ikke forslaa til Udgifterne, og en Maanedstid efter, sidst i Marts 1571, gav Kongen derfor Borgmestre og Raad Lov til indtil videre at opkræve 8 Skilling af

hvert Pund Malt, som blev brygget til Øl i Køge, og 4 Skilling af hver Læst Gods, som blev ud- eller indskibet i Havnen; Pengene skulde de bruge til deres »bygfaldne« Havn og Bolværk, og de skulde hvert Aar aflægge Regnskab derfor.[4])

Der skulde ikke gaa mere end knap tre Aar, før det paany var galt fat med Havnen, og denne Gang faar vi at vide, at det var dens farligste Fjender, der var paa Spil. Borgmestre og Raad klagede til Frederik II over, at deres Havn fyldtes med Sand og Tang, som blev drevet derind af Storme og Uvejr. Hvis der ikke blev raadet Bod derpaa, vilde den blive saa ødelagt, at man ikke kunde besejle den. Kongen hjalp atter; han gav Rentemesteren Ordre til at levere Byen 3 Læster af Sjællands Stifts Tiendekorn til Havnens Istandsættelse.[5]) Da Køge fire Aar efter var kommet i Restance med et Aars Byskat til Kongen, fik Staden Pengene eftergivet, mod at Skatten blev anvendt til Bolværkets Reparation.[6])

I 1588 besøgte en Englænder Danmark, og i sin Rejsedagbog noterede han om Køge, at den havde smukke Bygninger og en »ikke ilde Havn«.[7]) Men den voldte dog stadig Byens vise Fædre Kval. De Midler, der var blevet henlagt til Havnens Vedligeholdelse og Forbedring, slog ikke til. Det maa være gaaet op for Borgmestre og Raad, der som Helhed administrerede Havnen, at der krævedes stadige og faste Indtægter af anselig Størrelse. Der maatte findes andre Udveje, og den 18. Oktober 1600 fik Byen Lov til at opkræve en Havneafgift paa $^1/_2$ Skilling af hver Dalers Værdi af de Varer, der ud- og indskibedes paa Køge Brygge.[8])

Der var imidlertid Brug for mange Penge med det samme, da Havnen var aldeles forfalden; men naar man nu var sikker paa en stadig og anselig aarlig Indtægt, maatte der jo være Mulighed for at rejse et Laan til den gennemgribende Reparation. Magistraten vovede dog ikke at optage et saadant uden at spørge Kongen; han gav den da i Maj 1601 Tilladelse til at laane 1000 Dlr. af Hospitalets Penge. Magistraten skulde give Hospitalsforstanderen Gældsbevis for Laanet, der kun maatte

bruges til det fastsatte Formaal, og »efter Lejligheden« skulde Pengene betales tilbage af Havneafgiften.[9]) Kort efter fik Borgmestre og Raad oven i Købet en ny Indtægtskilde til Havnen, idet de maatte oppebære 4 Skilling af hver Tønde Rostockerøl, som blev solgt i Byen.[10]) Til den store Reparation

Bindingsværksgaard (Vestergade 7) fra 1590'erne.

skænkede Kongen sidst paa Aaret Ege- og Bøgetømmer fra sine Skove i Skaane.[11])

Den stadige Indtægt, Byen havde faaet til Havnen ved Havneafgiften, beholdt den i 11 Aar. I December 1611 kom Kristian IV nemlig i Tanker om, at de fremmede Købmænd var »noksom besværede med Told«, og ved et kongeligt Magt-

bud tog han Brevet af 18. Oktober 1600 tilbage.[12]) Hermed var Sagen om denne Indtægt dog ikke ude af Verden.

Den 13. Marts 1612 skrev Kongen til Køges Magistrat om den Havneafgift (der her kaldes Bropenge), den i nogle Aar havde haft, og om det Laan, den paa dette Grundlag havde stiftet. Der var ikke, som der burde, blevet aflagt Regnskab derfor i Borgernes Nærværelse, en Udtalelse, der kunde tyde paa, at Kongen rejser Sagen efter Kritik eller Klage fra det menige Borgerskabs Side. Nu fik Borgmestre og Raad Ordre til med det allerførste at »indskikke klart Regnskab« over deres Oppebørsel og Udgift til Rentekammeret, hvor Kongen saa vilde lade det revidere, da han vilde vide, til hvad Nytte og Brug Pengene var anvendt. I samme Anledning fik Magistraten en anden Befaling. Kongen havde faaet at vide, at den et Par Dage i Forvejen havde optaget fem nye Medlemmer i Raadet, skønt der ikke var blevet bragt Klarhed i Spørgsmaalet om Havneafgiften mellem det gamle Raad og Borgerskabet. Derfor skulde de fem nye Raadmænd afholde sig fra Magistratsforretningerne, indtil Borgmestrene og det gamle Raad havde aflagt Regnskab og faaet Kvittering for Havneafgiften.[13])

Kongen vilde ikke lade sig nøje med en Revision af Regnskaber og Bilag. Han gav fire Tømmermænd det Hverv, at de i Lensmanden Jørgen Kaas' og Underadmiralen Jakob Becks Nærværelse nøje skulde undersøge Havnen og vurdere, hvad der billigvis kunde siges at være anvendt paa dens Forbedring siden 1600, og de skulde afgive en skriftlig Vurdering.[14])

Havnen trængte dog stadig til Istandsættelse. Fem Aar senere, den 28. Marts 1618, maatte Kongen af den Grund paany give Borgmestre og Raad Lov til paa Byens Vegne indtil videre at opkræve de Vare- og Havneafgifter, som Byen havde faaet tillagt i 1600 og i 1601, men mistet igen i 1611; det betones, at Magistraten aarligt skulde gøre Rede og Regnskab i Rentekammeret for denne Oppebørsel og dens Anvendelse til Havnens Reparation.[15])

Om Borgernes Deltagelse i dansk Søhandel og Søfart foreligger der ikke saa faa Vidnesbyrd fra det 16. Aarhundredes 2. Halvdel. I 1553 havde Gesandter fra de vendiske Stæder været hos Kristian III for at faa Stædernes Privilegier stadfæstede; men Kongen vilde ikke gøre dette, hvis det betød en Krænkelse af hans egne Undersaatters Privilegier; blandt de Søkøbstæder, der fik Ordre til at sende to Borgere til København med deres Privilegier, var ogsaa Køge.[16]) Et Par Aar senere tales der om en Køgeborger Knud Bøsseskytte, der af Kongen ansaas for egnet til at sejle med en Jagt op i Farvandene ved Norge for dèr at udspejde, om der var fremmede Orlogsskibe til Stede.[17])

I August 1561 havde Regeringen erfaret, at Nederlænderne, især i Antwerpen, havde paalagt nye Toldafgifter, hvilket var imod Aftalerne mellem Karl V og Kristian III; for at faa rigtig Rede paa, hvorledes det forholdt sig med disse nye Krav, gav Kongen Køge og de andre større Søkøbstæder Ordre til at samle de Borgere, der drev Handel vestpaa, paa Byens Raadhus; her skulde de fortælle, hvad de vidste om de nye Toldpaalæg, og en skriftlig Indberetning derom sendes til Regeringen.[18])

Under Syvaarskrigen fik Køge som de andre Kystbyer i 1564 Ordre til at anholde alle de Skibe fra Stralsund og Greifswald med deres Ladninger, som de kunde faa fat paa, da disse Byer var Svenskerne venligtsindede og sendte dem Tilførsler.[19]) Under Krigen havde forøvrigt den svenske Flaade vist sig i Køgebugt, idet den i 1566 laa »paa Køge Vig« med 40 Skibe i otte Dage, skønt den danske Flaade laa lige i Nærheden.[20])

Efter Krigen var der stadig urolige Forhold paa Østersøen. I 1571 skulde Borgmestre og Raad i Køge optegne, hvilke af Byens Borgere, der havde lidt Skade ved de danzigske Fribyttere, og hvor meget; Fortegnelsen skulde sendes ind til Rentekamret.[21]) I 1577 skulde Byen sende Fuldmægtige til et Møde i København med de Klager, man maatte have over de vendiske Stæders Behandling af Byens Købmænd, som handlede paa Stæderne.[22])

Stridighederne angaaende Narvahandelen mærkedes ogsaa i Køge. Regeringen befalede i December 1579 Borgmestre og Raad at tilholde deres Medborgere at afholde sig fra »den narviske Fart og al Handel med Russen«, da de ellers selv maatte tage Skade for Hjemgæld. Et halvt Aar senere skulde Magistraten indsende Oplysninger til Rege-

ringen om den Skade, Svenskerne siden Freden i 1570 havde tilføjet Borgernes Skibe, naar de var paa Sejlads i Farvandene ved Narva. Borgerne synes dog paa en Maade selv at have været ude efter Ulykkerne, for i Juli 1581 skrev Kongen til Magistraten, at han havde erfaret, hvorledes nogle af hans Undersaatter trods deres Søbrev, Ed og Certifikat havde haft udenlandske Købmænds Gods ombord under Rejsen til eller fra Narva, hvilket stred med Aftalerne med Sverige og kunde give Anledning til politiske Forviklinger; Borgmestre og Raad skulde undersøge, om der fandtes saadanne Lovovertrædere i Køge; var det Tilfældet, skulde Byfogden tiltale de skyldige, og Straffen var Konfiskation af Skibe og Gods til Fordel for Kongen; de dømte selv skulde behandles som Menedere.[23])

I Slutningen af samme Aar blev Køgeborgerne paany afæsket de Klager, de kunde have over den Behandling, de fik i Danzig, og da Kongen i 1583 fik et Mellemværende med Rostock, skulde de deltage i Jagten paa Skibe og Gods fra denne By.[24])

Efterretninger om de enkelte Købmænd og Skippere, der fra Køge drog paa Handelsrejser til Udlandet, er det svært at opdrive fra dette Aarhundrede. Vi hører dog i April 1596, at Køgeborgmesteren Klaus Bager faar Kongens Tilladelse til i den tilstundende Sommer — men kun for denne ene Gang — at besøge »Norges Krones Strømme« med et Skib, hvorpaa hans Broder Anders Bager var »Skibsmand« og Peder Sivertsen Skipper; han maa sejle Nord om Vardøhus eller »hvor Vinden vil føje ham, og hans Lejlighed sig bedst kan begive«, og dèr sælge de Varer, han har paa Skibet, og købe, hvad der deroppe var at faa, »og dermed fremdeles søge sin Næring«, hvor han selv synes. Han maatte dog ikke mellem Bergen og Vardøhus bruge noget Købmandsskab, der kunde krænke Bergens og Trondhjems Privilegier, og ved Vardø skulde der betales den sædvanlige Told.[25])

Om en skibbruden Køgeborger handler et Brev fra Maj 1570; heri befaler Kongen forskellige Fogder og andre Embedsmænd paa Læsø at være nogle Køgeborgere, Niels Frandsen og hans Medredere, behjælpelige med for en rimelig Bjærgeløn at faa reddet det Gods og de Skibsredskaber, som kan

reddes fra deres Skib, som var strandet under Læsø; Skibets Last var Sild.[26])

Alle disponible Skuder og Færger i Køge maatte i Sommeren 1596 sejle til Nykøbing Falster for at være med til at overføre de mange tyske Fornemme, der var Kristian IV.s Gæster

Kirkestræde, ca. 1930.

ved Kroningen. En særlig »Byens Færge« omtales i 1599, da Byen faar Ordre til at lade den sejle Ballaststen til København.[27]) .

Foruden sin Skibsfart og Søhandel havde Køge ogsaa et Opland og en *Landhandel.* Købstæderne havde jo fra gammel Tid et Monopol paa at drive Handel, men i Virkeligheden var dette Monopol ofte truet af andres ulovlige Handel.

I 1557 havde Køgeborgerne beklaget sig til Kongen over, at mange Fogder, Lensmænd, Skrivere og andre overtraadte Lovene og krænkede Køges Privilegier, idet de til Byens Skade drev en udstrakt Handel ude paa Landet (»Landkøb«). Kon-

gen imødekom Klagernes Ønsker ved at give dem Lov til at konfiskere de ulovlig forhandlede Varer og beholde Halvdelen deraf; Resten skulde Kongen have. Bønderne skulde dog have Lov til at købe Hustømmer af fremmede.[28])

Ogsaa Byens Ret til at være Havn og Søhandelsby for Oplandet blev krænket. I 1562 maatte Borgmestre og Raad besvære sig til Kongen over, at der brugtes »Handel og Landkøb« af fremmede og andre i ulovlige Havne i Fakse og Stevns Herreder, hvorfor Kongen gav Lensmanden Paalæg om at paase, at sligt ikke fandt Sted. Dagen efter, den 21. November 1562, fik Køge iøvrigt sine Privilegier stadfæstet af Frederik II, en Stadfæstelse, der blev gentaget af Kristian IV den 14. Juni 1597.[29])

Ude i Landsbyerne havde der dog tidligere været afholdt aarlige Markeder; men under Bestræbelserne for at hjælpe de danske Købstæder og deres Borgere frem var disse Markeder, der vist ofte var af ældgammel Oprindelse, blevet henlagt til den nærmeste Købstad. Saaledes havde der hvert Aar paa Helligkors Dag været holdt Marked i Snekkerup; men det var blevet flyttet til Ringsted. Da kom Regeringen i Tanker om — Køge har vel hjulpet lidt paa dens Hukommelse — at Ringsted egentlig havde Markeder nok uden det, medens Køge mere trængte til et saadant, og i September 1575 blev Helligkorsmarkedet derfor henlagt til Køge; herhen skulde saa Markedsgæsterne for Fremtiden søge med deres Varer.[30])

Borgerne selv maatte heller ikke købe Varer uden for selve Købstaden; gjorde de det, maatte de for deres Overtrædelse (»Forprang«) bøde tre Mark, en Bestemmelse som Køge Magistrat i Oktober 1596 saa sig foranlediget til at indskærpe; den lovlige Handelsplads var kun paa Købstadens Grund. Som et Kuriosum kan anføres, at Byfogden Jens Kristensen selv overtraadte Forbudet mod Forprang, hvorfor han i 1597 paa Raadhuset med sin Ed maatte forpligte sig til, »at han efter denne Dag ikke vil eller skal bruge nogen Fremmede eller deres Penge at indkøbe Korn eller andet for«.[31])

Om Haandværkerne i Køge i dette Aarhundrede véd vi ikke meget ud over deres Navne, om Lavene saa godt som intet. Der er dog bevaret en Skraa, som er givet *Skinderlavet* i 1541, vistnok den ældste bevarede Lavsskraa fra Køge. Den er udstedt af Borgmestre og Raad og indeholder disse Bestemmelser:[32])

Der skulde i Køge aldrig være mere end 11 Skindere og 1 Buntmager; hvis en af dem døde, maatte en ny kun optages i Lavet med Magistratens og Lavsbrødrenes Samtykke. For at blive Mester krævedes Lærebrev, Ægtebrev (Bevis for ægte Fødsel) og Udførelsen af forskellige Mesterstykker paa Oldermandens Værksted; bestod Svenden ikke denne sidste Prøve, skulde han forlade Byen for i det fremmede at lære videre. En Læredreng skulde i Lavet give 1 Tønde Øl og 2 Mark Vokslys.

Den Lavsbroder, der ikke kom rettidigt til Stævne, naar han var tilsagt, skulde bøde 4 Hvid. Hvis der, naar Brødrene drak deres Lavsdrik, opstod Skændsmaal eller Slagsmaal, og en Lavsbroder derefter klagede til Borgmestre eller Byfoged uden først at have klaget til Oldermanden, skulde han bøde 1 Tønde Øl og 2 Mark Vokslys. Ingen maatte til Stævnet og Lavsdrikken medbringe ulovligt Værge.

Udenbys Mænd kunde ikke faa Ret til at bruge deres Haandværk i Køge, og ingen kunde faa Borgerskab eller blive Lavsbroder, førend han i tre samfulde Aar havde været Svend i Køge. Hvis en Lavsbroders Søn vilde vinde Borgerskab, skulde hans »Indgang« være halvt gratis, nemlig »to Dages Kost ustraffeligen med ti Mark Dansk og fem Mark Voks«; enhver, der bad om Optagelse blandt Mestrene i Lavet første Gang, skulde give en Mark Dansk og en Tønde Øl.

Hvis en Lavsbroder døde, skulde alle hans Lavsbrødre og -søstre følge hans Lig til Graven eller bøde en Mark Vokslys, medmindre lovligt Forfald kunde bevises. Hans Enke maatte drive Haandværket i et Aar; men giftede hun sig paany »uden Borgmestrenes og Raads og Brødrenes Samtykke«, faldt denne Tilladelse straks bort.

Ingen Broder maatte leje en andens Svend, »før hans rette Stævnedag kommer«, under en Bøde paa en Tønde Øl og to Mark Voks, og ingen maatte fæste Svend for andet end hans »beskedne Løn«.

Den Broder, der fortalte Løgn paa Stævne om en anden, maatte give fire Hvid, og svor han »om Vorherres Død og Pine unytteligt«, skulde han bøde lige saa meget. Den, der drak sig drukken, »saa han opkaster«, maatte betale en Tønde Øl og to Mark Voks.

Hvis en Broder havde fæstet to Svende, og en anden ingen havde, skulde han paa Forlangende overlade ham den ene eller bøde to Mark

til Kongen, Byen og Lavet. Ingen Remmesnider maatte forarbejde eller sælge »barkede Handsker«; skete det, skulde han havde Handskerne forbrudt med en Tredjedel til Kongen, en Tredjedel til Byen og Resten til Skinderlavet. Ingen Broder maatte købe flere Skind, end han selv kunde forarbejde; gjorde han det og solgte disse Skind til Skade for Brødrene og Købmændene, skulde han have Skindene forbrudt til Kongen, Byen og Lavet med en Tredjedel til hver. Ingen Broder maatte »gøre Skindkjortler af utidige Skind«; Bøderne herfor — en Tønde Øl og to Mark Voks — skulde Brødrene anvende til at vedligeholde et evigt brændende Lys i Kirken »efter Borgmestrenes og Raads Befaling«.

Ingen maatte bede Gæster, som ikke var Lavet værdige, og hvis Navn ikke var blevet meddelt Oldermanden. Denne maatte selv have to Gæster og Stolsbrødrene hver en; ingen af Brødrene maatte holde Stævne, medmindre der var en Raadmand til Stede.

Den Broder eller Søster, der »gør imod sin Ære«, skulde være Haandværket og Lavet »saa nær, som Borgmestrene og Raad og Brødrene vil«. Kom der en fremmed Kræmmer til Staden med Ruslæder, skulde han i otte Dage forbeholde det til Salg til Skinderne. Den Borger eller Købmand, der understod sig i at sælge Skindkjortler, Handsker eller lignende, hvoraf Skinderne skulde ernære sig, skulde have sine Varer forbrudt til Kongen og Byen.

Denne Skraa havde faaet Magistratens Samtykke, idet denne samtidig fremhævede, at Skinderne eller deres Hustruer ikke maatte drive nogen Handel til Skade for deres Medborgere, Købmændene; skete det, havde den skyldige at bøde fem Mark til Kongen og ligesaa til Byen, foruden at han mistede Retten til at drive sit Haandværk, og denne Ret kunde han kun faa tilbage med Borgmestres, Raads og menige Lavsbrødres Samtykke.

Der vides intet om, hvorvidt denne Skraa har faaet Kongens Stadfæstelse; et Brev fra Begyndelsen af Oktober 1553 kunde nærmest tyde paa det modsatte. Det er fra Kongen til de menige Haandværksfolk i Køge, og det hedder deri, at de har begæret Tilladelse til at maatte besøge deres Lavshus, saaledes som det sker i København og andetsteds, men Kongen kan ikke give dem noget endeligt Svar, før han kommer til Sjælland (han opholdt sig i Em Kloster); de skulde da sende deres befuldmægtigede til ham for at faa Besked. Hvad Afgørelsen blev, vides ikke.[33])

Om udenbys Haandværkere, der ved kongelig Bevilling fik Tilladelse til at bosætte sig i Køge og der ernære sig af deres Profession, har vi et Par Vidnesbyrd. I Maj 1568 blev det bevilget Mester Hinrick van Oldensell, at han maatte slaa sig ned i Køge og dèr bruge sit Haandværk som Bartskær; saalænge Fejden — Syvaarskrigen — varede, maatte han være fri for

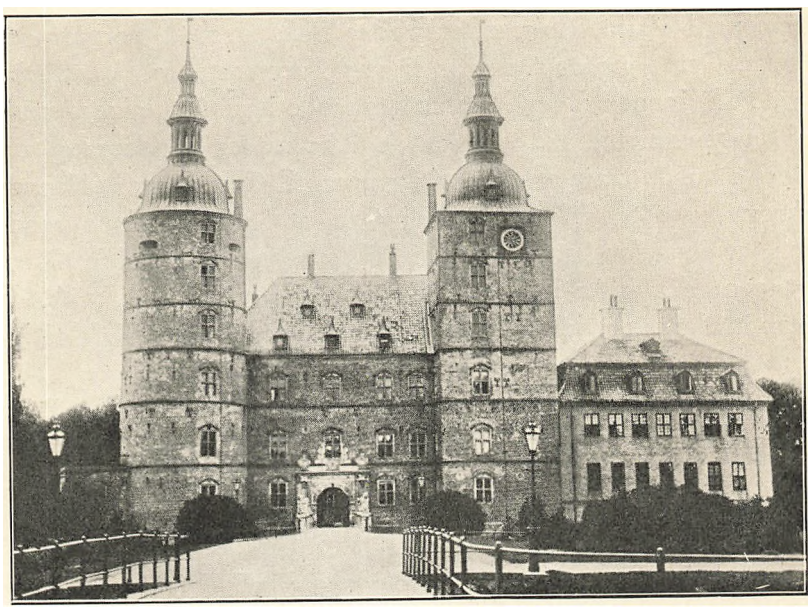

Vallø Slot før Branden.

Skat, Vagt, Hold og al anden borgerlig Tynge. I Oktober 1575 fik han denne Tilladelse fornyet, og han skulde stadig »indtil videre« være skattefri. I 1570 fik Jacob Jensen, født i Bjergby By og Sogn, Slagelse Herred, Kongens Tilladelse til at bosætte sig i Køge.[34])

Under Kategorien Haandværk maa vel ogsaa nævnes den Hestemølle, som den lærde Provst og Historiograf Klaus Kristoffersen Lyskander i Herfølge ejede i Køge i Aarene efter 1598.[35])

I 1461 havde Køge maattet give Afkald paa Retten til at lade deres Kvæg græsse Syd for Aaen (se Side 42). Dermed var det sidste Ord i denne Sag dog ikke sagt. Køgeborgerne havde paany ladet deres Kreaturer gaa paa Græs derude Syd for Byen, maaske i Kraft af det Privilegium, Kristoffer af Oldenburg havde givet dem under Grevefejden (se Side 56).

I 1585 blev det imidlertid galt igen. Fru Birgitte Rosenkrantz til Vallø, Enke efter Peder Bille, forbød Borgerne at bruge Græsgangene Syd for Byen; Borgmestre og Raad klagede til Kongen og anførte, at de havde haft Græsning derude »i langsommelig Tid« og at de ikke »uden Undergang for Byen« kunde taale at miste Adgangen til Græsgangen. Kongen skrev den 26. April til Fru Birgitte, at han anmodede hende om, at hun for hans Skyld lod Køgeborgerne beholde Græsgangen; det vilde jo ikke volde hende synderligt Afbræk, og man undgik, at der af denne Sag opstod »anden Vidtløftighed«.[36])

Fru Birgitte vilde ikke lade sig nøje hermed. Hun lod Byen stævne for Kongens Retterting for at faa en Afgørelse i Sagen, og den 1. August 1590 blev Spørgsmaalet behandlet paa Koldinghus.

Fra Fru Birgittes Side blev fremlagt Dokumenterne fra Trætten i 1461 og et Dokument, udstedt af Graabrødrene i Køge 1493. For Køge By var mødt Borgmesteren Rasmus Skriver, Raadmændene Klaus Bager og Thomas Holst samt Borgerne Peder Pedersen og Niels Bendtsen; de hævdede, at Græsgangen Sønden Aaen fra Arildstid havde fulgt Køge, siden Byen var blevet grundlagt, og de fremlagde Privilegierne fra 1293, 1321, 1329, 1414, 1441 og 1450 som Støtte for deres Paastand. Ganske vist havde Trætten i 1461 været dem ugunstig; men i 1476 havde Kristian I stillet Sagen i Bero, og i 1486 havde Kong Hans stadfæstet deres Privilegier; der var da forløbet mere end 20 Aar siden Oldinggangen (Markeskelsforretningen) i 1461, og da de stadig i de forløbne Aar havde brugt Græsgangen uden Modsigelse fra nogen Side, mente Byens Repræsentanter, at Borgerne i Henhold til en Reces af 1547 i alt Fald havde Hævd paa Græsgangen, og ikke som i Recessen bestemt blot 20 Aars, men hele 101 Aars Hævd. Desuden anførte de et Fortilfælde for, at det ved Dom

var fastslaaet, at man kunde vinde Hævd ikke blot paa Brug, men ogsaa paa Ejendom. Endelig henviste de til, at Frederik II havde stadfæstet deres Privilegier, og til at det i Frederik II.s Haandfæstning var sagt, at Kongen vilde holde de tidligere Kongers Breve »ved Magt«. De mente ikke, det havde været Kongens Mening, at »han vilde have Kronens Købstad ødelagt«, og ansaa det for umuligt for Valløs Ejere at bevise, at Græsgangen havde hørt til Gaarden, før Fru Birgitte for kort Tid siden havde gjort Fordring derpaa.

Fru Birgittes Repræsentanter svarede hertil, at de gamle Breves Indhold kunde skyldes, at Kongerne havde faaet fejl »Undervisning« om Forholdene; men desuden kunde de fremlægge en Erklæring fra Borgmester Rasmus Skriver, afgivet paa Sjællandsfar Landsting, om at han paa menige Borgeres Vegne »ikke vedkendte dem nogen Ret eller Rettighed at have til nogen Grund og Ejendom Sønden Køge Aa, men alenest til fri Græsgang til deres Kvæg, som de have haft af Arilds Tid«. Derfor kunde Køgeborgerne ikke have Ret til Græsning derude uden Tilladelse fra Valløs Ejere. Desuden kunde man oplyse, at de Borgere, der havde deres Svinestier i Skoven syd for Køge, aarlig af hver Sti gav en Mark Dansk, et Vidnesbyrd om, at ogsaa Skoven tilhørte Vallø, saaledes at Borgerne heller ikke her havde nogen Ret.

Til dette sidste Punkt svarede Borgmesteren, at Afgiften paa en Mark Dansk ikke var for Adgangen til at lade Svinene græsse derude, men for Tilladelsen til at hugge Grene af Træerne til Vedligeholdelse af Svinestierne.

Fru Birgittes Stedfortrædere vilde imidlertid have Dom for, at Køgeborgerne kun havde Adgang til Græsgangen under Forudsætning af, at de indhentede Valløs Ejeres Tilladelse, og de refererede til et lignende Fortilfælde, hvor Dommen var gaaet en Købstad imod.

Dommen blev ikke i Køges Favør, idet Rettertinget imødekom Fru Birgittes Krav om, at Borgerne skulde have hendes Minde til at benytte Græsgangen.[37])

Det var en Svækkelse for Køge, at den ikke som de fleste andre Købstæder havde et større Tilliggende af Jorder, *Bymarker*. Det var kun lidet, der i saa Henseende var Køge beskaaret, og Jorderne, der især befandt sig Nord for Byen, var af ret ringe Kvalitet; Agerbruget kom derfor rimeligvis ikke til at spille den vigtige Rolle, det gjorde for de fleste Købstæder. Der synes heller ikke i Magistraten altid at have været Vilje til at holde paa det lidet, man havde; i alt Fald solgte

den i 1599 til Oluf Rosensparre til Vallø et Stykke Jord for seks Daler.[38])

Om Køges *Indbyggerantal* i det 16. Aarhundrede vides intet bestemt. Man har paa Grundlag af forskellige Beregninger fremsat den Formodning, at Køge og Roskilde var de eneste Købstæder, der da havde henved 3000 Indbyggere.[39]) I Virkeligheden er det umuligt blot tilnærmelsesvis at sige noget nærmere herom; dog kan man vel regne med, at Indbyggertallet selv inden for en kortere Periode har udvist større Svingninger; de grasserende Epidemier kunde i en Haandevending decimere Befolkningen; men ogsaa andre Aarsager kunde indvirke paa Indbyggertallet.

I Slutningen af Syvaarskrigen var der en almindelig Flugt bort fra Køge paa Grund af de store Krav, Krigen stillede til Borgernes Skatteevne. I September 1569 hedder det i et Brev fra Kongen til Køges Borgmestre og Raad, at mange flytter ud af Byen, fordi de ikke vil »holde borgerlig Tynge med andre Undersaatter i Byen«; Magistraten maatte derfor ikke, saalænge Fejden med Sverige varede, tillade nogen at flytte bort fra Byen; skete det, skulde de melde det til Regeringen, saa Kongen kunde lade de paagældende straffe.[40])

En halv Snes Aar senere ser der ud til at have været en Del øde Gaarde og Jorder i Byen. Kongen udstedte i August 1579 et aabent Brev om disse øde Gaarde og Jorder, der tilhørte Adelsfolk, Præster, Fogder og andre; da dette Forhold betød en Formindskelse af Kongens og Stadens Rettigheder (d.v. s. Indtægter), skulde Borgmestre og Raad give Ejerne Ordre til inden en vis Frist at lade dem bebygge; skete dette ikke, skulde Grundene være forbrudt, Halvparten til Kongen og Halvparten til Byen.[41])

Køge var dog stadig en anselig By. Omkring 1600 siger en Rejsende fra Lübeck, der er kommet igennem Byen, at det er en smuk og temmelig stor By, som næst efter København og Helsingør har de prægtigste Bygninger; der er et net Torv,

en god Havn, en sirlig Kirke og et Hospital; Indvaanerne er formuende, og de driver en omfattende Handel og Sejlads.[42])

Blandt det, der fra Middelalderen og til Enevældens Indførelse satte Skel mellem Købstad og Land, var den aarlige *Byskat*.[43]) Det var dog ikke Købstædernes ældste faste Skat, idet den ikke med Sikkerhed kan paavises før omkring 1400. Derimod finder vi helt fra det 12. Aarhundrede omtalt andre faste Ydelser af Købstæderne, paa Sjælland saaledes en »Midsommersgæld«. For Køges Vedkommende tales der i Privilegiet fra 1288 (se Side 34) om en Fritagelse for kongelige Afgifter, men det siges ikke, hvilke disse er. Derimod nævner den Roskilde Stadsret fra 1268, der skulde gælde i Køge fra 1288, som kongelige Afgifter »Midsommersskud«, »Juleskud« og »Paaskeskud«, der vel har Navn efter Betalingsterminen, samt en »Græsgæld« og et »Tyveskud« (se Side 34 flg.).

Hvorledes disse ældre Skatter er forsvundet og den aarlige Byskat opstaaet, derom vides intet. Den ældste Ansættelse for Byskat, vi kender for Køges Vedkommende, findes i en Optegnelse fra ca. 1523 over Kronens Indtægter paa Kong Hans' Tid; i Følge denne skulde Køge da have svaret 181 Mark 4 Skilling Dansk aarlig i Byskat og 83 Mark i Sise.[44])

I 1516 ses Køge at have afgjort et Regnskab med Kristian II. Byen havde hos Kongen til Gode for den »Tæring«, Fyrster og Fyrstinder og andre havde nydt i Køge »nu i næst forledne Sommer, de drog her ind i Landet til Vort Bryllup og ud igen«, samt for Kongens egen Fortæring. Til Gengæld stod Byen i Restance med sin aarlige Byskat for Aarene 1515, 1514 og delvis ogsaa for 1513. Opgørelsen blev dog saadan, at Køge fik 284 Mark 5 Skilling af Kongen.[45])

Byskatten forfaldt til Betaling ved Mortensdagstide, hvorfor den undertiden benævnes Martiniskat. Den er sikkert et Laan fra det sydlige Udlands fiskale Indretning, viser sig i Danmark ca. 1400, og dens Størrelse holdt sig med en næsten utrolig Sejhed konstant indtil henimod Aar 1600. Byskatterne var smaa, især set i Forhold til Købstædernes økonomiske Fremgang i det 16. Aarhundrede og den samtidige Prisstigning. Skattens finansielle Betydning blev tilmed efter 1536 forringet derved, at Kronen ved Inddragelsen af Kirkegodset fik sine

Indtægter betydeligt udvidet. Før Grevefejden var Byskatten som oftest indbefattet i Bortforleninger og Pantsættelser af Købstæderne; efter Fejden ændredes dette i Overensstemmelse med Kristian III.s hele Købstadpolitik; Byskatterne skulde nu indbetales direkte til Rentekamret. En Formindskelse af Indtægten af Byskatterne skyldtes de talrige Fritagelser for Skat, helt eller delvis, paa bestemt eller ubestemt Tid, for Enkeltpersoner eller for en hel Købstad; de talrige Eksempler viser, at Regeringen paa dette Omraade ikke har været smaalig.

I Oktober 1553 meddelte Regeringen Borgmestre og Raadmænd i Køge, at da de i Aarets Løb havde haft saa stor Bekostning paa deres Raadhus, havde Kongen paa deres Bøn eftergivet dem den aarlige Byskat for dette Aar. Magistraten havde ogsaa anmodet om andre Lettelser; men det endelige Svar herpaa blev først lovet dem senere. I Januar 1590 eftergav Kongen Byen den Byskat, der skulde have været betalt til Mortensdag 1589, fordi Byen forarmedes af Ægtkørsler.[46])

Ogsaa Enkeltpersoner i Køge har været fri for Skat i Følge særlig kongelig Bevilling; som Eksempler kan nævnes Bartskær Hinrick van Oldensell (1568 og 1575) og Rigens Skriver Abraham Jensen (1589)[47]).

Ofte maatte Regeringen vente aarevis, før den fik Skattebeløbene i Hænde. Borgmestre og Raad havde Pligt til at indsende Summen og i rette Tid; men de var i højeste Grad forsømmelige med deres Hverv. Det var ikke noget usædvanligt, at Byerne stod i Restance med tre-fire Aars Skat, tværtimod; ved Nytaarstid 1592 resterede 51 Byer eller ca. $^2/_3$ af samtlige Landets Købstæder med deres Skat, en enkelt (Holstebro) for hele 15 Aar.[48]) For Køges Vedkommende var det en af Lensmandens Pligter at paase, at Byskatten rettidig blev indbetalt paa Rentekamret; saaledes var det blevet bestemt i 1547.[49]) Men Restancerne kom Kongen ikke uden om, hverken naar det drejede sig om den faste aarlige Byskat eller om de mange Ekstraskatter.

I 1516 tales der om Køges Restancer for Byskat for Aarene 1513, 1514 og 1515.[50]) I April 1572 fik Køge Kvittering for en Pengeskat paa 800 Daler og for to Aars Restance i Byskat, et Beløb paa 120 Daler Mønt; Køge havde nemlig haft 6150 Mark Dansk til Gode hos Kongen for Underhold til nogle Krigsknægte. I Januar 1590 var Køge igen i Restance med Byskatten, men faar den eftergivet, og i December 1591 havde Køge endnu ikke betalt den til Mortensdag forfaldne Byskat, i November 1592 endnu ikke den Skat, der var forfalden til Betaling dette Aars Mortensdag.[51]) Alt i alt synes Køge dog at have været en nogenlunde præcis Betaler i Sammenligning med saa mange andre Købstæder, der Gang paa Gang figurerer i Restance-

listerne og for adskillige Aars Restancer. Et Par Eksempler paa, at Byen ogsaa har kunnet være i Restance med de andre Pengeskatter, kan dog nævnes: I Januar 1569 fik Staden Besked om at faa betalt den sidste Jul forfaldne Skat, og i Slutningen af September 1579 blev

Porten til Vallø set fra Slotsgaarden.

Køge rykket for den Pengeskat, der skulde have været betalt til Jul 1576.[52]) En enkelt Gang har Regeringen uretfærdigt rykket Byen for Skat, de allerede havde betalt; det var i August 1572, hvor man vilde indkræve de 800 Daler, Køge skulde betale i Ekstraskat til 1. Juni samme Aar; man havde glemt, at Byen allerede i April — som ovenfor meddelt — havde faaet Kvittering for Skatten paa Grund af en Modregning for Krigsknægtes Ophold![53])

Grunden til Sløseriet med Betalingen af Skatterne bør sikkert ikke søges hos Byens Styrelse, men hos Borgerne, der vel har næret en heller ikke i vore Dage ukendt Modvilje mod at betale deres Skattebeløb. En anden medvirkende Aarsag kan den kostbare Indsendelse af Summen vel have været; at lade en eller flere Mænd drage til Hovedstaden har været en ikke ringe Omkostning for især de mindre Byer, mindre naturligvis for de Købstæder, der som Køge laa i Københavns Nærhed. Med Hensyn til Størrelsen af den aarlige Byskat af Køge oplyser Rentemesterregnskaberne os om, at den kun var en i Sammenligning med Ekstraskatternes Beløb meget lille Ydelse.[54])

Langt større financiel Betydning havde de talrige *Ekstraskatter*, der blev paalagt Købstæderne i forskellige Anledninger: naar Krigens Gud svang sin Svøbe over Landet, eller naar andre Forhold krævede store Udgifter for Statskassen, ved Kroninger eller naar Døtre af Kongehuset skulde bortgiftes. I de enkelte Skattebreve er i Reglen angivet Formaalet med Skatten; en Undtagelse herfra danner dog for Eksempel Skattebrevet fra Marts 1548, hvor Motiveringen er holdt i en mere almindelig Form.[55]) En Del af disse Pengeskatter og Køges Andel deri skal nævnes.

I 1530 var Køge til en almindelig Landehjælp takseret til 1000 Mark (Ringsted for Eksempel til 150 Mark), i 1536 i lignende Anledning til 2500 Mark og i 1551 500 Daler.[56]) I 1564 maatte Køge skaffe 6000 Daler til Hjælp til Krigsfolkenes Afmønstring (Ringsted 400 Daler), i 1565 til Krigsførelsen 2000 enkelte Daler (Ringsted 200 Daler), i 1566 ligesaa 2000 Daler, halvt i Sølv og halvt i Klippinge, i 1568 paany 2000 Daler i Sølv og Penge og endnu i samme Aar 1600 Daler. I 1569 slap Byen med en Ydelse til Krigen paa 800 Daler (Ringsted 100 Daler), i 1570 1200 Daler (Ringsted 300 Daler) og senere i samme Aar 800 Daler (Ringsted 200 Daler); det sidste af disse Beløb var beregnet til Afmønstringen af Krigsfolk, ligesaa de 800 Daler Køge maatte betale i 1572 (Ringsted 100 Daler). I 1576 maatte Køge yde 1200 Daler (som Randers og Horsens) til Hjælp til Afbetalingen af Rigets udenlandske Gæld.[57]) I 1588 krævede et Prinsessegiftermaal en Brudeskat, der for Køges Vedkommende blev paa 1000 Daler (Ringsted 100 Daler); i 1596 betaltes paany en Brudeskat.[58]) Naar der her ved de fleste Skattebeløb tillige er nævnt, hvor meget Ringsteds Andel i samme

Skat har været, er det for derigennem at vise, hvor meget større og rigere Køge i dette Aarhundrede maa have været end de mindre Købstæder paa Sjælland, hvortil Ringsted hørte.

Disse Ekstraskatter havde alle været Pengeskatter; men hertil kommer en Del Ydelser i Naturalier, de saakaldte *Madskatter*, der især var beregnet til Orlogsskibenes Brug, og som hyppigere paalagdes Bønderne end Købstæderne. Et Par Eksempler paa Madskat, ydet af Køge, findes dog:

I 1535 forhandlede Kristian III med Roskilde og Køge om Levering af Øl og Fetalje; det er langtfra sikkert, at der her er Tale om Madskat.[59]) I Februar 1562 blev der udskrevet en Madskat, hvor Køges Andel var 100 Sider Flæsk, 1 Læst Oksekød, 1 Læst Faarekød, 1 Tønde Smør og 10 Læster Øl. I 1564 skulde Køge levere 20 Læster Øl, 20 Læster Brød og 100 Tdr. Havre til Hæren; men der vist her blot Tale om en Leverance mod Betaling, saaledes som det i alt Fald var Tilfældet det følgende Aar, hvor Køge skulde levere 40 Læster Øl, 10 Læster Brød og 500 Tdr. Havre, i 1566, 1567, 1568, 1569 og 1570.[60]) Madskatterne maa saaledes ikke forveksles med denne tvungne Levering af Fetalje, der stundom kaldes Gengjerd, og som ikke kan henføres under Skatteydelserne, da Varerne blev betalt af Regeringen.

Foruden Pengeskatter og Naturalieskatterne var der flere andre Former for Ydelser til Staten. I Krigstider havde Byen Pligt til at stille *Soldater* til Fædrelandets Forsvar, til at udruste dem med de behørige Vaaben og medgive dem en Ledelse bestaaende af en Borgmester og en eller flere Raadmænd eller — for de større Byers Vedkommende — en af Købstaden lønnet Officer, Stadshauptmanden. Dette Soldatermateriale har dog sikkert haft en ret ringe militær Værdi, og Regeringen har derfor ikke haft synderligt imod, at Byerne købte sig fri for at stille disse »Udbudsfolk«; Køge ses saaledes i 1545 at have betalt en Afløsningssum paa 500 Daler for Udbudsfolk.[61])

Det var dog langtfra Reglen, at Byen affandt sig med Kronen paa denne Maade; der er Eksempler nok paa, at Køge Købstad virkelig har sendt Krigere ud under Anførsel af Borgmester og Raadmænd. Det Mandskab, der kunde være Tale om, at Køge skulde stille, var

— naturligt nok for en Søkøbstad — oftest Baadsmænd, d. v.s. Mandskab til Flaaden.

I 1535 maatte Køge først stille 20 Baadsmænd, dernæst 6, hvoraf de 2 skulde være Tømmer- og og de 2 Styrmænd. I 1538 maatte Byen paany sende 20 Baadsmænd; i 1542 skulde der stilles 50 Krigsfolk i Engelholm, og i 1547 maatte man møde med 6 Baadsmænd.[62]) I de følgende Aar, og især naturligvis under Syvaarskrigen, maatte Køge stadig stille Baadsmænd: i 1561, i 1562 (15), i 1563. I 1564 maatte der først sendes 50 Baadsmænd, derefter 50 »væragtige« Karle vel rustede med Harnisk, gode Værger, Hager og lange Spyd under Kommando af en Borgmester og en Raadmand; Aaret efter stilledes 100 Baadsmænd. I 1566 fik Køge Ordre til at møde frem med en Borgmester, en Raadmand, 30 gode Karle med Harnisker og Værger, en Bartskær med Bartskærkiste og alt Tilbehør, samt en Spillemand. I det følgende Aar havde Byen stillet 20 Knægte (Bøsseskytter) og skulde desuden sende 15 Baadsmænd, to Styrmænd, en Bartskær og en Spillemand under Kommando af en Raadmand, I 1568 skulde Køge sende 30 Karle, bevæbnede med »Degener og lange Rør« (Kaarder og Bøsser) til Køhenhavn.[63])

Endnu efter Krigen maatte Køge stille Krigsknægte, saaledes i 1573 80 og i 1596 20 bevæbnede Knægte, sidste Gang var Anledningen dog af ret fredelig Art, nemlig Kroningshøjtidelighederne i København. Men Baadsmænd til Flaaden blev stadig udskrevet næsten aarlig i Køge: i 1573 (25), 1574 (10 og 6), 1576 (10), 1577 (10), 1579 (10 og 7), 1582 (15), 1584 (10), 1586 (3 og 10).[64]) At det kunde knibe med at passe paa det saaledes udskrevne Mandskab, saa det ikke deserterede, viser en Ordre til Køge og de øvrige Købstæder fra September 1584. Heri hedder det, at mange af de Baadsmænd, som stilledes af Byerne, var uduelige; men skønt der blev givet dem samme Løn som Kongens andre Baadsmænd, løb de deres Vej af Tjenesten, naar det behagede dem, og naar der var mest Brug for dem. Naar saadanne Desertører kom hjem til Byen og ikke havde nøjagtigt Pas paa, at »de med Venskab er forløvede af Tjenesten«, skulde Magistraten lade dem fængsle, give Byfogden Ordre til at tiltale dem og tage »Dom paa deres Fingre, hvormed de har svoret Kongen tro Tjeneste«, om, hvorvidt de havde forbrudt sig eller ej, og siden lade Dommen eksekvere eller sende Desertørerne til Københavns Slot; de Borgere, der tog rømte Baadsmænd i deres Tjeneste, skulde ogsaa tiltales af Byfogden.[65]) I Juli 1585 gentoges Ordren til Købstæderne om at gribe og tilbagesende Desertører, og denne Gang fik den enkelte By desuden en Liste over de paagældende, samtidig med

at det indskærpedes Magistraten at paase, at den ene ikke skaanedes mere end den anden ved Udredelsen af Baadsmænd, da de i modsat Fald vilde »falde i Kongens højeste Unaade.[66])

Udbudsfolkene kunde ogsaa være Haandværkere, en Ydelse af Arbejdskraft, især naar det gjaldt om Flaadebygning, Anlæggelse af Befæstning eller Opførelse af Slotte. Køge maatte i Aarenes Løb

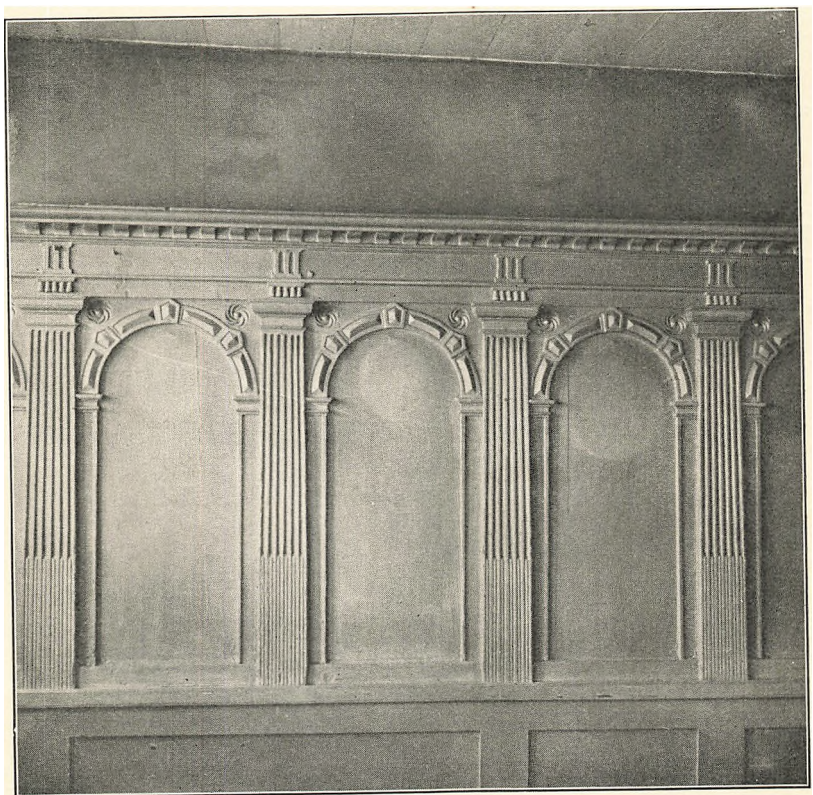

Panel fra Stuen i Daldorphs Gaard, Torvet 18 (nu i Museet).

stille mange Tømrere, undertiden Skibstømrere. I 1535 blev der sendt 4 Tømmermænd til Hvidøre, senere paa Aaret endnu 10, i 1536 atter 4 og senere samme Aar endnu een, »Mester Hans«. I 1560 skulde Køge sende sine Skibsbyggere til København og i 1565 stille 2 Tømmermænd, i 1566 6, i 1576 4 Skibstømmermænd, i 1577 3, i 1580 2, i 1584 4 Tømmermænd, i 1585 4, i 1589 8 Skibstømrere; af disse sidste 8 duede de fire imidlertid ikke, og Køge maatte stille fire andre i Stedet; i 1591 maatte Byen sende 6 Skibstømrere.[67]) Køge kunde

ogsaa faa Ordre til at stille Haandværkere af anden Profession, saaledes i 1535 en Bartskær, i 1536 8 Karle med Spader, i 1551 en Murermester (ved Navn Jørgen), 1555 en Bartskær, i 1564 en Bartskær, med Kiste og Redskaber, en Piber og en Trommeslager, i 1584 Murermestre og -karle (til Byggeriet paa Kronborg). I 1591 skulde en Køgeborger, Stenhuggeren Tonnies van Gronningen, bryde Sten paa Gulland for Kongen, medens Kokken Hans Piber fra Køge maatte gjøre Tjeneste ved Kongens Bryllup i 1597; 6 unge velklædte Køgeborgere maatte ved Kroningen i 1596 gøre Tjeneste ved Opvartningen for Gæsterne, og baade i 1595 og i 1598 maatte nogle af Borgerkonerne i Køge drage til Københavns Slot for at hjælpe med til at faa ophængt Tæpper paa Væggene og faa bredt Duge paa Bordene.[68])

Det var heller ikke ualmindeligt, at Køge maatte stille Heste, Vogne, Redskaber af forskellig Art m. m. til Raadighed for Staten. I 1535 skulde Køge stille 4 Vogne til Disposition for Kongens Barber, og senere maatte man yderligere sende 4 Vogne og 20 »Trug« (Sluffer) til Hvidøre; Aaret var endnu ikke rundet hen, da Køge fik Ordre til at stille 40 Heste. I 1536 maatte Køgeborgerne laane Kongen 6 Vogne, de Falkonetter og andet Skyts, som de havde, og i 1539 leverede Byen Hakker og Spader til Befæstningsarbejderne ved København.[69]) I 1551 skulde Køgeborgerne skaffe Kongen Mursten fra deres Teglovn, og Aaret efter maatte de stille deres Kalkovn til Kongens Raadighed. I 1536 skulde Køge stille 12 Heste til Transport af Skyts; i 1567 skulde Magistraten opkøbe Tømmer for Kongen, i 1570 sende 300 Par Ankelsko til København.[70]) Naar der skulde fejres store Fester ved Hoffet, henvendte Kongen sig til Køgeborgerne for at laane deres Tinfade, Tintallerkener, Saltkar, Kedler, Lysestager og andet Kobber- og Tintøj, Over- og Underduge, Bænkedyner, Lagner og andre Sengklæder, saaledes i 1556, 1559, 1577, 1588, 1589 og 1598.[71])

Køge havde Pligt til at udruste et *Skib*, der skulde indgaa som Led i Flaaden; men i 1555 fik Byen Besked om, at det Skib, den hidtil havde stillet, var for lille, ikke tilstrækkeligt sødygtigt og ikke forsynet med det nødvendige Skyts; Byen skulde derfor sørge for at have et godt sødygtigt Skib i Beredskab og lade støbe eller købe godt Kobberskyts dertil, saa alt var rede; Skibet maatte Byen dog selv bruge, indtil det blev tilsagt til at møde ved Flaaden. I 1557 blev Byen fritaget for indtil videre at lade Skibet møde ved Flaaden. Køge kom ved en senere Lejlighed til at bidrage til den danske Flaade paa anden Vis. I 1566 mistede Danmark det meste af sin Orlogsflaade i en

forrygende Storm under Gulland, og som Følge af denne store Ulykke paalagdes det i August Købstæderne i hele Riget at udrede en Kobberskat inden den 9. Oktober; Køges Andel heri blev 16 Skippund Kobber, $^2/_3$ Grydekobber og $^1/_3$ Kedelkobber.[72])

En jævnlig tilbagevendende Ydelse var, hvad man dengang kaldte *Borgeleje*, d. v. s. Indkvartering uden Vederlag. For Køges Vedkommende foreligger der en saadan Mængde Efterretninger herom, at kun et begrænset Antal Eksempler derpaa kan anføres. I 1536 blev to Fænniker Knægte indkvarteret i Køge for en Nats Tid; kort efter blev 50 danske Skytter lagt i Borgeleje i Byen, i 1545 to Roder Knægte, i 1547 15 Knægte, i 1550 15 Baadsmænd, i 1551 yderligere 6 samt en kongelig Landsknægt; sidst paa Aaret fik Byen atter 15 Baadsmænd i Borgeleje, i 1552 en Landsknægt og i September 1553 20 Baadsmænd.[73])

I Oktober 1553 havde Køge anmodet om Fritagelse for Borgeleje paa Grund af Udgifterne til Raadhuset; men Kongen havde villet have Betænkningstid, og Byen synes ikke at have faaet sit Ønske opfyldt, for i 1554 fik Køge først 10 og senere yderligere 5 Baadsmænd i Borgeleje, i 1558 40 Baadsmænd og 15 Knægte, i 1559 50 Knægte. Saaledes fortsættes der nu Aar efter Aar med Indkvartering af Baadsmænd og Bøsseskytter; Tallene ligger i Reglen mellem 10 og 30, men kan, naar det kun drejer sig om en enkelt Nat, stige til for Eksempel de 3000 Ryttere, der i 1563 blev underholdt af Køge een Nat.[74]) Det var langt fra velkomne Gæster i Købstaden, da det ikke var det allerbedste Ry disse Soldater havde paa sig, og der er da ogsaa stadige Klager over de indkvarteredes Opførsel. Ogsaa Krigsfanger er ved en enkelt Lejlighed blevet indkvarteret hos Køgeborgerne, nemlig under Grevens Fejde.[75])

Naar Kongen med Følge kom til Køge, havde Byen Pligt til at huse og bespise de høje Herrer en kort Tid, og ofte fik Staden Paabud om at sørge for en Nats Ophold for fremmede Fyrster, der var paa Vej til eller fra Kongen, men i saadanne Tilfælde var det kun en Pligt til at være Værter i Kongens Sted, idet Byen fik sine Udlæg godtgjort.[76])

Køgeborgerne havde ogsaa andre Pligter over for Staten. Det blev ofte paabudt dem at brygge og bage for Staten, d. v. s. til Hærens og Flaadens Forsyning, undertiden ogsaa til Hofholdningen, der blev da udleveret dem Mel (eller Korn) og Malt med en Angivelse af, hvor stort et Kvantum Øl eller Brød, der skulde tilvirkes deraf; Borgernes Indsats, Arbejdskraften, blev dog betalt; men Arbejdsydelsen var tvungen. I 1487 fik Køgeborgerne udbetalt 100 Mark, fordi de havde

brygget Øl for Kong Hans, og i 1510 skulde de igen brygge for ham (40 Læster Øl). I 1535 blev Tiendekornet fra Stevns og Fakse Herreder sendt til Køgeborgerne, der skulde gøre det til Mel og Malt, og i 1544 fik de af Kongen sendt 200 Læs Brænde, som de skulde bruge ved Maltgøringen og Ølbrygningen for Flaaden; i 1547 skulde Byen brygge 42 Læster Øl. I 1561 skulde der fremstilles 30 Læster Øl af de tilsendte 3½ Læst 3 Pd. Malt, i 1563 50 Læster Øl af 6 Læster 3 Pd. Malt, i 1564 60 Læster Øl af 7½ Læst Malt, senere samme Aar endnu 60 Læster Øl af 7½ Læst Malt og 4 Skippd. Humle, i 1565 20 Læster Øl. Desuden skulde Borgerne i 1563 bage Kavringbrød og sende Havre til Kongen og i 1564 bage 20 Læster Brød. I 1569 og igen i 1570 skulde Borgmestre og Raad i Køge lade Borgerne male 8 Læster Rug af Stiftskornet til Mel, hvoraf de skulde bage Kavringbrød, 4 Læster Brød af hver Læst Rug; Skuder til Transporten til København var det Magistratens Sag at sørge for. Baade i 1576 og i 1577 maatte Borgerne brygge 30 Læster Øl af Korn fra Roskildegaard, og Byfoged Peter Nielsen skulde betale dem for Humle og Øltønder. I 1579 blev en Ordre udstedt om 60 Læster Øl, men atter tilbagekaldt, men paany i 1582 (20 Læster), 1583 (40 Læster), 1589 (50 Læster), 1590 (50 Læster), 1591 (50 Læster) og 1595 (40 Læster) maatte Borgerne træde til som Bryggere, og i 1596 skulde Byens Bagere holde sig beredt til mod Betaling at levere Kongen Hvedebrød og Skonrogger til Kroningen om Sommeren.[77])

Kongens Undersaatter havde fra gammel Tid en Pligt til at befordre Kongen med Følge eller de Personer, der var i hans Tjeneste og rejste i hans Ærinde. Denne »*Ægt*« kunde for Købstæderne, der laa paa Hovedvejene, blive af generende Omfang, saaledes ogsaa for Køge. I 1590 hedder det, da Kongen eftergiver Byen Byskatten for 1589, at Køge blev forarmet af den megen Ægtkørsel.[78]) Kort efter klagede Borgmestre og Raad paa Borgernes Vegne til Kongen over Ægtkørslen. Den store, daglige Besværing med Vognleje havde medført, at Størsteparten af Borgerne var kommet i Armod, idet deres Klæder, Husgeraad og Boskab var pantet fra dem og udlagt til Vognleje og anden Byens Udgift; de formaaede paa Grund af deres Fattigdom ikke at indløse det udpantede. Magistraten havde derfor foreslaaet Kongen, at der blev stationeret et Par Holdsvogne (Bøndernes Ægtvogne) i Byen til at fremføre det Gods, der kom til Byen og skulde viderebefordres. Kongen havde stillet sig forstaaende og givet Lensmanden paa Roskildegaard Ordre til at føre Forslaget ud i Virkelighed, og det var ogsaa sket, men kun i en Ugestid. Grundet paa Køges Klage fik Lensmanden nu i Maj 1591 en Næse og Ordre til

at holde to Holdsvogne stationeret i Køge; desuden fik han Besked om at tilsige 200 Vogne fra Adelens, Kapitlets og Kronens Bønder til at møde i Køge 9. Maj for at befordre Kongens Moder, hendes Følge og dets Tros.[70])

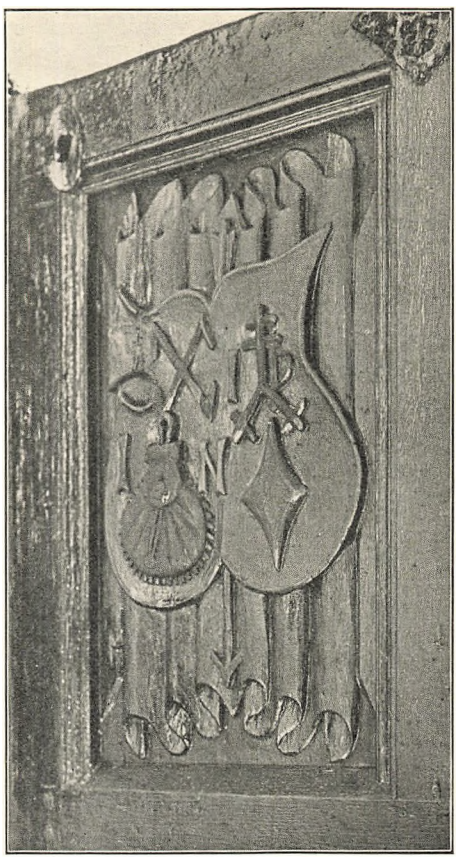

Felt med Foldeværk fra et Stolestade i Køge Kirke.

Køge maatte snart beklage sig til Kongen paany. Bønderne, der skulde gøre Ægt i Byen, udeblev i større Maalestok, saa Borgerne selv maatte træde til som før. Kongen gav da i November 1591 Lensmanden til Kende, at han var højlig forundret over, at denne ikke sørgede for Befalingens Overholdelse og straffede de ulydige tilbørligt. For en Gang for alle at »faa Ende paa dette Overløb« skulde Lensmanden gentage Ordren om Holdsvognene og fastsætte som Straf,

at de Bønder, der udeblev, skulde holde Byen skadesløs for dens Udgifter i den Anledning og desuden straffes som ulydige mod Kongens Forordning. Lensmanden lod nu sin Foged tiltale Bønderne i Tune Herred; de bad om godt Vejr hos Kongen og slap for denne Gang med Skrækken. Aaret efter var det galt igen; Køgeborgerne klagede atter over, at Holdsvognene udeblev, saa de havde store Udgifter til Ægt, og en Pest synes endnu at have raset i Byen i den forløbne Tid, saa de endnu daarligere end før kunde bære Byrderne. Kongen gentog derfor i November 1592 Bevillingen om Holdsvognene.[80])

Bevillingen synes senere at være taget tilbage, for i Juli 1596 blev der givet en ny, der lod Bønderne i Ejby stille to Holdsvogne i Tiden indtil Mikkelsdag, kort efter udvidet til at gælde alle Bønder i Fakse og Bjæverskov Herreder under Turebygaard. Magistraten lader dog ikke til selv at have været de første til at skaane deres Medborgere for Ægter; Kongen maatte i Oktober 1596 paalægge den ikke at besvære Borgerne med Ægter; ingen, der ikke var i Besiddelse af Kongens eller Rigshofmesterens Pas derom, maatte faa Vogne; skete det, vilde Kongen drage Magistraten til Ansvar derfor.[81])

En anden Pligt, der paahvilede Borgerne, var at danne en *Borgervæbning*, der i paakommende Tilfælde kunde bidrage til Byens Forsvar — og derigennem ogsaa til Landets — hvis Fjender skulde trænge ind i Landet. Naar der blev Uroligheder udenlands, der truede med at faa Betydning ogsaa for Danmark, fik Regeringen altid travlt med at mønstre Borgerne. Saaledes i April 1583, da Kristoffer Valkendorf fik til Opgave at mønstre Køgeborgerne og paase, at de var forsynet med Harnisker og gode Værger, og i 1588, da man efter Frederik II's Død frygtede Uroligheder fra Nabolandene. I 1598 skulde der foretages et meget grundigt Eftersyn; Kongen havde erfaret, at Borgerne ikke havde taget Mønstringerne særligt alvorligt; enhver havde holdt de Vaaben, han lystede. Nu blev de takserede efter deres yderste Formue til at skaffe sig de manglende Vaaben, saaledes at der for hver 100 Mand var 60 Skytter med Stormhue, 20 med lange Spyd og i fuld Rustning og 20 med Hellebarder; de manglende Vaaben skulde Kongen skaffe Borgerne billigt; i Køge blev denne Mønstring holdt af Lensmanden paa Københavns Slot.[82])

Alle de Ydelser, der er nævnt i det foregaaende, var Ydelser til Staten, Statsskatter, maaske Borgervæbningen undtagen. Men desuden maa der i Købstæderne have været et *kommunalt Skattevæsen*, hvoraf man finder en Del Spor i det 16. Aarhundrede, for Køges Vedkommende dog intet af Betydning. Skatterne for

Købstæderne blev paalagt paa den Maade, at hver By fik en bestemt Sum at udrede, saaledes at Byen selv maatte fordele dette Beløb blandt de skattepligtige. Selve Ligningen foretoges af Magistraten, i Begyndelsen alene, senere i Forbindelse med en Del fornemme Borgere, de saakaldte Taksereborgere, en Slags Ligningskommission. Fordelingen af Skattebyrden skete efter Borgernes Formueforhold, især toges deres faste Ejendomme og deres Erhverv i Betragtning. Skattepligtig var enhver, der drev borgerlig Næring dér i Købstaden eller havde fast Ejendom sammesteds. Fritagne for Skattebyrder var som Regel, hvad der benævntes kongelige Betjente, hvortil Byfogeden maaske kan henregnes, i alt Fald, naar det gjaldt den aarlige Byskat. Gejstligheden — dog ikke altid — og Skibsfolkene ved Flaaden var ogsaa skattefri, og det var ligeledes de mange, der var blevet det ved kongelig Bevilling.

Opkrævningen af Skattebeløbene rundt om hos de enkelte Skatteydere var som Regel paalagt Magistraten, der lod den ske ved de underordnede Stadens Tjenere; Skatterestancer blev eventuelt inddrevet ved Udpantning, saaledes som det for Køges Vedkommende saas af Klagerne over Borgernes megen Ægtkørsel. Som Regel indleverede Magistraten dernæst Skattebeløbet direkte til Rentekamret, idet der blev sendt en paalidelig Mand til Hovedstaden dermed, enten Byfogeden eller Borgmestre eller Raadmænd, saaledes som det af Rentemesterregnskaberne ses for Køges Vedkommende.[83])

For Køge Bys *Fattige og Syge* var der allerede før Reformationen sørget ved Raadmand Mogens Steens store Gave, ved Kongens Overdragelse til Byen af Graabrødreklosteret i 1531 og ved Tilladelsen 1532 til Byen til at lade indsamle Almisser i Omegnen (se Side 56). Hertil kom i Aarhundredets Løb en Del Legater, stiftede af Borgere i Byen til de Fattiges Underhold: 1554 af Pigen Magdalene 300 Mark, 1571 og 1573 af Borgmester Kristen Rasses Enke 3900 Mark, 1574 af Simon Bryggers Hustru Anna 400 Mark, 1579 af Borgmester Oluf

Madsen 1662 Mark, 1583 af Borgmester Peder Mogensen 800 Mark, 1585 af Brygger Peder Nielsens Hustru Helle 500 Mark, o. 1585 af Borger Hans Nettelstrich 400 Mark, 1592 af Brygger Thomas Adsersens Hustru Anna 400 Mark, 1592 af Borgmester Peder Pedersen 2800 Daler (fordelt mellem Steens Boder og de Fattige) og 1596 af Borgmester Thomas Nielsen 400 Mark.[84])

Ogsaa fra Regeringens Side blev der tænkt paa de Fattige i Køge. I August 1579 fik Hospitalet i Køge Forleningsbrev paa Kronens Part af Korntienden af Strøby Sogn, dog ikke selve Tienden, men Afgiften deraf. Kort efter, i November samme Aar, fik Forstanderne for de Fattige i de nye Boder i Køge Tilladelse til indtil videre at oppebære Kronens Part af Korntienden af Magleby Sogn (Stevns Herred) til de Fattiges Underhold; ogsaa denne Gang var der Tale om Afgiften af Tienden, ikke denne in natura; i begge Tilfælde har Tienden vel været forpagtet ud for en bestemt Afgift; man har formodet, at Forpagteren var Gjorslev, hvad Forholdene senere hen kunde tyde paa.[85])

Ogsaa paa anden Maade kunde Regeringen gribe ind til Gavn for de daarligststillede i Staden. Under Dyrtid og i Misvækstaar, hvor det vigtigste Levnedsmiddel, Brødet, kunde stige overordentligt, kunde Kongen fra sine Gaarde sælge Korn til de fattigste Borgere til en Pris, der laa betydelig lavere end den gængse, saaledes som det — for at nævne blot eet Eksempel — skete, da Lensmanden Kristen Vind i Juli 1578 paa Grund af Dyrtiden fik Ordre til at sælge Fattigfolk Korn af Kronens Beholdninger til en lav Pris.[86])

Køge fik som alle andre Købstæder kort efter Reformationens Indførelse en *Latinskole*. Dens Bygning var en grundmuret Bygning i det søndre Hjørne af Kirkegaarden ud mod Nørregade og havde Piller ind mod Kirken. Ved Siden af laa et toetages Hus til Bolig for Rektor og Hørere med latinske Indskrifter over Dørene. Som Løn til Skolen skal Kristian III i

Maj 1555 have bestemt, at »Skolemesteren udi Køge skal have af Vor og Kronens Part i Tiende af Højelse Sogn en halv Læst Korn«.[87])

Latinskolen fik i det 16. Aarhundrede et Par Legater, nemlig i Juni 1570 525 Rigsdaler af Thomas Pallesen, Borgmester i Køge, og i December 1592 400 Rigsdaler af Borgmesteren Peder Pedersen.[88]) Rektorer ved Latinskolen var i Tiden indtil Aar 1600: Jakob Madsen, der o. 1550 blev Rektor i Bergen, Povl Andersen (Rektor o. 1584), Anders Jensen Varde (død 1590), Mag. Niels Madsen, der 1598 blev Præst i Tølløse, og Jens Kristensen, der var Rektor i Tiden efter 1598.[89])

I November 1584 ønskede Rektor Povl Andersen, at Degnerenten af Herfølge og Sædder Sogne blev lagt til Køge Latinskole, der saa skulde besørge Degnetjenesten derude. Degnen i Herfølge var netop død, og i Følge Kirkeordinansen skulde Degnetjenesten paa Landet besørges ved de ældste Disciple fra den nærmeste Købstads Latinskole, de saakaldte Løbedegne, om hvem det i Ordsproget hed: »Degne og Duer gør skidne Stuer«. Ude i Herfølge og Sædder Sogne var dog nogle af Sognefolkene imod Ordningen med Løbedegne og ønskede en Degn, der kunde bo ude hos dem, hvilket Rektoren meddelte i sin Ansøgning til Kongen. Det blev overladt Rigens Kansler og Sjællands Biskop at undersøge Sagen og ordne den i Overensstemmelse med Ordinansen, og hvad de ansaa for »kristeligt og skikkeligt«. Hvad Afgørelsen blev, véd vi ikke.[90])

Fra Køge Latinskole blev Degnetjenesten i Terslev og Ørslev Sogne en Tid udført ved Løbedegne; men i 1597 klagede Sognefolkene over, at den Discipel, der blev udsendt af Skolen, ikke kunde varetage Tjenesten saa flittigt, som han burde, fordi Sognene laa noget langt fra Køge; de bad derfor om at maatte faa en bosiddende Degn eller faa Kirketjenesten varetaget paa en anden tilbørlig Maade. Sidst i Marts traf Kongen den Afgørelse, at da Sognene laa nærmere ved Ringsted, skulde Degnetjenesten besørges ved en Discipel fra Latinskolen i denne By.[91])

Udover disse faa Efterretninger vides ellers intet om Køges Latinskole i dette Aarhundrede.

Om der i Køges *Kirke* har fundet nogen Billedstorm Sted under Reformationsurolighederne, er usikkert. For Kirkens Ydre fik disse Begivenheder ikke Betydning; men Kirkens Indre har sikkert skiftet Udseende ved Reformationen. De forskellige Helgenaltre blev fjernet, og nyt Inventar kom i Stedet, for Eksempel Dele af Korgitteret og de for den lutherske Kirke karakteristiske Stolestader, der var nødvendiggjort af de lange lutherske Prædikener. Betydelige Rester af disse Stolestader er bevaret til vore Dage, bl. a. 22 Gavlstykker, smykkede med Vaabenskjolde, hvori man ser Bomærker, Initialer, Haandværkersymboler, altsammen smukt udskaaret, antagelig af en ældre og en yngre Køgeborger fra Tiden 1530—1550. Ogsaa Degnen fik sin smukt udskaarne Degnestol, antagelig fra Tiden kort efter 1550. Kirken fik i 1553 en ny Klokke, støbt af Kongens Bøssestøber Laurits Madsen og skænket af Borgmester Simon Pedersen, og i 1572 blev to andre Klokker omstøbt af Hans Klokkestøber; den ene bærer Raadmand Peder Pedersens Navn, den anden Borgmestrene Thomas Pallesens og Peder Lundes samt Kirkeværgen Peder Mogensens Navne, begge med lange Inskriptioner.[92])

Aaret 1572 var i det Hele et betydningsfuldt Aar for Kirken. Allerede i 1557 havde Borgmestre, Raad og Kirkeværger i Køge faaet Lov til at sælge af Sognekirkens Kirkegaarde til Borgerne i Byen, da Kirken ingen Fordel havde af dem, idet den maatte anvende Huslejen til Gaardenes Vedligeholdelse (Kirkegaarde betyder antagelig her: Gaarde, tilhørende Kirken). Køberne af Gaardene skulde være pligtige til at give en rimelig Jordskyld, og denne sammen med Salgssummen skulde anvende til Kirkens Behov.[93]) I 1571 henvendte Køges Borgmestre og Raad sig til Kongen og meddelte, at »deres Bykirke skal være bygfalden, og de med det første den vil lade foretage at bygge og forbedre«, hvorfor de ønskede, at Kongen vilde give »dem til Hjælp til fornævnte deres Bys Kirkes Bygning Gammelkøge Kirke, som længe haver standet øde, og ved 40 Aar ingen Tjeneste er gjort udi«. Disse Argumenter bevægede Regeringen til at tillade, at Magi-

straten i Køge lod »nedbryde fornævnte Gammelkøge Kirke, og hvad Kalk, Sten, Tømmer og anden Del, der findes i samme Kirke«, maatte den bruge til Sognekirkens Reparation.[94])

Dermed var der skaffet Midler til en større Reparation af Kirken, og om dennes Gennemførelse hedder det i en Indskrift, malet paa en Trætavle, der stadig findes i Køge Kirke:[95])

Aar Tusind fem Hundred to og halvfjerdsindstyve,
Tror du forvist, jeg vil ikke lyve,
Denne Kirke og Taarn altsammen tillige
Blev lægtet og tækt, det vil jeg sige,
Og renoveret inden(i) fuldt vel
Med Kalk, og hvad der hører til.
Det Aar Halvfjerdsindstyve og tre
Blev denne Tavle gjort af ny;
Blev og Orgelværket samme Tid
Renoveret med stor Flid.
Peder Lunde, Peder Mogensen, to Dannemænd gode,
Samme Aar Kirkeværger baade,
Denne Tavle at bekoste til Hjælp kom,
Disse efterskrevne Dannemænd fromme:
Thomas Pallesen, Peder Lunde, Borgmestre tillige,
Peder Pedersen, Niels Frandsen, det vil jeg sige,
Oluf Pedersen, Peder Mogensen, det er sandt,
Troels Eriksen, Rasmus Sørensen, alle Raadmænd,
Dertil Peder Nielsen, Byfoged, med;
Gud være med alle, hver i sit Sted!

Udsmykningen af Kirken fortsattes i de følgende Aar. Fra 1580-erne er et Ur, der har siddet over Orgelværket, og hvoraf Urskiven er bevaret. Fra samme Tid er Sangerpulpiturerne under Orgelet, udskaaret og malet, med en Vrimmel af symbolske Skikkelser. Fra 1590 var en stor Sølvkande, skænket af Borgmester Peder Pedersen til Brug ved Nadverens Uddeling; den er senere omsmeltet.[96])

Det ser ud, som om Køgeborgerne har vist deres Kirke større Interesse, end de har vist deres *Sognepræst;* maaske har de store Udgifter til Kirken gjort dem mere paaholdende over for Præsten; i alt Fald klagede Sognepræsten Hr. Rasmus Augustinus til Kongen i 1589 over, at hans Underhold var meget ringe, og ansøgte om enten at faa den forbedret eller

blive betænkt paa anden Maade. Kongen skrev i Slutningen af Juni til Borgmestre og Raad i Køge; de skulde erklære sig om, hvad Præsten hidtil havde haft til Underhold, og hvis den var saa ringe, at han ikke kunde leve deraf, skulde de skaffe ham »en ærlig og nødtørftig Underholdning«, saa han ikke havde behov at klage til Kongen, og saa denne kunde vide, hvad han skulde svare Præsten, hvis han yderligere henvendte sig til ham.[97])

I 1597 viser et Register over den Jord, der har ligget til Gammelkøge Kirke, men nu ligger til Køge Sognekirke, i Detailler, hvilke Jorder der er Tale om; Fortegnelsen er offentliggjort andensteds.[98])

Den første lutherske Sognepræst hed Søren Mogensen; han var først katolsk Præst, men underskrev Kirkeordinansen 1537 og blev i Embedet. Han efterfulgtes af Morten Thomsen, der i 1557 fik en Medhjælper, men kort efter døde, hvorefter Medhjælperen, Søren Grønbeck, blev Sognepræst. Han afløstes af den Rasmus Augustinus, der i 1589 klagede over Lønnen, men som forøvrigt døde samme Aar, hvorefter Magister Søren Torndal fik Embedet.[99]) Om Borgerskabets Medvirkning ved Ansættelse af en ny Præst oplyses i et Brev fra Kongen til Sjællands Biskop Peder Palladius. Heri hedder det, at Borgerskabet i Køge formedelst deres Præst Hr. Mortens store Skrøbelighed havde *valgt* Hr. Søren Grønbeck, Kapellan ved Frue Kirke i København, til Medhjælper og efter Hr. Mortens Død til Sognepræst og lovet ham tilbørlig Underholdning, medens dog Hr. Morten skulde beholde den Løn, han nu havde, undtagen Ofret. Kongen havde indvilget deri og bad Bispen ordinere Hr. Søren.[100])

Foruden Sognekirken eksisterede stadig *Klosterkirken,* og det synes, som om Borgmester Peder Pedersen har foretaget Nybygninger eller Reparationer derved.[101])

I Skøder og andre lignende Dokumenter træffer man stadig i det 16. Aarhundrede paa Køges *Befæstning.* I 1562 nævnes Vesterport; i 1585 omtales »den gamle Bys Grav Østen for Køge imellem Byens Vold og Mur«, i det følgende Aar den gamle Bygrav mellem Nørreport og Vesterport, nærmest op

til Byens Vold; i 1588 tales om Volden og Graven, i 1589 om »Volden nede ved Stranden« og i 1596 om »Mester Hendriks Have ved Volden«.[102])

Køge har ikke som Helsingør eller Næstved udmærket sig ved at rumme mange anselige Stenhuse. »Det er først og sidst

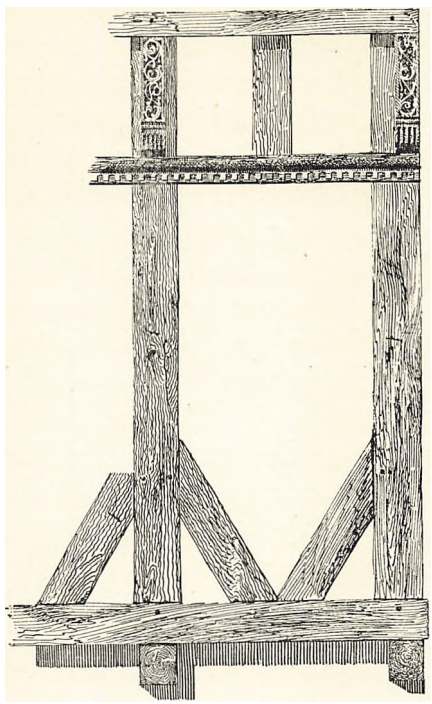

Fag af Bindingsværk fra »Alliance«.
Tegning i Nationalmuseet.

den hjemlige Byggemaade, det tømrede *Bindingsværk*, som har præget Byens borgerlige Arkitektur. De enkelt Rester af middelalderlige Stenhuse, Køge endnu har bevaret, skjuler sig i Kældere uden at vise sig i Dagens Lys, og Renæssancetidens Stenhuse er mer eller mindre ombyggede. Men paa Bindingsværket har Byen holdt«. Køge rummer Danmarks ældste bevarede Bindingsværkshus med nøjagtigt Aarstal, det lille Hus

i Kirkestræde fra 1527. Et andet bevaret Hus fra Middelalderens Slutningstid er »Slagtergaarden« (Torvet Nr. 18), nedrevet i 1914, men genrejst i Museumsgaarden. Fra den følgende Tid, Ungrenæssancens Tid, er adskillige Bygninger bevaret; men meget synes dog at være forsvundet i den store Brand 1633.[103])

Medens Køge ad Søvejen havde let Forbindelse med Omverdenen, synes Forholdene ikke altid at have stillet sig saa gunstigt, naar man til Lands skulde begive sig til eller fra Byen. Man faar det Indtryk, at *Vejene* for det meste har været i en elendig Forfatning trods Regeringens talrige Paabud om Forbedring af Veje og Broer. I 1562 skulde Vejen mellem Køge og København og særlig Broerne i »Køge Vejler« istandsættes; Bønderne i de omliggende Herreder skulde enten betale Udgifterne ved Reparationen eller deltage i Kørselen af de 20 Læs Tømmer, Sten og Sand, der skulde bruges. Det har dog aabenbart ikke drejet sig om en Grundforbedring, for allerede i Februar 1564 maatte de omboende Bønder møde med Heste og Vogne i 2 Dage for at hjælpe med Broernes Reparation, og faa Maaneder senere, i Juli, fik de paany Ordre til at møde i 2 Dage; de skulde køre Sten og Jord og hjælpe til med at istandgøre Broerne og »de onde Veje«; de, der ikke havde Heste og Vogne, skulde arbejde med Skovle og Spader. I 1577 hedder det, at der mellem Køge og den nærmest Byen liggende Bro paa den almindelige Landevej til København fandtes nogle onde Broer og Bække; Bønderne skulde straks gøre Broerne i Stand, fylde de onde Veje og »dybe Putser« med Jord og brolægge dem.[104])

Ogsaa Vejen sydpaa kunde være hæmmet af Hindringer. I 1575 havde Køgeborgerne berettet til Regeringen, at Prambroen mellem Køge og Stevns Herred var meget daarlig og kun med stor Fare kunde passeres; det skulde skade Borgerne meget, da de af den Grund ikke kunde faa nogen Tilførsel fra Stevns Herred, hvorfra de ellers havde deres største Næring. Regeringen skrev derefter i September til Lensmanden

paa Tryggevælde Ejler Grubbe; han skulde nemlig holde den ene Halvpart af Broen i Stand, hvorfor han oppebar Brokorn af Bønderne; Peder Bille til Vallø havde Ansvaret for den anden Halvdel af Broen, der imidlertid ogsaa var i Orden; Ejler Grubbe skulde nu sørge for at faa bødet Broen med gode Pæle, stærke Bulfjælle og »Rækker« paa begge Sider, saa ingen med Billighed kunde have noget at klage over.[105])

Herefter synes Vejene i nogen Tid at have været nogenlunde farbare. Der fandt store Tømmertransporter Sted over Køge, efter Regeringens Ordrer. I 1572 blev norsk Tømmer ført fra Køge til Ringsted; i 1582 blev Tømmer fra Vordingborg Len sendt ad Landevejen over Køge til København, og ved en Tømmertransport i 1586 siges det, at Vejen til København over Køge baade var kortere og bedre end den sædvanlige Vej Ringsted—Roskilde—København. I 1582 faar Køge ligefrem Prædikat af Landevejsby, idet Staden i Oktober fik Lov til at opkøbe Havre i Skaane, da den laa »paa et alfart Strøg, hvor manges Vej falder forbi«.[106])

I 1590'erne begyndte Reparationerne igen, saaledes skulde i 1591 Broerne i Tune Herred mellem Køge og Hovedstaden sættes i Stand. I 1594 synes det at have været rent galt; Regeringen havde erfaret, at nogle af Broerne mellem Køge og Køge Kro var meget og en Del fuldstændig »bygfældige«, saa de vejfarende ikke kunde komme over, men med stor Livsfare maatte age forbi dem; nogle af Broerne skulde have været i denne Forfatning »i langsommelige Tid«; Lensmanden paa Roskildegaard skulde undersøge Sagen og give dem, der burde holde Broerne i Stand, alvorligt Tilhold om uden Forsømmelse at istandsætte dem, saa man kunde kommer over dem uden Fare, eventuelt tiltale og straffe dem derfor. Ogsaa Næstved—Køge Vejen trængte til Reparation, hvorfor den maatte underkastes en Forbedring, inden den skulde befares af de mange udenlandske Gæster til Kristian IV's Kroning i 1596.[107])

En Begyndelse til et *Postvæsen* i Køge finder vi i dette Aarhundrede. Gang paa Gang giver Regeringen Ordre til, at der skulde holdes Postklippere (Postheste) parat i Staden;[108])

Meningen var dog kun, at Hestene skulde staa rede for Bud med Regeringens Brevskaber; men utænkeligt er det vel ikke, at Køgeborgerne for gode Ord og Betaling har kunnet faa deres private Breve ekspederede ved samme Lejlighed.

Om *Herberger* i Køge i det 16. Aarhundrede er der kun faa Efterretninger. I 1532 fik en Boel Rode Brev paa, at hun skulde være fri for Rytterhold Resten af sin Levetid, idet hun dog skulde herberge og huse Kancelliet, naar Kongen kom did til Byen. Ved Kroningen i 1596 blev der sendt 20 Amer Vin til Køge til Traktering af de gennemrejsende Gæster, og senere blev der af Rentemesteren afregnet med Kromanden i Køge for hans Udgifter til de fremmedes Fortæring. Køge Kro, som Thomas Preuss havde uden Afgift i 1580'erne, nævnes ligeledes nogle Gange.[109])

Køge havde adskillige Gange haft Besøg af Landets Konge, saaledes af Kong Hans i Juni 1511, af Frederik I i Juli 1526 og i Juni 1532, af Kristian III i 1535, 1539, 1551 og 1557 og af Frederik II i 1584.[110])

Af Begivenheder, der har sat Sindene i Bevægelse i Køge, er Retssagerne angaaende *Hekseri* og *Trolddom* vel nok de uhyggeligste. De er fremgaaet ved Sammenspil af paa den ene Side overtroisk Rædsel — for Datidens Mennesker var de onde Magters Indgriben i Tilværelsen en uomtvistelig Realitet, som der maatte regnes med — og paa den anden Side Hysteri hos de anklagede, en sjælelig Smitte, der fik de ulykkelige til selv at tro paa deres Forbindelse med den Onde.

Det første Vidnesbyrd om en saadan Sag i Køge er et Brev fra Regeringen til Byfogden 1545, hvori der omtales, at Niels Skriver »haver tilstaaet og bekendt at have gjort falske Breve og deslige at være udi Handel at gjort Trolddom«; ved disse Misgerninger havde han gjort sig »forskyldt at afløses«, d. v. s. aflives, og Kongen havde da »undt og tilladt, at han maa rettes med et Sværd«; hans Gods var jo forbrudt til Byen og Kongen; men Kristian III overlod Niels Skrivers Enke sin Part deraf.[111])

I 1552 synes en anden Trolddomssag dog at have faaet et mere glædeligt Udfald. Kongen, der opholdt sig paa Ringsted Kloster, skrev

til Borgmestre, Raad og Byfoged i Køge, at de to Borgere, der var »opkrævede« i et Nævn for at sværge om en Trolddomssag, der var tillagt deres Medborger Per Tordsens Hustru, havde erklæret, at de ikke turde sværge derpaa, fordi Sagen var tvivlsom; Magistrat og Byfoged skulde derfor »finde fornævnte Per Tordsen til sin Lov og Værn at gøre med sine Medborgere for den Sag, og dersom han ikke kan fulddrive samme Lov, kan I siden vide Eder derefter at rette«.[112])

Heller ikke Drabssagerne, der næsten altid havde en Henrettelse til Følge, har vel undladt at gøre Indtryk paa Borgerne. I 1567 blev Anders Hellesen formedelst sine Misgerninger henrettet ved Køge. I 1589 begik Køgeborgeren Kristoffer Kroll Drab paa en Tyskølsfører; Drabsmanden saa imidlertid Lejlighed til at undfly; men hans Gods var naturligvis forbrudt, og hans Hustru fik kun af Naade og mod en større Sum Lov til at beholde det.[113])

En *Retssag* har sikkert for Køgeborgerne haft et vist Skær af Skandale. Borgmester Peder Pedersens Søn Poul var i Overværelse af Præsten og flere Dannemænd paa lovlig Vis blevet trolovet med en Borgerske Maren Madsdatter fra Malmø; men senere havde Poul Pedersen med nogle af sine Venner »søgt Udflugter mod Trolovelsen«. Maren Madsdatter fik da Sagen indstævnet for Kapitlet i Lund; men derefter havde hendes trolovede med sine Forældres Raad foretaget sig forskelligt for at slippe ud af Kniben, og da han bl. a. skulde have ladet sig forlyde med, at han vilde rømme ud af Landet for at forhale Ægteskabet, gik Maren til Regeringen. Denne vilde have, at Retten skulde have sin Gænge, fordi saadan Letfærdighed ikke skulde gaa ustraffet hen til Forargelse for andre; derfor befalede den Lensmanden straks sende Bud til Køge, hvor den svigefulde Brudgom endnu skulde opholde sig, og tage forsvarlig Kaution af ham for, at han ikke vilde undvige, før han ved endelig Sammenvielse med Maren havde efterkommet Trolovelsen paa kristelig Vis. Vilde eller kunde han ikke stille Kaution, skulde Lensmanden sikre sig hans Person og føre ham til København.[114])

Det er klart, at det ikke kunde blive et varigt Ægteskab, der blev begyndt paa denne Vis. Ti Aar senere, i 1598, hedder det, at Poul Pedersen for nogle Aar siden havde forladt sin Hustru, hvorefter de for Roskilde Kapitel var blevet lovligt skilt; efter at have betalt Kongen 1000 Dlr. fik han Lov til at gifte sig igen.[115])

Før 1596 er det ret lidt, der er bevaret for Eftertiden om Retsplejen i Køge; men med dette Aar begynder Rækken af bevarede *Raadstueprotokoller*, der i overvejende Grad er Retsprotokoller, og fra da af træder en Vrimmel af mærkelige Skikkelser frem for vort Øje fra Bøgernes gulnede Blade. Der var Skøgen Anna Medkens, der for tredie Gang for sit Levneds Skyld blev forvist fra Byen, efter at hun havde været udstillet til Spot og Spe ved Kagen paa Torvet. Der kom den forløbne Degn Anders Poulsen og hans Samleverske, begge Tiggere og Plattenslagere. En Tyvekvinde med et Spædbarn paa Armen og en større Dreng ved Haanden skulde egentlig lide Døden; men for Børnenes Skyld fik hun nøjes med at rømme fra Sjælland; ogsaa en Gavtyv, der agerede stum og lidt skørhovedet for at faa Almisser, men blev afsløret af en af Borgmestrene, slap med Skrækken mod at søge sig Jagtmarker andensteds. Og større Postyr har der staaet om en Borgerkone, som Manden ikke kunde tæmme; det endte med, at hun endogsaa overfaldt Borgmester Oluf Nielsen Brygger og hans Hustru med Skældsord og ærerørige Beskyldninger, der maatte kendes døde og magtesløse; Konen synes at have været en Stakkel, som var blevet lidt forstyrret i Hovedet.[116])

Ogsaa mere glædelige Begivenheder har Køge dog været Skueplads for. Der har været de store Dage, naar Døtrene af de fornemme Borgere stod Brud, og Bryllupsgildet blev fejret paa Raadhuset, og endnu større var Stadsen, naar Omegnens Adel fejrede sine Bryllupper paa Køges Raadhus. Saa har der været Liv ved Torvet; Spillemændenes Toner har lydt gennem Ruderne ud til Borgerne, der har kunnet skimte de dansende derinde og vel sagt en djærv Bemærkning om en eller anden overstadig eller overkørt Bryllupsgæst.[117])

BY OG BORGERE 1600—1660.

VED Overgangen fra det 16. til det 17. Aarhundrede var Byraadet den vigtigste Faktor i Købstadstyrelsen; det var et Faamandsvælde, hvor Formue, Slægtskab og Standsinteresser ofte var afgørende for Valget af de styrende. Imidlertid var en stigende Misfornøjelse vokset frem hos det menige Borgerskab i adskillige Byer; det kom flere Steder til aabne Stridigheder mellem Raad og Menighed, der nærede Mistillid til den Maade, hvorpaa Byens Sager styredes. Den Garanti for en tilfredsstillende Forvaltning, Borgerne skulde have i de kongelige Embedsmænds Tilsyn, var kun ringe, da Lensmanden sjældent blandede sig i de kommunale Sager, medens Byfogden oftest selv var Part i Striden mellem Raad og Menighed. Regeringen nøjedes med at undersøge de enkelte Klager, der indløb fra Købstæderne, men forholdt sig ellers passiv, tog ikke Initiativet til en omfattende Undersøgelse af Tilstandene i alle Landets Købstæder.

Først i 1618—19 gjorde Regeringen Skridt til et Generalopgør med de mange paaklagede Forhold, idet den iværksatte en Revision af forskellige Købstæders Regnskaber. Hvad der har fremkaldt denne Beslutning, vides ikke; men Regeringen, der hidtil ikke havde ført nogen Kontrol med Byernes eget Finansvæsen, havde her fundet et meget vigtigt og saarbart Punkt. Allerede i 1612 havde Regeringen ladet foretage en kritisk Gennemgang af Regnskaberne for Køge Havneafgifter (se Side 84). Nu skulde ogsaa Kommuneregnskaberne revideres.[1])

Den 3. December 1618 skrev Kongen til Rentemesteren Sivert Beck og Lensmanden paa Københavns Slot Kaj Rantzau, at Borgmestre og Raad i Køge skulde gøre Regnskab for de Penge, som de i deres Tid havde oppebaaret af Borgerskabet og igen udgivet; Rentemesteren og Lensmanden skulde derfor ved første Lejlighed rejse til Køge, tage nogle af de fornemste Borgere i Byen, der kendte Byens Lejlighed og turde svare dertil, til sig, forhøre Borgmestre og Raads Regnskaber og passe paa, hvilke Udgifter, der i den nuværende Øvrigheds Tid var blevet paalagt Borgerne, og hvorledes Indtægten var blevet anvendt, og om man havde omgaaedes tilbørligt med alt; en Redegørelse for Revisionen skulde derefter indsendes til Kancelliet; men det blev dog paalagt de to Revisorer at give Magistraten Besked fire Dage før Revisionen.[2])

Revisionen i Køge kom til at omfatte Regnskaberne fra 1592, ikke som andre Steder kun de sidste 10—12 Aar, og det sidste Regnskab, der underkastedes Kritik var for Aaret 1617—18. En Gennemgang af Ankeposterne vil vise, hvorvidt Kritiken blev drevet, og fortæller lidt om, hvilke Poster der har figureret i de nu forsvundne Kæmnerregnskaber. Bevaret er nemlig kun Kæmnerregnskabet for 1599 og derefter for Tiden fra 1612 (med Afbrydelser).[3])

For Tiden 1592—96 ankes der over, at Regnskaberne var slet ført, der havde nemlig for denne Tid ikke været nogen Kæmner; dennes Bestilling havde været røgtet af Byskriveren og paa en meget daarlig og uordentlig Maade. Der havde været Udgifter til Ægter, som manglede nærmere Specificering. Der var blevet solgt af Byens Jord, og det mest graverende var, at deraf var to Jorder afhændet til Borgmestrene Klaus Bager og Rasmus Skriver; Øvrigheden burde »ikke at købe udi saa Maade Byens og Borgernes Jord og Ejendom«. Til Udgift var ført Penge til Byskriveren for Papir og Skrivematerialer; det kunde for Fremtiden ikke tillades, »efterdi han har Skriverpenge og bekommer dog derforuden aarlig Løn, som er 60 Mark«. Borgmester Rasmus Skriver havde faaet Penge, som han skulde have forstrakt Byen med; men der var ikke gjort nærmere Rede for, »hvorfor Byen haver været ham skyldig, og udi hvis Maade samme Penge er kommen Borgerskabet og Byen til Bedste«. Udgifter til Reparationer af

Raadhuset og Byportene og til Bysvendenes Klæder var ikke tilstrækkeligt specificerede, ligesom der ogsaa manglede Bilag. Det maatte være Borgerskabet uvedkommende, at Byskriveren havde maattet leje Vogn til Transport af »Boskab«, som var laant ud til et Bryllup paa Gjorslev. Revisorerne slutter for dette Regnskabs Vedkommende med følgende Bemærkning:

»Borgmestre og Raadmænd haver været med over Borgernes Regnskab, som ikke burde at være; men Borgerne selv — de bedste, fornemste og forstandigste — bør dertil at tages og dér at gøre Mangel (d. v. s. Revision) derudi, som synes Borgerskabet og Byen til Gavn heller Skade, og sligt at indføres for Borgmestre og Raad og derpaa at raades Bod; og hvis, som er udgivet heller forsømt udi Regnskabet Byen og Borgerskabet til Skade, da at betales af dennem, som derudi er Aarsag og derpaa haver givet Befaling«.

Det fremgaar heraf, at Revisionen hidtil havde været foretaget af Magistraten, der jo selv skulde staa til Ansvar for Regnskaberne!

En Del af de Indvendinger, der rejstes mod dette første Regnskab, gøres ogsaa gældende overfor de følgende. For 1596—97 kræves Forklaring paa, hvorfor det ikke er et fuldt Aars Regnskab, og af Hensyn til Restancer med Skatter og lignende forlanges Mandtaller. En Udgift til Klæde til Bysvendene synes at være en Genganger fra forrige Aars Regnskab, »som ikke bør at passere eller anderledes skal forklares«. Med en bestemt Slags Udgifter gik man strengt i Rette, skønt de sikkert havde en gennem Aar hævdvunden Plads i de kommunale Regnskaber; det var de Beløb, der blev drukket op ved Regnskabsaflæggelser, Mønstringer, Ligninger og andre Lejligheder, hvor flere Borgere kom sammen for at varetage Byens Tarv. Disse Udgifter kunde aldeles ikke passere, da de var »menige fattige Folk og Almue til Skade«, som det hedder i Bemærkningerne til Regnskabet for 1609—10. Magistratsmedlemmerne skaffede sig undertiden uretfærdig Fordel ved at levere Varer til det offentlige til ublu Priser, og Revisionen knytter derfor til saadanne Udgiftsposter Bemærkningen: »som er for meget, og bør Øvrigheden udi Byen intet at sælge til Byens Bygning«. Da man i 1596—97 under Byskriverens Sygdom havde givet en Mand, som »skrev Kgl. Maj:s Malt« 12 Skilling, nægtede Revisionen at godkende denne Udgift, da Skriveren jo oppebar sin Løn, hvad enten han var syg eller ej. Samme Skæbne fik de Poster, hvor der var givet Almisser til Folk som fangne Grækere, Folk i tyrkisk Fangenskab og andre udlændiske Personer, der set med vore Øjne hører under Vagabonder og Plattenslagere. Med Hensyn til Regnskabet 1596—97 udbad Revisionen sig Forklaring paa den Mærkelighed, at Byen kunde

siges at være Borgmestrene og en Købmand henved 57 Dlr. skyldig, naar det af Balancen fremgik, at Byen havde godt 23 Dlr. i Behold.

Om Regnskabet 1597—98 hedder det, at det »er noget underligt og ikke heller af Borgmestre, Raadmænd og nogen tilforordnede Borgere overset«, og i 1598—99 findes en Antegnelse: »1½ Mark er givet Herredsfogden; skal forklares, hvad hos hannem skulde bestilles«. I det følgende Aar fremsættes paany Kravet om Skattemandtaller, og man vil have oplyst, om Borgmestre og Raad har været paalignet Skat. I 1602—03 udviser Regnskabet Vognleje til København for den ene af Borgmestrene selvanden, men »ikke formelder, hvad de paa Byens Vegne dér bestilt haver«; 8 Dlr. til Foræring til Søren Aarhus, Kaptajn, »som haver mønstret Borgerskabet«, bliver ikke godkendt af Revisionen, lige saa lidt som den Ducør, der 1605—06 var givet Bysvenden, for »han tjener Byen for sin Løn«. Sidstnævnte Aar er der desuden givet Penge ud for »Haandklør« og Halsjern og til en større Fortæring, »der Laurits Ebbesen (Udsen, Lensmanden paa Københavns Slot) var dér og satte en Byfoged«.

I de følgende Aars Regnskaber finder Revisionen stadig Grund til Klage over, at Magistraten ikke havde deltaget i Betalingen af Skatterne. I 1609—10 var der blevet anskaffet en Laas med fire Nøgler til Fangehuset og en Taskelaas til Fængslet. Aaret efter havde en Hattemager faaet Tærepenge af Byen, »for han var i København med Hatte til Kgl. Maj:s Behov«; dette kunde ikke godkendes, da han fik Betaling for sine Hatte. I 1611—12 havde Vagtmesteren faaet Tøj til en Kjortel »og havde derforuden om Aaret 30 Dlr. til Løn«. I de følgende Aar er der opført Indtægter for forbrudt Gods, »som er solgt og var falden efter nogle Misdædere«, men der manglede Vurderingsmænds Bevis derfor. I 1613—14 forlanges, at den aarlige Afgift af Kirkeskoven (2 Dlr.) for 1608 blev indkrævet, og der anføres videre: »19 Mark er givet for en Tønde Øl og Mad til Oldinger paa det Markeskel i Gammelkøge«, d. v. s. til gamle Folk, der efter Hukommelsen skulde angive Skellets Plads. »Nok er bekostet paa samme Oldinger til Mad og Øl, Speceri med Ister og Agurker og Hvedebrød til Bønderne for 7 Dlr., som er altfor stor Traktation og slig Folk ikke bekvemmer«. Temmelig smaalig synes dog denne Indvending fra Revisorerne: »6 Skilling er til Udgift for et Maaltid Mad til en Hund; kan ikke godtgøres, thi han haver ikke faaet hans fulde Maaltid og fik ikke Øl til Maden«!

Samme Aar ankes iøvrigt over, at Udgiften til Breve, Fortæring, »Rettermands Løn og anden anvendt Skadegæld paa to Misdædere«, der var blevet henrettet, ikke var blevet specificeret og desuden var alt-

for stor i Forhold til Indtægten af Forbrydernes forbrudte Gods. »2 Rdlr. er til Udgift at være givet fire Tømmermænd til Drikkepenge, som var her at beslaa Bolværket, og 7 Mark for Vin, de drak i Vinkælderen; kan aldeles intet godtgøres og Byen sligt tilregnes«.

I 1614—15 var 3 Rdlr. givet »en Sejermager udi Helsingør for Raadhussejerværket at færdige«, og 2 Dlr. var betalt »Byens Tjenere, som bar Mad og Øl til en Misdæder«; den sidste Udgift kunde ikke godkendes, og om Udgiften til en ny Hængelaas til Raadhuskælderen hedder det, at den »kommer altfor tit til Udgift«. I det følgende Aar har der fundet ikke mindre end fire Henrettelser Sted; der er blevet anskaffet et nyt grønt Bordtæppe til Raadhuset og nye Potter til Kakkelovnen i Raadstuen, og der er blevet købt 33 Læderspande — sandsynligvis Brandspande — til Byen, »som udi Byens Inventario skal indskrives«; det samme gjaldt en indkøbt Brødvægt. To Gange i Aarets Løb havde Skolemesteren faaet et halvt Aars Kostpenge, ialt 30 Dlr., »som ikke tilforn haver været; kan derfor ikke godtgøres«.

I 1616—17 og 1617—18 har der været en Del Udgifter til Broen, bl. a. 32 Egeplanker til Broport og Arbejdsløn for »Broen at lægge«. Det sidstnævnte Aars Regnskab — det sidste af de af Revisionen behandlede — giver Anledning til et Forbud mod, at Kæmneren tager Rente af Penge, han har laant Byen; »thi Kæmneren er ikke udi denne Bestilling for hans Fordel derved at søge, men at tjene Byen paa et Aarstid heller to; siden kan en anden igen tjene Byen, som tilbørligt er«.

Der kan vist ikke være nogen Tvivl om, at naar Regeringen tog Initiativet til denne almindelige Revision, skyldtes det de stadige Klager fra Købstædernes menige Borgerskab og Stridighederne mellem dette og Magistraten. Og selvom der ikke kan paavises nogen Forbindelse mellem Revisionen og den almindelige *Købstadforordning*, Kristian IV udstedte den 7. April 1619,[4]) har der dog sikkert været en saadan; thi Forordningens Tendens er Statens ordnende Indgriben til Værn for de menige Borgere imod de øverste Lags tilfældige Forrettigheder og hævdvundne Misbrug; den indledes med et hvast Angreb paa Rigmandsstyret og lover at fremme de fattiges Tarv til Fordel for Byernes Næringsliv.

Byraadets Sammensætning blev uforandret; men Kongens (Lensmandens) Deltagelse ved Udnævnelsen af Raadmænd

blev kraftigere betonet. Inden for Raadet skulde der hvert Aars Fastelavn ske en Omveksling; første Borgmester skulde afgaa og være nederste Raadmand, medens alle de øvrige rykkede en Plads op, saaledes at anden Borgmester blev første Borgmester, øverste Raadmand anden Borgmester og saa fremdeles. Forklaringen paa denne Bestemmelse om Fastelavnsborgmestre maa søges i Mistillid til Raadsmedlemmernes Redelighed; men Skridtet var kun halvt, da Skiftet jo kun foregik inden for Raadets Rammer. Det blev en Forudsætning, at alle Borgere kunde blive Raadsmedlemmer; med Undtagelse af Skippere, Søfolk og visse Haandværkere var alle pligtige til at modtage Valg. Der gaves Regler for Afsættelse af Raadsmedlemmer; enhver Tiltale mod en Raadmands gode Navn og Rygte, Ære og Oprigtighed medførte Suspension, til Sagen var afgjort.

Gennemførelsen af 1619-Forordningen har voldt Vanskeligheder. Bestemmelsen om Kongens (Lensmandens) Udnævnelse af Raadmænd blev saaledes ikke praktiseret i Køge; under Paaberaabelse af gamle Privilegier valgtes her de nye Raadmænd stadig af Raadet.[5]) Bedre gik det i Køge med Anvendelsen af Fastelavnsborgmestre; den første Omskiftning fandt Sted den 10. Marts 1620, og i de følgende Aar fuldbyrdedes det foreskrevne Kredsløb paa regelmæssig Maade; som et Eksempel kan nævnes, at Mads Ravn, der i Fastelavnen 1621 blev optaget i Raadet, i 1625 blev anden og i 1626 første Borgmester, derpaa i 1627 nederste Raadmand; i 1632—34 var han paany Borgmester og derefter atter Raadmand.[6]) Denne Ordning blev dog ikke af lang Varighed. Medens Regeringen endnu i Januar 1646 paalagde Lensmanden at passe paa, at den afgaaende Borgmester ved Omskiftningen overgav sin Eftermand Byens Akter, meddelte den den 31. Maj samme Aar, at den »for vigtige Aarsagers Skyld haver forgodt anset, at Fastelavnsborgmestrene udi Vor Købstad Køge herefter afskaffes«, og bød Lensmanden, »at du tvende vederhæftige og

forstandige Dannemænd til Borgmestre igen dér sammesteds forordner, som samme Bestilling udi alting kan betjene og en-

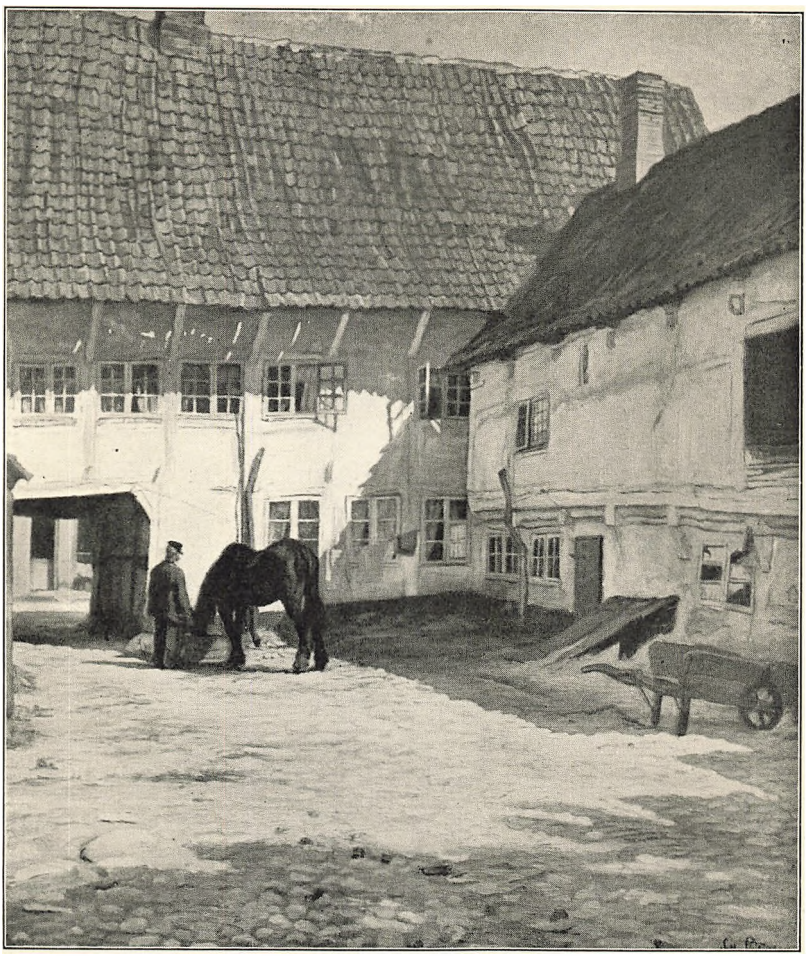

Bindingsværksgaard (Nørregade 31) fra Begyndelsen af 17. Aarh. Maleri af Sally Phillipsen 1912.

hver Lov og Ret administrere, som de agter at forsvare og være bekendt.«[1])

Forordningen af 1619 skabte desuden en Kreds af borgerlige Myndigheder, for hvilke der gaves detaillerede Regler. Først

og fremmest ordnedes *Regnskabs- og Ligningsvæsenet*. Allerede tidligere havde man haft borgerlige Kæmnere, saaledes i Køge een, undtagen i Aarene 1592—96, da Regnskabsvæsenet varetoges af Byskriveren. Men Embedet synes at have været beklædt af samme Mand i flere Aar, og der var ikke noget fast Regnskabsaar.[8]) Nu bestemtes det, at Raadet hvert Aars 2. Januar skulde udnævne ny Kæmnere (en eller flere), og samme Dag skulde den (de) afgaaende Kæmner(e) møde med deres Regnskaber, der i Løbet af 14 Dage skulde revideres af Lensmanden, to Raadmænd og nogle Borgere; i Lensmandens Sted kunde Taksereborgerne optræde ved Revisionen.

For Køge blev disse Regler i det Hele gennemført. De forvirrede Forhold med Hensyn til Regnskabsaaret ophørte forøvrigt allerede i 1618, og hvad Omskiftningen af Kæmner angaar, da viser de bevarede Regnskaber Aar efter Aar en ny Mand paa Posten; mere end een Kæmner fik Byen ikke.[9])

Noget nyt var for de fleste Byer de Taksereborgere, 2, 4 eller flere, der hver 3. Januar skulde vælges af hele Borgerskabet, og hvis Opgave var den samme, som vi kender fra vore Dages Ligningskommission. Det var noget helt nyt, at denne vigtige Forretning, Skatteligningen, blev taget bort fra enhver Indflydelse fra Raadet og givet til et Borgerudvalg, der over sig kun havde Lensmanden.

I Køge havde man tidligere haft nogle Fjerdingsmænd eller Fjerdingskæmnere, ialt 4, hvis Opgave nærmest var Skatteopkrævning, vistnok senere afløst af Rodemestre. Men desuden havde Køge allerede nogen Tid — i alt Fald siden 1613 — haft Taksereborgere; Antallet sættes til 24 eller 28, i sidste Tilfælde er Tallet dog vist fremkommet ved, at de 4 Fjerdingskæmnere er medregnet; i 1627 nævnes 24 Taksereborgere, 6 i hvert Distrikt i Køge.[10])

En anden nyskabt borgerlig Myndighed af Betydning var Overformynderen, der under sig fik Forvaltningen af Umyndiges Midler, der hidtil — lige saa vel som Skiftevæsenet — havde været ganske underlagt Raadet, der sikkert havde be-

nyttet denne lette Adgang til at skaffe sig økonomisk Fordel. I 1638 nævnes en Overformynder i Køge;[11]) men der har vel efter Forordningens Bestemmelse været to, som skulde være »fine og fornemme Borgere, som temmelig er til Alders og vel ved Formue«.

Ikke mindre vigtig var Udviklingen af de Former, hvorunder Borgerne hidtil havde skaffet sig Indflydelse paa Byens Styrelse, Raadstueforsamlinger og Borgerudvalg, Institutioner, hvormed Forordningen af 1619 ikke beskæftiger sig.

Ved *Raadstueforsamlingerne* havde fra gammel Tid alle Borgere været med til at tage Beslutninger i vigtigere Sager; som et Eksempel fra Køge kan nævnes en Vedtægt fra 25. Oktober 1596.[12]) Af yngre Dato var Borgerudvalgene, der i Reglen var paa 24 Mand; for Køges Vedkommende kendes de 24 Mænd som et Udvalg, der i Kommunens Anliggender handlede paa Borgernes Vegne; Tallet er dog ikke fast; undertiden er der flere, undertiden færre Medlemmer i Udvalget, og det hænger vel sammen med, at Udvalget i Køge ikke var en fast, aarligt valgt Repræsentation, men blev udtaget for det enkelte bestemte Tilfælde, snart udpeget af Raadet, snart valgt af Borgerne. Udvalgsmedlemmerne tilhørte »Byens bedste og fornemste Borgere«; men der fandtes velstaaende Haandværkere iblandt dem.[13])

Efter 1619 bevares Raadstueforsamlingerne ganske uforandret; men ret meget derom vides ikke. Nogen Ændring for Borgerudvalgenes Vedkommende er ikke let at spore; men Udviklingen synes dog at gaa i Retning af mere Fasthed i Formen. Under Krigen i 1628 blev der gjort et Tilløb til at skabe et fast borgervalgt Udvalg paa 30 Mand til at forhandle med Raadet. De to Parter kom i Strid, og det gav Anledning til, at Lensmanden udtalte sin Opfattelse af Udvalgets Stilling; han fandt, at de 30 Mand ikke var udnævnte, for at »Borgmestre og Raad derved deres Autoritet og Kommentament i nogen Maade skulde insinueres eller svækkes, men Borgmestre og Raad alene skulde høre deres Betænkende, udi hvis den gemene

Bys Væsen angaar, paa det de desbedre kan vide at ramme den fattiges Tarv saa vel som den riges; de skal dog selv som Øvrighed derudi Byen, herefter som tilforn, udi forefaldende Lejlighed disponere og gøre, som de kan forsvare for Gud og Øvrighed«.[14])

Borgerudvalget er altsaa blot en raadgivende Myndighed; men det havde dog stadig en Fornemmelse af en Slags besluttende Magt. I 1633 vilde Raadet have Bytjenerens Løn forhøjet; men i November nægtede et 24 Mands Udvalg at gaa med hertil, og Raadet maatte indhente Lensmandens Sanktion for at gennemføre Lønforhøjelsen.[15])

Ved en enkelt Lejlighed blev Enigheden inden for Raadet brudt. I Reglen har Magistraten vel ellers staaet som en Enhed for at hævde sig over for den stigende Indflydelse fra det menige Borgerskabs Side; men i 1628 opstod der Trætte mellem Enevold Rasmussen, den ene af Borgmestrene, og Raadmanden Klaus thor Smede; Raadmanden havde i et skriftligt Indlæg brugt ærerørige Udtalelser om Borgmesteren, og den 11. September bestemte Regeringen, at Sagen skulde forelægges Kongen og Rigsraadet; Parterne i Sagen skulde derfor møde i København den 22. September; desuden skulde Borgmesteren Kristen Pedersen og Raadmanden Gregers Hansen give Møde med deres Bys Raadstueprotokol. Under Sagens videre Udvikling blev der af Lensmanden rettet Beskyldning mod Klaus thor Smede for forskellige Forsømmelser, han skulde have begaaet i sit Embede: han havde utilbørligt forsømt Bedeklokken og anden Gudstjeneste; han havde ikke besøgt Raadhuset saa flittigt, som han burde, og han havde ikke overværet Taksationen af Provianten — antagelig Leverancer til Krigsfolkene — eller revideret Kirkens og de fattiges Regnskaber. Lensmanden fik af Regeringen Ordre til at undersøge, hvorledes det forholdt sig med disse Beskyldningers Rigtighed; havde Klaus thor Smede været forsømmelig, skulde Lensmanden afsætte ham fra Raadmandsbestillingen og drage ham til Ansvar for den Skade, som hans Forsømmelse maatte have haft til Følge. Om Sagen mellem Borgmester og Raadmand siges blot, at den henvises til Hjemtinget.[16])

Den 27. September maa Regeringen pludselig været kommet i Tanker om, at Forordningen af 1619 jo krævede de to Parters Suspension under Sagen, for den paalagde Lensmanden, at han skulde give Borgmesteren og Raadmanden Tilhold om at afholde sig fra deres Bestillinger, til Afgørelsen var faldet. Imidlertid blev Enevold Brochmand

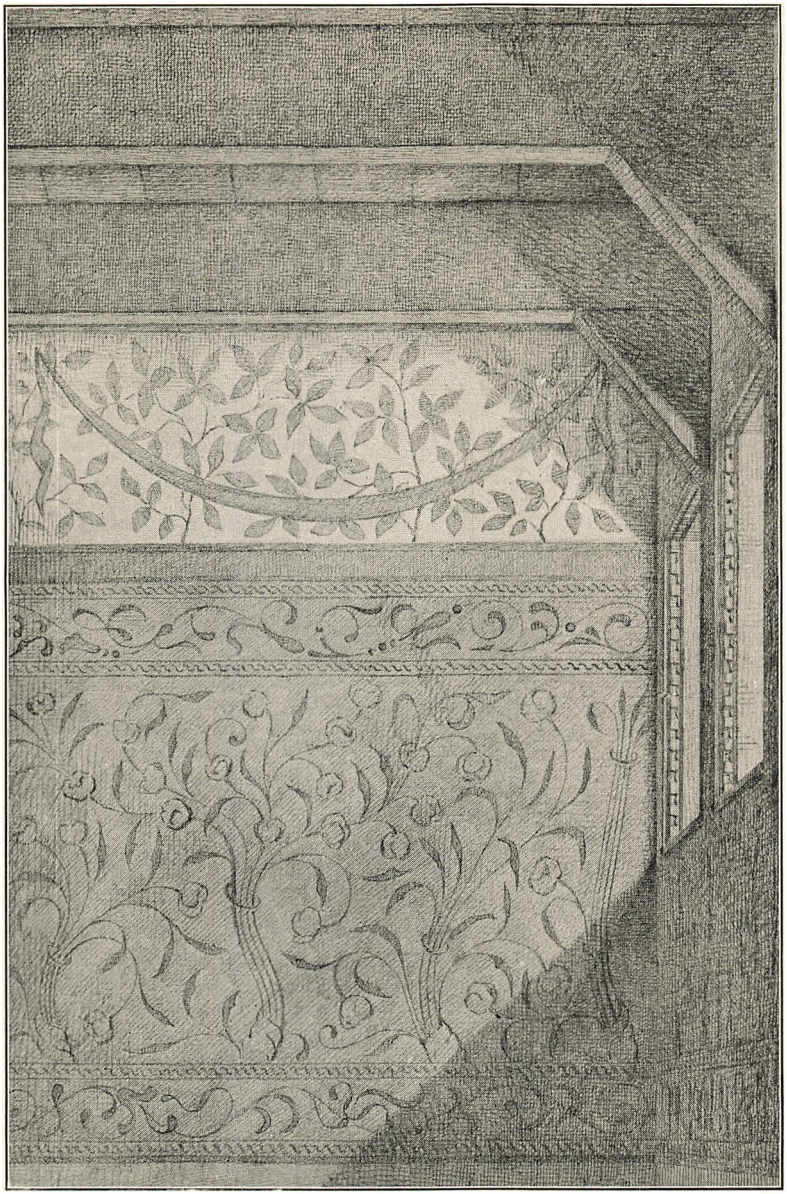

Stue i Køge med malet Udsmykning fra Renæssancetiden. Farvelagt Tegning i Nationalmuseet.

baade ved Byting og Landsting frikendt for Klaus thor Smedes ærerørige Ord, og den 15. Maj 1629 fik Lensmanden Besked om, at Borgmesteren atter maatte indtage sit Sæde i Byens Raad og for Fremtiden maatte forvalte sin Bestilling som tilforn, selvom Klaus thor Smede skulde appellere Dommen til Herredagen. Hermed synes Sagen at være endt.[17])

Da Kristian IV i 1608 fik Stænderne til at udpege hans Søn, Prins Kristian, til Tronfølger, lovede han, at dette ikke skulde betyde nogen Forkrænkelse af deres *Privilegier;* dette Løfte er for Køges Vedkommende bevaret i Original. Imidlertid kom den udvalgte Prins aldrig paa Tronen, og da Frederik III i 1648 overtog Regeringen, stadfæstede han alle bestaaende Privilegier for Købstæderne den 30. November.[18])

Ved dette Tronskifte havde nogle af de største Byer, deriblandt Køge, benyttet Lejligheden til at fremkomme med forskellige Ønsker til Regeringen. Svaret herpaa kom ved et aabent Brev den 20. Maj 1649. Foruden forskellige Ændringer vedrørende Handels- og Haandværksforhold, som skal omtales senere, havde Byerne ønsket, at de gamle Stadsretter fra »Kong Kristoffers og Kong Hans' Tid« paany maatte blive sat i Kraft; det fandt Regeringen betænkeligt, »al den Stund ej vides, hvorvidt de hidindtil haver været i Brug og Observantie«; kunde der skaffes paalidelig Underretning derom, kunde der bedst »sluttes, hvad efter disse Tiders Beskaffenhed Stæderne kunde være gavnligst og bekvemmeligst«. Det blev nu fastslaaet, at hvad der i Købstæderne faldt af uvisse Indkomster (Bøder, forbrudt Gods m. m.), skulde Byen have Halvdelen, »dog Byfogden at nyde, hvis han for sin Bestilling hidindtil haft haver«; for Køge havde denne Ordning allerede været i Brug i mange Aar. Man havde klaget over, at Borgernes Enker ofte var vanskeligt stillede, da de blev besværet med Skatter; det blev lovet, at de »allermest muligt bliver derfor forskaanet«. Borgerskabet, der havde forstrakt Kronen med Laan, vilde »contenteres«, og »eftersom det dog i sig selv er billigt«, lovede Regeringen at gøre sit bedste. Endelig lader det

til, at Købstæderne langtfra har været begejstrede for de indkvarterede Soldater, for Regeringen udtaler, at hvis nogen havde noget at klage over Soldatesken, skulde de blive hjulpet til deres Ret.[19])

Af største Vigtighed for Byen var stadig *Havnen.*[20]) Den nye Ordning med Havneafgifter m. m., maatte kræve en særlig Havneadministration, der ellers havde paahvilet det samlede Raad. Der maatte nu ansættes en Havnefoged, som kunde varetage Byens Interesser i Havnen, kontrollere Varemængderne og opkræve Afgifterne. Han stod direkte under Borgmestre og Raad, for hvem han aflagde Regnskab. Regnskabet havde en Indtægts- og Udgiftsside samt et Inventarium.[21]) Ved den store Revision i 1618 blev ogsaa Havneregnskaberne underkastede et Eftersyn.[22]) Havnefogden skulde desuden opretholde Ordenen i Havnen og fik derfor politimæssig Myndighed; Sømændene var ofte urolige Hoveder, derom vidner Raadstueprotokollerne; det kunde ofte gaa som i 1596, da en Skipper og en Købmand kom i Skænderi om Fragten; Købmanden slog Skipperen i Hovedet med et Stykke Enebærtræ; men derpaa fo'r Skipperen op paa Skibet efter en Økse, huggede den i Halsen paa Købmanden, som »faldt næsegrus ned paa Jorden«.[23])

Tilsandingen satte sit Præg paa Havnens Udvikling; Udbygningen fortsattes stadig mod Øst, og den hyppige Sydøst-Strøms bestandige Aflejren Sand paa Havnens Sydside, op mod Sydsiden af de søndre Brokar, ændrede Kystliniens Form; hver Fortsættelse af Brokarrenes Række ud i Havet efterfulgtes altid af ny Opskyllen Sand paa Sydsiden. Medens man saaledes paa en længere Strækning af Havnens søndre Side (søndre Aabred) havde Land at støtte Brokarrene til, naar Havnen udvidedes, fik Nordsidens Konstruktion nærmest Karakter af en Skibsbro, hvorfor Brokarrene her gjordes sværere; denne Skibsbro maatte ogsaa blive den egentlige Havn, da en Afskibning paa Sydsiden fordrede en lang Transport om ad Broport ind i Byen. Der synes dog i Tiden omkring 1650 at have været en Bro over Havnen omtrent ved den nuværende Bro ved Mindesmærket.[24]) Havnen naaede i det 17. Aarhundrede en anselig Størrelse, ca. 400 løbende m Bolværk. I 1619

stod der 5—6 Brokar paa hver Side; men i 1639 havde Sydsiden naaet et Antal af 14 Brokar og Nordsiden omtrent lige saa mange, idet den netop i dette Aar fik en Forøgelse paa 6 Brokar.[25])

Havnens Bom, der aabenbart var blevet flyttet ved Havnens Udvidelse, var i 1619 udsat for et haardt Angreb, idet Storm og Strøm satte saa megen Tang ind i Bomstedet, at Skibene hverken kunde komme ud eller ind.[26]) Omkring 1641 var den kassabel; en Tømrer fik 2 Dlr. for »den gamle Bom at opvinde, som neden for Korset laa sunken, og det til Bomstedet at føre«.[27]) Den nye Bom, der kom i Stedet, bestod af et Brokar fra Nordsiden ud i Havnen og et Pæleværk med et lukkeligt Led fra Sydsiden ud mod Brokarret; dens Betydning er ikke klar, da den var anbragt, saa Størsteparten af Havnen laa uden for dens Spærring; maaske har den dannet Grænsen for Vinterhavnen[28]) Om den gamle Boms Funktion oplyser et Brev fra Regeringen i April 1621; det hedder heri, at Tolderen i Køge, Mads Ravn, og ingen anden maatte holde en Bomslutter til at op- og ilukke Slagbommen; Nøglen dertil skulde om Natten være i god Forvaring hos ham, for at det kunde blive til større Fordel for Havnen, og for at intet skulde kunne udskibes uden hans Vidende. Mads Ravn fik desuden Ret til at visitere de Skibe og Skuder, der kom ind eller ud af Havnen, hvis det var nødvendigt, og han havde erfaret, at de havde snydt med Tolden af deres Gods og Varer.[29])

I 1623 blev der foretaget Reparationer ved Havnen; Borgerskabet blev sammenkaldt til et Møde paa Raadstuen i Oktober, og her samtykkede det i, »at hvem, som bliver tilsagt til Byens Arbejde og ikke møder, men findes modvillig eller ogsaa ikke fremskikker fuldvoksne og stærke Personer, som Byens og Havnens Arbejde til Gavns kunne fuldgøre«, skulde pantes som ulydige.[30]) I 1631 var det atter nødvendigt at gøre noget alvorligt ved Havnen; i August rejste Borgmesteren Gregers Hansen til København og erhvervede Statholderens Tilladelse til, at Havnen maatte »forbygges«.[31]) I 1649 foraarsagede en stærk Storm og Vandflod i Dagene 13.—14. Oktober store Ødelæggelser paa Havnens Brokar og Kister. Skaden blev besigtiget af otte Dannemænd, og de afgav den Erklæring, at Havnen var saa ødelagt, at den ikke med Nytte kunde repareres inden Vinteren. Reparationen medførte saa store Udgifter, at der blev indsendt en Bønskrivelse om Hjælp til Regeringen; men den fik ikke noget Resultat; Havnen maatte klare sig selv, hvad den virkelig ogsaa formaaede;[32]) men kort efter udbrød Svenskekrigen og standsede alt.

Paa Køge Havns nordre Mole stod et Trækors, Mærket for alle danske Havne;[33]) lidt inden for Molens Begyndelse byggedes i 1619

en Havnegaard, samtidig med Fuldendelsen af det store nye Havneanlæg; Gaarden skulde være Opbevaringssted for Havnens Redskaber, og dens Plads, »Havnens Have«, var omgivet med et Plankeværk med to store Porte. Da Havnen ved den stadige Udbygning var kommet til at ligge uden for Byens Befæstning, blev der til dens Forsvar anlagt et Par Skanser, en paa Nord- og en paa Sydsiden; da Voldene om Byen blev nedrevet, blev disse Skanser liggende; under Svenskekrigen forsvandt de.[34]) Under Torstensonfejden 1643—45 blev der som Værn for Havnen yderligere opført et Blokhus; en Arkelimester skulde Dag og Nat have Opsyn med det; men ved hans Uforsigtighed afbrændte det, fordi han forlod Huset uden at slukke Luntestokken; han blev dømt til at erstatte Byen Tabet med 2000 Dlr., og da han ikke kunde betale, ændredes Straffen til, at han for Livstid skulde arbejde i Jern paa Bremerholm, »medmindre den høje Øvrighed hannem vil benaade«.[35])

For de nye Havneanlæg glemte man dog ikke den gamle Havn ved Fennediget, hvis Brolægning ogsaa vedligeholdtes af Havnens Midler. I 1638 blev der sat nyt Pæleværk langs Fennediget, og ogsaa helt op ad Aaen paa den anden Side af Broport blev Pælesætningen holdt vedlige; i 1654 repareredes den helt op til Store Tvættebro, der laa ca. 150 m Vest for Broport.[36])

Havneregnskaberne giver et godt Billede af, hvorledes *Handelen* gled fra Lübeckerne over til Hollænderne, og af hvorledes den hjemlige Skibsfart efterhaanden steg. I 1619 anløb 61 Skuder Havnen, deraf 8 fra Rostock, 10 fra Lübeck og 2 fra Holland. I 1638 besøgtes Køge Havn af 159 Skuder, hvoraf 23 hollandske, 21 norske, 15 fra Rostock, 6 svenske, 8 gullandske og kun 7 fra Lübeck; 9 danske Skuder overvintrede i Havnen. I 1641 var Skibsantallet 184 Skuder; med Undtagelse af Norge var andre Lande nu svagere repræsenteret end tidligere; Byens eget Skibsantal var 19. Der gik stadig en Del Varer til Roskilde og Ringsted over Køge, idet disse Byers Købmænd hyrede Køgeskippere til indenrigs og udenrigs Fragtfart; Varerne afskibedes i Køge og førtes videre over Land. Den vigtigste Udførsel over Køge Havn var Malt, som hollandske og norske Skippere tog med sig, naar de havde losset deres Ladninger af Tømmer, Tagsten og Fisk; Lübeckerne bragte Kolonialvarer, men maatte ofte rejse hjem med Sand som Ballast.[37])

Omkring Aar 1639 havde der været Aar, hvor Havnens Indtægter var over 1400 Dlr. og Overskudet ca. 400 Dlr.; i Løbet af 15—20 Aar sank Indtægterne til ca. 240 Dlr. Saa mærkeligt det lyder, skyldtes det Byens stigende Handel; Borgerne overtog en stadig større Del af Fragtfarten paa Køge Havn, og af alt dette »Borgergods« skulde der jo ikke betales Afgifter. Samtidig med Indtægternes Fald steg Kravene til Havnens Midler paa Grund af det store Reparationsarbejde, der skyldtes den stærke Benyttelse af Havnen.[38])

Tilladelsen til Borgerne til at sejle paa udenrigske Havne, de saakaldte Søpas, blev udstedt af Regeringen eller dennes Repræsentant, Lensmanden. Heri skete der i 1627 en Ændring, idet Køges Borgmestre og Raad den 8. Maj fik Tilladelse til for Fremtiden at udstede Søpas til Byens Borgere.[39]) Vi ser, hvorledes Regeringen ellers har taget sig af den hjemlige Skibsfart. En hollandsk Skipper havde i 1605 haft en Kollision med nogle Køgeborgeres Skib, der laa for Anker i Sundet; Kongen bød da Helsingørtolderne arrestere Hollænderen, for at Køgerederne kunne faa Erstatning for den forvoldte Skade.[40])

Et Udtryk for Kristian IV.s merkantilistiske Handelspolitik var Forordningen af 10. December 1621 om, at der i Søkøbstæderne skulde oprettes »Spanske Kompagnier«, som under Krigen mellem Spanien og Nederlandene skulde sørge for Tilførslen af Vin og ikke mindst for Forsyningen med den for Datidens Levemaade aldeles uundværlige Vare, Salt. De Byer, der vilde indtræde i Kompagnierne, skulde have Monopol paa Forsyningen med disse Varer, fordi de stillede Skibe til Raadighed for Kompagnierne.[41]) Det var Regeringens Hensigt, at Køge, Næstved og Kalundborg tilsammen skulde danne ét Kompagni, og ved et Møde i Næstved med de kongelige Kommissarier i November 1622 blev Selskabet oprettet med Borgmestrene Enevold Brochmand og Hans Christensen som Direktører. Ved dets Privilegier af 6. Januar 1623 fik Kompagniet

Monopol for Køge, Ringsted, Storehedinge, Møen og Stevns Herred »indtil Præstø Fjord«.[42])

I Modsætning til de fleste andre Søkøbstæder havde Køge vist sit Initiativ ved at tilbyde at stille Skibe paa ialt 100 Læster til Raadighed for Kompagniet. I 1624 ventede Kongen at faa

Bindingsværksgaard i Vestergade, nedrevet 1873.

Brug for disse Skibe i militært Øjemed. Aaret efter var der en Strid mellem Saltkompagniet og en af dets Skippere; Lensmanden, en Admiral og to Borgere, udnævnt af Magistraten i Køge, skulde dømme Parterne imellem.[43])

Til Direktører for Kompagniet valgtes i Februar 1626 fem af Byens mest fremtrædende Borgere, og som Deltagere nævnes en Snes Køgeborgere. Men Planen om disse Handelskompagnier havde været for tidligt født, og det indsaa Regeringen.

Den 19. Juni 1626 ophævedes Saltkompagnierne ved en Forordning, og seks Køgeborgere forlangte i Køge Kompagniets Opløsning. Kompagniets Bod blev udbudt til Salg og endelig afhændet i Oktober 1629; den var i 1623 blevet købt af Borgmester Enevold Brochmand.[44])

Store Mængder af tysk Øl og Vin blev indført over Køge, og i 1605 befalede Regeringen Magistraten at ansætte Vinprøvere og Vragere formedelst »den store Uskikkelighed« med de fremmede Drikkevarers Forfalskning; desuden skulde der være ulovlig Handel i Køge med saltet Kød og Fisk, og det maatte forhindres. Snyderi i Handel og Vandel har vel været udbredt; men man søgte dog at komme det til Livs paa forskellig Vis, bl. a. ved justerede Pottemaal, Brødvægte m. m. I 1632 blev der bygget en Toldbod paa Raadhuset.[45])

Byens Markeder blev godt besøgt fra København; de holdtes i mange Aar den 28. Juli og den 14. September; Ordsproget: »Det varer længere end Køge Marked« kunde tyde paa, at Markederne varede flere Dage. Kort før Sommermarkedet i 1625 blev det paa Grund af Pesten i Hovedstaden forbudt Københavnerne at drage til Køge Marked.[46])

Handelen ser ud til at være foregaaet baade Hellig og Søgn; men i Juli 1629 udstedte Magistraten et skarpt Forbud mod al Handel paa Helligdage, mod Udskænkning af Spiritus paa disse Dage, før Højmessen var forbi, mod grovere Arbejde og Bortrejse fra Byen paa de samme Tider. Disse Bestemmelser blev kundgjort fra Prædikestolen.[47])

Køges Købmænd havde et stort Opland; i en Købmands Skifte fra 1646 nævnes Kunder fra Valsømagle, Torped, Kværkeby, Ørslevunderskov, Engelstrup m. fl. Byer. Trods alle Forbud vedblev Landprang; derfor vedtoges i 1639 paa Raadstuen, at enhver, der købte nogen Slags Vare uden for Byen, straks skulde sættes i Halsjernet; den, som saa igennem Fingre med den ulovlige Handel, skulde ride Træhesten i tre Timer; en Vægter skulde ansættes ved hver af Portene som Kontrol, og det bestemtes, at der ikke maatte købes Varer paa

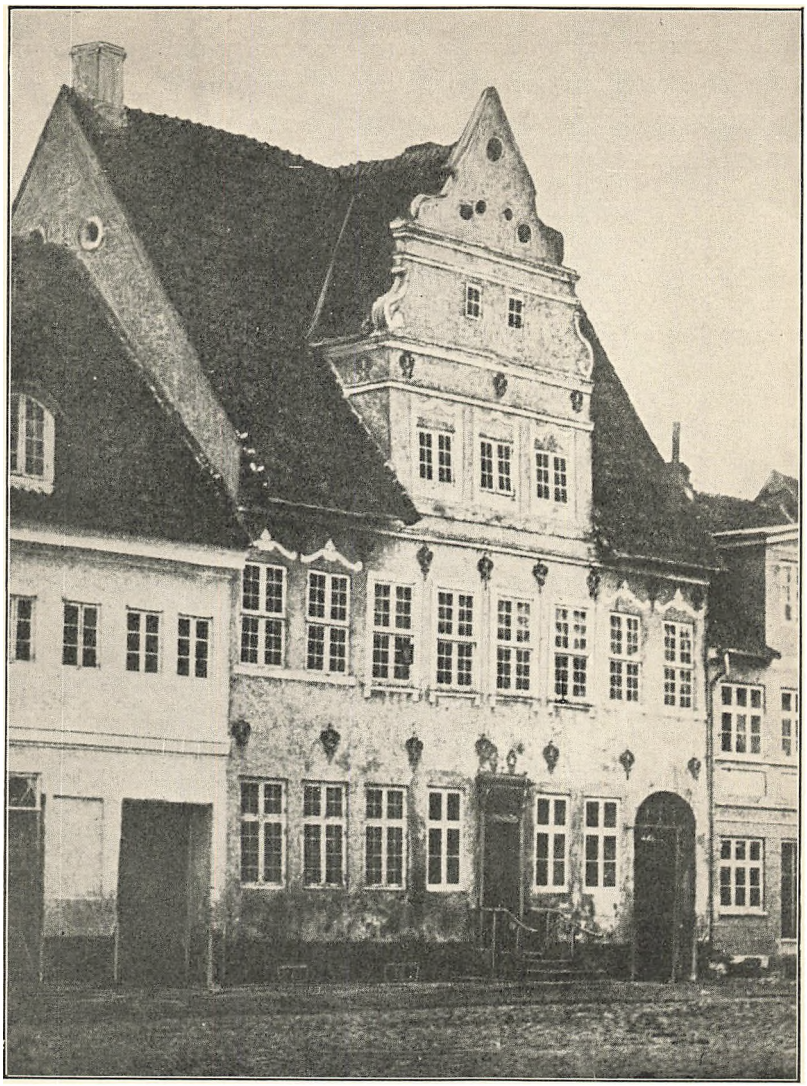

Apoteket, Brogade 1, i gammel Skikkelse.

Torvet før efter Kl. 9 Morgen; Overtrædelse medførte Konfiskation af Varerne, og to Borgere blev ansat til at have Opsigt med Torvehandelen; der er flere Eksempler paa, at Overtrædelse af Bestemmelserne virkelig har medført Konfiskationer. Regeringens Udførselsforbud synes det ofte at have knebet med at faa overholdt.[48])

I det foran omtalte Svar fra Regeringen 1649 paa Byernes udtalte Ønsker tales ogsaa om Handelsforhold. Man havde anmodet om, at Købmændenes Bøger, »som rigtig numereret er«, skulde staa til Troende i Gældsspørgsmaal, saa man kunde undgaa Besværet med Gældsbeviser; Regeringen gav Afslag og motiverede det med, at det vilde give Usikkerhed, eftersom der i Byerne var mange, der kaldte sig Købmand uden at have Forstand paa Købmandsskab og -bøger. Man ønskede ogsaa Regler, der kunde skaffe hurtigere Afvikling af Købmændenes Tilgodehavender, og her anviste Regeringen Vejen til Opnaaelsen deraf. Der var fremsat Ønske om Toldlettelser, og her var Regeringen saa imødekommende, at den lovede at nedsætte Tolden, naar det var muligt; foreløbig tillod Rigets Gæld og Udgifter ikke saadanne Foranstaltninger. Kravet om Forbud mod ulovlig Handel og ulovlig Udskibning (af ulovlige Havne) besvaredes derhen, at saadanne Forbud var udstedt, hvorfor nye ikke var paakrævet; det var tilstrækkeligt at skaffe de bestaaende Regler overholdt. Monopoler lovede Regeringen at indskrænke til det mindst mulige; Ønsker om at faa forbudt Haandværkernes Smaahandel kunde ikke imødekommes, »anseendes at Borgmestre og Raadmænd pligtig ere gode Haandværksfolk i Stæderne at holde, hvilket ikke vel kan ske, dersom de alt for strengelig bleve holdne«. Købmændene havde ønsket strengere Retsregler til Inddrivelse af Tilgodehavender hos Bønderne, hvis Debitorerne afgik ved Døden; Svaret blev Afslag, fordi det var »bedst, enhver ser sig for, hvem han laaner og betror sine Varer, at han ikke derover tager Skade«.[49])

I det følgende Aar finder der et Par Konfiskationer Sted efter ulovlig Handel, og derved nævnes Brevet af 20. Maj 1649. I dette var som et af de uomgængelige Monopoler nævnt Apotekernes. Køge fik da ogsaa ved denne Tid sit *Apotek*. Den 30. September 1646 fik Jørgen Berendsen kongelig Bevilling til at oprette et Apotek; det havde indtil 1662 til Huse paa vestre Side af Brogade, senere i Jørgens nye Gaard paa Torvet. For-

øvrigt kendes allerede fra denne Tid Klager over Apotekernes høje Priser. Ogsaa Boghandel i Køge er der Vidnesbyrd om.[50])

Fra Middelalderen havde Køge haft en anselig *Haandværkerstand*; men i det 16. Aarhundrede havde Regeringen forsøgt at slaa Lavene ned, idet den ansaa disse Haandværkernes

Hvælvet Kælder under Apoteket.

Organisationer for skadelige for det almene Bedste. Men Lavene levede videre trods Paabudene om Ophævelse. Da Kristian IV i 1613 ogsaa vilde ophæve Lavene, befalede han Byernes Magistrater at fratage Lavene deres Lavsbøger, Skraaer og lignende Papirer, og dem fik Lavene aldrig tilbage;[51]) dette er vel Grunden til, at der er bevaret saa faa Lavsarkivalier ud over Skraaerne fra Tiden før 1613. Da Lavene faa Aar efter atter kommer frem i Dagslyset, ser man, at de er blevet mere

faglige Organisationer, hvortil kun Mændene havde Adgang, i Modsætning til de middelalderlige Lav, hvor det selskabelige Moment var ret stærkt.

Allerede i December 1621 blev *Lavene* atter tilladt og fik Lov til med Borgmestres og Raads Samtykke at udarbejde nye Skraaer, og allerede i 1622 stadfæster Køges Magistrat Skrædderlavets og Snedkerlavets nye Skraaer. I April 1623 indskærpede Regeringen Magistraten at paase, at Bestemmelserne blev overholdt; i Skraaerne var indført Bestemmelse om, »at Haandværksfolk skal nære sig af deres Haandværk og ingen Forprang eller Købmandsskab drive«; dette billigede Regeringen, »indtil Vi anderledes derom tilsigendes vorder«. Om Afgifterne for at blive optaget i Lavet og for at faa Borgerskab fastsatte Regeringen Bestemmelser, der tilsigtede at lette Adgangen til at blive Mester, hvilket tidligere havde været en bekostelig Historie.[52])

I 1649 klagede Køges Haandværkere til Kongen over, at der af Haandværkere, som boede ude i Landsbyerne, blev gjort Indgreb i deres Rettigheder »dennem paa deres Næring og Haandværk til største Skade og Nachdel«, og de begærede, at dette Uvæsen maatte blive afskaffet; Regeringen føjede dem og beordrede rette vedkommende til at paase, at sligt ikke skete, »at Vi for videre deres Overløb herudinden kunde forskaanes«.[53]) Faa Dage senere, den 20. Maj, tog Regeringen i sit Svar paa Købstædernes Ønsker principielt Standpunkt til Haandværkerspørgsmaalet. Den vilde ikke gaa med til at forbyde Haandværkernes Smaahandel; de kunde jo ikke leve af deres Haandværk, »efterdi der ej findes Købmænd, som gør dem saadan Forlag, at de kontinuerlig kan drive deres Haandværk, og derfor det hele Rige har Skade af, at fremmede Manufakturer i saadan Mængde hid indføres og fast for ringere Pris kan købes, end dé sælges, som her i Riget gøres«. Genoprettelse af Lavene i deres gamle Skikkelse vilde ikke være til nogen Nytte; men dersom en Købstad »kunde klarligen bevise deres Næring ved nogen Skraaer at kunne forbedres, skal der-

udi blive agtet, hvis billigen og ret kunde være, naar de begæres«. Heller ikke alt Haandværk i Landsbyerne kunde forbydes, »at man ikke den gemene Mand med Købstædernes Fordel skulde ruinere«. Undtagne fra Købstædernes Privilegier

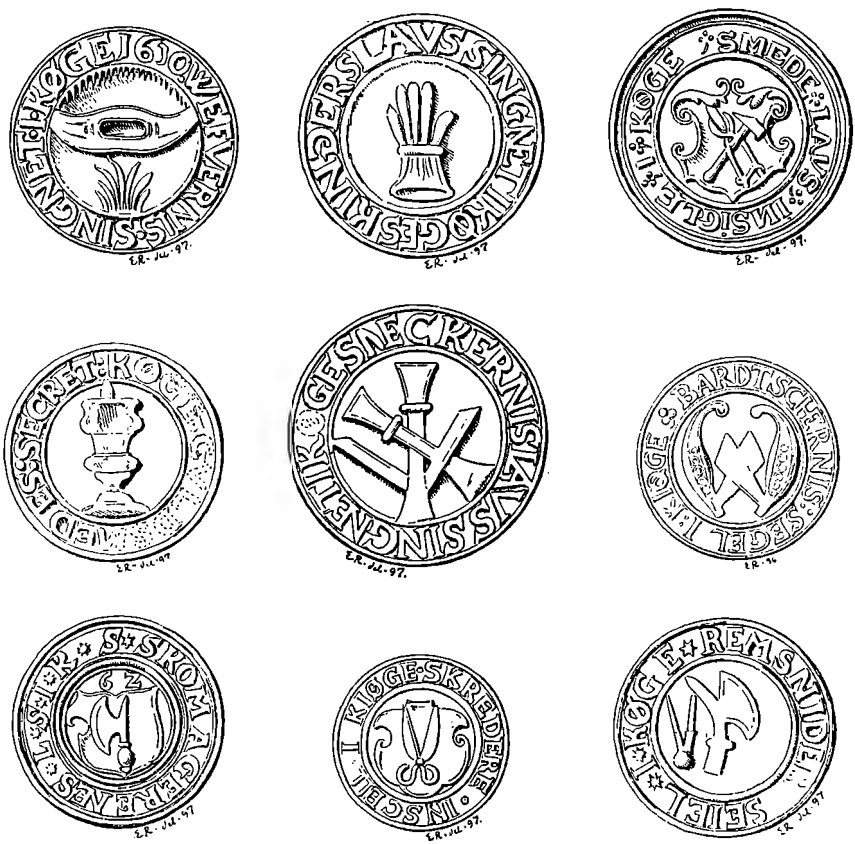

Laugssegl for Væverne, Skinderne, Smedene, Guldsmedene, Snedkerne, Bartskærerne, Skomagerne, Skrædderne, Remsniderne. (Efter Rondahl).

havde fra gammel Tid været Bødkere, Snedkere, Hjulmænd, Klejnsmede og andre, »som paa Landet ej kan mistes«; en Del Haandværkere kunde bedre drive deres Bestilling uden for Byen: Salpetersydere, Krudtmagere, Teglstrygere, Papirmagere, Alun- og Svovlsydere og andre.[54])

Nogle faa Oplysninger om de enkelte Haandværk i Køge skal gives.[55]) Skomagerlavet og dets Lavshus kendes allerede fra Middelalderen (se Side 45); dette Hus, nu Nr. 4 i Laugshusgade, vedblev lige til 1810 at være Lavets Samlingssted. Lavet førte en forbitret Kamp mod Fuskere og Bønhaser. I Oktober 1646 fremkom Lavet med en Klage over, at der fandtes »Bønhaser her udi Herredet, som gør nyt Arbejde og udsælger til Forprang«, hvorefter Stiftsbefalingsmanden paa Tryggevælde paa Tinge forbød sligt. I samme Aar begynder forøvrigt Lavets Bog at blive ført.

Smedelavet var i det 17. Aarhundrede ret anseligt; det omfattede Grovsmede, Knivsmede, Kedelsmede, Bøssemagere, Grydestøbere, Sværdfegere og Klejnsmede. Lavet er gammelt, fandtes allerede i Middelalderen, og det havde ogsaa sit eget Lavshus; dets Lavsprotokol begynder 1609. Smedesvendene havde ogsaa deres Lav; deres ældste Lavsbog er fra 1653, men Lavet er sikkert stiftet før 1632.

Skrædderlavet er ligeledes af middelalderlig Oprindelse; den ældste bevarede Lavsprotokol er fra 1623, Aaret efter, at Lavet havde faaet sin nye Skraa; i 1623 var der 10 Mestre i Lavet, og der blev i de følgende Aar ført en haardnakket Kamp mod Fuskere og Bønhaser.

Snedkerne har derimod sikkert ikke haft noget Lav før Oprettelsen af et saadant i 1622; deres Skraa fik Magistratens Stadfæstelse i Juni og et Tillæg i Maj 1623; i dette Aar begynder ogsaa Lavsprotokollen. Snedkersvendene dannede ogsaa et Lav, der fik en Skraa i Marts 1624.

Væverne vides ogsaa at have dannet et Lav, derimod er der intet Vidnesbyrd om, at Vognmændene var organiserede paa denne Vis, og de synes dog ellers at have spillet en vis Rolle.[56]) Heller ikke om Skindernes Lav (se Side 89) høres der mere Tale. Om Bagerne fortæller et Regeringsbrev i 1637, at der kun maatte være 12 af dem i Køge, og ingen maatte optages i Bagerlavet, medmindre han havde været Svend i tre Aar; der maa altsaa have været et Bagerlav i Køge. Samtidig behandlede

Regeringen Køgebadskærernes Klager over Kopsætteres, Bønhasers og Kvaksalveres Fusken i Badskærerkunsten.[57])

Ogsaa Urmagere fandtes der i Køge. I Maj 1628 sagsøgte Vallø Andreas Sejermager paa Fennediget, fordi han ikke efter Akkord havde holdt de to Sejerværker paa Vallø og Herfølge Kirker vedlige.[58])

I Modsætning til Skibsfarten, Handelen og Haandværket spillede Landbruget ingen Rolle for Køge. Salget af *Byens Jorder* synes at være fortsat ogsaa i Tiden efter 1600, idet der i Revisionsantegnelserne til Kæmnerregnskaberne 1592—1618 stadig tales om Jord, som var solgt, men ikke burde have været afhændet. Græsgangen Nord for Byen, »Lyngen«, var fra gammel Tid fælles baade for Køge, Gammelkøge, Ølby og Ølsemagle; Fællesskabet gav Anledning til en Række Tvistigheder og kostbare Retssager. Allerede i 1613 var der Trætte mellem Køge og Gammelkøgegaard; denne sidste synes at have haft Tilbøjelighed til at ville indhegne Dele af Fælleden for at lægge dem ind under Gaarden; men en Kommissariedom kendte slig Fremfærd ulovlig; i 1641 fortsattes Trætten, idet Gammelkøgegaard nu klagede over, at Købstaden havde taget Dele af Fælleden ind til Haver.[59])

Byen havde en Del Vænger og Enghaver; men ellers er det vist meget rigtigt, naar det i 1603 — da Køge skulde have Hjælp til Ægtkørsel fra Omegnens Landsbyer — i Brevene fremhæves, at Borgerne hverken havde Ager eller Eng til Byen. Køgeborgerne maatte da være henvist til at leje Jord, hvis de vilde drive Landbrug eller Kvægavl. Saaledes havde man Mulighed for at faa Svin gaaende paa Olden i Valløs Skove; i 1629 maatte Fogden paa Vallø inddrive Oldengældsrestancer hos 11 Køgeborgere ad Rettens Vej. I 1649 lod Vallø tinglyse, at ingen herefter af Køge By lader deres Kvæg, Svin, Heste eller Hopper, lidet eller stort, komme paa østre Vallø Fang. I lige Maade haver ladet forbyde, at ingen maa fare Møg eller Skarn uden Broport«. For Byens Regning holdtes en Vogter, »Byhyrden«, der havde fri Bolig og en mindre Løn

efter Overenskomst; 1657 boede Hyrden i en meget tarvelig Bolig ved Nørreport.[60])

Om Køges *Fattigpleje,* hvor Steens Boder dannede Grundvolden, faar man nu nogle flere Oplysninger.[61]) Indtægten af den Tiende, der var tillagt Fattigvæsenet, svingede mellem 200 Dlr. og under 100 Dlr. Lemmerne var forpligtede til selv at medbringe Sengeklæder og Bohave. Til Underhold fik de i 1618 hver 1 Skilling daglig (1 Mark hver 14. Dag); men kom de i Uenighed med hinanden, blev de forbigaaede ved Uddelingen. Det hedder saaledes i Regnskabet 1625, at to Mænd intet fik »formedelst deres onde Forligelse og Skænderi«. Til hver Bod leveredes aarlig 6 Læs Tørv eller tilsvarende Brændsel; der ses at være foretaget Indkøb af Trækul og Ved til Boderne. Til Klæder leveredes til hvert Fattiglem enten 6 Alen Vadmel eller Lærred. Lemmerne begravedes ogsaa fra Boderne, men naturligvis i al Tarvelighed. Da der i 1629 ved et Fattiglems Begravelse var blevet brændt for 1 Mark Lys, blev der for denne Udgift i Regnskabet antegnet: »Haver ingen Tid været brugeligt andet end at lade dennem begrave«. Ligkisten kostede almindeligt 3—4 Mark.

Af Lemmerne blev en ansat til at være Opsynsmand, »Stodderfoged« eller »Stodderkonge«; hans vigtigste Opgave var at paase, at fremmede Betlere ikke gik Køges egne fattige i Næringen; hver By gav sine Betlere et autoriseret Tegn til at bære paa Brystet, saa man kunde kende dem; ogsaa i Køge brugtes saadanne Tiggertegn, i alt Fald fra 1629. Stodderfogden var udstyret med en let kendelig Dragt, i Køge en lang Kjortel af rødt Klæde. Jernkakkelovne var der næppe i Boderne, for i 1628 købtes der hollandske Tagsten, der blev brugt til Kakkelovne.

Foruden Lemmerne i Steens Boder var der i Køge en Del saakaldte »gemene fattige«, der fik maanedlig Hjælp i rede Penge, 13, 16 eller 20 Skilling efter deres Trang, og desuden Vadmel eller Lærred og noget Fodtøj. De Fattiges Børn blev undertiden sendt til Københavns Tugthus, udstyret med Klæder og Sko, for at blive opdraget der, saaledes i 1620 3 Piger

og i 1623 8 Drenge. Under Pesten 1619 døde her fra den 10. Juli til den 4. September 46 fattige; Ligkisterne stod færdige til dem, og Fattigforstanderen anførte i Regnskabet derom: »Haver jeg været foraarsaget at lade efterskrevne Ligkister gøre, som kunde stande færdige til Fattigfolk deres Lig, der

Køge Uldspinderi og Væveri (nu Museum). Fotografi fra o. 1880—85.

den store Pestilense og Sygdom tog Overhaand« I 1621 var der en Strid mellem Magistraten og en Borger Rasmus Lauritsen, antagelig Fattigforstanderen, angaaende Fattigvæsenets Regnskaber (»Hospitalsregnskaber«).[62])

Latinskolen blev stadig holdt ved Magt, og det var ikke faa Legater, der i Aarene 1600—1660 blev henlagt til den, nogle

af dem paa ret store Beløb. Desuden havde den af Regeringen faaet tillagt nogen Tiende (se Side 109). Taarnby Kirke, der hidtil havde været betjent med Løbedegne fra Køge, fik 1610 en Sædedegn; men Sognet skulde dog som en Erstatning betale Latinskolen en vis aarlig Afgift efter Lensmandens Ansættelse. Ogsaa Højelse synes at være blevet betjent af Løbedegne fra Køge Latinskole.[63])

Indtil 1640 var der ved Skolen tre Lektier (Klasser), Rektors og to Høreres; men i dette Aar blev der oprettet en tredie Hørerplads for Renten af 300 Rdlr., som Biskop J. Brochmand skænkede Skolen; han havde selv været Discipel i Skolen til sit 13. Aar. Elevantallet var i 1612 80, i 1629 61.[64])

Ogsaa »*danske Skoler*« har der været i Køge; danske Skoleholdere nævnes lige fra Begyndelsen af det 17. Aarhundrede; de har antagelig holdt Regne- og Skriveskole med lidt Læsning i deres egne Boliger og er af Byen blevet lønnet med en mindre Pengesum for deres Arbejde og som Vederlag for Lokale. Raadmand Søren Knudsen skænkede i August 1631 1000 Rdlr. til fattige Børn i »den danske Skole«, der i 1660 nævnes at være i Søren Smeds Gaard i Vestergade.[65])

Til *Sognekirken* blev der ligeledes i disse Aar henlagt Kapitaler.[66]) Raadmand Henrik Madsen skænkede i 1653 100 Rdlr. og Feldbereder Hans Beyer i 1658 166⅔ Rdlr. Kirken fik i disse Aar fra 1600—1660 en hel Del nyt Inventar: en Sølvæske til Brødet ved Nadveren blev i 1605 skænket af Borger Poul Petersen. Borgmester Klaus Bager gav i 1613 Kirken en ny Døbefont af kostbart sort og flammet Marmor med en lang latinsk Indskrift, der fortæller, at Gaven skyldes Kristian IV.s lykkelige Afslutning paa Kalmarkrigen. To Aar efter blev det vedtaget paa Raadstuen, at Byen skulde udrede Præstens Lønning »formedelst den store Bekostning, som er anvendt i Aar paa Kirken at lade inden renovere af ny«. Det var dog først i 1620'erne, at Kirkeinteriøret omskabtes ved Prædikestolen, et Pragtstykke af Snitværk, der bærer Aarstallet 1624, og Stolestaderne, henved 100 Renæssancestadegavle med tilhørende

Dørfløje og Bænke, alt i samme Stil som Prædikestolen og fra samme Tid.

I 1624 gav Kongen Borgerne Tilladelse til at indføre en ny Ordning med Kirkestolene — altsaa samtidig med Indrettelsen af de nye Kirkestole: Kvindernes Stolestader maatte alle sættes ved den ene Side og Mændenes ved den anden; for at ingen, der kunde have Ret til Stolestader, som de ved denne Ændring kom til at miste, skulde blive forfordelt, bestemte Kongen yderligere, at de paagældende Borgere skulde have andre Stader anvist i Stedet, og til dem skulde de have lige saa god Ret som til de mistede.[67]) Denne Ordning blev et Tiaar senere brugt som Mønster ved Afskaffelsen af nogen Uorden med Stolestaderne i Nakskov.[68])

I 1635 fik den nye Døbefont et Fad af Sølv, der oprindelig skal have vejet over 273 Lod og var skænket af Borgmester Hans Kristensen Humble og Hustru. I 1642 lod Gammelkøgegaards Herskab opsætte et Pulpitur foran Sydkapellet, et efter Tidens Maalestok usædvanligt enkelt og roligt Snedkerarbejde. Slutstenen paa Kirkeindrets store Fornyelse blev Altertavlen, anskaffet og opsat i Aarene 1652—54. Medens det øvrige Arbejde blev betroet til lokale og, som det viser sig, dygtige Kræfter, blev Altertavlen udført af udenbys, anerkendte Mestre, Maleriet af Portrætmaleren Bartholemæus Papropski, Snitværket af Eckernfördemesteren Lorentz Jørgensen. I 1617 og 1624 havde Kirken faaet endnu et Par Gaver af taknemmelige Borgere, Lysearme og Lysekroner.

Ogsaa *Klosterkirken* blev der gjort noget for.[69]) I 1630 blev der udført forskellige Reparationer ved Kirken, saaledes fik Gulvet en sikkert haardt tiltrængt Udbedring. Under Trediveaarskrigen slog nogle tyske Flygtninge sig ned i Køge, hvor jo i Forvejen mange Borgere var af tysk Herkomst. I 1639 fik de Lov til at faa deres egen Præst, og fra da af og til 1645, da den næste tyske Præst døde, blev der holdt tysk Gudstjeneste i Klosterkirken. Den sidste tyske Præst, Justus Tichmejer (1641—45), laa i stadig Strid, dels med Sognepræsten, dels med Borgmesteren Enevold Brochmand, om hvem han sagde, at han paa Raadstuen var en Tyran og behandlede de tyske Borgere paa tyrannisk Vis. Den Kirken tilhørende Kirkegaard, »Klostergaarden«, blev benyttet som Begravelsesplads for mindre formuende og fattige Borgere; ca. Halvdelen af de Døde jor-

dedes her under normale Forhold, men naar Pest hærgede Byen, saaledes som i 1637 og 1654, langt flere.

Mellem den 17. og 30. September 1659 ødelagde Svenskerne Klosterkirken, og Volden blev anlagt paa dens Plads; Kirkegaarden blev gravet op for at give Plads for en Skanse. Kirkens Alter, Prædikestol, Træværk, Vinduer, Ligsten og andre transportable Sager — ialt 30 Læs — blev kørt til Sognekirken for at blive opbevaret dèr; alene af Tagsten og Mursten var der 18 Læs.

En *Borgervæbning* havde Køge haft fra ældre Tid; den skabes ved et Paabud fra Regeringen 1554, og mønstres regelmæssigt i de følgende Aar; i 1588 udgjorde dens Styrke ved Mønstringen 275 Mand.[70]) Under Fjendernes Indfald i Jylland efter Slaget ved Lutter am Barenberg fik man i de fleste Købstæder paa Øerne travlt med at sætte Staden i Forsvarsstand, saaledes ogsaa i Køge. Efter Borgmestres og Raads Anvisning blev der i 1627 opført fem Vagthuse »til Byens Vagt at holde«, ved Broport, ved Vesterport, uden for Nørreport paa Strandsiden, ved Byens Bolværk og Reberbanen, samt paa Sønderbro. Der blev lejet to Mand til at holde Nattevagt i Kirketaarnet, og en tredie blev sendt til Kalundborg »og forhørte Kundskab om Fjendernes Indfald«.[71]) Aaret efter omtales Byfogden og en Købmand som Kaptajner i Borgervæbningen.

Under Torstensonfejden følte Borgerne atter, at deres By var truet. Den 12. December 1643 gik Svenskerne over Grænsen i Holsten, og allerede den 23. samlede Borgmester og Raad i Køge en Del Borgere paa Raadhuset for at faa oprettet en Strandvagt; Vagten blev paa en Snes Mand under en Vagtmester, og hver af de vagthavende havde Pligt til at underrette Vagtmesteren, hvis han »fornam noget ved Søkanten«; Rapporten skulde saa gaa videre til Øvrigheden. Den 12. og 13. Januar 1644 samledes atter en Del af Borgerskabet for sammen med Magistraten at faa ordnet Borgervæbningens For-

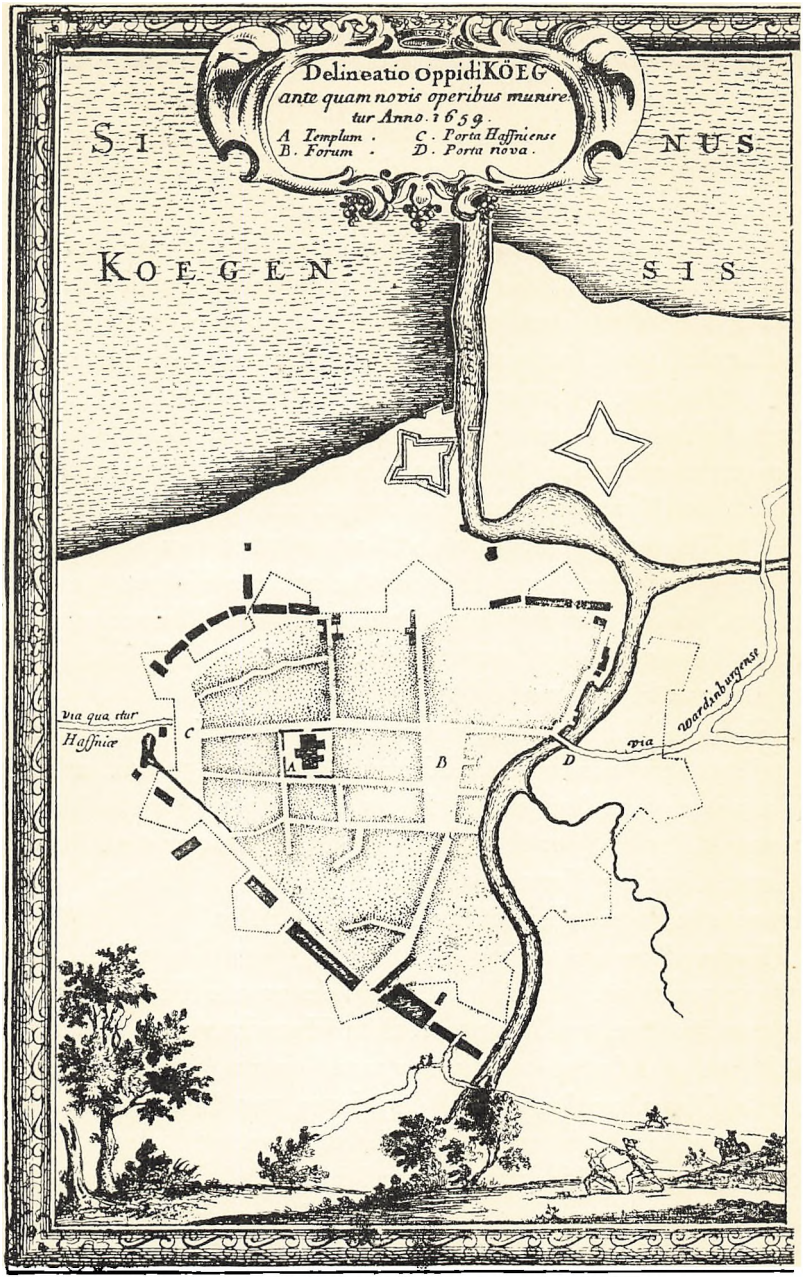

Køge før den nye Befæstning 1659.
Stik i Pufendorfs Værk om Karl X Gustavs Krige.

hold. Der blev udnævnt en Kaptajn, en Løjtnant, en Fændrik, en Trommeslager, nogle Sergenter og nogle Korporaler. Pligten til at stille Mandskab til Væbningen blev antagelig paalagt hver Husstand. En Vagtstue (Corps de garde) blev indrettet paa Torvet, og Vagterne besatte Portene; men med Disciplinen var det smaat; der var Dage, hvor hele fem Borgere blev slæbt for Retten for Vagtforseelser. Der skete et Befalingsmandsskifte, idet Kaptajnen erstattedes af en anden; men det hjalp heller ikke paa Disciplinen. Da antog Byraadet en lønnet Kaptajn, aabenbart en gammel Krigskarl, ved Navn Georg Hahn; han skulde eksercere og anføre Borgerskabet; han skulde lære Borgerne at opstille Vagterne tilbørligt, »føre alting udi god Orden og Manerer, som og uforsagt, om — det Gud forbyde — at Fjenderne kom, selv med Borgerskabet dem at gaa under Øjne og anføre«. Derefter synes det at have hjulpet paa Disciplinen. Hahn har dog kun fungeret et Par Maaneder, hvorefter Lensmanden udnævnte en Handelsmand Erik Helmers til Byens »Hauptmand«.[72])

Hvilken Uniform Borgervæbningen bar, vides ikke; sandsynligvis har den ingen Uniform haft. I 1653 ses, at de to Trommeslagere har baaret følgende Dragt: en graa Hat, en »svensk Rock« (Frakke) af rødt Klæde, Bukser og Hoser af samme Stof og Farve og ligesom Frakken foret med Blaarlærred, samt endelig et Par Mansfelder-Sko.[73])

Køges *Brandvæsen* var i denne Tid som alle andre Steder yderst primitivt. Mandskabet, der bekæmpede Ilden, bestod af Byens Borgere, vel i første Række Haandværkere; Slukningsmidlerne var faa; antagelig har man her som andre Steder haft nogle Haandsprøjter; men derudover var Læderbrandspande og Brandhager de eneste Redskaber, hvormed man søgte at dæmme op for Ildens frygtelige Magt. I 1615—16 anskaffede Køge 33 Læderspande; men ved en Ildebrand i Brostræde en halv Snes Aar senere blev 14 af Byens Brandspande ødelagt.[74])

Den store Ildebrand i 1633 gav Anledning til Omorganisering af Køges Brandvæsen. Kort efter foreslog Lensmanden

nemlig, at der blev oprettet en Brandlav i Staden, og samme Efteraar holdt han paa Raadhuset et Møde med Magistraten, og her »blev samtykt en Forordning om Ildebranden i Byen at afværge«. Ligeledes vedtog man, at der skulde »kastes en Brønd paa Torvet saa stor som til 4 Lænker og 8 Junger, som i Ildebrandsnød skulde bruges«, og der blev oprettet et Brandlav paa 24 Borgere, under Kommando af en Maler Peter Pall som Kaptajn, der assisteredes af 4 Rodemestre. Enhver, der indtraadte i Lavet, maatte aflægge Ed paa, at han, saasnart han »hørte Klokken klemte eller Ilden kan fornemme, vil uden Fortag (Tøven) søge Stiger og Brandhager, føre dem til Stedet og af yderste Formue hjælpe til at dæmpe Ilden«; ingen kunde frasige sig Bestillingen, uden han af Borgmestre og Raad »forløves« (fritages).[75])

Aaret efter blev der anskaffet nye Læderbrandspande, og i 1635 greb man ogsaa til forebyggende Foranstaltninger, idet Byen lejede fire Karle til at gaa rundt i Byen og sønderslaa og nedbryde ulovlige (d. v. s. brandfarlige) Ildsteder og Bygningsværk, hvor der var anvendt Halm ved Kliningen.[76]) Da Staden i 1648 indsendte sine Privilegier til Kancelliet for at faa den nye Konges Stadfæstelse derpaa, sendte man ogsaa Stadens Brandordning med; har man været lidt stolt af Fremskridtet med et ordnet Brandvæsen?[77]) Fra 1653 ses der i Køge at have været en Brandmester med en aarlig Løn paa 10 Dlr.; han havde nu under sig 30 Brandsvende, til hvem han fik 8 Dlr. aarlig.[78])

Paa Raadhuset holdtes *Raadstueretten*, Stadens Domstol, hvor Magistraten i Samarbejde med Byfogden var dømmende Myndighed. Rettens Møder holdtes paa en bestemt Ugedag, oprindelig Fredag, men i Begyndelsen af 1629 med Kongens Billigelse ændret til Tirsdag, fordi den af Regeringen forordnede ugentlige Bededag faldt paa Fredagene.[79])

Der synes dog ogsaa at have været holdt Rettergang under aaben Himmel. Paa Torvet fandtes fra gammel Tid Tingstok-

kene; i 1639 udnævnte Byfogden to Mænd til at »besigtige Tingstokkene paa Torvet, om de er saa brøstfældige, gamle og fordærvede af Regn og Ælde, at de bør at bekastes og ophugges«, og om nye Tingstokke i Stedet burde anskaffes, »paa det Kgl. Maj.'s Retterting ej skulde nederfalde«. Synsmændene erklærede, at Stokkene var saa raadne og ødelagte, at nye burde bekostes.[80])

Der synes ikke at have været lutter Tillid til Magistratens Upartiskhed, naar den sad som Raadstueret. I 1637 drog Borgmestre og Raad en Borger Peder Jørgensen til Ansvar for nogle Udtalelser, han var kommet med; han havde bl. a. sagt, »at han ikke kunde gaa ind paa Raadstuen, formedelst han blev besnildet i hans Ord«; senere klagede han over Borgmestre og Raad, at dér var ikke mere Ret at finde, og om den ene Borgmester sagde han: »Hvor Enevold kommer, dér kommer han mere, for han kan smøres med en Rosenobel, tre eller fire, end han kommer at defendere Retten«. Lensmanden søgte at forlige Parterne; men der gik Dom i Sagen, og den vrede Borger, hvis Aabenhjertighed skyldtes for rigelige Drikkevarer, blev frikendt.[81])

Stadens Fængsler og Arrestkælder var mørke, skumle, urenlige Aflukker i Raadhusets Kælder; Udgifter til Laase og Nøgler til Fangehullerne forekommer jævnlig i Stadens Regnskaber; et af Fangehullerne kaldtes i 1665 »Troldkonekælderen«. Paa Raadhuset opbevaredes ogsaa Byens Rettersværd, der stadig eksisterer; det blev vedligeholdt af en Sværdfeger (Vaabensmed), som derfor nød Skattefrihed og fik 3 Mark i aarlig Løn; i 1643 forfærdigede han en ny Skede til Sværdet. Til Raadstuens Inventarium hørte ogsaa den spanske Tønde og den spanske Kappe, der synes at have været to forskellige Straffemidler. Kappen nævnes i Brug i 1628 og 1629, Tønden i 1633. I 1643 fik en Bødker 1 Mark »for den spanske Kappe at forfærdige, som var sønder«.[82])

Bekendt for sin Størrelse var Køges *Kag;* det var egentlig Nævnet paa den Pæl, hvortil man bandt de Forbrydere, der skulde piskes; men Kagen blev snart Betegnelsen paa den Forhøjning, hvorpaa Pælen sammen med Gabestokken var anbragt. Om Køges Kag, der stod paa Torvet foran Raadhuset,

gælder det, at den »i sin Art regnedes for noget enestaaende og bestod af en af hugne Kvaderstene muret Underbygning, ovenpaa hvilken der rejste sig en høj Støtte, kronet af en saakaldt »Kagmand« — Billedet af en Bøddel med sit Ris. Naar dette Afstrafningssted byggedes, vides ikke — i 1590erne var det i alle Tilfælde til — og et Par Aarhundreder i det mindste

Huse paa Brogades Vestside, opførte efter Branden 1633. Fotografi fra o. 1875.

stod det trofast paa Post som Retfærdighedens strenge Symbol, kendt viden om i det hele Land og frygtet af Tyve, Skøger og Skælmer, som her mistede deres Ryghud for Riset, satte Haaret og Ørene til og i Timevis stilledes til Skue for Mængden. Inde i Underbygningen, som prangede i brunrød Maling, førte en Trappe op til Platformen, og hver Gang dette Straffested skulde istandsættes, maatte man — for at bortvejre den Smitte af »Uærlighed«, som knyttede sig dertil — lade det hele Haandværkslaug med Musik og stort Ceremoniel tage Del i Arbejdet«.[83])

I 1639 blev Kagen grundigt istandsat, og samtidig blev der

købt tre nye Hængelaase til Halsjernet paa Gabestokken. I 1597 blev et Fruentimmer slaaet til Kagen for »hendes Løsagtigheds og onde Levneds Skyld«; 1602 blev tre andre Kvinder truet med Kagen, og i Protokollerne forekommer mange Eksempler paa Straffe, udstaaet ved Kagen og i Gabestokken.[84])

Det vrimler i Raadstueprotokollerne med *Retssager*, og Datidens Straffe var strenge. Ikke alle slap saa billigt som den Spaakvinde, der i 1644 blev dømt til Landsforvisning for sit noget letfærdige Levneds Skyld. En Mand, der ved Hjælp af et falsk Pas foregav at have lidt Søskade og derfor fik Almisser, blev afsløret i 1636 og dømt til »at have sit Liv forbrudt og bør paa sin Hals at straffes, og Kroppen udi Høj og heden Jord«. Dødsstraf var der ogsaa for Tyveri; den skyldige blev dømt til »Gren og Galge, Høj og heden Jord«, saaledes som det skete med Tyve i Køge i 1623, 1637 og 1639. En Tyv, der var dømt i 1635 til samme Straf, blev benaadet med at arbejde i Jern paa Bremerholm.[85])

Adskillige Drabssager har Retten haft at beskæftige sig med. I 1634 blev en Tjenestepige dømt til at straffes paa sin Hals, fordi hun af Vanvare havde dræbt en Tjenestedreng med en Kniv. En anden Drabsmand, en Smedesvend, synes samme Aar at have undgaaet Straf ved at undvige. I 1637 havde en Vognmand dræbt og udplyndret en Rejsende og kastet Liget ned i »Gammel Tryggevælde Mose«; for »slig ugudelig, morderisk og tyvagtig Gerning« skulde han miste Livet, hans døde Legeme lægges paa Hjul og Stejle og hans Hoved sættes paa en Stage over Galgen; han saa' imidlertid sit Snit til at hænge sig i Arresten. I 1640 blev en Kvinde, der havde født i Dølgsmaal og nedgravet Barnet, som hun hævdede var dødfødt, dømt til at miste Hovedet og at blive begravet i uindviet Jord. Samme Aar skete der under Køge Marked et Drab, og den skyldige blev dømt fredløs. En Hestetyv og en Barnemorderske blev i 1643 henrettet, og det synes, som om det er sket, inden Sagen har været helt afsluttet. I 1650 blev paany en Barnemorderske henrettet; Arbejdet udførtes af den Næstved Skarpretter for

9 Mark; en »Skarnager« fik for at køre Kroppen ud af Byen og opsætte Stejlen 3 Mark. I 1652 medførte et Værthusskænderi i Raadstuekælderen, at den ene Part blev dræbt med en Kaarde, og ogsaa Aaret 1655 kan opvise en Dødsstraf for Drab.[86])

Den Sag af denne Art, som mest har optaget Køgeborgerne, har dog sikkert været den, der angik Raadmanden Mads Ravn, der var kommet til Køge som Kongens Tolder, var blevet en betydende Mand, havde endda været Borgmester et Par Gange. Men han var ikke nogen tiltalende Person; sin Hustru mishandlede han. Efter hendes Død giftede han sig igen; men Arven efter den første Hustru ønskede han ikke at dele med sin Datter, hvorfor han i Ledtog med sin anden Hustru og en Amme tog hende af Dage med Rottekrudt. De to Kvinder døde for Bøddelens Sværd paa Slotspladsen i København, medens Mads Ravn døde i sit Fængsel i Blaataarn, inden hans Dom var faldet.[87])

Trolddomssagerne har stadig i denne Tid deres Plads i Retsprotokollerne. Den mest berygtede af dem er landskendt, ja har endda vakt Opmærksomhed ude i Europa; det er den, der er knyttet til »*Køge Huskors*«.[88])

Skuepladsen for disse uhyggelige Begivenheder var Gaarden paa Hjørnet af Torvet og Nørregade, »Prinsen«. Her boede i Begyndelsen af det 17. Aarhundrede en Købmand eller Handelsmand Hans Bartskær, almindeligt kaldt »Hans Kræmmer«. Han havde faaet Borgerskab i Marts 1599 og var omtrent samtidig blevet gift med den ca. tyveaarige Anne Pedersdatter. Kilderne til vor Viden om »Huskorset« er dels selve Retsprotokollerne og Regnskaberne, dels en Beretning om, hvad der passerede i Hans Bartskærs Hus, nedskrevet af hans Enke og senere meddelt af Herlufsholmsrektoren Mag. Joh. Brunsmann i dennes Bog om »Kjøge Huus-Kaars« (1674).

Efter Raadstueprotokollerne skal Hans Bartskærs Hustru først en Dag paa Gaden med Skældsord have overfaldet en Medborgerske Johanne Andersdatter (kaldt Johanne Thomes'), gift med Borger Jens Nielsen i »Byesgaard«. Jens Nielsen sagsøgte derfor Hans Kræmmer; men i Retten, der beklædtes af de to Borgmestre og en Raadmand, »blev intet videre foretaget i denne Sag antegnet eller begæret at have

indtegnet«. Det var sidst i November 1611. Samtidig var en Kone fra Egøje, Boel Peders', og hendes Datter anklaget for Trolddom, og de havde nævnt Johanne Thomes' som deres Medskyldige; da der tilmed var foregaaet mærkelige Ting hos Hans Kræmmer, blev Johanne Thomes' udpeget som den skyldige ogsaa heri.

Hvad var der da sket i Hans Kræmmers Gaard? Ja, derom fortælles i Anne Pedersdatters Beretning: »Det første vi fornam Forfærdelse i vort Hus, var en Nat, som min salige Husbonde Hans Bartskær og jeg laa i vor Seng, da kom der under vores Hoved en Høne, der klukker sine Kyllinger tilsammen, hvoraf vi blev ganske forfærdede og rædde og vidste ikke, hvad vi skulde tænke, og beklagede os for Godtfolk. Somme sagde, at det skulde være en Hugorm. Saa tog vi lange Stænger og kastede Halmen op i Sengen; men vi fornam intet«. En Aften senere mødte Anne i Gaarddøren »en forfærdelig Skrubtudse gaaende fra vor Port paa to høje, smalle Ben som en Høne«; men da hun kaldte Folk til, forsvandt den, næste Nat faldt en af Pigerne i langvarig Sygdom, og det var selvfølgelig Djævelens Værk, lige saa vel, som naar en 8 Aars Pige blev mørkeræd af Frygt for »den sorte Mand«, der vilde tage hende.

Noget efter var Hans Bartskær paa Rejse i Tyskland, og nu fandt den Onde sit Offer i en 12 Aars Dreng, som Familien havde taget til sig. Han turde ikke ligge paa Loftet; »saa lagde jeg ham i vort eget Kammer Da han nu havde lagt sig, begyndte han lidt derefter ynkeligt at skrige og give sig. Vi løb hasteligt til ham; da rystede alle fire Sengestolper med ham, og hans Øjne stod, ligesom de kunde være opspilede, og ingen kunde lukke dem sammen, og hans Mund var saa haardt sammenknyttet, at ingen kunde vriste den op.« Han faldt dog til Ro; men næste Aften var det galt igen. Da Drengen skulde have Mad, vilde Anne have, at han skulde tage Maden med i Seng. Da sloges Dørene pludselig op med et Knald, Drengen blev revet ud i Gaarden, og da de andre kom ud, hang han halvanden Alen oppe i Luften med oprakte Arme, stive Øjne og sammenbidt Mund. Først efter at have bedt en Bøn lykkedes det Folkene at faa Drengen ned. Han havde mistet Mælet for en Tid, og da han atter kunde tale, forklarede han, at den Onde var faret »af Brønden paa Vedhammeren«. Straks skød en Ildslue ind gennem Gaarden.

Drengen kom til Ro; men den blev kun af kort Varighed, for den Onde vedblev »at friste Drengen jo haardere og haardere« og fortalte ham, at han havde »faaet Lov af den store Mand«. Da Hans Bartskær kom hjem, blev der holdt Bøn af Præsterne i alle Omegnens Kirker for, at Plagen maatte holde op, og i Hans Bartskærs Gaard var

hver Søndag en Bededag og Fastedag. Djævelen kunde paatage sig mange Skikkelser: »For somme var han at se som en Præst, saasom det enten kunde have været Hr. Hans Kyse i Karlslunde eller Hr. Mads i Herfølge; for somme som en Købmand, for somme som en Hund, for somme som et Svin. Somme blæste han op i Ansigtet og paa Hænderne, at de hovnede og blev saa store, at man næppe kunde kende dem«. Smaabørnene skreg og græd og jamrede, naar han viste sig for dem. Drengen blev dog befriet for den Slemme, idet han, en Dag han bad, fik Hjælp af et usynligt Væsen.

Mange andre blev plaget i dette Hus. Den Onde blev snart set som et Spøgelse med Hønsekløer, snart som en Abe. Ogsaa Hans Bartskær selv blev hjemsøgt; »den onde Fjende laa hver Dag fra Klokken 11 til 2 paa hans Ryg som en stor Kornsæk, og var han ellers knyttet undertiden i hans Side som et Hønseæg«. Da hans Kone kørte til Præsten i Nordrup for at faa udvirket, at der paany blev bedt i Kirkerne, søgte Djævelen at hindre hendes Hjemfart. Hans Bartskær led haardt under den Ondes Kunster, var slemt medtaget og blev revet ud af sin Seng ind i de andre Kamre. Anne blev bidt i Fingeren af en Rotte, der maatte være den Onde selv. Djævelen huserede ogsaa med Hans Bartskærs lille otteaarige Søn; da denne laa i sin Kurveseng, blev Sengen løftet op i Vejret og hoppede op og ned. Anne hentede Manden; »da vi kom, var han tagen af Sengen; han stod paa Hovedet og Benene i Vejret med udstrakte Arme, og det var med stor Nød, at vi kunde faa ham ned i Sengen igen. Efter den Dag saa' vi stor Ynk paa ham. Den onde Aand løb op og ned i ham som en Gris og rejste hans Bug op, at det var grueligt at se, skød Tungen ud af hans Hals og trillede den sammen som et Klæde, og Blodet flød af Munden. Han smadskede i hans Bug som en Gris og knyttede hans Lemmer saa haardt sammen, at fire føre Karle ikke var stærke nok til at skille dem fra hinanden. Han galede som en Hane, gøede som en Hund, førte ham op paa vore Bjælker i Stuen, desligeste paa Vedhammeren i Gaarden, og naar han havde ført ham derop, forlod han ham. Saa sad Barnet der og græd og kunde ingensteds komme«. Djævelen morede sig ogsaa med at kaste ham over Plankeværket ind i Nabogaarden, trykkede hans Øjne og Kinder ind i Hovedet paa ham og gjorde ham stiv »som et Træbillede«.

Den Slemme morede sig ogsaa med at sætte Splid i Familien; han kom i Annes Skikkelse til hendes Moder og mishandlede hende, saa den gamle Kone beklagede sig til Naboer og Genboer over sin Datter.

Midt under alt dette døde Hans Bartskær; men da Enken nogen Tid efter vilde køre til Præsten i Haarlev for at hente et Tilgode-

havende, drev Djævelen sit Spil, saa hun maatte staa af Vognen i Billesborgskoven; Heste og Vogn forsvandt, og hun løb vild i en Mose, hvor Kusken bagefter fandt hende. En Dag hun skulde til København, gik det galt med Køretøjet ude ved Ølsemagle; Hestene blev sky, og næsten alt faldt af Vognen. En anden Dag besøgte Sognepræsten Niels Glostrup Anne; da sad Fanden i en Søm af hans Præstekjole og bandede, da Præsten begyndte at bede, og da Hr. Niels begyndte at tale Latin til ham, spottede han Præsten. Men da »Gud nu ikke længer vilde tilstede ham at bruge sin Ondskab imod os, saa maatte Satan endelig rømme, og det ganske Hus blev saa rent, som det tilforn var«.

Inden det kom saa vidt, og inden Hans Bartskærs Død i 1613, var Sagen kommet for Retten. Hans Bartskær havde anklaget Johanne Thomes' for at være den skyldige i Heksekunsterne, og i Maj 1612 var hun blevet fængslet og sat i Raadstuekælderen. I Juni fik en Borger paa Hans Bartskærs Vegne — det var maaske under hans Rejse til Tyskland — i Retten udmeldt 16 Nævninger, »som skulde granske, udlede og udi ret Sandhed forfare, om Johanne Andersdatter, boende i Byesgaard, kan findes udi Trolddomskunst skyldig at være og med Trolddom haver medværet at opmane Djævelen og indført ham i Hans Kræmmers Hus«. Ikke mindre end tre Præster vidnede imod Johanne: Klaus Lyskander fra Herfølge, Knud Kolding fra Roskilde og Peder Krage fra Ringsted. Den 3. August havde Nævningene sluttet Sagen og svoret, »at de i denne Sag i Sandhed ikke rettere kan forfare, end Johanne Thomes' jo haver været Aarsag i den onde Medfart, som er vederfaret Hans Kræmmers Dreng, som siges at være besat, og at de ikke kunde sige rettere, end hun jo skyldig er i Trolddomsgerninger og -kunster«.

Ogsaa ved Sjællandsfars Landsting i Ringsted blev Johanne Thomes' kendt skyldig, og da hun atter den 24. August stilledes for Retten i Køge, hedder det, »at hun da som tilforn har bekendt det, som hun var beskyldt for«. Hun angav nu tillige Valborg Bødkers, Maren i Ringsbjerg, Mette Banghors og sin forrige Pige Kirsten Lauritsdatter,« at de var lige saa slemme i Troldom og end værre, end hun var, og derpaa vilde hun gaa til sin Død.« Johanne Thomes' blev brændt den 11. September 1612, og Pigen Kirsten Lauritsdatter, der den 28. August havde bekendt, at hun havde besmittet Døbefonten i Sognekirken, led omtrent samtidig samme Skæbne.

Derefter begyndte Sagen mod Mette Banghors; hun tilstod over for de udmeldte Nævninge den 16. Oktober baade sin egen og de andres Skyld: »Først da bekendte hun, at nu ved 6 Aar siden forleden skikkede Johanne Thomes' i Byesgaard Bud efter hende med hendes Søn

Peder Thomsen, og der hun kom til hende, var Bodil Peder Anders', Maren — Thomes' Søster i Egøje — og Anneke tilsammen udi Johannes Gaard ved hendes Brønd; da saa hun, at de havde den Onde udi rød Pung imellem dem, og saa hun ham udi en Rottes Lignelse, hvilken de manede op af Johanne Thomes' Brønd, og de bad Mette, at hun vilde bære ham ind til Hans Kræmmers, og Mette vilde ikke; saa bar Johanne ham selv derind«. De gjorde det, fordi Johanne ikke kunde faa den Gaard, Hans Kræmmer boede i. Den Djævel, der her var Tale om, hed »Peber« og var Mettes »Apostel«; han vilde blive dér, saalænge de levede, som var med at mane ham op, »af hvilke nu ikke flere er levendes end Anneke og hun selv, og naar de er bortdøde, bliver han der ikke længer. Og gav Johanne Mette et Rugleve (Rugbrød), for hun hjalp til at mane den Onde op. Og er det nu 6 Aar siden, at hun lærte Trolddom, og Johanne og Anneke lærte hende det, og Anneke læste for hende udi en Bog«.

Og det hedder videre i Raadstueprotokollen: »Bekendte hun og, at engang hun kom gaaendes dér fra Byen og vilde gaa hjem ud til »Bangkord«, da hun saa, at Johanne Thomes' og de andre stod ved den Bæk, som løber bag Mester Hans' Have, og de kaldte efter Mette. Da hun kom til dem, saa hun, at Munden gik paa dem, og de læste og manede den Onde op af samme Bæk, og at Johanne tog ham op, og var han som en Vandrotte og hed Beelzebub, og var Johanne's »Apostel«; og dér Johanne blev brændt, kom han bort af Hans Kræmmers Hus«. Desuden bekendte hun, at hun, Johanne og Maren fra Egøje var gaaet ind i Kirken og ned i Taarnet; »der forsvor hun Gud og Daaben«. For 6—7 Aar tilbage havde hun en Dag været hos en Øltapperske, Kirsten i Vesterstræde, for at købe Mask; hun havde følt i Masken, og »da fik hun fat paa en hel Menneskerad, som laa ved Tappen. Der Kirsten saa' det, tog hun Mette bag i Kjortelen og drog hende tilbage«. Kirstens Mening med Skelettet var, at den skulde skaffe hende »Lykke at sælge Øl«, og det tilføjes, at »Birte Rokkemagers haver ni Mandslykker«. Aarsagen til, at Mette og hendes medskyldige »giver dem Fanden i Vold, er, for at de kunde blive rige«.

Nævningene kendte ogsaa Mette Banghors skyldig den 30. November 1612, og kort efter blev hun brændt. Den 22. Februar 1613 begyndte Sagen mod Anneke Kristoffers' og en Maaned senere mod Valborg Bødkers; den sidste saa sit Snit til at undvige; Anneke blev brændt; Karen Eriks' og Anne Olufs' led ogsaa Døden paa Baalet i 1613, og Kirsten Væverkvinde, som i Fængslet »begærede den hellige Kirkes Forbøn for sig, at hun kunde komme til sand Bekendelse og Pønitense«, blev vist ogsaa brændt.

Dermed var det slut med den Trolddomssag, der angik Hans Kræmmers Hus, og vel er den, der betegnes som »Køge Huskors«. Det var dog ikke den eneste Sag af denne Art. Kirsten Snedker var, allerede forinden Huskorssagen kom for, blevet beskyldt for Trolddomsgerning; især skulde hun have forgjort »den besatte Pige paa Fennedige, som saa ynkeligen plages«; desuden var hun »for Trolddomsgerning udlagt af dem, som haver endt for deres Misgerning, at hun med dem haver været i Raad og Daad«. Hvorledes Sagen endte, vides ikke. Efter Huskorssagen var der en Standsning et Par Aar i Hekseprocesserne; men i 1615 begyndte de paany, idet der blev anlagt Sag mod Peder Holtugs Hustru Else og Oluf Rokkemagers Hustru Birte, der var fængslet, beskyldt for at have forgjort Raadmand Laurits Krog og Borger Hans Ploug.

Ved Vidneførslen imod dem den 14. Juli udtalte Borgeren Oluf Lollik, »at nogen Tid før Laurits Krog blev omkommen, sendte han Bud efter ham; han havde noget at ville tale med ham, og dér han kom, bad Laurits ham til Side og lod hente en Kande Øl ind til ham. Saa drak Oluf Laurits til og gik til ham med Kanden til hans Bordende og bad ham drikke sig; da sad Laurits med Haanden ved Kind og bad Oluf, at han skulde beholde Kanden hos sig selv. Da klagede han sig for ham og sagde, at han nu var bleven saa meget underlig og sælsom, som han aldrig tilforn haver været«, og han havde tilføjet: »Jeg tror vist, min Genbokvinde er Aarsag dertil og inden anden«. I lignende Retning gik de andre Vidneudsagn, og den 21. August blev begge de anklagede kendt skyldige, hvorefter de blev brændt, Birte den 8. September.

Birte havde imidlertid under Retssagen angivet Mette Navnes, der bekendte, »at hun kunde døve Ildebrand ved to eller tre Ord, og det kunde hun gøre, for hun var et Søndagsbarn, og sagde, det var ikke Trolddom«. Hun blev dømt den 20. November og led Døden paa Baalet. Under disse Retssager omtales endnu en henrettet Kvinde; hun var fra Skensved.

Foruden hvad ellers andensteds er fremdraget om disse Kvinder, der i Løbet af faa Aar led Døden paa Baalet i Køge, skal her kun nævnes, at i Revisionsantegnelserne til Kæmnerregnskaberne omtales det forbrudte Gods efter: Johanne Thomes', Per Bysvends Hustru, der ellers ikke nævnes, Anneke,

Karen Eriks', Valborg Bødkers, Else Holtugs, Mette Navnes og Birte Rokkemagers.[80])

Det var dog ikke alle Anklager for Trolddom, der efter-

Willerslevs Gaard. Maleri af H. Østed 1918.

fulgtes af Dødsdom. I 1624 var en Kvinde Ane Pedersdatter Thorkilds anklaget; men hun klarede sin Sag saa godt, at Dommen kom til at lyde paa Landsforvisning.[90])

En *Skarpretter* synes Køge ikke selv at have haft. Der omtales i 1639 en Natmand (»Natmester«), som for 20 Skilling fjernede to selvdøde Svin, som laa paa Torvet og stank ilde;[91]) men i 1643 antog Køges Magistrat Næstveds Skarpretter Mester Laurits Henriksen til »saa mange Misdædere, som Borgerskabet her foraarsages at lade ske Eksekution over, skal han bortrette«. Han skulde have tre Rdlr. for hver, han henrettede med Sværd eller Strikke, og to Rdlr. for hver, han skulde kagstryge. Han skulde feje Skorstenene og for hvert toetages Hus have en Mark og for hvert enetages Hus tolv Skilling. »Og over alt, naar han sig flittig og villig lader befinde, skal han have her af Byen aarlig ti Rdlr., Halvparten til Michaelis og anden Halvpart til Paaske«. Til Gengæld forpligtede han sig til, »naar paaæskes eller Behov gøres, at han da her til Stede skal komme og med al Flittighed og Villighed udi hans Tjeneste lade befinde, saa ingen med Rette over ham skal have at beklage. Og foruden skal han i Synderlighed med hans Folk komme her tvende Gange om Aaret, som er om Paaske og Michaeli Tider, og ellers efter Lejligheden, paa det om nogen kan have deres Tjeneste i Behov enten med Nattegerning eller i andre Maader, at de da kan være til Stede. Men dersom han i sin Bestilling her sammesteds modvilligen heller i andre ubekvemmelige Maader sig forholder, da denne hans Bestilling at være forbrudt. Skal han ogsaa have Magt her af Byen at forjage andre, som i hans Bestilling vil indfalde, dog dem paa Livet ej at beskadige«, naar det da ikke var i Nødværge.[92])

I 1651 fik Roskildeskarpretteren Osvald Rebelt et lignende Bestallingsbrev for Køge; der var dog et Par Bestemmelser mere deri. »For en Hest, Ko eller andet Kvæg, som skal udslæbes med Heste, for Stykket en Rdlr., for Svin eller andet Smaakvæg Stykket to Mark og for Hunde og Katte for Stykket at udslæbe en Mark«. Hverken »hans Folk eller andre skal tage af Godtfolks Gærder eller Plankeværker her udi Byen at forbrænde«. I 1652 fik igen en Næstvedskarpretter Bestillin-

gen; han hed Mester Aage Pedersen. I 1656 fik Mester Osvald i Roskilde paany Hvervet at være Køges Skarpretter. I 1660 fik Rakkerkvinden i Ringsted gentagne Gange Penge for at udslæbe døde Heste af Byen, »eftersom Byen var ganske fuld deraf alle Vegne«, og »eftersom kunde ingen være i Byen for Stank«.[93])

Om *Befolkningsforholdene* er det muligt at faa noget mere at vide for denne Periode end for Tiden før. I Femaaret 1646—50 fødtes der i Køge 642 og døde 636 Personer. Gennemsnitslevealderen var i hine Tider langt lavere end nu, hvilket skyldtes for en ikke ringe Del de forfærdelige *Farsoter*, over for hvilke Datidens Læger stod ganske magtesløse. Nævnes kan, at i Aaret 1637, da Pesten hærgede i Køge, døde alene i dette Aar 501 Personer. Men sætter man Gennemsnitslevealderen til ca. 30 Aar, har Køge omkring 1650 haft et Indbyggertal paa omkring 3500. For hele Tiden 1629—1650 fødtes i Køge henved 3200 Børn.[94])

Borgernes *Ydelser* til Staten var i dette Tidsrum af samme Art som i den foregaaende Tid; det vilde føre for vidt at komme ind paa dette Spørgsmaal i Enkeltheder; nævnes skal blot, at Borgelejeydelsen i 1611 blev afløst af en Pengeydelse. Ægtkørslen var stadig en stor Byrde for Byen, hvad ogsaa Kæmnerregnskaberne viser; der klages stadig derover, og Omegnens Bønder maa stedse træde hjælpende til. Ved Forordningen af 11. Juli 1657 blev der paalagt en ny Afgift, Konsumptionsafgiften; den betaltes fortrinsvis af de indenlandske Varer, som bragtes til Købstæderne for at forbruges dér.[95])

I 1627 synes der at have været en større *Oversvømmelse* i Køge og Omegnen; et Bud, der skulde til Vallø, kunde ikke komme frem, men »maatte tilbage igen gennem Skoven og blev ledsaget over Egøje Aa i stor Fare og Vandflod«.[96])

Samme Aar førtes en lang Proces om, hvem der havde *Ejendomsretten* til Grunden fra Husets Mur ud til Tagdryppet; Byskriveren, der havde boet i Køge i 47 Aar og næsten i alle

de Aar havde været Skriver, vidnede i den Anledning: »Haver Tagdraabet altid da saavel som endnu været agtet og holden fuldkommenligen for Gaardenes rette tilhørende Hævd og Ejendom«.[97]) Aaret efter lod Byfogden en Del Borgere tiltale, fordi de havde deres Brændeved liggende uden for deres Huse og derved spærrede Færdselen paa Fortovene og stoppede Rendestenene.[98])

Søndag den 16. Juni 1633 hjemsøgtes Køge af en stor *Ildebrand*, der i mindre end tre Timer lagde mange Gaarde og Huse i Aske og forarmede en Del ellers velstaaende Borgere.[99]) Ilden opstod paa et Høloft hos Marine Jens Lolliks i Brogade omtrent Kl. 1, kort efter at hun var kommet fra Højmesse i Kirken. Der blev straks slaaet tre Spande Vand paa Ilden, men det nyttede intet. Enkens Søn laa syg og maatte skyndsomst ud af Huset. Tjenestepigen paastod senere i Retten lige saa vel som Enken, at den Ild, de havde haft at varme deres Mad ved, var slukket, og Ildens Opstaaen blev ikke opklaret; maaske har den været paasat.

Luerne synes at have raseret hele vestre Side af Brogade og den søndre Del af østre Side, dernæst hele den bagved mod Vest liggende Aagade, hvoraf en Del vist hed Badstuestræde, samt hele søndre Side af Torvet helt ned i Vestergade, hvorlangt kan ikke afgøres. Derfra sprang Luerne over paa den nordre Side af Gaden og lagde i Aske alle Bygningerne fra Vestergade langs Torvets Vestside, en Del af Nyportstræde paa begge Sider, Lille Kirkestræde, nordre Side af Torvet hen til Store Kirkestræde og maaske dennes vestre Side. Skaden var meget stor.

Kun de færreste havde Evne til efter Branden at genopbygge Gaardene og Husene; Brandforsikring kendtes jo ikke i hine Tider; derfor blev en hel Del øde Tomter liggende med Ruinerne i adskillige Aar. I deres Nød tyede Borgerne til Kongen; de ansøgte om, at der maatte blive ydet dem Hjælp fra de andre Købstæder til de afbrændte Bygningers Genopførelse, og at der maatte blive indrømmet de brandlidte Skattefrihed; begge Dele blev bevilget Borgerne; men Misbrug af Skattefriheden medførte, at der i 1635 og 1637 blev givet nærmere Regler derfor.

Trods det haarde Slag rettede Byen sig dog i det store og hele snart igen; Brandkatastrofen havde ramt den midt i en Velstandsperiode; hurtigt blev den »meget herlig igen opbygget«,[100]) og »de anselige Bindingsværksgaarde, som endnu i vore Dage giver Køge saa malerisk et Præg, staar i deres vel-

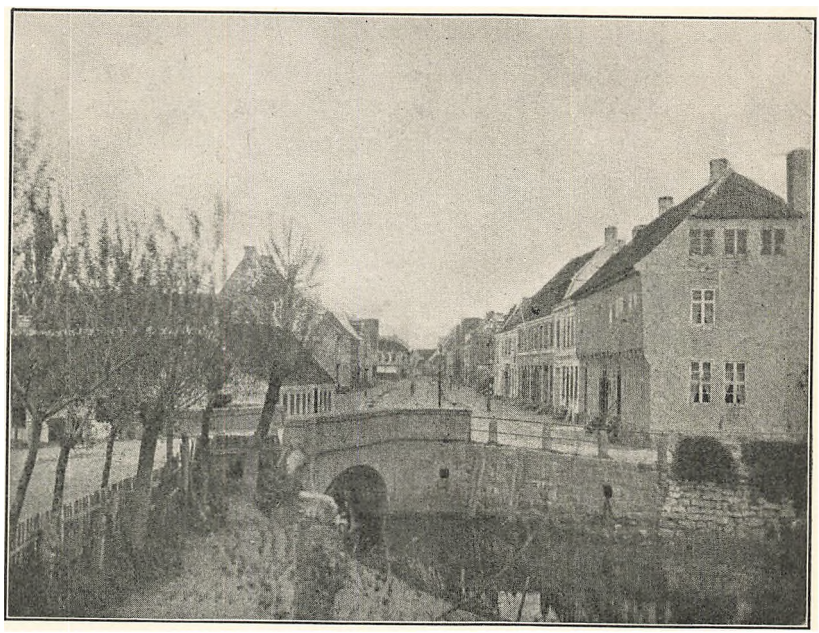

Køge Bro og Brogade. Fotografi fra o. 1870.

byggede Soliditet som et Vidnesbyrd om Livskraften i den brandhærgede By«.[101])

Der blev ogsaa paa anden Vis gjort noget for at give Byen et bedre Udseende. Sidst i Maj 1641 blev der udpeget otte Mand til at syne Rendestenene og Stenbroen. De afgav deres Beretning en Maanedstid senere og mente deri, at der mangfoldige Steder — næsten ud for hvert Hus — burde ske Forandringer af Stenbroen og Rendestenene, for at Vandet kunde faa bedre Afløb; Rendestenen, der gik tværs over Torvet, var meget brøstfældig og burde vedligeholdes.[102])

En Del af Torvet kaldtes i ældre Tid »Sudertorvet«, senere »Skomagertorvet«, hvilket var det samme; naar Torvets vestre Del har faaet dette Navn, skyldtes det formodentlig, at Byens Skomagere har haft deres Skoboder her under Markederne eller maaske hele Aaret igennem. Torvet blev ogsaa benyttet som Oplagsplads for Brænde og Tømmer. I 1641 blev det imidlertid Magistraten for meget; den paabød, »at intet Tømmer maatte blive liggende paa Torvet, ejheller Boder staa der længere, end som Torv holdes, og de tre Fjælleboder, som stod paa Torvet, skulde straks afskaffes«.[103])

Under Krigen med Sverige 1643—45 trykkede Krigens Byrder Køges Borgere saa haardt, at mange af dem lukkede deres Gaarde og Huse og flyttede bort fra Byen for at blive fri for de store Skatter. Magistraten klagede derover til Kongen, der saa i Slutningen af December 1644 forbød Borgerne at forlade deres Gaarde og Huse; naar de fraflyttede engang vendte tilbage til Byen, skulde de senere bære deres Part af Krigens Byrder lige med dem, der var forblevet i Køge.[104]) Lensmanden fik senere Ordre til at paase, at Borgerne ikke flyttede ud paa Landet; hvis Bønderne »husede og hælede« saadanne Borgere, skulde de have deres Fæste forbrudt.[105])

Det ser ud, som om det paa denne Tid var gaaet tilbage med Borgernes Velstand. Da Borgerne den 31. Januar 1644 blev anmodet om at møde paa Raadstuen for at tage Stilling til en Opfordring om et Laan til Kongen i »Guld, Sølv eller Penge«, maatte Borgmestre og Raad tilføre Raadstueprotokollen, at »er her aldeles ingen af Borgerskabet fremkommen, uanset vi dennem haver forbiet, til Klokken var ti«. Fjorten Dage senere, ved et nyt Møde, mødte dog Borgerskabet frem og tegnede sig for et Laan paa over 1100 Lod Sølv. Men da Lensmanden i Marts 1645 paany opfordrede Borgerne til at yde Kongen et Laan og nævnte, at »Juveler, Smykker eller Ringe med Ædelstene besat« ogsaa modtoges, blev der ved Borgermødet paa Raadhuset den 17. Marts tilført Protokollen: »Var mødt en ganske stor Hob af Borgerskabet og hertil svarede, at

hvis Sølv, som de havde haft, er allerede godvilligen Hs. Maj. forstrakt, saa de nu ej videre haver, eftersom de haver solgt hvis øvrige Guld og Sølv, de havde, til Indkøb af Hø og Havre og anden Underholdning til Kgl. Maj.'s indkvarterede Folk saavel som bortskattet til Hs. Maj.'s Vognleje og anden Byens daglige fornødne Udgift, eftersom nu i disse Tider ingen Næring og Brug er, derfor Borgerne foraarsages at bortsælge, hvis de haver haft af slige Ting«.[106])

Endnu i 1647 var ikke alle de i 1633 nedbrændte Huse og Gaarde genopbygget; da Kongen erfarede dette, der jo paa Grund af Skattefriheden for de brandlidte betød en formindsket Indtægt for Kronen, bestemte han, at alle de øde Pladser og Jorder i Køge skulde være bebygget med god Købstadsbygning inden 3 Aar, da Ejendommene ellers skulde være forbrudt med Halvparten til Kongen og Halvparten til Byen.[107])

Køge har med Hensyn til Renlighed lignet alle andre Byer i hin Tid; da Kongen i 1650 ventedes til Byen, maatte man lade Skarnageren (Renovationsmanden) bortkøre 29 Læs Møg fra Handelsmanden Kort Richters Dør.[108]) I 1654 fik otte Mænd til Opgave at »syne og besigtige alle ulovlige Gadebrønde, Kælderhalse, Rendestene og Brøstfældigheder paa Broen paa Gaderne her i Køge«.[109])

Byens *Befæstning* blev nogenlunde opretholdt i denne Periode. Voldene og Gravene omtales stadig i samtidige Aktstykker, og i Oktober 1627 sendte Kongen fra Tøjhuset i København til »Byens Defension« to Stykker svært Skyts og 1000 Musketter med Tilbehør. I 1636 blev »Lovgraven« uden for Nyportstræde renset og opryddet; den var helt tilgroet med »Dynd og Dræk«; samtidig omlagdes Stenbroen ved Nørreport. Fra gammel Tid havde der været Vej for Byens Kreaturer fra Torvet gennem Kirke- og Noseportstræde; men Porten blev spærret i 1640 af Borgmester Gregers Hansen. Volden blev ellers i udstrakt Grad benyttet af Borgerne som Oplagsplads for Tømmer og Brænde.[110])

Om Befæstningen af Havnen er meddelt ovenfor (se Side 133). I 1655 fik Byen Ordre til at holde Bavnerne i Orden, og to Aar senere blev Lovporten underkastet en større Reparation, hvorefter nogle højtstaaende Officerer i December 1657 underkastede Køges Forsvar et Eftersyn og traf Foranstaltninger til at sikre Køge fra Søsiden.[111]) Kort efter begyndte en Tid, der blev skæbnesvanger for Køge, saavel som for hele Landet.

Som Kirken stadig var Midtpunktet i Byens aandelige Liv, var *Raadhuset* det faste Punkt, hvor Borgernes mere jordiske Interesser samledes. Her holdtes Magistratsmøderne og Borgermøderne; her plejedes Retten i Raadstueretten og Bytinget, og her samledes de fornemme Borgere til Fest. Tid efter anden skete der Reparationer og Ombygninger ved Raadhuset; i 1632 omtales Opførelsen af en Toldbod og en Stald; 1635 ombyggedes en Tilbygning, hvori der var Bryggers; 1646 blev der foretaget Reparationer af det forraadnede Træværk og af Blytaget; i 1640 blev Brøndene i Raadhusets Gaard ombygget og Stalden repareret. I 1650 blev Raadhuset malet »med brunrødt og sorte Lister ovenpaa det brunrøde« af Kønrøg; tre Aar senere foretoges atter forskellige Forbedringer af Raadhuset, og i 1660 blev Stalden, Raadhusporten m. v., der var blevet ødelagt af Svenskerne, istandsat.[112])

Raadhuset blev ofte lejet ud til Bryllupper; især synes den omboende Adel at have benyttet Raadhussalen; Adelsbryllupper omtales jævnlig i Regnskaberne, saaledes i 1616, 1629, 1631, 1632, 1636, 1640, 1650, 1653 og 1655. Ved saadanne Lejligheder har Musikkens Toner lydt fra Raadhuset ud over Torvet; i 1615 fik en Københavnsmusiker Kongens Tilladelse til at lade sit Femmands-Orkester spille i Køge ved Bryllupper, Barsler og andre Gæstebud.[113]) Raadhuset blev ogsaa lejet ud til andre Forlystelser. I 1635 betalte en Gøgler Kæmneren et mindre Beløb, fordi han »udi 2 Dage agerede paa Raadhuset den Historie om Kristi Opstandelse«.[114]).

Tolderne beboede almindelig Raadhuset og havde tillige Raadhuskælderen i Forpagtning, dog ikke altid. Forpagtnings-

Borgmester Chr. Caspersen Schøller (død 1677) med Familie.
Epitafiemaleri i Køge Kirke.

afgiften betaltes til Magistraten som en Del af dennes Løn; i 1608 var Afgiften 100 Dlr. om Aaret; omkring 1650 skulde Tolderen svare hver Borgmester »en halv Ame god Rhinskvin« og hver Raadmand »et Anker af samme Slags Vin« hver Juleaften.[115])

Herberger var der flere af i Køge i denne Tid. Tolderen og Raadmanden Henrik Freske havde et saadant; i 1601—02 havde han fornemme Gæster, idet nogle russiske Gesandter overvintrede hos ham. Ellers kan nævnes »Herberget »Svanen« eller »Hvide Svane« paa Torvets vestre Side (Matr. Nr. 61), »Morianen« paa Torvets søndre Side (Matr. Nr. 17) og »Oxehovedet« (Matr. Nr. 14).[116])

Broen over Aaen, der var en Træbro, blev repareret i 1618; men i 1630 blev der paalagt en dobbelt Skat for at faa Broen ombygget, og i 1633 akkorderede Kongen med Hans Steenvinkel, at han for fem Hundrede Speciedlr. skulde opsætte en hvælvet Bro; Borgerskabet skulde betale Halvdelen af Omkostningerne, Kongen Resten. I 1634 vedtog Borgerskabet en tredobbelt Skat til Broens Opførelse, og i det følgende Aar fik Magistraten af Ejeren af et nyopført Hus paa vestre Side af Brogade til for 50 Dlr. at flytte sit Hus tilbage, eftersom »det nu ganske betager Synet til den grundmurede Bro, der er bygget mere udi Vester, end som den gamle Bro tilforn var«; samtidig fik han Ret til at opfylde saa meget i Aaen, som han tabte ved Husets Flytning. Broen synes først at være færdigbygget i 1637, men blev vist allerede 1654 nedbrudt eller ombygget.[117])

I December 1624 paabød Kristian IV, at der skulde oprettes et *Postvæsen* ad forskellige Ruter; saaledes laa Køge paa Ruten fra Hovedstaden til Nakskov, og et Brev fra Køge til København kostede 4 Skilling, til Lolland 8 Skilling. To Aar senere besluttede Regeringen, at Køge til dette Postvæsen skulde yde 30 Kurantdlr. aarlig. Dette Postvæsen blev yderligere udformet i 1653; men stadig brugtes i Køge den gamle Forsendelsesmaade med Kancellibudene, der til Gengæld fik Penge og

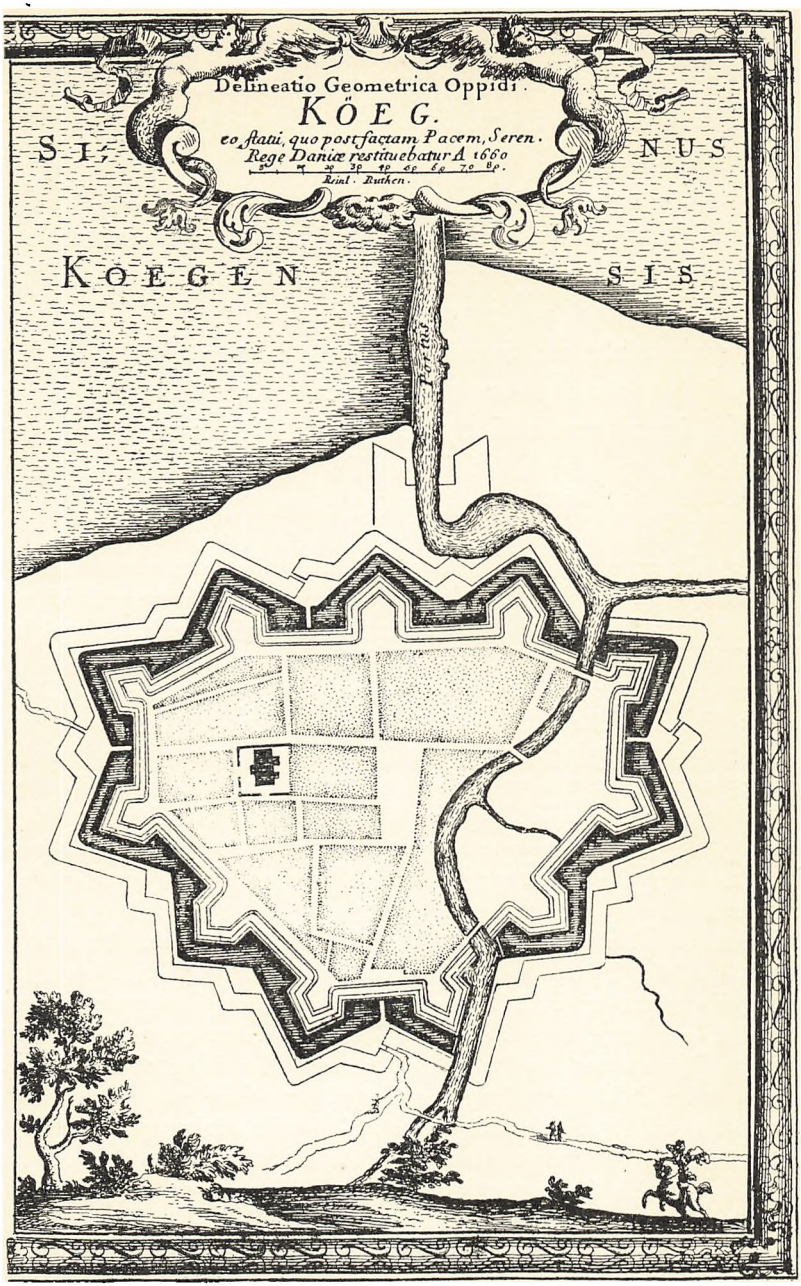

Køge Bys Befæstning efter Freden 1660.
Stik i Pufendorfs Værk om Karl X Gustavs Krige.

fri Fortæring, hvilket Regnskaberne oplyser os om; ofte tales om Forsendelser til Lübeck.[118])

Den 11. Februar 1658 stod Svenskekongen Karl Gustav med sine Tropper ved Vordingborg, parat til at marchere mod Hovedstaden; kun to Dage efter naaede han Køge, og Danmark maatte med en ydmygende Fred slutte den Krig, man selv havde erklæret; Svenskerne forlod atter Sjælland; men Køge skulde snart gense de ubudne Gæster. Den 8. August landede Svenskerne i Korsør, og snart efter viste Fjenderne sig ogsaa i Køge, der forøvrigt havde været bragt i Forslag som Landgangssted ved det svenske Overfald.[119])

Det blev en ond Tid for Køgeborgerne under *den svenske Besættelse* i det følgende Par Aar. Efter Stormen paa København i Februar 1659 opførte Svenskerne i Køge en Del Fæstningsværker, der efter Erik Dalbergs egne Udtalelser var planlagt af ham. Medens der i 1659 kun var nogle mindre Skanser mod Landsiden og to større mod Søen, var der i 1660 ikke færre end 11 fuldstændige Bastioner om Byen, deraf var de tre sydligste lagt paa Aaens Sydside, medens der nu ikke fandtes nogen Befæstning mod Søen. Danskerne havde faaet Nys om disse Befæstningsarbejder, og der skal være afsendt Tropper i September 1659 for at indtage Køge; Svenskerne stod imidlertid parat til at modtage Angrebet, og de danske Tropper blev dirigeret andensteds hen.[120])

Svenskerne krævede store Ydelser af Køgeborgerne. De maatte levere Tinfade, Tintallerkener, Proviant af al Slags, Hør, Blaar, Lagener, Haandklæder, Sko, Strømper, Skjorter, Jern, Jerngryder, Tømmer af alle Arter, Mursten, Klinker, Medikamenter m. m. De maatte foretage Transporter for Svenskerne baade til Lands og til Søs. Hertil kom de store Beløb, der Gang paa Gang blev udskrevet i Krigsskatter. Den 25. Aug. 1659 siges, at Byen hidtil havde udgivet 32,000 Rdlr. i Brandskatter og leveret Materialer for 9000 Rdlr., og saa havde Svenskerne endda forlangt yderligere 4000 Tdr. Korn og 500 Rdlr. og saaledes fortsættes ogsaa i Resten af den Tid, Fjenderne blev i Byen. Hertil kom, hvad Soldater og Officerer røvede fra Borgerne. Da Freden sluttedes den 27. Maj 1660 blev Svenskerne endnu i godt halvanden Maaned i Køge; da de endelig drog bort den 14. Juli, var Køge i en sørgelig Forfatning. Døde Kreaturer laa og forpestede

Luften i Gaderne, saa det var et Under, at der ikke ved Sommervarmens Frembrud opstod Pest. Huse og Gaarde var brøstfældige, mange ruinerede; Borgerne var forarmede.[121])

Køge havde som de andre Købstæder været i langsom Nedgang fra 1645. Krigene med Karl Gustav 1657—1660 gav Danmark et Knæk, som sent forvandtes; for Køge var Krigen næsten et Dødsstød.

TILBAGEGANGSAARENE 1660—1787.

SVENSKEKRIGEN betød en almindelig Tilbagegang for de danske Købstæder. Køge var en af de Byer, der var haardest medtaget af Fjenderne, og fra at have været en betydende Søkøbstad af — efter danske Forhold — anselig Størrelse sank den ned til at blive en Flække som Flertallet af de andre danske Byer.

Antallet af Køges *Skatteydere*, der i 1642 havde været 525, var 30 Aar senere kun 309, og *Indbyggerantallet* halveredes i samme Tidsrum, saa det i 1672 kun var 1643. I 1753 var der i Køge 1436 Personer, i 1769 kun 1340 og i 1787 1366 Indbyggere.[1]) Det var svære og triste Aar, der forestod Køgeborgerne, da de sidste Svenskere var forsvundet ud af Byen. Som en passende Indledningsakkord staar Kæmnerens Betragtninger forrest i Kæmnerregnskabet for 1660—61:

»Mind dig altid paa Døden og den yderste Tid,
Vogt dig for Uret med største Flid,
Tænk altid paa Enden, ihvad du gør,
Vid, at Døden staar uden for din Dør!
Du vedst aldrig, naar han klapper paa,
At du maa med hannem fra Verden gaa.«[2])

Gaarde og Huse var i ussel Tilstand; mange var nedbrudte, lagt øde, Resten beskadigede eller forfaldne, og det gjaldt saavel offentlige som private Ejendomme. Af Hensyn til de store Skatter nægtede mange Indvaanere i Byen at løse Borgerskab, og det hjalp ikke, at Regeringen i 1662 befalede, at de skulde aflægge Borgereden; i det følgende Aar blev derfor ikke mindre end 50 Personer indstævnet for Retten og dømt til at aflægge Eden eller forlade Byen. Der var en saadan Mangel paa kvalificerede Borgere, at da de otte Tingmænd skulde afløses, maatte de fungere videre, da der ikke var nogen til at

overtage Hvervene. Krigskontributionerne, der gik under Navnet »den svenske Restance«, vedblev i mere end 20 Aar efter Krigen at hvile knugende paa Borgerne.[3])

Fattigdommen i Byen tiltog stadig, og Bygningerne forfaldt stadig. Kongen tillod i 1687, at de faldefærdige Huse, der tilhørte Kirken, Skolen og de Fattige, blev nedrevet og anvendt ved andre Huses Reparation og Genopbyggelse. I 1707 havde Køge kun 269 Skatteydere, og i 1712 forlangtes der, at Byen skulde yde Regeringen et Krigslaan paa 2000 Rdlr.; men ved Raadstuemødet var det ikke muligt at skaffe mere end 1210 Rdlr., hvilket Magistraten indberettede, idet den samtidig søgte om forskellige Lettelser, eftersom Byen »er temmeligen aftagen, idet Borgerne er døde eller forarmede«; Stiftsbefalingsmanden svarede herpaa, at de 2000 Rdlr. maatte skaffes til Veje, »og at demonstrere Byens eller Indvaanernes Tilstand er ikke at hjælpe Kongen til Penge i disse Tider«.[4])

I 1719 var det Regeringens Vilje, at Køge skulde skaffe 20 Læster Skibes Drægtighed eller betale en tilsvarende Sum Penge. Borgerskabet erklærede, at det var umuligt, og Magistraten bemærkede, at Byens slette Tilstand især skyldtes den aftagende Skibsfart; Skibsejerne havde maattet sælge Skibene eller havde mistet dem ved, at de var opbragt af Fjendens Kapere. Nogle af Byens bedste Borgere var døde i saa forarmet Stand, at Boet var insolvent; andre havde opsagt deres Borgerskab for Skatternes Skyld, og Borgerne var saa fattige, at Skatterne i den sidste Tid maatte inddrives ved Udpantning af selv Sengklæder. Magistraten bad Kongen allernaadigst »skænke Byen nogen Forlindring«.[5])

Da der i 1729 blev udnævnt en ny Stiftamtmand for Sjælland, lykønskede Køges Borgmester og Raadmænd deres nye Foresatte, men benyttede samtidig Lejligheden til at udtale: »Sandelig, Hjælp for denne liden, fattige Købstad og os er højst nødvendig; thi Handel og Vandel er plat nedlagt; Ager og Eng, som dog andre smaa Købstæder i Landet haver noget af, baade for Indvaanerne til Hjælp at leve af og til deres Magistrats Lønninger, mens her til Køge er aldeles intet, saa derover vel maa sukkes«; man bad derfor om Stiftamtmandens

»naadige Hjælp og Bistand«. Han tog ogsaa Hensyn til Anmodningen og bad Magistraten komme med Forslag til Byens Opkomst. I November 1731 foreslog Magistraten da, at Havnen blev istandsat, hvilket vilde kræve flere Tusinde Rdlr., at Byens Frihandel blev udvidet, at Bryggen og Brænden paa Landet blev forbudt, da det skadede Byen meget; der burde oprettes et Købmandslav, fordi »Pebersvende, som lejer Kramboder, hverken holder Dug eller Disk og svarer lidet til Kongen og Byen«. Ægterne med Vildt burde paany paalægges Bønderne i Stedet for Byen og de ledige Grunde i Byen frit overlades Folk til Bebyggelse; Manufakturer, hvortil Køge var bekvemt beliggende, burde fremdeles støttes, men ikke fritages for Skatter og Indkvartering. Græsningsretten paa den søndre Side af Aaen ønskede man tilbage, og Byen burde have Ret til at opkræve 1 à 2 Skilling i Bropenge ved Broport, da de mange Broer ved Byen kostede meget at vedligeholde.[6])

Med en vis Ihærdighed fremsatte Magistraten i den følgende Tid det ene Andragende efter det andet om Hjælp til Byen, dog uden at opnaa synderligt. Det blev i 1739 bevilget Borgerne, at de ved næste Borgmesterskifte maatte blive fri for Lønnen til disse Embedsmænd, ialt 100 Rdlr. aarlig I 1751 udtaler Magistraten: »Det vilde være til denne fattige Bys Gavn, om alle de, der driver Haandværk paa Landet, flyttede hertil«, og det vilde være nyttigt, om Kongen i Køge vilde »lade anlægge enten et Tugthus eller Fabrikker, som her tilforn har været«, da mange fattige, »som er Publikum til Byrde, kunde fortjene deres Brød og Ophold ved saadant Arbejde«. Endelig klager man over den Skade, Byen lider ved de mange priviligerede Kroer i Omegnen; paa de fire Mils Vej til København er der ikke mindre end fire Kroer; de tog Næringen fra Byens Værtshuse og Herberger.[7])

Tilbagegangen maatte ogsaa sætte sine Spor i *Bystyrelsen.* Enevælden nyordnede Bystyrelsen i 1661; men det var ikke Lovændringerne, der fik Betydning; den materielle Tilbagegang satte Præget paa Udviklingen. Sammenbruddet efter Krigen ramte i lige Grad alle Bystyrelsens tre Elementer. Magistrat og Borgerskab sank ned i økonomisk Elendighed, og Re-

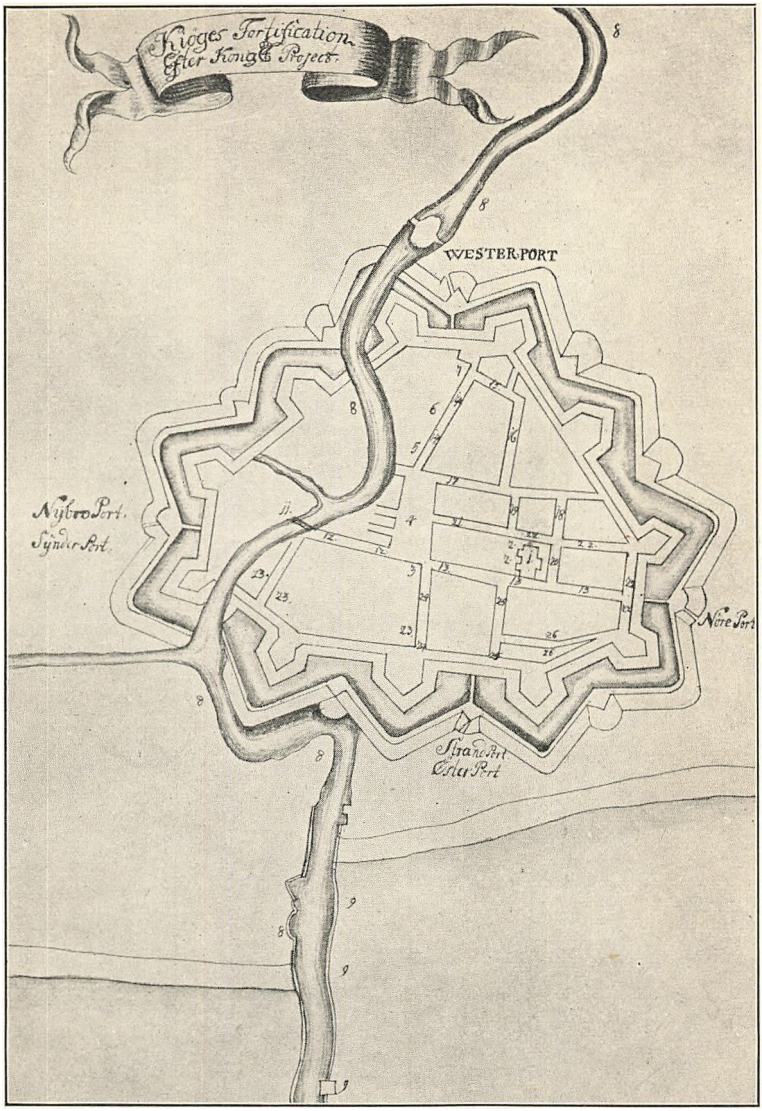

Køges Befæstning efter kgl. Projekt. Tegning fra o. 1670 i Resens Atlas.

geringen var ikke interesseret i at støtte Lensmændenes Indflydelse.[8])

I Tiden 1682—1701 skabte Enevælden da det Lovgivningssystem, hvorefter Rammerne for det nye Ideal for Købstadsstyrelsen: Embedsstyret var fastlagt, og som Fremtiden havde til Opgave at udfylde. I selve denne Periode fortsattes imidlertid Sammenbruddet. Udviklingen, der er den samme i alle Købstæder, ses for Køges Vedkommende bedst af en Oversigt over Embedsfordelingen: i 1682 var der i Køge 1 Borgmester, 2 Raadmænd, 1 Byfoged og 1 Byskriver, altsaa ialt 5 Embeder, som bestredes af 5 Personer; i 1768 var der 1 Borgmester, der tillige var Toldforvalter, endnu 1 Borgmester, 1 Byfoged, der tillige var Byskriver, Raadmand og Herredsfoged i Bjeverskov Herred, og 1 Raadmand, der tillige var Birkefoged og Birkeskriver i Gammelkøge Birk, altsaa ialt 4 Personer, der bestred 10 Embeder; i 1787 var der 1 Borgmester, der tillige var succederende Byfoged, 1 Byfoged, der tillige var Byskriver, Raadmand, Herredsfoged i Bjeverskov Herred, og 1 Raadmand, der tillige var Birkefoged og Birkeskriver i Gammelkøge Birk, samt Tolder, altsaa ialt 3 Personer, der beklædte 9 Embeder. Som man ser, sker der en stadig Embedssammenlægning, saaledes at Bystyrelsen foretages af stadig færre Personer. Nogle af disse Embedssammenlægninger kan dateres. Den 31. Juli 1694 blev Byfogden Herredsfoged i Bjeverskov Herred, og den 14. Oktober 1735 blev Byskriveren tillige Raadmand. I Tiden fra 29. Juni 1742 til 24. Maj 1743 var Borgmesteren tillige Byfoged og Herredsfoged; den 30. Juni 1749 blev Byfoged og Herredsfoged tillige Byskriver, og den 18. September 1767 blev Borgmesterembedet slaaet sammen med Byfoged-, Byskriver-, Herredsfoged- og Raadmandsbestillingen.[9])

I 1680 begyndte en Strid mellem Borgmestre, Raadmænd og Borgerne. I November mødte de to Borgmestre, Raadmændene samt 10 Borgere paa Raadstuen for at revidere Byens Regnskaber, især Regnskaberne for forskellige Skatter; Magistraten vilde imidlertid ikke udlevere dem til de 10 Mænd. Efter en Del vidtløftige Forhandlinger

om, hvad der var passeret i Raadstuemødet, samledes man igen i Slutningen af Marts 1682 for at gennemgaa Regnskaberne; efter nogen Forhandling her, tog en Raadmand i de 10's Paasyn det hele, henlagde

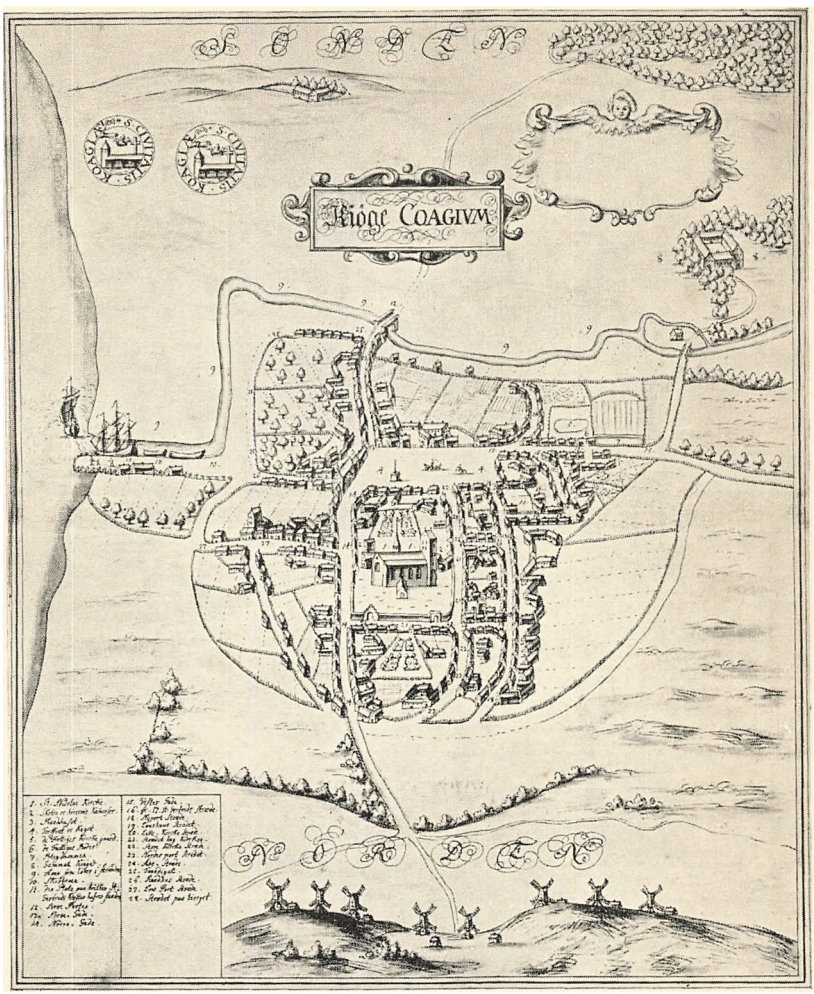

Køge o. 1670. Plan i Resens Atlas.

det hele i Arkivet og tillaasede og forseglede Kobberdøren, saa Borgmesteren ikke kunde faa Sagerne. Han klagede til Stiftsbefalingsmanden derover, og i Juni blev Døren aabnet og de Dokumenter, der skulde bruges, udtaget; men en Retssag, der paafulgte, synes at være

gaaet Borgmesteren imod. Samtidig med denne Strid verserede en Sag mod en tysk Handelsmand, der havde beskyldt Magistraten for Uredelighed.[10])

I Forbindelse med disse Sager staar maaske en Bemærkning i Raadstueprotokollen den 18. September 1683 om, at »da blev Raadstueretten holden igen inden Raadstuedøren paa det Sted, som Raadstuen af Arilds Tid holden er«. I Februar 1682 vides Bytinget at være blevet holdt under aaben Himmel.[11])

I Perioden 1701—1745 skete der for Bystyrelsens Vedkommende ikke meget. Ingen nye Love af Betydning ændrer de en Gang lagte Linjer. Et nyt og virksomt Mellemled mellem Regering og By faar stadig større Betydning, Stiftamtmændene. Øvrighedspersonerne var i en ubehagelig Overgangstid; de gled mere og mere over til at være Regeringens lønnede Embedsmænd; men Gagerne var for smaa og Uddannelsen for ringe. Det middelalderlige Magistratsstyre var helt forsvundet.[12])

Aarene fra 1745 til 1787 bragte for alle Bystyrelsens Elementer et jævnt, men forholdsvis hurtigt Fremskridt. Embedsstanden forbedredes; Regeringens og Stiftamtmændenes Indgriben blev mere virksom og regelmæssig, og Borgernes Indflydelse gennem Borgerudvalg steg, alt i et ganske godt Samarbejde. Den lovmæssige Orden blev bedre, og paa det materielle Omraade er der Tegn til en begyndende Fremgang.[13])

De Borgerudvalg, der er Tale om, de saakaldte *eligerede Borgere*, omtales vistnok i Oktober 1751; men i alt Fald fra Februar 1752 findes de som en fast Institution i Køge; Medlemmerne dertil ses senere at blive valgt af Magistraten og de tilbageværende eligerede Borgere i Forening; deres Antal var i Reglen 8. Køge havde hidtil haft Kæmnere, der skiftede hvert Aar; i December 1779 fik Køge en fast Kæmner, sikkert en Fordel i disse Tider, hvor det kunde knibe med stadig at finde kvalificerede Mænd til Posten.[14])

Køges *Havn* havde lidt meget under Svenskekrigen 1658—60, og i de følgende fattige Aar blev intet gjort for at faa den

i Stand.[15]) 1664 omtales, at der skete stor Skade paa Bolværket; ti Læs Brænde blev kørt op til Steens Boder efter en Storm.[16]) I 1668 synes Dybden ikke at være formindsket i Havnen, og der er blevet begyndt en Forbedring af Brokarrene; men Tilstanden i Havnen blev stadig daarligere. I 1671 viste det sig

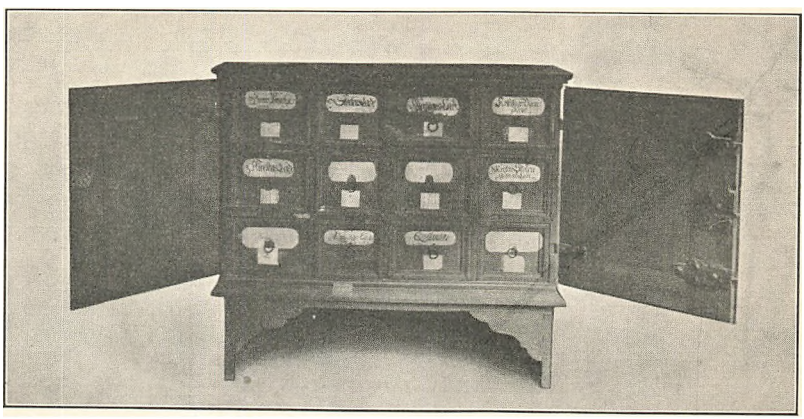

Køge Byraads Arkivskab fra o. 1680. (Kjøge Museum.)
Skufferne bærer endnu de gamle Indholdsbetegnelser, f. Eks. Byens Privilegier, Byens Breve, Skoelens Lade, Fattiges Lade, Adskillige.

ved en Synsforretning, at fire Brokar paa Sydsiden, der lige var repareret, atter maatte bringes i Stand; Havnen var i det hele daarlig; Mundingen var tilstoppet af Sand, saa at »der snart ej en tom Pram kan ind- eller udflyde«. Selvfølgelig sank Indtægterne under disse Forhold; men Byen manglede Evne og Energi til at ændre noget herved.

I 1682 erklærede Taksereborgerne om Havnen, at den »ved Gudshaarde Storm, Vind og høje Vandfloder er saaledes tilredt, at den er ganske øde til Byens og Borgernes Ruin«. Da man Aaret efter skiftede Havnefoged, blev der taget et Syn over Havnen, da det hele var »saa brøstfældigt, at det næstendelen er ødelagt«; Bolværket var overalt i Stykker; inden for Bommen var Pæleværket ødelagt ved Tømmerind- og -udlosning, og fra Bommen ud til Brohovedet var alt snart øde.

I December 1692 kastede en voldsom Storm Havnen fuld af Sand og Tang; Skaden var saa stor, at Magistraten tilkaldte Søkortdirektør

Jens Sørensen som sagkyndig. Han udarbejdede et Kort over Havnen, og udtaler: »Havde ikke slemme Mennesker saa uforskammet Tømmeret i Stykker hugget, formedelst at der mange store Jernbolter haver kunnet bortpilles, ellers havde Bolværket staaet godt i denne Dag baade for Storm og Isgang«. Da Magistraten ikke foretog sig noget efter hans Undersøgelse, indsendte han selv til Regeringen et Forslag til Havnens Udbedring; men det var for vagt og forsigtigt og præget af Besparelseshensyn, og det fik intet Resultat.

I November 1706 fyldte en ny Storm Havnen med Sand, saa det ikke var muligt at komme ind eller ud af den; den var fra Søgabet og helt igennem tilsandet, saa der maatte en Oprensning paa mindst 3—4 Fod til, før den atter var passabel for Fartøjer. Man ansøgte Kongen om Hjælp til en større Udbedring, der ansloges at ville koste 1230 Rdlr. Regeringen lod Jens Sørensen besigtige Skaden, og synes at have været til Sinds at ville hjælpe; men der skete stadig intet, trods Byens indtrængende Bønner. En Storm i Oktober 1709 fyldte Havnen baade inden for og uden for Bommen, saa ikke engang en Baad kunde passere. Borgerskabet blev af Magistraten udkommanderet til med Hjulbøre, Forke, Skuffer og Grebe at foretage en Oprensning; men Køges Tid som Havneby var forbi for lange Tider. Havnen forfaldt helt, og Reden egnede sig ikke til Ankerplads, da Bunden var Sand uden Stengrund. Stadig andrager Byen Regeringen om Hjælp, men forgæves. I 1788 blev der opsat 45 Alen Bolværk Øst for Havnen; men det blev ødelagt af Højvande to Aar senere.

Medens Køges Betydning som Søkøbstad saaledes efter Svenskekrigen efterhaanden svandt ind til intet, havde Køges *Landhandel* ogsaa store Vanskeligheder.[17]) Efter Krigen flyttede flere Borgere ud til Husene Syd for Broport, hvor det var billigere at bo, og hvor de mere uhindret kunde drive Handel og gøre Forprang, begunstiget i deres ulovlige Bestræbelser af Gammelkøgegaards Ejere. Skønt Magistraten fik udvirket Forbud herimod i 1662 og 1668 og senere rejste flere Retssager paa Spørgsmaalet — saaledes i 1687 og 1693 — voksede dog den ny lille Handelsby, Sønderkøge, stadig og tilføjede ved dens Beboeres Forprang Køgeborgerne stor Skade. I 1695 fastsloges den udenbys Handels Ulovlighed, og Køge Magistrat fik Ret til at lade de ulovligt forhandlede Varer konfiskere, saa Halvparten tilfaldt Kirken, Halvparten Havnen.

Tre Aar senere lyste Magistraten yderligere paa Tinge, at den forbød »den umanerlige Udløben uden Portene, hvor der opkøbes, hvis Varer som ellers Bonden agter sig med til Byens Axeltorv og der at sælge«, et Forbud, der senere under Trusel med Straf gentoges og i 1731 endog opsloges paa Gadehjørnerne. Stadig lyder Klagerne fra Køge over Forprang; men trods Retssager og Inkvisitioner ændredes Forholdet ikke.

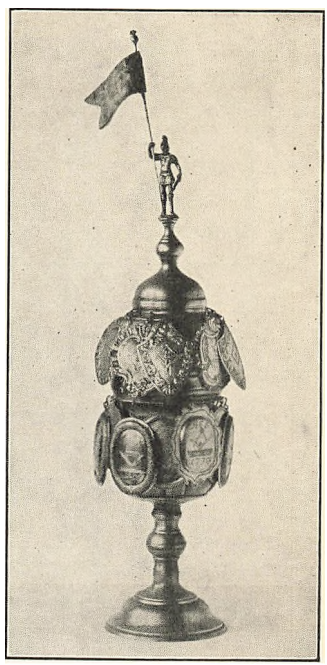

Snedkerlaugets »Velkomst«. Køge Museum.

Køges *Markeder* holdtes den 28. Juli og den 14. September og varede vistnok flere Dage. Da Efteraarsmarkedet faldt upraktisk, midt i Høsttiden og forlænge før Indkøbene til Slagtetiden, blev det i 1699 flyttet fra September til den 28. Oktober eller nærmest følgende Søgnedag; det holdtes i Byen og paa Byens Grund uden for Nørreport. Sommermarkedet havde altid været holdt uden for Broport, og trods en Ansøgning fra Byen i 1751 blev dette ikke ændret, før det i 1784 blev paabudt, at Markedet fremtidig maatte holdes paa »Sudertorvet« med Fødevarer og uden for Nørreport med Trævarer.[18])

Den samme Vanskelighed, som truede Køges Handel fra den ulovlige Handel i Omegnen, tilføjede ogsaa Køges *Haandværkere* stor Skade, og heller ikke her lykkedes det Byen ved Klager, Forbud, Retssager og Undersøgelser at sætte en Stopper for Uvæsenet.[19]) Skomagerlavet havde i 1751 26 Mestre og 3 Enker og var Byens største Lav; baade Mestre og Svende var ofte fra Udlandet. Skomagerne havde deres største Indtægt ved Markedsarbejde; 1777 udstedte Byfogden ikke mindre end 327 Pas for Borgere i Byen til Markeder i andre Køb-

stæder; saaledes drog den 29. April 18 Køgeskomagere til Roskilde med 22 Par Støvler og 850 Par Sko. I 1667 nævnes foruden de tidligere kendte Lav ogsaa et Bødkerlav (hvori Rokkemagerne fandt Optagelse), et Possementmagerlav (hvori der ogsaa optages Hattemagere) og et Skrædderlav. Bagerlavets Lavsbog begynder 1702, og et Møllerlav nævnes i 1749. Foruden de egentlige Haandværkerlav fandtes i Køge ogsaa et i 1690 oprettet Vognmandslav. Farverne udgjorde en særlig Profession, der fik kongelig Bevilling til at drive deres Erhverv; desuden fandtes i Tiden 1700—1777 et Par Parykmagere i Køge.

I Aarene 1684—1698 husede Køge et kongeligt Tapet- og Gobelinsværeri, hvor blandt andre de kendte historiske Tapeter i Riddersalen paa Rosenborg er blevet til under den brabantske Tapetvæver van der Eichen's Opsyn. Et større Sejldugsværeri havde i Aarene 1688/89—1734 hjemme i det tidligere Herberg »Morianen«, Gaarden Matr. Nr. 17 paa Torvets Sydside. Andre Virksomheder af denne Art, der næsten nærmer sig moderne Former for Fabrikker, oprettedes i Køge. En Klædefabrik havde i et Par Aar fra 1754 hjemme i Brogade; Kræmmerkompagniet i København anlagde i 1776 et Uldspinderi, der dog ikke omtales længere end til 1784; en Ruslæderfabrik arbejdede i Køge i Tiden 1786—1790; derimod blev en Tilladelse til at oprette et Strømpeværeri i 1788 vist aldrig benyttet. Et Skibsbyggeri anlagdes i 1748 af Carl Wilder fra København; han købte et Hus ved Havnen, lejede to af Byens Pladser, som han med store Omkostninger opfyldte og hegnede med Pæleværker, og i Aarene til 1752, da Virksomheden atter ophørte, byggedes her to Fregatter og en Bregantin af tilsammen 373 Læsters Drægtighed. Endelig kan nævnes, at der i 1690 og 1736 fandtes 7 Vindmøller nord for Byen, og at der i Tiden 1712—1790 fandtes Tobaksplantager paa Byens Jorder.[20])

Byens Jorder gav stadig Anledning til Trætte. Efter Matrikelkommissionens Beregning 1681 beregnedes Lyngen saaledes,

at Køge By havde Ret til 50, Gammelkøgegaard til 45, Ølby til 80 og Ølsemagle til 60 Høveders Græsning. I 1729 indhegnede Bønderne — som tidligere forsøgt — hvad de mente var deres Parter af Fælleden, en Fremgangsmaade, som Højesteret i 1734 efter en Proces, der kostede Byen over 1000 Rdlr.,

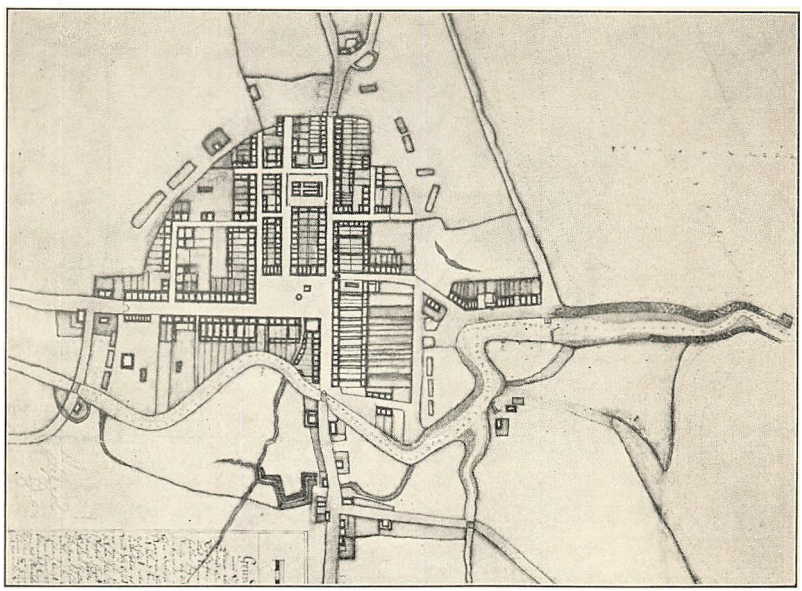

Køge, opmaalt af Søkortdirektør Jens Sørensen 1693.

dømte ulovlig. Først i 1769 blev Fælleden delt, og Køge Bys Part blev nu indhegnet og brugtes som Fælled for Borgerne, der betalte en vis Sum for hvert Kreatur, i 1784 saaledes 47½ Rdlr. for 134 Køer. Svineholdet i Køge var trods Regeringens Paabud en stor Plage for Byen; Svinene »indsniger sig i Folks Gaarde og Haver og gør megen Fortræd«, siger Magistraten i 1665; 1734 og 1764 sattes Straf for løse Svin i Gaderne; i 1778 trues endog med Konfiskation af løsgaaende Svin og Mulkt; men Uskikken vedblev, og alene i 1783 optoges 17 løse Svin paa Gaderne.[21])

Under Svenskekrigen var de 6 Boliger i »Steens Boder« blevet nedbrudt; de blev genopført i 1661 og i 1673 blev yderligere 3 andre Boder ombygget.[22]) Efter Krigen havde Fattigforstanderen Vanskeligheder med at faa indbetalt den Tiende, der var henlagt til Køges Fattige; senere var Tienden af Regeringen bortfæstet paa en for de Fattige ufordelagtig Maade, og i 1687 havde Køge *Fattigvæsen* mistet Tienden af Sørup i Magleby Sogn uden at faa Erstatning derfor. I 1712 fik Boderne Jernkakkelovne, dog ikke alle.

Til Bolig for »ærlige og uberygtede Borgerenker« gav Sara Hansdatter Kohl en aaben Gaard paa Fennediget; Fundatsen udstedtes i 1694 efter hendes Død af hendes fire Døtre, alle Enker, og der blev henlagt 200 Dlr. til Vedligeholdelsen af de i Gaarden indrettede fem Boliger. De forfaldt imidlertid helt, og erstattedes senere af en kommunal Enkestiftelse.

Fra 1783 fik Fattigfogderne af Byen hvert tredje Aar »en kulørt Vadmelskjole, underforet med Multum, samt en Lærreds ditto til Brug i Sommermaanederne, et Par Støvler og et Par Sko, en Hat og 1 à 2 Par uldne Strømper«; for at faa Pengene ind igen til Fattigkassen, »kunne Fattigfogderne paalægges daglig at bære i en om Livet hængende Rem en Bøsse, som de kunde præsentere Fremmede eller andre, som de mødte paa Gaden«. For at holde fremmede Betlere bort fra Byen foreslog Magistraten i 1788, at de skulde sættes i Halsjernet paa Torvet, naar de blev antruffet. Til Fattigvæsenet gaves ogsaa i denne Periode jævnlig Legater af Byens Borgere.

Med Byens *Latinskole* gik det efter Svenskekrigen stadig ned ad Bakke.[23]) I 1693 blev den af Biskop Jens Brochmand oprettede 3. Hørerplads nedlagt og Midlerne i Stedet henlagt til tre Disciples Understøttelse. I 1750 var Discipelantallet ved Skolen kun 20, i 1763 31 og i 1776 16; ialt regner man, at der fra Køge Latinskole er dimitteret halvfjerde Hundrede Studenter i de henved 250 Aar, den virkede. Fra 1764 fik Rektor Lov til at læse med Disciplene hjemme i sit eget Hus, »efterdi Skolen er saa ruineret og forfalden, at han ej længer kan taale at læse derudi«. Kirken havde Vedligeholdelsespligt, men ingen Midler til større Reparationer; derfor blev det i

1775 tilladt, at Skolen og den ligeledes forfaldne Klokkerbolig blev bortsolgt. Det følgende Aar blev Rektoren afskediget med sin fulde Løn i Pension og Skolen »indtil videre« nedlagt. Dette vakte Røre i Byen; man forsøgte paa forskellig Vis at faa Skolen genoprettet, men forgæves; heller ikke lykkedes

Medaille slagen til Minde om Sejren i Køge Bugt.

det at faa Skolens Kapitaler henlagt til Kirken; denne laante ganske vist Pengene, men maatte betale dem tilbage, og i 1807 blev Skolens samtlige Indtægter henlagt til de lærde Skolers almindelige Fond.

Nikolaj Kirke[24]) faar fra denne Tid sit Præg af de Epitafier, de fornemste Borgere lod ophænge i Kirken; de var jo ikke saa forgængelige som Gravstenene i Gulvfladen, der sledes af de tusind Fodtrin; flere af Epitafierne bærer dygtigt malede Portrætter. Kirken maatte paa Grund af Stormes og Vejrligets Indvirkning gentagne Gange underkastes Reparationer; en Hoved-

forbedring foretoges i 1670, hvorfor der blev udskrevet en Skat af Borgerne paa 584 Rdlr. Et søndre Vaabenhus blev opført i 1794, og der blev bygget private Gravkapeller derved i 1676, 1738 og 1778. Da Kirkens Midler altid har været ret ubetydelige, maatte Byen stadig ved hver større Reparation afholde Udgifterne, idet der blev stiftet Laan, som Byen afbetalte.

Klosterkirken var jo blevet nedrevet af Svenskerne og en Skanse anlagt i Stedet.[25]) Ved en Indsamling skaffedes i 1670'erne Midler til Kirkens Genopbygning; Voldgravene fyldtes med over 2000 Læs Sand og Jord. Kirken benyttedes kun en kort Tid til Gudstjeneste, og efter i henved 50 Aar at have staaet næsten ubenyttet blev den i stærkt forfalden Tilstand solgt for 60 Rdlr. Den var en tarvelig Bindingsværksbygning med 12 Vinduer og fladt malet Loft. Klosterhaven laa endnu øde hen i 1684, medens Kirkegaarden stadig blev benyttet; den var i 1780 hegnet med Grøfter, Tjørne- og Stengærder.

Til Sognekirken hørte fra gammel Tid Præsteboliger.[26]) Ogsaa de forfaldt og blev bortsolgt, Præsteboligen i Katekismusgaden i 1741 og Kapellanboligen i Kirkestræde i 1758. I Stedet fik Præsterne Huslejegodtgørelse af Kirken.

Raadhuset var stadig en af Byens fornemste Bygninger.[27]) I 1751 kaldtes det et »magnifique Raadhus«, og i »Danske Atlas« betegnes det som en ret herlig Bygning af gotisk Arkitektur. Det fik i Tidens Løb forskellige Reparationer og mindre Tilbygninger. Der omtales adskillige Gange Værelser, der stod til Kongens og Dronningens Disposition under deres Besøg i Staden. Raadhuskælderen var stadig forpagtet af Tolderne, dog ikke længer end til 1730; efter den Tid lejedes saa godt som hele Raadhuset ud til forskellige, Sagførere, Kirurger, Apotekere; men da det ikke mere lykkedes at faa bortlejet Raadhuset paa de sædvanlige Betingelser, blev det 1776 overladt til Byens Købmænd til Træskohandel! Paa denne Maade synes

Købmændene at have beholdt Raadhuset lige til 1820. Intet kan være mere betegnende for Forholdenes Udvikling i Byen end Raadhusets Skæbne.

Et Pust af store Begivenheder ramte Køge: i 1677, da Borgerne fra Land var Vidne til *Slaget i Køge Bugt* den 1. Juli, og i 1710, da paany en større Søkamp fandt Sted for

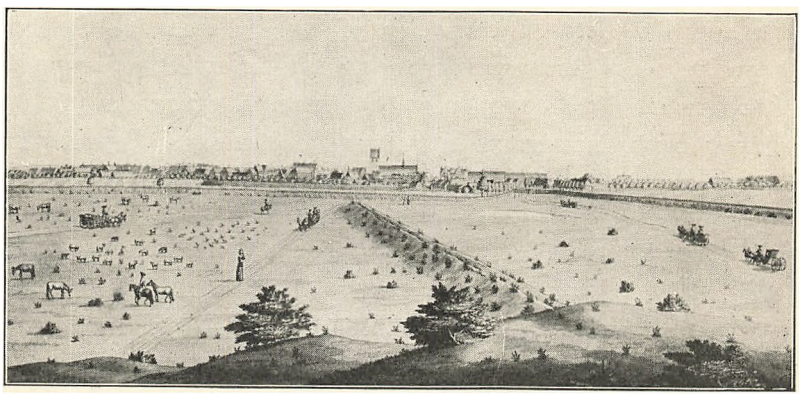

Prospekt af Køge set fra Syd 1753.

Borgernes Øjne den 4. Oktober, ved hvilken Lejlighed Ivar Huitfeldt ofrede sit og sine Mænds Liv for den danske Flaade.[28])

Fra 1660 til 1816 var Køge næsten uafbrudt *Garnisonsby*, og i den Anledning fik Byen flere Gange Indkvarteringshjælp af andre Købstæder. I 1693 synes der at have været Mudder i Geledderne i den kgl. Fodgarde, som da laa indkvarteret i Køge; der omtales en Bønskrivelse, som skulde brændes af Bøddelen i Byen.[29])

Køges *Befæstning*[30]) blev sløjfet i Tiden umiddelbart efter Svenskekrigen; men i den følgende Tid nævnes dog stadig Voldene som Lokaliteter. Lovporten omtales endnu i 1745, da den blev lukket for Passage. De sidste Rester af Voldene er vel først sløjfede i 1760'erne. Under den skaanske Krig fandtes der i 1675 en Bavn ved Nørreport og et Batteri ved Stranden, og under den store nordiske Krig var Borgerne i 1700 ogsaa

i Virksomhed ved Havnen; men »af Frygt for Fjenden« afbrændte de selv den første Bavn, og Aaret efter opkastedes af »Højfornødenhed« et Batteri ved Stranden. Vagthuset paa Torvet, der var ødelagt af Svenskerne, blev genopført og senere repareret i 1705; det synes at være forsvundet efter 1800.

Køges *Borgervæbning* fik i 1747 en ny Fane, og i 1750 udstedtes et Reglement, der i 1777 afløstes af et nyt, udarbejdet af fire af Korpsets Officerer »til at vedligeholde god Skik og Orden ved Køge Borgerkompagni og al Uorden at forekomme«. Brandvæsenet fik i 1730 en ny og mere tidssvarende Sprøjte, og efter Forordningen af 1761 om Købstædernes Brandvæsen var der givet detaillerede Bestemmelser for Slukningsvæsenet, suppleret i 1787 med nogle Regler af Borgmester Arff; paa dette Tidspunkt bestod Køges Slukningsredskaber af en stor Sprøjte med to Slanger og en Reserveslange, en Tønde med to Pumpestænger med vedhæftet Sæk, Hjul, Seletøj m. m.; dernæst en mindre Sprøjte med Slange, 24 Læderspande, 13 store Vandkar, 15 Bærestænger, Økser, Brandlygter, Brandhager, en Sluffe til Sprøjten, tre Haandsprøjter, seks Stiger af forskellig Længde. Korpset bestod af en Brandmester, en Sprøjtemester, tre Straalemestre, tre Assistenter og tre Vagthold à 7 Mand, hvortil kom Byens mandlige Borgere, der skulde give Møde i Ildebrandstilfælde som Brandmandskab. Offentlig Gadebelysning fik Køge i 1783, idet der blev anskaffet 5 Lygter, der blev opsat paa Hjørnehusene i Brogade og Nørregade og kun skulde brænde i Vintertiden; det var naturligvis Tranlygter.[31])

Der klagedes til Stadighed over de daarlige *Veje*, der førte til Køge, og som trods stadige Reparationer ikke blev væsentlig forbedrede. Broen over Aaen var brøstfældig i 1672 og maatte derfor repareres; det samme var Tilfældet i 1697, 1735—36 og 1751; Midlerne dertil fik man ved Skatteudskrivning og ved i 1741 at indføre Passagepenge, en Afgift af de Rejsende. I 1719 blev det tilladt at holde Broport aaben om Natten af

Hensyn til Omegnens syge, der skulde have Lægehjælp og Medikamenter fra Køge.[32])

Den første virkelige *Postordning* for Køge er fra Maj 1664, da Handelsmanden Johan Kohl af Generalpostmesteren fik

»Ulfeldts Gaard«, Nørregade 24.

Brev paa at indrette et rigtigt Postvæsen i Køge. I 1780'erne fik Køge en Postgaard, og der omtales Postmestre i Byen.[33])

I Byens *Retsvæsen* skete ingen væsentlige Ændringer. Kagen stod endnu paa Torvet til Skræk og Advarsel for mindre lovlydige Borgere. I 1695—96 blev den underkastet Reparation, blandt andet fik Natmanden 6 Mark for at rengøre den, afhugge og borttage Galgestøtterne; 1701 blev der opstillet en ny Gabestok og en »Justitspæl« til Afstraffelse af Soldaterne. I 1740 blev Natmanden og hans Hustru henrettet paa Kagen. Foruden Gabestokken ved Kagen fandtes der andre ved Portene; her omtales ogsaa Halsjern, anskaffet i 1693. Den spanske Kappe var ogsaa stadig et anvendt Straffemiddel; selv Bysvendene kom til at lide den Tort at bære den gennem Ga-

derne, da de i 1708 og 1751 havde vist sig efterladende og opsætsige.[34])

Svenskekrigene havde ødelagt Køge for lange Tider. Det følgende Aarhundrede viser en stadig Tilbagegang paa næsten alle vigtige Omraader. Køge var i denne Periode kun en betydningsløs Flække; men henimod Slutningen af det 18. Aarhundrede kommer der dog her som i andre Købstæder smaa, næsten umærkelige Tegn til, at Bunden er naaet og en svag Fremgang begyndt; disse Tegn blev tydeligere i den følgende Periode (til 1837).

MOD BEDRE TIDER 1787—1870.

OM Køge By udtalte dens Magistrat i 1790, at dér var ingen »udbygte Karnapper« paa Fortovene; derimod havde Handelsfolkene uden for deres Butikker anbragt skærmende Træskure, der ogsaa benyttedes til Oplagsrum. »Videre findes for nogle Huse Fortovene ganske indelukte med Stakit og Rækværker«. Endelig var der uden for Husene plantet Linde- og Kastanietræer. Alt dette maatte blive »til Vanzir for Byen og til Hinder og Indskrænkning saavel for Udsigten som Passagen, da Hovedgaderne paa sine Steder er saa smalle, at næppe mere end to Postvogne kan passere jævnsides«. Da disse Træskure desuden maatte frembyde en alvorlig Brandfare, vilde Magistraten have Fortovene ryddet; »Gaderne i Byen falder noget ujævne, men er dog fri for Huller«, hvilket var heldigt, da Køge ikke havde Penge til Gadernes Omlæggelse.[1])

En halv Snes Aar senere bundfælder en Rejsende sine Indtryk af Køge saaledes: »Denne Stad er at betragte som en gammel Jomfru imod en Ungdoms blomstrende Skønhed. Man ser en hel Del forældede Huse, imellem hvilke Raadstuen især udmærker sig saavel i Størrelse som i Forfaldenhed baade indvortes og udvortes«. Han havde fundet flere Besynderligheder i Staden, saaledes den »til megen Vansir paa dens store Torv endnu staaende faldefærdige Kag med sin gamle Kagmand og sit Ris«, og Byen havde ingen Skole og næsten ingen Skoleholder, kun een, som »skriver med venstre Haand og skriver elendigt«. Kirken finder han smuk, »men Orgelværket maadeligt«. »Hvad Køge Havn angaar, da er her aldeles ingen. Otte Baade og Pramme udgør den hele Flaade«; han nævner dog, at der nu var paatænkt at give Byen en Havn, og mener, at »Byens Opkomst ligger

netop i et saadant Værk«. Drikkevandet var maadeligt, Gaderne elendige indtil Farlighed, og Herberget i Byen uden Bekvemmelighed, medens et langt bedre laa uden for. Byen havde et »meget brilliant Skydeselskab, hvis Fuglestang staar ved det udenbys Værtshus«. Der var i Staden fem Købmænd, der drev »en god norsk Træ- og Bondehandel«. Han giver et urigtigt Borgertal, taler om Magistrat og Vægtere og savner offentlige Lygter. »Den største Virksomhed, her er, bestaar i 28 Skomageres, hvilke dog savner et godt Garveri«.[2])

I 1805 beskrev en anden Besøgende Køge saaledes: »Nu er dens Volde forsvundne og dens Handel kun en Skygge. Naar man undtager 3 Bygninger — Skydebanen, Borgmesterens Gaard og Raadhuset — er næsten alle de øvrige Gaarde og Huse uanselige. Paa de fleste findes Aarstal, og dette er næsten overalt fra 1530 indtil 1680.« Derved blev Byens Udseende »meget antikt«. Ved Enden af Staden var der anlagt en ny Stenbro, »som er ret smuk«. Køges Fattighospital kalder han en »sand Satire paa alle Hospitaler i Verden. Det er anlagt i Udkanten af Byen og bebos af 24 Lemmer«. Han sammenligner det med et stort og velindrettet Hundehus og beskriver det: »Man tænke sig en lang, omtrent 2½ Alen høj, hvid Mur, hvori der er gjort tolv Aabninger, igennem hvilke et Menneske med Nød og næppe og med krumbøjet Ryg kan krybe ind i et lille Rum, hvori der staar en Seng, et lille Bord og en Stol«. Han fandt dog Mænd og Kvinder paa 80 Aar og mere, »hvis Jernkonstitution trodsede den usunde Levemaade i disse Huller«. I Kirken havde han overværet en Gudstjeneste, hvor Præsten havde talt til omtrent ti Kirkegængere, skønt Kirken kunde rumme flere Hundrede«.[3])

Dette var Samtidens knusende Dom om den lille Købstad, hvor omkring 1820 endnu de fleste Bygninger var af Bindingsværk og kun paa een Etage.[4])

Helt retfærdig er Karakteristikken ikke. Køge var nu en By, der var i langsom, men sikker Fremgang. Det maales bl a. af *Indbyggertallet.* Medens det i 1769 naaede det laveste kendte Tal 1340, var det i 1787 1366 og steg yderligere til 1527 i 1801, til 1921 i 1834 og naaede i 1840 op paa 2086 Borgere.[5])

I Købstadstyrelsen fortsattes *Embedssammenlægningen.* Medens der i 1787 endnu havde været 3 Personer, der tilsammen bestred 9 Embeder, var der i 1807 kun een Person, der varetog ikke mindre end 7 Embeder, idet han baade var Borgmester, Byfoged, Byskriver, Birkefoged og Birkeskriver i Gammelkøge

Birk og Herredsfoged og Herredsskriver i Bjeverskov Herred; denne Ordning eksisterede endnu i 1847.[6])

Under Enevældens andet Reformarbejde blev der ogsaa tænkt paa at gøre noget for Styret af Byerne. Der fandt stadig en Udvikling Sted af den Faktor i Styrelsen, som repræsente-

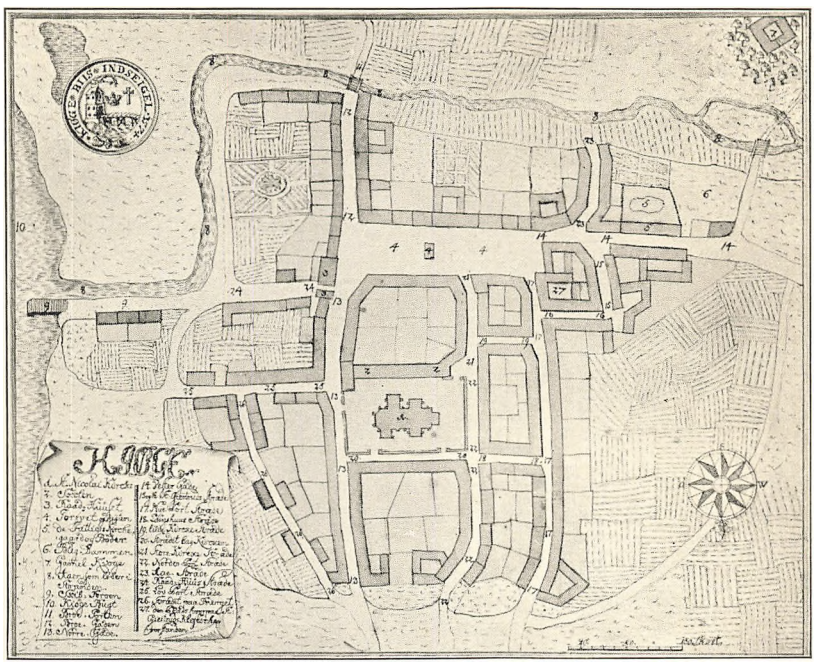

Køge Byplan, fra o. 1750, i »Frederik V's Atlas«. (Kgl. Bibliotek).

rede Borgerne, *de eligerede Borgere*, og disse virkede i et lykkeligt Samarbejde med Regeringen og med Stiftamtmændene, indtil Fremgangen for en Tid standsedes af Følgerne af Danmarks Deltagelse i Napoleonskrigene. Men da Revolutionen i 1830 fik Genklang i Danmark ved Indførelsen af de raadgivende Stænder, tog man atter Købstædernes Forhold op til Overvejelse; Resultatet blev Købstadloven af 1837.[7])

Næsten symbolsk, som et Tegn paa Borgerskabets fornyede stærke Deltagelse i Styrelsen, var det, at det store, men forfaldne *Raadhus* i 1803 fik en gennemgribende Ombygning. Og

som Vidnesbyrd om, at Borgerne selv havde faaet videre Interesser end det daglige Stræb, kan nævnes, at Byen i 1787 fik et »Conversationsselskab«, der senere under Navnet »Kjøge venskabelige Klub« forlængst har fejret sit 100-Aars Jubilæum. I 1830 fik Køge sin første Avis, »Kjøge Avis« eller »Fama«.[8])

Havnen begyndte nu atter at faa Betydning for Byen. I 1799—1807 blev der bygget en lang Havnedæmning paa Nordsiden af Aamundingen, hvorved Havnemundingen fik en mere sydøstlig Retning, og det søndre Bolværk blev sat 20 Alen sydligere end det gamle havde staaet; dette Bolværk blev i 1827 forlænget med en Mole paa 115 Alen, der senere yderligere er blevet forlænget; det nordre Bolværk fik senere en Mole paa ca. 150 Alen; Havnens Dybde siges i 1838 at være 9—10 Fod. I 1818 blev der ved Fennediget opført et Stenbolværk, nærmest som Beskyttelse af Aabredden. Med de nye Havneanlæg havde Køge paany Muligheder som Havneby; ogsaa her mærkedes, at en Fremgang var begyndt.[9])

I 1797 fik Køge Bevilling til at holde endnu et *Marked* foruden de to, den allerede fra gammel Tid havde Ret til; det nye Marked holdtes den 19. Maj. Initiativet hertil var taget af Skomagerlavet, der stadig vedblev at være Byens største Haandværkslav; som Medlemmer havde det i 1844 ikke færre end 44 Mestre og 5 Enker. I 1810 fik Byen et Glasværk, der laa paa Fennediget, men det var ikke i Brug i eet Aar, idet Ejeren døde, og Bygningerne blev nedrevet. I 1820 anlagdes en Stivelsesfabrik og i 1833 en Chokoladefabrik i Køge; men begge ophørte efter kort Tids Virksomhed; paa samme Maade gik det med en Papirfabrik (1848); en anden Papirfabrik, »Valdemarshaab«, oprettet 1844, fik varigere Betydning; men efter en Brand 1875 blev Bygningerne ikke genopført. I det hele maa det siges, at der i Køge var Initiativ nok, men at det skortede paa Midler til at gennemføre Planerne.[10])

Byens *Jorder* paa Lyngen brugtes som Fælled for Borgernes Kreaturer, indtil den vestre og søndre Side deraf i 1800 inddeltes i Parceller paa 4 Tdr. Land og bortforpagtedes; Af-

giften af disse Lodder udgjorde i 1815 næsten 400 Tdr. Byg, medens Græsningen paa den østre Del, der bibeholdtes som Fælled, indbragte Byen 1077 Rdlr. I 1831 blev alle disse Jorder delt i 3 lige store Marker, som særskilt indhegnedes, og

Skydeskive fra 1798. (Kjøge Museum).

hvoraf skiftevis de to Marker skulde bortforpagtes paa 6 Aar i Lodder paa 4 Tdr. Land.[11])

Fiskeri synes ikke at have været en Næringsvej, der har spillet nogen videre Rolle for Byen i ældre Tid. Ganske vist siges det, at Fangsten af Makrel, Torsk, Sild, Flyndere, Aborrer, Gedder o. s. v. var ret betydelig gennem hele det 18. Aarhundrede; men i Tiden omkring 1814 klagedes der over, at Fang-

sten næsten var ophørt, og der angives den mærkelige Grund, »at Kanonbaadene have bortskræmmet Fiskene«! Ved Aar 1820 bestod Fiskeriet mest i Aalefangst om Efteraaret under Stevns, og i 1832 omtales, at der fiskes Flyndere og Torsk i Havet, Gedder, Skaller, Aborrer og Strandkarper i Køge Aa; men begge de nævnte Aar var der kun 7—8 Familier i Byen, der ernærede sig ved Fiskeri.[12])

Ved Overgangen til den nye Tid fik Køge sit første *Penge-institut;* i 1836 oprettedes »Sparekassen for Kjøge og Omegn«; den havde indtil 1862 Kontor paa Raadhuset.[13])

Napoleonstidens *Krigsbegivenheder* kom ogsaa til at berøre Køge. Bekendt er det jo, at Englænderne den 29. August 1807 tilføjede det sjællandske Landeværn, der skulde undsætte København, et afgørende Nederlag i Slaget ved Køge Landevej, paa den aabne Sandslette umiddelbart Nord for Byen, hvorefter den engelske General Wellesley opslog sit Kvarter i Køge.[14]) En Skildring af selve Slaget giver den engelske General selv i en Rapport til sin Regering; den fandtes i Oversættelse i »Berlingske Tidende« allerede i Begyndelsen af Oktober samme Aar[15]) og lyder saaledes:

»Køge, den 29. August.

Mylord!

I Følge den Beslutning, jeg meldte Dem den 27de om Aftenen, marscherede jeg til Roskilde Kro og satte Oberst Neden ved Vallensbæk, og General Linsingen marscherede i Gaar Morges; ved disse forskellige Bevægelser blev hans Korps højre Fløj i Stedet for venstre. — Da jeg havde Aarsag til at tro, at Fjenden endnu stod ved Køge, besluttede jeg i Dag at angribe ham. Jeg aftalte med General Linsingen, at han skulde gaa over Køge Aa ved Lille Salby og omgaa Fjendens Venstre, medens jeg gik frem langs Søvejen til Køge og angreb ham forfra. — Begge Divisioner brød op i Morges og marscherede som sagt. Paa min Nærmelse til Køge fandt jeg Fjenden staa-

ende med Styrke Norden for Byen og Aaen, og en Kanonade begyndte paa mine forudsendte Husarpatrouiller; Fjenden havde 3 eller 4 regulære Batailloner stillet i een Linie med Kavalleri paa begge Fløje og, som det syntes, et stort Korps hin-

Skydeskive fra 1803. (Kjøge Museum).

sides Byen og Aaen. Paa den med General Linsingen aftalte Tid stillede jeg mit Infanteri i een Linie, Venstren mod Søen og to Husareskadroner paa Højren. Der havde været nogen tilsyneladende Bevægelse hos Fjenden mod hans Venstre, og da jeg ikke havde haft nogen Meddelelse fra General Linsingen og var ikke vis paa, at han havde passeret Aaen, troede jeg det bedst at gøre Angrebet troppevis (en echelon) fra Venstren af;

medens den 1ste Bataillon af det 95de og vort Artilleris Ild dækkede os. — Det tilfaldt det 92de Regiment at begynde dette Angreb, og det udførtes paa en mesterlig Maade og blev ligeledes vel understøttet af 52de og 43de Regiment; Fjenden trak sig snart tilbage til en Forskansning, han havde gjort foran en Lejr Norden for Køge, og viste en Agt med sit Kavalleri paa Strandsanden at hugge ind i Siden paa det 92de, naar dette angreb Forskansningen. Dette nødte mig til at flytte Oberst Nedens Husarer fra højre Fløj og at kaste det 43de Regiment i anden Linie, og derpaa tog det 92de Regiment Forskansningen og nødte Fjenden til at flygte i Uorden ind i Byen. Han forfulgtes straks i den skønneste Stilling af Oberst Neden og hans Husarer og af den 1ste Bataillon af det 95de og siden af mit Korpses hele Infanteri. Da vi satte over Aaen, fandt vi General Linsingens Korps paa vor Højre, som forenede sig med os i at forfølge Fjenden. — Generalmajor Ozhorken (Oxholm), den Næstkommanderende, der var Natten før stødt til Armeen fra de sydlige Øer, forsøgte at holde Stand ved Landsbyen Herfølge, men angrebes rask af Husarerne, som i Afdelinger var afsendt under Kaptajn Blaquiere og Kaptajn Cotton, og af en lille Afdeling af det 95de; og han nødtes til at overgive sig med Grev Wedel Jarlsberg, adskillige andre Officerer og 400 Mand. — Fjendens Tab har været meget stort; mange dræbtes, og vi har næsten 60 Officerer og 1100 Mand fangne. Paa deres Flugt slængte de Geværer og Klæder, og vi har faaet en Mængde Geværer. Jeg tror, vi har taget 10 Kanoner; men jeg har endnu ikke faaet Beretninger fra alle de Afdelinger, der forfølger. Jeg har ikke set General Linsingen, da han endnu er ude med sine Husarer; men jeg hører, at Fjenden har ødelagt Broerne ved Lille Salby, hvilket aarsagede Sinkelsen af hans Angreb paa deres Flanke. . . . Vi har taget en stor Mængde Krudt og andet Krigsforraad her i Byen. Jeg agter at fordærve det, hvis jeg ikke kan faa en Kaptajn paa et af Kongens Skibe til at tage det under Varetægt.

A. Wellesley.«

For Køge Bys Beboere maatte disse Krigsbegivenheder have været en stor Byrde. »Man tænke sig den store og aldeles uforberedte Indkvartering af Militær og Landeværn, Borgerne i de Dage blev belemret med. Uden forudgaaet Varsel maatte der ikke alene skaffes Plads til Logis, men tillige Fødevarer til det

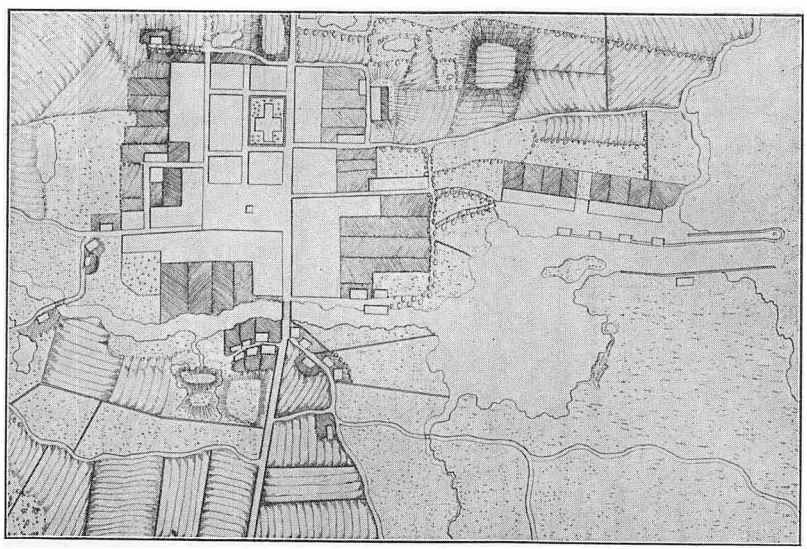

Køge Byplan 1810, maalt af N. Olsen. (Kjøge Museum).

til dels hungrige Mandskab, som tilførtes Byen. Indbyggernes Antal var kun lidet over 1600 (i 1801 1527) og af disse var der, foruden de faa Embedsmænd, kun omtrent 140 Borgere. Ved Kampens Begyndelse var alle i største Uro for dens Udfald, og ved de første Troppers Flugt grebes de af Skræk og Forvirring. Det flygtende Landeværn løb ind i Husene og fra Døre og Vinduer fyrede paa Fjenden med velrettede Skud. Fjenden gjorde ogsaa Gengæld ved at tilføje Beboerne Tab og Skade. Blandt andet trængte et Par Englændere ind i Prokurator Bendix Kamphøveners Bolig, hvor de plyndrede og ødelagde en Del af hans værdifulde Papirer og Bøger.«

Aaret efter fik Byen Tilladelse til paa egen Bekostning at bygge et Flaadebatteri, idet Regeringen overlod Byen fire 12-

pundige Kanoner med den nødvendige Ammunition fra Arsenalet paa Holmen. Batteriet, der tildels tilvejebragtes ved frivillige Bidrag, kostede ialt 3260 Rdlr., men blev efter Krigens Slutning i 1814 solgt for 3197 Rdlr.[16])

Under de urolige Forhold i Aarene efter 1800 kom der Liv i Stadens egen »Hær«, *Borgervæbningen.* Den bestod i 1803 af et Jægerkorps, unge Haandværkssvende, ialt 28 under Kommando af en Underofficer, og et Infanterikorps i to Afdelinger. 1. Afdeling bestod af 4 Officerer, 9 Underofficerer, 1 Tambour, 90 Borgere under 50 Aar og 30 over denne Alder. Uniformen for denne Afdeling var trekantet Hat »uden Tresse eller anden Zirat«, men med gul Kokarde, lang blaa Kjole med røde Opslag og Rabatter og gule Knapper, hvid Undermundering, lange Bukser, korte Støvler, Bandolér med Patrontaske og Sabel. I 2. Afdeling, der vist kun var Reserve, var der 139 Mand, hvoraf kun de 26 havde Uniform: grøn Trøje, hvide »Overbukser« og rund Hat med grøn Fischu. I 1807 mistede Korpset ved Englændernes Indfald dets Vaaben — hvorledes vides ikke — men kort efter oprettedes *et borgerligt Artillerikorps* i Køge. Det var paa 62 Mand under Kommando af 1 Kaptajn, 1 Løjtnant og 6 Underofficerer, og fra det kongelige Arsenal udleveredes til dets Brug to 3-pundige Kanoner med Ammunitionsvogne samt 60 Sabler, og i den følgende Tid inspicerede Frederik VI gentagne Gange Korpsets Øvelser. Tid efter anden ophørte dog Borgervæbningens Øvelser, Vaabnene blev fordret tilbageleveret, og i April 1838 blev Stadens militære Korps ophævet. Da var Byens »Corps de guarde« allerede nedrevet.[17])

Køges *Fattigvæsen* blev i denne Periode omordnet i Overensstemmelse med Fattigreglementet af 5. Juli 1803. Desuden blev der fra 1. Januar 1824 oprettet »en Arbejdsanstalt for Distriktets under offentlig Forsørgelse antagne Fattige«, ialt 70—80 Personer, som det blev tilladt at samle i et Arbejdshus, hvor de til Gengæld for deres Underhold blev sat til at karte, spinde,

væve og lignende. Anstalten fik til Huse i den Byen tilhørende Magasinbygning paa Nørregade, der tidligere havde været brugt til Rytterikaserne. I Arbejdshuset fremstilledes især Gulvtæppetøj, saaledes i 1832 1600 Alen foruden lidt Klæde. Til Fattigvæsenet og beslægtede Formaal blev ogsaa i denne

Silhuet af Farver Rasmussen med Familie. (Kjøge Museum).

Periode henlagt forskellige Legatkapitaler; nævnes kan saaledes et af Forligelseskommissær Tøxen og Hustru i 1826 stiftet Legat for værdige og trængende Enker.[18])

Skolevæsenet i Køge blev endeligt ordnet i 1808, og Undervisningen i den nuværende Borgerskole tog sin Begyndelse i November samme Aar med 68 Elever, hvoraf nogle var 15—16 Aar gamle; Skolen havde til Huse i den gamle Præsteresidens, som Skolebestyrelsen efter 12 Aars Lejemaal købte i December 1820. Skolen fik Midler ved Laan fra den nedlagte Latinskoles Kapital, og i December 1821 fik Skolen som Gave fra

Direktionen for Universitetet og de lærde Skoler det Beløb, som private i sin Tid havde henlagt til Latinskolen, ialt 4315⅓ Rdlr. Sølv. Skolen blev derefter i det følgende Aar omorganiseret og dens Bygning udvidet og ombygget, idet Omkostningerne herved afholdtes af Skolens Kapital. Skolen havde da 2 Lærere, hvortil i 1824 føjedes en tredje, der tillige skulde være Organist ved Kirken. I 1832 skænkede Forligelseskommissær Th. Tøxen en Kapital paa 15,000 Rdlr. til Skolevæsenet, hvoraf Renten ikke blot skulde anvendes til Bedste for den almindelige Borgerskole, men tillige til Oprettelse af en Skole, hvor der skulde gives Børnene en mere omfattende Undervisning, en Bestemmelse, der skete Fyldest i 1857.[19])

Aarene 1787—1837 havde paa saa mange Maader vist sig at være en Tid, der mindre var en Fortsættelse af det forbigangne end en Tid, hvor meget pegede mod Fremtiden. Næsten symbolsk er det netop i disse Aar, at Køge Kag og den spanske Kappe forsvinder.[20]) En anden og en mere human Tankegang havde sejret, og med Nedrivelsen af Køge Kag jordedes et fattigt og trist Kapitel af Køges egen Historie.

Ved Forordningen af 24. Oktober 1837 blev der ved Samvirken mellem Regeringen og de raadgivende Provinsialstænder gjort et stort Skridt til Udvikling af en demokratisk *Kommunalforfatning* for Byernes Vedkommende. Borgerne fik Indflydelse paa Byens Styrelse dels gennem et folkevalgt Byraad, dels ved at en eller to Borgerrepræsentanter fik Sæde i Magistraten, hvor Flertallet dog stadig var kongevalgte Embedsmænd. Valgretten til Byraadet var lige for alle næringsdrivende Borgere og Grundejere, dog begrænset ved en Census.

Inden Forordningen kunde træde i Kraft, skulde der for de enkelte Købstæder fastsættes nærmere Regler ved et saakaldt Regulativ. For Køges Vedkommende blev der saaledes fastslaaet, at Byraadet skulde være paa 9 Medlemmer, at Census

for Grundejere skulde være 1000 Rdlr., og at Byen skulde have en særlig Ligningskommission.[21])

Der er ingen Tvivl om, at den nye Købstadlov bragte et betydeligt Opsving i Byens kommunale Liv, her som andre Steder. Interessen, der var vakt hos Borgerne, maales ved den livlige Deltagelse i de første Valg. Tidens Politik, Liberalismen, skabte et Grundlag for et lykkeligt og frugtbart Samarbejde mellem Embedsmændene i Byen og Borgerne.[22])

En samtidig har givet os sine Indtryk af Køge, som Byen saa ud i 1850erne; det var ham, der mange Aar tidligere, i 1805, havde været i Staden, og han giver flere Udtryk for sin Forundring over, i hvor høj Grad Byen havde ændret sig.

»Tilstanden i bemeldte By nu og da er saa forskellig, at man maa studse derved. Allerede ved Ølby Bom, hvor Byens Grund begynder, overraskedes jeg ved et stort Fabriksanlæg, som det velvilligen tillodes mig at tage i Øjesyn. Den driftige og dygtige Mand, Hr. F. L. Culmsee, har her anlagt en Papirfabrik, som aarligen er udvidet, saa at den nu arbejder med en Vejrmølle og to Dampmaskiner og beskæftiger en stor Mængde Mennesker, der har nette Boliger paa Stedet. Da jeg sidste Gang betragtede denne Plet, da gav den næppe saa megen Grøde, at det nøjsomme Faar kunde græsse her, og nu giver den samme Plet Underhold til mange Mennesker«.

»Alt som jeg kom lidt nærmere til Byen, saa jeg til min Forundring endnu en Papirmølle; denne arbejder efter en mere indskrænket Maalestok, hvorved dog ogsaa nogle Familier finder Udkomme. Den forrige nærmest ved Byen liggende hollandske Mølle nedbrændte for et Par Aar siden, og en ny og smuk Mølle har rejst sig paa dens Ruiner. Ved Indkørselen til selve Byen standsede jeg ved en ualmindelig stor grundmuret Bygning paa den vestre Side af Landevejen«; Forfatteren har her set Velgørenhedsselskabets Stiftelse.

»Jeg kørte nu op ad Hovedgaden og overraskedes ved at finde den godt brolagt, forsynet med Fortove og Bardursten samt komplette københavnske Gadelygter med Reverberer. Vel var Lygterne anbragt lidt langt fra hverandre; men det maa jo allerede have været vanskeligt nok for saa lille en Kommune at skaffe alt dette til Veje. Ligeledes bemærkede jeg med Glæde ... at der er fremstaaet et stort Antal nye Bygninger, hvorved Byens Udseende stedse vinder. Saaledes er ogsaa den Gaard, hvori Tapeterne vævedes, ombygget efter Nu-

tidens Brug. Dog forekommer det mig, at der med Hensyn til Smagen i disse ny eller forandrede Bygninger endnu er meget at ønske.«

»Ved at gaa ned ad Havnen til, bemærkede jeg, at Raadstuen omtrent var uforandret, som jeg saa den Aaret efter dens Ombygning. Dens urigtige Forhold er desværre saa iøjnefaldende, at jeg ikke behøver at paapege dem. Den ene Gadedør, som slet ikke lignede den anden, var man Gudskelov netop i Færd med at borttage. Det vil dog hjælpe saa meget paa Regelmæssigheden. Ved Siden af Raadstuen, i Gaden ned ad Stranden til, stod et nyt Sprøjtehus under Bygning, som sikkert vil blive bekvemt og hensigtsmæssigt. Jeg besaa med det samme Byens Brandredskaber, som i Sandhed er et talende Vidnesbyrd om vedkommendes Dygtighed og Omhu. 4 saa godt som ganske nye Sprøjter, velforsynede med alle fornødne Rekvisiter og deriblandt den ene paa en bekvemt indrettet Vogn, saa at man blot behøver at spænde Hestene for, naar Ildebrand i Omegnen kræver det, er virkelig meget for en By som Køge.«

»Vi nærmede os nu til Havnen ad en vel brolagt Kørevej, og her fik jeg først Øjnene rigtigt op for det Opsving, som Byen har taget i den sidste Snes Aar. Ved de vel vedligeholdte Bolværker og Slæbesteder laa Skib paa Skib, og den store Havneplads laa fuldt af Tømmer, Sten og andre Varer. Liv og Virksomhed viste sig overalt, og her udføres nu imellem 100 og 120,000 Tønder Sæd aarlig. Desuden slæber 3 Fragtmænd ugentlig 2 Gange Varer fra København og har saa meget at bestille, at de synes paa Veje til at blive velhavende Folk. En Toldkammerbygning er opført til stor Bekvemmelighed for Skipperne og de handlende. Yderst paa Havnepladsen er anlagt et Kalkbrænderi, som skal have god Afsætning. ... Paa den søndre Side af Havnen saa jeg med Glæde et Lygtefyr, hvis Gavnlighed i de mørke Efteraars- og Vinternætter er ubestridelig. Derimod erfarede jeg, at det i sin Tid saa meget feterede Skyttelav er gaaet til sine Fædre tillige med Abbedissen paa Vallø.«

»Den tilstøvede og lidet hyggelige Kirke stod endnu fast i Erindringen fra mit første Besøg, og nu traadte jeg ind i et lyst, propert og i enhver Henseende Ærefrygt paabydende Gudshus, hvor saa at sige alt det stødende og vanzirende var borttaget og meget nyt og hensigtsmæssigt anbragt.« Forfatteren omtaler Skolevæsenet og nævner i den Forbindelse Legatstifteren Thomas Tøxens Gavmildhed, og endelig meddeler han, at de gamle Steens Boder var blevet nedrevet og flyttet til Fennediget, og at »Indvaanertallet i Køge Købstad, som i 1805 vel næppe kunde anslaas til mere end 12 à 1400, var ved sidste Folketælling 2430. Byen har nu 3 Læger og 2 Sagførere, før kun

een af hver. Befordringsvæsenet er nu overdraget til 1 Mand, i Stedet for at det forhen var delt mellem mange. Det første er naturligvis meget at foretrække. Byen har et Bogtrykkeri og sin egen Avis.« Forfatterens Totalindtryk af Køge var »velgørende og behageligt«, hvilket glædede ham saa meget mere, som han altid tidligere havde hørt Byen omtalt som »et Hundehul«.[23])

Køges *Indbyggertal*, der i 1840 var 2086, steg i denne Periode stadig, saaledes at det i 1850 havde naaet en Størrelse af 2436, i 1855 2659, i 1860 2751 og i 1870 3097.[24]) Der var saaledes i de tredive Aar en Stigning i Byens Indbyggertal paa henved 50 Procent.

Havnen blev i 1838 og flere Gange i de følgende Aar underkastet Reparationer og mindre Udvidelser. Gavnlig for Køges Handel med Oplandet var det, at Konsumtionen eller Accisen blev afskaffet i Begyndelsen af Aaret 1851 som Følge af Grundlovens Løfteparagraf om Erhvervsfrihed; af Byens tre gamle Acciseboder er kun bevaret den ene, den ved Nørreport. Derimod betød Næringsloven af 29. December 1857 for Køge, at Byens Opland i de følgende Aar stadig blev formindsket, idet der i 2 Mils Afstand fra Byen oprettedes adskillige Købmandsforretninger, der tog Handelen fra Køges egne Handlende. I 1867 fik Byen sin Handelsforening i Lighed med de fleste andre Købstæder.[25])

Ogsaa Haandværkerne i Køge organiserede sig i disse Aar. Den 24. Januar 1847 stiftedes Borger- og Haandværkerforeningen; Initiativet dertil toges af Tømrermester Jens Willadsen Blume og Snedkermester Momme Petersen, og Foreningens Formaal var at faa oprettet en Haandværkerskole i Køge med Københavns tekniske Skole som Mønster; Skolen aabnedes allerede i Maj samme Aar, og Undervisningsfagene var: Retskrivning, Regning, Tegning og Fysik. Skolen fik betydelige Tilskud fra det Rejersenske Fond, og virkede til megen Gavn for Byens Haandværkerstand.

Paa Prinsesse Alexandras Bryllupsdag den 10. Marts 1863 blev der under Borger- og Haandværkerforeningen stiftet en

særlig Forening, »Alexandraforeningen«, hvis Formaal var at faa opført en Stiftelse til Friboliger eller billige Lejeboliger for værdige og trængende Medlemmer af Haandværkerforeningen eller deres Enker. Midlerne hertil, 24,000 Kr., tilvejebragtes for Halvdelens Vedkommende ved Bazarer, Gaver og Tilskud, medens Resten opnaaedes som et Prioritetslaan, og i Oktober 1876 blev Stiftelsen indviet.

Køges Haandværkerlav blev alle ophævede efter Næringsloven af 1857, dog med Undtagelse af det gamle Skomagerlav, Køges ældste og længst bestaaende Lav. Det omfattede i 1844 ialt 44 Mestre og 5 Enker.[26])

Borgernes Driftighed gav sig stadig Udslag i Oprettelsen af Fabriksvirksomheder. Nævnes kan H. Chr. Hansen & Søns Jernstøberi og Maskinfabrik, anlagt i 1842, og de to Papirfabrikker. Den ene var den foran nævnte Fabrik »Valdemarshaab«, anlagt af F. L. Culmsee i Henhold til en kongelig Bevilling af 1844; han gik imidlertid fallit i 1854; men Driften blev fortsat af andre, indtil Fabrikken i 1875 nedbrændte og ikke senere blev genopført. Ogsaa den anden Papirfabrik, der var anlagt af Konsul O. H. Zoffmann i 1848, fik en krank Skæbne, idet den maatte standse i 1866. I 1850 anlagde F. C. Clemmensen sin senere saa bekendte Tobaksfabrik, og i disse Aar fik Køge ogsaa en Dampmølle og et Skibsværft; dettes første Nybygning — en Skonnert — løb af Stabelen i 1866.[27]) Byens eneste Pengeinstitut, »Sparekassen for Kjøge og Omegn«, fik i 1862 sin egen Ejendom i Brogade og ved Udgangen af Aaret 1869 indestod der paa Interessenternes Konti ialt 910,790 Rdlr., og Sparekassen havde i opsparet Kapital (Reservefondet) 63,303 Rdlr.[28])

Begivenhederne i 1848 satte ogsaa deres Spor i Køge. En samtidig fortæller, »hvorledes der ved Sammenskud af Penge blev anskaffet kasserede Geværer fra Tøjhuset i København, hvorledes der paa Lyngen uden for Broport blev gaaet og løbet, sigtet og fyret, alt med en Iver, der var beundringsværdig«;

Formaalet var at møde Fjenden, hvis han skulde finde paa at gaa i Land i Barkasser; men »der kom ingen Barkasser, og der gaves altsaa ingen Lejlighed til at køle Modet«.[29])

I Henhold til det Reglement af 20. December 1838, hvorved Byens Styrelse i Følge Købstadforordningen af 1837 skulde

Skomagerlaugets Lade fra Frederik VI's Tid. (Kjøge Museum).

ordnes, blev der i Køge oprettet et Brandkorps, der blev sat i Forbindelse med et Politikorps. Der blev ansat en Kaptajn, assisteret af en Premierløjtnant som Vandinspektør, og Sekondløjtnanter ved Sprøjterne samt de fornødne Underofficerer. Til at afgøre Brandvæsenets Sager blev der nedsat en Brandkommission eller Brandret, bestaaende af Politimesteren, Kaptajnen og to Officerer. Officerernes Uniform var lysegraa Kjole med sorte Opslag, Rabatter og Krave med hvid Kant, gule Knapper, hvidt Foer, lysegraa Benklæder, hvid Vest og sort trekantet Filthat med hvid Fjer og gul Top, Sidegevær og Distinktioner

som for Officererne i Købstædernes Borgervæbning. Underofficererne havde sort rund Hat med gul Top, sort Kokarde og gul Snor. For de menige ved Politikorpset var Uniformen røde Kjoler og store trekantede Hatte. I 1854 ændredes Uniformerne; alle i Brandkorpset, Officerer og Underofficerer saavel som menige fik blaa Vaabenfrakke med gule Knapper, en Uniform, der brugtes de følgende Aartier igennem.[30])

Gadebelysning havde Køge først faaet efter 1820; men, som vi saa foran, kunde Byens Gadelygter dog endnu i 1852 afgive Stof til Beundring for fremmede, der besøgte Køge. Da der i 1867 blev opført et Gasværk i Byen, fulgte naturligt deraf, at man gik over til Gasbelysning ogsaa paa Gaderne. De første Gaslys i Køge tændtes den 8. November 1867.[31])

Mod Forholdene i Steens Boder i Vestergade blev der i denne Periode rettet en Kritik, der førte til en Ændring. Bygningen laa, hvor nu Klosterkirkegaardens nordre Mur staar; den var 78 Alen lang og 10 Alen bred (udvendigt Maal) og havde kun een Etage. Alle Dørene i Boderne vendte ud til Gaden og bar Numrene 1—12; gennem den lave buede Indgangsdør kom man ind i det lille Køkken, der var brolagt med Rullesten. Her var der ikke andet Lys end det, som kom igennem Døren enten til Gaden eller til Bagstuen. Gennem en Dør, der var saa lav, at man maatte bukke sig for ikke at støde Hovedet imod, kom man fra Køkkenet ind i den meget trange Bagstue, der vendte lige mod Syd, ud til Kirkegaarden. Denne Stue var den egentlige Lejlighed for de to Beboere; megen Plads var der ikke, for fra Loft til Gulv var der kun tre Alen, og Sengene, der efter Tidens Skik var temmelig store, optog en overvejende Del af Gulvarealet.

I Anledning af den Koleraepidemi, der i 1853 hærgede Hovedstaden og de fleste af Købstæderne, blev Opmærksomheden henledt paa Forholdene i Fattighusene og Hospitalerne, og i Begyndelsen af August optog Hovedstadsbladet »Fædrelandet« en Korrespondance fra Østsjælland, hvori der rettedes et Angreb paa Køge Kommune paa Grund af Forholdene i Steens

Boder. Ud fra den Betragtning, at det var »Kommunens hellige Pligt at opretholde de menneskekærlige Stiftelser, som en kristelig Fortid har efterladt til Trængendes Husvalelse, uafhængige af det offentlige Fattigvæsen«, siges:

»Et især i nærværende Tid paafaldende Eksempel paa en

Nørregade 10. Ældre Fotografi.

Kommunes Ligegyldighed i denne Henseende bør offentlig paatales. Naar man rejser gennem Køge, stødes Øjet ved en lang, men meget lav grundmuret Bygning med smaa Døre, men uden Vinduer til Gaden, og med takket Gavl, der minder om en meget gammel Tid. Det er de saakaldte Sten-Boder, 12 Værelser, hvert med eet Vindue ud til Klosterkirkegaarden. Disse Boliger er egentlig Jordkældere uden Luft og Lys og beboes ikke alene af enkelte Fattige, men af Familier med Børn.

De har fælles Køkken, men ingen Gaards- eller Haveplads, og kun for deres Øjne — deres egne Grave. Vistnok er det slette og usunde Boliger; men saaledes maa de Fattige jo allevegne finde sig i at blive sammenpakkede, tænkte vi, og med et stille Suk vilde vi have rejst forbi, dersom vi ikke havde faaet en Oplysning om denne Fattigbolig af en saadan Beskaffenhed, at vi tror, det er vor Skyldighed at røre ved Sagen, da der efter vor Formening er sket en fundatsstridig Anvendelse af en velgørende Stiftelse, ved at lade dens Midler flyde ind i Fattigkassen og saaledes komme Kommunen til Gode ved en betydelig Besparelse i Paaligningen, i Stedet for at Stiftelsen skulde selvstændig være bestyret som et Asyl for værdige Trængende«.

Derefter gør Indsenderen Rede for Raadmand Steens, Frederik II.s og Borgmester Peder Pedersens Gaver til Stiftelsen, og han fortsætter:

»Hvorfor er ikke for længe siden af Stiftets Øvrighed krævet Beretning om denne Stiftelse; hvorfor er det ikke blevet paaanket, at Stiftelsens Formue er blevet en Indtægt for det offentlige Fattigvæsen, og hvorfor er ikke noget af denne betydelige Indtægt anvendt til at ombygge og forbedre Stiftelsens Bygning, der i disse tre Hundrede Aar er sunket ned i Jorden, saa at Boligen er blevet en mørk og fugtig Kælder? Hvilken Kapital er ikke tabt for Stiftelsen, naar man tænker Tiendens Overskud, fraregnet den Understøttelse, Stiftelsens Fattige har modtaget af det offentlige Fattigvæsen! Hvor kunde ikke de mørke Værelser være blevet forvandlet til lyse og sunde Bopæle, hvis fattige Beboere, værdige, forarmede Borgere af Køge, kunde anstændigt forsørges! Dette kan vel næppe ske uden en betydelig Bekostning; men Kommunen har saa stor Gæld til Stiftelsen, at den maa anses fuldkommen pligtig til at paatage sig ikke blot Ombygningen, men Anskaffelsen af fornødent Inventarium af Møbler, Senge o. s. v.«

Uretten burde gøres god igen, og Stiftamtmand Tetens opfordredes til at »undersøge denne Sag snarest muligt og fore-

løbig give Befaling til, at disse usunde Jordkældere straks ryddes, og de derværende Beboere andensteds anbringes; og vi har den Tillid til den ovennævnte Embedsmands Virksomhed, at Steens-Boder i Køge vil i Fremtiden blive et hæderligt Hospital under særegen Bestyrelse, afsondret fra Byens offentlige

Indgangen til Assistenskirkegaarden i Kirkestræde.

Fattigforsørgelse. Det være da en god Frugt af den onde Kolera!«

Et Par Uger senere kunde »Fædrelandet« offentliggøre en Indberetning fra Stiftamtmanden af 16. August til Justitsministeriet om de Foranstaltninger, der i Københavns og Gamle Roskilde Amter var truffet i Anledning af Koleraen; heri nævnes, at der paa Grund af den i Bladet rejste Kritik var sendt en Skrivelse fra Direktionen for Amtets Købstæders Fattigvæsen til Køge Fattigkommission om, at denne foreløbig skulde afhjælpe de Mangler, der fandtes ved de kritiserede Boliger, og afgive en Erklæring til Amtet om Stiftelsen og dens Dotationers Forhold til Byens Fattigvæsen.

»Fædrelandet«s Artikel var blevet genoptrykt i Byens eget

Blad, og Kritiken frugtede. Sagen kom for i Borgerrepræsentationen i Oktober samme Aar, og i November blev der nedsat et Udvalg, der skulde udarbejde Forslag til en ny Bygnings Opførelse. I 1857 blev de gamle Boder nedbrudt, efter at der Aaret i Forvejen var blevet opført nye Bygninger paa Fennediget. De nye »Steens Boder« var en pæn grundmuret Bygning, i hvis Midte, der fandtes to lange Korridorer, hvorfra man kom ind i hyggelige, rummelige Værelser, der med tilhørende Køkkener dannede Lejligheder for 12 Par gamle værdige trængende.[32])

Den 28. Januar 1839 stiftedes »Det borgerlige Velgørenheds-Selskab«; det opførte i 1847 en Stiftelse ved Nørreport med 12 Lejligheder, hvoraf en Del var Friboliger; Selskabet modtog i Tidens Løb ret betydelige Legatkapitaler fra Privatpersoner og Institutioner. Den 16. November 1856 indviedes Køges Børneasyl, der fik til Huse i Kirkestræde.[33])

Køges *Skolevæsen* fik i disse Aar den værdifulde Forøgelse, som var muliggjort ved Th. Tøxens Dotation i 1832; da Kapitalen var vokset tilstrækkeligt, indstillede Skolebestyrelsen, at der uden for Nørreport blev opført en Realskole, »Tøxens Skole«; Ministeriet billigede Tanken, og den 4. Februar 1859 indviedes Skolen, hvis Lærerpersonale oprindelig var: en Overlærer, to Lærere og en Lærerinde; dette Personale er senere udvidet. Tøxen naaede ikke selv at se Frugten af sin Gave, idet han døde i 1845.[34])

Ved *Sognekirken* skete en Række mindre Restaurationer i disse Aar. Et nyt Orgel blev anskaffet i 1850 for Midler, der var skænket Kirken af Th. Tøxen. I 1853 blev det von Ostenske Gravkapel Nord for Indgangen i Taarnet omdannet til Ligkapel ved Kirken, og i 1851 var en Del af Kirkens Epitafier og et Par mindre Pulpiturer blevet fjernet, medens Koret havde faaet nyt Gulv af røde og hvide Fliser. Det søndre Vaabenhus blev indrettet i 1867, da man nedrev et ældre, der var beliggende noget nærmere Taarnet.[35])

I Aaret 1864 blev den gamle Kirkegaard omkring Nikolaj Kirke nedlagt, og Byen skænkede samme Aar Kirken et Jordstykke paa godt 2000 Kvadratalen til en Assistenskirkegaard, der blev indhegnet med en Mur og indviet den 30. Maj 1864; den viste sig meget hurtig at være utilstrækkelig.[36])

Et udmærket Tværsnit af Køge omkring 1860 giver Oplysningerne i den ældste Udgave af Trap: Danmark fra 1858.[37]) Byen havde da en Udstrækning af 1600 Alen i Længden og 900 Alen i Bredden; Gadernes Antal var 14, og Byen rummede 257 brandforsikrede Grundejendomme. Byens Jorder var udskiftede og var ialt paa 362 Tdr. Land, medens Byens og Landdistriktets samlede Areal var 1328 Tdr. Land, vurderet til 91 Tdr. Hartkorn. Landdistriktet bestod af Gammelkøgegaard med nogle faa Huse i Ramsø Herred i Københavns Amt, samt af Byerne Gammelkøge og Sønderkøge i Bjeverskov Herred i Præstø Amt; Køge Aa dannede Skellet mellem de to Amter. Landdistriktet havde intet særligt Sogneforstanderskab eller anden Bestyrelse, men havde Skole- og Fattigvæsen fælles med Køge, idet det var repræsenteret i Byens Skole- og Fattigkommissioner ved et Medlem, valgt af Distriktets Beboere, og Distriktet bidrog til Skolens og Fattigvæsenets Udgifter med $^1/_9$.

Kirken, der siges at være omgivet af en smuk, skyggefuld Kirkegaard, ejede ca. 7000 Rigsdaler, som for største Delen hidrørte fra en Gave i 1826 fra Købmand Th. Tøxen og Hustru. Det nævnes, at Steens Boder vilde blive nedrevet, og at i Stedet en ny Bygning i 1856 var rejst ved Fennediget ved Aaen.

Til de 2659 Indbyggere, Folketællingen i 1855 havde konstateret i selve Byen, kom Landdistriktets 304 Indvaanere. Det udtales, at Køge hørte til de Byer, der i de nærmest foregaaende Aar havde hævet sig i ikke ringe Grad saavel i kommerciel som i industriel Henseende. Hvad Handelen angik, var det kun de sværere Varer, der søværts indførtes fra Udlandet, medens de lettere hentedes fra Hovedstaden. I 1855 fortoldedes

der i Køge 1651 Tdr. Salt, 971 Læster og 153,000 Kubikfod Trælast, ca. 200 Skippund Jern og 23,000 Tdr. Stenkul. Fra Køge udførtes samme Aar ad Søvejen 127,000 Tdr. Korn, hvoraf 20,500 Tdr. til København og 4500 Tdr. til Hertugdømmerne, Resten til England, Norge og Holland. Det maa dog bemærkes, at en stor Del af Kornudførslen skete for Ringstedkøbmænds Regning; de ejede i Køge flere Pakhuse. I Byen var 7 Skibe paa ialt 53 Læsters Drægtighed hjemmehørende, medens 511 Skibe i 1855 lagde ind i Havnen; i 1830 var det aarlige Antal af indpasserede Skibe kun ca. 100. Byen havde 6 Markeder aarlig. Af industrielle Anlæg nævnedes i Beretningerne for 1854: 7 Bomuldsvæverier med en aarlig Produktion af ialt 13—14,000 Alen Tøj, 1 Naalefabrik, der aarlig brugte 700 Pund Jerntraad og 2000 Pund Messingtraad, 2 Papirfabrikker med en aarlig Produktion paa tilsammen 100,000 Ris Papir og 15—1600 Bundt Pap, 1 Tobaksfabrik, der aarlig producerede 40,000 Pund Tobak; 1 Eddikebryggeri fabrikerede aarlig 17—18,000 Potter Eddike, 1 Kalkbrænderi 2000 Tdr. Kalk, 2 Teglværker tilsammen ca. 2 Mill. Sten; desuden fandtes i Byen 1 Baandfabrik, 1 Klædefabrik og 1 Vatfabrik; flere Brændevinsbrænderier havde i 1855 en samlet Aarsproduktion paa 420,000 Potter Brændevin (i 1854: 374,000 Potter). Alt ialt betragtes Køge som »et her i Landet sjældent Eksempel paa hurtigt stigende industriel Udvikling«.

Byens civile Øvrighed var Borgmesteren, der tillige beklædte følgende Embeder: Byfoged, By- og Raadstueskriver, Herredsfoged og -skriver i Bjeverskov Herred, samt Birkedommer og -skriver i Vallø Birk. Borgerrepræsentationen bestod af 8 Medlemmer, der sammen med Borgmesteren dannede Kommunalbestyrelsen for saavel Købstad som Landdistrikt. Kommunens Udgifter beløb sig i 1854 til ialt 9541 Rigsdaler, fordelt saaledes: til Kirken 600, til Borgerskolen 636, til Fattigvæsen 2200, til Reparationer af Byens Bygninger og Inventarier samt forskellige andre Udgifter 1900, til Skatter af Byens Ejendomme 1000, til Lønninger til de kommunale Embeds- og Be-

stillingsmænd 2238, til Delinkventomkostninger 92, til Indkvartering 90 og til Belysning 250 Rigsdaler. Til Dækning af Udgifterne var der samme Aar udskrevet kommunale Skatter

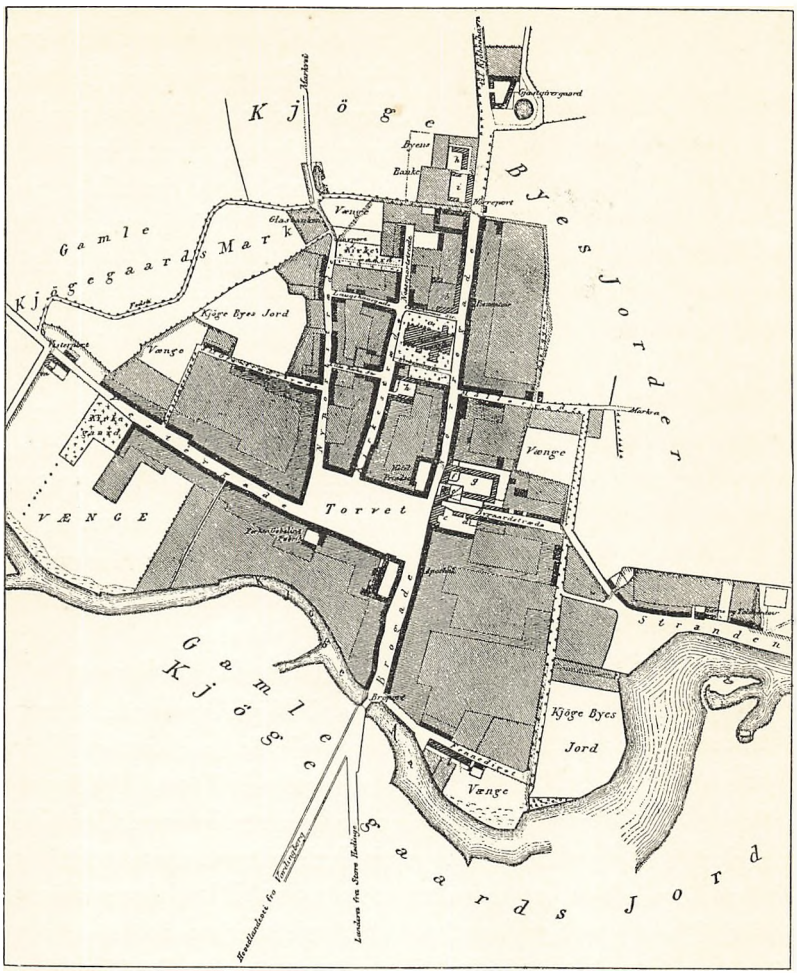

Kort over Køge i Traps første Udgave.

til et samlet Beløb af 5078 Rigsdaler, hvoraf godt 1000 Rigsdaler paa Grund og Næring. Af andre Indtægter havde Staden haft 4463 Rigsdaler. Større Udgifter forestod imidlertid og maatte tvinge Kommunen til Optagelse af Laan;

det drejede sig om Omkostninger »formedelst Dyrtiden«, Opførelsen af et nyt Arresthus og et nyt Fattighus. Kommunens Ejendomme bestod af: 200 Tdr. Land af Byens Jorder, Kirken, Raadhuset, den saakaldte Magasingaard, der dels benyttedes som Arbejdsanstalt af Fattigvæsenet, dels bortlejedes, Borgerskolens Bygning, Steens Boder, nogle Smaaboliger, der udlejedes, samt Havnen.

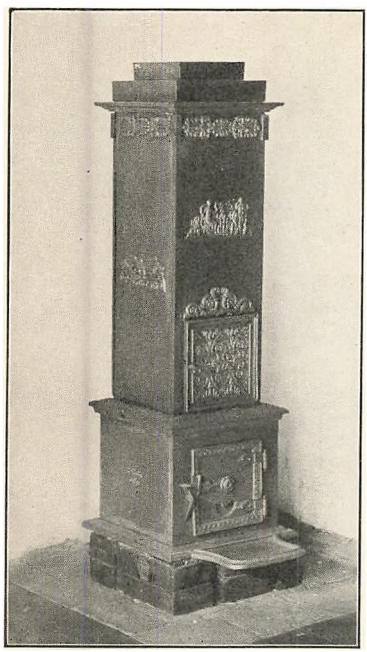

Kakelovn støbt »af C. Hansen, Kjøge«. (Kjøge Museum).

Havnen bestyredes af en Kommission paa 5 Medlemmer; dens Fond var i Begyndelsen af 1855 10,100 Rigsdaler; men den havde en Gæld til Vallø Stift paa 6500 Rigsdaler; dens aarlige Indtægt var i 1854 6300 Rigsdaler, en Fordobling af Gennemsnitsindtægten for Aarene før 1838, da Havnen var blevet udvidet.

Byen havde ingen Borgervæbning, men et Brandkorps paa 300 Mand, hvormed et Politikorps paa 50 Mand var forenet.

I gejstlig Henseende dannede Ølsemagle Sogn i Ramsø Herred et Annex til Køge, og Sognene betjentes af Sognepræsten og en ordineret Kateket, der tillige var første Lærer ved Borgerskolen; denne havde ialt tre Lærere og ejede en Kapital paa 1900 Rigsdaler; desuden havde Byen en Søndagsskole (Haandværkerskole, aabnet i 1851) og 7 private Skoler. Køge hørte under Roskilde Amtstuedistrikt, og Køge Lægedistrikts Distriktslæge boede i København; Byen dannede Roskilde Amts 9. Lægd, Landdistriktet dets 33. Lægd, og Køge var Valgsted for Amtets 5. Folketingskreds. Amtstuen for Tryggevælde Amtstuedistrikt laa i Køge.

Ved Køge Toldsted var ansat en Toldforvalter, en Kontrollør og 3 Assistenter. Af Postembedsmænd var der en Postmester, der tillige var Opsynsmand ved Befordringsvæsenet. Byens Overformynderimidler udgjorde ved Begyndelsen af 1854 ialt 81,401 Rigsdaler. Endelig nævnes, at Sparekassens opsparede

Jernstøberiet, Vestergade. Fotografi fra o. 1875.

Kapital ved Udgangen af 1854 var 16,711 Rigsdaler, medens der paa Interessenternes Konti indestod ialt 325,409 Rigsdaler.

Køge havde allerede i 1830 faaet sin første Avis; men dette Blad synes ret hurtigt at være gaaet ind igen; paa det kongelige Bibliotek er kun bevaret to Numre af Bladet, Nr. 3 og Nr. 16. I Nr. 3 har Bladet Navnet »Avis for Kjøge og det østlige Sjælland«; i Nr. 16 er Titlen ændret til »Fama«; af Lokalstof indeholder de to Numre intet af Betydning.[38])

Først efter de bevægede politiske Begivenheder i 1848 fik Byen paany et Blad, idet Sally Oettinger ved Nytaarstid 1851

begyndte Udgivelsen af »Kjøge og Omegns Nyheds- og Avertissements-Tidende«; Bladet udkom først to Gange ugentlig; men hurtigt maatte det udsendes hveranden Dag. Af Lokalstof indeholdt Bladet i den første Tid ikke meget; det tjente til Offentliggørelse af Torvepriser, Skibslister, Skoleregnskaber, Havnekasseregnskaber, Sparekasseregnskaber, Borgerrepræsentationsforhandlinger. Fra den første Tid, hvor Bladet kun kom hver Onsdag og Lørdag, skal gives et Par Prøver paa Lokalstoffet. I Nr. 2 var optaget et Par Klager over det Halløj, Byens Ungdom holdt med Borgerne ved Aarsskiftet, og i et Par Numre omtales et Posttyveri, der havde fundet Sted lige uden for Byen. Nr. 6 indeholder følgende Klage over en forfalden Bygning:

»Slet vedligeholdt Ejendom. Vi ved ikke, om der eksisterer noget Lovbud, i Følge hvilket det Offentlige kan tvinge privat Mand til at vedligeholde sin Grundejendom, saaledes at den ikke vanzirer den By, i hvilken den ligger. Eksisterer der intet saadant Lovbud, da burde det sikkerligen gives. Den, som ikke indrømmer Nødvendigheden af sligt et Lovbud, henviser vi til den store Gaard i denne Købstads Nørregade lige over for Kirken. Et uhyggeligere Skue, end denne Gaard yder, findes næppe i nogen By, og desuagtet har den nok forlængst vundet Hævd paa at se saaledes ud; thi vi kan ikke erindre, at den har været anderledes. Enhver Fremmed standser uvilkaarligen foran denne Gaard, og dersom Vedkommende vidste, hvor ofte der er spurgt: »Hvo tilhører dog den Rede?« saa vilde man maaske skamme sig for at lade den staa længere saaledes. Den Del af bemeldte Ejendom, som er opført af Bindingsværk, er desuden farlig for de Forbigaaende, da hele Kager af Pudsningen løsner sig og falder ned. Det meste er jo rigtignok faldet; men der er dog endnu nok til at gøre Skade. Vi haaber derfor, at Murmesteren snart maa komme ifærd med Taget og Murene, ligesom ogsaa Maleren med Vinduerne. Vistnok er Køge By fattig paa Mærkværdig-

heder; men dette Savn erstattes næppe ved det Slags Mærkeligheder, hvortil hin Gaard hører«.

Den 2. Marts 1851 holdtes der paa Raadhuset en Fest for de fra Krigen mod Oprørerne hjempermitterede Soldater; i Følge Bladets Referat bød Festen paa Taler, Sang, Dans og

Afsløringen af Frederik VII's Statue paa Torvet.

et Traktement, bestaaende af skaaret Smørrebrød (i saa stor Mængde, at de Fattige kunde trakteres med Resterne Dagen efter), Kage, Punch, Øl, Brændevin og Kaffe. Senere paa Aaret klagede en Indsender over Vejforholdene: »Kun med Fare kan man om Aftenen passere Vejen langs Aaen (Fennediget), da den er i en saa slet Tilstand, at man maa risikere at styrte ned i Vandet og derved lemlæste baade Arme og Ben. Det var derfor ønskeligt, om højere Vedkommende vilde tage sig af denne Sag, især da det er en Vej, der af Publikum benyttes meget«.

I Bladets Nr. 63 beklager en anden sig over, at Bladet

mangler lokalt Nyhedsstof: »Bladet indeholder aldrig noget, vore egne Forhold betræffende, og man skulde næsten fristes til at tro, at Køge og Omegn maatte være det sande Paradis«; han ønskede, at Bladet skulde tage en Kamp op med Bondevennernes Organ »Almuevennen«, der efter hans Mening vildledte Bønderne. Paa dette sidste Punkt bøjede Bladets Ledelse sig, medens den ikke agtede at fylde Bladet med lokale Bagateller, »løse Rendestensbrædder« og lignende. Da Bladet i Begyndelsen af 1852 oplyste om Køges fødte og døde i det foregaaende Aar, ses det, at Byen ingen Selvmord eller andre »voldsomme Dødsmaader« kunde opvise, lige saa lidt som nogen Tvillingfødsler! I 1853 ændredes Bladets Format, og samtidig fik det Navneforandring til »Østsjællands Avis«; i 1857 overtoges det af Søren Christian Opffer, der gjorde det til Dagblad.[39])

Den stigende politiske Interesse viste sig blandt andet ogsaa deri, at der i 1866 og de følgende Aar blev fejret store Grundlovsfester i Byen og dens Omegn; særlig Betydning havde Grundlovsfesten i 1869, idet der ved den Lejlighed blev afsløret en Statue af Frederik VII, modelleret af Billedhuggeren H. V. Bissen; Broncestatuen har stadig sin Plads paa Torvet.[40])

Paa den Tid var allerede en ny Tid indvarslet for Køge. Den 24. Januar 1868 gav Indenrigsministeriet »Det sjællandske Jernbaneselskab« Koncession paa Anlægget af Sydbanen Roskilde—Køge—Næstved—Vordingborg, der aabnedes den 4. Oktober 1870. Denne Begivenhed betød for Køge nye Muligheder, baade som Oplandsby og som Havneby.[41])

Hertil kom, at en ny Lov om Købstadstyrelsen gav det kommunale Selvstyre meget vide Rammer. I Følge Købstadloven af 26. Maj 1868 skulde de kommunale Anliggender styres af et Byraad, bestaaende af Medlemmer, der var valgt af Borgerne; indtil en Omordning af Rets- og Forvaltningsforholdene blev truffet, skulde Forsædet i Byraadet dog føres af en af Kongen beskikket Borgmester, der skulde varetage den udøvende Myndighed, for saavidt denne ikke for enkelte Forvalt-

ningsgrenes Vedkommende med Indenrigsministeriets Billigelse var blevet overdraget et staaende Udvalg. Derimod var den besluttende og budgetbevilgende Myndighed overdraget Byraadet med visse Indskrænkninger. Den større Halvdel af Byraadet skulde vælges af de i Byen bosatte Folketingsvælgere,

»Den aabne Gaard«, Vestergade.

der havde betalt Skat til Byen i det sidste Kalenderaar, den mindre Halvdel af de højstbeskattede, og Valget gjaldt for 6 Aar, idet Halvdelen af Byraadet skulde gaa af hvert tredie Aar.

Med Aaret 1870 gled Køge — saaledes som en kendt Køgeborger har udtrykt sig — ud af Tranlygternes og Postdiligencernes Tegn og ind i en moderne Tid.[42]) Men, som Hugo Matthiessen har sagt, og som det ogsaa fremgaar af de Skildringer, Frederik Opffer har givet, »trods alt fornægter Kjøge dog ikke sit Væsen eller krøb med det samme ud af sin gamle Ham. Længe endnu stod den som Typen paa en dansk Smaastad, et ejendommeligt lille Milieu, som optaget af sig selv vendte

Omverdenen Ryg og lukkede sig inde. Den var det i Levevis og Færd, og den var det ikke mindre i Ydre. De mange røde Tage, der kiggede frem over et Bælte af Træer, Haver og Stengærder, virkede i det aabne Landskab som en tætsluttet Klynge. Kirketaarnet stod monumentalt i dens Midte og gav Prospektet Holdning, og frit og luftigt tegnede 8 Vejrmøller sig i Rad Norden for Byen, hvor Kjøge Landevej førte frem.[43])

GAMLE GAARDE

Af Museumsinspektør HUGO MATTHIESSEN

MAN behøver ikke at vandre ret længe om i Køge for at faa Indtryk af at færdes i en By, som ejer sit eget Ansigt. Der er noget aabent, lyst og venligt over den gamle Stad, der hjemligt hygger sig i det flade Land ved Strandbred og Aa, et Sammenspil mellem Bebyggelse og Landskab, som forlener den med en behagelig Harmoni, og som endnu kraftigere gjorde sig gældende for et Par Menneskealdre siden, da Bybilledet fremtraadte som en fuldstændig Helhed uden Lyde og Skaar.

I mange Maader kan den tjene som Type paa en god dansk Købstad, og selvom den i sin forholdsvis rummelige Plan med de velvoksne Gader fra første Færd skyldes et Forbillede, som er hentet ude fra, er den dog i sine Bygninger og hele Væsen traditionsbunden og hjemmegroet som nogen. Gaardene og Husene afspejler dens Historie, hvor Velstand skiftede med trange og magre Tider, og deres Udformning er til en vis Grad bestemt af selve Byplanens Ejendommelighed.

I Forhold til dennes Format er Hovedgaderne, *Nørre-*, *Vester-* og *Brogade* — for ikke at tale om det alt dominerende *Torv* — ualmindelig anselige. Købmændene, som byggede og boede her og af Hensyn til deres Næring maatte holde sig ved Færdselsaarerne, behøvede derfor ikke i Køge — som Tilfældet ofte var i andre Byer — at indrette sig med kneben Façade ud mod Strøget. Der var Albuerum nok, og upaavirket af Pladsmangel, der ellers mangen Gang paa befærdede Gader fremtvang en Bebyggelse paa dybe, smalle Grunde med Gavlhus mod Gade, kunde de Køge Borgere holde fast ved gam-

mel dansk Skik og lade Forhuset brede sig med anselig Façade.

Af Gavlhuse findes der nemlig ikke et eneste i den hele By, og saa vidt man kan se, har de heller ikke nogensinde tidligere vundet Indpas.

Kirkestræde 13, med middelalderlige Bislagsten.

Medens Hovedaarerne naturligvis først og fremmest var forbeholdt den mere vægtige Del af Bebyggelsen, tog Smaahuse og Lejeboder til Takke med de mindre Stræder, og det er ret karakteristisk, at man netop i en Gade som *Store Kirkestræde* finder Rester af sentmiddelalderlige Rækkehuse tæt Sønden for Kirken.

Hvor er dette Stræde dog smukt! Sct. Nicolaj Kirkes Taarn dominerer det med sin Masse, grønne Træer kigger hist og her frem gennem Husrækken, hvor hver enkelt Bygning taktfuldt underordner sig Helheden; thi skønt de skriver sig fra forskellige Aarhundreder og baade Gothik, Renaissance og smaaborgerlig Empire har ydet deres Bidrag, er de alle be-

sjælede af samme Fællesfølelse og arbejder i god Forstaaelse sammen paa at give Gadebilledet Harmoni, Ynde og Stemning.

Der er adskillige gamle Huse i Gaden, men nogle skjuler bag Kalk og Puds Beviserne for deres Ærværdighed, og den hyggelige, hvide Bindingsværksgaard i 2 Stokværk, som i Ly

Bindingsværkshus fra 1527, St. Kirkestræde 20.

af 2 store Træer ligger omtrent midt i den vestre Husrække, — *Nr. 13*, — forraader da heller ikke sin Alder. Overkalket og lappet i Tidernes Løb lader den sig kun vanskeligt datere. Aarstallet 1696 staar skaaret over den barokke Dør, men foran denne er der paa Fortovet anbragt 2 gothiske Bislagsten af Kalksten fra Middelalderens Slutning, og utænkeligt er det ikke, at Bygningen i sit Skelet gemmer paa Konstruktioner, som fører lige saa langt tilbage.

Fra denne Periode stammer i alle Fald *Nr. 20*, den ovennævnte lille Stump af en middelalderlig Bodrække, der nu med sine 3 Fag staar alene med nøgne Gavle. Den er kun i ét Stokværk og kronet af et højt Tegltag, som krager ud med

et kraftigt, knægtbaaret Udhæng. Over Døren ses paa en »Hammer« en Kølbue, samt Minuskel-Indskriften: »Anna — ano — dni — mdxxvii«, og over Indgangen til det nu forsvundne Nabohus har i Sammenhæng hermed staaet: »Jhesus-Maria«. Med sit Aarstal 1527 er den lille, nu restaurerede Bod i St. Kirkestræde Danmarks ældste daterede Bindingsværksbygning, og i sine Konstruktioner bærer den tydeligt Spor af sin middelalderlige Herkomst. Egetømmeret er forholdsvis spinkelt, Tavlene udmurede med Munkesten, »Knægtene«, som støtter det tunge Udhæng, viser kraftige gothiske Former, og en i Husets Indre skjult Afbinding med lange, skraat løbende Tværbaand, de saakaldte »Ranker«, havde efter middelalderlig Skik til Opgave at afstive og holde sammen paa det hele Skelet.

Blandt Strædets øvrige Huse fanges Blikket især af *Nr. 10*, en knægtbygget Bindingsværksgaard i 2 Etager, der med sine Renaissanceknægte og smaa Skraastivere under Løsholterne vidner om at være bygget først i 1600-erne.

Skraas overfor ligger et lille 2 Fags Porthus af Bindingsværk, *Nr. 3*, i hvis »Hammer« man læser: OLUF SANDERSSØN — MARGARETA JØRGENSDAATER. ANNO 1638. Den midterste Knægt prydes af et reliefskaaret Bomærke, de 2 yderste af et fliget Akanthusblad, og store Beslag af Smedejærn fylder dekorativt paa Portfløjenes tjærede Flade.

Porten danner Indkørsel til den langt ældre Ejendom, *Torvet Nr. 18*, der desværre 1914 maatte vige for en Nybygning og nu er genopført i Baggrunden af Museumsgaarden. Det 2 Stokværk høje Bindingsværkshus, der med sine 8 Fag oprindelig var bygget i 2 Træk, havde middelalderlig Afbinding med »Ranker« gemt i sin Krop og vendte en særpræget Façade med karakterfulde, gothiserende Knægte ud imod Torvet. Medens øverste Etage kragede et Stykke frem foran den nederste med Bjælkeenderne baarne af Knægte, rejste Gaardsiden sig glat fra Fodtømmer til Tagrem med »Højstolper« løbende gennem begge Stokværk, — et Træk, som

fra Middelalderen toges i Arv og bibeholdtes i Køge langt op i Christian den Fjerdes Dage. En Række Kandelaber-Linde bredte sig paa Fortovet foran Façaden, og det var unægtelig

Torvet Nr. 18, (Nu i Museumsgaarden).

et Tab, at Bygning og Træer, der tilsammen dannede saa malerisk en Helhed, forsvandt fra Torvet.

Desuagtet og trods de mange Nybygninger, som uundgaaeligt er kommet til, præges dette dog delvis endnu af gamle Gaarde med Holdning og Stil. Først og fremmest gælder dette naturligvis Stadens *Raadhus*, der opførtes i Christian den

Tredjes og Frederik den Andens Tid, men 1803 fik sin rigt udsmykkede Façade forenklet i borgerlig Empire. De tykke Mure og 2 indmurede Terrakottarelieffer fra Statius van Dürens Værksted i Lybeck røber dog Bygningens Alder, og Bagsiden har med sine Mure af Munkesten, Kridtkvadre og store, fladbuede Vinduesstik bevaret en Del af sit oprindelige Præg. Ad en buet Port er Bygaardsstræde ført ind gennem den nordlige Ende af Bygningen, i hvis Indre der paa 1. Sal gemmer sig en rigt udhuggen Renaissancekamin af Sandsten, medens en smuk gothisk Kirkeklokke med Billedet af den stigmatiserede Sct. Franciscus er ophængt paa Loftet som et Arvestykke fra det fuldstændigt forsvundne Graabrødrekloster.

I Køges Velmagtsdage paa Christian den Fjerdes Tid kappedes den store, grundmurede Gaard, *Torvet Nr. 21*, i Rejsning og Monumentalitet med selve Raadhuset. Skønt Karnapkvistene og de svungne Gavle, som kronede Bygningen, forlængst er sat over Styr, gør det høje Stenhus med sine tykke, hvidkalkede Mure, sine dekorative Smedejærnsankre og det stejle Sadeltag sig den Dag i Dag fornemt gældende i Gaden. Murværket af et middelalderligt Hus findes i Kælderen, men forøvrigt er baade For- og Sidelænge med tilhørende Trappetaarn sikkert opført 1634. Dette Aarstal læses i Sidefløjens Murankre, hvor Smedejærnsbogstaverne M. M. — K. I. D. bevarer Mindet om Bygherren Morten Mikkelsen og hans Hustru Kirsten Jensdatter. Huset tjente som Købmandsgaard og Herberge, men dets ældre Navn »Morianen« — efter Billedet i Udhængsskiltet — afløstes dog senere af »Manufakturgaarden«, da der i Christian den Femtes Dage indrettedes en Sejldugsfabrik deri.

Af de mange Bindingsværksgaarde, som fordum sluttede op omkring Torvet, er der nu kun 2 tilbage. Gennem Porten i *Nr. 13*, der kun i det ene Stokværk har bevaret Knægte fra Christian den Fjerdes Tid, aabner der sig et Kig ned i det gamle, nu afspærrede Aastræde, — og *Nr. 7* er efterhaanden ved Ombygning og Mishandling næsten totalt udplyndret for

al Ærværdighed. Heldigvis er Knægtene i Stueetagen dog undgaaet Ødelæggelse og fængsler ved deres rige, fantasifulde Udstyr. Under gothiske Baldakiner med Kølbue-Indsnit er de formede som Søjleskafter med vredne Stave, Zigzag-Baand og Perle-Rækker i frodig Variation, der rent stilistisk henfører

Bygaardsstræde med Raadhuset.

dem til Gothikens allersidste Afsnit ved Tiden o. 1550. Set i Sammenhæng med Køge-Bindingsværket fra den følgende Blomstringsperiode er de af ikke ringe Interesse, idet de knytter et for Byens Bygninger ejendommeligt Træk sammen med middelalderlige Traditioner.

Ved at lægge Vejen ned ad *Vestergade*, der med sin yndefulde Krumning giver Husrækkerne en fin, malerisk Virkning, vil man hurtigt standse foran nogle Gaarde, som i pynteligt Renaissanceskrud repræsenterer gammelt Køge-Bindingsværk paa den værdigste Maade.

Vestergade Nr. 6 viser saaledes en 1-Etages, af 2 Dele

samlet Længe paa ialt 16 Fag, hvoraf de 11 vestlige har bevaret Knægtene, medens disse er gaaet tabt i den østlige Del ved Tilbygning af en Kvist. Betragter man Knægtene lidt nøjere, træder Slægtskabet med dem, som findes paa den nysnævnte Gaard, Torvet Nr. 7, tydeligt frem, selvom Vestergade-Husets i visse Detailler røber Paavirkning af Renaissancen og uden Tvivl skriver sig fra sidste Halvdel af 16. Aarhundrede. Søjleformede strækker de sig fra Tagskæget et Stykke ned over Façaden og paakalder i særlig Grad Opmærksomhed, fordi de tilhører en Type, som udelukkende hører hjemme i Køge, hvor den Slags langstrakte Konsoller ikke alene tjente dekorative Formaal, men praktisk løste en Opgave i Bygningens Funktion.

Karakteristisk for Renaissancens Bindingsværk er nemlig den større eller mindre Trimpel — »Styrterum« hed det i Regelen i Datidens Sprog — som er indskudt øverst mellem Tagrem og Bjælkelag. Bjælkeenderne af dette er sædvanligvis smalhuggede og skudt ind gennem Stolperne, saa de — forankrede med Trænagler — rager lidt frem foran disse. De Køge-Tømmermestre fandt nu paa at give Tagskægsknægtene en saadan Udstrækning i Længde, at de kunde række ned over de gennemskudte Bjælkehoveder og fuldstændigt omslutte disse i en Fordybning paa Bagsiden. Derved opnaaede man at give Konsollerne en smuk dekorativ Virkning, anbragt som de var med Fodenden støttet paa den vandrette Profilliste, som efter sjællandsk Skik løb hen over Stolperækken i øvre Stokværk, medens man samtidig vandt den Fordel at beskytte Bjælkeenderne mod Angreb af Vejr og Vind. Den lille Opfindelse, Haandværkerne her havde gjort, fastholdt de langt op i det 17. Aarhundrede, og de langstrakte Knægte i Salsetagen er derfor et af de Træk, som frem for alt giver Køge Gaardene deres Særpræg.

Vestergade *Nr.* 7, en 2 Stokværk høj Bindingsværksgaard med Etagefremspring, hører ligeledes hjemme ved Slutningen af det 16. Aarhundrede, og Renaissancens rene, afklarede Or-

namentik breder sig festligt over Façadens solide Tømmer. Nederste Stokværks Knægte er formede som Akanthusblade med Volut forneden, og »Overgangsfoden« — Fodtømmeret for det øverste Stokværk — bærer en reliefskaaren Frise af Kasetteværk med Rosetter. Samme Dekoration genfindes paa

Vestergade 6.

Fodklodsen af de lange, med Skæl, Perlerækker og vredne Stave udsmykkede Tagskægsknægte, og i sin pilne Pyntelighed giver Bygningen et levende Indtryk af den Sans for Façade-Udsmykning, som er et Fællestræk for Køge-Husene baade i denne og den følgende Periode. Medens man i nogle Byer lagde Vægten paa Tømmerværkets djærve Rejsning og kraftfulde Form og kun sparsomt anvendte rent dekorative Detailler, omfattede man i Køge netop disse med stor Forkærlighed, og selv om hele det ornamentale Udstyr paa en Gaard som *Vestergade 16* tilhører en ny Stilperiode, slutter den dog i et og alt tæt op til sine Forgængere. I den 2 Stokværk høje, anselige Façade, som i nyere Tid er bleven restaureret og forsynet

med smaarudede Blyvinduer, breder Bruskbarokken sig i frodig Fylde over Knægte og Overgangsfod, Aarstallet 1644 ses i Portens Overtræ, og i øverste Etage genfinder man de for Køge typiske Tagskægsknægte i langstrakt, kantet Konsolform.

Brudstykker af Renaissancegaarde gemmer sig i det smaa-

Vestergade 16.

borgerlige *Nyportestræde*, hvor det lille, lave Hus *Nr. 41* har bevaret en Indskrift paa Tysk, samt Aarstallet 1631, men ellers maa Resten af Byens monumentale gamle Bygninger søges paa det store Landevejsstrøg fra Nord til Syd ad Nørre- og Brogade.

Tæt op til Raadhuset møder man saaledes *Nørregade Nr. 4*, Byens tidligere »Spindegaard«, nu Museum, som med sin 2

Stokværk høje, i 2 Afsnit byggede Façade paa 17 Fag festligt behersker Gaden i sin kraftige, blodrøde Farve. Paa Dørtræet i den nordlige Halvdel er foruden Aarstallet 1619 anbragt Navnebogstaverne S. I., som formentlig maa tydes Søren Joensen, og Forskellen i de 2 Byggeafsnit lægger sig blandt andet

Museumsgaarden, Nørregade 4.

for Dagen i de i Murtavlene anvendte Sten, idet man i den ældre, sydlige Halvdel har benyttet store Mursten, medens mindre, gulflammede Teglsten fylder Tavlene i de 8 nordlige Fag. En knægtbygget, enetages Sidelænge er tilbygget ca. 1650, antagelig paa det Tidspunkt, da de 2 Dele af Forhuset lagdes sammen i én Ejendom, og ejendommeligt for denne er det forøvrigt, at man her har fulgt almindelig Byggeskik ved i

Salsetagen at lade Bjælkeenderne synligt stikke frem gennem Stolperne uden at indkapsle dem i Tagskægsknægtene.

Medens moderne Butiksvinduer har ruineret Stueetagen paa *Nr. 5*, viser 1. Sal nu atter — efter mangeaarig Glemsel bag tykke Kalk- og Pudslag — sit fint udskaarne Renaissance-Tømmer fra første Del af 1600-erne, og fra omtrent samme Tid stammer *Nørregade 31* ved det nordlige Hjørne af Kirkepladsen, en knejsende Gaard med Køge-Knægte foroven og glat Bagside med »Højstolper« fra Fod- til Tagrem. En knægtbygget Sidelænge slutter sig i al Beskedenhed til Forhuset, — og paafaldende er det i det hele taget, hvor faa rigt udformede Gaardinteriører man møder i en By som Køge, hvis Skønhedsglæde dog ellers skød Blomst paa mangfoldige Omraader. Al Kraft synes først og fremmest samlet udadtil paa de prunkende Façader, saa intet blev tilovers til Bygningernes Bagsider og Udlænger, og medens Svalegaarde i mangen anden Købstad gemmer sig i malerisk Skønhed bag Porte og Sidefløje, træffer man i Køge kun én enkelt, *Nørregade 22*, som tilmed er saare jævn og tilhører det følgende Aarhundrede.

Den nordligere liggende Bygning, *Nr. 24*, — »*Ulfeldts Gaard*«, opkaldt efter Admiral Lauritz Ulfeldt, der ejede den ved Midten af 1700-erne — tilstræber en vis Elegance i sin grundmurede, nu desværre mishandlede Rokokofaçade i 2 Etager, den eneste i sin Slags, Byen har at opvise. Des kraftigere kommer borgerlig Empire til Orde i en Række gode Huse i Nørregades nordlige Ende, medens Nyklassicismens rene Linjer forlener »Norske Løve« med en vis Noblesse.

Nu omringer Forstaden den gamle Gæstgivergaard paa alle Sider, men for 100 Aar siden laa den ensomt uden for Porten, og endnu længere ude paa det flade Land havde flere Vejrmøller paa Rad taget Stade som Avantgarde for Bebyggelsen.

Under den forfærdelige Ildebrand, som 1633 rasede over det gamle Køge, gik det især ud over *Brogades* Huse, og af de mange Nybygninger, som i den følgende Tid rejste sig

paa Tomterne her, findes der den Dag i Dag adskillige, som vidner om, hvor trofast man fastholdt Byens gode Traditioner.

Selvom Tiden har skaanet Kroppen af 2 grundmurede Huse fra Renaissancens sidste Tid, er det dog kun sket paa Bekostning af Størsteparten af det prangende Udstyr; thi i sin nu-

Nørregade Nr. 31.

værende beskedne Pudsklædning er Apotekets 2 Etager høje Façade, *Brogade Nr. 1*, unægtelig kun en svag Afglans af det Stenhus med knejsende Gavlkvist, barokke Vinduesfrontoner og svungen Gavl, som endnu for et Par Menneskealdre siden løftede Hovedet højt over Naboerne. De hvælvede, pillebaarne Kælderrum er dog stadig i god Stand, store Smedejærnsankre pynter den glatte Façade, og paa Bagsiden fortæller Navne-

bogstaverne I. B og C. I. D., at det var Apoteker Jørgen Berendsen og Hustru, som i 1660-erne lod Huset rejse og indrette til sit nuværende Brug. Et Par Sandstensskilte, det ene med Christian den Sjettes Monogram, det andet med Billedet af en Svane med en Krone om Halsen, er i det 18. Aarhundrede indmuret i Façaden, og et smukt Smedejærnsrækværk fører ved Trappen op til Gadedøren.

For kun faa Aar siden afslørede *Brogade 22* tilfældigt 1. Sal af en grundmuret Forside fra Midten af det 17. Aarhundrede med mindre, gullige Mursten og runde Vinduesbuer foroven, som før havde skjult sig bag Pudslagene, — men ellers var det dog mest Bindingsværk, som efter Katastrofen 1633 atter tog Brandtomterne i Besiddelse og udformedes af de lokale Tømrere efter hævdvunden Sæd og Skik.

»Herren giør fatig og giør rige. Hand nedertrøcher oc ophøiger«, læser man — i Forbindelse med Bygherrens og hans Matrones Navne, samt Aarstallet 1635, — paa en Løsholt i *Brogade 10*, der med sine 6 Fag i 2 Stokværk er formet i Traad med Overleveringen fra Tiden før Branden, og det samme gælder *Nr. 16*. Knægtbygget i god, gammel Køge-Stil med 2 Etager og 18 Fag er det den længste Façade, som findes i Staden, og forholdsvis vel bevaret med sine gode Forhold og smukke Knægte breder den sig i Gaden som et Vidnesbyrd om, at man trods Ulykken havde baade Raad og Lyst til at bygge stateligt og stort. Aarstallet 1636 over Porten, samt Navnebogstaverne, giver Oplysning om Byggeaaret og Bygherren, der menes at være Borgmester Hans Christensen, — og ogsaa i denne Gaard dominerer de traditionelle »Højstolper« stadig Bygningens Bagside.

Dobbelt beklagelig er den Overlast, som i Tidens Løb har ramt *Brogade 25*, en 2 Stokværk høj, 17 Fag lang Bindingsværkslænge ved Hjørnet af Fennediget, fordi de Rester af oprindelig Udsmykning, Stueetagen endnu har i Behold, saa levende og festligt lyser os i Møde fra den ruinerede Façade. De mellem de udkragede Bjælkehoveder indskudte Mellem-

stykker af Eg — de saakaldte »Fyldholter«, som forøvrigt ikke kendes i Køge, men hyppigt brugtes andet Steds, — træder med Klaser af modne Frugter og vingede Kerubhoveder frem i kraftigt Relief, og ikke mindre mesterligt skaarne er de barokke Masker, som vrænger Ansigt fra Knægtene. Muligvis

Brogade 16.

skriver disse Skæringer sig fra Abel Schrøders navnkundige Billedsniderværksted i Næstved, om hvis Stil og høje Kvalitet de i alle Fald minder, og Bygningen selv skal ifølge en nu forsvunden Indskrift over den tilmurede Port være opført 1638 af den anden Borgmester i Staden, der ogsaa hed Hans Christensen med Tilnavnet Humble.

Smukt placeret i Gaden ligger den store Gaard med Gavlen ud imod Køge Aa, over hvilken den i Aaret 1802 opførte Gra-

nitbro fører Landevejsfærdselen ud og ind gennem Byen, og endnu den Dag i Dag vil man kunne glæde sig over et sluttet lille Billede af Byens gamle Kerne ved hinsides Broen at vende Blikket mod Nord-Vest.

Tæt Side om Side trænger Haverne sig her ud imod Aabredden, kalkede Længer lyser, og en Række af røde Tage — højest af alle knejser de ældste — lukker sig malerisk bag det Grønne.

Kun fra dette Stade Syd for Aaen er Byprospektet endnu i Stand til at afsløre en Stump af sin gammeldags Idyl, som trængt paa Livet strider sin Kamp inde i Hjertet af Bebyggelsen, — medens et nyt Køge har lagt sig som et Bælte uden om og fra alle Kanter slutter det gamle inde.

KØGE I NYERE OG NYESTE TID

Af L. BLANDER og A. CHR. WEST'ERGAARD

TRES AAR er ikke noget langt Spand af Tid i en gammel Bys Historie, Aartier mod henrundne Aarhundreder, og dog har de sidste to Menneskealdre været saa rige paa Udvikling for Køge, at ingen forudgaaende Periode kan vise noget tilsvarende. Baade i Byens ydre og indre Forhold er der sket saadanne Forandringer, at man fristes til at sige, at Køge er en helt anden By, end den var i »de gode, gamle Dage«. Nutidens Mennesker vilde sikkert faa svært ved at finde sig til Rette, hvis de pludselig blev hensat til Tællelysenes og Petroleumslampernes Dage. — Byen var da endnu ikke naaet »uden for Voldene«. Tøxens Skole og Hotel Norske Løve stod som Byens Forposter mod Nord, og hvor Forstæderne nu breder sig, laa det aabne Land.

Det er som at blade i en broget Billedbog at kaste et Blik tilbage paa denne mangeartede Udvikling. Paa det kommunale Livs Omraade er der sket store Forandringer; de kommunale Værker er anlagt, Sygehus og Alderdomshjem bygget; Byen har faaet moderne Skolebygninger, kommunalt Bibliotek etc. Nu forekommer det hele os saa naturligt; man tager det som en Selvfølge, at de forskellige Institutioner findes; der er Brug for alt det, der blev bygget op. Men hvor mange Forhandlinger blev der ikke ført, og hvor mange Kampe stod der ikke, inden hver enkelt Sag kunde gennemføres, og der blev fri Bane for det nye.

Det private Initiativ har sin store Andel i Udviklingen, har skabt Virksomheder som Svineslagteriet, Gummifabrikken og

Imprægneringsanstalten, for ikke at tale om de »gyldne« Dage, da Byen stod i Skibsværfternes Tegn. Handel og Haandværk trives i Køge By, en fremskuende Handels- og Haandværkerstand har gennem Aarene haft et aabent Blik for Fremskridt og Udvikling.

Ja, man kunde fristes til at sige, at Køge By var blevet som en anden, men vil man ramme det helt rigtige, maa man tilføje, at Byen, trods al Udvikling, har bevaret meget af det gode gamle. Den lille By ved Bugten har endnu sit eget hyggelige Præg. Den er en gammel By og dog en moderne By, en By, hvor man viser Pietet for det overleverede, samtidig med at man følger med Tiden — en By i Fremgang.

Køge ligger paa et fladt Terrain ud mod Køge Bugt, kranset af Skov mod Syd og Vest. Kommer man nordfra ad *Københavnsvejen,* faar man ikke noget stærkt Indtryk af landskabelig Skønhed, ligesom man ikke ser stort til Byen, før man kommer den temmelig nær. Lige inden man naar Køge, kommer man til den nye Vej, der gennem *Pedersvej* sætter Københavnsvejen i Forbindelse med *Ringstedvejen.* Lægger man Vejen om ad *Højelse* og *Ølby,* faar man en udmærket Udsigt over Byen med Bugten som Baggrund. Fra *Ejby* fører Vejen langs Aasens Skovbræmme og forener sig med *Ølbyvejen,* der forbi *Lille Køgegaard* gaar ind til Køge. Ved Enden af Vestergade støder Ølbyvejen til Ringstedvejen med det smukke Parti ved Peder Carlsbro. Kommer man sydfra ad den lige, brede *Vordingborgvej* over *Sædder* og *Herfølge,* ser man ikke meget til Køge, før man over Køge Bro er naaet ind i selve Byen. *Storehedingevejen* gaar langs med Køge Bugt og forenes ved Prambroen med Landevejen fra *Faxe* og *Karise.* Paa denne Vej er der særlig om Sommeren en meget livlig Færdsel; paa Søndagene parkerer Bilerne i lange Rækker, mens Passagererne nyder Frokosten i Skoven eller tager et forfriskende Strandbad. Til højre for Landevejen paa Køge Bys Grund ligger Strandpavillonen.

Lige uden for Køge Bro optager Storehedingevejen *Ejøjevejen*, der kommer fra *Vallø* og *Vedskølle*.

Vi gaar tilbage i Tiden og søger at give et Overblik over Trafikvæsenet — en vigtig Faktor i Tilværelsen — gennem de sidste Aartier.

Tirsdag den 4. Oktober 1870 aabnedes *den sydsjællandske Jernbane*; Køge kom ved Hjælp af »Dampheste« i Forbindelse

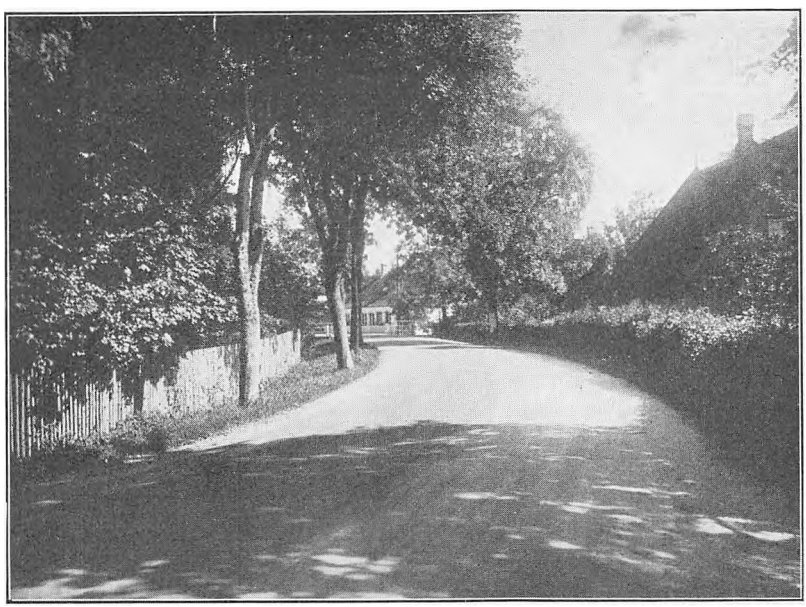

Ringstedvej. Indkørsel til Køge.

med Omverdenen. Vil man dømme efter Datidens eneste Køgeblad, *Kjøge og Omegns Dagblad*, har denne Begivenhed ikke sat Sindene stærkt i Bevægelse; paa selve Aabningsdagen nævner Bladet kort og knapt, at Banen aabner, meddeler Fartplanen, tre Tog i hver Retning, samt bekendtgør Billetpriserne til København. — Hertil kommer en lille Tilføjelse, som kan have nogen Interesse, idet den viser, at der ikke har været Enighed om, hvor Banen skulde gaa. Der siges, at »da der skulde tages en Bestemmelse om Banens Anlæg, var der blandt

andet ogsaa Tale om at anlægge den til Taastrup. Hvis dette var sket, vilde Veilængden have været to Miil kortere end den nuværende. De, der havde haabet, at Selskabet skulde have taget Hensyn dertil, og i Lighed med, hvad der er sket ved Nordbanen, ikke taget Betaling for hele Veilængden, ville finde sig skuffede; thi Selskabet har ved den tagne Bestemmelse kun varetaget sin egen Interesse, men ikke set hen til, at Passagererne ved Banens Forlængelse af to Miil ikke alene bliver besværede med henved en halv Times længere Kjørsel, men tilmed maa betale for disse to Miil. Selskabet vil imidlertid derved faae en ikke ringe Indtægt paa Passagerernes Bekostning, og Indtægtens Forøgelse er vel Hovedsagen.« Fuldkommen Tilfredshed med Banens Afstikning og Priser har der altsaa ikke været. Paa et andet Punkt synes Banen at have været forud for sin Tid — i hvert Fald har Statsbanerne i den senere Tid taget dens Idé op — dobbelte Billetter, der købtes Lørdag Morgen, gjaldt til den paafølgende Mandag Aften. — Som bekendt blev Sydbanen bygget af et privat Selskab og først overtaget af Staten i 1880. — De følgende Numre af *Kjøge og Omegns Dagblad* fortæller intet om den nye Bane, først i et Nummer i 1871 faar man at vide, at der fra 11. Oktober 1870 og til Udgangen af December var befordret 7814 rejsende *til* Køge og 7911 *derfra*, at der var blevet befordret 279 Kreaturer, samt 2611 Centner Korn. Indtægten af Persontransporten udgjorde 5189 Rd. 56 Sk., og af Gods og Kreaturer 1699 Rd. 64 Sk.

Naar Dagbladet skriver saa lidt om Sydbanen, maa Grunden hertil sikkert udelukkende søges i, at den Tids Journalister søgte deres Stof i Hovedstadsbladene — klippede — saa Læserne fik mere nyt fra København og Udlandet end fra deres egen By. De arbejdede paa Kontoret og ikke i Marken. Banens Aabning havde været mere Omtale værd, idet den her som andre Steder blev Begyndelsen til Omlægningen af Trafik og Handel, en Omlægning, som satte sine Spor baade i selve Byen

og paa det Liv, der havde udfoldet sig paa Vejene, som førte til Byen.

Kromændene langs Landevejene saa naturligvis ikke med blide Øjne paa den nye Bane, sikkert heller ikke Værten i *Norske Løve,* hvor Deligencerne bedede, og langt de fleste Rejsevogne tog ind. Det samme kan siges om mange andre; nogle tabte, andre vandt ved den nye Tid, som gik ind. Køge

»Norske Løve«. Fotografi fra 1880'erne.

Bys mange store Købmandsgaarde med de lange, rummelige Pakhuse hører de Dage til, da Bønderne kørte Kornet ind til Byen, spændte fra hos Købmanden, tog den Pris, han bød, og fragtede Varer hjem for en stor Del af Pengene. Før Mejeriernes Tid solgtes Smørret ligeledes til Købmændene. Købmanden opmagasinerede Kornet til Foraaret, da Farvandene var isfri og Vejret taaleligt for Sejlads, saa afskibede han det til inden- eller udenlandske Pladser. Med Sydbanens Aabning skete der det, at ogsaa mindre Købmænd kunde købe Korn op og sende det til København eller til Opkøbere i andre større Byer.

I 1879 aabnedes *den østsjællandske Jernbane*, der over *Haarlev* skabte Køge Forbindelse med *Storehedinge* og *Faxe* og skulde give de tre Byer en Forøgelse af Oplandet. Banebygningernes Tid var inde; man saa, at Banerne havde Betydning saavel for Byerne som for Landet uden for dem. Og man saa ret. Men da Bilernes Tid gik ind, begyndte det at knibe for Privatbanerne, ja Statsbanerne med. Landevejene truede med at tage tilbage, hvad de havde maattet afgive. Da *Køge-Ringstedbanen* i 1917 blev aabnet, var de trange Tider allerede rykket nær.

Meget ejendommeligt er det at se, at netop ved den Tid, da Sydbanen blev aabnet, var Forløberne for Cyklen, Allemandshesten, som den blev, ved at melde sig; og den hørte Landevejene til. Dagbladet for 12. Marts 1869 meddeler saaledes fra Aarhus: »Den 7. Marts foretoges en Tur paa Løbemaskine herfra til Høver Kro og tilbage, og denne Veilængde, $5^1/_4$ Mil, blev tilbagelagt i 4 Timer. Den hertil anvendte Maskine var af mindste Størrelse, med et Drivhjul af 30″, og Rytteren var af Middelstørrelse. Med en større Maskine, i mere stille Veir og paa bedre Veie, vil denne Veilængde med Lethed kunne tilbagelægges i 3 Timer.« Senere meddeles, at Posten mellem Korsør og Skjelskør besørges ved Hjælp af en Velocipede. Vejlængden opgives til »omtrent 2 Miil« og »befares paa denne Maade i ca. $1^1/_4$ Time«. En Annonce af 25. Februar 1869 lyder saaledes: »At vi i disse Dage faar en efter bedste Construction udført Velocipede færdig, og at samme da staaer til behageligt Eftersyn og foreløbig fri Afbenyttelse, tillader vi os herved at bekjendtgjøre.« — Annoncen var underskrevet *H. C. Hansen & Søn (Vestergade)*. Der skulde dog gaa endnu mange Aar, inden Danmark blev det Cykleland, det nu er.

Som Cykler havde Forløbere, Løbemaskine og Velocipede, havde Bilerne det. En Borger i Køge husker, at der 1897 eller 1898 kom en saakaldt »Kraftvogn« til Køge og kørte ind i F. A. Hansens Gaard; den havde kørt den lange Vej fra Kø-

benhavn til Køge. Byen stod paa den anden Ende, og Skolebørnene fik fri, for at de kunde komme hen at se det mærkelige Køretøj. Men først 1907 fik Køge den første Automobil, A 1010, en enkeltcylindret, amerikansk Vogn med Styrepind. Det var Direktør Jens Hansen, som ejede den. Han solgte

»Automobilen kommer«. Satirisk Postkort.

den senere til Købmand Charles Flindt, men købte den tilbage igen og solgte den til Købmand Oluf I. Jensen — i 1912. Saa sent som 1918 fandtes der ikke mange Biler i Køge, men efter Krigen steg deres Antal hurtigt — her som andre Steder. Nu er det Bilerne, der præger Færdselen, saavel i Byens Gader som paa Landevejene. Store Rutebiler ruller af Sted; der er Fragtvogne, private Personbiler, Taxabiler, og med korte Mellemrum kommer der drønende Motorcykler. Landevejene har vundet, hvad de tabte til Jernbanerne, og mere til; der er bare en anden Fart over det hele. Og Landevejene er undergaaet en Forandring; de holdes i en Stand, saa de kan bære den enorme Trafik. Endnu har Banerne deres Betydning, naar det gælder de lange Strækninger

og store Godsmængder; men Smaabanerne trænges, trænges haardt.

Det bør ogsaa nævnes, at mange af vor Tids Luftlinier gaar over Køge. I den Tid, Luftfartselskaberne holder Trafiken i Gang, bruser de store Fugle hen over Byen; om Formiddagen gaar Trækket sydpaa, om Eftermiddagen nordpaa. — —

Lad os se, hvad *Traps forskellige Udgaver* siger om Køge i den nyere Tid. Anden Udgave fra 1872 har i det væsentligste følgende:

Byen har en Udstrækning af 1600 Alen i Længden og 900 i Bredden (52 Tdr. Land), har et stort Torv, 14 Gader og 261 brandforsikrede Grundejendomme, hvoraf 248 i den egentlige By. Flere Bygninger, end sædvanligt er i vore Købstæder, er opførte i to Etager; af disse tilhører endnu ikke faa Consolstilen for Bindingsværk fra Christian den Fjerdes Tid. De brandforsikrede Ejendommes samlede Taxationssum var den 1ste Oktober 1870: 1,482,270 Rd. Jorderne er udskiftede og angives til 275 Tdr. Land. Byens og efternævnte Landdistrikts Areal er tilsammen 1328 Tdr. Land med 96 Tdr. Hartkorn (hvoraf 16 Tdr. Hartkorn hviler paa Købstadens Jorder).

Landdistriktet bestaar af Hovedgaarden Gammel-Kjøgegaard med nogle faa Huse i Ramsø Herred, Kjøbenhavns Amt, samt Byerne Gammel-Kjøge og Sønder-Kjøge i Bjeverskov Herred, Præstø Amt, mellem hvilke Amter Kjøge gør Skellet. Dette Landdistrikt har intet særskilt Sogneforstanderskab eller anden Bestyrelse, men har Skole- og Fattigvæsen med Købstaden og er repræsenteret i dennes Skole- og Fattigudvalg ved et af Distriktets Beboere valgt Medlem.

Af offentlige Bygninger nævnes St. Nicolai Kirke, Steens Boder, Raadhuset, de to Skoler og en gammel gotisk Gaard paa Torvet.

Om Indbyggerantallet meddeles, at der i 1870 var 3097 Indbyggere i Byen: (Mandkøn 1565 og Kvindekøn 1532), i 1855: 2659 (Mandkøn 1377 og Kvindekøn 1282), i 1850: 2436, i 1801: 1527, i 1769: 1480. I Landdistriktet desuden 312 Indbyggere.

Køge, der for et Par Decennier tilbage havde hævet sig i ikke ringe Grad saavel i kommerciel som end mere i industriel Henseende, ses efter de foreliggende Beretninger at være gaaet noget tilbage i det sidstforløbne Decennium. Hovedaarsagerne angives at være, dels den vestsjællandske Jernbanes Fortsættelse fra Roskilde til Korsør, hvorved den tidligere betydelige Indførsel af Trælast, Jern, Salt m. m. til Ringsted, ligesom ogsaa Udførselen af Kornvarer m. m. derfra over Køge hørte op, og hvorved tillige en Del af selve Køge Bys Opland faldt

bort — og dels den stadig tiltagende Mængde Handlende paa Landet, i hvilken sidste Henseende det navnlig bemærkes, at der i Anledning af den sydsjællandske Jernbanes Anlæg er ved Stationen Haslev mellem Næstved og Køge opført storartede Bygninger og Magasiner, hvorfra Kornvarer og alle Slags andre Landprodukter føres direkte til København.

Hvad Byens Handel angaar, da er det kun de sværere Varer, som søværts indføres fra Udlandet, hvorimod de lettere for største Delen tages fra København. Der fortoldedes af hine i 1869: 50 Tdr. Salt (i 1868: 200 Tdr., i 1855: 1651 Tdr.), 124,300 Kubikfod Trælast (i 1868: 149,000 Kubikfod, i 1855: 240,400 Cubikfod), 1071 Pd. Jern (i 1868: 762 Pd., i 1855: 64,000 Pd.), 31,000 Tdr. Stenkul (i 1868: 31,000 Tdr., i 1855: 23,000 Tdr.). Til Anlægget af den sydsjællandske Jernbane er der i 1869 desuden indført mod Kredit paa Tolden: 121,000 Kubikfod Trælast, 3,827,000 Pd. Jernskinner og 97,400 Pd. Jernbolte. Nogen direkte Indførsel fra Udlandet af Manufakturvarer og Jernkram har i 1869 alene fundet Sted fra Hamborg og Lübeck og og af ufabrikerede Tobaksblade fra Bremen. Der fortoldedes af disse Genstande i 1869: Manufakturvarer af vegetabilske Stoffer 5370 Pd. (i 1868: 4960 Pd.), do. af Silke 450 Pd., (1868: 592 Pd.), do. af Uld 5811 Pd. (1868: 5607 Pd.); Metalvarer 12,457 Pd. (1868: 19,195 Pd.); Tobaksblade 45,240 Pd. (1868: 55,833 Pd.). Den søværts Udførsel af Korn var i 1869: 61,000 Tdr., hvoraf ca. 24,000 Tdr. til København, det øvrige til England, Norge, Sverrig og Holland, i 1868 var Udførselen ca. 50,000 Tdr., 1855: 127,000 Tdr. Af Klude var Udførselen i 1869: ca. 100,000 Pd., af Kreaturben 409,000 Pd. Antallet af de i Køge hjemmehørende Skibe i 1869 var 7 af 82 Commercelæsters Drægtighed. Skibsfarten var i 1869: i indenlandsk Fart indgaaet 339 Fartøjer af 2775½ Commercelæsters Drægtighed med 1492½ Commercelæsters Bestuvning; udgaaet 321 Fartøjer af 2577¼ Commercelæsters Drægtighed med 1487¼ Commercelæsters Bestuvning; i udenlandsk Fart: indgaaet 141 Fartøjer af 4170 Commercelæsters Drægtighed med 4170 Commercelæsters Bestuvning; udgaaet 152 Fartøjer af 4417 Commercelæsters Drægtighed med 1279 Commercelæsters Bestuvning. De indklarerede Skibes Antal var saaledes i 1869 ialt 480 (i 1868: 441, i 1856: 511, 1854: 401), medens Aarene 1831—1839 kun giver et Gennemsnitstal for indpasserede Skibe af ca. 100 aarlig.

Told- og Skibsafgifterne (inkl. Krigsskat) udgjorde i 1869: 20,332 Rd. (i 1868: 21,313 Rd., i 1855: 36,754 Rd.); Brændevinsbrændingsafgiften (inkl. Krigsskat) udgjorde i 1869: 21,553 Rd. (i 1868: 21,488 Rd.).

Af industrielle Anlæg nævnes i Mercantil-Calender for 1869: 1 Bomuldsvæveri, 1 Papirfabrik, 1 Tobaksfabrik, 1 Kalkbrænderi, 1 Klædefabrik og Uldspinderi, 1 Vatfabrik, 4 Garverier, 1 Gulvtæppevæveri, 1 Jernstøberi, 1 Limfabrik, 1 Lysestøberi, 1 Skibsbyggeri, flere Brændevinsbrænderier, hvis Produktion 1869 angives til 431,000 Potter, i 1868 til 420,000 Potter.

Byens Civiløvrighed bestod af en Borgmester, der tillige var Byfoged samt By- og Raadstueskriver, ligesom han ogsaa var Herredsfoged og Skriver i Bjeverskov Herred samt Birkedommer og Skriver i Vallø Birk.

Byraadet har foruden Formanden (Borgmesteren) 11 valgte Medlemmer. Følgende staaende Udvalg: Havnevæsenet, Kasse- og Regnskabsvæsenet, Fattigvæsenet, Skolevæsenet, Brolægnings- og Vejvæsenet, Gas- og Vandværket, Byens Jorder.

Kommunens Udgifter var i 1869: Til Fattigvæsenet 8,779 Rd., Skolevæsen 5,977 Rd., Rets- og Politivæsen 2,590 Rd., Brandvæsen 690 Rd., Medicinalvæsen 1,261 Rd., Byens Gader og Veje 101 Rd. 16 Sk., Gadebelysning 565 Rd., Bidrag til Statskassen 3,013 Rd., til Amtsskolefonden 252 Rd.

Kommunens Indtægter: Særlige Indtægter 11,879 Rd., paalignet 14,966 Rd. Paaligningen skete paa Grund, paa Bygningernes Assurancesum, paa Hartkorn samt paa Formue og Lejlighed.

Kommunen ejede ved Udgangen af 1869 i rede Penge og Obligationer 32,655 Rd., i faste Ejendomme 141,905 Rd., dens Gæld var 35,943 Rd. — Kommunens faste Ejendom var 180 Tdr. Land af Byens Jorder; Kirken, Raadhuset, Magasingaarden, ¼ af Arresthuset, Raadhustjenerens Bolig, Politibetjentens Bolig, Receptionslokalet for syge, Gasværket, Borgerskolens Bygning, Tøxens Skole, Steens Boder, Enkehusene samt Havnen.

Borgerskolen havde 3 Lærere og 2 Lærerinder; en ordineret Kateket var Førstelærer. Den Tøxenske Skole havde 3 Lærere og 3 Lærerinder.

En Sparekasse oprettet 1836; ved Udgangen af 1869 indestod paa Interessenternes Konti 919,790 Rd., opsparet Kapital 63,303 Rd.

Gasværkets Indtægter 1869: 4,472 Rd., Udgifterne 4069 Rd. Afsætningen af Gas igennem Maalere udgjorde 1,366,600 Kubikfod.

Gasbelysningen begyndte den 8. November 1867.

Lad os derefter til Sammenligning se, hvad 3. Udgave fra 1898 siger om Forholdene i Byen :

Køge Købstadsgrund udgjorde 1895 1,952,234 Kvadrat Alen (omtrent 139½ Tdr. Land), og Byen havde 16 Gader og Stræder og 1

Torv. Husenes Antal var ved Folketællingen 1890 271 (Slutningen af 1895 318, hvoraf 311 paa Byens egentlige Grund). Hele det ved Matrikuleringen opmaalte Fladeindhold af Byen med tilhørende Jorder var 380 Tdr.; deraf var i 1888 besaaet 109, Afgræsning, Høslæt, Brak, Eng m. m. 132, Haver 15, Byggegrunde 70 og Hegn og Veje 54 Tdr.

Bygningernes samlede Brandforsikringssum var April 1895, 5,063,192 Kr. (Antal af Forsikringer 321).

Køge Havn med den gamle Kalkovn. Maleri af Louis Jensen 1882.
(Kjøge Museum.)

Med Køge Købstads Kommune var forenet et Landdistrikt, nemlig en mindre Del af Ramsø Herred: Hovedgaarden Gammel Kjøgegaard med nogle faa (3) Huse (1888: 456 Tdr. Land, hvoraf 130 var besaaede, medens 259 henlaa til Afgræsning, Høslæt, Eng m. m., 10 var Haver, 42 Skov, 9 Byggegrunde og 6 Hegn og Veje), og en større i Bjeverskov Herred, Præstø Amt: Byerne Gammel-Kjøge og Sønderkjøge samt Vasebækgaard med ialt 42 Huse, lige Syd for Køge Aa (1888: 511 Tdr. Land, hvoraf 192 var besaaede, medens 205 henlaa til Afgræsning, Høslet, Eng m. m., 10 var Haver og 93 Skov). Dette Landdistrikt, der styredes af et af 3 Medlemmer bestaaende Distriktsraad, som valgtes paa 6 Aar af Beboerne, havde Skole- og Fattigvæsen fælles med Købstaden og var repræsenteret i dennes Skole- og Fattigudvalg ved et af Distriktets Beboere valgt Medlem.

Af offentlige og andre Bygninger samt Institutioner fremhævedes: St. Nicolai Kirke, Raad- og Tinghuset, Arresthuset (med Plads for 19 Arrestanter), Borgerskolen, Den Tøxenske Realskole, Kjøge Borger- og Haandværkerforenings tekniske Skole, Banegaarden, Gasværket, Vandværket, Fattighuset og Arbejdsanstalten. Af Velgørenhedsanstalter: Steens Boder, Børneasylet, Det borgerlige Velgørenhedsselskabs Stiftelse, Alexandrastiftelsen, 2den Aprils Foreningen med Stiftelse.

I 1890 var Byens Indbyggerantal 3282 mod 3122 i 1880. Landdistriktets mindre Del havde 60 Indbyggere mod 56 i 1880, og den større Del 196 mod 196 mod 212 i 1880.

Af fremmede Varer, der fortoldedes i 1894, var de vigtigste: Bomulds- og Linnedgarn 2498 Pd., Bomulds- og Linnedmanufakturvarer 2121 Pd., uldne Manufakturvarer 5332 Pd., Vin 3793 Pd., andre Spirituosa à 8 Gr. 208 Viertler, Humle 3431 Pd., Olie 1,306,151 Pd., Salt 375,994 Pd., Sukker, Melasse og Sirup 3838 Pd., Tobaksblade og Stilke 114,169 Pd., Stenkul 71 Commercelæster og 120,000 Tdr., toldpligtige Metaller og Metalvarer af alle Slags 205,087 Pd., Tømmer og Træ 4384 Commercelæster finsk Trælast og 31,448 Kubikfod. Desuden tilførtes der fra andre indenlandske Steder en Del fortoldede Varer.

Ved Udgangen af 1894 var der ved Toldstedet hjemmehørende 13 Fartøjer og maalte Baade med en samlet Størrelse af 552 Tons, deriblandt en Dampmuddermaskine paa 23 Tons og 6 Hestes Kraft. I udenrigsk Fart klareredes for Indgaaende 224 Skibe (af hvilke 72 Dampskibe) med 971 Tons Gods; i indenrigsk Fart indkom 149 og udgik 173 med henholdsvis 1465 og 1544 Tons Gods.

De ordinære Told- og Skibsafgifter udgjorde 1894, efter Fradrag af Godtgørelser, 115,610 Kr. og Krigsskatten af Vareindførselen 5133 Kr., ialt 120,743 Kr. (omtrent 8806 Kr. mindre end 1893). Brændevinsbrændingsafgiften indbragte, efter Fradrag af Godtgørelser, 7809 Kr. (omtrent 1213 Kr. mere end 1893).

Af Fabrikker og industrielle Anlæg nævnes: 1 Tobaksfabrik, 1 Klædefabrik og Uldspinderi, 4 Garverier, 1 Jernstøberi, 1 Limfabrik, 1 Lysestøberi, 1 Skibsbyggeri, 1 Brændevinsbrænderi, 1 Sodavandsfabrik, 1 bayersk Ølbryggeri (Aktieselskab, stiftet 1882, Aktiekapital 122,500 Kr.), 2 Damptræskærerier, 1 Andelssvineslagteri, samt 1 Imprægneringsanstalt for Jernbanesveller. I Køge udgives 2 Aviser, nemlig »Kjøge og Omegns Dagblad« og »Østsjællands Folkeblad«.«

Byens Indtægter var i 1894: Skatter 44,367 Kr. (deraf Grundskat 1015, Husskat 1872, Formue- og Lejlighedsskat 39,106 samt Bidrag fra Landdistriktet til Fattig- og Skolevæsen 2374 Kr.), Afgifter efter Næringsloven 2205, Tilskud fra Staten til Alderdomsunderstøttelse

2377, Indtægt af Aktiver 19,714 Kr.; af Udgifterne: Bidrag til Staten 1310, Bidrag til Amtsskolefonden 1518, Byens Bestyrelse 3120, Fattigvæsen 20,051, Alderdomsunderstøttelse 5847, Skolevæsen 20,371, Rets- og Politivæsen 4973, Medicinalvæsen 1380, Gader og Veje 2743, Gadebelysning 50, Vandforsyning 2688, Renlighed 502, Brandvæsen 798, Renter og Afdrag paa Gæld 13,393 Kr. Kommunen ejede 31. December 1894: 476,025 Kr., deraf i faste Ejendomme 413,908, i Panteobligationer osv. 62,117 Kr. Kommunens Gæld var 199,630 Kr. For Aaret 1896 var Skatteprocenten for Afgiften paa Formue og Lejlighed 6 Procent. Den anslaaede Indtægt var omtrent 1,046,700 Kr. deraf var skattepligtig Indtægt 814,600 Kr.

Banker og Sparekasser 1894: I Landbobanken i Kjøge (oprettet 25. November 1874) var Aktiekapitalen 100,000 Kr. Folio og Indlaanskonto var 1894 927,682 Kr., Vekselkontoen 288,126 Kr. — I Diskonto- og Laanebanken for Kjøge og Omegn (opr. 1. Januar 1875) var Aktiekapitalen 96,386 Kr., Folio og Indlaanskonto var 1894 213,186 Kr., Vekselkontoen 23,609 Kr. — I Sparekassen for Køge og Omegn (oprettet 25. Juni 1836) var 31. Marts 1894 Sparernes samlede Tilgodehavende 2,789,500 Kr., Rentefoden var $3^3/_5$ Procent, Reservefonden udgjorde 345,645 Kr., Antal af Konti 3676. — I Arbejdersparekassen for Kjøge og Omegn (opr. 9. September 1878) var 31. Marts 1894 Sparernes Tilgodehavende 39,179 Kr., Rentefoden var $3^3/_5$ Procent, Reservefonden udgjorde 2849 Kr., Antal af Konti var 560.

Om Havnen meddeltes: at i 70'erne og 80'erne er Dybden udvidet til 14 Fod, og i de allerseneste Aar, fra 1894 var der paabegyndt nye Arbejder, hvorved Havnen skulde uddybes til 16 Fod og have en større Svajeplads i Yderhavnen; Kommunen havde i 1894 ved Mageskifte med et Havnen tilhørende Vænge i Landsognet erhvervet 7 Tdr. Land af Gammel-Kjøgegaards Jorder Syd for Havnen, ligesom ogsaa Havnepladsen mod Nord skulde udvides ved Inddragning fra Stranden. Havnebassinet var omtrent $4^1/_5$ Tdr. Land (Inderhavn ca. $3^5/_7$, Yderhavn ½ Td. Land). Havnepladsen omtrent 8 Tdr. Land, hvoraf 3½ Nord for Bassinet. Der var omtrent 560 løbende Alen Træbolværk og 1050 Alen Stenmole. — — Indtægten af Bro- og Havnepenge samt Leje af Oplagspladser var i 1895 27,780 Kr.

4. Udgave af Trap fra 1920 meddeler bl. a. følgende om Køge:

Byen har 47 Gader og Stræder og 1 Torv. Købstadsgrunden med tilhørende Markjorder udgør 239 ha, og der var 1. Februar 1916 351 Huse, hvoraf ca. 50 paa Markjorderne. Af Arealet var (1912) 45 ha

besaaet; 85 Grønfoder og Græsning, 6 Haver o. l., 95 Veje, Byggegrunde o. l., 2 Vandareal.

Bygningernes samlede Forsikringssum var 1. Oktober 1918: 11,813,850 Kr. Ved Vurdering til Ejendomsskyld i 1916 udgjorde den samlede Vurderingssum 9,162,000 Kr., deraf Jordværdien 2,644,000 Kroner.

Med Køge Købstads Kommune er forenet et Landdistrikt, nemlig en mindre nordlig Del i Ramsø Herred (»Køge Landsogn«), hvori ligger Hovedgaarden Gammel-Køgegaard og som ialt har 4 Huse og er 253 ha (1912 var 84 ha besaaede, 20 Brak, 100 Grønfoder og Græsning, 6 Haver o. l., 38 Skov, 2 Veje, Byggegrunde o. l., 3 Vandareal), og en større sydlig Del i Bjeverskov Herred, Præstø Amt (»Gammel Køge«), hvori ligger Byerne Gammel-Køge og Sønder-Køge samt Vasebækgaard (under Gammel-Køgegaard), og som i alt har 47 Huse og er 297 ha (1912: 117 ha besaaede, 26 Brak, 89 Grønfoder og Græsning, 7 Haver o. l., 47 Skov, 7 Veje og Byggegrunde o. l., 4 Vandarealer). Landdistriktet styres af et Distriktsraad paa 3 Medlemmer, som vælges paa 4 Aar, har Skole- og Fattigvæsen fælles med Købstaden og er repræsenteret i Købstadens Skole- og Fattigudvalg ved et af Beboerne valgt Medlem.

Af offentlige og andre Bygninger nævnes: Skt. Nikolai Kirke, et Missionshus opført 1897, et katolsk Kapel, Raad-, Ting- og Arresthuset, Borgerskolen, Tøxens Skole, Teknisk Skole, Folkebiblioteket, Køge Museum, Sygehuset, Fattiggaarden, Alderdomshjemmet, Stiftelsen Steens Boder, Det borgerlige Velgørenhedsselskabs Stiftelse, Alexandrastiftelsen, Stiftelserne Aldershvile, 2. April-Foreningen, et Børneasyl, Gasværket, Vandværket, Elektricitetsværket, Banegaarden, Posthuset, Toldkamret, Sparekassen for Køge og Omegn, Køge Bank.

Af Fabrikker og industrielle Anlæg anføres: 1 Tobaksfabrik, 1 Garveri, 3 Maskinværksteder, 1 Limfabrik, 1 bayersk Ølbryggeri, 3 Maskintræskærerier, 1 Stormølle, 1 Oliemølle, 3 Skibsværfter, 1 Andelssvineslagteri, 1 Imprægneringsanstalt for Sveller, 1 Afvulkaniseringsanstalt, 2 Vognfabrikker, 4 Bogtrykkerier, Køge Dampmølle, Dampmøllerne Alliance.

Ved Udgangen af 1915 var der 17 Sejlskibe med 362 og 11 Motorskibe med 127 R. T. samt 91 Baade. I udenrigsk Fart klareredes 1913 for Indgaaende 360 Skibe med 31,725, for Udgaaende 386 med 18,961 Tons Gods, i indenrigsk Fart for Indgaaende 1010 med 17,366, for Udgaaende 973 med 11,595 Tons Gods. Ved Køge Toldsted indbragte Indførselstolden 1913—14 123,931 Kr.

Sydbanen blev anlagt af det sjællandske Jernbaneselskab og først overtaget af Staten i 1880. Banens Forhistorie viser, at *det sjællandske Jernbaneselskab*, som da drev Banen København—Roskilde—Korsør og 1864 havde aabnet Banen København—Hillerød—Helsingør, blev tvunget til at interessere

Jernbanebroen under Opførelse. Fotografi 1868.

sig for en Sydbane og — hvad der for Køge By var en ubehagelig Overraskelse — en Tid lang tænkte paa at føre Banen uden om Byen.

Efter Krigen 1864 arbejdede Civilingeniør *G. H. A. Krøhnke* fra Glückstadt for et storslaaet Jernbaneanlæg gennem Sydsjælland til Falster og Lolland, med en Fortsættelse fra Femern gennem Holsten til Hamborg. Han indgav i 1865 et Andragende til Indenrigsministeren om Koncession for den danske Del, som var anslaaet til at ville koste 13 à 14 Mill. Rd. Banen skulde bygges for engelske Penge, og der vilde ikke blive stillet Krav om Understøttelse, Rentegaranti eller Subvention med Hensyn til Overtagelse af en Del af Aktiebeløbet.

Banen, der tillige var tænkt som Norges og Sveriges Forbindelseslinje med Tyskland, skulde efter Ingeniørens oprindelige Plan have Strækning fælles med Korsørbanen fra København til Borup eller Ringsted; men for Forbindelsen med Sverige og Norge blev Planen ændret saaledes, at der skulde bygges en Banegaard ved Københavns Havn i Nærheden af Langebro, og herfra skulde Banen føres langs Stranden til Køge. Fra Køge skulde Banen gaa Nord om Højdedraget fra Stevns, forbi Herfølge, Sædder, Thurebyholm, Frerslev, Sophiendal, Haslev, Broby, Holmegaard, Ølsted og til Næstved. Fra Næstved skulde Banen gaa over Rønnebæksholm, Mogenstrup, Lovby, Hammer, Ring, Lundby, Sværdborg og Kastrup til Vordingborg, og fra Vordingborg langs med Stranden til et Punkt sønden for Bakkebøl, hvorfra der skulde være Broforbindelse til Falster med Øerne Farø og Bogø som Mellemled. Videre skulde Banen gaa over Falster; der skulde være en Bro over Guldborgsund til Lolland, og over Lolland skulde Banen føres ud til Kysten nær ved Rødby. Fra Rødby til Femern skulde der være Færgeforbindelse, en Bro over Femernsund til Fastlandet var det næste Led, og endelig skulde en holstensk Bane over Oldenborg til Hamborg danne det sidste Led i den lange Linje. — Ingeniør Krøhnke regnede med Penge fra Bankhuset Gurney & Co., London, et af de største i Europa, og stillede en Garanti paa 20,000 £ for, at han, naar Koncessionen forelaa, vilde gennemføre Banen paa de givne Betingelser. — Imidlertid begyndte nu det sjællandske Jernbaneselskab at røre paa sig; det frygtede en Konkurrence, og 1. Juli 1865 indgav det en Ansøgning om Koncession paa en Jernbane fra Borup eller Ringsted til Vordingborg Færgegaard. Rigsdagen fik begge Andragender til Behandling og bemyndigede Indenrigsministeren til at give Ingeniør Krøhnke Koncession (Lov af 9. Februar 1866). Det viste sig nu, at Ingeniøren ikke havde saa bindende Aftaler, hvad Pengene angik, som han selv regnede med; der var kommet pengeknappe Tider i England. Da den fastsatte Tid den 9. August 1866

udløb, var Arbejdet ikke paabegyndt, og Ingeniøren kunde ikke godtgøre, at den fornødne Kapital var til Stede. I en Erklæring i Dagbladet fremkom Ingeniør Krøhnke med forskellige Oplysninger, der skulde vise, at han var uden Skyld, og at det kun drejede sig om en kortere Forhaling af Sagen (12. Jan. 1867). Ingeniør Krøhnke arbejdede fortsat for sin Bane; men han var slaaet ud, ingen regnede mere for Alvor med ham. — Lørdag den 12. Januar 1867 forelagde Indenrigsministeren et Forslag til Lov om at give det sjællandske Jernbaneselskab Eneret til Anlæg og Drift af en Jernbane fra et nærmere bestemt Punkt paa Jernbanen mellem København og Korsør gennem Sydsjælland til Masnedø. Den 23. Januar 1867 blev der i Haandværkerforeningen i Køge holdt et stærkt besøgt Møde, hvor man diskuterede Banesagen, vedtog en Henvendelse til Rigsdagen og bestemte at sende en Deputation til Kongen. Hovedindholdet af Andragendet gik ud paa, at man skulde undersøge, om der ikke senere kunde blive Mulighed for en Bane som den af Ingeniør Krøhnke foreslaaede, og det understregedes, at man ønskede Banen saa langt borte fra Byen som muligt, naar det var Meningen, at den skulde føres udenom. Grev Moltke-Bregentved, der var Medlem af et nedsat Udvalg i Landstinget, arbejdede stærkt for at faa Banen over Køge og stillede ved 3. Behandling et Ændringsforslag derom, men Forslaget faldt med 26 Stemmer mod 24. Ved Lovforslagets første Behandling i Folketinget genoptog Scavenius Grev Moltke-Bregentveds Forslag om at føre Banen over Køge, og der nedsattes et Udvalg paa 9 Medlemmer. Dette Udvalgs Flertal udtalte sig for, at Banen skulde lægges østligere og ikke maatte udgaa fra et Punkt, der laa vestligere end Taastrup. Gennem 2. og 3. Behandling blev det vedtaget at bemyndige Regeringen til i al Almindelighed at meddele det sjællandske Jernbaneselskab eller andre Eneret til Anlæg og Drift af en Jernbane fra Ringsted over Herlufmagle, Næstved og Vordingborg til et Endepunkt ved Sundet mellem Sjælland og Lolland-Falster, eller en Jernbane fra København

eller fra et Punkt paa Korsørbanen, dog ikke Vest for Taastrup, over Køge og Vordingborg til et Sted med dybt Vand ved Sundet mellem Sjælland og Lolland-Falster. Der forelaa paa det Tidspunkt, da Loven blev vedtaget, ingen Ansøgning om Koncession, men man regnede med, at det sjællandske Jernbaneselskab vilde forny sit Andragende. I Oktober 1867 tilbød Indenrigsministeriet den sjællandske Jernbane Koncession paa Anlæg og Drift af en Bane fra Roskilde eller Viby over Køge til Vordingborg, og Lørdag den 9. November vedtog Selskabets Plenarbestyrelse at anbefale en Generalforsamling Indenrigsministeriets Forslag. Forslaget blev vedtaget paa Generalforsamlingen den 15. Januar 1868, og Koncessionen givet 24. Januar. De københavnske Blade var fra første Færd interesserede i denne Banesag og behandlede den meget indgaaende. I »Fædrelandet« for 27. Marts 1867 stod saaledes en meget spids Artikel om Køges Bestræbelser for at komme i Betragtning — at blive By ved Banen; den sluttede saaledes: »Vi haabe, at de Store og de Smaa ikke i Forening maa indlægge sig en saadan Berømmelse i denne Sag, at de gøre sig fortjente til Fællesnavnet: »Køge Bønder«.« Naar Køge gik af med Sejren, kom til at ligge ved Banen, var det sikkert medvirkende, at to Ingeniører, *English* og *Hansen,* inden det sjællandske Jernbaneselskab havde bestemt sig for denne Linje, arbejdede for en smalsporet Jernbane fra København over Køge videre sydpaa til Falster og Lolland og allerede havde faaet store Summer tegnet. — Da Sydbanen skulde stikkes ud, kom Spørgsmaalet om, hvor Køge Jernbanestation skulde ligge; man havde oprindelig tænkt sig, at Banen skulde føres Vest om Byen, og Stationen lægges i Peders Vænge, men Kommunalbestyrelsen ønskede Banen ført Øst for Byen med Station i Garver Nielsens Vænge. Herved vilde Jerbanestationen og Spornettet komme til at ligge i Nærheden af Havnen, hvad der maatte være formaalstjenligt. Der blev taget Hensyn til Kommunalbestyrelsens Ønske; Banen blev ført Øst om Byen. Da Banen aabnede, gik der daglig 2 Persontog og 1 Godstog i

hver Retning. Billetpriserne mellem Køge og København var: 1ste Kl.: 2 Rd. 8 Sk., 2den Kl.: 1 Rd. 48 Sk., 3die Kl.: 1 Rd. 4 Sk. — For dobbelte Billetter, som Tirsdag, Onsdag, Torsdag og Fredag gjaldt for Rejse frem og tilbage samme Dag, var Priserne: 1ste Kl.: 3 Rd. 12 Sk., 2den Kl.: 2 Rd. 20 Sk., 3die Kl.: 1 Rd. 52 Sk.

Angaaende Persontogenes Antal og Billetpriser op gennem Aarene gives en Oversigt paa næste Side.

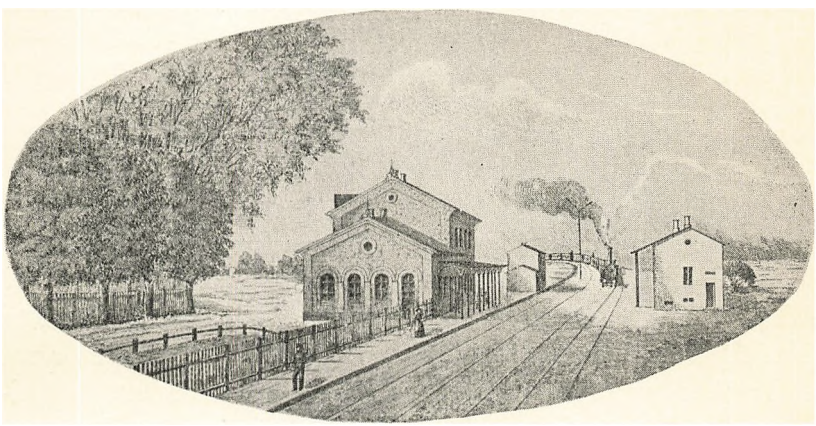

Køge Jernbanestation ca. 1870.

Det skal til denne kun bemærkes, at det overvejende Antal rejsende mellem Køge og København rejser paa Dobbeltbilletter eller benytter de fra 1924 indførte billige Søndagstog, til hvilke Billetprisen paa 3die Klasse fra Køge til København og tilbage til Køge udgør 2 Kr. 70 Øre.

I Aaret 1913/14 solgtes der paa Køge Station 85,239 Billetter til et samlet Beløb af 129,316 Kr.; 1920/21 113,092 Billetter til 364,271 Kr.; 1930/31 103,868 Billetter til 235,898 Kr.

I Aaret 1913/14 ankom der 28,947 Tons Gods og afsendtes 49,869 Tons; 1920/21 ankom 33,362 Tons, afgik 48,060 Tons; 1930/31 ankom 24,487 Tons og afsendtes 71,521 Tons.

	Antal Persontog		Billetpriser mellem Køge og København			
			Enkeltbilletter		Dobbeltbilletter	
	Køge-København	København-Køge	2. Kl Kr.	3. Kl. Kr.	2. Kl. Kr.	3. Kl. Kr.
1. Juni 1875	3	3	3,20	2,10	4,70	3,10
1. - 1880	3	3	3,20	2,10	4,70	3,10
1. - 1890	5	5	3,20	2,10	4,70	3,10
1. - 1900	6 + 1 Sønd.	6	2,15	1,30	4,30	2,60
1. - 1914	7	7 + 1 Sønd.	2,60	1,50	5,20	3,00
1. - 1919	4	4	4,60	2,30	9,20	4,60
1. - 1920	4	4	4,60	2,30	9,20	4,60
1. - 1921	5	5	6,20	3.10	12,40	6,20
1. - 1925	7	8 + 1 Sønd.	4,60	2,70	9,20	5,40
1. - 1930	10 + 3 Sønd.	9 + 3 Sønd.	4,10	2,70	6,10	4,10

Køge Jernbanestations første Stationsforstander var *P. K. Mortensen.* Den nuværende Forstander, *K. H. Reitzel-Nielsen,* kom til Køge i Februar 1920. Ved Stationen er desuden ansat 1 Trafikkontrolør, 1 Godsekspeditør, 1 Overassistent, 5 Assistenter, 1 Rangerformand, 6 Overportører og 14 Portører. Desuden er i Køge stationeret en Overbanemester, som fører Tilsyn med Banestrækningen Gadstrup—Olstrup. Den nuværende Overbanemester er: *H. C. Pedersen.*

Med Sydbanens Aabning opstod naturligt i Stevns Ønsket om en Bane med Tilknytning til denne; Forarbejdet blev som altid i saadanne Spørgsmaal meget vanskeligt, men i 1875 var Sagen naaet saa vidt, at der under 24. Maj blev givet Eneretsbevilling til en *østsjællandsk Bane.* Dog først den 1. Juli 1879 aabnedes Banen. Anlægskapitalen var 3,698,800 Kr. Den østsjællandske Jernbane har et godt Opland, men i de seneste Aar har Rutebiler, Fragtbiler og Privatvogne paaført Banen en haard Konkurrence. — I 1880 var Billetprisen for 3die Kl. fra Køge til Storehedinge eller Faxe 1 Kr. 10 Øre, og 1 Kr. 60 Øre for en Dobbeltbillet; 1900 for de samme Billetter ufor-

andret Pris, 1921 2 Kr. for en enkelt Billet, 4 Kr. for en dobbelt; 1930 2 Kr. for Enkeltbillet og 3 Kr. for en dobbelt. Billigt Søndagstog indførtes 1924. — 1881/82 befordrede Banen 110,063 rejsende, 1900/01 161,023 og 1930/31 180,348, heri er medregnet rejsende fra og til Statsbanen. — I 1881/82

Køge Torv. Fotografi fra 1931.

befordrede Banen 23,753 Tons Gods, 1900/01 73,498 og 1930/31 75,091 Tons; Transitgods er medregnet. — Bestyrelsens Formand er Overretssagfører *Tiemroth*, København, og Formanden for Repræsentantskabet, Amtmand *Toft*, Næstved. Banen har haft følgende Driftsbestyrere: *G. Floor* indtil 1. November 1906, *C. R. Maale* til 3. December 1925 og *E. A. A. Sell* fra 1. Januar 1926.

Den 4. August 1917 aabnedes Privatbanen *Køge-Ringsted*. Saa langt tilbage som i 1859 — altsaa længe før Sydbanen — fremkom der i Køge Avis Forslag om en Jernbane mellem Køge og Borup. Senere kom en Bane Køge-Ringsted paa Tale, men Ringsted By var imod denne. I 1906 sluttede en Jernbane-

kommission sit Arbejde, og det lykkes Køge Byraad og et Jernbaneudvalg ved Henvendelse til Regering og Rigsdag at faa en Bane Køge-Kværkeby — som Statsbane — optaget paa Regeringsforslaget. Men Banen blev dog kun vedtaget som Privatbane med halvt Statstilskud. Der blev nu tegnet Bidrag af interesserede Kommuner; men da Banen var sikret, meldte Ringsted sig og ønskede Linjen rettet til Køge-Ringsted; et nyt Andragende om Koncession paa en Bane Køge-Ringsted blev nu indgivet, og denne blev givet under 5. Marts 1914. Anlægskapitalen var 2,000,000 Kr.; den er senere udvidet med 240,000 Kr. — Billetprisen Køge-Ringsted 3die Kl. var 1917 1 Kr. 50 Øre, 1921 1 Kr. 85 Øre og 1930 1 Kr. 90 Øre. Billig Dobbeltbillet — fra 15. November 1923 — koster 2 Kr. 70 Øre. — Det første Aar befordrede Banen 67,711 rejsende, i 1921/22 92,633 og 1929/30 72,518. — Det første Aar befordrede Banen 13,620 Tons Gods, 1921/22 25,354 Tons og 1929/30 28,016 Tons. — Billige Søndagstog indførtes 6. Juli 1919. Det største Antal rejsende, Banen har befordret paa en Dag, er 2824, 10. Juli 1921. — Badestranden ved Køge og Lellingeskoven giver Banen en stor Sommertrafik. — Banen maa betragtes som en Havnebane for Ringsted. — Ingeniør *A. W. West* har siden 1. September 1917 været Banens Driftsbestyrer. Direktionens Formand er Gaardejer *Niels Nielsen*, Farringløse, og Formanden for Repræsentantskabet Redaktør *E. Svarre*.

Af *Rutebiler*, som har Tilknytning til Køge, kan nævnes de to Biler til Storehedinge og to til Faxe; de ejes af Østsjællandske Jernbane. Endvidere Ruterne til *Ringsted*, *Præstø*, *Haslev*, *Roskilde*, *Viby*, *Taastrup*, *Stege* og *Strøby*.

Køges Beliggenhed medførte, at Byen fra første Færd ikke blev forfordelt, hvad *Postvæsenet* angik. Med København-Roskilde Banens Aabning blev Køges Forbindelse ført over Taastrup. Køge var da Udgangspunktet for Diligenceforbindelserne over Vordingborg til Møen, Falster, Lolland, og til Ringsted og Storehedinge. — Oprindelig maatte Publikum

hente Forsendelserne paa Posthusene, men senere blev disse i Byerne bragt ud, og Modtagerne maatte betale Bærepenge. Ved Lov af 11. Marts 1851 indførtes Frimærker, og dermed var der banet Vej for Brevkasserne og Brevsamlingssteder paa Landet. 1860 begyndte man at antage Landpostbude. — Ved Sydbanens Aabning i 1870 flyttedes Posthuset i Køge fra Nørre-

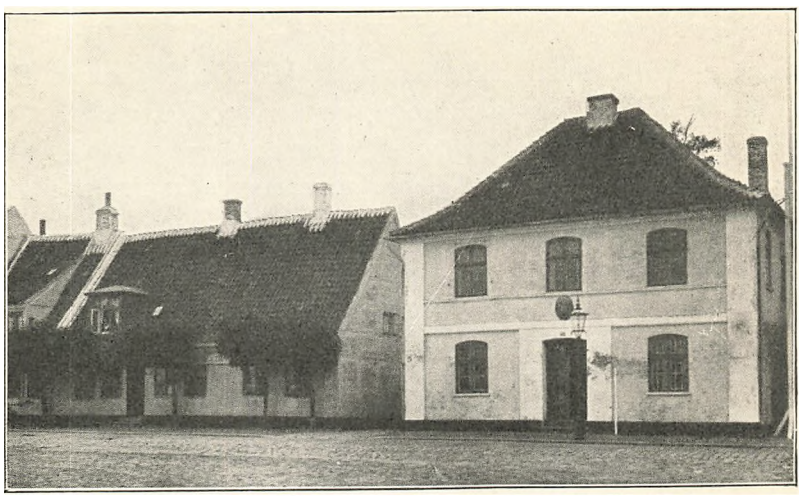

Toldbodbygningen ved Havnen. Fotografi 1914.

gade 30 til Jernbanestationen. Den nuværende Bygning er taget i Brug December 1896.

Her skal gives nogle Tal, som viser Postvæsenets Udvikling gennem Tiderne:

	Ankom. Brevf.	Afs. Brevf.	Lokale Brevf.	Ankom. Pakker
1870—71	90,027	—	3,443	10,621
1890—91	196,459	—	22,451	7,981
1900—01	289,588	—	45,115	14,301
1910—11	399,958	424,164	137,436	23,757
1920—21	541,216	869,440	103,220	22,198
1930—31	637,650	822,256	115,466	28,673

I Aaret 1900 hørte der til Postkontoret 4 Postbude og 11 Landpostbude. I 1920 var der 11 Postbude og 31 Landpost-

bude, og i 1930 8 Postbude og 28 Landpostbude. I Landpostbudenes Antal er medregnet de, der udgaar fra Brevsamlingsstederne. — Postkontorets samlede Personale udgør 52 Mand. — Nuværende Postmester, *M. Pedersen*, har fungeret fra 1. November 1931.

Køge Telegrafstation er oprettet 1860 og havde først Lokaler i Gæstgiver Carl Hansens Ejendom, *Norske Løve*. Lejen var 140 Rd. aarlig. Fra April Flyttedag 1866 blev Telegrafstationen henflyttet til Lokaler paa Køge Torv, Købmand *Daniel Schmellings* Ejendom; Lejen var her 130 Rd. aarlig. 1871 blev Stationen sammenlagt med Postkontoret og flyttet til Jernbanestationen. Ogsaa for Telegrafvæsenets Vedkommende skal nævnes enkelte Tal:

	Telegramindtægter	Modt. Telgr.	Afs. Telgr.
1870	491 Rd. 55 Sk.	1258	1391
1890	1808 Kr. 78 Øre	2866	2388
1900	2596 Kr. 50 Øre	3765	3118
1930	ca. 21000 Kr.	4407	5394

Køge Toldkammer omfatter *Køge Købstad, Vallø Birk, Bregentved-Gisselfeld Birk* samt *Storehedinge Købstad* og *Stevns-Fakse-Herreder* med Undtagelse af den Del af *Hylleholt Sogn*, hvori *Fakse Ladeplads* ligger, ialt 47 Kommuner. Under Køge Toldsted er henlagt Tilsynet med Kyststrækningen fra *Lille Vejleaa* mod Nord til *Kildeaaen* i Vemmetofte Skov mod Syd.

Ved kongelig Resolution af 21. April 1902 blev Storehedinge Toldsted med tilhørende Toldkontrolposter i *Bøgeskov* og *Rødvig* nedlagt som selvstændigt Toldsted og henlagt under Køge Toldsted. Bøgeskov og Rødvig blev opretholdt som Toldkontrolposter. For Storehedinge er der 3 ugentlige Fortoldningsdage, der besørges fra Køge og Rødvig. Der er ligeledes 3 ugentlige Fortoldningsdage i Haslev, hvor Forretningerne udføres af udsendt Personale fra Køge Toldkammer.

	Intrader	Heraf Statskasseindtægt
1870—71	67,865 Rd.	63,005 Rd.
1890—91	177,812 Kr.	155,944 Kr.
1910—11	266,809 -	230,107 -
1915—16	273,004 -	244,518 -
1916—17	250,267 -	228,417 -
1917—18	384,584 -	371,426 -
1919—20	422,142 -	385,268 -
1920—21	511,630 -	426,683 -
1923—24	840,252 -	730,446 -
1926—27	848,432 -	646,723 -
1930—31	1,587,991 -	1,341,818 -

Foruden de egentlige Toldindtægter bestaar den væsentligste Oppebørsel af følgende Afgifter til Staten: Omsætningsafgift af Cigarer og Cigarillos, Stempelafgift af Røgtobak, Skraa og Snus, Omsætningsafgift af Chokolade- og Sukkervarer, af Motorkøretøjer, Afgift af Omsætningen af stærke Drikke, Afgift af Benzin, Ølskat, Gebyr for Syn over Dampkedler og Stempelafgift af Certifikater og Maalebreve til Skibe. — For Havneudvalget opkræves Afgift af Skibe, der anløber Køge Havn, og af Varer, der losses eller indlades i Havnen. Endvidere er der under Køge Toldkammer henlagt de i Tolddistriktet forefaldende Amtstueforretninger med Undtagelse af Amtskatten.

I Aaret 1870 var der af Personale: 1 Toldforvalter, 1 Assistent, 1 Medhjælper, 1 Kontorist. I 1930: 1 Toldforvalter, 1 Toldkontrolør, 6 Assistenter, 1 Afløsningsassistent, 1 Kontorist II. Grad, 1 midlertidig Kontorist, 3 Toldbetjente og 1 Toldopsynsmand.

Nuværende Toldforvalter er *J. H. Jensen-Egeberg*, fra 1. Maj 1927. — —

Midtpunktet i Køge Bybillede er fra gammel Tid det store, firkantede *Torv*, i hvis fire Hjørner Færdselsveje udmunder. Fra Køge Bro kommer Hovedgaden, *Brogade*, der fortsætter langs den østlige Side af Torvet for derefter at gaa over i *Nørregade*, som fører mod København.

Fra Torvets sydvestlige Hjørne føres man ad den anden Hovedfærdselsaare, *Vestergade*, der deler sig i *Ringstedvejen* og *Ølbyvejen*. Fra Nordsiden af Torvet udgaar. parallel med Nørregade de to gamle Gader *Kirkestræde* og *Nyportstræde*, der forbindes af *Lille Kirkestræde* og *Laugshusgade*. Sidstnævnte staar i *Forbindelse* med Nørregade gennem *Katekismusstræde*. Fra Nyportstræde udgaar parallel med Vestergade *Skt. Gertrudsstræde*, der staar i Forbindelse med Vestergade gennem *Rebslagergade*.

Fra Køge Bro kommer vi langs Aaen ad *Fennediget*, der gaar over i *Bag Haverne*, hvis Fortsættelse, *Ivar Huitfeldtsvej*, fører til Banegaarden. Fra Torvet gaar Trafikken gennem *Byporten* og *Bygaardsstræde* til Havnen, og fra Nørregade fører *Jernbanegade* til Banegaarden.

Nævnt alfabetisk er Byens offentlige Gader og Veje følgende:

Aagade, Aavænget, Allégade, Bag Haverne, Bjerggade, Brochmandsvej, Brogade, Bygaardsstræde, Carlsensvej, Codanvej, Danasvej, Dortheavej, Dyrlundsvej, Elisevej, Emilievej, Fennediget, Glørfeldtsvej, Glæisersvej, Græsmarksvej, H. C. Andersensgade, Iver Huitfeldtsvej, Jernbanegade, Jens Johansensvej, Kindbergsvej, Kirkestræde, Korsvej, Københavnsvej, Laugshusgade, Lille Kirkestræde, Katekismusstræde, Louisevej, Margrethevej, Niels Juelsgade, Nyportsstræde, Nørregade, Pedersvej, Quistgaardsvej, Rebslagergade, Skt. Gertrudsstræde, Slagterivej, Steensvej, Stormøllevej, Strandvej, Sveasvej, Sygehusvej, Taarnvej, Tangmosevej, Tordenskjoldsgade, Torvet, Tværvej, Tøxensvej, Vestergade, Zoffmannsvej, Østre Sandmarksvej.

I vort Aarhundrede har Køge sprængt de gamle Rammer, og denne Vækst er foregaaet særlig stærkt i den sidste Snes Aar. Mange af ovennævnte Gader er blevet til i dette Tidsrum.

Den første *Byggeforening* »tog Land« Nord for Køge ved Københavnsvejen — ude ved Møllerne. Den blev stiftet i 1917. Smaa, hyggelige Villaer voksede op, og de passede godt ind i

Omgivelserne. Nu findes der derude et helt Kvarter med de dominerende Værftsbygninger. I 1918 stiftedes en ny Byggeforening, og Byggeforeningshusene paa Strandvejen blev Begyndelsen til Strandvejskvarteret.

1921 stiftedes atter en Byggeforening, som opførte de Huse, der ligger paa den nordlige Del af Pedersvej.

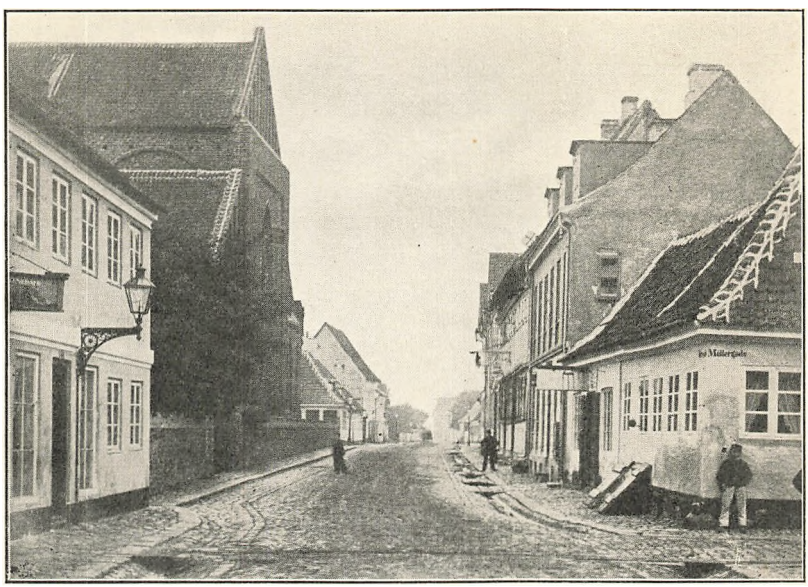

Nørregade med aabne Rendestene. Fotografi fra o. 1870.

Det *private Byggeri* har skabt nye Kvarterer, Aagade blev til, Pedersvej er nu næsten helt tilbygget. Uden for Køge Bro, mellem Aaen og Storehedingevejen, har der rejst sig en hel ny Bydel, for ikke at tale om de mange Nybygninger i Sønderkøge. Fra gammel Tid tilhørte Jorden Nord for Byen Køge, den kaldtes *Byens Jorder*. I de senere Aar har Byen erhvervet flere Grunde, som den har købt fra Gammel Kjøgegaard, saaledes *Søndre Lyng* i 1918, *Peders Vænge* og *Aavænget* i 1922. I 1931 førtes en Forhandling mellem *Carlsen-Langes Legatstiftelse* og Køge Byraad om Køb af *Blegdammen*. Der opnaaedes Enighed, men Ministeriet nægtede Godkendelse, fordi

Købet var betinget af Arealets Indlemmelse i Byen. Købstadgrunden udgør c. 266 ha, heraf Markjorderne c. 177 ha. Ejendomsskylden var pr. 1. Januar 1931: 17,111,900 Kr. og Grundværdien heraf var 6,247,600 Kr. — I Kommunen var der 1929 96 Lejligheder med 1 Værelse, 614 med 2, 496 med 3, 171 med 4, 78 med 5, 43 med 6, 30 med 7 og 23 Lejligheder med 8 Værelser eller derover. I 1931 var der 695 Ejendomme, med 241 Butikker.

Brandforsikringssummen var 1. Januar 1932 c. 24 Mill. Kr. Indbyggerantallet er blevet fordoblet i de sidste 50 Aar, idet der i 1880 var c. 3,000 Indb., og ved Folketællingen den 5. November 1930 6,095.

De aabne Rendestenes Tid ligger ikke saa særlig langt tilbage, idet den første *Kloakledning* blev nedlagt i Vestergade i Aaret 1896. Der nedlagdes samme Aar Ledninger langs den vestlige og nordlige Side af Torvet, og Aaret efter fik Brogade sin Hovedkloak. Samme Aar kloakeredes Nørregade fra Raadhuset til Norske Løve, og i Løbet af de følgende ti Aar blev de fleste af Sidegaderne forsynet med Kloaker. De indtil 40 cm dybe og indtil 60 cm brede Rendestene var dermed gaaet over i Historien. Omtrent samtidig blev de første Flisefortove lagt. Før den nuværende Brolægning blev lagt — i Nørregade 1898, Vestergade og en Del af Gaden langs Torvet i 1906-1908 — var Gaderne brolagt med firkantede, men meget ujævne Sten.

Køge *Markeder* var fra gammel Tid berømte for det muntre Liv, der udfoldede sig paa Torvet og i Gaderne. I vore Dage har Markederne tabt noget af Glansen, men Foraars- og Efteraarsmarkedet formaar dog endnu at samle saa mange Mennesker, at de bliver store Dage for Byen. Køge har Torvedag hver Onsdag og Lørdag. — Foruden Markederne og Dyrskuerne har de store Rundskuedage bragt mange Folk til Byen.

Paa det c. 2 Tdr. Land store Torv staar Billedstøtten af *Frederik den Syvende*. Ved en Grundlovsfest i Billesborg-

skoven i 1866 fremkom Gaardejer *Jørgen Olsen* i Vollerslev med et Forslag om at rejse et Minde for Grundlovens Giver. Senere ved et Møde i *Norske Løve*, den 10. April 1867, dannede en Forsamling af kendte Mænd en Komité med Prokurator *Ritzau* som Formand og Lærer *A. Petersen*, Valløby, som Næstformand. Man forespurgte hos Billedhugger *Bissen* (den

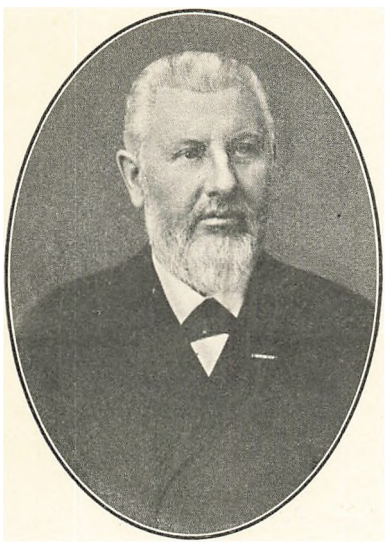

Prokurator Ritzau.

Lærer Anders Petersen.

ældre), hvad et Mindesmærke noget lignende det, der var rejst i Odense, vilde koste, og Professoren angav Summen til mindst 5000 Rd. Han tilføjede: »Det kunde ikke falde mig ind, at den gode Stad Kjøge tænkte paa at rejse en hel Statue af Frederik den Syvende, og jeg tillader mig ogsaa indtil videre at betvivle det, efter at man har faaet Prisen paa en saadan Statue at vide.«

Trods dette lidt overlegne og nedslaaende Svar arbejdede man dog videre med Sagen; Folk tegnede sig for Bidrag, fra ti Rigsdaler til een Mark eller otte Skilling, og alle ønskede at være med. Det lykkedes at samle det forlangte Beløb,

og Bissen lovede at udføre Monumentet. Da han imidlertid kort Tid efter døde, blev det hans Søn, der overtog Arbejdet.

I Fundamentet til Statuen blev der i en forseglet Flaske nedlagt flere Mønter fra Frederik den Syvendes Tid og desuden en Beretning, skrevet af Lærer A. Petersen, Valløby. Monumentet er over otte Alen højt og forestiller Kongen, der rækker Grundloven til Folket. Paa to Kobberplader findes følgende Indskrift:

Paa Forsiden: »*Folkets Ven, Grundlovens Giver, Frederik den Syvende. Født 6. Oktbr. 1808; Konge 20. Jan. 1848. Død 15. Novbr. 1863. Folkets Kærlighed min Styrke.*«

Paa Bagsiden: »*Oprejst af taknemmelige Mænd og Kvinder i Kjøge og Omegn paa Grundlovens 20. Aarsdag den 5. Juni 1869.*«

Afsløringen fandt Sted Lørdag den 5. Juni, og Dagen blev en stor Festdag, idet ikke mindre end 10,000—12,000 Mennesker kom til Stede. Festtalen holdtes af Redaktør *Carl Ploug*, der sluttede med at udtale Ønsket om, at det danske Folk, naar to Hundrede Aar var gaaet, vilde bekranse Kong Frederiks Mindestøtte, som man nu havde gjort det. Prokurator Ritzau overgav derpaa Mindesmærket til Byens Raad, til Omsorg og Beskyttelse i Fremtiden.

Ved Havnen afsløredes den 1. Juli 1906 et Monument for *Niels Juel* og *Ivar Huitfeldt*. Mindesmærket blev rejst for et Beløb, der var indsamlet mellem Byens Borgere og Omegnens Beboere, og Overskuddet fra en Bazar. Afsløringsdagen var Byen festligt pyntet, og c. 4000 Mennesker var kommet til Stede. En Afdeling Marinesoldater fra Panserbatteriet Skjold tog Opstilling foran Monumentet, og Admiral *Victor Hansen* holdt Afsløringstalen, hvori han mindede om, at der denne Dag for 229 Aar siden stod en Skare bekymrede Borgere ved Stranden. I Angst og Spænding saa de ud over Bugten, hvor den danske Flaade laa, mens en større fjendtlig Flaade kom til

Syne længere ude. 39 Aar senere stirrede Folk atter ud over Bugten; da var det Ivar Huitfeldt, som kæmpede sin haarde Kamp, der gav ham Døden, men ogsaa et Navn i Historien. Garvermester *Christensen* modtog i sin Egenskab af konstitueret Borgmester Mindesmærket paa Byens Vegne.

Torvet o. 1880.

Monumentet er udført af Billedhugger Jørgen Larsen. Det bestaar af en over 9 Meter høj Obelisk af Granit, forsynet med Skibssnabler, Portrætter af Niels Juel og Ivar Huitfeldt og med følgende Indskrifter: »*Til Minde om Slagene i Kjøge Bugt 1677 og 1710.*«

Paa Siderne: »*Til Himlen fløj du i Luernes Favn, til sene Tider skal mindes dit Navn.*«

Paa Bagsiden: *Rejst 1906 af danske og norske Mænd og Kvinder.*«

Den 29. August 1907 afsløredes en Mindesten paa Hjørnet af Nørregade og Katekismusstræde; Stenen skal bringe i Erindring Landeværnets ulige Kamp mod Englænderne 1807. Re-

daktør *Frederik Opffer*, der havde taget Initiativet til Rejsningen af denne Sten, saavel som af Mindesmærket ved Havnen, bød Velkommen, hvorefter Oberstløjtnant *Rambusch* gav en Fremstilling af Begivenhederne i og ved Køge, da Landeværnet, slet bevæbnet, maatte kæmpe mod Englænderne. Han hævdede, at Efterverdenen havde gjort Landstormsmændene stor Uret ved at fortælle, at de løb som skræmte Faar. Han hævdede, at de havde udvist stor Tapperhed. — Borgmester *Olrik* modtog Stenen paa Byens Vegne.

Endelig har Køge endnu et beskedent Mindesmærke for en berømt Søn. Paa Skt. Nicolai Kirkegaard ud mod Katekismusstræde staar en Mindesten for *Jesper Brochmand*. — —

Raadhuset indeholder Byens offentlige Kontorer. I Stueetagen findes *Kommunekontoret*, *Borgmesterkontoret*, *Forsørgelsesinspektørens Kontor*, *Folkeregistret* samt *Bolig* for Raadstuetjeneren. Paa første Sal findes *Byraadssalen*, *Udvalgsværelse* og *Retslokale*, der staar i Forbindelse med *Arresthuset* paa den modsatte Side af Raadhusporten.

I vore Dage benyttes det gamle Raadhus kun til alvorlige Foreteelser; Halvfjerdsernes og Firsernes Baller og Bryllupper, som man fejrede her, hører Historien til.

Vi lader en gammel Køgeborger fortælle om, hvordan Livet i hine Tider rørte sig paa Raadhuset. — Fra Fortovet førte en Trappe ned til Raadhuskælderen, som for indtil halvtreds Aar siden blev beboet af en pæn gammel Kone *(Madam Olsen)*, som her drev en Grønthandlerforretning. Hendes Lejlighed bestod af en stor Stue til Gaden samt Køkken og Oplagsrum. Naar man havde Ærinde i Butikken og kom ned ad Trappen, kunde man ved at træde paa en Vippe af Brædder, der fandtes nede ved Gulvet, faa averteret Indehaversken om, at der var en Kunde i Butikken. Efter at Grønthandlerforretningen var ophørt, blev Kælderen brugt til Opbevaring af Køge berømte Valgtribune, som ved Rigsdagsvalg blev rejst paa Torvet. Fra denne Tribune er udkæmpet mangen en haard Dyst baade mel-

lem store og smaa Politikere. Nu er Kælderen omdannet til kommunalt Arkiv. Til højre for Gangen i Stueetagen, hvor der nu er Kommunekontor, var der for tres Aar siden Konditori; det blev drevet af en Mand ved Navn *Marop*, som tillige var Vært for *Køge venskabelige Klub*, der havde Lokale ved Siden af — med et stort Værelse til Gaden. Om Dagen var der Læse-

Raadhuset.

stue i Klublokalet, og om Aftenen dyrkede Medlemmerne Kort- og Damspil. Til Gaardsiden, hvor nu Kommunebogholderen har Kontor, var Billardværelse, og det nuværende Borgmesterkontor og Forsørgelsesvæsenets Kontor tjente til Lejlighed for Konditoren.

Da Konditoriet paa Raadhuset ophørte, blev Gæstgiver *Müller* paa Hotel Prinsen Vært for Køge venskabelige Klub, og Lejligheden blev omdannet til Bibliotek og Læsestue for Klubben. Til venstre i Gangen, hvor nu Pantefogden har Kontor, var der Vagtstue for Brandmandskabet under Tordenvejr og Lokale for Borgerkorets Musikere, naar de holdt deres ugentlige Musikprøve. Hvor nu Raadhustjeneren har Indgang til

sin Lejlighed, og hvor der nu er Køkken, havde Konditoren sit Sukkerkogeri og sin Ovn; men da han ophørte med Forretningen, fik det efter Krigen i 1864 oprettede frivillige Skyttekorps dette Lokale til Vaabenkammer. Paa Væggene hang, smukt ordnede, 50 Forladegeværer, som blev brugt til Eksercits, 8 franske Forladere og 2 Remingtonrifler, som blev brugt til Skydeøvelser paa Skydebanen i Strandskoven, der hvor nu Sommerhusene ligger. Endvidere fandtes der i Vaabenhuset 2 Sæt Kyrads, Hjælme, Handsker, Fleuretter, 2 Signalhorn og en Silkefane, skænket af Byens unge Damer.

Udbygningen i Gaarden var et stort Lokale, der blev omdannet til Politikontor, da Overauditør, Borgmester *Lipke*, kom her til Byen.

Første Sal rummede som nu Tingsalen, Mellemsalen og den store Byraadssal, der alle ligger ud til Torvet og Nørregade; til Gaarden er over Udbygningen en mindre Sal, som blev kaldt Snapstinget, men nu er omdannet til Udvalgsværelse. Før Forsamlingsbygningen i 1884 blev bygget, blev Raadhussalen udlejet til Foreningsballer, Fester, Teaterforestillinger og Møder, og naar den store Sal ikke kunde slaa til, blev Mellemrummet ind til Mellemsalen taget ned, og det blev da efter Datidens Forhold et ret stort Lokale. Var der Fester med Bal og Spisning, foregik Spisningen i Tingsalen, og Lokalet til Gaarden var saa indrettet til Restauration, hvorfor det, som ovenfor omtalt, kaldtes Snapstinget. Spisningen foregik altid Kl. 11 eller 12 om Natten; de unge dansede lige fra Kl. 7 til den lyse Morgen, og Dagen derpaa blev der ikke arbejdet meget. *Køge Borger- og Haandværkerforenings* Baller og Maskerader var altid de førende Foreningsballer dengang og havde altid et nobelt Præg. Ved Borgmester *Lipkes* Sølvbryllup blev der holdt stort Gilde paa Raadhuset, langs Raadhusets Façade var der opstillet Jernstativer, hvorpaa der om Aftenen og hele Festnatten sad Fakler. — Naar der kom Skuespillerselskaber, blev Teatret opstillet i den store Sals sydlige Side — paa Bukke og Træflader — og der blev opstillet Bænke til Tilskuerne. Saa-

Formænd i Kjøge Borger- og Haandværkerforening.

Snedkermester
J. C. Petersen.

Smedemester
Fr. Hansen.

Skrædermester
Jacob Bech.

Skomager
N. S. Schultz.

Tømrermester
N. W. Blume.
Foreningens Stifter.

Buntmager
C. W. Christensen.

Overlærer
Kr. Pedersen.

Guldsmed
Joh. Holm.

Vognfabrikant
Johan Petersen.

danne Selskaber blev her ca. 14 Dage og samlede gerne fuldt Hus hver Aften. *Cortes* og *Schjæfers* Selskaber kom her ofte, og Schjæfers smukke Datter gjorde altid Lykke i »Emilies Hjertebanken«. Teatret ejedes af *den dramatiske Forening*, hvis aktive Medlemmer spillede Dilettantkomedie; gamle Barber *Schultz* var i sine unge Dage en fremragende Skuespiller og ligeledes Fru *Slaathorn* under Pigenavnet *Kirstine Beck*. Den dramatiske Forenings Medlemmer var det brede, borgerlige Lag. Her kunde man more sig en hel Nat for 1 Mark 8 Skilling. Da det dramatiske Selskabs Teater blev noget falmet, og de agerende Medlemmer dels faldt fra og dels blev ældre, kom her et nyt Selskab under Grosserer *Melchiors* Bevaagenhed. Dette Selskab blev straks døbt »Det kongelige«, og nægtes kan det ikke, at det præsterede god Dilettantkomedie. Brødrene *Emil* og *Victor Clausen* og Overlærer *Kr. Pedersen* spillede med i »Genboerne«, Overlæreren som en glimrende Løjtnant von Buddinge. Ring-Teatrets Brand i Wien gav Anledning til, at Teaterforestillingerne flyttedes fra Raadhuset, der manglede Reserveudgange, til *Norske Løves* Pavillon.

Paa Raadhusloftet havde gamle Arrestforvarer *Hansen* fotografisk Atelier i et Rum ud mod Gaarden. — I Raadhusets Frontispice er Raadhusuret anbragt, og i øverste Stokværk hænger det gamle Graabrødreklosters Klokke, der i mange Aar har kaldt Borgerne til Valgbordene. I Raadhusgaarden laa en gammel Bindingsværksbygning, som var Bolig for Raadhustjeneren.

Køge Byraad. Den 3. Januar 1870 fandt det første Byraadsvalg Sted efter den ny Ordning, der indførtes ved Lov af 26. Maj 1868. Byraadet kom nu til at bestaa af 11 Medlemmer, der valgtes for 6 Aar, men saaledes, at der hvert tredie Aar foretoges Valg af skiftevis den store og den mindre Del af Raadet. De seks Medlemmer, der blev valgt af de almindelige Vælgere, var: Købmand *V. Thomsen* (93 Stemmer); Ølbrygger *Jørgen Hansen* (78); Købmand *Ferslev* (57); Sadelmager

Christensen (56); Malermester *Wagner* (46); Smedemester *Halgreen* (39).

Den 10. Januar var der atter Valg paa Raadhuset, idet der blev valgt to Byraadsmedlemmer i Stedet for Købmand *J. P. Petersen* og *C. Ulrich*, som efter Begæring var udtraadt. Der blev afgivet 65 Stemmer af den højstbeskattede Vælgerklasse og valgt blev: Prokurator *Ritzau* med 42 Stemmer og Landinspektør *Schow* med 41 Stemmer. Den 12. September 1870 var der Suppleringsvalg, og Læge *Bech* valgtes i Stedet for Købmand *Brochmeyer*. Den 3. Januar 1873 var der atter Suppleringsvalg; i Stedet for Maler Wagner valgtes Rebslager *Jensen* — med 20 Stemmer.

Den 10. Januar var den mindre Halvdel af Byraadet paa Valg. Valgt blev: Købmand *Friderichsen* (40 Stemmer); Købmand *Hasselbalch* (44); Prokurator *Ritzau* (44); Købmand *Jakobsen* (24); Snedker *Petersen* (26).

Den 7. Januar 1876 havde den almindelige Vælgerklasse atter Ordet, og dette Valg har aabenbart sat Sindene i ret stærk Bevægelse, idet der i Avisen fremkommer ikke mindre end fire Lister. Den 4. Januar læser man følgende i Bladet:

»Til det forestaaende Valg tillader vi os at foreslaa: Lærer *Schneider*, Hattemager *Jensen*, Skomager *P. Olsen*, Købmand *Sofus Barfred*, Slagter *Carl Daldorph*, Detaillist *Th. Svendsen*. Flere Vælgere.«

Aftenen efter fremkom følgende Liste: Restauratør *Fritz Petersen*, Forpagter *Petersen*, Skræder *Rasmussen*, Maler *A. Wagner*, Skomager *Schøtt* eller Kalkbrænder *P. Jensen*. Flere Vælgere.

Næste Aften er der to nye Lister; en foreslaar til Prøvevalget i Haandværkerforeningen følgende: Købmand *W. Thomsen*, Sadelmager *Christensen*, Møller *Barfoed*, Ølbrygger *Jørgensen*, Rebslager *Hansen*, Købmand *Ferslev*.

Et Opraab lyder saaledes:

»Følgende Mænd foreslaas til Byraadsvalget i Morgen: Køb-

mand *Thomsen*, Købmand *Ferslev*, Urmager *Knutzen*, Sadelmager *Christensen*, Ølbrygger *Jørgensen*, Overlærer *Pedersen*.«

Der tilføjes: »Ovenstaaende Liste — vi haaber den sidste — anbefales til alvorlig Overvejelse af *L. A. Andresen*, *C. Friderichsen*, *Chr. Jeppesen*, *Joh. Petersen*.«

Samme Aften indeholdt Avisen følgende pudsige Opsats: »Flere Vælgere, som sætte et Valgprogram til Byraadsmedlemmer i Avisen for i Aften, bedes, saafremt de er Valgmænd og ikke Gadedrenge, at henvende deres Opmærksomhed paa Mænd, som er disse Pladser voksne, da jeg, som de saa godt ved, ikke har Kundskaber til at beklæde slig Post.

Vedkommende Vælgere har vist ikke haft deres lyse Øjeblikke (ifald de ellers har nogle) men ønskeligt var det for dem, om de fik det paa Valgdagen. Deres ærbødige *Fritz Petersen*.«

Resultatet af dette Valg blev, at følgende valgtes: Købmand *Thomsen* (79 Stemmer); Købmand *Ferslev* (76); Sadelmager *Christensen* (74); Jernstøber *Hansen* (60); Møller *Barfoed* (46); Urmager *Knutzen* (41).

Den 14. Januar samme Aar valgtes ved et Suppleringsvalg i Stedet for Snedker *Petersen* Skomager *Schultz* med 21 St.

Den 2. Januar 1879 valgtes af de højstbeskattede Vælgere: Prokurator *Ritzau* (74 Stemmer); Skomager *Schultz* (71); Købmand *Steinmetz* (61); Apoteker *Andresen* (43); Distriktslæge *Mathiessen* (32).

Ved Suppleringsvalg den 18. December 1879 valgtes i Stedet for Møller *Barfoed* Brygger *Jørgensen* med 31 Stemmer.

Forud for Valget af den større Halvdel af Byraadet den 3. Januar 1882 afholdtes et Møde i Borger- og Haandværkerforeningen. Politik begyndte at vise sig, man talte om Venstre og Højre og anbefalede politiske Lister. Valget fandt Sted under meget stor Deltagelse. Valgt blev følgende: Brygger *Jørgensen* (76 Stemmer); Garver *Lang* (76); Købmand *Ferslev* (61); Grosserer *Melchior* (55); Overlærer *Kr. Pedersen* (54); Murermester *Neumann* (51).

Den 10. Januar 1882 var der Suppleringsvalg. I Stedet for Skomager *Schultz*, der ønskede at udtræde af Byraadet, valgtes Dyrlæge *thor Straten* ved Lodtrækning sammen med Guldsmed *Holm*. Begge havde faaet 22 Stemmer.

Den 8. Januar 1885 var der Suppleringsvalg, idet der skulde vælges to Medlemmer af den almindelige Vælgerklasse i Ste-

Nørregade med Møllegade (nuværende Jernbanegade) o. 1860.

det for Brygger *Jørgensen* og Grosserer *Melchior*. Forud for Valget afholdtes et Møde, som var besøgt af 150 Mennesker. Fra Mødet refereres følgende: »Under en meget mat Stemning havde flere Talere Ordet, men nogen egentlig Diskussion kom ikke i Gang. Handelsmand *Nielsen* beklagede, at Sandgravningen var blevet lagt saa langt fra Byen, samt at Brændevinsskatten var blevet forhøjet, og at Svineholdet var blevet forbudt. Han foreslog at vælge lutter nye Mænd til Byraadsvalget den 15. Januar. Naar blot vi faar nye Mænd, er det lige meget, hvem vi faar.«

Den 7. Januar indeholdt Avisen en Artikel, hvori der opfordres til livlig Deltagelse i Valget for at forhindre, at mere eller mindre upræsentable og egoistiske Personer kommer til at beklæde de kommunale Hædersposter.

Samme Aften indeholder Bladet følgende: »Til Valget i Morgen anbefales: Guldsmed *Holm*, Skibsbygger *Flindt*. Mange Smaafolk.«

Valgt blev: Handelsmand *P. Nielsen* (146 Stemmer); Snedkermester *I. C. Petersen* (145).

Hertil bemærker Avisen:

»Valgets Udfald er til Dels Følgen af en ivrig Agitation, som er rejst af aldeles personlige Grunde.«

Forud for Valget den 15. Januar 1885 holdtes et Møde i Haandværkerforeningen. Man diskuterede atter Brændevinsskatten og Svineholdet. Man enedes om at stemme paa: Skibsbygger *Flindt*, Købmand *F. A. Hansen*, Købmand *Hintz*, Prokurator *Ritzau*, Guldsmed *Holm*. Alle blev valgt.

Ved et Suppleringsvalg den 31. August 1887 valgtes i Stedet for Købmand *Hintz* Købmand *Hasselbalch* med 20 Stemmer.

Den 9. September er der atter Valg, idet Konsul *G. Petersen* vælges i Stedet for Købmand *Hasselbalch*, hvis Vægring mod at indtræde i Byraadet er kendt berettiget.

Den 5. Januar 1888 afgik den store Halvdel af Byraadet. Valgt blev: Overlærer *Kr. Pedersen* (179 Stemmer); Købmand *L. Willumsen* (179); Konsul *G. Petersen* (162); Doktor *G. Valentiner* (159); Urmager *N. C. Frederiksen* (149); Garver *Christensen* (146).

Den 13. Januar 1888 indtraadte Købmand *C. Friderichsen* i Byraadet, valgt ved et Suppleringsvalg i Stedet for Konsul *G. Petersen*, der var valgt af den almindelige Vælgerklasse.

De højstbeskattede valgte den 5. Januar 1891 følgende Medlemmer: Købmand *F. A. Hansen* (80 Stemmer); Skibsbygger *Flindt* (77); Prokurator *Ritzau* (59); Træskærer *N. Hansen* (59); Købmand *A. Leisner* (50).

Den 3. Januar 1894 valgtes af de almindelige Vælgere følgende: Garver *F. A. Lang* (220 Stemmer); Garver *J. Christensen* (219); Kantor *E. Clausen* (210); Skomager *J. F. Nielsen*

Nogle Medlemmer af Køge Byraad.

Distriktslæge *Mathiesen.*	Etatsraad *A. A. Hasselbalch.*	Agent *F. A. Hansen.*
Distriktslæge *Schack Steenberg.*	Garvermester *J. Christensen.*	Materialist *A. Nielsen.*

(170); Købmand *A. Schmith* (159); Distrikstlæge *G. Valentiner* (133).

De højstbeskattedes Valg den 4. Januar 1897 fik følgende Udfald: Agent *F. A. Hansen* (116 Stemmer); Købmand

A. Leisner (113); Skomager *J. Hansen* (102); Prokurator *Ritzau* (78); Apoteker *Bendixsen* (67).

Valget af den større Halvdel af Byraadet den 3. Januar 1900 fik det Udfald, at der for første Gang blev valgt Repræsentanter for Arbejderne, idet 2 Socialdemokrater opnaaede Valg. Listen saa saaledes ud: Kantor *E. Clausen* (247 Stemmer); Garver *Christensen* (232); Læge *Schack Steenberg* (215); Sagfører *A. Sørensen* (193); Arbejdsmand *N. Nielsen* (178); Tømrer *J. P. Hansen* (170).

Ved Suppleringsvalg den 4. Juli 1900 valgtes Agent *A. A. Hasselbalch* med 37 Stemmer i Stedet for Agent *F. A. Hansen*, der var afgaaet ved Døden.

Den 2. Januar 1903 valgte de højstbeskattede: Apoteker *Bendixsen* (97 Stemmer); Købmand *Oluf I. Jensen* (96); Malermester *Johan Petersen* (83); Skomagermester *N. L. Lorentzen* (77); Materialist *A. Nielsen* (58).

Ved Suppleringsvalg den 28. August 1903 valgtes i Stedet for Læge *Schack Steenberg* og Sagfører *Sørensen*, der med Byraadets Tilladelse udtraadte af Raadet, Læge *Borries* og Snedker *Vilhelmsen*.

Den 4. Januar 1906 afholdtes det sidste Valg efter det gamle System. Den almindelige Vælgerklasse valgte følgende: Garver *J. Christensen* (340 Stemmer); Havemand *Jens Nielsen* (339); Læge *Borries* (338); Gæstgiver *A. Chr. Andersen* (332); Kirkeværge *Bülow* (329); Skibshandler *H. Tramsen* (328).

Ved Lov af 20. April 1908 blev den privilegerede Valgret ved kommunale Valg afskaffet, ligesom Kvinder og Tjenestefolk fik Valgret. Hele Byraadet vælges ved Listevalg, og det vælges for 4 Aar ad Gangen.

Ved Byraadsvalget den 8. Marts 1909 var der 4 Lister. Der blev afgivet 914 gyldige Stemmer, der fordelte sig saaledes: Liste A. Konservative (377 Stemmer); Liste B. Socialdemokrater (375); Liste C. Radikale Venstre (94); Liste D (68). Valgt blev:

Paa Liste A: Vognfabrikant *Johan Petersen*, Garvermester *Julius Christensen*, Købmand *Hermann Tramsen*, Lærerinde *Emilie Friderichsen*, Murermester *Niels Peter Petersen*.

Paa Liste B: Former *Frederik Schramm*, Fru *Hansine Amalie Eriksen*, Redaktør *J. P. Hansen*, Lærer *Niels Koefoed*, Arbejdsmand *L. P. Holgersen*.

Paa Liste C: Trafikassistent *C. C. Møller*.

Ved Byraadsvalget den 10. Marts 1913 var der ikke mindre end 6 Lister. Der blev afgivet 1181 gyldige Stemmer, der fordelte sig saaledes: Liste A. Socialdemokrater (379); Liste B. Konservative (483); Liste C. Radikale Venstre (112); Liste D. (103); Liste E. (55); Liste F. (49). Valgt blev paa Liste A.: Lærer *N. Koefoed*, Redaktør *Chr. Hansen*, Typograf *J. Fr. Nielsen*, Savskærer *Laur. Madsen*. — Paa Liste B.: Købmand *Vald. Larsen*, Overretssagfører *Galskjøt*, Garvermester *Christensen*, Købmand *H. P. Egede*, Lærer *H. J. Hansen*. — Paa Liste C.: Trafikassistent *C. C. Møller*. — Paa Liste D.: Lærer *Bernt Christiansen*.

Byraadsvalget den 13. Marts 1917 gav følgende Resultater: Afgivet 1150 gyldige Stemmer, der fordelte sig saaledes: Liste A. Socialdemokrater (521 Stemmer); Liste B. Borgerliste (558); Liste C. (71). Valgt blev paa Liste A.: Lærer *N. Koefoed*, Redaktør *Chr. Hansen*, Restauratør *Th. Hall Jensen*, Smedemester *N. C. Nielsen*, Slagteriarbejder *Søren Laursen*. — Paa Liste B: *Købmand Vald. Larsen*, Købmand *H. P. Egede*, Lærer *H. J. Hansen*, Købmand *Oluf I. Jensen*, Snedkermester *Chr. Bentzen*, Urmager *Nielsen Aarsø*.

Ved Valget den 14. Marts 1921 var der 3 Lister, Socialdemokraterne havde stor Fremgang og erobrede Flertallet. Der blev afgivet 1609 gyldige Stemmer, der fordelte sig saaledes: Liste A. Socialdemokrater (811 Stemmer); Liste B. Konservative (620); Liste C. Radikale Venstre (178). Valgt blev paa Liste A.: Lærer *N. Koefoed*, Slagteriarbejder *Søren Laursen*, Redaktør *Chr. Hansen*, Restauratør *Th. Hall Jensen*, Smedemester *N. C. Nielsen*, Arbejdsformand *Hans Nielsen*, Savskæ-

rer *L. Chr. Knudsen.* — Paa Liste B.: Urmager *Aarsø*, Depotejer *Jørgen R. L. Pedersen*, Overretssagfører *C. Olsen*, Ingeniør *Axel West*, Købmand *Chr. Jørgensen.* — Paa Liste C.: Tømrermester *J. Blume.*

Atter den 10 Marts 1925 var der Byraadsvalg. Der blev afgivet 1753 gyldige Stemmer, der fordelte sig paa følgende Maade: Liste A. Socialdemokrater (784 Stemmer); Liste B. Borgerlisten (698); Liste C. Radikale Venstre (271). Valgt blev paa Liste A.: Borgmester *Niels Koefoed*, Slagteriarbejder *Søren Laursen*, Savskærer *Knudsen*, Smed *N. C. Nielsen*, Forretningsfører *Th. Hall Jensen*, Arbejdsmand *P. Jensen.* — Paa Liste B.: Driftsbestyrer *West*, Depotejer *Jørg. R. L. Pedersen*, Overretssagfører *Olsen*, Købmand *Chr. Jørgensen*, Dommerfuldmægtig *A. L. Bruun.* — Paa Liste C.: Tømrermester *J. Blume*, Sagfører *P. L. Prier.* — I Stedet for *Th. Hall Jensen*, der rejste fra Byen, indtraadte 2. November 1926 Arbejdsmand *Chr. Christiansen.*

Ved Byraadsvalget den 12. Marts 1929 blev der afgivet 1893 gyldige Stemmer, der fordelte sig saaledes: Liste A. Socialdemokrater (979 Stemmer); Liste B. Borgerlisten (530); Liste C. Radikale Venstre (264); Liste D. (120). Valgt blev paa Liste A.: Borgmester *Niels Koefoed*, Slagteriarbejder *Søren Laursen*, Lærer *Poul Jørgensen*, Forretningsfører *N. L. Albrechtsen*, Arbejdsmand *Chr. R. Poulsen*, Typograf *Chr. Petersen*, Chauffør *Jens Jørgensen.* — Paa Liste B.: Sagfører *A. L. Bruun*, Slagtermester *Daldorph*, Overretssagfører *C. Olsen*, Købmand *Johan L. Fursøe.* — Paa Liste C.: Tømrermester *Blume*, Godsekspeditør *Engelstoft.* — *S. Laursen* udtraadte af Byraadet paa Grund af Overgang til kommunalt Embede, og Overpostpakmester *H. C. Hansen* indtraadte i Stedet den 1. April 1930.

At forvalte Byens Sager er i vore Dage et stort og omfattende Arbejde. Gaar vi en Menneskealder tilbage, vil vi se, at det dengang var langt mindre kompliceret. Dertil kommer, at

meget af det Arbejde, der nu udføres paa de kommunale Kontorer, da paahvilede de forskellige Udvalgsformænd. Den stærke Udvikling fandt Sted under Verdenskrigen (Kortsystemet og meget andet). Byen har nu et særligt Bogholder- og

Kirkestræde o. 1890.

Kassekontor, en Forsørgelsesinspektør og en Leder af Folkeregistret. Og dog behøver vi ikke at gaa mere end 20—30 Aar tilbage for at finde en Kæmner, der klarede det hele paa sin private Bopæl. Kæmner *Niels Chr. Egeriis* afløstes i 1884 af Mægler *J. Ohlsson*, der fungerede til 1. Januar 1899, da *Georg Heger* blev udnævnt. Han efterfulgtes den 1. April 1909 af *I. M. Jacobsen*, der blev Byens sidste Kæmner.

I 1921 ansattes *Alfred Nielsen* som Kommunebogholder og Byraadssekretær, og 1926 *Hans Aage Christensen* som Kommunekasserer. Kæmnerkontoret flyttedes i 1905 til Raadhuset. I 1909 ansattes *C. N. Engel* som Sekretær ved Køge Fattigvæsen og blev i 1919 udnævnt til Forsørgelsesinspektør, i 1924 til Leder af Folkeregistret. Da C. N. Engel den 1. Juni 1930 faldt for Aldersgrænsen, deltes hans Embede i to, idet *Søren Laursen* ansattes som Forsørgelsesinspektør og *Knud Hansen* blev Leder af Folkeregistret og Sekretær for Ligningskommissionen. — Formand for Hjælpekassen er *Chr. Christiansen*, Formand for Værgeraadet fhv. Forsørgelsesinspektør Engel. Overligningskommissær er Direktør *H. Sattrup*, Ejendomsskyldsvurderingsmænd er Tømrermester *Ole Nielsen* og Smedemester *N. C. Nielsen*.

Den *sidste kongevalgte Borgmester* var *Chr. Ferslev*, der ved Retsreformens Gennemførelse 1. Oktober 1919 blev Dommer i Retskredsen, medens *V. Ritzau* udnævntes til Politimester i Køge, tillige i Vallø Birk og Bjeverskov Herred samt Bregentved-Gisselfeld Birk. 1. November 1924 traadte Dommer Ferslev tilbage, og siden 1. September 1925 har *Aug. Sonne* været Dommer.

Før det nuværende Dommerkontor paa Hjørnet af Elisevej og Niels Juelsgade blev taget i Brug i 1891, fandtes Byfogedkontoret i Ejendommen Torvet 22 og før den Tid i Kirkestræde, hvor nu Børnehaven findes. Politigaarden, der ligger i Bygaardsstræde, blev bygget i 1920. Foruden Politimesteren og en Fuldmægtig er der ved Politistyrken ansat en Overbetjent og 4 Politibetjente. Ved Statspolitiet er ansat en Overbetjent og en Kriminalbetjent.

Køge By hører til *Københavns Amts 4. Folketingskreds, Roskilde Amtsstuekreds* og *Lægekreds, 2. Udskrivningskreds, 412. Lægd (Landdistriktet 413. Lægd), Køge-Ølsemagle Pastorat, Tune-Ramsø Herreders Provsti.*

Køge Bys *første folkevalgte Borgmester* var Overlærer *H. J.*

Borgmestre i Køge.

D. G. Bentley. *M. Friderichsen.* *B. S. Brorson.*

J. J. Gether. *W. Lipke.*

A. C. Bræstrup. *L. Olrik.* *C. Ferslev.*

H. J. Hansen. *N. Koefoed.*

Hansen, der blev valgt den 7. August 1917, idet Dommer *Ferslev* havde ønsket at trække sig tilbage som Byraadets Formand. Overlærer Hansen fungerede indtil 1921, da Socialdemokraterne erobrede Flertallet og valgte Lærer *N. Koefoed*, der blev genvalgt i 1925 og 1929. Næstformand er Tømrermester *Blume*.

Ligningskommissionen, der har den vigtige Opgave at fordele de kommunale Skatter paa Byens Borgere efter Formue og Lejlighed, bestaar af følgende Medlemmer, der blev valgt ved sidste Ligningskommissionsvalg, som fandt Sted den 26. November 1929 som Fredsvalg paa Grundlag af Partistillingen ved Byraadsvalget i Marts Maaned samme Aar: Lærer *Emil Andersen*, Brolægger *Peder Andersen*, Bryggeriejer *Oluf Andersen*, Inspektør *L. P. Christiansen*, Rentier *Peter Larsen*, Købmand *Chr. Christensen*, Sekretær *Knud Hansen*, Snedker *H. J. Jensen*, Træarbejder *Niels Jensen*, Arbejdsmand *A. Wilmerskov*, Bager *R. Th. Nielsen*, Graver *N. P. Hansen* og Gummiarbejder *H. C. Madsen*. Knud Hansen har været Formand for Ligningskommissionen siden 1921. Kommunale Revisorer er siden 1929 Skibsmægler *Sørensen* og Redaktør *Chr. Hansen*. Stads- og Havneingeniør *J. Theilmann Kristensen* har fungeret siden 1899.

Her skal anføres Skatte- og Ligningsprocenterne siden 1900:

	Skatteprocent	Ligningsprocent
1900—01	—	6
1901—02	—	5,5
1902—03	—	6,4
1903—04	—	6,5
1904—05	5,8	7,4
1905—06	5,5	6,5
1906—07	4,7	5,7
1907—08	4,6	5,7
1908—09	4,6	5,5
1909—10	5,2	6,1
1910—11	5,5	6,8
1911—12	5,8	7,3
1912—13	5,8	7,3
1913—14	5,2	7

	Skatteprocent	Ligningsprocent
1914—15	5,8	7,8
1915—16	6,7	8,8
1916—17	5,6	7,3
1917—18	5,8	6,9
1918—19	6,3	8,5
1919—20	5,8	7,8
1920—21	5,3	7
1921—22	6	8
1922—23	6,8	8,5
1923—24	7,6	10,6
1924—25	7,1	9,9
1925—26	8,4	12
1926—27	6,7	9,9
1927—28	5,4	8,3
1928—29	6,5	9,8
1929—30	6,7	10,5
1930—31	7,4	11,4
1931—32	6,9	10,8

Af Byens Regnskaber siden 1904-05 meddeles følgende:

	Balance	Skat paa Formue og Lejlighed	Tilskud fra Værkerne
	Kr. Øre	Kr. Øre	Kr. Øre
1904—05	273,516.52	79,544.66	÷ 11,240.46
1905—06	275,388.93	74,364.61	9,371.31
1906—07	251,007.24	67,936.69	3,026.75
1907—08	255,027.59	72,383.35	22,061.09
1908—09	189,170.69	70,314.22	÷ 3,726.56
1909—10	299,435.96	91,129.01	16,310.28
1910—11	251,066.28	94,158.76	16,253.76
1911—12	235,991.62	106,308.77	25,822.60
1912—13	271,532.97	107,739.29	12,549.40
1913—14	269,691.01	113,986.88	28,806.35
1914—15	285,488.81	124,228.59	21,782.87
1915—16	393,396.30	155,168.19	14,170.33
1916—17	409,149.47	155,560.44	16,434.52
1917—18	1,119,516.98	215,453.93	÷ 27,266.97
1918—19	869,298.48	254,060.01	÷ 32,214.37
1919—20	766,065.17	386,889.68	÷ 23,733.45
1920—21	844,884.72	463,837.24	÷ 41,958.39
1921—22	686,919.11	646,635.72	9,017.38
1922—23	667,120.65	570,697.49	27,310.56
1923—24	604,943.52	563,753.68	÷ 2,311.35
1924—25	663,830.53	522,329.26	÷ 11,965.53

	Balance	Skat paa Formue og Lejlighed	Tilskud fra Værkerne
	Kr. Øre	Kr. Øre	Kr. Øre
1925—26	656,713.10	565,389.37	501.40
1926—27	555,903.51	472,326.43	÷ 10,274.00
1927—28	516,698.26	314,613.70	204.66
1928—29	564,903.44	366,927.16	6,374.81
1929—30	567,357.68	375,125.94	799.31

Det bemærkes, at før Omlægningen af Regnskabet, 1921—22, blev Gas- og Vandværk ikke debiteret for Renter og Afdrag af optagne Laan, hvorfor Tilskuddene i Virkeligheden ikke er saa store, som Regnskaberne for de paagældende Aar viser. Endelig bemærkes, at den ekstraordinær store Balancesum for Aaret 1917—18 skyldes optagne Laan paa ca. 700,000 Kr., som gaar med i Kasseregnskabet, da der ikke føres særligt Statusregnskab.

Byens Regnskab for Aaret 1929—30 viser et Driftsoverskud paa 43 Kr. 63 Øre. Indtægterne har været: *Renter af Kommunens Kapitaler* 19,369 Kr., *Byens Jorder* 5798 Kr., *Byens Bygninger* 3002 Kr., *Gasværket* 136 Kr., *Vandværket* 663 Kr., *Kødkontrollen* ÷ 2956 Kr., *Mælkekontrollen* ÷ 5339 Kr., *Badstuen* 14 Kr., *Afgiften af faste Ejendomme* 337 Kr., *Kendelser* ifølge Næringsloven m. v. 45,485 Kr., *Tilskud fra Staten* 2600 Kr., *Andre Indtægter* 9029 Kr., *Paalignede Skatter* 489,216 Kr. — Udgifterne har været: *Byens Styrelse* 33,582 Kr., *Fattigvæsenet* 82,092 Kr., *Hjælpekassen* 13,684 Kr., *Tilskud til Arbejdsløshedskasser* 13,684 Kr., til *Arbejdsanvisningskontor* 167 Kr., *Tilskud til Invaliderenten* 4393 Kr., *Aldersrente* 51,684 Kr., *Enkebørnsunderstøttelse* 1706 Kr., *Skolevæsenet* 122,514 Kr., *Rets- og Politivæsen* 24,904 Kr., *Medicinalvæsen* 28,141 Kr., *Gade- og Vejvæsen* 57,089 Kr., *Byens Belysning* 9325 Kr., *offentlig Renlighed* 1800 Kr., *Brandvæsen* 5627 Kr., *Indkvartering* 77 Kr., *offentlige Lystanlæg* 693 Kr. — *Renter af Gæld* beløber sig til 11,592 Kr. (foruden de paa forskellige Konti betalte 42,653 Kr.) *Bidrag til forskellige Institutioner* udgør 10,159 Kr. *Diverse Udgifter* 17,358 Kr., *Af-*

skrivninger 72,215 Kr. (desuden paa Værkernes og Byens Ejendomme, Gader og Veje m. m. 56,150 Kr.).

Af Kommunens Ejendomme kan af Jorder nævnes: *Dyrkningss-* og *Græslodderne* Nord for Byen, *Peders Vænge*, samt *Kolonihaverne paa Glæisers-*, *Zoffmanns-* og *Flindts Vænge*, endvidere *Søndre Lyng* og *Strandplantagen* m. m. Af Byg-

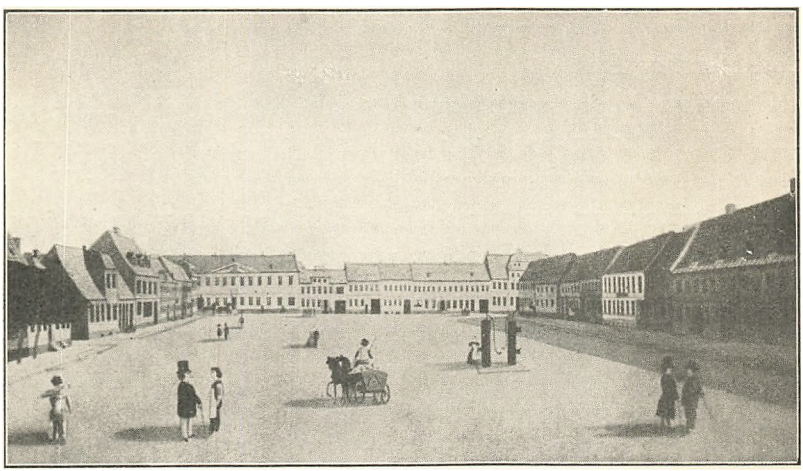

Torvepladsen i Køge. Tegning af Skuespiller C. Nielsen 1861.

ninger: *Raadhuset*, *Politigaarden*, *Tøxens-* og *Brockmands* Skoler, *Alderdomshjemmet*, *Fattiggaarden*, *Sygehuset*, *Gas-* og *Vandværket* samt 2 Beboelseshuse, *Græsmarkshuset* og *det gamle Receptionslokale* paa Fennediget. *Byens Formue* var 31. Marts 1930 1,710,837 Kr. 26 Øre. Kommunen har 38 Laan, som pr. 31. Marts 1931 andrager 1,256,988 Kr. 82 Øre.

Køge Gasværk byggedes i 1867 af Ingeniør *Thorning*. Køge Avis for den 9. November 1867 skriver i Anledning af, at Gaslygterne den foregaaende Aften tændtes for første Gang: »I Aftes havde vi den Fornøjelse at se vor By første Gang oplyst med Gas, en Belysning, vi har trængt til i lang Tid. Vi kan ikke andet end udtale vor Tak til de Mænd, der trods Modstand og Uvilje fra flere Sider heldigt har gennemført dette Værk.« Gas-

værket havde en 3 Retortsovn og en 5 Retortsovn samt en Beholder paa ca. 100 Kubikmeter. 1906 byggedes en ny Beholder, og i 1907 ombyggedes Gasværket, idet det blev forsynet med nye Ovne og Apparater. 1924 foretoges en større Ombygning, Ovnhuset udvidedes, og samtidig hævedes Ovnene ca. 1 Meter, da de gamle Ovne laa saa dybt, at Grundvandet gik op i dem. Der byggedes en ny teleskoperet Gasbeholder, der rummer 2000 Kubikmeter Gas, ligesom Gashovedledningerne udvidedes baade mod Nord og Syd.

Gasprisen har gennem Aarene været stærkt varierende. Før Verdenskrigen var den lav, i 1914/15 13 Øre, steg derefter til 32 Øre i 1917/18, for at naa Maksimum i 1921/22, nemlig 40 Øre. Derefter har den været i Dalen, til den i 1932 er nede paa 20 Øre — fra 1. April 1932 18 Øre. Gasproduktionen var i 1900 ca. 250,000 Kubikmeter, naaede i Aarene 1910—15 op paa 400,000 Kubikmeter og var i 1930 godt 500,000 Kubikmeter.

Medens Gassen nu er afløst af Elektriciteten som Gadebelysning, er Maalernes Antal vokset stærkt. Omkring 1900 var der mellem 300 og 400, mens Antallet i 1915 naaede op mod 1000. I 1931 var der 1299 Maalere. — Den første Værkfører var *Semberlund*, der i 1874 efterfulgtes af *Meldahl*. Produktionen var ikke større, end at Værkføreren og een Mand besørgede hele Arbejdet, og saa stødte man endda Koksene i Stykker med en Brolæggerjomfru og bar dem paa Ryggen ud i Byen. Siden 1. Januar 1909 har *Wulff Andersen* været Gasværksbestyrer.

Samtidig med at Køge Gasværk blev bygget, var der nedsat et Udvalg, der skulde finde Vej for en bedre *Vandforsyning* til Byen. Den 1. Oktober 1868 findes et Opraab i Køge Avis, undertegnet af 30 af Byens kendte Mænd. Man opfordrede Borgerne til at tegne sig for en Vandledning til deres Huse mod at betale fra 2 til 7 Rd. aarlig efter Lejlighedernes Stør-

relse. Det lykkedes imidlertid ikke at løse Opgaven; Tiden var ikke moden til *et Vandværk.*

A. Petersen skriver i Kjøge Bys Historie: »Paa Vand er der vel ingen Mangel, men det ferske Vand er her, som ved andre lavtliggende Steder ved Havet, mindre godt, da alt maa tages fra Brønde og Aaen. Byens Drikkevand er saaledes stærkt paavirket af den forskelligartet opfyldte Undergrund, og da det ved foretagne meget dybtgaaende Boringsforsøg er lykkedes at opnaa godt Drikkevand, vil det forhaabentlig bringe Byen den tilsigtede Nytte, at det den 13. December 1883 af Byraadet er vedtaget at anlægge et Vandværk med Forsyning fra højere liggende Dele af Køge Aa, muligvis i Forbindelse med Kildevæld i Omegnen.«

Det varede hele ni Aar, inden Byraadsbeslutningen førte til det praktiske Resultat, at Husmødrene i Køge kunde faa Vand ved at dreje paa en Hane, idet Vandværket først blev aabnet for Drift den 26. November 1892. — Brønden paa Torvet var en af Byens bedste, Vandet regnedes for særlig udmærket til at koge Ærter i. Ogsaa Boghandler Willerslevs Brønd blev flittigt brugt af Naboerne.

Vandværket havde oprindelig 2 smaa 5-Hestes Gasmaskiner, 2 smaa Pumper og 2 Sandfiltre, et Vandtaarn ved Norske Løve. En Udvidelse fandt Sted i 1907, da man anskaffede en 12 Hestes Gasmotor, en større Pumpe og større Filtre. 1913 anskaffedes en 18 Hestes Dieselmotor. I 1923—24 byggede man det ny Vandtaarn ved Vandværket og anskaffede en 25 Hestes Dieselmotor. — Vandforbruget pr. Døgn er ca. 1200 m^3. Højeste Forbrug 1600 m^3. Vandværksbestyrere: *R. Lind, O. Carlsen* og siden 1924 *K. Samuelsen.*

Køge Elektricitetsværk er det ældste af Landets offentlige Elektricitetsværker, idet det aabnede for Driften allerede den 13. Oktober 1893. Lysstationen, som det dengang benævnedes, blev anlagt af daværende Urmager *J. Hansen,* som ejede og drev det til sin Død.

Det første Værk havde til Huse i Kælderen i J. Hansens Ejendom i Brogade. Drivkraften var en Gasmotor paa nogle faa Hestes Kraft, og Gassen fik man fra det kommunale Gasværk; Elektriciteten leveredes til en Spænding af 110 Volt, idet man endnu ikke kunde lave Glødelamper til højere Spænding. Det blev hurtigt nødvendigt at udvide Værket, men da Pladsforholdene var for smaa, købte J. Hansen en Ejendom i Bygaardsstræde, hvor Elektricitetsværket — et helt nyt Værk — blev anlagt. Det nye Værk toges i Brug i 1896. Drivkraften var nu en 16 H. K. Gasmotor med selvstændigt Gasværk, og i Løbet af faa Aar opstilledes endnu to Gasmotorer, først en 30 Hestes og derefter en 50 Hestes, og endelig i 1912 en Dieselmotor paa 100 H. K.

Direktør J. Hansen,
Køge Elektricitetsværk.

Da Verdenskrigen brød ud, var det en stor Fordel, at Elektricitetsværket ikke var ensidigt bundet til et bestemt Brændselsmateriale, men kunde anvende Kul, Cinders, Tørv og Raaolie. Under Krigen blev der indlagt elektrisk Lys i mange Lejligheder, fordi man ikke kunde faa Petroleum. — Da Krigen var forbi, var Forbruget steget saa stærkt, at den næste Udvidelse stod for Døren; der maatte ikke alene anskaffes forøget Drivkraft, men Spændingen strakte ikke mere til, og det blev nødvendigt at forandre den til 220 Volt. Den nye Maskine, en Dieselmotor paa 300 H. K., blev installeret i 1919, og samtidig paabegyndtes Bygningen af et nyt Ledningsnet, hvortil Byens elektriske Installationer efterhaanden flyttedes over, samtidig med at Lamper og Motorer byttedes om.

I 1923 installeredes endnu en Dieselmotor paa 400 H. K., som anbragtes paa de gamle Gasmotorers Plads, da disse var for smaa nu og uden praktisk Betydning. — Ogsaa Akkumulator-Batteriet var naturligvis gennem Aarene Genstand for stadig Udvidelse.

Sprøjteprøve og Mønstring af Vandsluffer paa Torvet.

Indtil 1908 dreves Værket uden nogen Art af Koncession, men paa Initiativ af enkelte Byraadsmedlemmer blev der fra 1. Oktober 1908 givet Værket en Koncession — Eneret til Levering af Elektricitet i Køge. Prisen for Elektricitet til Lys og Kraft skulde være Gennemsnitsprisen paa Elektricitet i samtlige Købstæder med et Indbyggerantal indtil det dobbelte af Køges. Koncessionen udløb oprindelig i 1929; men allerede i 1918 vedtog Køge Byraad efter Ejerens Anmodning at forlænge den indtil 1. April 1934. — Ved Direktør J. Hansens Død overgik Værket til Arvingerne med Sønnen, Ingeniør *N. Wald. Hansen*, som Leder.

I 1929 gav Køge Landsogn Elektricitetsværket en lignende Eneret som den for Køge By gældende, og Køge By forlængede 1931 Koncessionen med 8 Aar. Samtidig vedtoges nye Bestemmelser om Priserne, hvorved disse nedsattes med 15 Procent.

Køge Brandvæsen. En aarlig tilbagevendende Begivenhed, der altid samlede mange Tilskuere, var Sprøjtemønstringen, der foregik paa Torvet. Sprøjtehuset, der laa i Raadhusgaarden, rummede *4 Sprøjter, 4 store Vandkar* og *4 Vandvogne* foruden de øvrige Brandredskaber, og i Raadhusporten hang de store Brandstiger. De fire Sprøjter havde Numre. Nr. 1 var »*Sugeværket*«, Nr. 2 »*Værtshusholdersprøjten*«, Nr. 3 »*Svendesprøjten*« og Nr. 4 »*Jagtsprøjten*«. Ved hver Sprøjte var der 1 Løjtnant, 3 Underofficerer og 36 menige, Sprøjtesvende. Ved Vandforsyningen var ansat 1 Vandinspektør, der havde Rang af Premierløjtnant, samt 8 Underofficerer og 50 menige Vandbærere. Hertil kom et Nedbrydningskorps, bestaaende af 1 Løjtnant, 2 Underofficerer og 20 menige, dels Murere og dels Tømrere, og et Redningskorps, der bestod af 1 Løjtnant, 4 Underofficerer og 20 menige, Handelsbetjente, hvis Hverv det var at redde Mennesker, Dyr og Indbo ud af de brændende Bygninger. Ved hver Sprøjte var der 2 Straalemestre og 2 Assistenter, og til Sprøjternes Vedligeholdelse 1 Overværkmester, 3 Værkmestre og 4 Assistenter; disse otte var lønnede og dannede en Slags fast Brandmandskab. Hele Korpset stod under en Brandkaptajns Ledelse, og til hans Stab hørte foruden alle Løjtnanterne en Adjudant, som ogsaa var Løjtnant, og en Trommeslager.

Alle Befalingsmændene bar blaa Uniformsfrakker, mørke Benklæder og blaa Huer med Guldtresser i forskellig Bredde efter vedkommendes Rang. Alle Befalingsmændene bar Sabler eller en lille Dolk.

Til Brandvæsenet hørte Vandsluffer. En Sluffe bestod af en Slæde, hvorpaa der laa en Tønde, og denne Slæde blev trukket af en Hest. De blev betjent af de af Byens Borgere, der var Hesteejere. De fire store Vandtønder blev trukket af to Heste,

der som Regel leveredes af Byens Vognmænd. »Jagtsprøjten«, der var anbragt paa en firehjulet Vogn med to Agestole, blev trukket af to Heste og skulde ud til Ildebrande paa Landet inden for en Mils Afstand. Med Sprøjten fulgte en Underofficer, en Straalemester og en Assistent, mens Landbefolkningen maatte afgive Pumpemandskab.

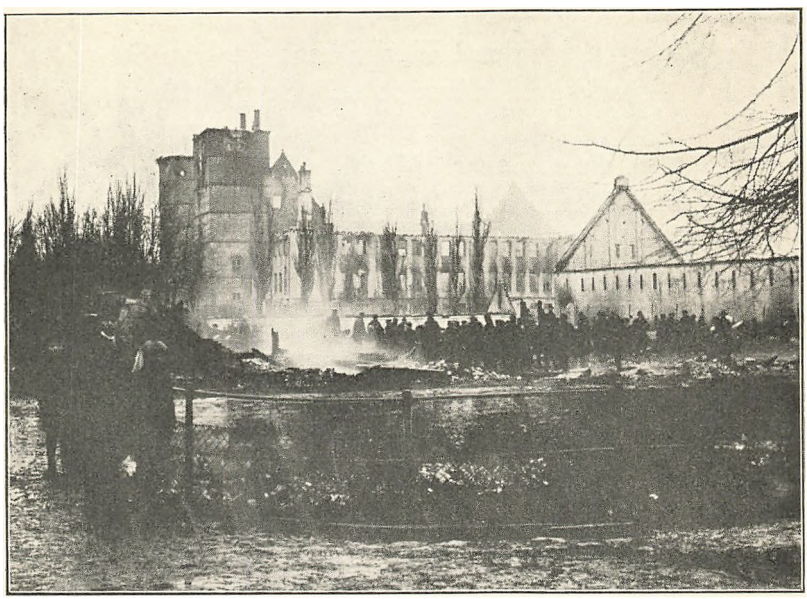

Vallø Slots Brand 20. Marts 1893.

Sprøjtemønstringen foregik som nævnt paa Torvet, og hele Byens Mandskab maatte stille. De forskellige Afdelinger tog Opstilling i Bygaardsstræde, og med Politikorpset i Spidsen marscherede man ad Bag Haverne, Fennediget, igennem Brogade til Torvet. Her tog Politikorpset Opstilling paa den sydlige Side, Sprøjterne og Vandvognene paa den vestlige og Redningskorpset og Nedbrydningskorpset paa den nordlige, hvorpaa Frederik den Syvende fik en Omgang Storvask. Det hele foregik under Musik og med livlig Deltagelse af Byens Drenge. Klokken 7 var det hele forbi, Sprøjter og Redskaber

afleveret, og Befalingsmænd og menige gik til Kros for at slukke Tørsten og kritisere Mønstringen.

Under Brandvæsenet hørte *Politikorpset*, som stod under Politimesterens Befaling. Det bestod af 1 Løjtnant, 1 Oversergent, 2 Korporaler og 40 menige samt et Musikkorps paa 6—8 Mand og en Fanebærer med den smukke Silkefane, der nu er anbragt i Byraadssalen. — Korpset holdt 4 à 6 Øvelser om Sommeren, enten paa Markjorderne Nord for Byen eller ved Strandskoven paa den Lod, der ligger mellem Strandpavillonen og Strandskoven. Korpset stillede paa Torvet ud for Raadhuset Klokken 5 Eftermiddag og marscherede derpaa af Sted til Musikkens Toner. Mandskabet holdt Øvelser med Geværgreb og Eksercits til Klokken 6,30, da Korpsets Damer stillede med Madkurve, og alt herefter formede sig som en god, gammeldags Skovtur. Naar Borgmester Lipke senere paa Aftenen kom ud at inspicere og sluttelig bød Mandskabet træde af, steg Humøret yderligere. Der blev drukket mangen en Skaal til Borgmesterens Pris; Borgmesteren gav nemlig gerne et Anker Punch. Klokken 10,30 blæstes der til Samling, og Korpset marscherede ind til Byen til Tonerne af »Dengang jeg drog af Sted«.

Korpset blev rekrutteret af Byens næringsdrivende Borgere og bar mørkerøde Frakker med røde Epauletter og blanke Messingknapper, mørke Benklæder, høj Chakot med røde Pomponer. Udrustningen var Livgehæng med Sabel og Bajonet samt gammel Forlader med mange Messingbaand — et Gevær, der var Appel i.

Med Begyndelsen af det tyvende Aarhundrede gik man bort fra denne gamle Form for Brandvæsen og oprettede et fastlønnet Brandkorps paa 8 Mand. Da man i 1927 stod over for en større Fornyelse af Brandmateriel, valgte man at træffe Aftale med *Falcks Zonebrandvæsen* om, at dette for en aarlig Betaling skulde stille med Motorsprøjte og tilhørende Mandskab, ikke alene i Byen, men ogsaa ved de lovpligtige Udryk-

ninger til Omegnen, og denne Ordning har vist sig at være praktisk.

Medens det kommunale Brandvæsen stadig holder til i Raadhusgaarden, har Falcks Zonebrandvæsen nu faaet Station paa Vordingborgvejen. Her er indrettet en moderne Brandstation med Motorsprøjte, mekanisk Skumsprøjte til Slukning af

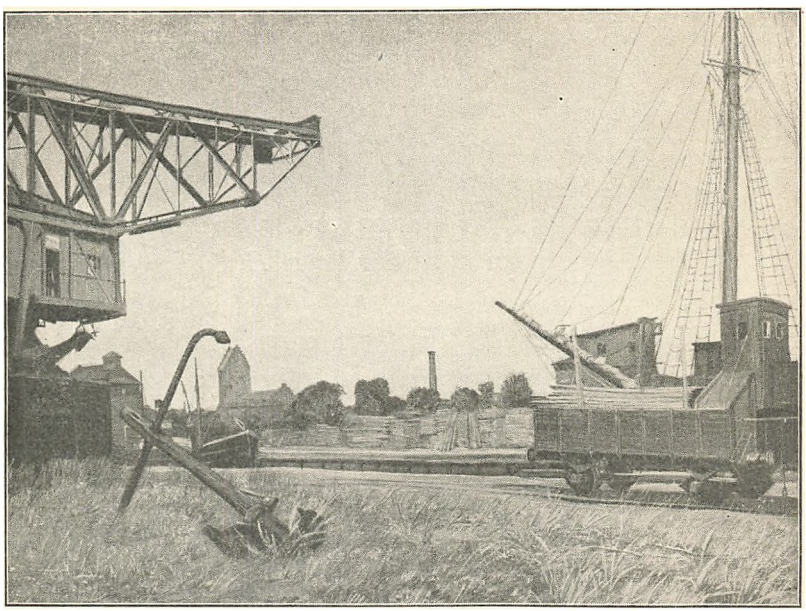

Fra Køge Havn. Maleri af Ole Ring.

Tjære- og Benzinbrande. Stationen er forsynet med Projektører, moderne Røgmasker, Asbestdragter o. s. v. Der findes 2 Mand i Vagten, 6 Mand i Reserve. I samme Bygning findes *Falcks Redningskorps*, der begyndte sin Virksomhed den 1. Januar 1931. Leder af Zonebrandvæsen og Redningskorps er *Angelo Tedaldi.*

Af store Brande i Køge og Omegn kan nævnes: 15. Januar 1870 nedbrændte Spanager, 15. Oktober 1875 Køge Papirfabrik, 19.-20. Marts 1893 Vallø Slot, 6. November 1909 den første Trævarefabrik, 13. August 1929 Oliemøllen. — Brand-

kaptajn indtil den 26. Oktober 1871 var Hotelejer *Carl Hansen,* derefter Urmager *Julius Knutzen,* hvis Titel i 1873 forandredes til Brandinspektør. Knutzen var Brandinspektør til 1897, derpaa Havnefoged *Flindt* fra 1897 til 1907. Nuværende Brandinspektør er Købmand *H. Tramsen,* som har fungeret siden 1907.

Indtil det nuværende *Sygehus* blev opført i Begyndelsen af vort Aarhundrede, var Sygehusforholdene yderst primitive i Køge, idet man kun havde den lille Bygning ved Enden af Fennediget til Raadighed. Denne Bygning var et Epidemihus, bygget efter Koleraperioden. Det nye kommunale Sygehus blev taget i Brug i 1907 (bygget af Arkitekt *M. Borch*). Sygehuset havde 17 Senge. Den første Sygehuslæge var Læge *Borries,* der fungerede til sin Død. Siden 1924 har Læge *E. Andersen* fungeret som Sygehuslæge.

I de senere Aar er der foretaget betydelige Udvidelser og Forbedringer, ligesom Personalet er blevet forøget. Centralvarmeanlæg er blevet installeret, et Røntgenanlæg forefindes. 1928 byggedes der en Sidefløj, og der blev indrettet en moderne Operationsafdeling med 2 Operationsstuer. I 1931 indrettedes et moderne Vaskerianlæg. Sygehuset har nu 36 Senge, og foruden Sygehuslægen bestaar Personalet af 1 Oversygeplejerske, 1 Sygeplejeassistent og 4 Sygeplejeelever.

»Den danske Lods« giver følgende Oplysninger om *Havnen:* »Dybden i Yderhavnen og Inderhavnen er 5,0 m i henholdsvis 15 m og 25 à 80 m Bredde. N. Molen er 1,4 m høj med Friholderværk mod Havnen. Bolværkshøjden 1,7 à 2,0 m. Nordlige til vestlige Vinde kan give indtil 1,6 m Højvande. Vestlige Vinde indtil 0,9 m Lavvande. Lods. Der findes et mindre Træskibsværft med Ophalerbedding for Skibe indtil 150 Tons Vægt. Kulbeholdning 6000 Tons. Proviant kan faas. Vand fra Kommunens Vandværk kan faas ved Havnen. Havnespor langs Bolværket. Fyr. Paa N. Molens Hoved er et hvidt, rødt og

grønt Fyr, der viser En-Formørkelser. Den hvide Lysvinkel leder til Havnen i dybt Vand. Gitterstativ ved hvidt Hus. Brænder ikke, naar Havnen er spærret af Is. Paa S. Mole hvid Baake.«

I 1904 blev der udfyldt et Areal paa nordre Havneplads og opført en 250′ Løbebro langs Kajmuren. Ar-

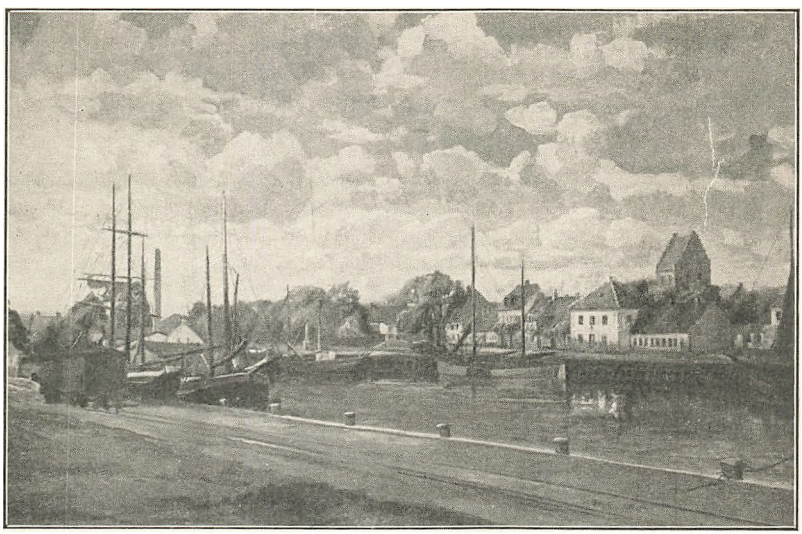

Køge Havn. Maleri af A. Lundstein.

bejdet kostede 58,000 Kr. 1906 byggedes et Bolværk paa 16′ Vanddybde langs Sydkajen; Omkostningerne var 27,000 Kr. 1911 byggedes et 460′ langt Bolværk ved Havnens vestlige Ende, og man indvandt 6600 □ Alen Havneplads. Udgifterne hertil var 77,000 Kr. — 1916 og 1917 blev der udført store Arbejder ved Havnen. Der blev opført en 273 m Kajmur paa 16′ Vand langs Sydsiden, opført en bevægelig Bro over Aabassinet, Havnebassinet og Indsejlingen blev uddybet, og der blev foretaget Opfyldning paa Sydsiden. Omkostninger: 856,000 Kr.

Havnearealet er nu 20,5 ha, deraf 6 ha Vandareal. Der er 910 m Anlægsbolværk og 460 m Stenmole.

Der var Liv ved Havnen, naar de store Arbejder udførtes, og de gav Beskæftigelse til mange Hænder, ikke mindst før Maskinkraften rigtig satte ind. Naar Rambukken drønede fra Morgen til Aften, sang Arbejderne den gamle Sang:

»Her gaar een.
Højt op med een!
Een faldt nu væk,
saa hiv'en alle Mand,
saa har vi een i Land.«

Versene fortsattes med to, tre, fire o. s. v., til Pælene var paa Plads.

Ogsaa det nuværende kommunale Styre har haft Forstaaelse af, at Byens Havn maa følge med i Udviklingen, og har af Ministeriet faaet approberet en Plan om Udvidelser og Udbedringer af Havnen til et samlet Beløb af 1,220,000 Kr. Detaillerede Planer og Betingelser for de forskellige Arbejder skal forelægges Ministeriet, efterhaanden som man gaar frem. Det drejer sig foreløbig om en Uddybning af Havnen til 7 m, Anlæggelse af et nyt Svajebassin med en Diameter af 120 m, Flytning af søndre Mole for at give Plads for Svajebassinet.

Her skal gives en Oversigt over Havnens Indtægter og Udgifter; Indtægterne fremkommer ved Skibsafgifter, Pladsleje m. m. Til Oplysning tjener, at Ministeriet for offentlige Arbejder ved Skr. af 6. August 1918 forhøjede alle Afgifter, undtagen Skibsafgiften for Fartøjer under 100 Registertons, med 50 pCt. fra 24. September 1918:

	Indtægter	Udgifter
1906—07	45,357 Kr.	53,853 Kr.
1907—08	70,382 -	43,844 -
1908—09	41,242 -	50,240 -
1914—15	38,930 -	34,891 -
1915—16	37,136 -	33,060 -
1916—17	31,935 -	25,114 -
1926—27	205,144 -	140,435 -
1927—28	220,285 -	175,007 -
1928—29	199,957 -	168,506 -
1929—30	283,491 -	271,995 -
1930—31	259,558 -	190,227 -

Havnens Formue pr. 31. Marts 1931: Aktiver 1,553,761 Kr. Passiver: 978,445 Kr.

Angaaende Skibsfarten skal nævnes, at der i de sidste Aar har været følgende Antal indgaaede Skibe:

1923—24	654
1924—25	655
1925—26	510
1926—27	689
1927—28	653
1928—29	651
1929—30	853
1930—31	956

Nuværende Havnefoged er *Lionel Larsen.*

Da Søen er en vigtig Trafikvej til Køge, findes der adskillige Pakhuse, Oplagspladser og Tankanlæg ved Havnen — ogsaa store Forretninger.

I 1915 oprettedes *Dansk Andels Kulforretning* paa Initiativ af *De østlige Øers Mejeriforeninger,* Brugsforeningerne paa Sjælland og de sjællandske Slagterier. Formanden for Bestyrelsen er Proprietær *E. Nielsen,* Skensved, Leder Forretningsfører *L. Poulsen,* der ved sin Tiltræden i 1920 tilknyttede Firmaet Filialer for *Dansk Andels Gødningsforretning* og *Dansk Andels Cementfabrik.* I 1923 opførte Dansk Andels Gødningsforretning et Pakhus, der rummer ca. 1200 Tons Kunstgødning.

Det danske Petroleums Aktieselskabs første Anlæg er fra 1906 og findes paa Havnens Nordside. Anlægget paa Sydsiden er fra 1925. Indehaver fra Oprettelsen indtil 1931 var Købmand *Ch. Flindt.*

Det forenede Oliekompagnis Anlæg ved Havnens Sydside er bygget 1923. Depotbestyrer er *C. Petersen.*

Dansk-Engelsk oprettedes 1928, Depotbestyrer er *V. Madsen.*

A/S Nafta Benzin Kompagni er anlagt 1931.

Køge Trævarefabrik, der ligger ved Havnen, oprettedes i 1903 som et Aktieselskab, Stifteren var Fabrikant *J. Jacobsen* og Fabrikant *Rudolph Nielsen.* Fabrikken, der kom i Drift 9. April 1904, hjemsøgtes af en Brand i 1910, men de ødelagte

Lokaler blev snart genopbygget. I 1918 overtog Fabrikant *J. Jacobsen* alle Aktierne. Fabrikken beskæftiger ca. 90 Mand, Den første Driftsleder var *Th. Vang*, der efterfulgtes af *N. P. Nielsen*, som døde i 1931.

Øernes Andelsselskab for Indkøb af Foderstoffer (Filial af *Øernes Andelsselskab* i København) blev stiftet i 1926, efter at det store Pakhus var blevet bygget i 1925. Selskabet importerer Foderstoffer, der fordeles til Brugsforeninger og Foderstofforeninger i Oplandet. Den aarlige Omsætning andrager ca. 33,000 Tons. Formand for Bestyrelsen er Gaardejer *J. P. Larsen*, Lyksager. Filialbestyrer i Køge er *H. Langhoff*.

Aktieselskabet Korn- og Foderstofkompagniet (Filial af Selskabet af samme Navn i København) er grundlagt 1925. Filialbestyrer er *P. Mogensen*.

Køge Kulforretning grundlagdes i Aaret 1890 og overgik i 1922 til et Aktieselskab med en Aktiekapital paa 200,000 Kr. Selskabet har en betydelig Import af Brændsel fra England. Direktør er *S. Rasmussen*.

Førend *Strandgaarden* blev opført i 1910, var Køge Fattigarbejdshus i den gamle Gaard i Nørregade, *Spindehuset*, hvor nu Museet findes. Her fandtes et Spinderi, der var i Drift til Flytningen i 1910. Strandgaarden er i 1932 blevet indrettet, saa den foruden de fattigunderstøttedes Afdeling faar en Afdeling for Aldersrentenydere samt et Herberge for hjemløse. Der vil nu være Plads til 23 fattigunderstøttede, 7 Aldersrentenydere, og Natteherberge til 10 hjemløse.

Bestyreren til 1899 var *Semberlund*, *Fr. Sørensen* fra 1899 til 1917, *H. C. Hansen* 1917 til 1918, *Chr. Ringberg* 1918 til 1920 og siden 1920 *N. P. Nielsen*.

Køge Alderdomshjem blev oprettet i 1908 og ligger bag ved det gamle Hus i Kirkestræde.

Køge Kirke, *Sct. Nicolaj*, er med sine 600 Aar Byens ældste Bygning. Gennem Aarhundreder har den staaet som et Vartegn

i den lille By ved Bugten, et Mærke for de søfarende, ogsaa om Natten, naar Blusset i Lygten var tændt. I Opgang som i Nedgang, i Krig og i Fred har Kirkeklokkerne kaldt paa Byens Folk, og Guds Ord har lydt, snart strengt, snart mildt, alt efter som Sæd var, eller som Forkynderen følte, at det burde prædikes. — Sct. Nicolai er, som den staar i Dag, en Seværdighed

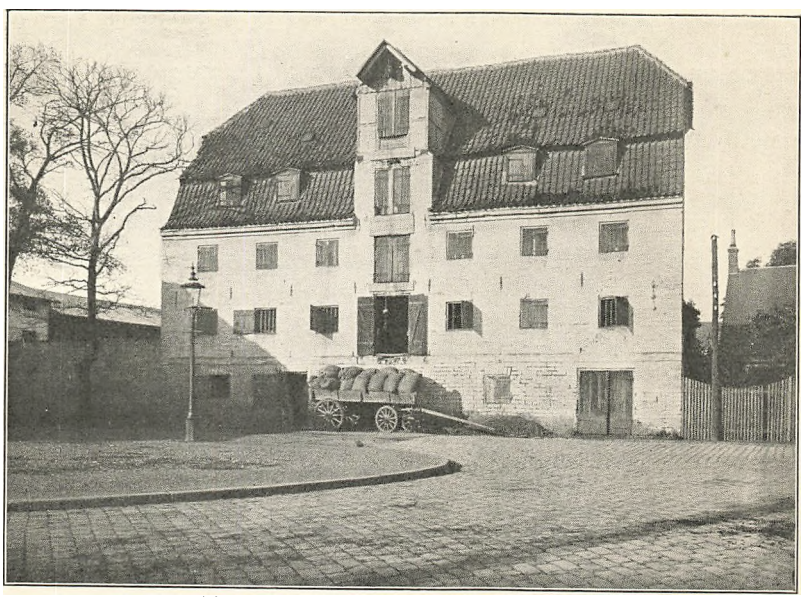

Pakhusbygning paa Havnevej. Fotografi 1914.

af Rang. Det smukke, solide Ydre, det rige, farvemættede Indre, der taler stærkt om en svunden Tid, alt forener sig til et Hele saa rent og stort, som kun faa Kirkebygninger i Danmark kan vise Mage til.

I Aarenes Løb er der foretaget betydelige Forandringer ved den gamle Kirkebygning; her skal kun gøres Rede for nogle af de vigtigste, idet der iøvrigt kan henvises til Museumsinspektør *Chr. Axel Jensens* udmærkede Beskrivelse af Kirken i »Fra det gamle Kjøge«.

I 1871 restaureredes Gavlen mod Øst, og Kammene blev opført i den oprindelige Stil. Paa samme Tid fjernedes noget

Efeu, der voksede op ad Gavlmuren og Kirkens Nordside. I Stedet for den gamle Ringmur opsattes det støbte Jerngitter ud mod Nørregade. 1879 restaureredes Taarnet under Arkitekt *Sibberns* Ledelse. Samme Aar restaurerede *Bertram Larsen* Urværket. 1879 ophængte man et Fregatskib, forarbejdet og skænket af Tobaksfabrikant *Chr. Møller*. Den 15. Maj 1890 afsløredes en Mindetavle af hvidt Marmor over faldne Krigere i de to slesvigske Krige. Tavlen med de paagældendes Navne er anbragt paa søndre Sideskibs Ydermur og er udført efter Tegning af Arkitekt *Semberlund*.

Det elektriske Lys blev indlagt i Kirken i Aaret 1900 og taget i Brug første Gang Juleaften. Indlæggelsen var bekostet af Etatsraad *A. A. Hasselbalch*, der samtidig skænkede 4 Malmlampetter til Sideskibene. I 1918 blev Installationen lagt om. — I Aarene 1902 til 1905 gennemgik Kirkens Indre en gennemgribende Restauration under Ledelse af Arkitekt *Martin Borch*. I 1902 blev Kirkens gamle Vinduer taget ned og erstattet med nye. Restaureringen af Orgelfaçaden paabegyndtes samme Aar, og paa Pulpituret under Orgelet fandtes under to Lag Maling en Del gamle Malerier fra Frederik den Andens Tid. Disse blev restaureret paa Foranledning af Nationalmuseets Direktør, Dr. *Mollerup*.

I 1904 restaureredes Stolestaderne i nordre Sideskib, ligesom samtlige Malerier og Epitafier samt Altertavlen blev renset og restaureret. I 1905 blev Kirkens Indre hvidtet, Stolestader blev restaureret, og der kom ny Korskranke. Statens Bidrag til Arbejdet udgjorde lidt over 25,000 Kr.

Den anden Lysekrone fra Altret er skænket i 1903 af Apoteker *L. A. Andresen* og Hustru. I 1906 skænkede Borgere i Køge 2 Smedejernskandelabre til Koret. I 1909 blev der paa nordre Sideskibs Ydermur anbragt en Mindetavle for Købmand *Thomas Tøxen;* Kirken modtog Tavlen den 4. Februar, da Tøxens Skole holdt 50 Aars Jubilæum, og den var skænket af tidligere Elever. Taarnuret blev i 1912 erstattet med et nyere, der fra 1828 til 1903 var anbragt i Frue Kirke i Køben-

havn. Uret blev repareret og opsat af *Bertram Larsen*, København, tidligere Køge.

I 1914 blev der indlagt nyt Varmeapparat, der kostede godt 5000 Kr. I 1916 anskaffes 100 Særkalke. I 1922 blev der ind-

Sognepræster i Køge.

P. Laurberg. *C. L. C. G. Gloerfelt.* *J. H. Monrad.*

F. T. Tesch. *Ludv. Christensen.* *Knud Gjørup.*

lagt 10 Høreapparater for tunghøre. I 1924 blev indlagt Lynafledningsanlæg. 2 Malmlampetter til søndre Sideskibs Ydermur blev i 1926 skænket Kirken af Købmand *I. I. Iversen*, Køge. I 1927 blev Kirken forsynet med Orgelblæser, som arbejder ved Hjælp af Motor. To læderbetrukne Lænestole af

Egetræ skænkedes i 1931 af Apoteker *N. Aabling Thomsen* og Hustru.

Søndagen den 14. September 1924 afholdtes Kirkens 600 Aars Jubilæumsfest. Lørdag Aften blev der kimet med Kirkeklokkerne fra 6 til 7, og et Trækors med elektriske Lamper var anbragt uden for »Lygten« paa Taarnets Østside. Lysene tændtes Klokken ni om Aftenen, og det lysende Kors kunde ses i Skaane. Korset har siden været tændt hver Skærtorsdag Aften, Jule- og Nytaarsaften. Om Søndagen drog en Procession bestaaende af 2 Biskopper og 23 Provster og Præster i Ornat fra Præsteboligen til Kirken. I Spidsen for Optoget bar man Kirkens Banner, skænket af Byens Kvinder i Anledning af Jubilæet.

Ved Kirkefesten blev der sunget en Kantate, skrevet af Biskop *Chr. Ludwigs*, Aalborg, og med Musik af Organist *Bjarnhof*, der da var Organist ved Kirken. Biskopperne *Fonnesbech-Wulf* og *Chr. Ludwigs* talte. I Festgudstjenesten deltog ca. 1800 Mennesker. Om Eftermiddagen talte Sognepræst *Knud Gjørup* om Kirkens Historie, Udsmykning m. m. Om Eftermiddagen Festmiddag.

Kirkeværge fra 1. Januar 1863 til 31. December 1874 var Sparekassedirektør, Urmager *Knutzen*. Fra 1. Januar 1875 til 31. December 1878 Købmand *F. E. Bærenholdt*, derefter fra 1. Januar 1879 til 8. Marts 1899 Købmand *Gottlieb Sørensen*, Sparekassedirektør, Købmand *F. W. Bülow* fra 29. Marts 1899 til 31. Marts 1922, og siden 1922 Trafikkontrolør, Kaptajn *J. P. Alsbæk*.

Det nuværende Menighedsraad, valgt 25. November 1930: Sognepræst *Knud Gjørup*, Apoteker *N. Aabling Thomsen*, Forretningsfører *N. Albrechtsen*, Kaptajn *J. P. Alsbæk*, Formand, Fru *Marie Andersen*, Arbejdsmand *V. Bagge*, Sagfører *A. L. Bruun*, Indremissionær *Chr. Christiansen*, Formand *J. Eriksen*, Fru Redaktør *Josephine Hansen*, Næstformand, Skotøjshandler *Salomon Nielsen*, Tømrer *A. Pedersen*, Fru Sagfører *Emilie Sattrup*.

Byen har fire Kirkegaarde. Den gamle *Sct. Nicolai Kirkegaard* blev planeret og nedlagt 1864. *Assistenskirkegaardens* første Afdelings ældste Del blev taget i Brug i 1835 og udvidet i 1864, idet et i sin Tid af Kommunen skænket Jordstykke, beliggende op til Kirkegaardens Side, lagdes til og blev omhegnet med en Ringmur af Kridtsten, som er sat i Forbindelse med den øvrige Mur. Dette Jordstykke maaler ca. 2000 □ Al. 2. Afdeling, der er paa godt 5000 □ Al., blev købt af Købmand *Adam Boserup* i 1872 og hegnet med en Ringmur af brændte Sten. Ved Gennemgangen mellem 1. og 2. Afdeling er opført smukke Piller af røde, brændte Sten. Paa *Ny Sct. Nicolai Kirkegaard*, der blev anlagt i Aaret 1890 paa et Stykke Jord Vest for Københavnsvejen, Dyrlunds Vænge, fandt den første Begravelse Sted den 13. Februar 1891. Ligkapellet paa denne Kirkegaard opførtes i 1900 efter Tegning af Arkitekt *Martin Borch* og kostede 6500 Kr., hvoraf Etatsraad *Hasselbalch* betalte 3000 Kr. og Køge Sparekasse 200 Kr. aarlig i 10 Aar. — Paa Byens ældste Kirkegaard, den gamle Klosterkirkegaard i Vestergade, finder ikke længer Begravelser Sted.

Fødslernes Antal i Køge holdt sig i Aarene efter 1870 omkring 100 om Aaret. Fra 1890 er der en Stigning, der kulminerer i 1898 med 170. Derefter var der en Nedgang, til 103 i 1917, og saa en Opgang (Værfternes Tid), til 154 i 1924. I 1931 var Antallet 122. I de 61 Aar fødtes ialt 7703, deraf 3975 Drenge og 3728 Piger.

Betragter man Dødelighedsstatistikken, vil man se, at *Dødsfaldenes aarlige Antal* har været omkr. 60—70, for enkelte Aar at naa op paa 80—90; det højeste aarlige Antal døde er 95. Ialt døde i de sidste 61 Aar 4414, deraf 2330 Mænd og 2084 Kvinder.

Vielsernes Antal var indtil 1893 omkr. 20 om Aaret for derefter at gaa op til omkr. 30. I 1918 naaede Tallet 40 og i 1920 60. — Af *Borgerlige Vielser* var der i 1923 14, og Tallet er jævnt stigende; i 1931 var der 38.

Missionshuset Ebenezer i Køge ejes af Indre Mission. Ved et Møde den 15. Januar 1896 fremkom Havemand *Jens Nielsen* med et Forslag om at bygge et Missionshus. Der blev nedsat et Udvalg, og den 29. September 1896 blev der købt en Byggegrund ved *Naadens Port*, Gæstgiver Hans Andersens Have. Den 29. Juni 1897 nedlagde man Grundstenen, og Missionshuset blev indviet den 1. December 1897. Det kostede ca. 14,000 Kr. Den første Formand var Havemand Jens Nielsen, derefter Indremissionær *Lars Aage* og Indremissionær *N. Nielsen.* Siden 1921 har Indremissionær *Chr. Christiansen* været Formand.

Menighedshjælpen i Køge blev oprettet i 1924 paa Pastor *Knud Gjørups* Initiativ. Den har i Aarenes Løb udfoldet en smuk Virksomhed, idet der hvert Aar, især ved Juletid, uddeles Gaver (Pengegaver, omkr. 3000 Kr., og Tøj).

Frelsens Hær har i Køge som i de fleste andre Byer Officerer og Soldater, der virker efter de sædvanlige Linjer. Hæren har en Ejendom i Bygaardsstræde, hvor de ugentlige Møder afholdes.

Køge Sømandshjem hører under Dansk Sømandsmission og er oprettet i 1914. Bestyrer er Skræddermester *P. Olsson.*

K. F. U. K. har en Afdeling i Køge. Og K. F. U. K. i København har en stor Baraklejr paa Sandmarksvej; den modtager aarlig mange Gæster. — —

Køge Borgerskole oprettedes i 1808 i den tidligere Præstebolig paa Hjørnet af Nørregade og Katekismusstræde, Bygningen udvides i Tyverne og stod, til den nuværende *Brockmands Skole* blev bygget i 1892 (Arkitekt *M. Borch*). Skolen har 12 Klasseværelser. — »Nu flytter den fra Hytten ind i Borgen« hed det i en Artikel i et stedligt Blad. I 1915 opførtes en stor moderne Gymnastiksal, der i Kælderen har en velindrettet kommunal Badeanstalt.

Spørgsmaalet om Enhedsskolens Indførelse i Køge blev rejst allerede i 1909 af nuværende Borgmester *N. Koefoed.*

Som Aarene gik, vandt Tanken større og større Tilslutning, indtil man i 1925 kunde indføre denne Skoleordning. Alle Børn undervises nu i Grundskolen de fire første Skoleaar, derefter foretages en Tredeling til Hovedskolens Realafdeling, den teoretiske Afdeling og den praktiske Afdeling — alle

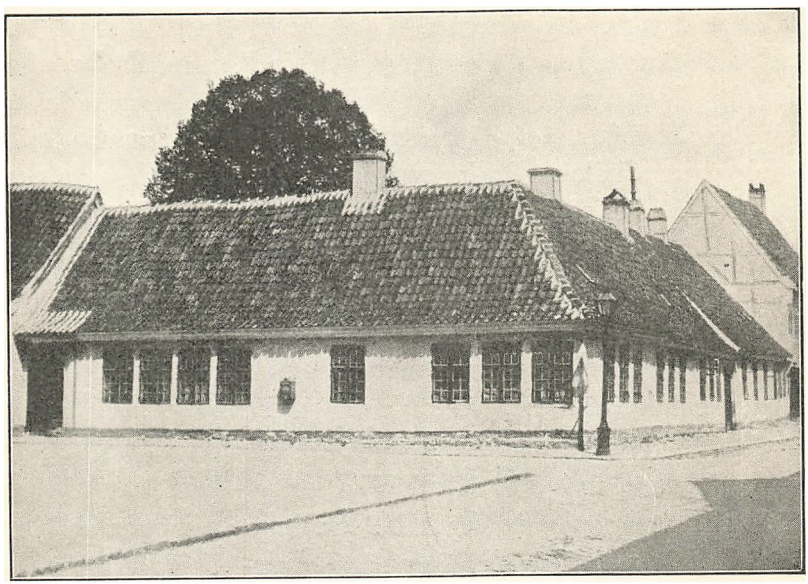

Den gamle Borgerskole.

treaarige. Elevantallet i Grundskolen og Hovedskolens to Folkeskoleafdelinger er i 1932 813; med Realskolens Børn har Skolevæsenet 1030 Elever.

Borgerskolen lededes indtil 1908 af Kateketer, hvoraf kan nævnes *Stig Bredstrup*, der senere blev Seminarieforstander paa Jonstrup Seminarium, *V. Petersen* og *Gam.* I nogle Aar var Kantor *E. Clausen* konstitueret som Skolens Leder. Skolens første Overlærer var *A. Steensig*, der 1930 blev Skoleinspektør for det samlede Skolevæsen, men døde 1931. Den nuværende Leder af Køge Skolevæsen er *J. Boelskov*, der blev udnævnt til Overlærer og Skoleinspektør fra 1. Juli 1931. — Ved det

samlede Skolevæsen virker i 1932: 1 Skoleinspektør, 1 Overlærer, 13 Lærerinder og 16 Lærere.

Foruden den almindelige Borgerskole har Køge siden 1859 haft en højere Betalingsskole, der paa Kommunalbestyrelsens Foranledning blev oprettet for de opsparede Renter af et 30,000 Kr. stort Legat, der var skænket af Købmand *Thomas Tøxen.* Udgifterne til Skolens Drift skulde bestrides af Renterne af Legatet og de indkomne Skolepenge. Var disse Indtægter ikke tilstrækkelige, skulde det manglende tilskydes af Kommunen. Kommunalbestyrelsen fik samme Indflydelse paa Skolens Anliggender, som den havde for den almindelige Skoles Vedkommende. Skolen, der blev indviet den 4. Februar 1859, fik Navn af *den højere Betalingsskole* i Køge. I 1870 skiftede Skolen Navn og blev kaldt *Tøxens Skole.*

Skolen begyndte med to Drenge- og to Pigeklasser. Hertil føjedes efterhaanden en 3die, 4de og 5te Drengeklasse. I 1888 blev Fællesundervisning for Drenge og Piger indført i de to laveste Klasser, og i 1892 i alle Klasser. — I 1880, 1881 og 1882 afholdtes den saakaldte Lille Præliminæreksamen og blev bestaaet af ialt 19 Drenge. 1883 fik Skolen Almindelig Forberedelseseksamen, og denne Eksamen har Skolen stadig beholdt.

Indtil Enhedsskolen blev indført, bestod Skolen af 10 Klasser, 6 Forberedelsesklasser og 4 Realklasser. Realskolen har nu 3 Realafdelingsklasser og 2 Realklasser. — I de første Aar havde Skolen 100 Elever, da den holdt 25 Aars Jubilæum 153 Elever, og da den i 1909 holdt 50 Aars Jubilæum, var Elevantallet 203. I 1932 er der 217 Elever i Realskolen, der efter den ny Ordning af 1925 ikke har Grundskoleklasser.

I den i 1859 opførte toetages Skolebygning var der i Stueetagen 6 Klasseværelser, medens anden Etage benyttedes til Lærerboliger. I 1883 omdannedes en Lærerlejlighed til to Klasseværelser, medens samtidig de to midterste Klasseværelser i Stueetagen omdannedes til Gymnastiksal. I 1889 byggedes en

Gymnastiksal, som blev benyttet af begge Skoler. I 1902 toges endnu en Lærerlejlighed ind til Skolebrug, og i 1906 flyttede Overlæreren fra sin Lejlighed, der ligeledes omdannedes til Klasseværelser. I 1904 indrettede man et Lokale paa Loftet til Sløjd, senere indrettedes et nyt Lokale i modsatte Gavl. Ved 50 Aars Jubilæet i 1909 havde Skolen 11 Klasseværelser og et

Tøxens Skole.

Sløjdlokale. — Paa Jubilæumsdagen blev der holdt en Festlighed paa Skolen, hvorefter man gik i Procession til Køge Kirke, hvor der blev afsløret en Mindetavle for Thomas Tøxen og Hustru.

Det blev efterhaanden mere og mere klart, at den gamle Skolebygning baade var for lille og for lidt tidssvarende, og Kravet om en ny Skolebygning blev stærkere og stærkere. I 1912—13 rejste man saa ud mod H. C. Andersens Gade en ny Bygning med 8 Klasseværelser (Arkitekt *Hagen*). I 1927 ombyggedes det indre af den gamle Tøxens Skole, saa der blev 5 store Klasseværelser foruden Naturhistorieklasse og Sløjdlokale. I 1930—1931 byggedes der til Skolen ved H. C. An-

dersens Gade en Tilbygning (Arkitekt *Sylow*). Denne Tilbygning rummer 8 Klasseværelser, Sløjdlokale i Kælderen, Opholdsrum for Børnene, samt Skolekøkken og Demonstrationslokaler i Tagetagen.

Overlærer Spang med 3. Drengeklasse 1866.

Skolens Overlærere gennem Aarene har været: *Tycho Immanuel Spang* 1859—69, *Anders Jensen* 1869—1874, *Kristian Pedersen* 1874—1893, *C. Dahl* 1894—1918, *H. J. Hansen* 1918—1928. Siden 1. December 1929 cand. mag. *S. Dahl.*

I ældre Tider fandtes der ikke saa faa *private Skoler* i Køge, saaledes kan nævnes Bogbinder *Andkjærs* Hustrus Skole paa Hjørnet af Torvet og Vestergade. I 1880 oprettede Søstrene *Ferslev* en Skole i deres Faders Ejendom, den gamle Borg-

mestergaard, paa Hjørnet af Torvet og Kirkestræde. Denne Skole nedlagdes omkring 1910. Af nuværende Privatskoler er der Skolen i Brogaarden og de katolske Søstres Skole paa Elisevej.

Frøken Winnike med 1. og 2. Pigeklasse 1866.

Køge Børneasyl oprettedes for over 75 Aar siden, idet der den 13. Maj 1856 udgik en Opfordring til Byens Borgere om at yde et Bidrag til Asylet, og den stiftende Generalforsamling holdtes den 6. Juni (*Asylforeningen*). Den første Bestyrelse bestod af Provstinde *Laurberg*, Frk. *Regitze Barner*, der maa betegnes som Asylets Stifter, Købmand *C. F. Petersen*, Kammerraad *Jacobi* og Læge *Giersing*, der overtog Formandshvervet. Asylet begyndte med 12 Børn, men det varede ikke længe, inden Børnetallet blev stærkt forøget, omkring 1870 60 Børn.

En Del Legater er tildelt Asylet, ligesom det modtager Tilskud fra Kommunen, Medlemsbidrag og et Statstilskud paa 1200 Kr. Nuværende daglig Leder er Fru *H. Munch.*

Køge Børnehave overtoges i 1912 af eksamineret Børnehavelærerinde Frk. *S. Guldberg* efter Fru *Tuxværd;* Børnehaven havde da Lokaler i Frøknerne Ferslevs Skole paa Hjørnet af Torvet og Kirkestræde. Siden købte Frk. Guldberg Ejendommen i Kirkestræde, hvor Børnehaven nu findes. Børnehaven faar Tilskud fra Kommune og Stat og har ca. 70 Elever. Et Stykke Jord er af Kommunen stillet til Raadighed til Smaahaver for Børnene. Formanden for Skolens Komité er Overlærer *S. Dahl.*

Køge Handelsskole er i Aaret 1896 oprettet af *Køge Handelsforening.* Man nøjedes til at begynde med med een Klasse, der havde 6 Timers Undervisning ugentlig; Undervisningen meddeltes af Lærerne Kantor *Clausen,* Overlærer *C. Dahl,* Pastor *Petersen* og *Victor Clausen.* Det blev bestemt, at et af Udvalgsmedlemmerne altid skulde møde som Kontrol i Undervisningstimerne. Eksamen afholdtes for første Gang i Foraaret 1898. Skolen fik nu 2 Klasser og modtog i 1901 sit første Statstilskud. I 1901 oprettedes en tredie Klasse og i 1908 en fjerde. 1929 vendte man tilbage til 3 Klasser. Elevantallet var i en Aarrække stærkt stigende og kulminerede i 1922—23 med 94 Elever. Derefter har det været dalende, og i 1932 er der 61 Elever. Fra 1900 lededes Skolen af Lærer *H. J. Hansen,* der i 1906 afløstes af cand. mag. *S. Dahl,* der har været Skolens Forstander siden.

Blandt Provinsens Museer indtager *Kjøge Museum* en smuk Plads, baade ved de gode Rammer, som den gamle Spindegaard danner, og ved de righoldige Samlinger, det rummer. Etatsraad *Alfred Sørensen* var Sjælen i Arbejdet for Museet fra dets Oprindelse og til sin Død, idet han med en aldrig svækket Iver arbejdede for at vække Folks Interesse for Sagen. I 1896 blev der nedsat et Udvalg, der bestod af Sagfører *Alfred*

Sørensen, Agent *Hasselbalch*, Agent *F. A. Hansen*, Lærer *H. J. Hansen*, Redaktør *Søren Svarre* og Redaktør *Fr. Opffer*. Ved et energisk Arbejde lykkedes det Udvalget at faa private samt Byen og Staten interesserede i Sagen, og det blev besluttet at rejse en egen Bygning paa Elisevej. Arkitekt *Sylow* gav Tegning, og Udgifterne blev anslaaet til 15,000 Kr. Fra Staten

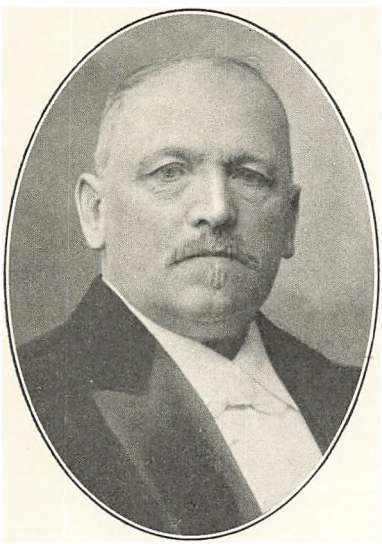

Etatsraad Alf. Sørensen.

Redaktør Fr. Opffer.

modtog man 7000 Kr., fra Køge By 2000 Kr. og fra private ca. 6000 Kr. Derefter opførtes Bygningen, og Museet aabnede i Juli 1900.

I det lange Løb tilfredsstillede Bygningen ikke de interesserede; dels egnede Lokalerne sig ikke til Fremstilling af de gamle Stuer, *Hedebostuen* og *Stevnsstuen*, og dels bevirkede den noget afsides Beliggenhed, at Besøget ikke var stort. Resultatet blev da, at man i 1909 solgte Bygningen til den katolske Menighed og af Kommunen købte *Spindehusets Hovedbygning* ud mod Nørregade med en lille Del af Sidebygningen. I Samraad med Nationalmuseet blev Bygningen bragt tilbage til den oprindelige Skikkelse, og efter Restaureringen, der bekostedes

af Staten med 14,000 Kr., indviedes Bygningen den 30. Juni 1911.

Efter at man var flyttet ind i den smukke, gamle Gaard, strømmede der Gaver ind til Museet, og Besøget voksede stærkt. Museet havde Nyhedens Interesse, men lignede iøvrigt ikke det nuværende, idet der kun disponeredes over 5 Værelser i Stueetagen. Alfred Sørensen indsaa, at Pladsen vilde blive for lille, og købte derfor den øvrige Del af Spindehusets Grund af Borger- og Haandværkerforeningen, der havde købt den af Kommunen, hvorefter han tilbød Museet Grunden paa Betingelse af, at det afgav en Byggegrund til Biblioteket, der hidtil havde haft Lokaler paa første Sal i Spindehuset.

Ved et Møde i 1918 opnaaede Parterne Enighed om Restaureringen af Sidebygningen og Opførelse af en Bolig til Opsynsmanden. Fra Staten fik Museet et Tilskud paa 15,000 Kr., men da Pengene ikke slog til, blev der i Efteraaret 1920 afholdt en Basar, der forøvrigt havde været planlagt før Verdenskrigen. Basaren indbragte 30,000 Kr., og nu blev Opsynsboligen opført og hele den gamle Sidelænge indrettet til Brug for Museet, der nu raader over 17 Værelser og saaledes er et af de Provinsmuseer, der har de bedste Pladsforhold. — Aaret 1919 opviste det hidtil største Besøg, nemlig 4161 betalende Gæster. I Juli Maaned 1931 besøgtes Museet af ca. 600 betalende. Ved Rundskuerne har Museet staaet aabent for besøgende, og Tusinder har benyttet sig af Lejligheden til at se de smukke Samlinger.

Museet er en selvejende Institution under Nationalmuseets Tilsyn. Under Museets Virksomhed er ogsaa inddraget Tilsyn med de gamle Huse i Køge, dog med Nationalmuseets Anvisning med Hensyn til eventuelle Restaureringer. Denne Virksomhed har ført til Restaurering af flere gamle Huse, blandt andet det gamle Hus i Kirkestræde og Ejendommen Vestergade 16. — I den øvrige Del af Museumsgaarden er et af Køges gamle Bindingsværkshuse, *den Daldorphske Slagtergaard* fra Torvet, blevet genrejst.

Den nuværende Bestyrelse bestaar af fhv. Dommer *Chr. Ferslev*, der er Formand, Redaktør *Erik Svarre*, Direktør, Sagfører *Sattrup* og Frk. *Marie Christoffersen*, Højelse. Det daglige Tilsyn varetages af Kustode *J. Larsen* og Hustru, der saa godt som hele Tiden har været ansat ved Museet.

Biblioteket for Køge og Omegn har i en Aarrække været knyttet sammen med Museet, idet det fra 1900 til 1919 havde Lokaler i de samme Bygninger, først paa Elisevej og siden i det gamle Spindehus i Nørregade. Køge Bibliotek var den første Folkebogsamling i Danmark, der saaledes fik et Lokale, særlig indrettet til Biblioteksbrug.

Biblioteket begyndte sin Virksomhed den 28. Oktober 1899. Aaret før var der blevet nedsat et Udvalg til at arbejde for Oprettelsen af et Museum og et Bibliotek. Til Biblioteksbestyrelsen valgtes Kantor *Emil Clausen*, Buntmager *Christensen*, Bogholder *L. Jørgensen*, Snedker *Vilhelmsen* og Redaktør *Søren Svarre*. Med Kantor Clausen som Formand udførte Bestyrelsen et godt og uegennyttigt Pionerarbejde for Biblioteksagen i Køge.

I Tidens Løb kom det imidlertid til at knibe med Pladsen paa Elisevej, hvorfor man i 1909 enedes om at købe *Spindegaarden*, hvor Biblioteket blev indrettet paa første Sal. Efterhaanden blev Pladsen ogsaa trang her, og i 1919 lykkedes det Biblioteket at faa sin egen Bygning, idet baade Museet, Staten, Køge Kommune og Sparekassen for Køge og Omegn viste stor Imødekommenhed. Bygningen (Arkitekt *Sylow*) blev opført paa Museets Grund i Bygaardsstræde, hvor den ligger smukt med den gamle Spindehusgaard som Baggrund.

I Biblioteket findes nu Udlaansafdeling, Læsestue, Studieværelse og Bogmagasin. Udlaanet for de første 15 Aar ligger omkring 2000 Bind aarlig. 1915: 4000 Bind, 1920: 10,000 Bind, 1925: 16,000 Bind og 1930: 38,000 Bind, hvilket viser en smuk Udviklingslinje for Biblioteket. Det første Katalog udkom 1899 og udviste en Bogbestand paa 650 Bind. 1930

udgør Bibliotekets Bogbestand 7800 Bind. — I mange Aar var der ingen fast Bibliotekar, idet forskellige interesserede skiftedes til at passe Utlaanet. — Fast Bibliotekar fra 1916 til 1921 var Lærer *Niels Moesgaard*, der derefter blev ansat som Leder og Bibliotekar i Sønderborg, fra 1921 til 1922 cand. mag. *Haralda Poulsen*, fra 1922 til 1927 cand. phil. *N. Baden* og siden 1927 cand. phil. *V. Dueled*.

Kantor P. E. Becker, Køges første Redaktør.

Biblioteket, der tidligere var en selvejende Institution, er fra 1. April 1931 overgaaet til Køge Kommune.

Byens ældste Blad er *Østsjællands Avis*, hvis første Nummer udkom den 1. Januar 1851. Bladet grundlagdes af Bogtrykker *Sally Oettinger*, der efter at Kantor *P. Becker* havde redigeret første Kvartal selv overtog Redaktionen. Fra Nytaar 1857 ejedes og redigeredes Bladet af *Søren Chr. Opffer*, men overtoges i April 1877 af Sønnen *Frederik Opffer*. Nytaar 1900 overtog et Aktieselskab Bladet sammen med de to andre konservative Blade paa Egnen, *Stevns Avis* og *Faxe Avis*.

Fr. Opffer fortsatte som Redaktør indtil November 1910, da han trak sig tilbage fra sin mangeaarige Redaktørvirksomhed og afløstes af Redaktør *C. Axelsen*, der siden 1. Oktober 1926 har været Forpagter af Bladet. Bladets Navn var i den første Tid *Køge og Omegns Nyheds- og Avertissementstidende*, en Tid hed det *Østsjællandske Avis*, fra Nytaar 1900 antager Bladet sit nuværende Navn. Bladet udgik i den første Tid 2 Gange om Ugen, Onsdag og Lørdag; fra 1. Juli 1852 3

Gange om Ugen, fra 1. Maj 1857 4 Gange ugentlig og fra 1. Oktober 1868 6 Gange om Ugen. Bladet er naturligvis udvidet flere Gange i Aarenes Løb. Siden November 1910 har Formatet været 7- eller 8-spaltet.

Efter at »Det forenede Venstre« i 1870 var blevet dannet, opstod der rundt om i Landet en Række Venstreblade, og da *V. Hørup* havde erobret Køgekredsen i 1876, var Tiden moden for Oprettelsen af et Venstreblad i Køge. Venstremænd fra Køge-, Storehedinge- og Faxekredsen rettede en Henvendelse til Hørup, og man enedes om at oprette det nye Blad, *Østsjællands Folkeblad*, med den unge *Søren Svarre* som Redaktør. Hørup blev Formand for Aktieselskabets Bestyrelse, og *Lars Madsen*, Ølby, der havde gjort et stort Arbejde i Bladsagen, blev Næstformand.

Bladet, hvis første Nummer udkom den 3. Oktober 1876, begyndte under beskedne Former — med 464 Abonnenter det første Kvartal. Allerede tre Aar efter Bladets Start overtog Hørup og S. Svarre det. I 1895 overtog S. Svarre det som Eneejer og Redaktør. 1911 overgik Redaktionen til Udgiverens ældste Søn, cand. jur. *Erik Svarre*, og i 1916 tiltraadte cand. polit. *Kai Svarre* som Medredaktør. Fra 1918 overtog de Bladet i Forpagtning og er siden 1921 Ejere.

Bladets første Format var firesidet, firespaltet, det udvidedes stærkt gennem Aarene for endelig fra Oktober 1926 at gaa over til moderne, flersidigt Format, ligesom det naturligvis gennemgik Udviklingen fra haanddrevet Hurtigpresse til Rotationspressen. Abonnentantallet er vokset gennem Aarene og er nu oppe paa godt 8000.

Det yngste af Køgebladene er *Østsjællands Social-Demokrat*, der oprettedes den 1. Januar 1899 med Trykkeri i Næstved. Hele Bladstoffet var dengang fælles for Øst-, Syd- og Midtsjælland. I 1916 udskiltes Østsjællands Social-Demokrat og gik ind under Social-Demokratens Provinsudgave. Bladet, der oprindelig havde 4 Sider, har nu 6—8 Sider. Den første stedlige

Redaktør var *J. P. Hansen*, der i 1911 flyttede til Vordingborg. Siden 1911 har *Chr. Hansen* været Redaktør af Bladet.

Køge Sparekasse er Byens ærværdigste Institution; den kan snart holde 100 Aars Jubilæum. I det lange Tidsrum, Sparekassen har eksisteret, har den i høj Grad præget Pengeforholdene i Byen og Omegnen, og dens Betydning i saa Henseende kan vanskeligt overvurderes. Stifterne og den første Direktion var Borgmester *B. S. Brorson*, Provst *P. Laurberg*, Kammerjunker, Amtsforvalter *C. V. Barner*, Købmand *J. Grønbeck*, Købmand *Hans P. Petersen* og Købmand *Bent Bøggild*. Efter en til Kongen indgivet Ansøgning om at opnaa nogle Begunstigelser, udfærdigedes under 2. Februar 1836 en allerhøjeste Resolution, som tillader »den kongelige Direktion for Statsgælden og synkende Fonds« ved Tryggevælde Amtsstue at modtage af den for Køge By og Omegn oprettede Sparekasse indtil en Sum af 30,000 Rd. ved Sølv eller Sedler, Halvdelen med 4 og Halvdelen med 3½ Procent aarlig Rente samt Tilbagebetaling after 3 Ugers forudgaaende Opsigelse, dog saaledes, at blot runde Summer, i det mindste af 100 Rd. ad Gangen, indbetales.

De første Aar havde Sparekassen Kontor paa Raadhuset en Dag om Ugen, 2 Timer hver Lørdag Eftermiddag — senere ogsaa 2 Timer hver Tirsdag Formiddag. I Aaret 1862 købte Sparekassen Ejendommen Brogade Nr. 232, hvor den forblev, indtil den nye Bygning i Aaret 1914 blev opført paa Hjørnet af Torvet og Kirkestræde.

Sparekassens Udvikling gennem Aarene kan gives ved nogle Tal. Ved Udgangen af 1869 indestod paa Sparernes Konti: 910,790 Rd., mens Reservefonden var paa 63,303 Rd. Den 31. Marts 1886 var Sparernes Indskud vokset til 2,401,521 Kr., og Reservefonden var paa 290,802 Kr. Den 31. Marts 1900 indestod der 3,085,149 Kr. paa 4037 Konti; 1910 4,556,397 Kr. paa 5084 Konti. I 1914 var Indskuddene naaet over de 5 Millioner; 1920 8 Millioner 700 Tusinde; 1. Januar 1932

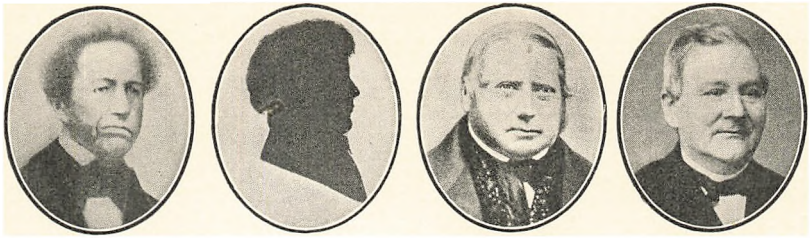

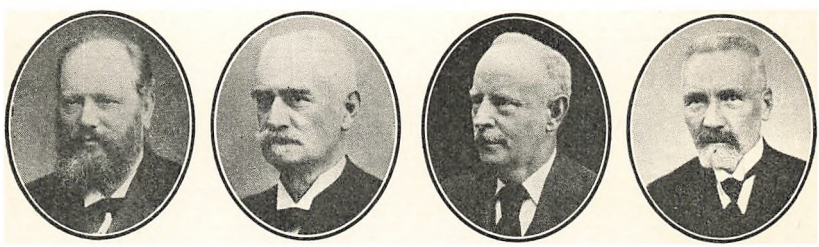

Direktører i Køge Sparekasse.

C. W. v. Barner.	*Johan Grønbeck.*	*H. P. Petersen.*	*J. H. Glæiser.*
C. F. Petersen.	*L. A. Andresen.*	*J. Knutzen.*	*G. Petersen.*
J. Ohlsson.	*C. O. Bendixsen.*	*C. Frederiksen.*	*W. J. Bülow.*
A. Schmith.	*V. Larsen.*	*N. Aabling Thomsen.*	*Chr. Jørgensen.*

naaedes 13 Millioner. Reservefonden voksede i samme Grad gennem Aarene; 1906 390,000 Kr.; 1920 675,000 Kr. og 1931 1¼ Million Kr. — Sparekassens Rente er 4½ Procent. Udlaanene fordeler sig saaledes: Mod Pant i Landejendomme 3,833,000 Kr.; mod Pant i Byejendomme 4,412,000 Kr.; mod Kommunegaranti 1,132,000 Kr.; til Andelsselskaber 1,048,000 Kr.; anbragt i Obligationer 2,912,000 Kr.

Sparekassen har i Aarenes Løb skænket betydelige Summer bort i veldædigt Øjemed. Ved 50 Aars Jubilæet oprettedes et Legat paa 60,000 Kr., hvis Renter hvert Aar uddeles i Portioner paa 100 Kr. til 24 Personer. Ved 75 Aars Jubilæet oprettedes et Jubilæumslegat for unge Landmænd til videre Uddannelse, ligesom Sparekassen yder Tilskud til forskellige Foreninger og Institutioner. I 1930—31 uddeltes saaledes ialt ca. 5000 Kr.

Nuværende Direktion er: Fhv. Dommer *C. Ferslev*, Formand, Købmand *Chr. Jørgensen*, Købmand *V. Larsen* og Apoteker *N. Aabling Thomsen*. Formand for Tilsynsraadet er Købmand *A. Kiel*.

Disconto- og Laanebanken for Køge og Omegn grundlagdes den 31. December 1874 af Sparekassen, der var Bankens eneste Aktionær. Aktiekapitalen er 200,000 Kr., Reserver 400,000 Kr. Balance pr. 1. Januar 1932 4¼ Million Kr. Omsætning 1931: 150 Millioner Kr. Banken har i det lange Tidsrum kun haft 2 administrerende Direktører, nemlig *A. Leisner* fra Oprettelsen til 1923, og siden 1923 Direktør *O. Schmidt*. Formand for Bestyrelsen er fhv. Dommer *C. Ferslev*.

Køge Bank er oprettet 31. Oktober 1905 og begyndte Nørregade 54. Foraaret 1906 flyttede Banken til Nørregade 52 og i Maj 1924 til Brogade 3. Aktiekapitalen er 400,000 Kr.; Reserver 258,000 Kr.; Balance pr. 1. Januar 1931 4,800,000 Kr. Omsætningen i 1931 var 84 Millioner Kr. Bankens første Direktion var: Sagfører *H. Sattrup*, Køge, Garvermester *J. Christensen*, Køge, og Gaardejer *Chr. Mortensen*, Bjeverskov. Nuværende Direktører er: *H. Sattrup*, *Søndergaard Nielsen*, Køge,

og *Lars Pedersen*, Vindsebæk. Den første Formand var Etatsraad *Alfred Sørensen*, den nuværende er Vognfabrikant *Johan Petersen*.

Østsjællands Landbobank oprettedes 1. April 1924 som Afløser af den likviderede Landbobanken i Kjøge. Aktiekapitalen er 400,000 Kr.; Reserver 75,000 Kr.; Balance pr. 1. Januar 1932 3,000,000 Kr. Omsætningen i 1931 var 45 Millioner Kr. — *H. L. E. Hansen* var Direktør fra 1924 til 1930. Nuværende Direktør er *E. Dyrgaard-Fougner*. Formand for Bestyrelsen er Gaardejer *J. P. Hansen*, »Stensager«, Sædder.

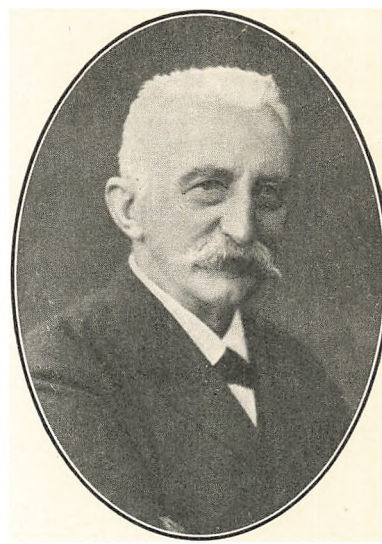

Direktør A. Leisner.

Af Banker, der har været i Virksomhed, maa nævnes *Landbobanken i Køge*, som blev oprettet 25. November 1874 med en Aktiekapital paa 100,000 Kr. Aktiekapitalen blev i 1912 udvidet til 200,000 Kr., 1916 til 400,000 Kr. og 1921 til 800,000 Kr. Banken blev oprettet paa Foranledning af Købmand *A. A. Hasselbalch* og Prokurator *H. C. Ritzau*, som var Bankens administrerende Direktør til 1905. Han efterfulgtes af Direktør *J. H. Frølich Nielsen*, og senere blev Købmand *Charles Flindt* Meddirektør. Banken traadte i Likvidation den 2. Januar 1924.

Endvidere maa nævnes *Landbrugs-, Handels- og Haandværkerbanken i Køge*, stiftet 1902 med en Aktiekapital paa indtil 100,000 Kr. (Der blev aldrig indbetalt mere end 50,000 Kr.). Direktionen bestod af Snedkermester *C. Bentzen* og Urmager *C. Jensen*. Banken traadte i Likvidation 28. Januar 1922.

— *Telefonen* blev ret tidlig taget i Brug i Køge, idet Direktør *J. Hansen* i 1884 oprettede en Telefonstation i sin Ejendom i Brogade. Den første Forbindelse gik til Forsamlingsbygningen — under en Udstilling — og den første, der fik Telefon fra sin Forretning til sit Hjem, var Købmand *Schmidt* paa Torvet. I 1886 fik Køge en Ledning til København og tillige Forbindelse til Ringsted. Telefonvæsenet var i de følgende Aar i rivende Udvikling, og den 1. Januar 1896 overtog Københavns Telefonaktieselskab *Køge Central*, der da talte 250 Abonnenter. — I 1930 flyttedes Centralen til Ejendommen Torvet 21, hvor der er blevet indrettet en fuldt ud moderne Central. — Antallet af Abonnenter i 1932 er ca. 750.

Køge By har mange Forretninger, som er drevet gennem en lang Række Aar, enkelte i samme Slægts Eje; Forretningerne har staaet gennem gode og daarlige Tider og har været med til at præge Byen. Her skal nævnes en Del af dem, der har bestaaet siden 1870 — de fleste er nu i nye Slægters Eje.

Den 26. Oktober 1840 løste Købmand *Daniel Schmelling* Borgerskab og drev en stor Forretning, havde ogsaa et Brændevinsbrænderi. Efter en Brand i Begyndelsen af 60'erne blev Købmandsgaarden overtaget af *C. Friderichsen.* 1894 overtog Købmand *Oluf I. Jensen* Kolonialforretningen, mens Grosserer *A. Leisner* overtog Korn- og Foderstofforretningen, der fra 1. Januar 1910 har været drevet af *Vald. Winge Leisner*, under Navnet *A. Leisners* Eftfl.

Køge Apotek blev oprettet 30. August 1646. Naturligvis har det haft mange Indehavere; her skal kun nævnes: *Adolf Schwings*, 1832—1861, *L. Andresen*, 1861—1895, *Chr. E. Bendixsen*, 1895—1910, *N. Aabling Thomsen* 1910—1931, og nuværende Indehaver er *E. Aabling Thomsen.*

I 1872 oprettede Isenkræmmer *Sofus Hansen* en Forretning i Brogade; Forretningen overgik senere til en Søn og blev i 1908 overtaget af *Oluf C. Hansen*, der i 1927 flyttede Forretningen ind i *Oluf I. Jensens* Ejendom.

I den gamle Købmandsgaard i Brogade, hvor *Oluf I. Jensen* bor, har der været Forretning i hvert Fald siden 1772. Den første Indehaver var *P. Tøxen,* der 1793 overdrog Ejendommen og Virksomheden til Sønnen *Thomas Tøxen,* der afstod den 1826. Endvidere har følgende ejet Forretningen: *H. P. Pedersen,* 1826—1853, *I. W. Pedersen,* 1853—1869, *H. W. Boserup,* 1869—1878, *F. A. Hansen,* 1878—1900, *Aktieselskab* 1900—1909. 1909 overtog Købmand *Oluf I. Jensen* Forretningen, dog gik Savværket og Tømmerhandelen over til Chr. Poulsen og efter dennes Død til Aktieselskabet *F. A. Hansens Eftfl.*

Købmand *Lindhansens* Forretning i Brogade blev 1862 overtaget af Etatsraad *A. A. Hasselbalch* og efter dennes Død i 1907 ført videre af Købmand *Vald. Larsen.*

Sadelmager *C. Schwabachs* Forretning stammer fra 1837, da *Søren Madsen* løste Borgerskab. Forretningen blev i 1851 overtaget af *N. P. A. Christensen,* og 1895 af nuværende Indehaver.

Den 19. Februar løste *Jørgen Christensen Hansen* Borgerskab som Garver. Hans Garveri laa i Brogade. 1882 overtog Garver *F. A. Lang* det; han havde da et Garveri paa Fennediget. Garveriet ejes nu af *J. F. Møller.*

Købmand *Carl Julius Ulrich* løste Borgerskab 29. August 1859. Senere blev Forretningen drevet af *Carl Steinmetz* og Sønnen *Niels Steinmetz.* Januar 1909 overtog Købmand *Fritz Lander* Forretningen.

Hvor nu Fabrikant *Joh. Bertelsen* har sin Forretning, begyndte Kobbersmed *Henrik Larsen* i 1830 en Forretning. Hans Svigersøn, Kobbersmedemester *Lars Søren Düinweber* løste Borgerskab 12. April 1856 og overtog Forretningen. 1901 købte den nuværende Ejer Forretningen.

Boghandler *Clemen Nørlef Willerslev* begyndte sin Forretning i Brogade 1844. Forretningen var i Slægtens Eje i 80 Aar og indehaves nu af *H. Johansen.*

Købmand *J. Chr. Jensens* Forretning, Hjørnet af Torvet og

Brogade, gaar tilbage til 1836, da Købmand *Søren Johan Tvermoes* løste Borgerskab. 1874 brændte Ejendommen, blev opført paany og drevet af *Emil Larsen*, senere *Johs. Rasch*, hvorpaa *Crome & Goldschmidt* overtog den.

3. November 1869 aabnede Boghandler *J. Rasmussen* en Boghandel i »Svogers Gaard«. Forretningen flyttedes senere over paa Torvets Sydside. 1897 overtog en Søn, *J. Rasmussen*, den, og 1922 blev den solgt til den nuværende Indehaver Fru *E. Larsen*.

Købmand *Christian Frederik Petersen* løste Borgerskab 25. Februar 1839. Den 23. September 1879 løste Sønnen, *Søren Godtfred Christian Petersen*, Borgerskab og blev optaget i Firmaet 1880. Ved Faderens Død overtog han Forretningen alene, men optog 1907 sin Søn, *C. F. Petersen*, i Firmaet. Fra 1910 har C. F. Petersen ene ejet Forretningen.

Snedkermester *Momme Pedersen* løste den 13. Januar 1824 Borgerskab. 1852 overtog *Sønnen, Joh. Chr. Pedersen*, Forretningen. Begge drev Forretningn paa Torvet. — Nuværende Indehaver er Snedkermester *Carl Pedersen*, som overtog Forretningen i 1892 og flyttede den til Vestergade i 1898.

Bagermester *Claus Frederik Bernhard* oprettede 1837 et Bageri i Vestergade. 1869 overtoges dette af *Peder Thiede*, og Bageriet kom efterhaanden paa mange Hænder. 1908 overtog *C. Daugaard Andersen* det, og det drives nu af dennes Søn.

Jernstøberiet i Vestergade oprettedes af *F. C. Hansen*, der ved sin Død blev efterfulgt af Sønnen, *Frederik Hansen*, som overdrog Forretningen til *Jensen & Lind*. Nu drives Forretningen af *Chr. Jensen*, men som Maskinfabrik.

I 1866 oprettede en tidligere Embedsmand i Dansk-Ostindien, Kaptajnløjtnant *J. L. A. de Roepstorff* et Hvidtølsbryggeri i Vestergade; ikke længe efter gik det over paa andre Hænder, blev til sidst Aktieselskab, men blev saa 14. Juni 1924 overtaget af den nuværende Ejer *Oluf Andersen*. Forretningen er nu Bajersk- og Hvidtølsbryggeri samt Maltfabrik.

Købmand *Adolff Andreas Barfred* begyndte 1848 en For-

retning i Vestergade. Denne overtoges 1879 af Købmand *Ch. Flindt* og drives siden 1906 af den nuværende Ejer, Købmand *Jens Pedersen.*

I Vestergade ligger endvidere *Frugthuset,* som kan føres tilbage til 1857, da Købmand *Frederik Edvardt Bærenholdt* løste

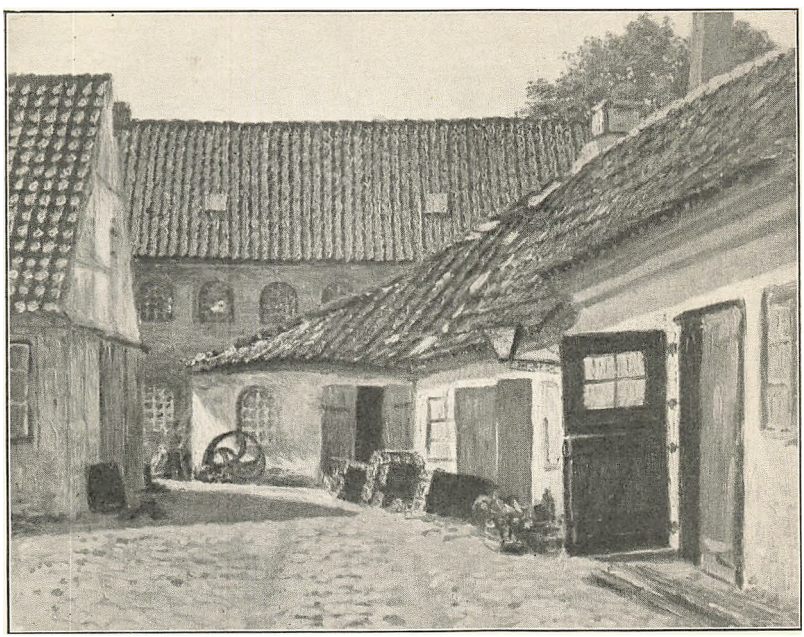

Jernstøberigaarden i Vestergade. Maleri af Petersen-Palsbo.

Borgerskab. Forretningen overtoges 1901 af nuværende Indehaver, *P. Larsen,* og drives nærmest som en Frugt- og Grønthandel.

Den 20. November 1838 løste Slagtermester *Christian Daldorph* Borgerskab. 4. Oktober 1873 overtog Carl Daldorph Forretningen og overdrog den 5. April 1909 til sin Søn *Christian Daldorph,* som stadig er dens Indehaver.

Af andre gamle Forretninger kan nævnes *Fritz Petersens* Hjul- og Karetmagerforretning, Kirkestræde, som har været i Slægtens Eje i over hundrede Aar. I 1804 lavede Niels Peter-

sen Svendestykke hos kgl. Hofhjulmand Heinrich Eckert i København. Han var fra Køge, hvor hans Fader drev en Hjulmandsforretning, som han senere overtog. Siden har Forretningen været ført videre af tre Slægtled.

Bødkermester *Hans Hendrik Hansen* fik Borgerskab 20. Juli 1854 og efterfulgtes af Hans Henrik Reerslev, som overtog Forretningen 8. November 1860. Januar 1898 overtoges Forretningen af den nuværende Indehaver, *Hans Henrik Reerslev.*

I Smedegaarden i Kirkestræde har der været Smedeværksted i over 170 Aar; af Smedemestre, som har drevet Forretningen, skal nævnes: *Tingsted, Ahlers, Thomas Pedersen.* — Forretningen ejes nu af sidstnævntes Søn, *Chr. Pedersen.*

14. April 1845 løste Snedkermester *Vilhelm Hans Christian Hansen* Borgerskab. Den 19. Marts 1883 overgik Forretningen til Sønnen, *Anton Hansen.* Den nuværende Ejer, *Poul Hansen,* som løste Borgerskab den 2. Marts 1920, er en Søn af sidstnævnte.

En Købmandsforretning, som har bestaaet gennem en Aarrække, dog ikke i samme Families Hænder, er Købmand *L. P. Lorentzens,* Nørregade 8. — Første Indehaver var Købmand *Hans Peter Lund,* som løste Borgerskab 19. Januar 1853. Han afløstes af Købmand *Hermann Andreas Seidelin Visby,* der løste Borgerskab 14. Juni 1873. Senere er der drevet Forretning af Købmændene *Thorvald Hansen, Koefoed* og *Alfred Pedersen.*

Ogsaa Købmand *Joh. L. Fursøe* fører en gammel Forretning videre — under tidssvarende Former. Før 1863 dreves Forretningen af en Skibskaptajn *L. Glæd,* der handlede meget med islandske Varer, som han selv hentede hjem. 1863 overtoges Forretningen af Købmand *Ole Olsen,* som efter en Brand flyttede den hen til Hjørnet af Nørregade og Jernbanegade. Efter ham overtoges Forretningen af en Søn, *Ole Olsen,* og var saa paa flere Hænder, indtil den nuværende Ejer overtog den.

I 1864 begyndte *Hans Pedersen* en Tømmer- og Brændehandel og drev en Tid lang stor Handel med Skibstømmer, ogsaa uden for Landets Grænser. Den 2. Februar 1897 overtog

Sønnen, *Lauritz Hansen*, Forretningen og driver den endnu sammen med en Søn.

29. Marts 1842 løste Tømrermester *Jens Villadsen Blume* Borgerskab. Forretningen er ført videre af samme Slægt, Søn og Sønnesøn. Nuværende Indehaver er Tømrermester *J. W. Blume*, der overtog Forretningen 25. Februar 1892.

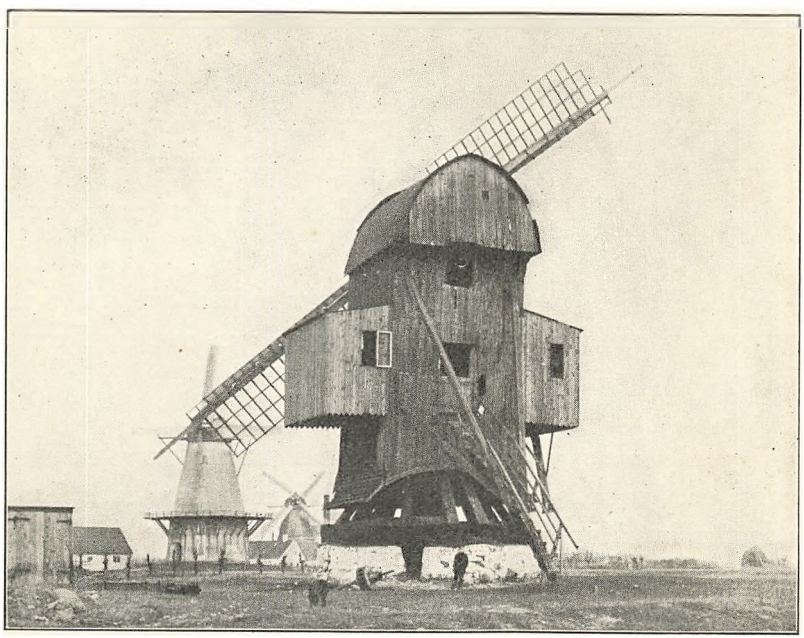

»*Bärenholdts Mølle*«. *Fotografi fra o. 1895.*

Køge Stormølle, den sidste af de bekendte syv Vindmøller, blev bygget 1858 og i mange Aar drevet af Møller *Fr. Andersen*, senere af *Oluf Hansen*, *Drostgaard* og *J. Jensen*. 1922 overtog Møller *H. W. Hansen* den, men Møllen arbejder nu ved Hjælp af Motor.

Skibsbygger *Larsens* Forretning er ogsaa en af Byens gamle Forretninger. Skibsbygger, Ingeniør *Weber*, oprettede midt i 60'erne Forretningen, der førtes videre af Skibsbygger *Sørensen*. 1872 overtog *Louis Flindt* den, afstod den 1896 til *Adolf Nielsen*. Den nuværende Ejer har været Indehaver siden 1905.

Køge By har 6 Hoteller og 15 Restaurationer. Ældst er Hotel *Prinsen*, hvis første Vært, Hans Bartsker, fik Borgerskab 22. Marts 1599. Naturligvis er Hotellet udvidet flere Gange siden den Tid. Nuværende Ejer er *I. F. Johansen.*

Hotel *Postgaarden* er paa sin Vis ogsaa en gammel Forretning, idet det er den ofte nævnte Gæstgivergaard *Norske Løve*, som har faaet Navneforandring. Hotellet ejes siden 1924 af Fru *D. Hansen.*

Jernbanehotellet kan føres tilbage til 1888. Træbygningen var oprindelig anvendt ved en Udstilling i København, blev senere rejst i Vallø og kom derfra til Køge. Salen er tilbygget i 1898. Nuværende Ejer er *C. M. Lykke*, som overtog Forretningen 27. April 1916.

Hotel *Hafnia* aabnedes som Højskolehjem den 16. April 1905. Nuværende Ejer er *V. Mortensen*, som overtog Forretningen 1919.

Køge Andelssvineslagteri er en af Byens største Virksomheder; det har eksisteret i godt 40 Aar, idet den stiftende Generalforsamling blev afholdt den 17. Juli 1889, og den første Slagtning fandt Sted den 17. Januar 1890.

Betragter man Tallene, som fortæller, hvor mange Dyr, der er blevet slagtet de forskellige Aar, vil man se, at Slagteriet har været i rivende Udvikling. Det første Aar naaede man knapt 10,000 Svin; men allerede i 1896 var man oppe paa 40,000. Højdepunktet før Krigen naaede man i 1914, da man var oppe paa godt 90,000. Derefter begyndte Tallet at dale til det berygtede Aar 1918, da man var nede paa det mindste Antal i Slagteriets Historie, nemlig godt 6000. Saa var der jævn Stigning til man i Aaret 1924 naaede over 100,000. I 1927 var man oppe paa 130,000, og endelig kan man for Aaret 1930 notere en Slagtning paa ikke mindre end 162,272 Svin.

Det første Aar var Omsætningen knap en halv Million Kr., i 1903 over 2 Millioner, 1911 5 Millioner, 1916 13 Millioner, for endelig at kulminere i 1924 med omtrent 18 Millioner Kr. Man vil forstaa, at en saadan Udvikling har gjort Udvidelser og Forbedringer nødvendige i Aarenes Løb. Den største Udvidelse fandt Sted i Aaret 1924. Da Slagteriet paa Grund af sin Beliggenhed mellem Køge Værft og Statsbanen ikke kunde udvide til nogen af Siderne, maatte man inddrage Kontorerne og Direktørens Bolig til Saltekælder og Lagerplads og af den Grund erhverve Byggegrund hos Statsbanerne til Opførelse af den uden for Komplekset beliggende Administrationsbygning.

Med disse gradvis nødvendige Udvidelser havde Slagteriet fulgt Trit med Udviklingen og Forøgelsen af Svineproduktionen og var efterhaanden kommet op til at kunne modtage og behandle 150,000 Svin om Aaret, gennemsnitlig 3000 Svin pr. Uge. Da man ved Svinetællingen i 1929—30 blev klar over, at der vilde komme flere Svin, maatte man igen til at tænke paa en Udvidelse for at skaffe yderligere Plads til Saltning og Lager, og da Pladsen som før nævnt var stærkt indskrænket, var man henvist til at gaa i Højden med Udvidelsen og sætte en Etage paa en Del af Slagteriet, hvorved man opnaaede at kunne modtage indtil 4000 Svin om Ugen eller ca. 200,000 om Aaret. — Slagteriet har egne Udsalg i Køge og i Næstved.

Den første Formand for Slagteriet var Købmand *F. A. Hansen*, Køge. Efter ham valgtes Sognefoged *Hans Frederiksen*, Slimminge, til Formand, og han beklædte Stillingen i et Par og tyve Aar. Den nuværende Formand er Gaardejer *Chr. Vestergaard*, Kammerherregaarden, Vallø. Slagteriet har over 4000 Andelshavere og beskæftiger ca. 100 Mand. Direktør fra Starten og til 1898 var *A. Nørgaard*, derefter til 1913 *H. Ankjær* og siden 1913 *O. Chr. Hansen.*

Den første Begyndelse til Gummifabrikation i Køge blev gjort, da Ingeniør *Albert Theilgaard* i 1908 flyttede sin Fabrik

hertil og installerede den i den nedlagte Gelatinefabriks Bygninger Nord for Byen. Fabrikationen bestod da udelukkende af Oparbejdning af gammel Gummi til Regenerat.

I Januar 1912 brændte det meste af Fabrikken, og medens Fabrikationen fortsattes i interimistiske Bygninger paa Tomten, byggedes en ny Fabrik umiddelbart Nord for den gamle. Denne Fabrik, der blev taget i Brug i August 1912, var til at begynde med af meget beskedne Dimensioner og beskæftigede ca. 25 Mand. Allerede i 1913 begyndte Ingeniør Theilgaard imidlertid at fremstille Cykeldæk, og i Aarenes Løb udvidedes Fabrikken adskillige Gange, idet man optog Fabrikationen af en lang Række andre Artikler, navnlig Automobilgummi, og i 1922 Gummifodtøj, saaledes at Fabrikken naaede op paa at beskæftige ca. 400 Mennesker.

Kriseaarene efter Krigen bragte Fabrikken saa store Tab, at den i Januar 1924 gik konkurs. I Foraaret og Sommeren 1924 blev Fabriksbygningerne lejet af to Konsortier og drevet videre under Ledelse af Ingeniør Theilgaards Søn, *Gustav Theilgaard.*

I Marts 1925 blev Fabrikken overtaget af det nuværende Firma, *Akts. Dansk Galoche- & Gummifabrik,* hvis Formand er Direktør *Percy Ipsen.* Selskabet fik Hovedkontor i København med Direktør *H. P. Prior* som administrerende Leder. Den tekniske Ledelse af Fabrikken blev overdraget Direktør Gustav Theilgaard. — Fabrikkens væsentligste Formaal er Fabrikation af Gummifodtøj, i hvilken Branche den er Landets eneste. Denne Fabrikation er i Aarenes Løb udvidet stærkt og har i nogle Aar haft en væsentlig Export, navnlig til Tyskland og England. Fabrikken fremstiller i Sæsonen indtil 3500 Par Gummistøvler om Dagen. Desuden har Fabrikken optaget en Række andre Artikler, navnlig Cykelgummi; der fremstilles daglig i Sæsonen 2500 Dæk og 1500 Slanger.

Der er normalt beskæftiget 500 Mennesker paa Fabrikken, til Tider 700. — I de senere Aar er der bygget en Del til, saa Fabrikken nu har et Gulvareal paa 23,000 Kvadratalen, har egne Funktionærboliger etc.

I 1931 traadte Direktør Prior tilbage fra Ledelsen; i hans Sted er nu Generalkonsul *Harald de Coninck Smith* administrerende Direktør.

Aktieselskabet R. Collstrups Imprægneringsanstalt for Jernbanesveller har fra en ringe Begyndelse udviklet sig til en af Byens betydeligste Virksomheder. I 1889 overdrog Statsbanerne

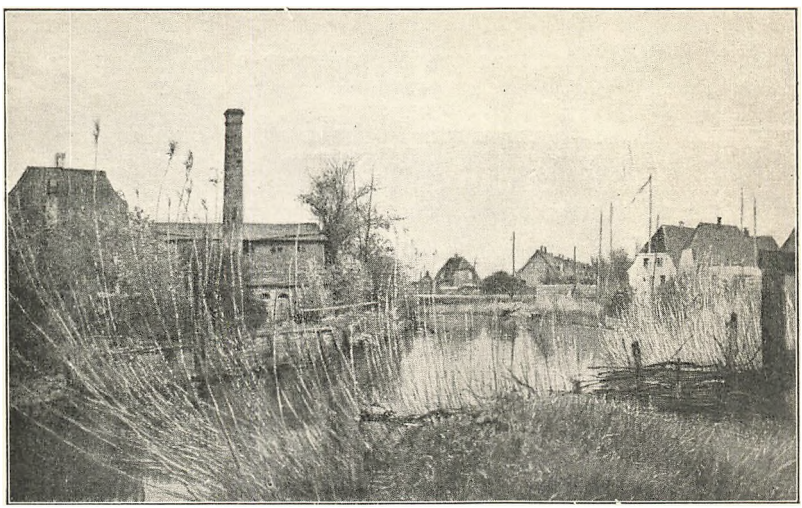

Køge Aa. Maleri af L. A. Ring.

Anlæget af en Imprægneringsanstalt for Jernbanesveller til R. Collstrup. Naar Anstalten kom til at ligge i Køge, var Grunden den, at Fordelingen til de sjællandske Statsbaner herfra lettest kunde foretages, ligesom ogsaa Havneforholdene muliggjorde Tilførsel af Sveller ad Søvejen. Paa Grund af Statsbanernes Anlæg af Dobbeltspor og Anlæg af Privatbaner voksede Virksomheden saa stærkt, at betydelige Udvidelser blev nødvendige. Foruden Svellerne leverer Anstalten nu ogsaa store Mængder af imprægnerede Træmaster, Havnetømmer og imprægneret Materiale til Landbruget, som Hegnsmateriale, Hønsehuse, Svinestalde m. m.

Anlæget, der oprindelig var paa 25,000 Kvadratalen, dækker nu et Areal paa 170,000 Kvadratalen, i Vareafgift til Havnen

betaltes i 1930 34,000 Kr. I de sidste Aar har Imprægneringsanstalten beskæftiget 50—75 Arbejdere, og i 1930 udbetaltes op mod 200,000 Kr. i Arbejdsløn.

Af kooperative Virksomheder i Køge maa nævnes Aktieselskabet *Arbejdernes Fællesbageri*, der blev stiftet i 1902, idet der holdtes stiftende Generalforsamling den 16. Marts dette Aar. Formaalet var ved fælles Indkøb at søge fremskaffet billigt, godt Brød, idet man vilde producere efter Behov og ikke for at opnaa Profit. Efter en Del Besværligheder naaede Fællesbageriet ind i rolige, faste Forhold og er nu en stor Virksomhed, der beskæftiger 7 Mand og dertil har 7 Brødvogne.

I 1906 købte man Ejendommen i Nørregade, hvor der fandtes et gammelt Bageri; i 1918 blev der foretaget en Ombygning og Udvidelse, der skabte et stort, moderne Bageri, og i 1928 er der foretaget en ny Udvidelse med en særskilt Afdeling for Fintbrødsbagning.

Omsætningen er i Aarenes Løb gaaet stærkt fremad; i 1906 var den paa 66,000 Kr. for i 1925 at naa ca. 235,000 Kr. 1930 var Omsætningen 206,000 Kr., hvilket betyder en meget stærk Fremgang i Betragtning af, at et 8 Punds Rugbrød da kostede 60 Øre mod 1 Kr. 36 Øre i 1925.

Af Formænd kan nævnes Møller *J. Sørensen*, Snedker *Vilhelmsen* og *Fr. Schramm*, der beklædte Formandsposten fra 1909 til 1925. Fra 1925 til 1928 var *N. L. Albrechtsen* Formand. Omsætningen havde da naaet en saadan Højde, at man ansaa det for rigtigst at ansætte en Forretningsfører til at foretage Indkøbene og lede den daglige Drift. I denne Stilling ansattes N. L. Albrechtsen. Fra 1907 til 1929 var *Knud Hansen* Brageribestyrer. I en Aarrække var Formand *Hans Nielsen* Kasserer.

Køge Brugsforening blev stiftet den 24. November 1906 og har saaledes holdt 25 Aars Jubilæum. Foreningens Stifter og første Formand var Trærbejder *Henrik Christensen*. Efter at

man havde haft Butik i Bygaardsstræde og derefter i nogle Aar i Nørregade over for Norske Løve, flyttede man ind i Ejendommen Nørregade 34 ved Siden af Fællesbageriet. Foreningen er vokset til at have op mod 200 Medlemmer og fra en Omsætning paa 16,000 Kr. det første Aar er den nu paa godt 100,000 Kr. Formand er nu fhv. Arbejdsmand *Vilh. Bagge.*

Formand for Arbejdernes Fællesbageri. Fr. Schram.

Køge som Skibsværftsby er et Kapitel for sig. Ved Verdenskrigens Slutning kom Byen ind i en Periode, der gav Løfter om en rig Udvikling, idet der oprettedes hele to nye Skibsværfter. Køge drømte Storhedsdrømme, Arbejdere strømmede til Byen, og Haandværk og Handel havde en gylden Tid. Nu er der ikke stort andet tilbage af Værfterne end de store Beboelsesejendomme, der blev rejst, og saa det Stykke Land, som Køge Værft lagde til Køge Bys Grund.

Det var i Aaret 1918, at Konsul *Lauritzens* Værft blev grundlagt. Efter en Del Forhandlinger med Statsbanerne og Byen, blev der truffet en Overenskomst mellem Byen og det kommende Værfts Mænd — paa et Byraadsmøde den 21. Juni. Værftet skulde anlægges langs med Trævarefabrikken og fik efter Overenskomst med Statsbanerne Ret til at opfylde Arealet i en Linie, der gik fra den vestlige Side af Cementmolen ved Kalkværket og skraat ud i Vandet, saaledes at der blev en Afstand af ca. 75 Meter mellem Slagteriet og Værftet. Der blev straks taget fat paa Opfyldningsarbejdet, og allerede i Oktober var Administrationsbygninger og den første Funk-

tionærbygning ved Københavnsvejen rejst. Den gamle Stenmole blev brudt ned og slæbtes til Søsiden af den nye Dæmning, ligesom Stengærderne omkring Markerne langs Køge-Ringstedbanen blev købt og transporteret til Køge Bugt for at anvendes til Bølgebrydere.

I 1919 overgik Konsul Lauritzens Skibsværft til et Aktieselskab under Navnet *A/S Køge Værft, Skibs- og Maskinbyggeri.* Bestyrelsen bestod af Skibsreder, Konsul Lauritzen, Skibsreder *Marius Nielsen* (»Progress«, som havde købt »Vesterhavet«s Skibe af Konsul Lauritzen), Skibsreder *Villy Hansen* (C. K. Hansen), Højesteretssagfører *Fenger* og Værftets Chef, Direktør, cand. polyt. *Lønberg Holm.*

Nord for Byen ude ved Møllerne rejste Værftet nogle mægtige Bygningskarreer, den første i Foraaret 1919 med 87 Lejligheder. Næste Aar begyndte den nye Tid for Alvor; Værftets Beboelseshuse fyldtes efterhaanden med Arbejderfamilier, idet der var beskæftiget mellem 400 og 500 Mand, da Skibsbyggeriet var i fuld Gang. Selve Værftet bestod af Havnen og Værftspladsen. Havnen var med sine 80,000 Kvadratmeter og 19 Fods Dybde i Stand til at rumme et antageligt Antal Skibe, og paa den ca. 100,000 Kvadratmeter store Værftsplads udfoldede sig en levende Virksomhed i de mægtige Haller, hvoraf Maskinhallen var den mest imponerende. Den 8. December 1920 lagdes den første Køl, og den 26. Juli 1921 foregik den første Stabelafløbning. Nu gik det Slag i Slag med Nybygninger og Reparationer i et Par Aar; men saa kom Nedgangstiderne for Skibsfarten, og Køge Værft blev lukket i Oktober 1923. Nogen Tid efter købtes det af *Flydedokken* og gik senere over til *Burmeister & Wain.* Beddingen blev fjernet og Jernbaneskinnerne taget op. Enkelte af de store Haller staar tilbage som et Minde om Storhedstiden, da Millionerne rullede ind i Landet, og Køge fik sin Del af den gyldne Strøm. I to af de gamle Værftsbygninger drives nu *Flemming Junckers Savværk.*

Under 8. Juli 1918 optoges i Aktieselskabs-Registeret *Codanværftet,* der vilde bygge Cement- og Træskibe og drive Cement-

varefabrikation og Entreprenørvirksomhed. Værftet kom i Gang i 1919, naaede at bygge to Cementskibe og udføre enkelte Reparationer, men maatte standse i 1921. Da det gik bedst, havde det 200 Mand i Arbejde. Til Bolig for Værftets Arbejdere opførtes de saakaldte Codanbygninger af *A/S Lyngen*. Der er tre Bygninger, ialt med 30 3-Værelsers Lejligheder. — Bygningerne blev i 1924 overtaget af *Statslaanefonden*.

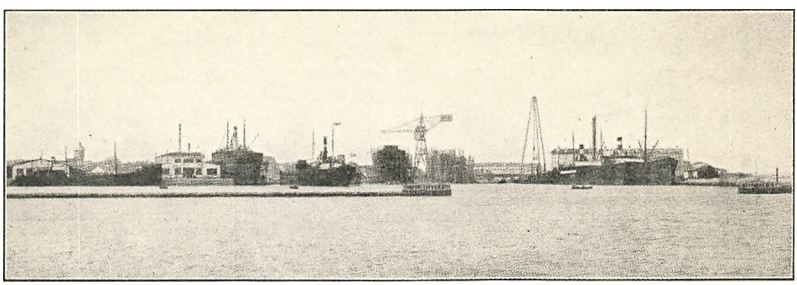

Køge Skibsværft.

— *Det borgerlige Velgørenhedsselskab* i Køge er af meget gammel Dato, idet det er omtrent 100 Aar siden, at Selskabet begyndte sin Virksomhed til Hjælp for gamle og trængende Mennesker. Selskabet stiftedes i Aaret 1839 paa Foranledning af Købmand *Egeriis* og Møller *Borum*. De forelagde deres Plan for Borgerrepræsentationen, der derefter lod udgaa Indbydelse til Byens Embedsmænd og Borgere, paa Kongens Fødselsdag den 28. Januar 1839. Resultatet overgik Forventningen; i den gamle Forhandlingsprotokol hedder det: »Saaledes opstod det borgerlige Velgørenhedsselskab. Dets Opkomst og Vedligeholdelse er bygget paa Byens egen Standhaftighed og Vedholdenhed, og dets Virksomhed skal alene komme Byen selv tilgode. Gid dette aldrig maa glemmes. Gid den 28. Januar i de yderste Tider maa erindres her i Byen som en Glædesdag.«

Der blev straks tegnet Bidrag fra ca. 150 Medlemmer. Da Formuen i 1846 naaede ca. 5000 Kr., besluttede man at bygge en Stiftelse, og i 1846 og 1847 byggedes da den gule Bygning mod Nørregade paa den saakaldte *Byens Banke*, Kommunen

gav fri Byggegrund. Der indrettedes 12 Lejligheder, og hele Byggeforetagendet kostede omtrent 18,000 Kr. Stiftelsen blev indviet paa *Christian den Ottendes* Fødselsdag, den 18. September 1847, og de tre Lejligheder blev straks givet som Friboliger, medens de ni blev udlejet.

Efterhaanden som Selskabets Midler voksede, uddelte det flere Friboliger, indtil alle Boliger i 1895 var Friboliger. I 1896 vedtog Bestyrelsen, at alle de fritboende skulde have 50 Kr. og $^1/_2$ Favn Brænde aarlig. Samme Aar tog man fat paa at bygge en ny Bygning, Halvdelen af den nuværende røde Bygning i Allégade. Bygningen, der ligeledes kostede omkring 18,000 Kr., blev indrettet med 8 Lejligheder. I 1905 byggede Foreningen den sidste Del af den røde Bygning, der kostede ca. 18,000 Kr. Ogsaa i denne Del af Stiftelsen er der Friboliger.

I Aarenes Løb er der blevet skænket store Legatbeløb til Selskabet:

Provstinde *Laurbergs* Legat	11,000 Kr.
Møller *Johansens* Legat	10,000 -
Købmand *P. Larsen* og Hustrus Legat	6,278 -
Køge Sparekasses Legat	1,000 -
Enkefru *K. Hansens* Legat	4,227 -
Apoteker *L. A. Andresen* og Hustru's Legat	13,379 -
— — — —	3,426 -
Toldforvalter *Launys* Legat	2,710 -
Fru *Gemünthes* Legat	1,000 -
L. E. Braats Legat	620 -
J. J. Hasselbalch og Hustrus Legat	500 -
Ole Nielsens Legat	250 -
Musikselskabets Legat	200 -
J. Knudsens Legat	652 -
Frk. *Boserups* Legat	200 -
Køge venskabelige Klubs Legat	303 -
H. Andersen og Hustrus Legat	1,126 -
Frk. *Jensens* Legat	747 -
Enkefru *Møllers* Legat	6,500 -
Direktør *W. F. Bülows* Legat	500 -
Garvermester *F. A. Langs* Legat	5,053 -

Selskabets Formue udgør pr. 1. Januar 1931 189,536 Kr. 53 Øre. — Formand for Selskabet har i Aarenes Løb været følgende: Lærer *Becker* 1839—1847, Prokurator *Kühlman* 1848—1856, Lærer *Becker* 1856—1862, Institutbestyrer *Egeriis* 1862—1871, Købmand *Jeppesen* 1871—1877, Apoteker *L. A. Andresen* 1895—1902, Apoteker *Bendixsen* 1902—1910, Direktør *Bülow* 1911—1927, Apoteker *N. Aabling Thomsen* siden 22. April 1927. — Næstformand er Sparekassebogholder *G. Heger*, og Kasserer Købmand *C. F. Petersen.*

Sygekassen af 2. April. I over et halvt Hundrede Aar har Køge Sygekasse af 2. April 1876 udøvet sin velsignelsesrige Virksomhed i Byen. Betydningen af de Mænds Virke, der var med til at bære Dagens Byrde og Hede i de første vanskelige Aar, kan næppe overvurderes. Disse Pionerer maatte kæmpe med mange Slags Vanskeligheder, før de kunde faa deres Hjertesag frem; det var jo ikke som i vore Dage, da Folk tager det som en Selvfølge, at de skal være Medlem af »den statsanerkendte«.

Stifteren af Foreningen, den Mand, der tillige i mange Aar var Sjælen i Arbejdet, var Kirkebetjent *Niels Hansen.* Ved et Møde den 2. April 1876 oprettedes Foreningen, og Niels Hansen valgtes til Formand. Den øvrige Bestyrelse kom til at bestaa af Brænderibestyrer *Jens Toxsværd* (Næstformand), Restauratør *Jacob Schmidt* (Kasserer), Værtshusholder *Lars Pedersen* og Detailhandler *Jørgen Jensen.* Foreningens Formaal var ved ugentlige Bidrag at støtte Medlemmerne i Sygdomstilfælde. I de første Aar havde Foreningen ogsaa Selskabelighed paa Programmet; det gjaldt jo om at hverve saa mange Medlemmer som muligt. I Aaret 1876 bestod Understøttelsen i daglig Pengehjælp — ikke Lægehjælp og Medicin. I 1877 blev der sluttet Akkord med Byens Læger om Betjening af Medlemmer af Foreningen for en Betaling af 50 Øre pr. Besøg. Fra 1887 til 1901 var der truffet den Ordning, at Lægerne fik 1200 Kr. aarlig til Deling, og Medicinen blev betalt efter Regning.

Det var smaa Poster i Forhold til det, Lægerne i vore Dage faar — 30,000 til 40,000 Kr. aarlig.

Da Loven om Tilskud til »anerkendte« Sygekasser i Aaret 1892 var vedtaget, vakte den en Del Røre i Foreningen, og der var nogen Modstand imod at søge Anerkendelsen. Ved Generalforsamlingen den 27. Januar 1901 vedtoges det imidlertid at søge Statsanerkendelse samt at tiltræde *de forenede sjællandske Sygekasser.* — Ved en Generalforsamling i 1901 fremsatte et nedsat Udvalg Forslag til Lovændring, hvorefter Medlemmerne skulde have fri Medicin. Efter Vedtagelsen nedlagde den gamle Bestyrelse Mandaterne, idet den erklærede, at den ikke kunde tage Ansvaret for den vedtagne Ændring. Ved en ny Generalforsamling valgtes Redaktør *J. P. Hansen* til Formand, idet den Fløj, som havde kæmpet for Statsanerkendelsen, satte sine Folk ind i Bestyrelsen. Efter endnu et Par livlige Generalforsamlinger faldt der Ro over Foreningen. I 1902 valgtes Havemand *Jens Nielsen* til Formand, og siden den Tid har Foreningen arbejdet roligt og støt, idet den stadig har taget nye Opgaver op, til Gavn for Medlemmerne.

Efter Statsanerkendelsen steg Medlemsantallet stærkt; fra den første Indmeldelse i 1876 — 69 Medlemmer — var man i 1886 naaet op til 426 Medlemmer; i 1900 talte Sygekassen 560 Medlemmer, men efter Statsanerkendelsen i 1901 steg Medlemsantallet til 733. Da Sygekassen 1926 fejrede sit 50-Aars Jubilæum havde den ca. 3000 Medlemmer — og i 1930 var Tallet yderligere steget — til 4799.

Af andre Data i Sygekassens Historie kan nævnes følgende: En mindre Sygekasse, *Haandværkssvendenes Sygekasse,* overgik i 1910 til »2. April« med samtlige 183 Medlemmer. Fra 1. Oktober 1921 ansattes en Sygeplejerske til Hjælp for syge Medlemmer, medens der samtidig oprettedes et Depot af Sygeplejeartikler, som udlaantes til syge Medlemmer. Da Medlemsantallet var stærkt voksende, og Loven om Invalideforsikring skulde træde i Kraft, flyttedes Kontoret fra 1. Februar 1922 fra Formandens Bolig til *Nyportsstræde Nr. 47,* hvor Sygekas-

sen nu har til Huse. Fra Juli 1922 ansattes en uddannet Massøse ved Sygekassen. Ved Generalforsamlingen den 17. Marts 1925 trak Sygekassens mangeaarige Formand sig tilbage paa Grund af Alder, og Arbejdsmand *Peter Jensen* valgtes. Denne beklædte Stillingen til sin Død, den 30. November 1930. Den 21. December samme Aar valgtes Sygekassens mangeaarige

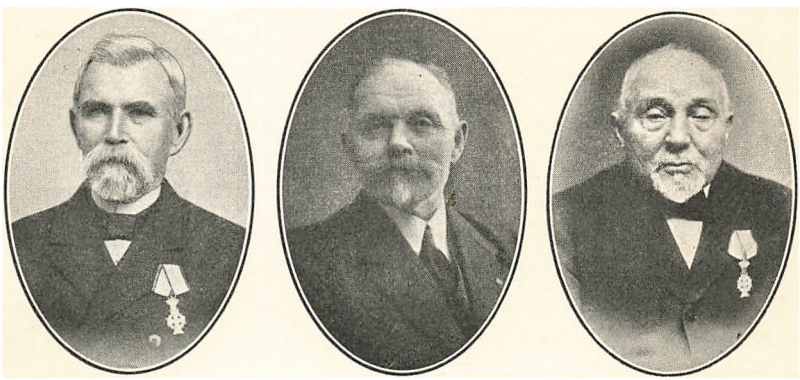

Formænd i Sygekassen af 2. April:

Niels Hansen. *Niels Nielsen.* *Jens Nielsen.*

Sekretær og Kasserer, *Niels Nielsen* til Formand, død 1932. Nuværende Formand er Typograf *Sørensen.*

Et Par Tal vil vise Sygekassens Udvikling gennem Aarene. I 1902 var Medlemmernes Bidrag ca. 6000 Kr.; i 1920 naaede det op paa 40,000 Kr. for i 1930 at udgøre 85,513 Kr. Statstilskuddet steg fra 612 Kr. i 1902 til ca. 30,000 Kr. i 1925 og var for Aaret 1930 22,864 Kr. — Udgifterne er selvfølgelig steget i samme Forhold; Sygepengene, der i 1902 udgjorde 1356 Kr., er nu oppe paa 20,000 Kr.; Udgifter til Hospitalsophold er oppe paa omtrent samme Beløb. Den største Post er Udgiften til Lægerne, idet der i 1930 udbetales 33,795 Kr. og til Medicin 13,662 Kr. Til Tandlægerne medgik i 1930 6414 Kr., medens Sygepleje og Massage kostede henholdsvis 3667 Kr. og 2639 Kr.

I Forbindelse med Sygekassen oprettedes ved Generalforsamlingen den 4. April 1886 *en Understøttelsesfond* med det Formaal at støtte ældre, trængende Mennesker. Ved Statsanerkendelsen i 1901 ophævedes Fondens Forbindelse med Sygekassen og blev en selvstændig Forening, der virkede i flere Aar; men efterhaanden som de nye sociale Love kom til at virke, tabte den sin Betydning, idet Tilgangen af Medlemmer standsede. I 1921 opløstes Fonden, og Formuen deltes mellem Medlemmerne. Der skænkedes dog først et Legat til 2. April Stiftelsen og et til Sygekassen.

Begravelseskassen oprettedes den 10. Juli 1878 og fik sin egen Bestyrelse fra 1883. Den virkede gennem mange Aar; men da Begravelseshjælpen kun var 60 Kr., blev Tilgangen af unge Medlemmer for ringe, og i 1919 vedtoges det at oprette en Afdeling af *de genforsikrede Begravelseskasser* i Danmark, heri optoges alle de Medlemmer, der var under 66 Aar, medens de øvrige Medlemmer forblev i en særlig Afdeling, der blev lukket for Tilgang. Samtidig ophævedes den særlige Bestyrelse for Begravelseskassen, idet den nu ledes af Sygekassens Bestyrelse. Der udbetales nu i Begravelseshjælp 300 Kr.

Efter at en Byggefond var dannet, vedtoges det i 1892, at der skulde opføres en Stiftelse med 14 Lejligheder paa to Værelser, som skulde gives som Friboliger til værdige og trængende ældre Medlemmer. Denne Stiftelse, *Niels Hansens Minde*, opførtes i 1893 paa Tværvej.

I 1902 opførtes Ejendommen i *Nyportsstræde* 45 med 7 1-Værelseslejligheder og i 1909 Ejendommen Nyportsstræde 43 med 6 2-Værelseslejligheder, der udlejes til en lav Leje. I Aarenes Løb er der af Byens Borgere skænket en Del Legater, hvis Renter uddeles hvert Aar. I 1927 og 1930 opførte Stiftelsen fire mindre Huse paa Hjørnet af *Dyrlundsvej* og *Sygehusvej* med to Lejligheder i hvert.

Køge har fra gammel Tid været en musikinteresseret By. For hundrede Aar siden var Organist ved Kirken, *P. Chr. Erslev*,

den, der var Drivfjederen i Musiklivet. Han fik dannet en Fløjtekvartet, og snart kunde man give Koncerter — med Sang og Instrumentalmusik. Sangene var væsentlig de Kantater, der var udført i Kirken af Skolens Børn og Byens syngende Herrer; Lederen var Organist Erslev. Da Læge *Giersing* kom til Byen, blev der dannet en Herrekvartet, der foruden ham be-

Lærer og Kordegn
Emil Clausen.

Organist
P. Chr. Erslev.

Lærer
Victor Clausen.

stod af Fuldmægtig *Brandt*, Urmagersvend *Knutzen* og Kordegn *Becker*. Sangkredsen udvidedes snart, flere af Omegnens Præster kom med, og der dannedes en stor Forening. Utrættelig, naar det gjaldt Musiklivets Fremme, var Kateket *Nyrop*, der var en fin Violinspiller.

I 1844 dannedes Musikforeningen, der blev Glanspunktet i Køges Musikhistorie. Medlemsantallet naaede hurtigt op paa 300. Koncerterne afholdtes paa Raadhuset — gerne 3 om Aaret. Med *Frederik den Syvendes* Død i 1863 gik Musikforeningen ind i en længere Hvileperiode.

Den 7. April 1870 gav Organist Erslev i Anledning af sit 50 Aars Jubilæum en Koncert i Kirken, og om Aftenen var der Musikunderholdning paa Raadhuset, et Kor paa 70 Damer og Herrer sang, men disse to Koncerter førte ikke til fornyet

Liv i Musikforeningen. Organist Erslev døde 30. Oktober 1877.

I 1909 var Lærer *Victor Clausen* det eneste tilbageværende Medlem af den slumrende Musikforening, men han formaaede Kirkens Organist *P. Nielsen* til at tiltræde Bestyrelsen. I Marts Maaned 1913 opførte lokale Kræfter Glucks Opera »Orpheus og Eurydice« under Ledelse af Organist Nielsen. Fru Postmester *Eigaard* havde været meget virksom for at samle et Kor og et Orkester til denne Koncert. Den 19. April 1915 fandt en lignende Koncert Sted i Teatersalen, ogsaa under Ledelse af Organist Nielsen. Der opførtes bl. a. N. W. Gades »Elverskud« — for Soli, Kor og Orkester. Koncerten blev kaldt »den hjemlige Musikaften«; man ønskede at understrege, at det, man bød paa, var indøvet — blevet til — rundt i Hjemmene. Ud af dette Orkster dannede Driftsbestyrer, cand. polyt. *A. West* og Fru *Anny Bertelsen det private Orkester* med A. West som Dirigent. Orkestret debuterede den 22. April 1918.

I Februar 1919 afgik Organist Nielsen ved Døden og efterfulgtes af Organist *Bjarnhof*, som stiftede det udvidede Kirkekor under Navnet *Køge Kor*. Den 25. April 1923 gav det private Orkester en Koncert i Teatret under Ledelse af Organist Bjarnhof og med Assistance af *Køge Kor;* Koncerten var vellykket, og *Musikforeningens* Dannelse, som Formaalet var, var dermed sikret. Den ny Musikforening blev stiftet den 10. September 1923. Foreningens første Bestyrelse var: Tandlæge *Rømeling,* Formand, Fru *Anny Bertelsen,* Næstformand, Driftsbestyrer *A. West,* Kasserer. Foreningen fik 350 Medlemmer. Der afholdtes nu fire Koncerter aarlig, den fjerde med Assistance af *det private Orkester* under Ledelse af Driftsbestyrer West. I 1927 fratraadte Tandlæge Rømeling som Formand, og Fru Anny Bertelsen blev Formand.

Siden Musikforeningens fjerde Koncert i 1927, da Fru Anny Bertelsen og Driftsbestyrer West trak sig tilbage fra Orkestervirksomhed, har *det private Orkester* ikke medvirket ved

Musikforeningens Koncerter. — I Vinteren 1931/32 hviler Musikforeningen.

Sangforeningen *Frem* blev stiftet den 28. Februar 1905 af den tidligere Dobbeltkvartet, Bagermester *H. Schlosshauer*, Formand, Arrestforvarer *I. Ravn*, Kasserer, Guldsmed *H. Hoppe*, Formand *M. Nielsen*, Bogtrykker *P. Andersen*, Urmager *S. P. Jacobsen*, Værkfører *Oluf Olsen* og Malermester *H. Østed*. Musikdirektør *Aug. Petersen* blev Foreningens Dirigent. I 1907 sluttedes Foreningen sammen med et nydannet Orkester og fik Navnet *Sang- og Musikforeningen Frem*. Formand blev Faktor *Frantzen*, og Organist *P. Nielsen* blev Leder af baade Kor og Orkester. Fra 1908 til 1911 var Arrestforvarer Ravn Formand og blev afløst af Malermester Østed, da Sangkoret i 1911 gik ind som en Afdeling under *K. B H. F.* Da Organist Nielsen i 1919 døde, dirigeredes Koret en Tid af Tandlæge P. Knudsen. De skiftende Formænd i denne Periode var Ravn, Faktor *Nordholt* og Blikkenslagermester *C. Christensen*.

I 1924 udskilte Koret sig fra K. B. H. F. og blev en selvstændig Forening under Navnet *Køge Mandskor* med Ravn som Formand og Lærer *Emil Andersen* som Dirigent. Ved sin Afgang som Formand blev Arrestforvarer Ravn udnævnt til Æresmedlem. Foreningens nuværende Formand er Slagtermester *P. Sverdsen*.

Sang- og Musikforeningen Frem havde et stort Antal passive Medlemmer og afholdt mange vellykkede Koncerter baade i Byen og Omegnen. *Frem* tilhørte en Tid, hvor man under beskedne Former kunde samle Byens Borgere efter en travl Arbejdsdag til, med velpakkede Madkurve, i Procession at drage ud i Naturen. Da lød glade Sange, og det blev et hyggeligt Samvær.

Blandt Foreninger i Køge maa nævnes Afholdsforeningerne. Den 5. Februar 1888 stiftedes den første *Good Templar Loge* under den internationale Good Templarorden *I. O. G. T.* Det var Politiassistent *Vilh. Johansen*, Glarmester *J. A. Petersen*

m. fl. som rejste Sagen. Oprindelig maatte Medlemmerne kun nyde de saakaldte naturlige Drikke, Vand, Mælk; men som Tiden gik, lempedes dette til at omfatte forskellige ikke-berusende Ølsorter. Dette førte i 1892 til en Deling af Foreningen. Den udskilte Del antog Navnet *Nordisk Good Templarordenen, N. I. O. G. T.* Begge Foreninger har Loge i Køge med Lokaler Elisevej 3. I. O. G. T. ledes for Tiden af Tobaksspinder *Sofus Hansen,* forhenværende Glarmester *Nielsen* m. fl. *N. I. O. G. T.* ledes af Slagtermester *Peter Svendsen,* Murermester *Schwartzbach,* Lærer *Emil Andersen* m. fl.

Som Aarene gik, syntes der at blive Trang til en Afdeling under en noget anden Form, og den 4. Juni 1890 stiftedes den første Afholdsforening, der hørte under Landsforeningen *Danmarks Afholdsforeninger.* Den første Bestyrelse bestod af følgende: Kasserer *L. Jørgensen,* Bager *Carl Petersen,* Snedkermester *J. Vilhelmsen* og Sandhandler *I. P. Nielsen.* Nuværende Formand er Gasværksarbejder *Jørgen Olsen.*

Omkring Aarhundredskiftet stiftede kirkeligt interesserede Medlemmer inden for de forskellige Afdelinger en selvstændig Forening, *Det kristelige Blaa Kors.* Stifterne var Læge *A. Ville,* Smedemester *Chr. Petersen,* Skræddermester *P. Ohlson,* Detailhandler *Jens Rasmussen* og Detailhandler *A. Asmussen.* Foreningen har Lokale i Missionshuset. Nuværende Formand er Træarbejder *J. Jensen.* — De samvirkende Afholdsselskaber i Køge, bestaaende af Repræsentanter for samtlige Afdelinger, blev stiftet i 1895. Nuværende Formand er Murermester C. Schwartzbach.

Frimurerne har en Instruktionsloge i Køge — Sct. Gertrud (Moderloge Absalon, København). Mødested Hotel Hafnia.

Odd-Fellowordenen. 11. Januar stiftedes en *Odd-Fellowforening,* der den 4. September 1887 gik over til *en Loge* under Navnet: *Loge Nr. 22, Niels Juel I. O. O. F.,* der har Logebygning paa Ivar Huitfeldtsvej Nr. 3, opført 1898. — Overmestre har i Tidens Løb været følgende: Guldsmed *Holm,*

Jernstøber *F. C. Hansen*, Købmand *Thorvald Hansen*, Malermester *C. L. Christensen*, Værkfører *Oluf Olsen*, Købmand *Oluf C. Hansen*, Grosserer *Chr. Bøgebæk*, Hotelejer *J. F. Johansen*, Overretssagfører *C. Olsen*. Logen har ca. 100 Medlemmer.

Den 12. December 1929 dannedes der en lokal Sammenslutning af Arbejdsgiverforeningens Medlemmer i Køge og Omegn under Navnet *Dansk Arbejdsgiverforening, Køge Afdeling*. Formand er Direktør *S. Rasmussen*. Afdelingen tæller ca. 50 Medlemmer.

Køge Arbejdsgiverforening, der er oprettet den 5. September 1918, omfatter de fleste af Byens Købmænd og de fleste Virksomheder ved Havnen. Foreningens Formaal er at varetage Medlemmernes Arbejdsgiverinteresser. Den første Bestyrelse bestod af Direktør *Edv. Bülow*, Formand, Købmand *C. F. Petersen*, Bestyrer *N. P. Nielsen*, Købmand *Oluf I. Jensen* og Mægler *F. Ohlsson*. Nuværende Formand er Forretningsfører *Langhoff*.

De samvirkende Fagforeninger i Køge blev stiftet paa et Møde den 3. Juli 1892. Foreningens Formaal er at udvikle Arbejderorganisationerne i Byen og tage Del i alt, hvad der maatte være af Betydning for Arbejderbevægelsens Fremgang, ved Møder, Foredrag eller lignende at bibringe Medlemmerne den mest mulige Oplysning. Foreningen har i Aarenes Løb afholdt en Mængde Møder og Foredrag, ligesom den i de senere Aar har arrangeret Studiekredse. I 1931 omfatter Foreningen 22 Fagforeninger med ca. 1400 Medlemmer. Den første Bestyrelse bestod af følgende: Arbejdsmand *Jens Hansen*, Formand, Murer *V. Jensen*, Kasserer, og Snedker *V. Ludvigsen*, Sekretær. Den nuværende Formand er Maskinsætter *Valdemar Jensen*.

Her kan nævnes, at Køge By har haft et Arbejdsanvisningskontor, der var kommunalt. Det blev oprettet i 1916 og nedlagt i 1928, da en ny Lov bestemte, at der kun skulde være eet Kontor i hvert Amt. Kontoret blev lagt ind under Roskilde. Lederen af Kontoret i de tolv Aar var Typograf *Fr. Nielsen*.

Formand for Bestyrelsen fra 1916 til 1926 var Sagfører *H. Sattrup*, fra 1926—28 Landinspektør *Wanning*.

De danske Forsvarsbrødre i Køge og Omegn stiftedes 7. September 1884. Foreningens Formaal er ved selskabelige Sammenkomster at styrke og vedligeholde det kammeratlige Sammenhold, som findes blandt danske Soldater, uden Hensyn til Livsstilling. — Den første Bestyrelse bestod af: Buntmager *C. W. Christensen*, Formand, Købmand *V. Rondahl*, Rebslager *V. Hansen*, Gaardskarl *N. Larsen*. Ved C. W. Christensens Død i 1919 blev Hotelejer *Chr. Andersen* Formand og efterfulgtes af Depotejer *Jørg. R. L. Pedersen*, der afløstes af Direktør *O. C. Hansen*. Siden 1932 er Bryggeriejer *Oluf Andersen* Formand.

Den konservative Vælgerforening stiftedes 1881. Den første Formand var Overlærer *Kr. Pedersen;* Redaktør *Fr. Opffer* var Formand i en længere Aarrække og afløstes af Depotejer *Jørg. R. L. Pedersen*. Derefter fulgte Overlærer *H. J. Hansen* og Lærer *H. W. Quist Krüger*. Nuværende Formand er Sagfører *A. Bruun*.

Socialdemokratisk Forening for Køge og Omegn stiftedes den 16. Januar 1894. Den første Bestyrelse bestod af Marskandiser *O. H. Thorsen*, Formand, Snedker *J. Vilhelmsen*, Gæstgiver *N. P. Nielsen*, Slagter *H. P. Petersen*, Snedker *Chr. Bentzen*, Smed *Møller* og Drejer *H. P. Larsen*. De skiftende Formænd har været: Murer *H. Jensen*, Redaktør *J. P. Hansen*, Typograf *Fr. Nielsen*, Formand *Hans Nielsen* og siden 1924 Redaktør *Chr. Hansen*.

Køge radikale Venstreforening stiftedes 1906. Af Formænd kan nævnes Trafikassistent *A. Rybtke*, Trafikassistent *Møller;* siden 1919 er Kommunelærerinde *Kamilla Kristensen* Formand.

Her kan ogsaa nævnes Foreningerne: *De unge Socialdemokrater* og *Den konservative Ungdomsforening*.

Køge og Omegns Retsforbundskreds blev stiftet 1929. Bestyrelsen bestaar af Repræsetant *H. Petersen*, Depotbestyrer *C. Petersen* og cand. pharm. *L. K. Rasmussen*.

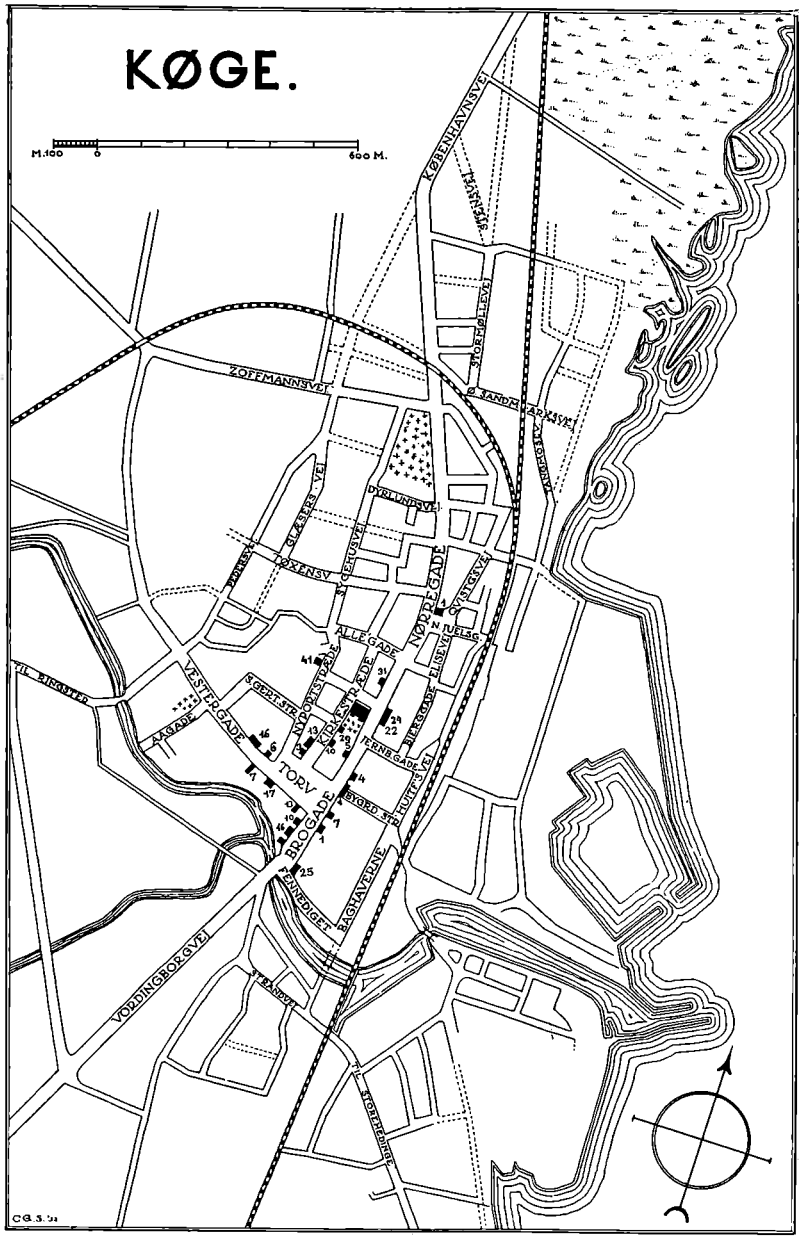

Kort over Køge 1932.
Tallene angiver Gadenumrene paa Byens gamle Huse.

Køge Aftenskoleforening er stiftet den 1. Oktober 1921. Formand blev Bager *Rs. Th. Nielsen*, som er Formand endnu. Formaalet var Oprettelse af en Aftenskole for den konfirmerede Ungdom. Skolen havde det første Aar 34 Elever, i Vinteren 1931/32 150 Elever.

Røde Kors har en Afdeling i Køge, stiftet 1920. Sanitetskolonnen oprettedes 1930. Formand er Tandlæge *C. Rømeling*.

Køge Husmoderforening har til Formaal at støtte, værne og fremme Hjemmets Sag; den blev stiftet i 1920 af en Kreds af Byens Damer. Foreningen har nu ca. 200 Medlemmer. Den første Formand var Fru Læge *Schaumburg-Müller*. Andre Formænd: Fru Sagfører *Brøcker*, Fru Telefonmester *Gran*, Fru Uldspinder *Jensen*, Fru Depotejer *Nielsen*. Siden 1929 Fru Borgmester *Koefoed*.

Af andre Foreninger kan nævnes *Køge Sygeplejeforening*, som har sin egen Sygeplejerske. Formand er Læge *Schaumburg-Müller*.

Landsforeningen til Kræftens Bekæmpelse har en Afdeling i Køge. Den omfatter Byen og en Del Sogne i Omegnen og har omtrent 500 Medlemmer.

Sønderjysk Forening for Køge og Omegn er stiftet 1889. Formand Apoteker *N. Aabling-Thomsen*.

Køge Tennisklub er stiftet 1899. Nuværende Formand er Fabrikant *C. F. Steenberg*.

Af nyere Foreninger kan nævnes *Arbejdernes Radioklub*, der stiftedes 1927 og har op mod 400 Medlemmer. Den første Formand var Slagteriarbejder *R. Madsen*, der blev efterfulgt af Raadhustjener *L. Jørgensen*. Den nuværende Formand er Bager *Chr. Larsen*.

Lytterforeningen for Køge og Omegn blev stiftet 1928 og har ca. 200 Medlemmer. Formand: cand. pharm. *P. Nielsen*.

Af Jagtforeninger maa nævnes *Køge Jagtforening*, Formand: Rentier *Jørg. R. L. Pedersen*, og en stedlig Afdeling af *Landsjagtforeningen* med Portør *M. Christiansen* som Formand.

Dansk Handels- og Kontormedhjælperforening har en Afdeling i Køge, oprettet 1917. Den har 70 Medlemmer. Formand er *Osvald Olsen.*

Køge By har som mange andre Byer en Hundredmandsforening, *Enigheden.* Formand er Drejermester *F. Rasmussen.*

Køge og Omegns Motorklub stiftedes 1921. Formand er Konsulent *W. Børnum.*

Køge og Omegns *Fugleskydningsselskab* er et af Landets ældste, idet det er stiftet i 1794 under Navnet »Køge borgerlige, venskabelige Skydeselskab«. Den første Formand var Kutterfører *Jan Willems.* Paa Museet findes en Del Skydeskjolde med Inskription, skænket af de forskellige Fuglekonger op gennem Aarene til 1828, samt to Skærf med Sølvplader fra 1853 til 1900. Af Formænd kan nævnes Buntmager *C. W. Christensen,* der fungerede til 1909, derefter Købmand *Oluf I. Jensen* til 1915, da Arrestforvarer *Ravn* overtog Formandsposten, og denne beklædte han, indtil han paa Grund af Svagelighed trak sig tilbage i 1927. Han udnævntes da til Æresmedlem af Selskabet. Siden 1927 har Bryggeriejer *Oluf Andersen* været Formand.

En Forening, der har nær Tilknytning til Køge By og tæller mange af dens Borgere som Medlemmer er *Thureby-Køge og Omegns Landboforening.* Foreningen har holdt 50 Aars Jubilæum, idet den blev stiftet den 25. Marts 1881 ved et Møde paa Thureby Gæstgivergaard. Den første Bestyrelse bestod af Forpagter *Ulrich,* Rødehus, der valgtes til Formand, Forpagter *Gether,* Sprettingegaard, Næstformand, Købmand *A. A. Hasselbalch,* Køge, Kasserer, Gaardejer *Lars Madsen,* Ølby, Gaardejer *Ole Andersen,* Vollerslev, Gaardejer *Anders Olsen,* Skrodsbjerg, og Købmand *Godtfred Petersen,* Køge. Foreningens Formaal var at virke til Fremme af Landbrug og Husdyrhold ved Afholdelse af Foredrag, Diskussionsmøder og Dyrskuer samt ved at bidrage til et livligere Samvirke imellem disse Egnes Landboere indbyrdes samt disse og Købstadbeboere.

I Firserne og Halvfemserne lagdes Vægten ganske naturligt paa Husdyrbruget, og Dyrskuerne kom derved til at staa som Foreningens vigtigste Opgave. Det første Skue afholdtes i Thureby den 28. Juni 1881, det næste i Køge — fra 1888 er alle Skuerne afholdt i Køge.

Fra 1902 til 1919 samarbejdede Foreningen med de to stevnske Foreninger og Præstø Amts Landboforening, saaledes at der hvert fjerde Aar skulde holdes Fællesskue i Køge. I 1919 traadte Foreningen ud af Fællesskabet og har siden holdt sine egne aarlige Eendagsskuer i Køge paa den faste Dyrskueplads paa Peders Vænge, hvor man i 1920 erhvervede de to Barakker fra Køgelejren.

Blandt de andre Opgaver, Foreningen har taget op, maa først og fremmest nævnes Arbejdet for Planteavlen og rene Marker. I 1903 nedsattes et Planteavlsudvalg, og 1906 antoges en Konsulent i Planteavl. Fra 1915 har Foreningen haft Landbrugskandidat *C. Ibsen* som Konsulent i Planteavl og Grundforbedring og siden Oprettelsen af Forsøgsgaarden tillige som Leder af denne. I 1920 drøftede man i Foreningen Muligheden for Oprettelsen af en Forsøgsgaard under Foreningen, og det vedtoges at sende Andragende til Carlsen Langes Stiftelse om Køb af Jord til en Ejendom paa ca. 20 Tdr. Land. Direktionen ønskede ikke at afstaa dette Areal, men tilbød at afstaa *Øverste Nørremark*, ca. 43 Tdr. Land, for en Købesum af 1200 Kr. pr. Td. Land. Paa Generalforsamlingen den 24. Marts 1920 erholdt Bestyrelsen Bemyndigelse til at afslutte Handelen.

Der var paa dette Tidspunkt tegnet en Sum paa 60,000 Kr. blandt Landboforeningens Medlemmer og af Byens Pengeinstitutter. Paa Grund af de høje Byggepriser vedtog man foreløbig kun at opføre Stuehus og Hestestald, og de samlede Udgifter hertil ansloges til 65,000 Kr. Til Indkøb af Heste og til Driftskapital optoges en Kassekredit paa 10,000 Kr., og da man manglede Penge til Dræning m. m., laante man 30,000 Kr. i Byens tre største Banker. Gaarden fik dermed en Gæld

paa 90,000 Kr., idet Carlsen Langes Legatstiftelse havde ladet 50,000 Kr. af Købesummen indestaa som fast Laan. I 1924 vedtoges det at bygge Kostald og Ladebygning, idet Overskudet fra Dyrskuerne anvendtes hertil.

Skydeskive fra 1799 med Maleri af Fugleskydningen.

De første Aar var vanskelige, idet Jorden var udtæret og Bygninger manglede. I 1927 blev Svinebestanden anerkendt som Avlscenter, og samme Aar byggedes et særligt Svinehus. Driften af Forsøgsgaarden har vist sig at være rentabel, idet Gælden er bragt meget betydelig nedad samtidig med, at Besætningen og Inventaret er blevet forøget.

Naar *Lille Køgegaard*, som fra 1927 er Forsøgsgaardens Navn, nu ligger som et Mønsterbrug, som Landboforeningen kan være stolt af, tilkommer Æren herfor sammen med de fremsynede Mænd, der ledede Landboforeningen, i høj Grad Konsulent Ibsen, der har boet paa Gaarden som dens Driftsleder siden dens Oprettelse. — Af andre Omraader under Foreningen kan nævnes Foredragsvirksomheden, Grundforbedringsarbejdet, Regnskabsforeningen og Foreningen af unge Landmænd.

Foreningens Formænd genem Aarene har været: Forpagter *Ulrich*, Rødehus, 1881—1884. Forpagter *Gether*, Sprettingegaarden, 1884—1892. Fra 1892 har det mindre Landbrugs Mænd været de førende, idet Gaardejer, Sognefoged *Chr. Mortensen*, Bjeverskov, stod som Formand fra 1892 til 1903. Gaardejer *L. Pedersen*, »Vindsebæk«, fra 1903 til 1915, Gaardejer *Anders Andersen*, Bakkegaarden, fra 1915 til 1927. I 1927 valgtes den nuværende Formand, Gaardejer, Landbrugskandidat *Jens Nielsen*, Klemmestrupgaard. Som Kasserere har følgende fungeret: Fra Oprettelsen Etatsraad *A. A. Hasselbalch*, derefter Justitsraad *Frederiksen*, Etatsraad *Alfred Sørensen* og Sagfører *Sattrup*. Den nuværende Kasserer er Købmand *Oluf I. Jensen*. Som Æresmedlemmer har Foreningen i de 50 Aar udnævnt Etatsraad *Alfred Sørensen*, Redaktør *Søren Svarre*, samt de to tidligere Formænd, Bankdirektør *L. Pedersen*, »Vindsebæk«, og Gaardejer *Anders Andersen*, Bakkegaarden.

Der har altid hersket det bedste Forhold mellem Landboforeningen og Køge By; et Bevis herpaa er, at der altid sidder to af Byens Borgere i Bestyrelsen.

Turistforeningen for Køge og Omegn stiftedes paa Initiativ af Sagfører *Alfred Sørensen* ved et Møde den 10. November 1909. Den første Bestyrelse kom til at bestaa af Forpagter *Abel*, Redaktionssekretær *Chr. Christensen*, Kæmner *I. M. Jacobsen*, Telefondirektør *J. Hansen*, Redaktør *Fr. Opffer*, Gæstgiver *M. Pedersen*, Gaardejer *L. Petersen*, Sagfører *Alfred*

Sørensen og Boghandler *Willerslev*. Den første Formand, Alfred Sørensen, fungerede til 1920, da han afløstes af Kæmner Jacobsen. Siden 22. August 1924 har Godsekspeditør *L. Engelstoft* været Formand. Ifølge sit Formaal har Foreningen virket for at lette Forbindelsen til Køge, at udbrede Kendskab til Byen og Omegnen genem Brochurer paa Dansk, Svensk, Tysk og Engelsk, og at værne om de gamle Værdier, der i saa rigt Maal findes i Byen. Foreningens Bureau er hos Boghandler *Valdemar Breum*, Nørregade 12.

Gymnastikken og Idrætten i Køge har i Aarenes Løb haft skiftende Kaar at arbejde under; men naar Køge nu er naaet saa vidt, at Byen har faaet Stadion, kan man med Sandhed sige, at Spiren hertil ligger i Banebrydernes Arbejde for at vække de unges Interesse for sund Fritidsbeskæftigelse i Form af Gymnastik og Sport.

Køge Gymnastikforening stiftedes i September 1895. Blandt Stifterne var Tømrermester *Blume*, Lærer *Brandt*, Lærer *H. J. Hansen*, der i flere Aar ledede Gymnastikken, og Bogholder *H. P. Christiansen*, der var Formand for Foreningen fra dens Stiftelse til 1908. I de første Aar havde man kun Gymnastikken paa Programmet, men efter at der i 1908 var sket en Sammenslutning med *Køge Idrætsklub*, *Lærlingeforeningens Boldklub* og Idrætsforeningen *Dannebrog* under Navnet *Køge Gymnastik- og Idrætsforening*, dyrkede man tillige Atletik, Kricket og Fodbold. Lidt efter lidt blev Fodboldspillet det dominerende, indtil man i 1920 igen tog fat paa Atletikken, der har haft saa stærk Fremgang, at Køge i flere Aar har været Nr. 2 af samtlige sjællandske Byer.

I 1926 optog Foreningen atter Gymnastikken, og Medlemsantallet forøgedes stærkt. I 1928 skete der en Adskillelse i to selvstændige Foreninger, saaledes at Atletik og Gymnastik fortsatte i den gamle Forening, medens Fodboldspillerne dannede en ny Forening under Navnet *Køge Boldklub*. I 1931 skilte den Del af Gymnasterne, der dyrker Bukh-Gymnastik, sig ud og

dannede *Køge Gymnastikforening*, medens Idrætsgymnasterne og Atletikfolkene dannede *Køge Gymnastik- og Idrætsforening*.

Det ny Stadion ved Københavnsvejen blev anlagt af Byen i Aarene 1929—30—31 og blev taget i Brug i 1932 efter en stor Aabningsfest i Juni Maaned. Efter at Sagen var blevet forberedt under forrige Byraadsperiode, vedtoges det at anlægge et Stadion. Landinspektør *Wanning* udarbejdede Tegninger og Planer og ledede den første Del af Arbejdet. Byraadsmedlem *N. Albrechtsen* gjorde som Formand for Jordudvalget et meget stort Arbejde i denne Sag, saa den blev udført paa en fuldt ud tilfredsstillende Maade. Stadion strækker sig over et Areal paa ca. 10 Tdr. Land og er delt i tre Pladser, for Tennis, for fri Idræt og for Boldspil. Der findes fire fuldt moderne Tennisbaner, og der er Plads til en Udvidelse med to til, om det skulde blive nødvendigt. Til Boldspil findes to Træningsbaner, der ogsaa skal benyttes af Skolerne. I Midten af Arealet findes en stor Opvisningsbane. Hertil kommer en Slaggebane for fri Idræt. Iøvrigt findes der Baner for Højde-, Længde- og Stangspring, samt for Spyd-, Kugle- og Diskoskastning. Omkring hele Arealet og mellem Banerne er der anlagt smuk Beplantning. Hele Anlæget har kostet 62,000 Kr.

Omkring 1880 fik Køge en efter Tiden moderne Badeanstalt; den laa der, hvor nu Trævarefabrikken ligger. Et Aktieselskab med Købmand *Charles Flindt* som Formand byggede den. Nytaarsstormen den 31. December 1903 ødelagde Badeanstalten, og den blev saa flyttet over paa søndre Havnemole, men her ødelagt af Stormen den 6. November 1921 — Stormen, hvori »Ludvig Bramsen« strandede lige ved Havnemolen.

Mads Hargbøl købte nu Resterne af Badeanstalten og rejste i 1922 en moderne Badeanstalt, som han siden med Dygtighed har udvidet og forbedret, saa Byen nu har en velmonteret og velvedligeholdt Badeanstalt for voksne og Børn. Skolebørnene har en særlig Afdeling.

Flere Gange havde man i Køge forsøgt at oprette en Svømmeklub, men først i 1929 lykkedes det at starte en virkelig

levedygtig Klub. Svømmeklubben havde i 1931 ca. 100 Børn og 50 voksne; den arbejder med stor Ihærdighed Sommeren igennem, giver Undervisning og afholder Svømmestævner. For Tiden er den Indehaver af Sjællands Mesterskab i fri Svømning paa 1000 m, 500 m og 100 m. — Særlig virksom ved Svømmeklubbens Start var Gymnastiklærer *Jørgensen*, der var den første Formand, og Statsbetjent *Carl Hansen*. Nuværende Formand er Fuldmægtig *Beenborg*.

Spejderbevægelsen fik Indpas i Køge i 1917, idet *Helge Skov* sammen med *Tage Skov*, *Aage Brix Jensen*, *Chr. Hansen* og *Per Lang Pedersen* stiftede en Trop den 7. September. Spejderbevægelsen var dengang ret ukendt, og Folk var tilbøjelige til ikke at tage Bevægelsen alvorligt. Det lykkedes imidlertid at faa lagt det rigtige Grundlag, og Troppen staar nu som en af Spejderkorpsets bedste. I Troppens første Aar havde den Lokale paa Gl. Køgegaard, derefter i Landboforeningens Barak, indtil den endelig i 1927 fik sit eget smukke Hus ved »Rosenlund«.

Køgetroppen har haft Repræsentanter ved de fleste af de store internationale Lejrsamlinger — i London i 1920, den store Jamboree i København 1924, Budapest 1926, Jamboreen i Birkenhead 1929. Troppen staar under *den sydsjællandske Division*. Ved Divisionsturneringen har Troppen opnaaet fine Placeringer, idet den flere Gange har været Nr. 1. Divisionens Stander, der blev indviet i 1923, har siden været givet til Køge som bedste Trop i Terrainøvelser.

Troppen bestaar nu af 12 Ulveunger, 41 Spejdere, 23 Rovers (ældre Spejdere) og 6 Førere. Troppens Forældreraad har haft følgende Formænd: Købmand *Julius Hansen*, Repræsentant *C. A. Christensen*, Bankdirektør *O. Schmidt* og Købmand *Joh. L. Fursøe*. Troppen har i Aarenes Løb haft følgende Førere: Postassistent *K. Andreasen*. Lærer *L. Blander*, Toldassistent *Høeg Jensen*, Ingeniør *Per Lang*, Assistent *C. K. Kristiansen*, Lønningschef *Kai Harbard*.

Dansk Arbejde har en virksom Afdeling i Køge, stiftet i 1914, med Vognfabrikant *Johan Petersen* som den første Formand. Fra 1916 var Guldsmed *Aarsø* Formand. Ved et energisk Agitationsarbejde i 1929 kom der rigtig Liv i Foreningen, og med Direktør *Gustav Theilgaard* som Formand er Foreningen vokset fra at have 24 Medlemmer til at staa som en af de største og mest virksomme paa Sjælland, med et Medlemsantal paa 195.

Af Foreninger maa nævnes *Køge Sømandsforening af 5. Marts 1893*. Foreningens Formaal er Selskabelighed og Oprettelse af en Byggefond, som fremkommer derved, at der henlægges 2 Kr. for ordinære Medlemmer samt Renter af den opsparede Kapital. — I 1930 byggede Foreningen et Hus paa Lyngen, med 4 2-Værelsers Lejligheder. Med Tiden skulde disse blive Friboliger. Foreningen har 150 ekstraordinære Medlemmer og 40 ordinære. Nuværende Formand er Telefonformand *A. Lund*.

Køge og Omegns Arbejderforbund er stiftet 1885, første Formand var Typograf *Anthon Larsen*. Foreningen er upolitisk og har nærmest oplysende, selskabeligt Formaal. 1. April 1918 oprettede man inden for Foreningen en Understøttelsesfond. Foreningen har ca. 500 Medlemmer. Nuværende Formand er Portør *L. Hansen*.

Køge Haandværkerklub stiftedes den 29. Januar 1897 af 26 Haandværksmestre i Køge. Den første Bestyrelse bestod af Malermester *Gottschalck*, Sadelmager *C. Schwabach*, Skomager *N. L. Lorentzen* og Snedkermester *Carl Petersen*. Foreningens Formaal er at varetage Haandværkerstandens Interesser og at virke for et godt Samarbejde til Støtte for Haandværksmestre i Køge og Omegn. Det nuværende Medlemsantal er ca. 100. Formænd har i Aarenes Løb været: Malermester *Gottschalck*, Skomagermester *Lorenzen*, Bagermester *Bargsten*, Sadelmager *Schwabach*, Guldsmed *Aarsø*, Maskinfabrikant *Lind*. Siden 1926 Snedkermester *N. K. Jensen*.

Køge Handelsforening stiftedes den 9. Oktober 1862. Foreningens Formaal er at varetage Handelsstandens Interesser. Af de skiftende Formænd gennem Aarene kan nævnes: *G. Petersen, I. M. Jacobsen, A. Leisner, Oluf J. Jensen, P. Schrøder,*

Gaardparti fra Torvet Nr. 13.

V. Larsen. Den nuværende Formand er Købmand *Chr. Jørgensen.* Medlemsantallet ca. 80.

Køge Kolonialhandlerforening, der sorterer under de samvirkende Købmandsforeninger, stiftedes 15. November 1917. Formaalet er at varetage Kolonialhandlernes Interesser. — Den

første Bestyrelse bestod af Købmand *Viggo Jensen*, Formand, Købmand *H. Tramsen*, Næstformand og Købmand *L. P. Lorentzen*, Kasserer og Sekretær. Nuværende Formand er Købmand *Fr. Petersen*.

Køge Kolonihaveforening blev stiftet i 1913 med det Formaal at skaffe Jord til havemæssig Opdyrkning. Der er nu over 300 Kolonihaver, fordelt paa *Blegdammen*, *Glæisers Vænge*, *Peders Vænge*, *Flindts Vænge* og i *Anlæget Nord for Ringstedbanen*. Kolonihaveforeningen har et Medlemsantal paa 136, medens *Haveforeningen Flindts Vænge* har ca. 50 Medlemmer. Blandt de Mænd, der var med til at rejse og støtte Kolonihavebevægelsen, maa nævnes Havemand *Jens Nielsen* og Købmand *Tramsen*. Portør *J. K. Larsen* var Formand gennem en længere Aarrække; den nuværende Formand er Arbejdsmand *Chr. Nielsen*, Formand for Flindts Vænge er Banetømrer *Niels Larsen*.

Køge Købstads Landdistrikt bestaar af en sydlig Del, der ligger i *Bjeverskov Herred*, *Præstø Amt*, og en nordlig Del, der ligger i *Ramsø Herred*, *Roskilde Amtsraadskreds*. Den sydlige Del har et Areal paa 231 ha, den nordlige 238 ha. I den nordlige Del ligger *Gammel Kjøgegaard* og i den sydlige Del Byerne *Gammel-Køge* og *Sønder-Køge* samt *Vasebækgaard*. Landsognet har Skole- og Fattigvæsen fælles med Køge Købstad og styres af et Sogneraad paa 5 Medlemmer.

I de senere Aar er der blevet bygget meget i Landsognet, hvor der nu findes 192 Ejendomme. Indbyggerantallet er vokset stærkt. 1911: 232, 1916: 254, 1925: 634, 1928: 867 og 1. Januar 1932: 1111 Indbyggere. Landistriktets Budget er steget i Forhold hertil, idet Regnskabet, der i 1923—24 balancerede med 25,454 Kr. er oppe paa en Balance paa 96,985 Kr. for Aaret 1930—31. — Ligningsprocenten var 1930—31 2,72 og Skatteprocenten 3.

Ved Sogneraadsvalget 1929 var der i Landdistriktet opført

277 Vælgere, deraf 135 Mænd og 142 Kvinder. Der afgaves 225 Stemmer, der fordelte sig med 123 Stemmer paa *Socialdemokratiet* (3 Medlemmer), 47 paa det *radikale Venstre* (1 Medlem) og 54 paa *Konservative* og *Venstre* (1 Medlem).

Sogneraadet har følgende Medlemmer: *Hermann Hansen*, Formand siden 1927, *Jakob Hansen*, *Hans Jensen*, *Jens Jørgensen* og *S. Ørum-Hansen*.

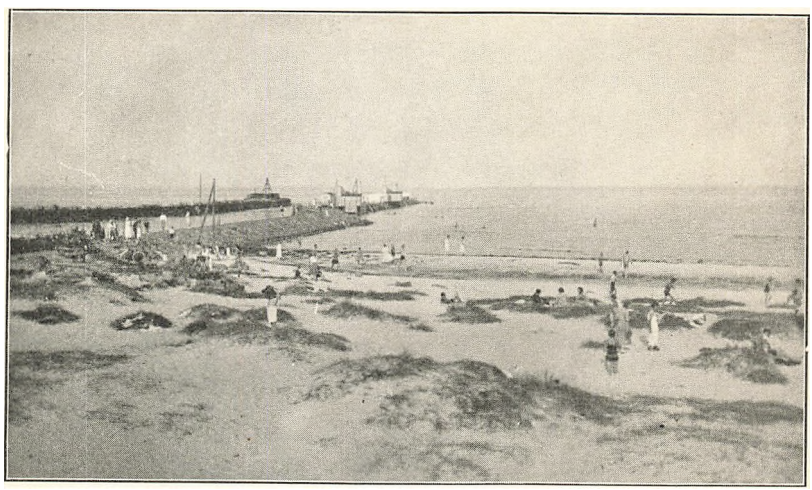

Badestranden ved søndre Havnemole 1932.

I Landsognet ved Vordingborglandevejen, er rejst en smuk, monumental Mindesten for Genforeningen, bekostet af *Carlsen-Langes Legatstiftelse*.

Køge Bugts friske Vand og den udmærkede Sandstrand gør Køge til en søgt Badeby. Baade Nord for og navnlig Syd for Byen strækker der sig en lang og bred Kyst, med krystalklart Vand og en jævnt skraanende Sandbund, hvor selv smaa Børn kan bade farefrit. Byen med dens krogede Gader og de gamle Huse drager Folk, og Omegnen har sit at byde paa. Der er Vallø med Skovene og den smukke Park, Køge Aas med Grundtvigs Grav, Skovene ved Lellinge, hvor mange Malere

søger Motiver. Naar engang den ny Strandvej fra København til Køge er færdig, og København derved er rykket nærmere, maa Tiden være inde til at skabe en Strandpark Nord for Byen, og Køge By faar en Seværdighed mere.

Køge By er Byen ved Bugten; den vil værne om sine smukke Strande.

KØGE-KRESEN

Af Magister HANS JENSEN

DER skal i det følgende være Tale om *den historiske Køgekres*, det vil sige den Folketingsvalgkres med Køge som Valgsted, der nu ikke mere bestaar, men er ophævet ved Valgloven af 10. Maj 1915. Den bestod ifølge Valgloven af 16. Juni 1849 af Køge Købstad og Landsogn og desuden følgende Sogne: Ølsemagle, Højelse, Ejby-Dalby, Borup-Kimmerslev, Ørsted-Daastrup, Greve-Kildebrønde, Snoldelev-Tune, Karlslunde-Karlstrup, Havdrup-Solrød, Rerslev-Vindinge, Jersie-Skensved, Thorslunde-Ishøj. Den hed indtil 1894 Københavns Amts 4. Kres, efter Udstedelsen af den ny Valglov af 24. December samme Aar var den Københavns Amts 6. Valgkres.

Ved Valget til den grundlovgivende Rigsforsamling omfattede Køge Valgdistrikt nogenlunde det samme Omraade (dog ikke Rerslev-Vindinge og Thorslunde-Ishøj, men derimod Gadstrup). Det nævnte Valg fandt Sted 5. Oktober 1848. Det var (som skildret i N. Neergaard: »Under Junigrundloven«) rundt om i Østifterne præget af det første store Sammenstød mellem Bondevenner og nationalliberale. Anledningen var de førstnævntes Misfornøjelse med, at en betydelig Del (en Fjerdedel) af Rigsforsamlingens Medlemmer skulde være kongevalgte, uden at dog dette har været Modsætningsforholdets egentlige Kærne. »Valgkampen bar i det hele mere Præget af at være en Klassekamp end en Kamp mellem politiske Anskuelser.«[1])

Rundt om proklamerede Bondevenneselskabet sine egne Kandidater. For Køgekresens Vedkommende ser man Selskabets Organ, det af J. A. Hansen ledede »Almuevennen«, hæftigt bekæmpe *A. F. Krieger*, dengang en ung juridisk Professor paa 31 Aar. I ham havde Folk fra Køge ment at finde en passende Kandidat. Men »Almuevennen« haaner en Bagermester, der skal drive en paagaaende Agitation blandt Bønderne for at faa dem til at stemme paa den lærde Mand, der har »skrevet« saa meget (som Bageren naturligvis ikke selv har læst). Og Bladet fastslaar som sin Opfattelse, at »Folket kan ikke vælge ham uden at begaa et stort Misgreb, thi han vil aldrig gaa ind paa, at den menige Købstadmand eller Bonden erholder fuldkommen lige statsborgerlige Rettigheder med de lærde og rige Klasser«. Samtidig oplyser Bladet, at »den bekendte aristokratisksindede Kammerraad Petersen i Carlslunde« arbejder i samme Valgkres, og det udtaler sin Tro til, at Bondestanden aldrig »kan finde paa at stemme paa en Mand, der har været af saa aldeles modsat Tænkemaade, efter at han blev Kammerraad, som før han blev det«. Derimod anbefaler »Almuevennen« i en senere Artikel sine Folk at stemme paa Sognefoged Peder Hansen i Udesundby.[2])

Imidlertid har dog denne »demokratiske« Kandidat ikke fastholdt sin Kandidatur paa Valgdagen; Vælgerne fik Valget mellem de to »Aristokrater« Krieger og Petersen, den førstnævnte vandt Mandatet med 676 Stemmer mod 148 for Kammerraaden. Køge blev da repræsenteret i Rigsforsamlingen af den glimrende Hovedordfører for Grundlovsudvalget. Der staar en særlig Glans om Kriegers Navn, skønt der nu vil være Enighed om at betragte ham mere som den kundskabsrige end som den kloge Statsmand. »Folkelig« var han just ikke, men det er altsaa i 1848 ikke gaaet ham paa lignende Maade som hans teologiske Kollega H. N. Clausen, der under sit Forsøg paa at vinde Præstøkresen led det forsmædelige Nederlag overfor Væver Hans Hansen fra Mehrn. Ved det første Valg til Folketinget 4. December 1849 opnaaede Krieger at blive valgt

i Køge uden Afstemning (»ved Kaaring«) Men allerede ved det næste Valg skulde han blive ramt af den samme Skæbne som Clausen.

Anledningen hertil var, at Krieger ikke paa Rigsdagen havde villet stemme for et Forslag om Tvangsafløsning af Fæstevæsenet.[3]) Her hjalp ingen Undskyldning eller Forklaring i den Retning, at han havde anset en saadan Lov for politisk uigennemførlig. Gaardmand *Peder Hansen* i Snoldelev-Hastrup lod sig opstille mod ham med den Motivering, at han herefter maatte anse Kriegers Valg i Køge for uigennemførligt. Paa Valgdagen den 4. August 1852 valgtes Peder Hansen med 529 Stemmer mod 480 for Krieger. Det var Egnens »Bondevenner«, der ved energisk Arbejde havde bevirket Kriegers Fald. Statsmagtens Tvangsindgriben i Fæsteforholdet var nu engang den egentlige Livssag for Datidens Venstre; men officiel Kandidat for Bondevenneselskabet havde P. Hansen dog ikke været.[4]).

Paa ingen Maade har denne Mand, Afløseren af en af vore store Parlamentarikere, nogensinde udmærket sig paa Rigsdagen; han kom kun til at tage Ordet et Par Gange i Folketinget. Allerede 26. Februar 1853 blev der paany et Folketingsvalg, udskrevet af Ministeriet Bluhme, fordi det ikke kunde faa Folketingets Flertal med til en Politik, der i visse store Spørgsmaal (Toldordning og Arvefølgelov) fremhævede ikke den af de nationalliberale saa stærkt hyldede Ejdergrænse, men derimod »Helstaten«, det vil sige: Holstens og ikke blot Slesvigs Genforening med Danmark efter den mislykkede slesvig-holstenske Rejsning. Køge havde 1851 faaet sin første Avis »Køge og Omegns Nyheds- og Avertissementstidende«[5]) og den var nationalliberal i sine Sympatier, men det samme gjaldt ikke den almindelige Stemning i Valgkresen. En politisk Aspirant fra Hovedstaden, cand. juris V. C. Schmidt, der stillede sig som nationalliberal, skulde paa selve Valgdagen trække sin Kandidatur tilbage, da han ved »Kaaringen« saa', at der ingen Mulighed frembød sig for ham ved den skriftlige Afstemning.

Bondevennepartiet optraadte i denne Valgsituation som den konservative Regerings Forbundsfæller, og Folketingsmanden fra Snoldelev, der igen bejlede til Køgekresen, indtog ingen Særstilling. Paa et Møde i Kirke-Skensved erklærede han aabent, at han havde holdt sig til »de Tscherningske Anskuelser«, men ikke selv mente at have Forstand paa »de store Statssager«. Som Modkandidat optraadte Møller C. A. Borum fra Køge, skønt ogsaa han vilde støtte Regeringen i de omstridte Spørgsmaal; Valgresultatet blev, at P. Hansen genvalgtes med 591 Stemmer, medens Borum fik 220.[6])

Efter at A. S. Ørsted i April 1853 havde afløst C. A. Bluhme som Førsteminister, fulgte et nyt Opløsningsvalg paa det samme Grundlag som i Februar. 27. Maj 1853 valgtes P. Hansen, Snoldelev, for tredie Gang til Køgekresens Folketingsmand (med 346 Stemmer mod 295), hans Modkandidat var denne Gang Skrædder Lars Nielsen, Ørsted, der ogsaa vilde støtte Regeringens Helstatspolitik.[7]) Forløbet af disse to Valg i 1853 synes at tyde paa, at der i den Folketingskres, der senere skulde vælge Hørup, heller ikke saa kort efter 1848 fandtes megen Sangbund for de nationalliberales stærke Appel til de nationale Følelser.

Hvad der mest synes at have præget de første Valgkampe, er Modsætningen mellem Land og By. Det følte som epokegørende, da det lykkedes at overvinde denne Modsætning ved det nye Opløsningsvalg 1. December 1854, hvorved Ministeriet Ørsted endnu engang søgte at trumfe sin »Helstatspolitik« igennem. Bondevenner og nationalliberale stod nu sammen rundt om i Landet; Køge og dets Omegn fandt hinanden i Opstillingen af en Fælleskandidat: Farver, Kaptajn (naturligvis i Borgervæbningen) *Lind* fra København. Det var den regeringsfjendtlige »Grundlovsværneforening«, der havde taget Initiativ hertil, men Lind mødte ogsaa med en særlig Anbefaling fra de to bondevenlige Førere Balthasar Christensen og J. A. Hansen. Paa Valgdagen kunde Proprietær Valentiner som anbefalende Stiller udtale sin Glæde over, at Land og By nu

kunde samles om een Mand; han tilføjede, at de tidligere Valgkampe i høj Grad havde forstyrret det gode Forhold mellem Land og By. Lind var ved dette Valg eneste Kandidat og valgtes ved Kaaring.[8])

Lind bevarede ikke sin Position som Enhedsmærke ved det følgende Valg, der af Hensyn til Gennemførelsen af en kon-

Farver Lind.
Folketingsmand 1854—55.

F. G. J. Moltke.
Folketingsmand 1855—58.

stitutionel Fællesforfatning for Danmark og Hertugdømmerne blev indvarslet af det i December 1854 dannede Ministerium P. G. Bang og fandt Sted 14. Juni 1855. Medens der i de allerfleste af Landets Valgkrese ikke blev nogen Valgkamp, vendte der sig i Køgekresen en stærk Stemning mod Farver Lind, der anklagedes for paa Rigsdagen at have optraadt som en alt for uselvstændig Tilhænger af de bondevenlige Førere. Grev *F. G. J. Moltke*, Thurebyholm — senere Lensgreve til Bregentved — opstilledes og blev valgt med 280 Stemmer, medens Lind fik 263 Stemmer.[9])

Ved det ordinære Valg 14. Juni 1858 søgte Grev Moltke til

Fakse, hvor han nu valgtes. Paa et Møde i Køge vedtoges et Program for baade Land og By, omfattende saavel Tilslutning til Fæstets Tvangsafløsning som Modstand mod den Ophævelse af Lavsvæsenet, der forberedtes gennem en ny Næringslov; det var et Program i J. A. Hansens Aand, og det vilde ikke have været antageligt for en Godsejer som Moltke. Betegnende er det for de dybere Instinkter i Vælgerbefolkningen, at det trods denne tilsyneladende Enighed om det rent saglige kom til Uenighed mellem Borgere og Bønder om det personlige Spørgsmaal. Tømrermester Blume i Køge stillede sig »for at faa det længe nærede Ønske opfyldt, at Købstaden endelig engang kunde blive repræsenteret i Rigsdagen af en af dens egen Midte«. Blume støttedes af Byens Avis. Men paa et Møde i Kirke Skensved, hvor selve J. A. Hansen dirigerede, samledes derimod Landboerne om Gaardejer *Knud Pedersen*, Søster Svenstrup, som Kandidat. Paa Valgdagen fik Knud Pedersen 295 Stemmer, Blume 170, Gaardejer Peder Mortensen, Haudrup, 109, Gæstgiver Chr. Hansen, København, 82 (en femte Kandidat, Skolelærer J. G. Mengel, Ishøj, trak sig tilbage).[10])

Med Knud Pedersen havde Køgekresen faaet den første Repræsentant, der blev knyttet til Kresen i en længere Periode. 14. Juni 1861 genvalgtes han. Blandt hans Støtter ved dette Valg var en saa anselig Mand paa Egnen som Carlsen, Gammelkøgegaard, der selv var Medlem af det ved Fællesforfatningen af 1855 skabte Rigsraad (Fælles-Forsamlingen for hele Monarkiet) og stod Bondevennerne nær. Modkandidat var Jægermester Grüner, Ravnstrup, der støttedes af Byen og dens Avis.[11]) Til det nye tokammerdelte Rigsraad, der skabtes ved Novemberforfatningen 1863, valgtes Knud Pedersen 5. Marts 1864 ved Kaaring som Folketingsmand for Køgekresen. Ved Valget til Rigsdagens Folketing 7. Juni fik han en Modkandidat i Sognefoged Hans Nielsen, Daastrup, der skønt ligeledes Bonde synes at have gjort det ud for Byens Mand ved dette Valg (i hvert Fald var Tømrermester Blume hans Stiller.)[12]) Knud Pedersen valgtes med 332 Stemmer, Hans Nielsen fik

119. Ved det andet Valg til Rigsraadets Folketing 30. Maj 1865 valgtes Knud Pedersen paany ved Kaaring; men da der skulde være Rigsdagsvalg den 4. Juni 1866 paa Spørgsmaalet om den reviderede Grundlov, fik han en Modkandidat, der stillede sig længere til venstre og skønt selv en Byborger i højere Grad skulde være Bøndernes Mand.

Knud Pedersen.
Folketingsmand 1858—69, 1873—76.

Denne ejendommelige Situation skyldtes Knud Pedersens Optræden i Grundlovssagen.[13]) Han havde her en betydelig Rolle paa Rigsdagen som den mest fremtrædende blandt »de syv vise Bønder«, der gik med til at opgive den almindelige Valgret for Landstinget; sammen med Holstein-Holsteinborg stillede han under de afgørende Forhandlinger det Forslag om dette Tings Sammensætning, der skulde faa størst Betydning. Knud Pedersen havde dermed brudt med sine gamle Meningsfæller; han var ikke længere for en Venstremand eller »Bondeven« at regne. Ved et Møde, som blev afholdt i Skensved Kro paa Foranledning af »Femte-Juni-Folkeforeningen« 16. December 1865, optraadte J. A. Hansen mod Knud Pedersen; han gav ham Ansvaret for det sørgelige Resultat af Grundlovssagen og stemplede ham som en Forræder mod sin egen Stand. Knud Pedersen, der støttedes af en anden af »de vise Bønder«, Niels Andersen fra Fyn, blev ikke Svar skyldig; men skildrede for Forsamlingen den gamle Bondevenneforer som en Mand, der havde Politik som Levevej og ikke var nogen virkelig Fører. Mødet, som der stod meget Gny af, var et af de mest bevægede i Køgekresens Historie.[14])

Knud Pedersen bevarede, trods Venstres Banlysning, sin Kres ved begge de Valg, der 1866 blev afholdt i Anledning af Grundlovssagen. Ved det første — 4. Juni — valgtes han med 533 Stemmer mod P. E. Olsen fra København (431 St.), ved det andet — 12. Oktober — med 438 mod Lærer Kruse, Greve (355). Knud Pedersen var nu, modsat før, en Mand, der skattedes af Køge By og dens Avis; han var en af Hovedtalerne ved Byens Grundlovsfest i 1866.[15]) I en saa overvejende Landkres var det imidlertid tryggest for Repræsentanten at have sit Fodfæste i Landbefolkningen. Ved Valget 22. September 1869 faldt Knud Pedersen — der nu var blevet Gaardejer i Kværkeby — for Gæstgiver *Chr. Hansen* fra København, der opnaaede 346 mod 300 Stemmer.

Chr. Hansen,
Folketingsmand 1869—73.

Chr. Hansen skulde ikke vinde et virkelig politisk Navn saaledes som Knud Pedersen. Paa Valgdagen den 20. September 1872 præsenterede han sig paany for Vælgerne som Medlem af det forenede Venstre — man erindre, at dette Parti var dannet gennem Sammenslutning af de »bondevenlige« og grundtvigianske Partigrupper i 1870 — med en selvstændig Opfattelse af mange Spørgsmaal. Af de ikke mindre end tre Modkandidater vilde Værtshusholder Bentzsen fra Køge løse Arbejderspørgsmaalet (der netop paa denne Tid var kommet heftigt paa Dagsordenen her i Landet), Pastor Gløerfeldt fra

Køge meldte sig som staaende uden for Partierne, tillige som Ven af Friheden og Modstander af den yderliggaaende Parlamentarisme ikke mindre end af alt Partivæsen, Hans Nielsen, Daastrup, var ogsaa upartisk. Bentzsen trak sig tilbage under den skriftlige Afstemning, ved hvilken Chr. Hansen genvalgtes med 446 Stemmer, medens Gløerfeldt og Hans Nielsen fik henholdsvis 348 og 23.[16])

Knud Pedersen havde 1872 foretrukket at søge Valg i Slagelse, hvad dog ikke havde ført til Maalet. Ved Valget 14. November 1873 (da Folketinget var blevet opløst paa Grund af Finanslovsnægtelse overfor Ministeriet Holstein-Holsteinborg) mødte han for sine gamle Vælgere endnu engang og det med Held; det kom ikke til at skade ham, at han i Mellemtiden havde forladt Landbruget og var blevet Gæstgiver i Ringsted, som hans Modstander var det i København (ret ejendommeligt virker det at se Hotelfaget i denne stærke Tilknytning til Politikerfaget). Knud Pedersen, der i Slutningen af Treserne havde kunnet henregnes til det saakaldte »Mellemparti«, stillede sig nu som en udpræget »Højremand«, der vilde hævde »Kongens Rettigheder« overfor Folketinget, og han besejrede Venstremanden Chr. Hansen med 600 Stemmer mod 498.[17])

Der har vel bestaaet et vist personligt Baand mellem Knud Pedersen og mange af Kresens Vælgere. Han blev den baade første og sidste Højremand, der nogensinde er blevet valgt i denne Kres.

Knud Pedersen døde 6. Februar 1876. Ved det Suppleringsvalg, der derefter fandt Sted 10. Marts, er det, vi træffer cand. juris. *Viggo Hørup* for første Gang som Venstres Kandidat i Køgekresen. Han havde J. A. Hansen — den af de ældre Venstreførere, han selv beundrede mest — som sin Hjælper i Valgkampen. Ved et Møde i Køge støttedes han af to saa fremragende yngre Kræfter inden for sit Parti som Frede Bojsen og Holstein-Ledreborg, medens Lars Dinesen havde indfundet sig som Adjudant for Modkandidaten, Kammerjunker, cand.

polit. V. H. B. Neergaard; Svenstrup, der ikke tonede rent Højreflag, men erklærede at tilhøre »Mellempartiet«. »Køge Avis«, endnu Byens eneste Avis, bekæmpede Hørup med megen Energi, først og fremmest ved at indskærpe overfor Gaardmandsklassen, at den som besiddende Klasse ikke kunde have Interesser fælles med et Parti, med en saa omvæltende og urostiftende Politik som det forenede Venstres. Advarslerne var spildt. Hørup valgtes med 750 Stemmer mod 543, der faldt paa Neergaard. Ved det ordinære Valg, der derefter skulde blive afholdt allerede 25. April 1876, sejrede han atter over Neergaard med 979 Stemmer mod 681.[18]).

Hermed er altsaa *den hørupske Periode* i Køgekresens Historie begyndt. Gennem 16 Aar skulde Kresen repræsenteres af Danmarks største Journalist og en af dets mærkeligste Politikere, vor mest fremragende Nedbrydningsmand over for al gammel Autoritet. Den Side ved Hørup, de fleste nu hæfter sig ved, er vel den antimilitaristiske, »Hvad kan det nytte«. I Virkeligheden maa man faa det Indtryk, at naar Hørup interesserede sig saa meget for Afrustning, var det navnlig fordi de Magthavere, han ønskede at styrte, vilde gennemføre Rustninger.[19]) Det laa ikke i Hørups sande Natur at være ideel Fredsven som en Herman Trier eller senere en P. Munch; Folkeforbundet kunde næppe have begejstret ham. Lige saa lidt gaar det an i Hørup at se den maalbevidste og humant følsomme Socialpolitiker med en Hovedinteresse i at forbedre Smaafolks Kaar. Politik drejede sig for Hørup om *Magt*. Hvad der var samlet af Overklasse i Højre, baade Godsejerklassen og det gamle Bureaukrati, skulde styrtes fra Magtens Sæde; derimod skulde alle de hæves, der hidtil havde været holdt nede, og da først og fremmest den Bondestand, hvis Repræsentanter havde skabt en særlig Politik paa Trods af baade Godsejere og Embedsmænd.

Skønt Hørup følte sig i Pagt med de gamle Bondevenner, var han uden disses overvejende praktisk-sociale Indstilling. Han vil ikke saa meget lære en Befolkningsklasse at varetage

sine materielle Interesser, som han vil bibringe den Forstaaelse af, hvad der er dens Ære og moralske Ret. I Midtpunktet af hans Tankegang finder man en sikker, om end snæver historisk Sans. Han føler stærkt og klart, at først nu, saa længe efter den formelle »Folkefrihed«s Indførelse, skal den afgørende Forskydning mellem Samfundsklasserne til at gaa for sig, og at Tiden ikke mere blæser tilstrækkelig Vind i Sejlene paa dem, der blot ønsker at bevare det gamle System under en ny Forklædning. Ensidig og uretfærdig var dog hans Synsmaade, naar han i sine utrættelige Angreb paa de nationalliberale lukkede Øjet for alt, hvad disse i deres Bevægelses første Dage havde gjort for Bøndernes politiske Vækkelse, og heller ingen Forestilling lagde for Dagen om det aldeles afgørende, der af de nationalliberales Fædre, Enevældens gamle Bureaukrater, var iværksat til Betryggelse af Bondestandens Kaar.

Hørup var paa sin Maade den hensynsløse Klassekamps Mand; Kampens Maal forkyndte han naturligvis lige fra først af for sine Vælgere. »*Kampen gælder et Systemskifte*«, udtalte han ved et Møde i Tune den 26. November 1876.[20]) Det Skifte, han tænkte sig, var utvivlsomt ikke et, hvorved der skulde ske en saa væsentlig ny Fordeling af Mad og Penge; det var først og sidst en anden Vurdering af Mennesker, der skulde vinde Sejr gennem Anerkendelse af Flertallets Ret til at herske. Selv er Hørup nok først og fremmest blevet Demokrat, fordi han var et alt for kritisk Hoved til at finde nogen særlig intellektuel eller moralsk Adkomst hos dem, der ønskede at danne et Aristokrati her i Landet.[21])

Hørup var, da han valgtes i Køgekresen, Medarbejder ved Venstres københavnske Organ »Morgenbladet«. Hurtigt sørgede han for, at han fik et Organ i Køge, hvor der hidtil kun havde været den af Familien *Opffer* udgivne nationalliberale og konservative Avis. 3. Oktober 1876 begyndte »Østsjællands Folkeblad« at udkomme som Dagblad for Storehedinge-, Faxe- og Køgekresen. Det var Hørup, der i Spidsen for et Aktieselskab grundlagde det, og fra først af havde det Svarre Sørensen

(efter Navneforandring i 1890 Søren Svarre) som Redaktør. *S. Svarre* naaede almindelig Anerkendelse som en af Provinspressens betydeligste Mænd. Noget stærkt Særpræg havde hans Blad ikke til at begynde med. I politisk Henseende sluttede det sig naturligvis helt til det forenede Venstre. Det vilde ifølge sin Programartikel i det første Nummer »varetage den menige Befolknings Rettigheder og værge Flertallets grundlovsmæssige Krav paa en afgørende Stemme i Landets Styrelse«.

Redaktør Søren Svarre.

»Østsjællands Folkeblad« var ikke noget fraadende Oppositionsblad, men holdt helst en nobel og saglig Tone. Særlig lægger man da Mærke til, at selv dette Venstreblad under en Valgkamp kunde finde det fornødent at rette det groveste Skyts mod en enkelt Samfundsklasse: Godsejerne. 1. Januar 1879, kort forud for Valget 3. Januar (da Folketinget var opløst paa Grund af Uoverensstemmelse med Regeringen om de vestindiske Øer) bragte »Folkebladet« en Artikel, hvori man henvendte sig saaledes til Landbovælgerne: »Glem ikke alle de Goder, Friheden har meddelt eder, sammenlign eders Samfundsstilling og Livsvilkaar med den aandelige og legemlige Elendighed, hvorunder eders Fædre levede som Herremandens Trælle, haanet og underkuet af den enevældige Konges tyske Lykkeriddere. Efter at Frihedens Velsignelser har bredt sig over det hele Land og bidraget mægtigt til at hæve eder op som frie danske Mænd, vil man nu atter rive Friheden fra eder og give vort dejlige Land og vort fribaarne Folk Godsejerne i Vold. Lær af Historien, at denne Stand er mere egen-

kærlig, mindre dansk og fædrelandskærlig end nogen anden!« Til Købstædernes Vælgere siger Artiklen: »Efter at I trofast har fulgt det Parti, som siden 1849 har siddet ved Roret i Danmark (det nationalliberale nemlig), har I nu tilsidst fulgt det ind under Godsejernes haarde Herredømme. Hvad har I, hvad har Købstæderne naaet derved?« Artiklens Forfatter mener, at de selvfølgelig intet har vundet derved, men at et naturligt Interessefællesskab maa føre dem sammen med Venstre som det sande Folkeparti.

Det var ingen Overdrivelse, at Højrepolitiken rummede et kraftigt Forsøg fra Godsejernes Side paa at gøre sig gældende. Et saa kraftigt Forsøg havde af denne Stand ikke kunnet gøres lige siden Adelsvældens Fald i 1660; Landstinget af 1866 havde skabt en Mulighed for ligesom at genskabe noget af det gamle Rigsraads Indflydelse. Derfor var det saa taknemmeligt for Venstres Agitation at fremkalde Mindet om *Træhesten;* det talte dybere til de Instinkter, der er de afgørende i Politik, end Højrebladenes mere rationelle Henvisning til Bondestandens Interesser som besiddende Samfundsklasse.

Tilsvarende kom Venstrebladene tilkort overfor de irrationelle Stemninger, naar de prækede for Købstæderne om Interessefællesskab med Landboerne. »Østsjællands Folkeblad« skriver i en Valgartikel (13. Maj) 1881 om, hvorledes man ofte hører »jævne Borgermænd i Købstæderne, der tror sig udelt højresindede, udtale Anskuelser, der paa det klareste godtgør, at de ikke selv har nogen Mening om, at de staar Venstre meget nær eller midt i Venstre eller mellem Venstre og Socialisterne eller midt i Socialismen«. Ganske sikkert blev Købstædernes smaa Haandværkere og Handlende ikke »Højremænd«, fordi de paa Bunden var meget mindre »demokratiske« end Landsognenes Gaardmænd, men fordi de havde en instinktiv Modvilje mod at faa Bønderne eller deres Repræsentanter som Herrer i Landet. Ved Tanken herom har de mindre følt deres Velfærd truet end deres fra Forfædrene nedarvede Opfattelse af Borgernes Overlegenhed over for Bonden paa

en utaalelig Maade krænket. Uden Byborgernes umiddelbare Følelse af Afstand fra Bønderne vilde det ikke have været muligt at opbygge et dansk Højre; alene paa Godsejere og Embedsmænd og nogle konservative indenfor den egentlige Landbefolkning kunde der ikke være bygget. Den højresindede Byborger skulde vel endda blive den allermest ivrige Højremand, mindst tilbøjelig til at indgaa noget Forlig med Venstrebonden, hvem han gerne saa som en agtet Kunde i sin Butik, men ikke som den, der skulde skrive Love for Købstæderne.

Temmelig forgæves appellerede Hørup ved Valget 1879 til Købstæderne med Spørgsmaal om, hvorfor disse skulde opstille Grever og Baroner.[22]) Selv opnaaede han ved dette Valg kun 19 Stemmer fra Køge By, medens der faldt 205 paa Højres Kandidat, en forhenværende Lærer fra Kresen, Proprietær J. G. Mengel. Landsognenes Afstemning var i en saa overvejende Landkres afgørende. Hørup valgtes med 776 Stemmer mod 464 for Mengel. Fra først af havde han altsaa en solid Position som Bondestandens Mand, og det gjorde intet, at Byens Folk alene af den Grund var imod ham. For Byen er Hørup »Bøndernes Kandidat«, skrev Østsjællands Folkeblad 21. Maj 1881. Der var i Aaret 1881 to Folketingsvalg, det første 24. Maj (da Regeringen havde opløst Tinget med den Begrundelse, at det manglede »Evne eller Vilje« til at behandle Sagerne, især Finansloven), det anden 26. Juli (da Tinget var blevet opløst paa Grund af Finanslovens Forkastelse). Hørups Modkandidat var ved begge forhenværende Højskoleforstander, cand. jur. J. Olsen fra København, ifølge »Folkebladet«s Karakteristik[23]) »godsejerlig fra Hovedhaar til Skosaal«; Resultatet af det første blev: Hørup 808, Olsen 462 Stemmer, af det andet: Hørup 1024 Stemmer, Olsen 542.

Gennem Firserne, medens Modsætningen mellem Højre og Venstre fra 1885 naaede sin Højde i Provisoriestriden, sad Hørup trygt i sin Vagkreds, ikke til at rokke for nogen Højrekandidat. Ved Valget 25. Juni 1884 havde Gaardejer J. C. Sørensen, Kirkebjerggaard, den utaknemmelige Rolle; han holdt

ingen Møder og opnaaede 502 Stemmer mod Hørups 1080. Hørup udtalte ved dette Valg, at der nu var ved at »gaa Hul paa Købstæderne« for Venstres Sag; men »Hullet« viste sig for Køges Vedkommende ikke større, end at Hørup endnu denne Gang maatte nøjes med 27 Stemmer.[24]) Det næste Valg fandt Sted 28. Januar 1887 (da Folketinget var blevet opløst, naturligvis paa Grund af Uoverensstemmelse med Regeringen om Finansloven). Højres Kandidat var da Pastor H. C. D. Müller, Herfølge. Til Forskel fra Højres tidligere Kandidater havde han Mod til at møde Hørup paa det fælles Vælgermødes aabne Mark, og ved et Møde i Havdrup rostes han derfor af Hørup. Det er maaske den livligere Valgkamp, der har tjent til at sætte Valgdeltagelsen i Vejret. Ved dette Valg opnaaede Hørup 1201, Højres Kandidat 771 Stemmer; der kunde nu endelig siges at være gaaet et demokratisk »Hul« paa Køge By, hvor Venstre nu kunde tælle 56 Stemmer eller mere end dobbelt saa mange som forrige Gang (medens Højre dog stadig var meget overmægtigt med 294 Stemmer).[25])

Viggo Hørup.
Folketingsmand 1876—92.

Efter Udløbet af den ordinære treaarige Periode blev der atter holdt et Valg midt om Vinteren, 21. Januar 1890. Hørup opnaaede et højere Stemmetal end nogensinde, 1284, Højremanden, Forpagter Chr. L. H. Tillisch, Svenstrup, fik 760 Stemmer; i Køge By har Venstre nu 81 Stemmer (mod 287 af Højre). I det sidste maa vi snarere se et Resultat af »Østsjællands Folkeblad«s stigende Position ogsaa over for Køge Bys Borgere end af Hørups Agitation. Hørup »passede« ikke sin

Valgkres videre godt og holdt faa Møder mellem Valgene. Under Valgkampen i 1890 var han hindret i selv at møde frem, da han afsonede en Fængselsstraf for en Artikel mod den meget omstridte Brand-Forhørsdommer Sylows Retspleje. Hans Sag i Køgekresen overtoges da af Lærer Kruse i Greve, der lige siden 1879 bestandig havde optraadt som hans anbefalende Stiller.[26]).

Kruse havde, som ovenfor nævnt, stillet sig mod Knud Pedersen i 1866, i en Periode, fra 1873 til 1879, havde han været Folketingsmand for Vardekresen. Senere havde han inden for Politik væsentlig den lokalt begrænsede Virksomhed som Formand for Køgekresens »demokratiske Forening« og dermed som Hørups haandgangne Mand i Kresen. Opgaven har i Firserne ikke været saa besværlig. Den kunde i det væsentlige løses ved en og anden djærv Appel til Vælgerne, som naar Kruse ifølge »Folkebladet«s Referat[27]) ved Vælgermødet i Havdrup 1887 tilspurgte Forsamlingen: »om der var nogen, der havde noget at udsætte paa Hørup (Nej! Nej!), om han ikke havde holdt, hvad han lovede (Jo! Jo!, nogle Højremænd raaber Nej), Ja, saa bliver vi ved det gamle«.

Havdrup var Hørups egentlige Taleplads i Køgekresen. Her holdt han sine vigtigste Møder, navnlig her faldt de Udtalelser fra hans Mund, der vakte Opsigt og Diskussion langt uden for Valgkresen. Saaledes f. Eks. da han i 1881 havde udtalt sig i velberegnede Ord om Embedsmænds Lønninger (Venstre vilde kun forhøje de mindre Gager, og Højre havde spurgt, om Embedsmænd med 4000 Kr. om Aaret da skulde dø af Sult: »Jeg siger, lad dem købe sig noget at leve af for de 4000 Kr. (Hør!)«); »Dagbladet« kritiserede ham da skarpt som Demagog, men Hørup gav som Svar en skarpt formuleret Udredning af det samfundsmæssigt farlige i at gøre de »faste« Stillinger alt for tillokkende.[28]) Hørup savnede aldrig Evnen til at forsvare et Standpunkt med gode Grunde; men ved hans Paavirkning af Vælgerne kom det ham i Almindelighed ikke an paa den saglige Oplysning. Han var vistnok tilfreds, naar han

kunde faa dem til at tro paa een Sag: den systematiske Modstand mod Ministeriet Estrup. Hørups berømte Antimilitarisme kunde paa et Vælgermøde faa en særlig Farve ved Udmalinger af, hvad for gode Ting til Smaafolks Gavn de Penge kunde bruges til, som det var muligt uden Skade at spare paa Militærbudgetterne.[29]) Men Socialpolitiker var og blev Hørup efter sin inderste Natur ikke; alt for indgroet hertil var hans Skepsis over for Statsforanstaltninger af enhver Art, og i denne liberale Skepsis kunde han mødes med sin førende Vælger, Lærer Kruse, der i hvert Fald som Rigsdagsmand har udtalt sig meget stærkt imod at indføre noget »socialistisk« Princip i Lovgivningen.[30])

Ikke desto mindre var det et af de mest virkningsfulde Angreb, der kunde rettes mod Hørup og hans Tilhængere, at de var Forbundsfæller af Socialismen. Som Vaaben til Forsvar duede det ikke rigtigt, at de ikke var det for at omstyrte det bestaaende Samfund, men for bedre at kunne styrte Estrup. I Begyndelsen af Halvfemserne fremkom den politiske Situation, der lod Alberti møde frem i Køgekresen som Repræsentant for en ejendommelig Forbindelse af de to politiske Tendenser, Socialpolitik og Antisocialisme, der egentlig laa Hørup lige fjernt.

1. Februar 1892 kan »Østsjællands Folkeblad« kundgøre fra Ritzaus Bureau: »En Deputation af Venstremænd fra de forskellige Kommuner i Køgekresen har henvendt sig til Hr. Højesteretssagfører A. Alberti med Opfordring til at stille sig mod Hr. Hørup i Køgekresen ved det kommende Folketingsvalg. Hr. Alberti har givet et imødekommende Svar.« »Folkebladet« fastslaar, at de moderate ved at møde med denne Kandidatur bygger deres Forhaabninger paa Provisoristernes Stemmer, og at det derfor vil tjene til at aabne Venstremænds Øjne for de rette Hensigter med den nye Politik. Ængstelsen for, at Alberti skal blive valgt, lyser ud af Bladets Bemærkninger.

Alberti mødte altsaa i Køgekresen som de »moderate«s, »det forhandlende Venstre«s Kandidat. Hans Kandidatur var et Udtryk for det endelige Brud mellem den af Frede Bojsen ledede

Forhandlingspolitik, den, der af »Folkebladet« betegnedes som »den nye Politik«, og saa Bergs og Hørups Retninger inden for Venstre. I 1890 havde Brudet fundet Sted ved Indledningen af de Reformbestræbelser, der skulde være det praktiske Bindeled mellem de Fløje indenfor Højre og Venstre, der hver for sig ønskede at komme bort fra Striden om Magtfordeling og Provisorier. I 1892 er det, at Peter Adler Alberti, Sønnen af en af de mest agtede gamle Bondevenner, melder sig som den, der fra et Venstrestandpunkt vil yde sin kraftige Støtte baade til Reformbestræbelserne i sig selv og til den Politik paa videre Sigt, der herigennem skulde fremmes. Maalet for denne Politik var ikke blot en Overenskomst mellem Regering og Folketing om mere forfatningsmæssige Tilstande; det var ogsaa at skabe Grundlag for Socialismens Bekæmpelse ved at yde en vis Tilfredsstillelse til de Lag, som naturlig Utilfredshed med bestaaende Samfundsforhold maatte gøre tilbøjelige til at støtte en Retning, der vendte sig saa stærkt mod de besiddende Klasser.[31]) I Alberti fik *Antisocialismen* i den nye Politik en højst aabenmundet Forkynder.

4. Februar 1892 bragte »Østsjællands Folkeblad« et Opraab fra ham »til Vælgerne i Københavns Amts 4. Valgkres«. Alberti lover her at arbejde for en sparsommelig Statshusholdning, derunder Nedsættelse af Militærudgifterne, saaledes at der kan blive Penge til »Foranstaltninger til bedste for de mindre bemidlede Klasser«. »En væsentlig Forbedring af de mindre besiddende Klassers Kaar kan kun naas ved Statskassens Hjælp«, da Kommunerne og det mindre Hartkorn ikke kan bære større Byrder (netop det agrariske Synspunkt for en Socialreforms Gennemførelse). »Det er,« siger Alberti videre, »aldeles nødvendigt at sætte en Bom for Socialismens Fremtrængen paa Landet«, da der ellers er en nær Fare for Ødelæggelse af Landbrugere og Landarbejdere. Ved at forbedre Landarbejdernes Kaar vil man baade øve en Barmhjertighedsgerning og (i Tilføjelsen ligger det karakteristiske for hele dette politiske Program) »styrke deres Tilslutning til det bestaaende Samfund«.

Den sociale Reform med samfundsbevarende Sigt maatte opfattes som Albertis Hovedprogram. Iøvrigt vil han støtte Gennemførelse af Selvstyre paa alle Omraader, Bevillinger til Folkeoplysning, især Høj- og Landbrugsskoler, en Omordning af Retsplejen, Udstykning af Præstegaardsjorder til bedste for

Fra Valgkampen i Køge.
Satirisk Tegning i »Punch« 1892.

Smaafolk, Nedsættelse af Tolden paa almindelige Forbrugsgenstande, Forhøjelse af Luksustold. Hans Programudtalelse munder ud i en kraftig Maning til Vælgerne om den meget alvorlige Afgørelse, der nu er lagt i Folkets Haand: »Thi nu skal det afgøres, om det er Rummel og Snak eller sund Fornuft og Arbejde, som skal lede vort politiske Liv«.

Alberti havde anmodet Bladet om at optage denne Henvendelse som betalt Avertissement, men Redaktionen havde foretrukket at tage den som Spidsartikel og saa knytte nogle — meget spagfærdige — Bemærkninger til den. De gik bl. a. ud paa, at Alberti jo kun vilde gennemføre »nogle faa af Hørups Programpunkter«, og at det afgørende var, hvorledes de skulde gennemføres. Utvivlsomt forstod man, hvor farlig Alberti var med sit kraftige Program, grebet som det var lige ud af Øjeblikkets sociale og politiske Situation og med et for Landboerne højst tiltrækkende Indhold uden samtidig at kunne frastøde Byboerne. Alberti tilkendegav ved sin hele Tone, at han var en ganske anderledes maalbevidst Social- og Agrarpolitiker end Hørup; hans Maal var klart anskueliggjort ved den Bom for Socialismen, som det var hans Løfte til de besiddende Landboere at ville rejse.

Overfor Gaardmandsklassen havde Alberti paa Forhaand den Position, der naturligt knyttede sig til hans Post som Formand i den sjællandske Bondestands Sparekasse. Siden 1890 stod han her som sin Fader C. C. Albertis Efterfølger, men ganske vist uden at have kunnet tage Faderens personlige Anseelse i Arv. Hans særlig svage Punkt under Valgkampen var den Vanskelighed, at hans Venstresind kunde synes at være af ny Dato og egentlig slet ikke tidligere aabenbaret. Modstanderne forsømte naturligvis ikke at benytte sig heraf, og Alberti skildredes som en Højremand, der nu af ren politisk Spekulation optraadte som Venstremand. Imidlertid maatte det staa uimodsagt, at han i Sommeren 1891 ved en Fest i Karrebæksminde for Fuglebjergkresens Folketingsmand, den gamle Bondeven Hans Hansen, Menstrup, havde hyldet denne for hans politiske Virksomhed.[32]) Men endnu paa Valgdagen skulde Redaktør Svarre spørge, hvor Alberti havde været henne som Politiker under Venstres Kamp for forfatningsmæssige Tilstande, og Hørup skulde sige, at det var ikke noget Bevis for Sønnens Venstresind, at den gamle Alberti havde været en hæderlig Mand.

Med en voldsom Energi førte Alberti sin Valgkamp. Det

var vel ikke set før i Danmark, at en Kandidat paa egen Haand satte et saa stort Apparat i Gang for at overvinde en Modstander. Alberti *vilde* ind i Rigsdagen, og han vilde udføre den Bedrift at fælde Hørup. Han bekostede under Valgkampen (fra 27. Februar) Udgivelsen af en særlig Valgavis, *Køge Valgblad*, med V. Secher som Redaktør. Bladet var naturligvis fyldt med Artikler for Alberti og imod Hørup, og Indholdets Tendens er frem for alt at stemple sidstnævnte som Hjælperen for den samfundsødelæggende Socialisme. En stærkere betonet Antisocialisme har aldrig præget noget dansk Blad. Som Føljeton bragte det en politisk Fremtidsroman, frit bearbejdet og lokalt tilpasset efter et Arbejde af den tyske liberale Politiker Eugen Richter, »Hørups Valgkres Aar 1902«. Det er Skildringen af, hvad vi nu vilde kalde et Sovjet-Danmark. Den udmaler, hvorledes det ved Hørups og hans Venners Slaphed over for Faren i 1902 er kommet til en Revolution: Socialisterne har taget Magten og sender nu deres Kommissærer ud i Landet for at omvælte alle Forhold, Kirkerne vanhelliges ved sjofle Optrin, den store Socialisering foregaar, hvorved Produktionsmidlerne bliver overtaget af Staten, en Omvæltning, der naturligvis viser sig at bringe de mest ubehagelige Ulemper ogsaa for dem, der under den gamle Samfundsordning økonomisk kun har været Smaafolk. Fortællingens Form er Breve, der veksles mellem en Husmand i Ejby og hans Søn, der er Snedkersvend og Socialdemokrat i København. Som et særlig gribende Træk er det tænkt, naar Husmanden beretter om den sørgelige Overraskelse for de mange smaa flittige Sparere, da de en skønne Dag finder Bondestandens Sparekasses Udbetalingskontor i Køge stænget for bestandig: Sparekassens Midler er naturligvis blevet beslaglagt af de nye Magthavere, og »der skal være indledet kriminel Undersøgelse mod Alberti, fordi han, da jeres Revolution brød ud, har bragt Kassebeholdningen i Sikkerhed«, (ogsaa en nutidig Læser maa føle sig grebet paa ejendommelig Maade ved dette Højdepunkt i Romanen, naar han tænker paa den kriminelle Undersøgelse, der engang i det

virkelige Liv skulde komme over for Sparekassens Formand!)

Først og sidst fører Valgbladet sin Kamp mod Hørup som en Kamp mod Socialismen; jo nærmere man kommer til Valgdagen, des kraftigere indtærpes det Læserne, at den, der stemmer paa Hørup, giver sin Støtte til Socialismens Fremgang, fordi han og hans Folk efter deres politiske Stilling er Socialisternes Fortrop. »Betænk det vel,« er Overskriften paa en Artikel den 14. April, hvori det hedder: »Ønsker man Socialismens Fremgang, ønsker man, at Socialismen skal faa Magten her i Landet, ja, saa er det jo rimeligt, at man tager mod deres Fortrop med aabne Arme. Men vil man ikke have, at den økonomiske Klassekamp skal brede sig paa Landet, vil man forebygge, at Massestrejker i Høstens Tid bliver bestemt inde fra Rømersgade i København, betakker man sig, enten man er Gaardmand eller Husmand, for at »ryge af Pinden« for, at den socialistiske Ordning med Konfiskation af Jorden, med »Fællesdrift« og alle de andre Herligheder kan blive virkeliggjort, ja da skal man betænke sig vel, inden man giver Hørup eller hans Mænd sin Stemme«. 18. April henstilles det i manende Ord til Vælgerne at afgøre, om de vil vælge »en Uroens og Splidens Mand« eller »en Mand, der i alt Fald efter Evne vil virke for Arbejde og Fremskridt«; det fastslaas: »Enhver, der ønsker Socialismen indført paa Landet, bør stemme paa Hørup. Enhver, der ønsker, at det gode, gamle Forhold paa Landet skal vedblive, bør stemme paa Alberti.«

Der gik forud for dette Valg en Række saa livlige og voldsomme Vælgermøder som ikke før set i denne Valgkres, i hvert Fald ikke siden J. A. Hansens Opgør med Knud Pedersen i 1865. Ved Mødet i Havdrup havde Alberti Undsætning fra en saa slagfærdig Meningsfælle som Klaus Berntsen.[33]) Paa Valgdagen — 20. April — var en af hans Stillere Landbrugslærer Chr. Christensen, Tune Landboskole (medens denne Skoles Mænd ellers tidligere havde støttet Hørup, saaledes ved en Stillertale af A. Svendsen i 1879). Alberti og hans Stillere

talte om Reformpolitik, Hørup og hans Stiller, Redaktør Svarre, om Forfatningspolitik. Det var Albertis Styrke at kunne præsentere Vælgerne for en ny Politik og dens meget positive Program, Hørups Svaghed, at han maatte tale om den samme Politik, som han havde stillet sig paa allerede i 1876

Alberti i Samtale med Vælgere.
(»Hver 8. Dag«).

og senere, uden at ændre væsentlig ved den Form, hvori han gav den Udtryk. Resultatet blev, at Alberti valgtes med 1257 Stemmer, medens Hørup fik 1132. Sejren var Albertis, men var ikke blevet saa stor som sikkert ventet af ham selv og frygtet af hans Modstandere. I Køge By havde Alberti 258, Hørup 125 Stemmer. Skønt Alberti var mødt frem med et stort Landboprogram, der bød Landarbejderne sociale Love og Landbrugerne Sikkerhed mod Socialismen, havde Hørup lidt sit Neder-

lag, uden at han havde tabt Flertallet indenfor sin gamle Kres's Landvælgerbefolkning.[34])

Af en senere Udtalelse af Redaktør Svarre fremgaar det, at Hørups Tilhængere bestemt havde ventet at kunne faa Lov til at genopstille ham ved et senere Valg, og at man i saa Fald vilde have regnet med Albertis frivillige Tilbagetræden.[35]) Hørup lod sig imidlertid ikke mere bevæge til en Kandidatur. I en Tale i Havdrup 15. Maj 1894 meddelte han Vælgerne sin urokkelige Beslutning herom.[36]) Alberti havde paa dette Tidspunkt foretaget den politiske Vending, der gjorde det vanskeligere at komme ham til Livs fra »radikal« Side, naar ikke netop Hørup vilde optræde mod ham. Ved Forliget i 1894 var han brudt ud af »det forhandlende Venstre« og havde sluttet sig til den fortsatte Kamp mod Højre. Ved Valget 9. April 1895 fik han derfor en Modkandidat af det sidstnævnte Parti, Forpagter L. V. Nybølle, Kappelevgaard, desuden som radikal Modkandidat Gaardejer Ole Olsen, Tjæreby, men valgtes dog med 933 Stemmer, Nybølle fik 349, Olsen 863.[37]) Allerede ved det følgende Valg, 5. April 1898, støttedes Alberti som Medlem af Venstrereformpartiet af »Østsjællands Folkeblad«; han var uden for enhver Fare og blev genvalgt med 1054 Stemmer, medens Højremanden Pastor H. C. D. Müller, Herfølge — altsaa en af Hørups gamle Modkandidater — fik 506.[38])

Mellem Alberti og Socialdemokraterne indtraadte der ikke paa noget Tidspunkt Forsoning. Ved Folketingsvalget 3. April 1901 bestod der endnu et almindeligt Valgforbund mellem Venstrereformpartiet og det socialdemokratiske Parti; men personlig erklærede Alberti sig offentlig for Modstander af et saadant Samarbejde med et Parti, der vilde omstyrte Kongedømme, Folkekirke og Forsvarsvæsen. I Køgekresen fik han som eneste Modkandidat Socialdemokraten, Journalist Oskar Jørgensen fra København, der betegnede sig selv som »Husmændenes og Landarbejdernes Kandidat« og støttedes i sin meget kraftige Agitation af Borgbjerg. Alberti fik 1341, Jør-

gensen 739 Stemmer. Det socialdemokratiske Stemmetal var mindre, end Østsjællands Folkeblad havde ventet, det vilde blive, men det skulde blive formindsket ved det følgende Valg. Fra Systemskiftet i Juli 1901 var Alberti Danmarks Justitsminister. Ved Valget 16. Juni 1903 havde han som Modkandidat en socialdemokratisk Jurist, Overretssagfører Simon Koch. Efter »Folkebladet«s Skøn havde denne været mere »saglig« i sin Agitation end sin Forgænger. Maaske netop derfor maatte han nøjes med færre Stemmer: 597 mod 1285, hvorved Alberti nu for femte Gang opnaaede Valg i Køgekresen.[39])

Gennem en halv Snes Aar stod Alberti sikker i sin Kres, knyttet utvivlsomt ved mange personlige Forhold til ledende Mænd inden for dens Vælgerbefolkning, styrket ved kraftig maalbevidst Omsorg for de lokale Interesser. Ved Valget 1901 roses han af en Stiller for sit Arbejde for Køge By, og væsentlig øgedes naturligvis hans Evne til at gøre noget for By og Egn efter hans Udnævnelse til Minister.

I 1905 kom Brudet mellem Venstrereformpartiets Flertal og den radikale Fløj, der i den 1902 afdøde Hørup saa' deres egentlige Læremester, i Alberti deres farligste Modstander. Ganske naturligt blev Køgekresens Erobring et af det nye radikale Partis første Maal. En meget brugbar Kandidat fandt det i Redaktør *Niels Bransager*, Ringsted, en velbegavet, lyrisk anlagt Skribent og Taler, udgaaet af den sjællandske Bondestand og Elev af Hørup, men uden dennes Ironi og Bitterhed i Menneske- og Samfundsopfattelse. Bransager var den typiske danske radikale fra Begyndelsen af det tyvende Aarhundrede, udrustet med en stærk Fremskridtstro og et frimodigt Lyssyn over for baade danske og udenlandske Forhold.[40]) Forfatteren af nærværende husker at have hørt ham ved et Møde i Roskilde forklare sine Tilhørere, at der ikke saa godt kunde blive Krig mellem England og Tyskland, fordi England var en Sømagt, Tyskland en Landmagt.

Søndag den 1. April 1906 proklameredes paa et Møde i Køge

Bransagers Opstilling ved det forestaaende Valg. Den byggede paa det Forbund med Socialdemokratiet, der i det hele var en Livsbetingelse for det nye radikale Parti; Alberti kunde paa sin Side stole paa Højrevælgerne, der saa lidt som ved de to nærmest foregaaende Valg mødte med nogen særlig Kandidat.

Niels Bransager.
Folketingsmand 1908—10.

Naturligvis kom det til meget livlige Valgmøder med skarpe Ordskifter mellem de to Kandidater og ivrige Meningstilkendegivelser fra Tilhørernes Side. »Østsjællands Folkeblad« holdt sig passende og forsigtigt neutralt, men dog med tydelig Velvilje overfor Bransager; det optog et Par Artikler af Formanden for den radikale Forening, Hans Pedersen, Ørsted, om, at Alberti intet havde gjort for det brede Lag og stod som Hindring for en god folkelig Udvikling. Bransager og hans Folk holdt i det hele af at bekæmpe Alberti som et »Princip«, Inkarnationen af alt det onde i Danmarks politiske Liv: politisk Spekulation i Stedet for politisk Overbevisning, »Sammenrottelse af de rige mod de fattige«.

Ogsaa mere upartisk set frembød dette Valg i Køge en klar politisk Linje; paa en Maade, der noget foregreb den almindelige politiske Udvikling, var her Skellet optrukket mellem Radikale og Socialdemokrater paa den ene, Venstre og Højre paa den anden Side. Dog er Udfaldet vistnok blevet bestemt ved rene Lokalinteresser. 40 Borgere fra Køge anbefalede i et Opraab umiddelbart før Valget at stemme paa Alberti som den Repræsentant, der havde skaffet Byens Institutioner store Tilskud fra Statskassen; derimod advarede de mod Redak-

tøren fra »vor konkurrerende Naboby«. Baade Redaktionen af »Østsjællands Folkeblad« og en Indsender i Bladet mener, at dette Opraab blev Tungen paa Vægtskaalen. Ved Valget — 29. Maj — vandt Alberti, som i 1892 og 1895, en beskeden Sejr med 1419 Stemmer mod 1330, der faldt paa Bransager.

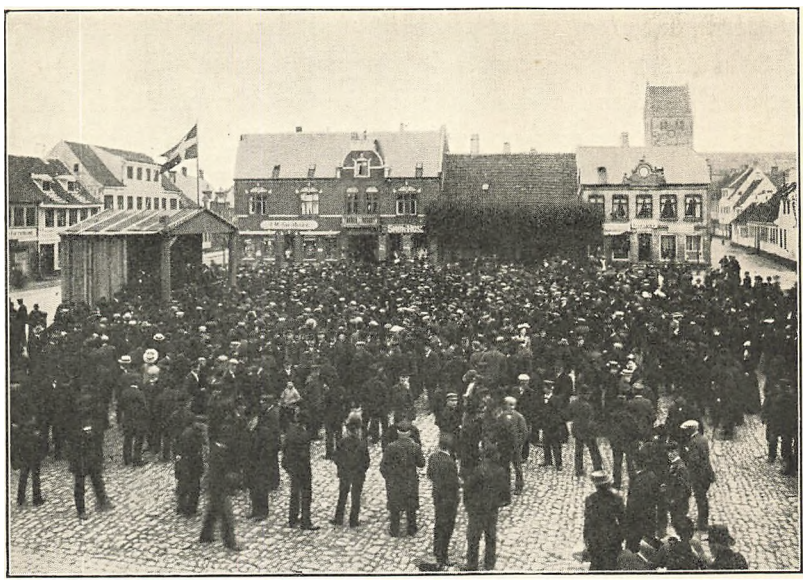

Suppleringsvalg efter Albertis Fald 1908.

Valgprocenten var ved dette Kampvalg drevet op til 78,2 % eller endnu højere end i 1892, da den havde været 74,5.[41])

Med Valget 1906 ender den Del af Køgekresens Historie, der har dramatisk Spænding. En sørgelig Afslutning fik Albertis Rigsdagsvirksomhed, da han 8. September 1908 selv meldte sig til Københavns Politi som Bedrager mod den sjællandske Bondestands Sparekasse. Ved det paafølgende Suppleringsvalg, 13. Oktober 1908, blev Sejren let for Bransager, der dog havde en moderat Modstander, Overretssagfører Just Lund, Hellerup; Stemmetallene var 1432 mod 1035. Ved det ordinære Valg 25. Maj 1909 havde Venstre, der nu ogsaa led under Striden for og imod Neergaards Forsvarsplan, ganske

tabt Modet. Bransager valgtes med 1442 Stemmer mod Højremanden, Stationsforstander N. C. Grunnet, Hedehusene, der fik 556, og Overkanonér J. P. Jensen, en Venstremand af J. C. Christensens Retning, som fik — 173.

Bransager havde en tragisk Skæbne af anden Art end Spilleren Albertis. Han ramtes i sin bedste Manddom af Tuberkulose og maatte ophøre at stille sig ved det af det første Ministerium Zahle udskrevne Opløsningsvalg 20. Maj 1910. I Stedet opstillede de Radikale den fynske Gaardmand *Mads Larsen* fra Hessum, der valgtes med 1581 Stemmer mod Venstremanden Lærer A. Andersen, Birkerød, som fik 1221. Siden Knud Pedersens Død i 1876 havde Køgekresen ikke haft nogen Bonde som Repræsentant. 20. Maj 1913 kunde Mads Larsen genvælges med det store Stemmetal af 1598; Venstremanden Gaard- og Mølleejer Carl Jørgensen, Værebro, fik 794, Højremanden Gaardejer Emil Bülow, Tjæreby, 478 Stemmer.

Ved det idylliske »Fredsvalg« (i Anledning af den nye Grundlov) 7. Maj 1915 genvalgtes Mads Larsen paany og uden Afstemning. Dermed ender den gamle Køgekres' Historie.

Den nye Køgekres oprettedes ved Valgloven af 10. Maj 1915. En Række Sogne, der havde tilhørt den gamle Køgekres, blev nu lagt ind under Lejrekresen: Ejby-Dalby, Borup-Kimmerslev, Ørsted-Daastrup, Snoldelev-Tune, Rerslev-Vindinge. Til Gengæld udvidedes Køgekresen med flere Kommuner, der tidligere havde hørt under andre af Amtets Valgkrese: Vallensbæk, Høje Taastrup, Herstedøster-Herstedvester, Glostrup, Brøndbyøster-Brøndbyvester, Hvidovre, Rødovre.

Ved det første Valg efter den nye Valglov og Grundlov — 22. April 1918 — genvalgtes paany den radikale Mads Larsen med 4825 Stemmer mod 1814 for Venstremanden Gaardejer J. P. Larsen, Stenlandsdal, Jersie, 1517 for den konservative Professor N. R. Christensen, 54 for Overretssagfører D. F. Salomonsen af »det ny Højre«.

Valgloven af 11. April 1920 reducerede Køgekresen til — ligesom andre Folketingsvalgkrese — kun at være en »Opstillingskres«. Ved Valget 26. April 1920 hændte der derved det kuriøse, at alene af alle i Kresen opstillende Partier opnaaede »Erhvervspartiet«, der i denne Kres kun samlede 415 Stemmer, at faa sin Kandidat, Handelsgartner *Boa* (tillige optillet i Lyngbykresen), sat ind i Folketinget. Ved det følgende Valg — 6. Juli 1920 — valgtes ligeledes den socialdemokratiske Typograf *N. P. Nielsen*, Kastrup, og den konservative Baron *O. Reedtz-Thott*, (tillige opstillet i Roskilde og Lejre-Kresen), der begge havde været Kandidater allerede ved April-Valget. Boa bevarede sit Folketingsmandat endnu ved Valget 21. September 1920, men var da ikke mere opstillet i Køgekresen, hvorimod N. P. Nielsen og Reedtz-Thott baade genopstilledes og genvalgtes som hidtil ved dette Valg og de to nærmest følgende, 11. April 1924 og 2. December 1926. 1. Oktober 1927 afgik Reedtz-Thott ved Døden. Ved Folketingsvalget 24. April 1929 var N. P. Nielsen den eneste af Køgekresens Valgkandidater, der opnaaede at blive Folketingsmand.

Mads Larsen.
Folketingsmand 1910—20.

Kandidat for Venstre var ved alle tre Valg i 1920 Direktør N. R. Nielsen, København, i 1924 og 1926 Parti-Sekretær Harald Petersen, i 1929 Proprietær, cand. mag. A. Hartel, Gilleleje. De radikale opstillede i 1920 Forpagter Oluf Steen, Soderup, i 1924 og 1926 Gaardejer Jørgen Jørgensen, Bispegaarden, i 1929 Konsulent Aage Fogh, Himmelev. Konservativ

Kandidat var i 1929 (efter Reedts-Thotts Død) Proprietær L. Grønning, Slangerupgaard.

De konservative havde ved Valgene i 1920 henholdsvis 1969, 1946 og 2130 Stemmer, ved Valgene i 1924, 1926 og 1929 henholdsvis 2391, 2970 og 2666. De radikale i 1920 henholdsvis 1470, 1308 og 1739, i 1924, 1926 og 1929 henholdsvis 2249, 1942 og 1764. Socialdemokraterne i 1920: 3326, 3087 og 4140, i 1924, 1926 og 1929: 5230, 6528 og 8977. Venstre i 1920: 2352, 2262 og 2609, i 1924, 1926 og 1929: 2408, 2476 og 2849. De smaa Partier har ved de sidste Valg ikke kunnet glæde sig ved nogen betydelig Tilslutning; Vælgerne har delt sig mellem de fire Partier, der efter Verdenskrigen har kunnet hævde Stillingen som fastslaaede Størrelser i dansk Politik. De anførte Tal vidner særlig om den kolossale Fremgang for Socialdemokratiet.

GAMMEL KJØGEGAARD

TRÆK AF GAARDENS HISTORIE

Ved VICTOR HERMANSEN

*

HANS RASMUSSEN CARLSEN

Af POVL ENGELSTOFT

TIL den senere Gammel Kjøgegaard maa Oprindelsen sikkert have været en Hovedgaard, som har ligget i Bondebyen Køge og som antagelig her som andetsteds har været dobbelt saa stor som de almindelige Gaarde. I Tidens Løb er det gaaet med denne Landsby som med saa mange andre, at den er blevet opslugt af Hovedgaarden og Mindet om den kun blevet bevaret i Gaardens Navn. Selv den gamle Landsbys Kirke har maattet vige, og først ved Gravninger i nyere Tid har man i Herregaardens Frugthave fundet Tomten af den. Da Kirken har tilhørt den store Gruppe af Gudshuse, som er blevet opført af Kridtsten her paa Egnen i Valdemarernes Tid, kan man med nogen Grund formode, at Landsbyen ved samme Tid maa have haft en vis Størrelse og Betydning. I den skriftlige Overlevering forekommer Landsbyen ogsaa i denne Periode, idet den nævnes blandt det Jordegods, som efter Sune Ebbesøns Død i 1186 tilfaldt Sorø Kloster; fra første Færd har Gammel Køge altsaa været i Hvideslægtens Eje. Godt et halvt Aarhundrede senere, i 1242, siges det, at Klostrets Besiddelse omfattede Halvdelen af Byen, og i 1356, at Kong Valdemar mageskiftede 1 Øre Jord i Gammel Køge, som Niels Drost fordum havde haft. Atter et Par Menneskealdre senere, 1428, omtales Gammel Køge, og denne Gang maa der være Tale om Hovedgaarden i Landsbyen, thi den nævnes som Hjemsted for Barsbek Krumpen, en Væbner af den gamle danske Adelsslægt. I det 16. Aarhundrede var Gaarden gaaet over til Bille-

ætten og ejedes i Tiden omkring 1600 af Søstrene Lisbeth og Birte Bille

Af disse fortjener navnlig Lisbeth Bille at mindes i Gaardens Historie, baade fordi hun sørgede for at faa Godsets Jordtilligender afrundet — det gav forøvrigt Anledning til langvarige Trætter med Køges Borgere — og fordi hun i 1603 opført den første Hovedbygning, vi har nærmere Rede paa. Hvorledes den middelalderlige Gaard har set ud, véd vi intet om, men Lisbeth Billes Bygning kender vi, skønt den ogsaa forlængst er forsvundet. Endnu i den nyere Tid var der paa Gl. Kjøgegaard en Tegning af den forrige Hovedbygning, og den viste, at det var et ret beskedent Anlæg, som her var blevet rejst. Medens det alt overvejende Flertal af vore Adelsgaarde fra Renæssancetiden er opført af Tegl, kan man dog ogsaa nævne nogle faa bevarede Eksempler paa, at man har anvendt Bindingsværk, men det er gerne til mindre anselige Hovedgaarde. Denne Gruppe har dog oprindeligt været mere omfattende, idet den har talt en Del nu forsvundne, og her imellem maa ogsaa nævnes Lisbeth Billes Gl. Kjøgegaard. Den bestod af en Hovedbygning paa ni Fag af Bindingsværk, to Stokværk høj, med smaa Beboelsesrum forneden og tre større Sale foroven, samt af to Sidefløje, hver kun eet Stokværk høj. Gaarden var opført, siges der i Ligprædikenen over Lisbeth Bille, for at hun og hendes Søster, »om Gud vilde, at de skulde leve og blive gamle, kunde have noget at hælde deres Hoved til« — og de opholdt sig da ogsaa her til deres Død (1633 og 1635).

Arven efter de to Jomfruer tilfaldt flere forskellige Medlemmer af deres Slægt, men snart udkøbte den ene af dem, Falk Gøye, sine Medarvinger, saaledes at han kom i Besiddelse af Gl. Kjøgegaard. Længe havde han den dog ikke, thi allerede i 1641 solgte han sine Rettigheder til Rigsraad Christen Skeel, og det blev denne højt ansete og meget velstaaende Storgodsbesidder, der i det følgende Aar atter samlede alle Gl. Kjøgegaards Jorder paa een Haand. Et Minde fra hans Ejertid er endnu bevaret, idet han 1642 gav 100 Rdl. til Køge Kirke for

at faa Lov til at opføre det Herskabspulpitur, som findes i det søndre Sideskib. Det er vistnok et Arbejde af Køgesnedkeren Peiter van Bonn og er fornylig blevet istandsat paa Carlsen-Lange Stiftelsens Bekostning. Ved denne Lejlighed blev den oprindelige Staffering udbedret, og Træværket staar nu med sine gamle Farver og med malede Anevaaben — ialt en Række

Gl. Kjøgegaard, set fra Haven. Litografi fra 1860.

paa 64 — for Christen Skeel og hans første Hustru Birgitte Rud. Som Lensmand for Tryggevælde Len opholdt Christen Skeel sig en Del paa disse Kanter og tog sig ivrigt af Gl. Kjøgegaard; dens Tilliggende blev udvidet, og paa Jorderne tæt Syd for Køge lod han bygge en Del Huse, som i 1657 kaldtes for Christen Skeels Huse, men som senere kendes som Sønderkøge eller Broporthuse. I Svenskekrigenes Tid var han sine Bønder en god Herre.

Efter hans Død 1659 blev Godserne delt saaledes, at Gl. Kjøgegaard tilfaldt Datteren Birgitte Skeel, der dog foreløbig ikke synes at have opholdt sig meget her. Ja, efter sin anden Ægtefælles Død solgte hun Gaarden i December 1671, men meget snart maa hun have fortrudt Handelen, thi i September

1672 købte hun den tilbage. Aaret efter fik hun oprettet et særligt Birk for Gl. Kjøgegaards Bønder og Tjenere, og i den følgende Tid styrede hun Gaarden med stor Dygtighed. Sin Enkestand opgav hun, da hun i Sommeren 1682 atter holdt Bryllup — det stod denne Gang paa Gl. Kjøgegaard —, men derefter synes hun kun at have aflagt Stedet mere kortvarige Besøg. Hun døde i November 1699, og Gaarden gik da over til hendes Søn af første Ægteskab, Kjeld Christoffer Barnekow. Han naaede dog knap at tage den i Besiddelse, idet han døde allerede i December 1700, og Gaarden kom derpaa i trekvart Aarhundrede i svensk Eje. Hans Enke, Grevinde Margrethe Ascheberg, der overlevede ham i 53 Aar, opholdt sig paa sine svenske Godser, men besøgte dog i den første Tid hver Sommer Gl. Kjøgegaard.

Under den store nordiske Krig, 1709—1720, var Godset som tilhørende en svensk Undersaat inddraget under den danske Krone, men derefter blev det atter overdraget Grevinden. I 1724 holdtes der Arveskifte, og ved dette tilfaldt Gaarden den svenske Grev Johan August Meyerfelt, der var gift med Brita Barnekow og derigennem havde faaet Arveret. Gaardens Drift blev overdraget til en Forpagter, men Grev Meyerfelt opholdt sig dog gerne her en Gang om Aaret og førte Tilsyn med den. Han byggede baade et nyt Tinghus, nye Skoler i Aashøj, Kagstrup og Ølby, en ny Lade ved selve Gl. Kjøgegaard og en ny Bygning ved Korporalskroen. Da han var død, 1742, var Gaarden derefter bestemt for den ældste Søn, men foreløbigt styrede hans Moder den for ham. Først i 1760 fik Grev Carl Frederik Meyerfelt helt Raadighed over Gl. Kjøgegaard, men ret længe beholdt han den ikke. I 1768 mageskiftede han den til sin Broder Johan August Meyerfelt den yngre, der døde som Slægtens sidste Mand i 1800, men som allerede længe forinden havde skilt sig af med Gl. Kjøgegaard. Efter en Del Forhandlinger solgte han den 29. November 1775 Gaarden for 54,000 Rdl. til Rasmus Carlsen Lange — og det sidste og vigtigste Afsnit i Gaardens Historie var dermed ind-

ledet. Den nye Ejer flyttede straks ind paa Gaarden og tog som praktisk Landmand med Iver fat paa Forbedringen af dens Forhold. Han døde i 1789, inden han havde faaet den nye Hovedbygning opført, men Materialerne var samlede, saaledes at hans Enke kunde rejse den et Par Aar efter. Den er lidt bredere og højere end den gamle og opført af Tegl i Ste-

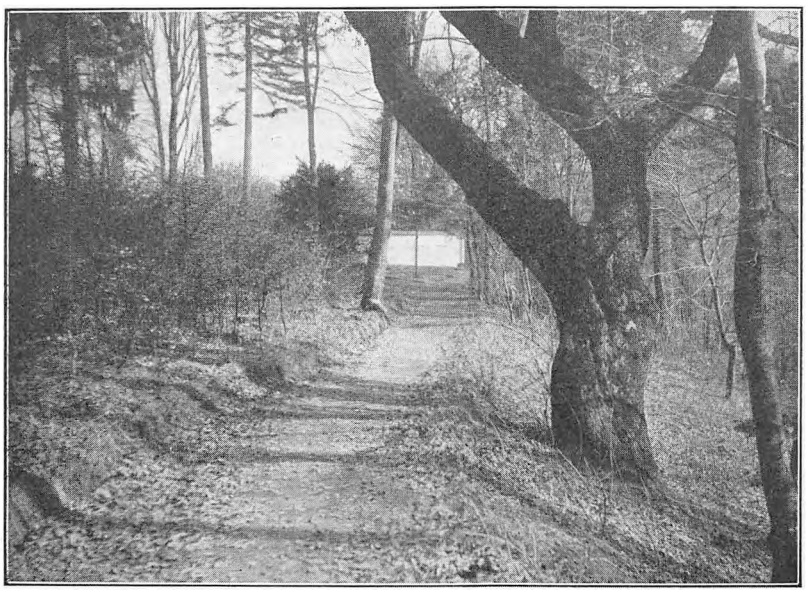

Parti fra Køge Aas med Grundtvigs Grav.

det for af Bindingsværk, men de gamle Sidefløje blev foreløbig staaende. Over Indgangsdøren melder en Indskriftsten, at »Anno 1791 er denne Gammel-Kjøgegaards Hovedbygning opført af Marie Carlsen, da hendes Ægtefælle, salig Rasmus Carlsen, efter at have forbedret Gaard og Gods, havde lagt Planen til samme, men døde 1789 uden at fuldføre den. Huset staa trygt under den Høiestes Beskjærmelse, og Godset være velsignet til Efterslægtens Nytte.«

Da Sønnen Christen Carlsen blev myndig i 1802, overtog han Styrelsen af Godset, men Moderen blev boende paa Gaarden til sin Død 1808, og først derefter giftede han sig. Han

var en begavet Mand, en mild og hjælpsom Godsejer, en varm og opofrende Fædrelandsven. Den 4. Februar 1817 blev han optaget i Adelsstanden og fik som Vaaben tildelt Langernes Mærke, de tre røde Roser i Sølvfelt, men allerede Aaret efter døde han, medens hans Børn endnu var mindreaarige. Enken styrede Godset, indtil det ældste af Børnene, Sønnen Hans Carlsen, kunde overtage det i 1833. I 1845 oprettede han Gammel Kjøgegaard til et Stamhus. Han var gift med Komtesse Clara Sophie Krag-Juel-Vind-Frijs, som døde fra ham i en ung Alder 1852. Hun havde ønsket at blive begravet paa Gammelkøge Aas, tæt ved Gaarden, og hendes Mand fik derfor udvirket, at der blev anlagt en Gravplads her. Om Efteraaret 1853 blev Stedet indviet af N. F. S. Grundtvig, der ved sit andet Giftermaal var Svoger til Hans Carlsen, og Clara Carlsens Kiste, der i Mellemtiden havde staaet i en Høj i Gaardens Have, blev nedsat i Gravhvælvingen. To Aar senere indviede Grundtvig en nytilbygget Hvælving, hvor hans anden Hustru Marie Carlsen (og hendes første Mand, Godsejer Harald Toft) blev bisat, og selv kom han ogsaa til at hvile her ved hendes Side. Og endelig blev der paa »Claras Kirkegaard« indrettet Gravsteder for Slægtens og Gaardens Historieskriver, Stiftsdame Franziska Carlsen, der døde 1876, Hans Carlsen og hans Datter Emmy Carlsen, der ejede Gammel Kjøgegaard til sin Død 1912.

Ved Testamente af 1901 skænkede hun Gaarden med et Tilliggende af 1000 Tdr. Land Skov og 950 Tdr. Land Ager og Eng samt en Fideikommiskapital paa en halv Million Kroner til den Carlsen-Langeske Stiftelse, hvis Fundats stadfæstedes 1913. Herefter anvendes Hovedparten af Ejendommens aarlige Overskud til almennyttige Formaal.

MELLEM Gammel Kjøgegaards senere Ejere er der kun een, der har skrevet sit Navn ind i Landets Historie med uforgængelige Træk. Det er Hans Rasmussen Carlsen (1810—87). Han kom ikke til at indtage den ledende Stilling, som hans Evner og hans stærkt selvstændige Syn paa Danmarks politiske og aandelige Udvikling i meget berettigede ham til, men han blev gennem sin Virksomhed og sin Personlighed paa een Gang en Ener og en Type i vor Historie. Gammelt og nyt indgik i ham den Forening, hvoraf Livets ædleste Frugter gror; blandt vore Godsejere var han en sjælden Fugl, blandt vore Politikere en Adelsmand. For Køge Bys Udvikling fik han ikke nogen væsentlig Betydning, men hans Navn blev med Hæder knyttet til »Byens Herregaard«, Gammel Kjøgegaard, baade i de Tider, da mange saa hen til ham som et politisk Fyr i en Stormens og Stridens Nat, og nu efter hans Død, da hans Ejendom kommer den danske Almenhed til gode.

Carlsen fødtes og døde paa Gammel Kjøgegaard. Han blev uddannet som Forstmand i Kiel, fik 23 Aar gammel Skøde paa Gaarden og gjorde den 1845 til Stamhus. Tilliggendet var dengang 514 Tdr. Hartkorn; 1900 var det gaaet ned til 210 og 1931 til 104 — et af de mange karakteristiske Eksempler paa danske Herregaardes Svind.

Carlsen var en begavet og temperamentsfuld Mand. Han viste dette allerede i sin Ungdom, da hans Impulsivitet kunde volde hans nærmeste Besvær. Det var ogsaa et Særtegn for al hans politiske Gerning, at han ikke knyttede sig til et Parti

i Kraft af dets Program, men ud fra en tænkende og levende Personlighed tog Stilling til de enkelte Sager og ene lededes af Hensynet til dem. Han blev Medlem af Øernes Stænderforsamling 1841 og tilhørte her Frihedsbevægelsen, for saa vidt som han vilde en konstitutionel Forfatning. Han blev dog hverken nu eller senere egentlig nationalliberal og var ikke som en vis Side af dette Parti tilbøjelig til at kaste alle indrepolitiske Garantier bort. Han var en af de forholdsvis faa liberale Godsejere, hvis Indflydelse til Landets Skade blev mindre, end ønskeligt var. Men var han i indre Politik maadeholden, saa stod han i alle Nationalitetsspørgsmaal paa yderste venstre Fløj. Hvad Slesvig angik, var han ejderdansk, det vil sige, han vilde en tæt Forening af Danmark og Slesvig, og han var en af de mest brændende Tilhængere af den skandinaviske Tanke. Han stod i Venskabsforhold til det svenske Kongehus og mange andre Svenskere, og der var en Tid efter 1864, da han for Alvor tænkte paa at udvandre til Sverige.

H. R. Carlsen.

Af den grundlovgivende Rigsforsamling 1848—49 blev han ikke Medlem, bl. a. vel fordi hans Hustru netop da var meget svagelig (hun døde allerede 1852), men han kom 1854 ind i Rigsraadet og 1859 i Rigsdagens Landsting, var 1866—69 Medlem af Folketinget og fra 1870 atter af Landstinget til sin Død.

Det var ikke let for en Mand af Carlsens Støbning og Position at finde en passende Baas paa Rigsdagen. Af Herkomst og Interesse Godsejer, af personlig Overbevisning Friheds-

mand, ejderdansk og Skandinav havde han Skæringspunkter baade med Bondevennerne og de nationalliberale. Nære Slægtskabs- og Venskabsbaand forbandt ham med Mænd af konservativ Farve som Grev C. E. Frijs og Finansminister Sponneck. En ganske særlig Betydning for hans Udvikling fik den religiøse Paavirkning, han undergik, da han tidlig kom i Berøring med Grundtvig og hans Retning. De kirkelige Friheds-krav og Tanken om en folkelig dansk Aandsudvikling blev Livsspørgsmaal for ham og lagde Hindringer i Vejen for hans Samvirken med Partierne baade til Højre og Venstre. Mere og mere blev det dog de Dele af Venstre, der prægedes af Grundtvig, han knyttede sig til. Høgsbro og Balthazar Christensen var hans Omgangsvenner, samtidig med at han færdedes i højaristokratiske Kredse og ogsaa stod Mænd som Monrad nær. Han var en kort Tid i 1864 Medlem af dennes Ministerium, men vilde en Kamp om Slesvig til det sidste og traadte ud, før det samlede Kabinet afgik. Efter Nederlaget, da Landets Politik krævede Lutring og Ening, syntes meget at kalde paa Carlsen. Han stod med rene Hænder og med Forbindelser til mange Sider, og han nævnedes da ogsaa stadig ved de Ministerkombinationer, Tiden var saa rig paa. Det blev dog til intet; Carlsen havde selv ikke Lyst, og det er vel ogsaa et Spørgsmaal, om hans Haand var sikker nok til at møntе det rige Personlighedsmetal, han ejede, ud i Dagens Penge. Det var efter 1864 Godsejerne og Bønderne, Øjeblikket kaldte paa. Ulykken vilde, at ingen af de Muligheder, der var til Stede for Samarbejde, blev udnyttet. En Fløj af Bondevennerne under J. A. Hansen forenede sig med Godsejere som Frijs, Estrup og Zytphen-Adeler til Oktoberforeningen — en stor Tanke, der greb langt tilbage i dansk Historie, men som blev daarlig sat i Værk. Her var Carlsen ikke med. Hans aandsbaarne Personlighed hørte hjemme i en modsat Lejr, det nationale, grundtvigske Venstre. Her holdt man til det sidste paa Junigrundloven og modsatte sig et regulerende Landsting — med hvor stor Forudseenhed, kan omtvistes.

Men ogsaa i denne Lejr kunde Godsejeren Carlsen, for hvem Politik ikke alene var Hartkorn, have gjort sit Land store Tjenester. Det blev imidlertid hverken Grundtvigianeren Carlsen eller Oktoberforeningsmanden Zytphen-Adeler, der kom til at føre Godsejernes Fane i de følgende Aar. Det blev Akademiker- og Embedsmandsætlingen Estrup, og hermed var Horoskopet stillet. Den lange Kamptid er nu Historie, og det nytter ikke at tænke sig Historien skrevet om. Men ved Siden af Skaføgaard skal Gammel Kjøgegaard nævnes som et Fyrstesæde blandt danske Herregaarde. Og det tjener ikke til Forringelse for det sidste, at det har aabnet sit Arkiv for Forskerne og stillet sit Gods til Almenhedens Tjeneste.

Efter 1870 gled Carlsen mere og mere i Baggrunden som Politiker. Det historiske Øjeblik var forpasset. Godsejere og Bønder gik hver sine Veje. Naar Stormen nu farer hærgende hen over vore gamle Herresæder, tænker vi med Vemod paa, hvad der kunde være udrettet og bevaret. Og vi har sat Hans Rasmussen Carlsen paa en Hædersplads i vore Tanker.

I de enkelte Bestemmelser for den senere oprettede Carlsen-Langeske Stiftelse sporer man tydelig Hans Rasmussen Carlsens Indflydelse. Carlsen havde set sin Hustru og sin Søn lide og dø unge, og selv var han i mange Aar skrøbelig; en Del af Pengene skulde gaa til Lindring af Nød og Elendighed, især for fattige syge. Carlsen var en gudfrygtig Mand, derfor skulde andre af hans Midler bruges til Arbejdet for Kristendommens Udbredelse. Han var uddannet Forstmand og interesserede sig levende for de store Skove, der hørte under Gammel Kjøgegaard; Stiftelsen skulde ogsaa fremme Forst- og Skovvæsenet. Carlsens virksomme Aand fik Udtryk i Bestemmelsen om, at Stiftelsen skulde støtte alt nyttigt og dygtigt Arbejde i Danmark, navnlig paa Haandværkes, Landbrugets og Bygningskunstens Omraade, og hans aandelige Interesser laa bag den sidste Paragraf, hvorefter Stiftelsen skulde støtte Arbejde i litterære eller i al Almindelighed fædrelandsk eller almenmenneskeligt Øjemed.

AF EN GAMMEL KØGEBORGERS ERINDRINGER

Ved Redaktør FR. OPFFER

FORENINGSLIV. Som tidligere nævnt blev *Kjøge Borger- og Haandværkerforening* eller *K. B. H. F.*, som den almindelig kaldes, stiftet i 1847 og begyndte med et Medlemsantal af 37. Man flyttede først ind hos Traktør Schrøder, hvor man fik et Par Værelser, som holdtes aabne for Medlemmerne to Gange om Ugen. — Den første vigtige Beslutning, Foreningen tog, var Oprettelsen af en Søndagsskole for Svende og Lærlinge. Hvert Medlem indbetalte til dette Formaal en Rigsdaler, Kommunen stillede et Lokale i Borgerskolen til fri Raadighed, og de stedlige Lærerkræfter gav gratis Undervisning. Skolen aabnedes den 9. Maj 1847 med 47 Elever. Den første Præmieuddeling afholdtes den 18. November 1849 paa Skolen, men senere skete den i en Aarrække i Kirken. Da det snart viste sig, at Pladsen i Borgerskolen blev for trang, flyttede man i 1851 hen i Vognmand Martin Larsens Ejendom ved Køge Bro, hvor der indrettedes Skolestuer paa et tidligere Foderloft. Her havde Skolen til Huse, indtil den i 1861 flyttede hen til Asylbygningen i Kirkestræde, hvor hele første Sal blev taget i Brug. I Mellemtiden var baade den elementære og faglige Undervisning bleven betydelig udvidet, men Skolen havde ogsaa haft stor Tilgang af Elever og faaet faste, lønnede Lærerkræfter. I 1849 indrettede man en Tegneklasse for ukonfirmerede, og i 1854 indførtes Aftenskoleundervisning. Skolen havde iøvrigt en indflydelsesrig og formaaende Velynder i Bestyreren for det tekniske Institut i København, Krigsraad Lassenius Kramp, der allerede i Skolens første Leveaar havde besøgt den og instrue-

ret Bestyrelse og Lærere samt skaffet den betydelige økonomiske Fordele, bl. a. ved at anbefale den til det Reiersenske Fond. Desuden udvirkede han, at Skolen i Køge fik Førstepladsen blandt Teknisk Instituts to Filialafdelinger (Køge og Aarhus). Paa et Møde i Køge Borger- og Haandværkerforening viste Foreningen sin Taknemmelighed ved at optage ham som Æresmedlem.

Som et Bevis for Skolens dygtige Ledelse kan nævnes, at Bestyreren for det Reiersenske Fond, Gehejmekonferensraad Johnsen, i 1852 udtalte Ønsket om, »at de nyoprettede Skoler i Aarhus og Nyborg maatte vise sig at have den samme Fremgang som den i Køge.«

Skolen i Kirkestræde viste sig efterhaanden ikke at være tidssvarende — den bestod nemlig kun af eet stort Lokale, hvor undertiden flere Lærere gav Undervisning paa en Gang — og i Efteraaret 1884, medens Guldsmed Joh. Holm var Formand, lykkedes det Foreningen at faa opført sin egen Bygning i Rebslagergade.

K. B. H. F. har nu en velindrettet *teknisk Skole*, som i alle Retninger svarer til Tidens Fordringer. Dens kønne Solennitetssal er prydet med en Buste af Lassenius Kramp. I de første 50 Aar besøgtes Skolen af 2062 Elever. Den nuværende Formand er Driftsbestyrer *A. West*, dens Leder Realskolelærer *Quist Krüger*.

Foreningen fik efterhaanden forskellige Underafdelinger. Den 18. Maj 1849 oprettedes *Begravelseskassen* (»Ligkassen«, som den oprindelig kaldtes), og den 23. December 1849 *Laane- og Understøttelseskassen*. Den 17. August 1862 dannedes *Industriudvalget* til Fremme af den industrielle Virksomhed, Afholdelse af Industriudstillinger og oplysende Foredrag. Den første Udstilling holdtes den 9.—12. Oktober 1863 i »Norske Løve«s Pavillon og tilstødende Omgivelser; men Industriudvalgets største Kraftudfoldelse, som det i aarevis havde forberedt sig paa, gav sig Udslag i den store Industri-, Handels- og Landbrugsudstilling. Den blev aabnet i Forsamlingsbygnin-

gen den 28. September 1893 og holdtes aaben i fire Dage, i hvilken Tid Køge stod i Festens Tegn. Det festlige Arrangement forestodes af Udvalgets Formand, Bundtmager C. W. Christensen under Medvirken af »Thureby, Køge og Omegns Landboforening«s Formand, Sognefoged Chr. Mortensen, Bjeverskov.

Da Varelotteriet stiftedes, henlagdes Lotteriadministrationen for Køges Vedkommende under Industriudvalget.

Den 15. Oktober 1875 indviede Formanden, Snedkermester J. C. Petersen Foreningens Stiftelse: *Alexandrastiftelsen* i Vestergade. Opførelsen havde kostet 25,000 Kr., der var blevet tilvejebragt ved Medlemsbidrag, Udbyttet af et Par Bazarer, et Overskud fra Sjællands Varelotteri, en Gave fra Vallø Stift. En tilsvarende Bygning blev senere opført ad to Gange, 1897 og 1906. Arkitekt Semberlund gav Tegningen til den første og Arkitekt Sylow til den anden af de to smukke Bygninger. I Alexandrastiftelsen er der ialt 20 Lejligheder, hvoraf 12 i 1930 var Fribolig. Dens nuværende Formand er Malermester *C. J. Gottschalck.*

Det er i Aarenes Løb mange Penge, Foreningen har udredet i Begravelsesomkostninger. Da »Ligkassen« blev stiftet, betalte Medlemmerne 1 Rigsdaler i Indskud samt 4 Skilling i Kontingent for hvert Dødsfald blandt Medlemmerne. Desuden fordeltes Begravelseshjælpen, 25 Rigsdaler, paa samtlige Medlemmer. Medlemsbidraget er nu fast 3 Kr. om Aaret. Ligkassen eller, som den nu hedder, Begravelseskassen ejede ved Nytaar 1929 14,382 Kr. 13 Øre.

I Betragtning af, at der i Forvejen er Pengeinstitutter nok i Køge, ophævedes Laanekassen i 1915. Understøttelseskassen, som ved Nytaar 1929 ejede 26,667 Kr. 79 Øre, uddelte i 1928 1670 Kr. i Understøttelser til trængende Medlemmer.

K. B. H. F. har haft mange Velgørere og ejer en betydelig Legatformue, der er saaledes fordelt paa de forskellige Afdelinger:

Skænket til *Alexandrastiftelsen:*

Fru Ane Christine Hansen	4,000 Kr.
Etatsraad A. A. Hasselbalch og Frue	1,000 Kr.
Rebslager C. L. Hansen og Hustru	1,160 Kr.
Malermester Engmand, København	500 Kr.
Etatsraad Alfred Sørensen	400 Kr.
Orla Franzens Mindelegat	500 Kr.
Farver J. P. Møller og Hustru	1,000 Kr.
Hans Frederiksen	3,100 Kr.
Garvermester F. A. Lang	1,000 Kr.
Etatsraadinde Alfred Sørensen	500 Kr.
Proprietær Aariis	1,000 Kr.
Smedemester Fr. Hansen og Hustru	1,000 Kr.
Daniel Møllers Mindelegat	10,000 Kr.
Etatsraad Alfred Sørensens Jubilæumslegat	500 Kr.
Privat Legat	10,000 Kr.
Enkefru Laurette Nielsen	5,000 Kr.

Til *Byggefonden,* der blev dannet 1879:

Fru Louise Hansen	2,000 Kr.
Fru H. Schmidt	1,400 Kr.
Daniel Møllers Mindelegat	5,000 Kr.

Til *den tekniske Skole:*

Borgmester Gether	1,000 Kr.
J. E. Braat	1,000 Kr.
Etatsraad Alfred Sørensens Børn	500 Kr.
Garvermester C. P. Nielsen	5,000 Kr.

Til *Understøttelsesfonden:*

Garvermester F. A. Langs Legat	5,000 Kr.

Den samlede Legatformue er altsaa 61,500 Kr.

Endvidere har ved Fundats af Etatsraad Alfred Sørensen og Hustru Medlemmer af K. B. H. F. (sammen med Medlemmerne af den lokale Landboforening og Foreningen af 2. April 1876) Fortrinsret til Stiftelsen »Aldershvile«s Friboliger og Legater.

Den Afdeling som har virket mest umiddelbart oplivende, er Foreningens i forskellige Perioder eksisterende *Sangfore-*

ning. Den første Sangforening dirigeredes af Organist *P. Chr. Erslev*, og efter en Del Aars Hvile genoptoges Virksomheden under Brødrene, Lærer *E.* og *V. Clausen*, i 1880'erne. Bortrejse og Dødsfald etc. bragte atter en Standsning.

Ved given Lejlighed tog K. B. H. F. Affære i politiske og kommunale Spørgsmaal. Den 24. September 1848 vedtoges det at stemme paa Professor Krieger til den grundlovgivende Rigsdag. Derimod vilde man ikke indtræde i Grundejerforeningen, der var et politisk Modtræk overfor Bondevennerne. Da Lavenes Ophævelse var paa Dagsordenen, indsendte Foreningen i 1854 en Adresse med Anmodning til Rigsdagen om Beskyttelse for Haandværkerstanden og Købstæderne. Der herskede i 1860'erne en ikke ringe Utilfredshed i Købstæderne med adskillige af Næringslovens Bestemmelser. Efter et forudgaaet Cirkulære fra Randers Haandværkerforening opfordrede K. B. H. F. alle Landets Haandværkerforeninger til at deltage i et Delegeretmøde i Odense i November 1869. Paa dette Mødes Opfordring bevilgede den daværende Indenrigsminister under 12. Juli 1870 3000 Rdl. til en Kommission, der kunde tage Købstædernes Forhold under Overvejelse. Da Fællesforeningen for dansk Industri og Haandværk stiftedes den 19. Juli 1879, indtraadte K. B. H. F. straks som Medlem.

De første Blade, Foreningen abonnerede paa, var »Dagbladet«, »Folkebladet« og »Knaldraketten«. Paa et Bestyrelsesmøde først i 1848 besluttedes det imidlertid at afsige dem og bestille »Nordlyset« i Stedet for. Ved April Kvartal 1860 var man naaet til at bestille »Berlingske Tidende«.

Overfor de kommunale Problemer viste man sig interesseret, men reserveret. Den 1. Marts 1851 diskuterede man udenbys Slagteres Ret til at forhandle Kød og Flæsk paa Køge Torv uden at betale Stadepenge. Det vedtoges intet at foretage i Sagen, og det stemte selv Slagterne for. Da Borgerrepræsentationen ved Nytaar afløstes af Byraadet, opstillede Foreningen ingen Kandidater til Valget. Da Spørgsmaalet om en forandret Markedsordning i 1861 stod paa Dagsordenen, udbad Byraadet

sig at høre K. B. H. F.s Stilling til Sagen, hvilket jo tyder paa, at Foreningen nød Anseelse hos det høje Raad.

Da Vandværkssagen stod paa Dagsordenen, holdtes et stort Borgermøde i K.B.H.F. Det indlededes af Distriktslæge Matthiessen, som var Sagens glødende Forkæmper. Han gik haardt frem mod Byens daarlige Postevand til stor Forargelse hos Byens Brøndsættere. Navnlig tordnede han imod Vestergades Post, der stod paa Fortovet ind imod Klosterkirkegaardens Mur. Han og en Kreds af andre Borgere fik simpelthen deres Drikkevand tilkørt af Carl Post fra Kilden paa Gammelkøge Aas, da det var dem umuligt at drikke det »Møgvand«, man fik i Køge.

»Er Distriktslægen fornøjet med *det* Kildevand?« spurgte Drejer og Brøndsætter Nielsen, der boede skraas overfor Klosterkirkegaarden.

»Ja, udmærket — det er krystalklart, sundt og velsmagende!« lød Svaret.

»Det glæder mig at høre!« fortsatte Drejeren med et djævelsk Smil, »for Carl Post har næsten aldrig Tid til at hente Vand paa Aasen, og saa fylder han Vand paa Tønden fra den øverste Tud paa Kirkegaardsposten!«

Denne Oplysning udløste sig i en Lattersalve, der skyllede ind over Forsamlingen; men det skal indrømmes, at Distriktslægen var en af dem, der lo højest. Men Vandværket fik vi.

Overfor de politiske og kommunale Valg var Foreningen meget tilbageholdende. Endnu gennem 70erne var Køge meget konservativ, og det var først ind i 80erne, da Oppositionen stak Hovedet frem, at Foreningens Lokale blev Skuepladsen for bevægede kommunale Vælgermøder med formelige Programtaler. —

Selve Foreningslivet dyrkedes under hyggelige Former i den opblomstrende Forening. Den gamle Bygning i Nyportstræde, hvor Foreningen i en saa lang Aarrække havde til Huse med Frits Petersen som Vært, kaldtes i daglig Tale for »Værket«. Ud til Gaden laa Læsestuen med det runde Bord, hvorom Stamgæsterne samledes om Aftenen. Ved Siden af laa den lille Skænk, dernæst kom et langstrakt Lokale med Billard og Spilleborde, hvor man fik sig en gemytlig »Sjavs«, og endelig fulgte det lille »Direktionsværelse«. Lige overfor dette laa Festsalen, som en Gang i 60erne var bleven dekoreret af en omrejsende Deko-

rationsmaler Wildenrath. Fra Salen, der mundede ud i en Keglebane, var der Udgang til en lille Have med Lysthuse. I længst forsvundne Dage stod i Læsestuen, hvor ogsaa Biblioteket var placeret, paa Bordet en Tobaksdaase, hvoraf de Medlemmer, som havde glemt deres filerede Tobakspung, kunde

Broport. Tegning af Viggo Langer 1889.

stoppe deres Piber. Endvidere stod til fri Afbenyttelse en Blikdaase med Mellemskraa. Omkring Bordene drøftedes ved et Glas Øl eller en Arrakstoddy Dagens brændende Spørgsmaal og Byens Vel. Ikke sjældent gik saa Hatten rundt til en Bolle Punsch. Taler og Sange vekslede nu i en Uendelighed, medens Tobaksrøgen i blaa Flager drev hen over Selskabet. Glas fyldtes og tømtes, Fædrelandskærligheden slog ud i høje Flammer og Bypatriotismen ikke mindre.

De festlige Sammenkomster i K. B. H. F. var altid præget af Gemytlighed. Større Sammenkomster — f. Eks. Kongens Fødselsdag — indlededes med et Festmaaltid, der bestod af

Steg og Kransekage à 3 Mark (1 Kr.) pr. Kuvert. Efter Kaffen samledes man om Bollerne, hvis Indhold var en gammel Køgedrik fra Lavsperioden: den ægte, uforfalskede »Skomagerpunsch«, bestaaende af kogende Vand med Tilsætning af hvid Rom, Melis og Citron. Bollerne, der leveredes for 1 Rigsdaler (2 Kr.) pr. Styk, kom brændende ind, og ved hver ansattes en »Postmester«, som havde at sørge for, at Glassene blev fyldte saa snart, som de tømtes.

Ved Sammenkomsterne lagdes der for med en Sang — de gamle Haandværkere sang gerne, og Sangbøgerne var det uundværlige Tilbehør til K. B. H. F.s Fester. Foreningens Sangbog var udgivet af Kantor P. E. Becher og *helliget* »Hver Glædens Ven og hver dens tro Veninde«. Indholdsfortegnelsen er inddelt i Afsnit for Kongen, Prinsen af Danmark (den senere Kong Christian IX) samt bl. a. for Brandkorpset, »ved Fugleskydningen« o.s.v. Over en Trediedel af de 87 Sange er dog »helliget« Drikkesange af vor Guldalders Digtere — Sange, som vilde faa Nutidens Afholdsfolk til at stivne af Rædsel. En fremskudt Plads indtager Udgiverens Sang for Køge.

I 50erne var Festlokalet oplyst med Stearinlys paa Bordene og i Lampetter paa Væggene, i 60erne holdt Petroleummen sit Indtog og i Slutningen af 60erne var det Gassen, Datidens Vidunder, som sørgede for Belysningen; men selv Gassen strakte daarligt til, naar Festen var paa Højdepunktet, og Tobaksrøgen bølgede som en blaalig Taage om de blussende, oprømte Ansigter.

De officielle Taler henholdsvis for Kongen, Fædrelandet, Modersmaalet og Kvinden prægedes af den Værdighed og det Ceremoniel, som kendetegnede de gamle Lavsmestre; men efter at Ordet var givet frit, og Punschen havde løsnet Tungebaandene, kom der Fart i Talerne, Fut i Hurraerne og Glød i Drikkesangene.

Et af Versene i Køgesangen ender saaledes:

Vel mangler stundom her lidt Mynt,
Lidt Vægt i Mængdens Lomme;
Men er end dette Held kun tyndt —
Det tør vel bedre komme.

Disse Linier inspirerede den stilfulde Rokkedrejer Frands Olsen, der talte et *meget* korrekt Dansk, til med Indskydelse af adskillige

Ok — æh! mellem Sætningerne at slaa fast, at Haandværkerne nu sad langt bedre i det end tidligere. En saadan Paastand fik naturligvis ikke Lov til at staa uimodsagt. Bl. a. blev Olsen »knaldfistret« af den tyskfødte Murermester Neumann, som pathetisk sluttede med en Skaal for sin kære gamle Plejemutter *Danmark,* hvilket gav Tankerne en ny Retning. Blandt K. B. H. F.s selvfølgelige Talere skal nævnes Skomagermester N. S. Schultz (af Boghandlerfamilien i Aalborg). Han var en god Taler, men naar han blev ivrig, slog Tungen undertiden Klik for ham. »Nenenøf!« brast det saa ud, hvorefter han fortsatte. Endvidere var der den veltalende Guldsmed Holm, den docerende Overlærer Kr. Pedersen. »Støberen« (Jernstøber Fr. Hansen), Snedkermester J. C. Petersen, Smedemester Fr. Hansen, den sprudlende Bundtmager C. W. Christensen o. s. v. Blandt de andægtige Tilhørere var de fem Brødre Hansen, hvoraf de fire var Skomagermestre og den femte Garvermester, Købmand L. E. Ferslev, »Drejeren« (Kunstdrejer Petersen), Forpagter Hans Petersen, »Brænderen« (Kalkbrænder Jensen) o. m. fl. og Livslysten afspejlede sig i alle Ansigter undtagen i et. Det var Blikkenslager Dymling, som følte sig forurettet af »Postmesteren«, der glemte at fylde hans Glas. For at undgaa Gentagelser af den Art bestilte Dymling en Bolle for sin egen Mund, og — vel at mærke — han *tømte* den.

Naar Gildet nærmede sig Slutningen, sang gamle Hattemager A. Jensen for i en Sang med Omkvædet:

Og saa Farvel og saa Farvel,
Og saa Farvel og saa Farvel,
og saa Farvel, til vi mødes igen!

Det var en Afskedssang paa *mange* Vers, og gamle Jensen var utrættelig — han tog dem *alle* med, saa Deltagerne havde et levende Indtryk af at have sagt hverandre Farvel.

Medens de mindre Foreningsballer afholdtes i Foreningens Festsal, fejredes Foreningens aarlige Stiftelsesfest med Festmaaltid og Bal paa Raadhussalen. Festmaaltidet holdtes i Tingsalen, Dansen traadtes i Raadhussalen, og Skænken var i det tilstødende Arrestantværelse. Dansen ledsagedes altid af udmærket Dansemusik, som oftest et stort Militærorkester fra Hovedstaden.

Foreningen har nu ca. 500 Medlemmer og ved Nytaar 1930 en Formue paa ca. 200,000 Kr. K. B. H. F. er det egentlige

Centrum i Køges Borgerliv. Naar Bestyrelsen kalder, hvad enten det gælder selskabelige eller mere betydningsfulde Formaal, møder Medlemmerne talrigt op; men Foreningslivet, som det udfoldede sig i gamle Dage, er et overvundet Stadium. En ny Slægt er opvokset, fremmede Elementer er tilflyttet, nye Tider har gjort sig gældende, Hjemmet og Familien, det private Selskabsliv og Forretningslivet stiller andre Krav end i gamle Dage. En medvirkende Aarsag var vel ogsaa, at den gamle Foreningsbygning gik over paa fremmede Hænder. I 1905 flyttede Foreningen hen i Teater- og Forsamlingsbygningen, hvor den i et Par Lokaler ophængte sine Portrætter af Formænd, Æresmedlemmer og almindelige Medlemmer og anbragte sine øvrige Effekter. Alt til Foreningen henhørende var der — kun Medlemmerne manglede ved Mødeaftenerne.

Man haabede dog paa en Forbedring i dette Forhold, naar Foreningen ad Aare kunde faa frugtbargjort Byggefonden og faa sit eget Hus. Den nyvalgte Formand, Vognfabrikant *Johan Petersen*, tog Tyren ved Hornene, da Byraadet i 1910 solgte det gamle Spindehus. Samtidig med at Museets og Folkebibliotekets samlede Bestyrelse købte Forhuset og et Stykke af Sidehuset, købte Johan Petersen paa K. B. H. F.s Vegne de gamle Rytterstalde til Gaarden med en tilsvarende Front til Bygaardstræde. Med Fordel solgte Foreningen senere til Museet og Folkebiblioteket denne Grund, hvorpaa nu Biblioteksbygningen er opført med Façade til Bygaardstræde. I 1918 købte K. B. H. F. Teater- og Forsamlingsbygningen og anvendte i 1926 30,000 Kr. paa dens Ombygning. Nu har altsaa Foreningen sit eget Hus, hvor den har sine faste Lokaler.

Køge Borger- og Haandværkerforening har haft det Held altid at have haft dygtige og nidkære Kræfter til at organisere og gaa i Spidsen for Foreningens Arbejde og Gennemførelsen af dens Opgaver. Det vilde føre for vidt at gaa i Enkeltheder, men blandt Foreningens 17 Formænd er der særlig Grund til at mindes Stifteren, Tømrermester *J. W. Blume*, og Snedkermester *J. C. Petersen* og Guldsmed *Joh. Holm*, der henholds-

vis gennemførte Alexandrastiftelsen og den tekniske Skole, samt Bundtmager *C. W. Christensen*, der arrangerede Industriudstillingen i 1893, og Vognfabrikant *Johan Petersen*, der ordnede Købet af Teater- og Forsamlingsbygningen.

Det vilde ogsaa føre for vidt at anføre Navnene paa de mange dygtige Hjælpere, de forskellige Formænd har haft i de respektive Bestyrelser, men der er dog Grund til at nævne afdøde Jernstøber *F. Hansen*, som var et fremragende Medlem af Industriudvalget og afdøde Kæmner *J. M. Jacobsen*, der gennem 28 Aar udrettede et stort Arbejde for Understøttelsesfonden. Familien Blume har været repræsenteret i Bestyrelsen i tre Generationer. Stifterens Søn, afdøde Tømrermester, Dbm. *P. Blume*, *var Formand* 1878—79, og dennes Søn, Tømrermester *J. W. Blume*, var i en Aarrække Medlem af Bestyrelsen.

I denne Forbindelse skal det nævnes, at Kancelliraad *Emil Clausen* var en meget virksom og repræsentativ Formand for den tekniske Skole, og hans Broder, Lærer *Victor Clausen* og Arkitekt *Semberlund* bidrog ved deres dygtige Lærergerning meget til at befæste Skolens Anseelse. Vognfabrikant *Johan Petersen* har været Formand siden 1910.

Byens ældste selskabelige Forening var »*Kjøge venskabelige Klub*«, stiftet den 5. December 1787. Den begyndte med 17 Medlemmer, hvoriblandt var nogle Officerer i Køges daværende Garnison og tre af Omegnens Præster. I Festskriftet i Anledning af Klubbens 100aarige Jubilæum anfører Anders Petersen, at Foreningen i Henhold til Plakat af 20. Oktober 1819 skulde svare den saakaldte Klubskat: en aarlig Afgift af 2 Rigsdaler pr. Medlem, til Frue Kirke i København, men for at omgaa dette blev det besluttet, at Foreningen kun skulde bestaa af 10 *ordinære* Medlemmer — Resten var *ekstraordinære*. Ved en indenrigsministeriel Resolution i 1856 bortfaldt dog denne Skat, og dermed forandredes Bestemmelsen om de 10 Medlemmer. Klubben førte indtil 1843 en ret omflakkende Tilværelse. Dens første Lokaler var paa »Prinsen«, men i 1799

flyttedes til »Hvide Svane«. Her var den i 3 Aar og rykkede saa ind paa Raadhuset. I 1841—42 boede den i »Norske Løve«, og saa flyttede den atter til Raadhuset. Her tog den nu Standkvarter, indtil Begyndelsen af det nye Aarhundrede. Den førte nu en hensygnende Tilværelse, og da Raadhuset selv havde Brug for sine Lokaler, flyttede den over paa Mellemsalen i Hotel »Prinsen«, hvor den indstillede sin Virksomhed i 1906. Dens Arkiv og dens store Portrætsamling, som ordnedes med Navnefortegnelse af Kæmner J. M. Jacobsen, og som afgiver et udmærket Bidrag til Køges Personalhistorie i forrige Aarhundrede, overdroges til Kjøge Museum, medens dens store Bogsamling, der grundlagdes 1857, tilfaldt Køge Folkebibliotek.

Provst *M. P. Kruuse*. Medstifter af »Kjøge venskabelige Klub«.

Indtil 1857 oplyste Klubben sine Lokaler med almindelige Lys, formodentlig med Tælle- eller Vokslys og senere med Stearinlys, men i 1857 anskaffedes en »Hænge Champhinlampe«. I 1868 indlagdes Gas i Klublokalerne paa Raadhuset og i 1884 i Sommerlokalet i »Prinsens Pavillon«.

Inden Jernbanernes Tid spillede Foreningslivet en betydelig Rolle i Provinsbyerne, men det var dog ikke alene i selskabelig Henseende, at »Kjøge venskabelige Klub« var den toneangivende Forening i Byen — til højt op i 70erne var den efter den frie Forfatnings Indførelse det politiske Tyngdepunkt i Køge og Byens konservative Hovedkvarter. Her gaves Parolen til de rolitiske og kommunale Valg. Urmager Knutzen, der som Regel var Formand i Klubbens »Direktion«, var Foreningens bærende Kraft. Det var ham, der tog Initiativet og opstillede Listerne til Valgmands- og Byraadsvalgene, og han var Mand for at gennemføre sine Kandidater, der som Regel blev valgt med et latterligt lille Stemmeantal. Han havde sin faste Stab,

som han kunde stole paa, og kneb det hen imod Valgets Slutning, udsendte han sine Agitatorer, der purrede Forstærkningen ud.

I Begyndelsen af 70erne dannedes af Klubbens Medlemmer Sangforeningen »*Brage*«. I de første Aar dirigeredes den af Organist *P. Chr. Erslev,* men da gamle Erslev blev aflægs, overtog Urmager *Knutzen* Dirigentposten. »Brage« var en fornøjelig Sangforening, som talte adskillige gode Stemmer og præsterede virkelig god Sammensang. I Sommertiden foretog den ugentlige Udflugter til Billesborg Skov og i Sommerens Løb jævnlige Køreture og Jernbaneudflugter til Egnens smukkeste Punkter. Knutzen var en fortræffelig Arrangør, og han holdt sammen baade paa Klubben og »Brage«, som naaede at holde 25 Aars Jubilæum; men da Knutzen døde i 1901, 79 Aar gammel, var »Brages« Dage talte. Den gik ind, og »Kjøge venskabelige Klub« fulgte den snart efter.

Omkring 1850 blev der ofte spillet Dilettantkomedie i »Kalkeballen«, som »Prinsens Pavillon« og senere »Østsjællands Folkeblad«s Ejendom den Gang kaldtes, og senere i Raadhussalen. Nu er den dramatiske Kunst udelukkende henvist til *Teaterbygningen,* hvis Lokaler og Restaurant (Teatercaféen) i de senere Aar er moderniseret. Her er Byens største Forsamlingssal og Scenen benyttes ikke blot af Dilettanter men ogsaa af de rejsende Skuespillerselskaber. Køge har to Billedteatre: *Kino* i Nørregade og *Bio* i »Svogers Gaard« paa Torvet.

Stormfloden 1872. Køge Bugt er »Østervovvov«. Med Paalandsstorm kan dens Bølgeslag høres langt ind i Landet. Til daglig er den dog meget skikkelig — det er de brede Revler, der tager Skraldet af. Men rejser den sig i hele sin Vælde, er den ikke god at staa imod. Det viste den under Stormfloden i 1872, da den rev vældige Granitblokke ud af nordre Mole og slyngede dem ind i Havnen og legede med pommerske Bjælker, som om det havde været Tændstikker. Men denne Alliance mellem Naturmagterne var nu ogsaa lidt ud over det alminde-

lige. Aarsagen til denne Naturrevolution menes at være, at en stiv Fralandsvind, der drev Vandet bort fra de vestlige Kyster, sprang om i Nordost og pressede Vandet fra Kattegat og den botniske Bugt ned i Østersøen, hvor de forenede Vandmasser i Forbindelse med den forrygende Orkan udrettede et frygteligt Ødelæggelsesværk.

Allerede den 11. November begyndte det at kule op fra Nordost. Stormen tiltog i Styrke, og den 12. November om Eftermiddagen gik Vandet op over Slæbestederne og ind paa Havnepladsen; men det havde det gjort ofte før. Ud paa Aftenen voksede Stormen til Orkan, og ved Midnatstid rejste Vandet sig saa pludseligt, at det overraskede Beboerne i Sengene i de lavest liggende Huse. Skomager Lerches Familie i Receptionslokalet paa Fennediget, Gasværket, Bromanden ved Peder Karls Bro i Gammelkøge, de lavest liggende Huse i Sønderkøge og ved Stranden stod først for Tur.

Samtidig hermed maatte gamle Adolf Nielsen, der passede Fyret, forlade sin Post og ro i Land, mens Beklædningen reves af det gamle Trætaarn, der som et Skelet ragede op i den vældige Brænding. I Dagningen stod Vandet ind i de yderste Huse ved Havnen, og Gaden var oversvømmet helt op til »Guldfisken«, men Vandet vedblev at stige. Skummet fra Braadsøerne føg ind over Byen, og gennem Tykningen kunde man skimte kæmpende Sejlere ude paa Bugten. Ved Ballastpladsen i Ydrehavnen laa den svenske Skonnert »Norden« med Nødflag til. Fra Husrækken kom Folk vadende, Kvinder med deres Børn paa Armen, og Mænd med gamle Folk, Kvinder og Børn paa Ryggen. Der var almindelig Udrykning! Fra Fiskerhuset paa Lyngen lige over for Skibsværftet var signaliseret om Hjælp, og Familien var reddet med Undtagelse af Fiskeren, Jacob, som vilde blive hos sin Ko, og en gammel Aftægtskone, som blev paa Loftet i det halvt sammenstyrtede Hus. Kalkbrænderens Familie i Huset ved Kalkovnen var endnu ikke bragt i Sikkerhed, hvorfor Skibsbygmester Flindt og hans Folk gik i en Jolle og roede ind over Havnepladsen til Huset. Van-

det stod op til Vinduerne, men var endnu ikke trængt ind i Huset. Kalkbrænderens Hustru laa i Barnsnød, omgivet af Manden og en jamrende Børneflok. Da Flindt aabnede Døren, brød Vandet ind, fyldte Stuen og slog den modsatte Væg ud. Dækket af Mændenes Stortrøjer blev den stakkels Kone og hendes Børn baaret ud i Fartøjet.

Efterhaanden var hele Husrækken affolket, om det saa var Hans Hansens Gris, var den bjerget. Kun gamle Fisker Jens Frederiksen vilde ikke forlade Huset. Han sad oppe paa Loftet, mens Vandet skvulpede under ham, og Huset vaklede. Jernbanedæmningen, der hidtil havde taget en Del af for det tilstrømmende Vand, oversvømmedes i Løbet af Formiddagen. Aaen svulmede voldsomt op og oversvømmede Markerne og de tilgrænsende Haver, trængte ind paa Tømmerpladserne ved Alleen til Fennediget, ind over Kørebanen og op i Gaarde og Haver. Det trængte eksempelvis saa højt op i Apotekets Have, at det naaede op til Gaarden. Fra Steens Boder paa Fennediget kom Mænd vadende med de gamle Folk paa Ryggen. Fra Køge Bro og til Peder Karls Bro stod alle Haverne under Vand; i Brogade var de nærmeste Kældere ved Broen løbet fulde, og i Vestergade trængte Vandet op gennem »Slusen« og fyldte Kældrene. I Bygaardsstræde stod Vandet op til Prinsens Pavillon; Jernbaneterrænet, Vejen til Stationen (nuværende Iver Huitfelts Vej), Stationspladsen og Jernbanegade var oversvømmet helt op til »Bagerens Brændehus« (nuværende Jernbanehotellets Rejselade), »Norske Løve«s Have var oversvømmet og Vandet stod helt op til »Glasbankevænget«. Det laa som en Ring omkring Byen. Det var forholdsvis ikke meget af Køge, som havde det paa det tørre, da Oversvømmelsen stod paa Højdepunktet. Oppe fra Kirketaarnet havde man en fortrinlig Oversigt over de bedrøvelige Forhold. Køge laa som en Ø i et oprørt Hav. Ude paa Bugten kæmpede større og mindre Skibe for at holde sig klar af Landet. I Ølsemagle Sogn gik Vandet 2500 Alen op i Landet, oversvømmede 350 Tdr. Land og omringede 25 Gaarde

og Huse. Det første Morgentog medførte til Havdrup og Roskilde adskillige vandlidte, som det havde optaget undervejs paa Jernbanelinien Nord for Køge. I Lellinge svulmede Aaen op og oversvømmede Enge og Lavninger. Paa Køge Papirfabrik jævnede Bølgerne Værkstedslokaler og Udhuse med Jorden, standsede Maskinerne, ødelagde Papiroplag og Kemikalier, druknede Svin og Fjerkræ, medens Heste og Køer reddedes op paa første Sal. Paa Dampmøllen maatte Svinene op paa første Sal. Møller Bech og Hustru med Husstand paa den yderste Mølle ved Stranden reddedes i Baad. Jernbanen var oversvømmet paa en Strækning ¾ Mil Nord og Syd for Byen. Da Jernbaneforbindelsen var standset, gjorde Postvæsenet Forsøg paa at befordre Post og Passagerer over Havdrup. Da Pakkeposten og tre Passagervogne havde passeret Alléen til Gammel Kjøgegaard, kørte Pakkepostvognen i Staa med to Hjul i Grøften. Ejeren af den sidste Passagervogn, Forpagter Hans Pedersen, der sad hos Kusken, sprang af Vognen og ilede det betrængte Køretøj til Hjælp. Da han intet kunde udrette med Kusk og Heste, som var meget forkomne, arbejdede han sig gennem Vandet ind til Byen og hentede et Par friske Heste fra sin egen Stald, og med dem trak han Postvognen op af Grøften.

Inde i Køge blev der selvfølgelig lagt stor Beslag paa Gæstfriheden af de Familier, der havde rømmet deres oversvømmede Lejligheder. Blandt disse var Familien Kyhn fra Sønderkøge flyttet ind hos Købmand Boserup, hvor Jens Kyhn var Gaardskarl. Der tilbød sig imidlertid en Lejlighed til at køre til Skyttehuset paa Ølby Mark, hvor Familien havde Slægtninge. Gaardejer Hans Nielsen, Kløvested, ejede Vognen. Foruden Jens Kyhns Hustru med tre Børn og en 70aarig Aftægtskone Michaelsen var der tillige en anden Mand fra Kløvested. Hans Nielsen blev i Nørregade advaret mod at køre videre, og Madam Kyhn bad indtrængende om at maatte komme af sammen med sine Børn, men han fortsatte ud ad den oversvømmede Landevej og drejede om ad Sandmarksvejen. Et Stykke hen ad denne Vej er Grøftevolden gennembrudt af en Dam, der munder ud i en Stenkiste, som fører under Vejen til en Grøft paa den anden Side. Vandet fra de tilstødende Marker styrtede imidlertid gennem det Gab, som Dammen dannede i den

ret høje Grøftevold, og havde skyllet Stenkisten væk. Snart stod Vandet op under Bugen paa Hestene og slikkede langs Fadingen. Da Hestene nølede lidt, satte den anden Mand fra Kløvested sig op paa en af dem, og saa gik det videre fremad, indtil den bortskyllede Stenkiste aabnede

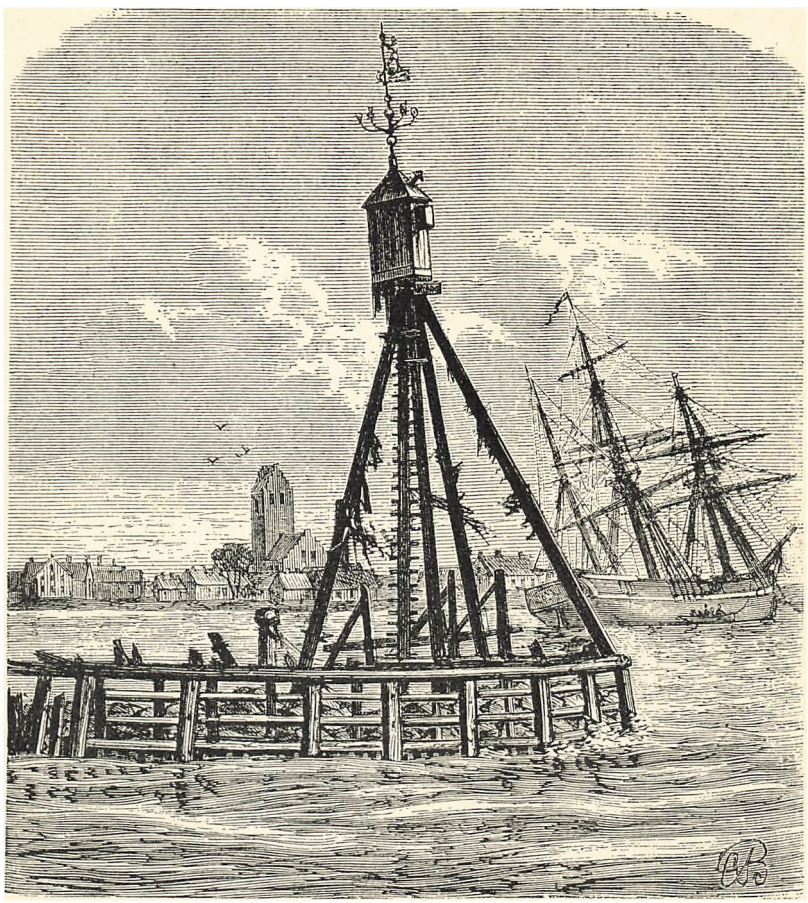

Køge Havn og Fyrtaarnet efter Stormfloden.
Træsnit i Illustreret Tidende.

sig som en Faldgrube under dem. Hestene gik i til Halsen, Fadingen løsnedes fra Akslerne og skyllede hen mod den længst bortliggende Grøftevold, hvor de stakkels Mennesker reddede sig op. Manden, der red paa Hesten, havde Aandsnærværelse nok til at overskære Skaglerne og bjærge sig selv med Hestene længere hen paa Marken. Paa

Grøftevolden var i Forvejen landet Aftægtsmand Søren Jørgensen og en Tjenestedreng fra Ølby. Søren Jørgensen havde været i Køge med fire bagbundne Lam, som Slagteren ikke havde villet modtage, hvorfor han tog dem med hjem igen. Tjenestedrengen, som havde faaet Lov til at age med hjem, havde siddet bag i den lille Enspændervogn og holdt to Haandheste. Ved den oprevne Stenkiste plumpede Hestene straks i til Halsen, saa de kun formaaede at holde Hovedet over Vandet. Da dette steg over Vognen, slap Drengen Haandhestene, der bjergede sig ved Svømning, men i sin Dødsangst greb han fat i et Slag paa den tykke Chenille, Søren Jørgensen havde paa, hvorved han yderligere hindrede Oldingen i at redde sig selv. De skylledes dog hen mod Grøftevolden, hvor de yderst forkomne omsider fik Fodfæste. Selvfølgelig druknede de bagbundne Lam.

Her sad nu de otte ulykkelige Mennesker i samfulde 2—3 Timer i Sne, Regn og Kulde, overskyllet af det iskolde Bølgeslag, klyngende sig op til nogle knudrede Piletræer for at søge Værn mod det stigende Vand og den rygende Orkan. De skreg om Hjælp saa længe, de kunde, men til sidst havde de næsten tabt Mælet allesammen, og da var de næsten mere døde end levende. Navnlig var den stakkels Moder, der stadig forvissede sig om, at hendes mindste Barn endnu var i Live, i en Sindstilstand paa Grænsen af Vanvid.

Endelig kom Hjælpen. En Brandstige blev lagt over Gabet, og paa den gyngende Stige bjergedes kravlende unge og gamle, medens Søen slog sammen over Redningsmændene og de reddede. Redningsarbejdet blev ledet af Skorstensfejermester Anders Jørgensen med Bistand af Murersvend Frederik Tabel. En af de ivrigste Hjælpere var den brystsyge Sagfører Christensen, der døde i en ung Alder og formentlig fik sit Knæk ved denne Lejlighed.

Det mærkeligste ved dette Optrin er, at det foregik paa en i det daglige Liv befærdet Bivej lige ved Hovedlandevejen.

Medens dette foregik paa Sandmarksvejen, holdtes der Mandtal over Indbyggerne i Sønderkøge. Lars Knudsens Familie og Indsidderens dér i Huset manglede. Lars Knudsen var en skrøbelig, gammel Mand, gigtsvag og daarlig til Bens, og hans Søn var Krøbling, men Konen var en rask og handlekraftig Kvinde. Da Søen slog de klinede Vægge ind i Huset, maatte Familien ty op paa Loftet, hvor Indsidderen og hans Hustru med et lille Barn ogsaa var tyet op. Den tidligere omtalte Jens Kyhn og en Rebslagersvend Lærche paatog sig at bjerge Lars Knudsens og Indsidderens og roede hen ad Landevejen, hvor de gik i Læ af Lars Knudsens Hus. De prajede, og der svaredes fra Loftet. Jens Knudsen rev tre Lægter ud af Taget, og gennem dette Hul ekspederedes de

ned i Jollen. Lars Knudsen var mere død end levende, og Indsidderens Hustru havde sit lille Barn ved Brystet. Ligesom de skulde sætte af, fik Jens Kyhn Øje paa nogle hjemmegjorte Sengeklæder, Madam Knudsen havde anbragt paa Bordet lige indenfor Vinduerne. I en Fart slog han en Rude ud, hev Vinduet op, trak Sengeklæderne ned i Jollen og dækkede de forkomne Mennesker til. Nu roede de op ad Hastrup til. I Nærheden af Landevejen sprang de af og plumpede i, formodentlig i Grøften, til op over Hovedet, men med et Par Svømmetag var det klaret, og med fast Grund under sig trak de Jollen hen til Landevejen. Her tvang de en forbikørende Bonde til at befordre de vandlidte til Hastrup-Smedien.

Det var hen ad Mørkningen, inden Jens Kyhn og Rebslageren gik ind i Køge efter at have bragt de reddede i Sikkerhed hos Smed Lang i Hastrup. Vraggods havde saaret dem, og Dynd og skident Vand havde sølet dem til, saa man næppe kunde kende dem. Nogle Borgere bød dem ind i en Kælderstue paa en Hjertestyrkning, de nok kunde trænge til, men næppe var de bænket, før en Mand kom ind og underrettede Jens Kyhn om, at hans Familie var i Livsfare paa Sandmarksvejen. Kyhn styrtede ud i Gaarden, kastede sig paa en Dragonhest og galopperede afsted. I Nørregade mødte han et Optog. Det var en Vogn, der fulgtes af en Stimmel Mennesker. I Vognen var hele Jens Kyhns Familie med Undtagelse af den ældste Dreng, som var bleven i »Norske Løve«s Kælderstue, fordi han var for stærkt medtaget. Jens Kyhn kunde næsten ikke kende sin Hustru, saaledes havde de sidste Timers Rædsler taget paa hendes Udseende. Her trængtes til Lægehjælp og navnlig til Jens Kyhns ældste Dreng, men Lægerne var ikke hjemme — de havde nok at gøre. Da Jens Kyhn hørte, at Læge Bech opholdt sig paa Gammelkøgegaard, red han i strakt Karrière paa Vej dertil. Ved Peder Karls Bro naaede han akkurat at kaste Hesten om for ikke at styrte i den rivende Strøm, — i saadan Tilstand var Broen. Det var en bevæget Dag for Jens Kyhn og hans Familie.

Da Lars Knudsen med Familie Dagen efter kom til deres Bolig, havde kun en af de klinede Lervægge modstaaet Søens Magt. Lergulvet var et Morads, og deres fattige Ejendele var splittet som Avner for Vinden.

Hjælpsomheden i Køge var overordentlig stor. Selve Stormflodsdagen aabnede alle Huse sig gæstfrit for de vandlidte, og det var rørende at se den Beredvillighed, hvormed de fattige Smaakørere uden Vederlag stillede Hest og Vogn til Raadighed, selv om der kunde være betydelig Risiko for, at disse

Hjælpemidler til deres daglige Udkomme blev bortrevet af Vandet. Folk var utrættelige i deres Omsorg for de betrængte Medmennesker, og i Butikkerne, selv hos de mindst bemidlede Høkere, fik de vandlidte deres Varer langt billigere end andre. Allerede den 13. om Morgenen traadte en Komité sammen, og samme Aften havde man indsamlet 700 Rdl. til Uddeling blandt Smaafolk, og da Komitéen sluttede sin Virksomhed, var der gaaet 28,000 Rdl. gennem dens Kasse.

Omtrent Klokken 2 om Eftermiddagen var Stormen og Vandstanden paa Højdepunktet, og da stod Vandet 11 Fod over dagligt Vande. Men det var dog først, da Havet havde trukket sig nogenlunde tilbage i sig selv, at man fik Øje for Ødelæggelsen. Om Aftenen den 13. November frembød Køge et sørgeligt Skue. Da Gasværket havde standset sin Virksomhed, laa hele Byen i Mørke. Gaderne, hvor Vandet havde staaet, var skidne og slimede. Trods Mørket var der en hel Folkevandring til Stranden, uagtet der næsten var ufremkommeligt. Man gik ca. 1½ Alen over Gadens Niveau paa et Underlag af alskens Vraggods, hvor Mellemrummene var udfyldt med frisk Tang.

Først ved Dagens Lys den 14. November kunde man overse Elendigheden. Husene i Sønder- og Gammelkøge og paa Ølby Lyng laa delvis i Ruiner. Jeg mindes fra Ølby Lyng et Hus, der laa fladt hen ad Jorden som et væltet Korthus. Ved Stranden var Fyrtaarnet et Skelet og Kalkovnen en Bunke løse Sten. Kalkbrænderhuset, Havnefogedboligen og Jacob Fiskers Hus paa Lyngen havde lidt mest, men over alt i de yderste Huse saa man indslaaede Vægge og Dørfyldinger, splintrede Vinduer etc. Imellem Vraggodset kunde man se et Posttræ mellem defekte Møbler, alle Slags Brugsgenstande, Klædningstykker, Ølankre o.s.v. Bøjen, der ligger nogle Kabellængder udenfor Havneindløbet, laa ude i Sønderkøge; samme Steds havde en svær Bjælke fundet Vej gennem et Vindue, men var ikke kommet under Tag i hele sin Længde, hvorfor den spærrede Vejen med Resten. I Nabolaget laa et 14 Alen langt 24 Tommers

Egetømmer. En Ambolt, der var naglet til en massiv Egetræsblok ude paa Papirfabrikken, blev revet af Blokken og kastet flere Alen bort. Havnens Muddermaskine var slynget over Jernbanedæmningen, og paa Jernbaneskinnerne laa to Jagter. Den ene af disse, »Fylla« ført af Peter Christensen, Køge, kappede sin Fortøjning, der var ved at blive filet over,

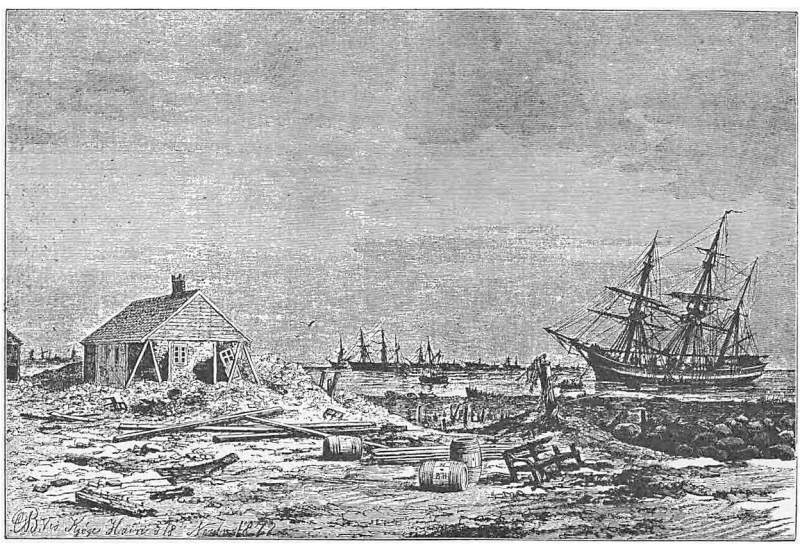

Køge Havn efter Stormfloden 1872. Træsnit i Ill. Tidende.

og satte Kurs op ad Aaen. Paa det Sted, hvor Storeheddingevejen krydser Sydbanen, fik Ankeret fat i et Piletræ. Her blev »Fylla« saa liggende for Anker, ellers var den strandet ved Hastrup. Da Vandet faldt, laa den paa Grund tværs over Skinnerne, og næste Dag, da der endnu var meget Vand i Aaen, løb den »af Stabelen« ned ad Jernbanedæmningen, og det gjorde den anden Jagt ogsaa. Ovre paa Lyngen laa Skonnerterne »Telegrafen« og »Norden« samt en Jagt. Saa langt Øjet kunde række, laa der Side om Side Strandinger i Bugten. Fra Brøndbyvester til Holtug var der strandet 30 Skibe: 14 Barkskibe, 8 Brigger, 1 Skonnertbrig, 4 Skonnerter, 1 Kuf, 1 Slup og 1 Jagt. Af disse strandede 22 i Københavns Amt og 8 i Præstø

Amt. 13 af dem blev senere taget af Grunden. Af Mandskabet druknede 2 Matroser paa et hollandsk Skib. Endvidere blev en hollandsk Kaptajns Hustru skyllet over Bord, da hun kom op med en varm Drik til sin Mand, der stod til Rors. En Braadsø skyllede hende over Bord lige for Øjnene af hendes Mand og to smaa Børn, som blev Vidne hertil fra et Kahytsvindue. Manden kunde intet foretage til hendes Frelse.

Køge Bys Jorder var næsten over alt dækket med ca. 1½ Alen Tang. Naturligvis var Køge Havn bleven frygteligt medtagen. Skærmene paa begge Moler var fuldstændigt bortrevet, og de svære Granitsten i Molen var dels kastet imellem hverandre, dels ud i Ydrehavnen. Desuden var Indrehavnen saa opfyldt med Sand, at Vandstanden, i Følge Indenrigsministeriets Beretning, ved Bolværket var forringet 4—5 Fod og i Midten 2—3 Fod. Havnepladsen var oprevet, Hamrene ramponeret og Fortøjningspælene trukket op. Skaden ansloges til 7000 Rdl. Skaden paa Jernbanen ansloges til 12,000 Rdl., og Trafikken var standset til den 20. November. Gasværket genoptog sin Virksomhed den 18. November. Skaden paa Køge Papirfabrik ansloges til 7000 Rdl. for Varer og 6000 Rdl. for Bygninger og Inventarium. Fabrikken var standset i 11 Dage. Endvidere ansloges Skaden paa Ølby Lyng til 1000 Rdl., i Ølsemagle Sogn til 6000 Rdl. og i Strøby Sogn til 2175. Sidstnævnte Sted var Tabet navnlig stort paa Fiskeriredskaber og især Ruser. I Følge Amtmand Bruns Indberetning var 300 Favne af Landevejen mellem Køge og Prambroen revet bort og »Sorte Bro« bortskyllet. Endnu i mange Tider efter Stormfloden var Piletræerne langs denne Vej udstafferet med Tangduske, der vajede for Vinden.

Saa uhyggelige og faretruende Forholdene end var ved Køge, slap vi dog naadigt i Forhold til mange andre Steder. Navnlig gik det ud over Lolland-Falster, hvor ca. 100 Mennesker omkom, og mange Familier fuldstændig udslettedes af Tilværelsen. Stormfloden var en Nationalulykke og betragtedes som saadan lige fra Hovedstaden til Landets fjerneste Af-

kroge. Over alt samlede man ind og arrangerede Velgørenhedsforestillinger og Bazarer til Fordel for de vandlidte. Enhver ydede villigt sin Skærv lige fra Kongen til den fattige Tjenestedreng. Centralkomitéen indsamlede over 1 Million Rigsdaler, saa det varede jo ikke længe, før de værste Spor af Nøden var udslettet.

Originaler i Køge. Sikre Søndagsgæster var Byens Fattiglemmer, der hver især havde sine faste Steder, som de hjemsøgte. Her var mange ejendommelige Typer, hvis Søndagsklæder mindede om Moderne i Begyndelsen af Aarhundredet. Særlig Mændene var karakteristiske. Man saa dem i snævre Pantalons, gamle Silkeveste i broget Mønster, luvslidte brune eller grønne Klædesfrakker med folderige Skøder, stramt siddende Overdel, snævre Ærmer, højtsiddende Krave med stort Opslag, Fadermordere med Silketørklæde, og flossede Silkehatte. En mødte altid i Stumptrøje og med stiv lavpullet og meget bredskygget Silkehat. Nogle af dem havde kendt bedre Dage. De var alle omhyggeligt barberede — de var nemlig Forsøgsobjekter for Byens Barberlærlinge og blev gratis behandlet.

Blandt Fattiggaardens Beboere har der altid været adskillige Originaler. Naar »*Napoleon*« og »*Ornegrisen*« var paa Krigsstien, var der et vældigt Sjov i Gaden. Det var noget for os Drenge! De omtalte to Størrelser var en Skomager og en Murer, som satte Pris paa en stor Snaps, og naar de kom dinglende ned ad Gaden, havde de altid en hujende Flok Drenge efter sig. De titulerede dem med deres Øgenavne, hvad der bragte dem i Harnisk. »Napoleon« havde sit Navn efter sin trekantede Hat. En tredie Størrelse kaldtes for »*Perikon*«, fordi han opsamlede Perikon og Malurt, som han dels solgte dels satte paa Brændevin. Han havde opholdt sig i København i Koleratiden og holdt meget af at fortælle rystende Historier om »Koléraen«, som han kaldte den. Paa dette Tidspunkt var den senere saa berømte »*Admiral*« Christian Reinhardt, hvis

Bryst svulmede af Kotillonsordner, endnu Hjuldrejer paa en Rebslagerbane. »*Kaffe-Sidse*« var en ældre enlig Pige, en Gaardmandsdatter fra Egnen, som havde arvet en Sum Penge efter sine Forældre. Hun forsødede sin Tilværelse ved hver Dag, hvorledes Vejret end var, at tage til Køge, hvor hun gik rundt paa bestemte Beværtninger til bestemte Tider og drak Kaffe med Wienerbrød til. Mellemtiden benyttede hun til at inspiæere Byens Manufakturhandlervinduer. Dette Liv førte hun Dag ud og Dag ind, Aar efter Aar, men pludselig udeblev hun og er formodentlig død.

Niels Nielsen, den landskendte Redaktør af Krybskytteorganet: »Nattens Nyheder eller Jagtforeningens Vejviser« og af »Illustreret Hønseavlertidende« var fra Byens nærmeste Omegn og havde i et Par Aar Bopæl i Køge. Da hørte han til Byens Seværdigheder.

Et ejendommeligt Par var den lille *Murer Sonne* og hans endnu mindre Kone. Sonne var en flittig Arbejder og hans Hustru var hans trofaste Haandlanger. De to arbejdede godt sammen. Hun gik helt op paa Tagrygningen med Kalk til ham, og dér sad de to saa og klinede i sød Forening. Var der Sne i Landskabet, kunde de jo ikke undgaa at faa en Snebold en Gang imellem, men de klinede bare videre og lod sig ikke forstyrre.

Langt senere var det, at »*Svoger*« indviede sin berømte Æra. Svoger var en skikkelig Vognmand, der stod tidligt op, malkede sine Køer og passede sin Dont, men naar Solen var gaaet under, kom »Desperationen« over ham, som han udtrykte sig, og saa gik han over paa »Prinsen«, hvor han gav Forestillinger. Han havde et helt Sangrepertoire og optraadte som »Christian den Anden ved Dydekes Baare« (han sagde: Dydeke), »Inspektion af Tropperne« osv. Hans »Præstationer«, som han kaldte dem, var ikke morsomme, men latterlige, og det kunde ikke nytte, man forsøgte at gøre ham forstaaeligt, at han gjorde sig til Nar. Det vilde han ikke tro, han opfattede det som Misundelse. Ved Siden heraf var dog Svoger, hvis borgerlige Navn

var Henrik Rasmussen, en brav, godmodig og meget gemytlig Mand, som var afholdt af alle. Han drak »Svogerskab« med Folk over en lav Sko, hvad der betød, at han og hans mange »Svogre« tiltalte hinanden med »Svoger«. Det var dog ikke blot Svoger selv, men hele det Milieu, han virkede i, der til-

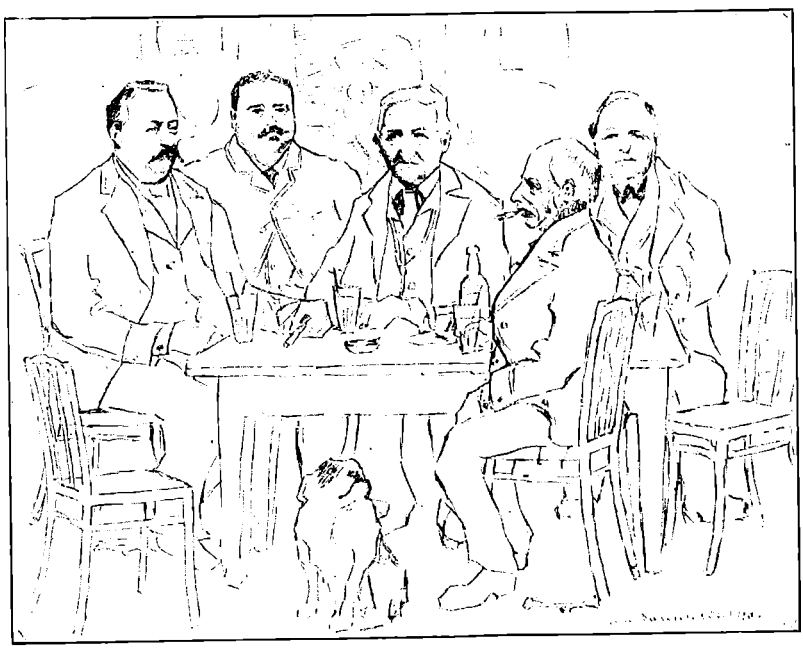

Stambordet i Hotel Prinsen.
»Overlæreren«. »Christian den Første«. »Svoger«. »Drejeren«. »Forpagteren«.
Tegning af H. C. Bärenholdt 1910, tilhørende Fr. Opffer.

trak hans mange Venner. Stambordet i Hotel »Prinsen« var kendt over hele Landet. Hans Kreds, der bestod af Overlærer Kr. Pedersen, Kunstdrejer Petersen og hans fordrukne Hund, Jernbanerestauratør Chr. Hansen, Forpagter Hans Petersen, den tyskfødte Murermester Neumann, Guldsmed J. Holm, Bundtmager C. W. Christensen, Arkitekt Semberlund, Vejassistent Fischer og flere, var saa jovial gemytlig og fuld af lystige Indfald, at den mindede om Stambordene i de gode gammeltyske Ølknejper. Derfor sørgede de Handelsrejsende altid for

at indrette det saaledes, at de kunde overnatte i Køge og faa en »Svogeraften« ud af det. I Køge Museum findes adskillige Minder om »Svoger«, og efter hans Død har Etatsraad Alfred Sørensen ombygget hans gamle Ejendom paa Torvet, men ladet den nye Gaard bære Navnet »Svogers Gaard«.

Køge Høns. Navnlig i tidligere Tid var der to Ting, som Køge var bekendt for over hele Landet, den ene var Køge Huskors, som der allerede er berettet om, den anden var Køge Høns. Om Oprindelsen til den sidste Talemaade har Arkivar Hans Ellekilde nylig fortalt følgende. Man siger til et Barn, naar man tager det ved Ørerne: »Skal jeg løfte dig op, saa du kan se Køge Høns?« — Udtrykket synes i denne Forbindelse ikke at have nogen Mening, men det er ogsaa meget ældre og stammer fra den Tid, da Forbryderne i København blev hængt i den store Galge udenfor Byen. Da sagde man om dem, at de kom saa højt til Vejrs, at de kunde se Køge Høns. Forøvrigt har man ogsaa andre Steder lignende Udsagn, i Hamborg hedder det, at blive løftet op, saa man kan se de Bremer Gæs.

O Gud! O Gud! I Kjøge! Hotel »Norske Løve« blev opført 1720 og fik 1759 Privilegium som Gæstgivergaard. 1783 blev det ved Giftermaal overdraget til »Apotekersvend« fra København Carl Christian Hansen og var derefter i hundrede Aar i hans Slægts Eje. I Diligencernes Tid blev »Norske Løve« besøgt af mange kendte Folk og er Tid til anden blevet omtalt af forskellige Forfattere, bl. a. af Kamma Rahbek, Fru Gyllemburg-Ehrensvärd og H. C. Andersen. »Norske Løve« har altsaa erhvervet sig en Plads i den danske Litteratur.

I »Extremerne« findes følgende: »Du ler deraf, men jeg forsikrer dig, at disse som oftest flove Smørerier paa Vinduesruder i Værtshuse have altid haft noget eget tiltrækkende for mig og mangen Gang givet mig Stof til fantastiske Gisninger og Drømme. Jeg erindrer, at jeg en Gang som Barn var med min Fader og nogle ældre Folk i Kjøge, og paa et Værtshus

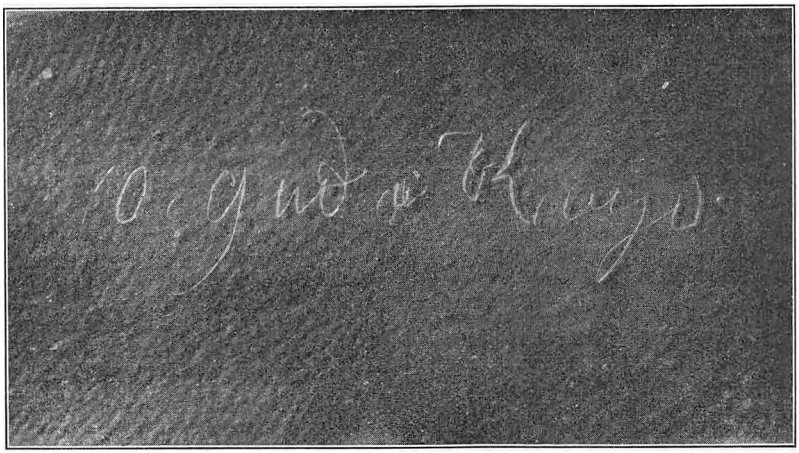

Rude fra »Norske Løve« med Indskriften: »O Gud i Kiøge«. Nu i Kjøge Museum.

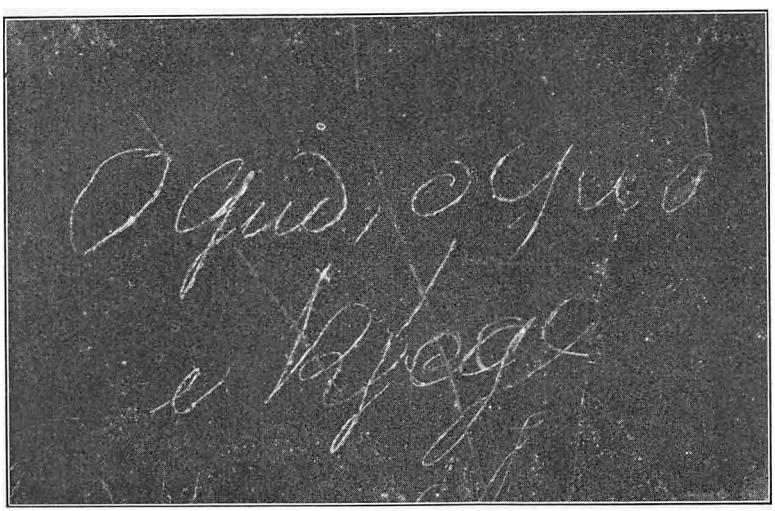

Rude fra »Norske Løve« med H. C. Andersens Indskrift: »O Gud, o Gud i Kjøge«. Nu i Kjøge Museum.

hos Hansens stod jeg tilligemed en anden og læste, hvad der var skrevet paa Vinduesruderne. Med eet udbrød min Sidemand i en umaadelig Latter og gjorde de tilstedeværende opmærksom paa en Rude, hvorpaa der stod de Ord: »O Gud! O Gud! i Kjøge.«

I et Brev til Fru Signe Læssøe skrev H. C. Andersen i Juli 1836: »Først gik Turen over Kjøge, hvor der jo paa Væggen efter en af »Hverdagshistorierne« skal staa: O Gud! O Gud! i Kjøge! Jeg kunde ikke finde det og for at ikke andre ligesom jeg skulde søge forgæves, saa skrev jeg det der, og nu staar det meget tydeligt.« De to Ruder var senere kommet i Privateje og tilhørte Overlærer Kr. Pedersen, som skrev en Artikel herom i Kjøge Avis for 11. November 1890. Den af H. C. Andersen indridsede Indskrift fandtes paa en Rude, som i sin Tid sad i et Vindue i Stueetagen til højre i Hotel »Norske Løve«, medens den anden Rude har siddet i et Vindue paa første Sal. Efter hvad den gamle Hotelejer og ældre Mænd i Byen havde fortalt Overlæreren, havde begge de Værelser, hvori de to Ruder havde siddet, i Aarenes Løb skiftevis været brugt saavel til Gæstestuer som til Aftrædelsesværelser for Dagvognsrejsende. Den Tanke, at begge Ruderne eller i hvert Fald den ene af dem skulde være eftergjort af en eller anden Spasmager, afviste de gamle Hjemmelsmænd, og Overlæreren formodede, at den lange Indskrift er den, der omtales i »Extremerne«, medens den kortere skyldtes H. C. Andersen.

Kr. Pedersen skænkede de to Ruder til Kjøge Museum, hvor de nu er udstillet.

NOTER OG HENVISNINGER

EMBEDSLISTER

REGISTER

NOTER OG HENVISNINGER

H. C. BROHOLM: OLDTIDSMINDER FRA KØGEEGNEN

[1]) F. L. Grundtvig: Skærper til Stik- og Skydevaaben fra den ældre Stenalder, Dansk Tidsskrift IV, 1901, 632 ff. — Nationalmuseets 1. Afd. Museumsnummer A 28155.
[2]) Mus. Nr. A. 23222, 7384, 18556—57, A. 8501; 02, A 15891.
[3]) Mus. Nr. 8859.
[4]) Sophus Müller: Ordning III, Jernalderen, 27.
[5]) Mus. Nr. MCCXI. Vilhelm Boye: Oplysende Fortegnelse over Oldsager af ædle Metaller, S. 112, Nr. 690.
[6]) Mus. Nr. 15556.
[7]) Mus. Nr. C. 18000. J. Brøndsted: Nordisk og fremmed Ornamentik i Vikingetiden, Aarbøger for nord. Oldkyndighed 1920, S. 93 f.

ARTHUR G. HASSØ: KØGE BYS HISTORIE INDTIL 1870.

Da det af nærværende Værks Redaktion blev mig overdraget at udarbejde Køges Historie indtil 1870, blev det betonet, at det i og for sig ikke drejede sig om at faa en helt ny Bearbejdelse af Køges Historie paa Grundlag af selvstændige Arkivundersøgelser; Talen var om en Udgivelse i ændret Form af Anders Petersens Bog, der var udsolgt. Det er da dette, som her er forsøgt. Dog har jeg naturligvis kunnet drage Fordel af det Materiale angaaende Køge, der af andre er fremdraget, siden Anders Petersens Bog udkom. Ligeledes har Anders Petersens egne Arkivoptegnelser været stillet til min Raadighed. Bogen er dog i det store Hele anlagt efter nye Synspunkter, og enkelte Afsnit bygger paa helt nyt Materiale. Endelig har jeg givet Afsnittene om det 16. og 17. Aarhundredes Køge betydelig mere Plads end Nedgangstidens Køge; hos Anders Petersen er det snarere omvendt.

Arthur G. Hassø.

DET MIDDELALDERLIGE KØGE

1) Petersen: Køge, 4 f. — Carlsen: Gammelkøgegaard I, 6. — Ann. f. nord. Oldkynd. 1863, 191. — Marius Kristensen i Aarb. f. Kbh.'s Amt 1912, 138. — 2) Annales Danici, 87. — 3) Hugo Matthiessen i Fra det gamle Kjøge, 14 f. — 4) D. Schäfer: Das Buch

des lübeckischen Vogts auf Schonen, CXVI og 90. — [5]) Repertorium Nr. 45. — [6]) Hugo Matthiessen i Fra det gamle Kjøge, 11 f. — [7]) Repertorium Nr. 612 og 613. — [8]) Kolderup-Rosenvinge: Gamle danske Love V, 172—183. — [9]) Repertorium Nr. 715. — [10]) Repertorium Nr. 746. — [11]) Repertorium Nr. U 110. — [12]) Repertorium Nr. 1333. — [13]) Repertorium Nr. 1558. — [14]) Annales Danici, 173. — [15]) Repertorium Nr. 2147.— [16]) Annales Danici, 176.— [17]) Kbh. Dipl. II, 24. — [18]) Hanseat. Urkundenbuch III, 86 f. — Hanserecesse, 1. Abth. VIII, 556. — [19]) Otto Smtih i Aarb. f. Kbh.'s Amt 1922, 57 flg. — [20]) Ny kgl. Saml. 647 (4°), 200. — [21]) Repertorium Nr. 4105, 4155, 4168, 4169. — Kbh. Dipl. II, 24 f. — Hist. Tidsskr. 4. R. III, 374. — [22]) Repertorium Nr. 4682. — Stadfæstelse af denne Kvittering gives i 1411, 8. Dec. (Repertorium Nr. 5177) og Vidisse deraf 1414, 24. Feb. (Repertorium Nr. 5344). — [23]) Repertorium Nr. 6393 og 6416. — Carlsen: Gammelkøgegaard I, 252 f. — [24]) Repertorium Nr. 5319 og 6594 u. — Petersen: Køge, Aktst. Nr. 2. — [25]) Repertorium Nr. 7211. — Kolderup-Rosenvinge: Gamle danske Love V, 196—204. — [26]) Repertorium Nr. 8024. — [27]) Repertorium Nr. 7958. — [28]) Kolderup-Rosenvinge: Gamle danske Domme IV, 193—196. — [29]) Petersen: Køge, 15 f. — [30]) Carlsen: Gammelkøgegaard, 25. — [31]) Repertorium Nr. 7961. — Nyrop: Danm.'s Gilde- og Lavsskraaer, I, 729. — [32]) Carlsen: Gammelkøgegaard, 251 f. — [33]) Carlsen: Gammelkøgegaard, 46 f. — [34]) Carlsen: Gammelkøgegaard, 45 f. — [35]) E. Daenell: Die Blütezeit d. deut. Hanse II, 204. — [36]) Hanserecesse, 3. Abth. VI, 267 og 469. — [37]) Hugo Matthiessen i Fra det gamle Køge, 26 f. — [38]) Repertorium Nr. 5835. — [39]) Hugo Matthiessen i Fra det gamle Kjøge, 24. — [40]) Otto Smith i Aarb. f. Kbh.'s Amt 1921, 35 f. og 65 f. — [41]) Repertorium Nr. 3215 og 3253. — [42]) Repertorium Nr. 7504, 7577, 7957, 7958. — [43]) Frederik I's danske Reg., 167. — [44]) Frederik I's danske Reg., 155. — [45]) Kbh. Dipl. IV, 394. — [46]) Kbh. Dipl. I, 93, 98, 99, 213, og IV, 390. — [47]) Repertorium Nr. 7055. — [48]) Repertorium Nr. 8024. — [49]) Kbh. Dipl. I, 190. — [50]) Hugo Matthiessen i Fra det gamle Kjøge, 19 f. — Carlsen: Gammelkøgegaard I, 27. — [51]) Repertorium Nr. 7012. — [52]) Carlsen: Gammelkøgegaard I, 27 f. — [53]) Hugo Matthiessen i Fra det gamle Kjøge, 24. — [54]) Pontoppidans Danske Atlas II, 361, og VI, 160. — [55]) Chr. Axel Jensen i Fra det gamle Kjøge, 54. — Paa denne Forfatters Skildring i det nævnte Værk af St. Nikolaj Kirke bygger den følgende Fremstilling. — [56]) Thottske Saml. Nr. 1390, 4°, XIII. — [57]) Ellen Jørgensen: Helgendyrk. i Danm., 125 f. — [58]) Repertorium Nr. 3936. — [59]) Repertorium Nr. 4982. — [60]) Repertorium

Nr. 5019. — 61) Fra Arkiv og Museum III, 1. — 62) Repertorium Nr. 6719. — Carlsen: Gammelkøgegaard, 31. — 63) Hugo Matthiessen i Fra det gamle Kjøge, 28. — 64) Fra Arkiv og Museum III, 1. — 65) Carlsen: Gammelkøgegaard, 252 f. — 66) Johs. Lindbæk: De danske Franciskanerklostre, 183—185. — Aarb. f. Kbh.'s Amt, 1920, 43—54. — 67) Kolderup-Rosenvinge: Gamle danske Domme IV, 196 f. — 68) Hofmans Fundat. VII, 441 f. — 69) Petersen: Køge, 237. — 70) Hugo Matthiessen i Fra det gamle Kjøge, 30. — 71) Allen: Breve og Aktst. til Kr. II's og Fr. I's Hist., 594. — 72) Frederik I's danske Reg., 277. — 73) Petersen: Køge, Aktst. Nr. 5. — 74) Frederik I's danske Reg., 331 og 461. — 75) Kbh. Dipl. IV, 462. — 76) Rørdam: Monumenta 1. R. I, 103, 292, 369, 427, 627, og 2. R. II, 215. — 77) Carlsen: Gammelkøgegaard I, 254 f. — 78) Petersen: Køge, 110 f. — Carlsen: Gammelkøgegaard, 78—81. — Danske Mag. 3. R. VI, 35 og 41. — 79) Danske Mag. 3. R. V, 75, 77, 78, 79, 81, 100, 102, 112, 116, 122, 124, 145, 146, 261, 263, 269, 275, 279, 281, 307, 313, og VI, 33, 46, 48, 76, 99. — Danske Kancellireg. 1535—1550, 4 f. — Kbh. Dipl. I, 391, og IV, 493.

KØBSTADSTYRELSEN INDTIL 1619

1) Kolderup-Rosenvinge: Gamle danske Love V, 181 § 16. — Hvor intet andet er anført, bygger Fremstillingen af det følgende paa M. Mackeprang: Dansk Købstadstyrelse fra Valdemar Sejr til Kristian IV, Kbh. 1900. — 2) Repertorium Nr. 4257. — 3) Repertorium Nr. 3961. — 4) Repertorium Nr. 7211. — Kolderup-Rosenvinge: Gamle danske Love V, 197 § 5. — 5) Repertorium Nr. 7211. — Kolderup-Rosenvinge: Gamle danske Love V, 197 § 5. — 6) Repertorium Nr. 7211. — Kolderup-Rosenvinge: Gamle danske Love V, 197 § 5. — 7) Repertorium Nr. 5958 Ab. — Aarsberetn. f. Geh.-arch. V, 57. — 8) Repertorium Nr. 7211. — Kolderup-Rosenvinge: Gamle danske Love V, 197 § 6. — 9) Repertorium Nr. 7211. — Kolderup-Rosenvinge: Gamle danske Love V, 197 § 4. — 10) Petersen: Køge, 16 f. — 11) Repertorium Nr. U 396, 5628, 5835, 6393, 6416, 6481, 6538, 6539, 6547, 6613, 6825, 6826, 6912, 7504, 7609. — Se Borgmesterlisten i Petersen: Køge, 253 f. — 12) Repertorium Nr. 4257, 5835, 6005, 6416, 6481, 6538, 6539, 6547, 6613, 6825, 6912, 7055, 7250, 7254, 7504, 7609, 7811. — 13) Brev af 13. Marts 1612 i Kanc. B. — 14) Petersen: Køge, 256. — 15) Brev af 16. Jan. 1574 i Kanc. B. — 16) Brev af 14. Feb. 1580 i Kanc. B.

— [17]) Raadstuebog 1597. — Mackeprang: Købstadstyrelse, 71. — [18]) Repertorium Nr. 6613, 6912, 7504. — Kolderup-Rosenvinge: Gamle danske Domme IV, 193. — Petersen: Køge, 254 og 257. — [19]) Brev af 13. Marts 1612 i Kanc. B. — [20]) Brev af 2. April 1595 i Kanc. B. — [21]) Brev af 10. Jan. 1584 i Kanc. B. — Mackeprang: Købstadstyrelse, 279. — [22]) Brev af 3. Jan. 1610 i Kanc. B. — Mackeprang: Købstadstyrelse, 279. — [23]) Kbh. Dipl. I, 299. — [24]) D. Mag. 3. R. V, 320. — [25]) D. Mag. 3. R. VI, 30. — [26]) D. Mag. 3. R. VI, 140. — [27]) Brev af 15. Marts 1575 i Kanc. B.— [28]) Kæmnerregnskaber for 1612, 1613 og 1617. — Raadstuebog for 5. Nov. 1612. — Mackeprang: Købstadstyrelse, 153 og 197 f. — [29]) Kolderup-Rosenvinge: Gamle danske Domme IV, 196. — Nyrop: Danm.'s Gilde- og Lavsskraaer I, 735. — [30]) Brev af 20. Okt. 1552 i Kanc. B. — [31]) Breve af 8. Okt. 1553 og 30. Marts 1555 i Kanc. B. — [32]) Brev af 8. Maj 1561 i Kanc. B. — [33]) Brev af 18. Juli 1570 i Kanc. B. — [34]) Breve af 18. Juli og 19. Juli i Kanc. B. — [35]) Brev af 9. Nov. 1575 i Kanc. B. — [36]) Hugo Matthiessen i Fra det gamle Kjøge, 33. — [37]) Repertorium Nr. U 396, 5628, 5835, 6005, 6416, 6481, 6538, 6539, 6547, 6613, 6825, 6912, 7504, 7957, 7958. — [38]) Se foran Side 35. — [39]) Se foran Side 41. — [40]) Mackeprang: Købstadstyrelse, 118. — [41]) Petersen: Kjøge, 15. — [42]) Brev af 3. Dec. 1571 i Kanc. B. — [43]) Brev af 11. Jan. 1577 i Kanc. B. — [44]) Brev af 24. Juni 1577 i Kanc. B. — [45]) Brev af c. 7. Sept. 1584 i Kanc. B. — [46]) Repertorium Nr. 7055, 7250, 7254, 7504, 7609. — [47]) Petersen: Køge, 257 f. — [48]) Mackeprang: Købstadstyrelse, 131. — [49]) Raadstuebog 1599, 12. Jan. — Mackeprang: Købstadstyrelse, 133. — [50]) Danske Mag. 4. R. I, 332 f. — [51]) Brev af 8. Juli 1561 i Kanc. B. — [52]) Hyldinger Pk. 78 a, Rigsarkivet. — Mackeprang: Købstadstyrelse, 173 og 279. — [53]) Kæmnerregnskab 1613—14. — Mackeprang: Købstadstyrelse, 178. — [54]) Se foran Side 35 og 38. — [55]) Se foran Side 34. — [56]) Repertorium Nr. U 396, 5628, 5835, 6005, 6416, 6481, 6538, 6539, 6547, 6613, 6704, 6825, 6912, 7254, 7504, 7609, 7957, 7958. — Petersen: Køge, 252. — [57]) Se foran Side 56. — [58]) Brev af 9. Aug. 1570 i Kanc. B. — [59]) Brev af 23. Jan. 1597 i Kanc. B. — Petersen: Køge, 252. — [60]) Se foran Side 72. — [61]) Danske Mag. 4. R. IV, 372. — [62]) Raadstuebog 1614, 12. Dec. — Mackeprang: Købstadstyrelse, 239. — [63]) Danske Kancellireg. 1535—1550, 60 f. og 333. — [64]) Brev af 11. Sept. 1577 i Kanc. B. — [65]) Se foran Side 70. — [66]) Breve af 14. Marts 1567 og 17. Aug. 1569 i Kanc. B. — [67]) Brev af 27. Juni 1574 i Kanc. B. — [68]) Brev af 15. Juli 1588 i Kanc. B. — [69]) Breve af 4. Okt. 1601 og 8. Jan. 1603 i Kanc. B. — [70]) Brev af 24. Okt. 1617 i

Kanc. B. — 71) Danske Mag. 2. R. VI, 314. — 72) Breve af 21. Dec. 1591, 30. Nov. 1592 og 14. Sept. 1593 i Kanc. B. — 73) Brev af 9. Maj 1595 i Kanc. B. — 74) Brev af 23. Feb. 1596 i Kanc. B. — 75) Brev af 23. Jan. 1597 i Kanc. B. — 76) Breve af 23. Jan. 1597, 10. Okt. 1599, 8. Nov. 1604, 8. Nov. 1606 og 5. Marts 1610 i Kanc. B. — 77) Breve af 21. Dec. 1591, 30. Nov. 1592, 23. Jan. 1597, 8. Nov. 1604, 8. Nov. 1606 og 5. Marts 1610 i Kanc. B. — 78) Breve af 15. Nov. 1588 og 28. Sept. 1596 i Secher: Forordninger. — 79) Brev af 13. Sept. 1606 i Kanc. B. — 80) Brev af 15. Dec. 1592 i Kanc. B. — 81) Breve af 26. Maj 1573, 11. Marts og 29. Okt. 1589, 17. Dec. 1590, 20. Maj 1591, 22. Juni 1592, 23. Aug. 1603, 24. Marts 1607, 16. Aug. 1612, 10. Juni og 11. Nov. 1617 i Kanc. B. — 82) Breve af 15. Juli 1588, 29. Okt. 1590, 30. Sept. 1591, 20. Juni 1594, 3. Juni 1598, 4. Okt. 1609 og 1. Maj 1615 i Kanc. B. — 83) Breve af 4. Maj 1566, 23. Sept. 1573, 26. Aug. 1591, 2. Aug. 1605 og 6. April 1610 i Kanc. B. — 84) Brev af 14. Marts 1567 i Kanc. B. — 85) Brev af 7. Juli 1590 i Kanc. B.

DET 16. AARHUNDREDES KØGE

1) Petersen: Køge, Aktst. Nr. 7. — 2) Brev af 20. Okt. 1552 i Kanc. B. — 3) Brev af 22. Feb. 1571 i Kanc. B. — 4) Brev af 30. Marts 1571 i Kanc. B. — 5) Brev af 17. Jan. 1574 i Kanc. B. — 6) Brev af 4. Juni 1578 i Kanc. B. — 7) Danske Mag. 6.R. I, 343. — 8) Brev af 18. Okt. 1600 i Kanc. B. — Secher: Forordninger III, 723 f. — 9) Brev af 6. Maj 1601 i Kanc. B. — 10) Brev af 5. Juni 1601 i Kanc. B. — 11) Brev af 18. Dec. i Kanc. B. — 12) Brev af 19. Dec. 1611 i Kanc. B. — 13) Brev af 13. Marts 1612 i Kanc. B. — 14) Brev af 2. Maj 1613 i Kanc. B. — 15) Brev af 28. Marts 1618 i Kanc. B. — Secher: Forordninger III, 528. — 16) Brev af 23. Juni 1553 i Kanc. B. — 17) Brev af 4. April 1555 i Kanc. B. — 18) Brev af 16.Aug. 1561 i Kanc. B. — 19) Brev af 17. Juni 1564 i Kanc. B. — 20) Rørdam: Monumenta 1. R. II, 354. — 21) Brev af 8. Marts 1571 i Kanc. B. — 22) Brev af 21. Feb. 1577 i Kanc. B. — 23) Breve af 13. Dec. 1579, 20. Maj og 28. Juli 1580 og 19. Juli 1581 i Kanc. B. — 24) Breve af 5. Okt. 1581 og 2. Sept. 1583 i Kanc. B. — 25) Brev af 6. April 1596 i Kanc. B. — 26) Brev af 12. Maj 1570 i Kanc. B. — 27) Breve af 31. Aug. 1596 og 17. April 1599 i Kanc. B. — 28) Brev af 8. Feb. 1557 i Kanc. B. — 29) Breve af 20. Nov. og 21. Nov. 1562 og 14. Juni 1597 i Kanc. B. — 30) Breve af 8. Sept. 1575 i Kanc. B. — 31) Petersen: Køge, 147. —

32) Danske Samlinger, udg. af Bruun, Nielsen og Smith, 1. R. VI, 365. — **33**) Brev af 8. Okt. 1553 i Kanc. B. — **34**) Breve af 5. Maj 1568, 18. Juli 1570 og 4. Okt. 1575 i Kanc. B. — **35**) Petersen: Køge, 180. — **36**) Brev af 26. April 1585 i Kanc. B. — **37**) Kolderup-Rosenvinge: Gamle danske Domme IV, 193—202. — **38**) Petersen: Køge, 186 og Aktst. Nr. 18. — **39**) Hist. Tidsskr. 2. R. II, 199 flg. — **40**) Brev af 9. Sept. 1569 i Kanc. B. — **41**) Brev af 12. Aug. 1579 i Kanc. B. — **42**) Suhms Samlinger, Ny Saml. III, 98. — **43**) I Alm. henvises til P. V. Jacobsen: Det danske Skattevæsen under Christian III og Frederik II, Kbh. 1833, 7—20 og 98—126, til sammes Afhandling i Hist. Tidsskr. 1. R. II, 1—88, samt til M. Mackeprang: De danske Købstæders Skattevæsen til ca. 1600 (i Hist. Tidsskr. 7. R. III, 150—189). — **44**) Danske Mag., 2. R. VI, 314. — **45**) Suhms Samlinger II, 1. H., 140. — **46**) Breve af 8. Okt. 1553 og 16. Jan. 1590 i Kanc. B, — **47**) Breve af 5. Maj 1568, 4. Okt. 1575 og 20. Juni 1589 i Kanc. B. — **48**) Breve af 21. Dec. 1591 og 8. April 1592 i Kanc. B. — **49**) Danske Mag. 4. R. I, 332 flg. — **50**) Suhms Samlinger II, 1. H., 140. — **51**) Breve af 10. April 1572, 16. Jan. 1590, 21. Dec. 1591 og 30. Nov. 1592 i Kanc. B. — **52**) Breve af 2. Jan. 1569 og 27. Sept. 1579 i Kanc. B. — **53**) Breve af 24. Marts, 10. April og 2. Aug. 1572 i Kanc. B. — **54**) Rentemesterregnskaberne for Tiden 1550—1580, RA. — **55**) Danske Mag. 4. R. II, 71. — **56**) Danske Mag. 3. R. VI, 99, og 4. R. VI, 24 og 333. — **57**) Breve af 15. Dec. 1564, 3. Okt. 1565, 5. Maj 1566, 1. Juni og 24. Nov. 1568, 8. Okt. 1569, 12. Marts og 13. Dec. 1570, 24. Marts 1572 og 2. April 1576 i Kanc. B. — **58**) Breve af 15. Nov. 1588 og 28. Sept. 1596 i Kanc. B. og Secher: Forordninger. — **59**) Danske Mag. 3. R. V, 122. — **60**) Breve af 6. Feb. 1562, 3. Sept. 1564, 7. Marts 1565, 22. Sept. 1566, 6. Juli 1567, o. 26. Aug. 1568, 3. Marts og 25. Juni 1569, 27. Juli 1570 i Kanc. B. — **61**) Danske Mag. 4. R. I, 99. — **62**) Danske Mag. 3. R. V, 112 og 275; VI, 197 og 357; 4. R. I, 267. — **63**) Breve af 27. Nov. 1561, 6. Feb. 1562, 21. Juli 1563, 24. Feb. og 22. Marts 1564, 14. Jan. 1565, 22. Feb. 1566, 25. Feb. og 5. Dec. 1567 og 2. Juni 1568 i Kanc. B. — **64**) Breve af 3. Sept. 1573, 13. Feb. og 10. Juni 1574, 22. Dec. 1576, 25. Nov. 1577, 6. Jan. og 1. Dec. 1579, 29. Jan. 1582, 12. Jan. 1584, 23. April og 9. Dec. 1586 og 12. Juli 1596 i Kanc. B. — **65**) Brev af 28. Sept. 1584 i Kanc. B. — **66**) Brev af 8. Juli 1585 i Kanc. B. — **67**) Danske Mag. 3. R. V, 261, 279 og 281; VI, 33. — Breve af 8. Marts 1560, 16. Maj 1565, 3. Okt. 1566, 27. Dec. 1576, 30. Aug. 1577, 13. Jan. 1580, 21. Sept. 1584, 1. Aug. 1585, 19. Juni og 7. Juli 1589 og 29. April 1591 i Kanc. B.

— 68) Danske Mag. 3. R. V, 279 og 281. — Breve af o. 21. Okt. 1551, 7. Maj 1555, 8. Marts 1564, 11. Juli 1584, 9. Okt. 1591, 29. Juni 1595, 16. Aug. 1596, 16. Nov. 1597 og 9. Maj 1598 i Kanc. B. — 69) Danske Mag. 3. R. V, 124, 261, 279, 281 og 313. — Kbh. Dipl. IV, 512. — 70) Breve af 12. Juli el. 19. Juli 1551, 24. Sept. 1552, 16. Juli 1563, 23. Maj 1567 og 30. Nov. 1570 i Kanc. B. — 71) Breve af 2. Jan. 1556, 25. Juli 1559, 2. Maj 1577, 10. Maj 1588, 23. Sept. 1589 og 9. Maj 1598 i Kanc. B. — 72) Breve af 26. Aug. 1555, 20. Dec. 1557 og 26. Aug. 1566 i Kanc. B. — 73) Danske Mag. 3. R. VI, 46 og 48; 4. R. I, 127, 327 og 332. — Breve af 1. Jan., 3. Juli og 19. Okt. 1551, 20. Marts og 21. Okt. 1552 og 8. Sept. 1553 i Kanc. B. — 74) Breve af 8. Okt. 1553, 26. Sept. og 30. Nov. 1554, 18. Feb. og 5. Dec. 1558, 16. April 1559 og 20. Maj 1563 i Kanc. B. — Se iøvrigt de talrige Breve om Borgeleje i Kanc. B. — 75) Danske Mag. 3. R. V, 100, 102 og 116. — 76) Danske Mag. 4. R. I, 6. — Breve af 25. Jan. og 16. Feb. 1556, 1. April 1557, 4. Aug. 1559, 16. Maj 1577, 12. Marts 1590 og 30. April 1591 i Kanc. B. — 77) Danske Mag. 3. R. V, 269; 4. R. I, 29, 71 og 342; II, 301. — Breve af 18. Dec. 1561, 10. April, 8. Aug. og 5. Sept. 1563, 13. Maj og 28. Aug. 1564, 14. Juni 1565, 16. Dec. 1569, 28. Okt. 1570, 27. Dec. 1576, 21. Okt. 1577, 7. Jan. og 7. April 1579, 16. Feb. 1582, 10. Feb. 1583, 11. Marts 1589, 28. Jan. 1590, 29. Jan. 1591, 20. Dec. 1595 og 4. Maj 1596 i Kanc. B. — 78) Brev af 16. Jan. 1590 i Kanc. B. — 79) Brev af 6. Maj 1591 i Kanc. B. — 80) Breve af 16. Nov. og 7. Dec. 1591 og 21. Nov. 1592 i Kanc. B. — 81) Breve af 17. Juli, 28. Juli, 29. Juli og 17. Okt. 1596 i Kanc. B. — 82) Breve af 28. April 1583, 5. Juli, 28. Aug. og 29. Aug. 1588 og 2. Aug. 1598 i Kanc. B. — 83) Diverse Rentemesterregnskaber 1550—1590, RA. — 84) Petersen: Køge, 245. — Hofmans Fundatser VII, 426 flg. — 85) Breve af 12. Aug. og 15. Nov. 1579 i Kanc. B. — Petersen: Køge, 238 og Aktst. Nr. 14. — 86) Brev af 17. Juli 1578 i Kanc. B. — 87) Petersen: Køge, 230. — 88) Petersen: Køge, 232. — Hofmans Fundatser VII, 423. — 89) Petersen: Køge, 251. — Brev af 8. Nov. 1584 i Kanc. B. — 90) Brev af 8. Nov. 1584 i Kanc. B. — 91) Brev af 30. Marts 1597 i Kanc. B. — 92) Chr. Axel Jensen i Fra det gamle Kjøge, 73—76. — Petersen: Køge, 222. — 93) Brev af 3. Dec. 1557 i Kanc. B. — 94) Brev af 29. Dec. 1571 i Kanc. B. — Carlsen: Gammelkøgegaard I, 257 flg. — 95) Petersen: Køge, Aktst. Nr. 13. — 96) Chr. Axel Jensen i Fra det gamle Kjøge, 78—80. — Petersen: Køge, 224. — 97) Brev af 28. Juni i Kanc. B. — 98) Fortegnelsen, der er dateret 30. Marts 1597, er offentliggjort af O. Smith i Aarb. f.

Kbh.'s Amt 1924, 112 flg. —**99**) Petersen: Køge, 247. — **100**) Brev af 6. Aug. 1557 i Kanc. B. — **101**) Petersen: Køge, 216 flg. — Hofmans Fundatser VII, 389. — H. J. Hansen om Graabrødreklosteret i Aarb. f. Kbh.'s Amt 1920, 43—54. — **102**) Breve af 17. Okt. 1562, 4. Aug. 1585, 3. Apr. 1586 og 5. Juli 1588 i Kanc. B.— Petersen: Køge, 28 og Aktst. Nr. 16.— **103**) Chr. Axel Jensen om den borgerlige Bygningskunst i Fra det gamle Kjøge, 109—124. — **104**) Breve af 27. Juni 1562, 23. Febr. og 24. Juli 1564 og 18. Okt. 1577 i Kanc. B. — **105**) Brev af 8. Sept. 1575 i Kanc. B. — **106**) Breve af 27. Maj 1572, 20. Jan. og 9. Okt. 1582 og 11. Marts 1586 i Kanc. B. — **107**) Breve af 6. Maj 1591, 18. Okt. 1594 og 17. Aug. 1596 i Kanc. B. — M. Mackeprang: Dansk Købstadstyrelse fra Valdemar Sejr til Kristian IV, 158. — **108**) Breve af o. 3.—17. April 1555, 3. April 1557. c. 12. Maj 1561, 20. Maj 1563 og o. 24. Febr. 1567 i Kanc. B. — **109**) Frederik I's danske Registranter, 420. — Breve af 11. Juli 1556, 20. Aug. og 25. Aug. 1586, 17. Dec. 1589, 29. Juni og 15. Okt. 1596 i Kanc. B. — **110**) Missiver fra Kongerne Christiern I's og Hans's Tid I, Brev af 27. Juni 1511. — Frederik I's danske Registranter, 105, 318 og 430. — Danske Kancelliregistranter 1535—1550, 4 flg. — Danske Mag. 3. R, V, 145 flg. — Hist. Tidsskr. 4. R. III, 565 flg.; VI, 285. — Breve af o. 10.—18. Sept. 1551 og 5. Aug. og 6. Aug. 1557 i Kanc. B. — **111**) Danske Mag. 4. R. I, 103. —**112**) Brev af 25. Juni 1552 i Kanc. B. — **113**) Breve af 20. Sept. 1567 og 3. Juni 1589 i Kanc. B. — Petersen: Køge, 209. — **114**) Brev af 2. Juli 1588 i Kanc. B. — **115**) Brev af 13. Sept. 1598 i Kanc. B. — **116**) Raadstueprotokollerne for Køge 1596—1600, for de her nævnte Eksempler gennemgaaet af Otto Smith i Aarb. f. Kbh.'s Amt 1924, 100—112. — **117**) Efterretninger om Bryllupper paa Raadhuset haves i Revisionsantegnelserne til Kæmnerregnskaberne for Køge 1592—1618, RA. — Se ogsaa Brev af 16 Juli 1589 i Kanc. B.

BY OG BORGERE 1600—1660.

1) I Almindelighed henvises til M. Mackeprang: Dansk Købstadstyrelse fra Valdemar Sejr til Kristian IV, 244—257. — **2**) Brev af 3. Dec. 1618 i Kanc. B. — **3**) Revisionsantegnelser til Køges Kæmnerregnskaber 1592—1618, RA. — **4**) Forordning af 7. April 1619 i Secher: Forordninger III. — Om det følgende se P. Munch: Købstadstyrelsen i Danmark 1619—1848, 1. Del, 24—66. — **5**) Køges Raadstueprotokoller under 1. Maj 1649 og 28. Okt. 1653, LA. — **6**) Køges Raadstueprotokoller 1618—21 og flg. Bd. — Petersen:

Køge, 93. — [7]) Brev af 13. Jan. 1646 i Sjæll. Tegn., RA. — Forordning af 31. Maj 1646 i Secher: Forordninger V. — [8]) Køges Kæmnerregnskaber 1599 og 1612—1618, LA. — Revisionsantegnelser til Køges Kæmnerregnskaber 1592—1618, RA. — [9]) Køges Kæmnerregnskaber 1617—1661 med enkelte Afbrydelser, LA. — [10]) Køges Raadstueprotokoller under 5. Nov. 1612, 3. Jan. 1621 og 3. Sept. 1627, LA. — Køges Kæmnerregnskaber 1612, 1613 og 1617, LA. — M. Mackeprang: Dansk Købstadstyrelse fra Valdemar Sejr til Kristian IV, 153 og 197 flg. — [11]) Køges Kæmnerregnskab 1638, LA. — [12]) Køges Raadstueprotokol under 25. Okt. 1596; se ogsaa sammesteds under 6. Okt. 1623, LA. — [13]) Køges Raadstueprotokoller, LA. — Hyldingsfuldmagter 1584 og 1610, RA. — [14]) Køges Raadstueprotokol under 23. Dec. 1628, LA. — Køges Kopibog under 21. Jan. 1629, LA. — [15]) Køges Raadstueprotokol 1632—37, LA. — [16]) Breve af 11. Sept. og 22 Sept. 1628 i Kanc. B. — [17]) Breve af 27. Sept. 1628 og 15. Maj 1629 i Kanc. B. — [18]) Brev af 25. Maj 1608 i Kanc. B. — Brev af 30. Nov. 1648 i Secher: Forordninger V. — [19]) Brev af 20. Maj i Secher: Forordninger V. — [20]) For det følgende se ogsaa Otto Smith: Køge Havn før Aar 1700 (i Aarb. f. Kbh.'s Amt 1922, 57—82). — [21]) Køges Havneregnskaber, LA., der er Hovedkilden for Otto Smiths anførte Afhandling. — [22]) M. Mackeprang: Dansk Købstadstyrelse fra Valdemar Sejr til Kristian IV, 249. — [23]) Køges Raadstueprotokol under 21. Juli 1596, LA. — [24]) Køges Havneregnskab for 1641, LA. — [25]) Køges Havneregnskaber for 1619 og 1639, LA. — [26]) Køges Havneregnskab for 1619, LA. — [27]) Køges Havnerengskab for 1641, LA. — [28]) Dahlbergs Stik af Køge Byplan 1659 og Søkortdirektør Jens Sørensens Kort over Køge 1692. — [29]) Brev af 19. April 1621 i Kanc. B. — [30]) Køges Raadstueprotokol under 6. Okt. 1623, LA. — [31]) Køges Kæmnerregnskab 1631 under 18. Aug., LA. — [32]) Køges Raadstueprotokol under 12. Nov. 1649, LA. — Køges Havneregnskaber 1649 flg., LA. — [33]) Køges Raadstueprotokol under 14. Marts 1644, LA. — [34]) Køges Havneregnskab 1619, LA. — De i Note 28 nævnte Kort over Køge 1659 og 1692. — [35]) Køges Raadstueprotokol under 9. Juni og 23 Juni 1645, LA. — Petersen: Køge, 162. — [36]) Køges Havneregnskaber 1638 og 1654, LA. — [37]) Køges Havneregnskaber 1619 og 1638 flg., LA. — [38]) Køges Havneregnskaber 1639 flg., LA. — [39]) Breve af 4. Maj 1600 og 8. Maj 1627 i Kanc. B. — [40]) Brev af 14. Maj 1605 i Kanc. B. — [41]) Forordning af 10. Dec. 1621 i Secher: Forordninger III. — [42]) Breve af 28. Aug. 1622 og 6. Jan. 1623 i Kanc. B. — Petersen: Køge, 145. — [43]) Breve af 8. Juni 1624 og 20. Juli 1625 i Kanc. B. — [44]) Forordning og Brev

af 19. Juni 1626 i Kanc. B. og Secher: Forordninger IV. — Køges Raadstueprotokol under 31. Marts 1623, 15. Jan. og 5. Febr. 1627 og 5. Okt. 1629, LA. — Petersen: Køge, 145 flg. — [45]) Breve af 2. Aug. 1605 i Kanc. B. og Secher: Forordninger III. — Køges Kæmnerregnskab 1622, LA. — Revisionsantegnelse til Køges Kæmnerregnskab for 1615—16, RA. — Køges Kæmnerregnskab 1632, LA. — [46]) Brev af 20. Juli 1625 i Secher: Forordninger IV. — Petersen: Køge, 189. — [47]) Petersen: Køge, 152. — [48]) Petersen: Køge, 147 flg. og 151. — Brev af 6. Dec. 1630 i Secher: Forordninger IV. — [49]) Brev af 20. Maj 1649 i Secher: Forordninger V. — [50]) Køges Kæmnerregnskab 1650, LA. — Køges Raadstueprotokol under 9. Dec. 1650, LA. — Brev af 20. Nov. 1608 i Kanc. B. — Brev af 29. Nov. 1641 i Secher: Forordninger V. — Køge Kirkes Regnskaber 1637, 1642, 1646—47, 1650, 1654, 1662 og 1704—05, LA. — Petersen: Køge, 261. — [51]) Forordning af 19. Juni 1613 i Secher: Forordninger III. — Se iøvrigt om det følgende Otto Smith: Køge Bys Haandværkerlaug (i Aarb. f. Kbh.'s Amt 1921, 24—69). — [52]) Forordning af 10. Dec. 1621 i Secher: Forordninger III. — Breve af 23. April 1623 i Kanc. B. og Secher: Forordninger IV. — Petersen: Køge, 173. — [53]) Brev af 7. Maj 1649 i Secher: Forordninger V. — [54]) Brev af 20. Maj 1649 i Secher: Forordninger V. — [55]) Om de enkelte Lav se Otto Smiths Afhandling i Aarb. f. Kbh.'s Amt 1921, 32—69, og Petersen: Køge, 171—175. — [56]) Kbh. Dipl. II, 569 og 697. — Breve af 13. Juli 1616 og 21. Febr. 1620 i Secher: Forordninger III. — [57]) Breve af 24. Maj 1637 i Secher: Forordninger IV. — [58]) Køges Raadstueprotokol under 5. Maj 1628, LA. — [59]) Revisionsantegnelser til Køges Kæmnerregnskaber 1592—1618, RA. — Køges Raadstueprotokol under 10. Aug. 1641, LA. — Dom af 6. Sept. 1613 i Køges Arkiv, LA. — Petersen: Køge, 186 og Aktst. Nr. 27 og 37. — [60]) Breve af 29. Jan. 1603 i Kanc. B. — Køges Raadstueprotokol under 16. Marts 1629 og 6. Maj 1649. — Petersen: Køge, 90 og 188. — [61]) Petersen: Køge, 238 og 240 flg. — Otto Smith i Aarb. f. Kbh.'s Amt 1924, 100. — [62]) Brev af 8. Dec. 1621 i Kanc. B. — [63]) Breve af 20. Okt. 1610 og 26. April 1626 i Kanc. B. — [64]) Petersen: Køge, 230 flg. — [65]) Petersen: Køge, 233. — [66]) Om det følgende vedrørende Sognekirken se Petersen: Køge, 220—228, og Chr. Axel Jensen i Fra det gamle Kjøge, 80—92, naar intet andet er bemærket. — [67]) Brev af 27. Jan. 1624 i Kanc. B. — [68]) Brev af 6. Nov. 1634 i Secher: Forordninger IV — [69]) Om det følgende se Petersen: Køge, 217—218. — [70]) Petersen: Køge, 196 flg. og Aktst. Nr. 8. — [71]) Køges Kæmnerregnskab 1627, LA. — [72]) Køges Raadstueprotokol for 1643 og 1644, LA. — Petersen:

Køge, 37 og 196 flg. — Otto Smith i Aarb. f. Kbh.'s Amt 1922, 148—150. — [73]) Køges Kæmnerregnskab under 9. Marts 1653. LA. — Petersen: Køge, Aktst. Nr. 49. — [74]) Revisionsantegnelser til Køges Kæmnerregnskaber 1592—1618, RA. — Køges Kæmnerregnskab 1627—28, LA. — [75]) Køges Raadstueprotokol for Efteraaret 1633, LA. — Petersen: Køge, 198. — [76]) Køges Raadstueprotokol for April 1634, LA. — Køges Kæmnerregnskab under 25. Okt. 1635, LA. — [77]) M. Mackeprang: Dansk Købstadstyrelse fra Valdemar Sejr til Kristian IV, 162. — [78]) Køges Kæmnerregnskaber for 1653, 1654 og 1657, LA. — [79]) Brev af 15. Jan. 1629 i Kanc. B. — [80]) Køges Raadstueprotokol under 17. Aug. og 19 Aug. 1639, LA. — Petersen: Køge, 34. — [81]) Køges Raadstueprotokol under 19. Juni, 10. Juli, 31. Juli, 1. Aug. og 14. Aug. 1637, LA. — [82]) Køges Kæmneregnskab 1643, LA. — Køges Raadstueprotokol for 1628, 1629, 1633 og 1643, LA. — Petersen: Køge, 89. — [83]) Hugo Matthiessen i Fra det gamle Kjøge, 34. — [84]) Køges Kæmnerregnskab for 1639, LA. — Petersen: Køge, 35 flg. — [85]) Køges Raadstueprotokol under 26. Maj 1623, 6. April 1635, 30. Okt. 1636, 19. Juli og 4. Sept. 1637, 1. Juli 1639 og 15. Juli 1644, LA. — [86]) Køges Raadstueprotokol under 2. Juni, 30. Juni og 11. Aug. 1634, 12. Juli og 18. Sept. 1637, 3. Febr., 17. Febr., 24. Febr., 24. Aug. og 5. Okt. 1640, 10. April 1643, 27. Sept. og 4. Okt. 1652 og 12. Febr. 1655, LA. — Køges Kæmnerregnskab under 4. Nov. 1650, LA. — [87]) Om Mads Ravns Sag se den meget udførlige Skildring i Petersen: Køge, 91—109, med tilhørende Aktstykker. — [88]) Om Huskorset se den meget udførlige Skildring i Petersen: Køge, 54—73, med tilhørende Aktstykker. — [89]) Revisionsantegnelser til Køges Kæmnerregnskaber 1612—16, RA. — [90]) Køges Raadstueprotokol under 26. Juli og 23. Sept. 1624 og 2. Maj 1625, LA. — Brev af 24. April 1625 i Kanc. B. — Østsjæll. Aarb. 1910, 17 flg. — [91]) Køges Kæmnerregnskab 1639, LA. — [92]) Køges Kopibog under 11. April 1643, LA. — Petersen: Køge, Aktst. Nr. 41. — [93]) Køges Kopibog under 1. Juli 1651 og 21. Sept. 1652, LA. — Petersen: Køge, Aktst. Nr. 41. — Køges Kæmnerregnskaber 1653, 1654, 1657 og 1660, LA. — [94]) Petersen: Køge, 205—06. — [95]) Breve af 30. Nov. 1611, 30. Nov. og 3. Dec. 1628 og 1. Jan. 1629 i Kanc. B. — Petersen: Køge, 114 og 167. — [96]) Køges Kæmnerregnskab under 3. Febr. 1627, LA. — [97]) Køges Raadstueprotokol 1627, LA. — [98]) Køges Raadstueprotokol under 21. Juli 1628, LA. — [99]) Om Ildebranden og Byens Genopførelse se den udførlige Skildring i Petersen: Køge, 20—26, med tilhørende Aktstykker. — [100]) Jens Lauridsen Wolf: Encomion Regni Daniæ, 1654, 443. — [101]) Hugo Matthiessen i Fra det gamle

Kjøge, 38. — Se iøvrigt samme Forfatters smukke topografiske Skildring af det 17. Aarhundredes Køge i samme Værk, 38 flg. — **102**) Køges Raadstueprotokol under 24. Maj og 21. Juni 1641, LA. —**103**) Petersen: Køge, 33 flg. — **104**) Brev af 27. Dec. 1644 i Secher: Forordninger V. — **105**) Petersen: Køge, 115. — **106**) Køges Raadstueprotokol under 31. Jan. og 14. Febr. 1644 og 17. Marts 1645, LA. — Petersen: Køge, 114. — **107**) Brev af 28. April 1647 i Secher: Forordninger V. — Køges Kopibog for 1647, fol. 231, LA. — Køges Raadstueprotokol under 16. Maj 1647, LA. — **108**) Køges Kæmnerregnskab under 6. Dec. 1650, LA. — **109**) Køges Raadstueprotokol under 22. Maj 1654, LA. — **110**) Køges Kæmnerregnskab 1636, LA. — Køges Raadstueprotokol under 9. Aug. og 25. Okt. 1641, LA. — Petersen: Køge, 28. — **111**) Køges Kæmnerregnskab 1657, LA. — Petersen: Køge, 28 flg., 162 og Aktst. Nr. 53. — **112**) Køges Kæmnerregnskaber for de paagældende Aar, LA. — Brev af 7. Marts 1615 i Kanc. B. — Petersen: Køge, 90. — **113**) Køges Kæmnerregnskaber for de paagældende Aar, LA. — Petersen: Køge, 88. — **114**) Køges Kæmnerregnskab for 1635, LA. — **115**) Petersen: Køge, 85. — **116**) Brev af 11. Nov. 1601 i Kanc. B. — Petersen: Køge, 39 og 79—81. — **117**) Køges Raadstueprotokoller for 1630, 1634 og 1635, LA. — Køges Kæmnerregnskaber for 1618, 1635, 1637 og 1654, LA. — Sjæll. Reg. 1633, fol. 100, af 12. April, RA. — Petersen: Køge, 31 flg. — **118**) Forordning af 24. Dec. 1624 i Secher: Forordninger IV, og Forordning af 30. Nov. 1653 i samme Værk VI. — Breve af 1. Aug. 1626 og 2. Juni 1628 i Kanc. B. — Petersen: Køge, 195. — **119**) S. A. Sørensen: Kjøbenhavns Belejring og Fyens Gjenerobring, 1896, 19 og 30. — **120**) Petersen: Køge, 29 flg. — **121**) Se den udførlige Redegørelse i Petersen: Køge, 116—120.

TILBAGEGANGSAARENE 1660—1787.

1) P. Munch: Kjøbstadstyrelsen i Danmark 1619—1848, 1. Del, 195. — Petersen: Køge, 206. — **2**) Køges Kæmnerregnskab 1660—61, LA. — **3**) Petersen: Køge, 120 flg., og Aktst. Nr. 58 og 60. — **4**) Køges Skatteliste af 1. Febr. 1707, LA. — Petersen: Køge, 123—25, og Aktst. Nr. 80. — **5**) Petersen: Køge, 125 flg. — **6**) Petersen: Køge, 126—28, og Aktst. Nr. 91. — **7**) Petersen: Køge, 128—30, og Aktst. Nr. 93. — **8**) P. Munch: Kjøbstadstyrelsen i Danmark 1619—1848, 1. Del, 73, 76, 77 og 80. — **9**) P. Munch: Kjøbstadstyrelsen i Danmark 1619—1848, 1. Del, 196 og 208 flg. — **10**) Petersen:

Køge, 41 flg. og 83 flg. — 11) Petersen: Køge, 82 og 84. — 12) P. Munch: Købstadstyrelsen i Danmark 1619—1848, 1. Del, 151 flg. — 13) P. Munch: Købstadstyrelsen i Danmark 1619—1848, 2. Del, 38. — 14) P. Munch: Købstadstyrelsen i Danmark 1619—1848, 1. Del, 227, og 2. Del, 18. — 15) Om Havnen i det her omhandlede Tidsrum se Petersen: Køge, 154—58, og Otto Smith: Køge Havn før Aar 1700 (i Aarb. f. Kbh.'s Amt 1922, 57—82). — 16) Fattigregnskab for Køge 1664, LA. — 17) Om Handelsforholdene se Petersen: Køge, 148—151. — 18) Petersen: Køge, 189. — 19) Om Haandværksforholdene se Petersen: Køge, 148—151 og 172—176, og den udførlige Redegørelse af Otto Smith i Aarb. f. Kbh.s Amt 1921, 24—69. — 20) Petersen: Køge, 43—52 og 177—183. — 21) Petersen: Køge, 186—188. — 22) Om Fattigvæsenet se Petersen: Køge, 237—243 og 245 flg. — 23) Om Latinskolen se Petersen: Køge, 130 og 231—233. — 24) Om Nikolaj Kirke se Petersen: Køge, 221—229, og Chr. Axel Jensen i Fra det gamle Kjøge, 102—107. — 25) Om Klosterkirken se Petersen: Køge, 218 flg. — 26) Om Præsteboligerne se Petersen: Køge, 229 flg. — 27) Om Raadhuset se Petersen: Køge, 81—90. — 28) Om Slaget i Køge Bugt 1677 se Petersen: Køge, 163 flg., og Aarb. f. Kbh.'s Amt 1911,40—60. — Om Slaget i Køgebugt 1710 se Petersen: Køge, 166 flg., og Aarb. f. Kbh.'s Amt 1922, 145—148. — 29) Petersen: Køge, 133—135. — Aarsberetn. f. Geheimearchivet VII, 6, 10, 11. — 30) Petersen: Køge, 30 flg., 37, 162. — 31) Om Borgerkompagniet se Otto Smith i Aarb. f. Kbh.'s Amt 1921, 95—99. — Om Brandvæsenet se Petersen: Køge, 198 flg., og Otto Smith i Aarb. f. Kbh.'s Amt 1921, 99—101. — Om Gadelygterne se Petersen: Køge, 19. — 32) Petersen: Køge, 32 flg. og 191—194. — 33) Petersen: Køge, 78 og 195. — 34) Petersen: Køge, 35—37 og 89.

MOD BEDRE TIDER 1767—1870.

1) Petersen: Køge, 130—132. — 2) »Iris og Hebe« 1799. — Østsjællandske Aarbøger X, 50. — 3) »Nyeste Skilderie af Kjøbenhavn« 1805. — Østsjællandske Aarbøger III, 3. — 4) Petersen: Køge, 132 flg. — 5) Petersen: Køge, 206 flg. — 6) P. Munch: Købstadstyrelsen I, 208 flg. — 7) P. Munch: Købstadstyrelsen II, 84 flg. og 137—158. — 8) Petersen: Køge, 90, 203 og 212. — P. Munch: Købstadstyrelsen II, 163. — 9) Petersen: Køge, 158 flg. — 10) Petersen: Køge, 172 flg., 177—180, 189 flg. — 11) Petersen: Køge, 187 flg. — 12) Petersen: Køge, 185. — 13) Petersen: Køge, 201. —

[14]) Østsjællandske Aarbøger VII, 3. — Petersen: Køge, 136—143. — [15]) Berlingske Tidende 1807, Nr. 82 af 8. Okt. — [16]) Petersen: Køge, 162 flg. og Aktst. Nr. 97. — [17]) Østsjællandske Aarbøger III, 25 flg. — Otto Smith i Aarb. f. Kbh.'s Amt 1921, 95—99. — Petersen: Køge, 37 og 197 flg. — [18]) Petersen: Køge, 243 flg. — [19]) P. Munch: Købstadstyrelsen II, 51. — Petersen: Køge, 234 flg. — [20]) Otto Smith i Aarb. f. Kbh.'s Amt 1921, 93—95. — Petersen: Køge, 89. — [21]) P. Munch: Købstadstyrelsen II, 184—195. — [22]) P. Munch: Købstadstyrelsen II, 162—170. — [23]) Østsjællandske Aarbøger III, 11—19. — Kjøge og Omegns Nyheds- og Avertissementstidende 1852, Nr. 55 flg. — [24]) Petersen: Køge, 206. — [25]) Petersen: Køge, 151, 159 og 167 flg. — [26]) Petersen: Køge, 172, 174 og 176 flg. — [27]) Østsjællandske Aarbøger III, 62 og 72. — Petersen: Køge, 178—181 og 184. — [28]) Petersen: Køge, 201. — [29]) Østsjællandske Aarbøger III, 27 flg. — [30]) Petersen: Køge, 199. — [31]) Petersen: Køge, 133. — [32]) Fædrelandet, 5 Aug. og 21. Aug. 1853. — Petersen: Køge, 237 flg. — [33]) Østsjællandske Aarbøger III, 72. — Petersen: Køge, 212. — [34]) Petersen: Køge, 235. — [35]) Petersen: Køge, 222—227. — [36]) Petersen: Køge, 227 flg. — [37]) Trap: Danmark, speciel Del, 1. Bd. I, 144—147. — [38]) Se de to paagældende Nr. af Bladet (Kgl. Bibliotek). — [39]) Kjøge og Omegns Nyheds- og Avertissements-Tidende 1851, Nr. 2, 6, 16, 20, 38 og 63; 1852, Nr. 7. — Petersen: Køge, 203 flg. — [40]) Østsjællandske Aarbøger IX, 18. — Petersen: Køge, 38 flg. og 212. — [41]) Østsjællandske Aarbøger III, 72 flg. — [42]) Østsjællandske Aarbøger II, 44. — [43]) Hugo Matthiessen i »Fra det gamle Kjøge«, 52.

HANS JENSEN: KØGE-KRESEN

[1]) Under Junigrundloven I, 307.
[2]) Almuevennen for 25. og 29. Sept. 1848.
[3]) Jfr. om Sagen: Under Junigrundloven I, 627 f.
[4]) Almuevennen 1852, S. 324, 335, 349. Køge Avis for 20. Juli og 5. Aug. 1852.
[5]) Fra 1853 kaldet »Østsjællandske Avis«, fra 1865 »Køge Avis«, fra 1870 »Køge og Omegns Dagblad«, fra 1874 »Køge Avis«, fra 1901 »Østsjællands Avis«.
[6]) Østsjællandske Avis for 15. og 25. Febr., 1. Marts 1853.
[7]) Østsjællandske Avis for 28. Maj 1853.
[8]) Østsjællandske Avis for 7. Nov., 21. Nov., 2. Dec. 1854.
[9]) Jfr. Under Junigrundloven II, 21 f.

[10]) Østsjællandske Avis for 14. Maj, 4. Juni og 10. Juni 1858.
[11]) Østsjællandske Avis for 6., 7., 8., 11., 13., 14. Juni 1861.
[12]) Østsjællandske Avis for 9. Juni 1864.
[13]) Se herom Under Junigrundloven.
[14]) Køge Avis 16., 19., 21. Dec. 1865, jfr. Under Junigrundloven II, 1787.
[15]) Køge Avis 6. Juni 1866.
[16]) Køge og Omegns Dagblad 20. Febr. 1872.
[17]) Køge og Omegns Dagblad 14. Dec. 1873.
[18]) Køge Avis 6., 16., 17. Marts 1876.
[19]) Hvorledes »Antimilitarismen« i Virkeligheden, som typisk dansk politisk Aandsform, har Rødder helt tilbage i Frederik VI.s Tid, har jeg eftervist i min Bog: De danske Stænderforsamlingers Historie I, 495 ff.
[20]) Østsjællands Folkeblad 27. Nov. 1876.
[21]) Den lettest tilgængelige Kilde til Forstaaelse af Hørups Tankegang er det efter hans Død udgivne Udvalg af hans Artikler og Taler: V. Hørup i Skrift og Tale (1902—04).
[22]) Østsjællands Folkeblad 4., 7. Jan. 1879.
[23]) Østsjællands Folkeblad 24. Juli 1881.
[24]) Østsjællands Folkeblad 25., 28. Juni 1884.
[25]) Østsjællands Folkeblad 24., 25., 28., 29. Juni 1887.
[26]) Østsjællands Folkeblad 15., 21., 22. Jan. 1890.
[27]) 25. Jan. 1887.
[28]) Østsjællands Folkeblad 17., 20. Maj 1881.
[29]) Østsjællands Folkeblad 16. Juni 1884 (Møde i Havdrup).
[30]) Folketingets Forhandlinger 1875—76, Sp. 3275.
[31]) Angaaende den sociale Baggrund for Forligs- og Reformpolitikken kan jeg henvise til min Afhandling om Landarbejderspørgsmaalets Udvikling i »Bidrag til Arbejderklassens og Arbejderspørgsmaalets Historie i Danmark fra 1864 til 1900« (Skrifter udg. af Instituttet for Historie og Samfundsøkonomi, 1931).
[32]) Køge Valgblad 1892, 13. April.
[33]) Østsjællands Folkeblad 11. April 1892.
[34]) Østsjællands Folkeblad 20. April 1892.
[35]) Østsjællands Folkeblad 1. April 1898. — Det var utvivlsomt Svarres Mening, at Hørups Fald for saa vidt skyldtes ham selv, som ikke havde »passet« sin Kres tilstrækkeligt. Østsjællands Folkeblad skriver 29. Febr. 1892, at Hørup ikke var kommet til Vælgerne, naar han havde noget paa Hjerte — men han »vilde saavidt ej heller have tabt noget ved at færdes mere mellem sine Vælgere — tværtimod.«

[36]) V. Hørup i Tale og Skrift, III, 102 ff.
[37]) V. Hørup i Tale og Skrift, anf. Sted.
[38]) For disse Valg henvises i al Almindelighed til den samtidige Presse, jfr. her som iøvrigt ellers J. P. Jensens Oversigt over Rigsdagsvalgene.
[39]) Se særlig Østsjællands Folkeblad for 21. Marts, 3. April 1901; 18. Juni 1903.
[40]) Jfr. de efter hans Død udgivne »Artikler og Taler«, 1916.
[41]) Se særlig Østsjællands Folkeblad 3. April, 19., 20., 30., 31. Maj, 9. Juni 1906.

Victor Hermansen: Træk af Gl. Køgegaards Historie.
Fremstillingen bygger paa Franciska Carlsen: Efterretninger om Gammel Kjøgegaard og Omegn. Kbh. 1876—78.
Herskabspulpituret er omtalt af C. A. Jensen i »Fra det gamle Kjøge«, 88 f.

Billedstoffet skyldes bl. a. Nationalmuseets 2. Afd., Kjøge Museum, Sparekassebogholder Heger, Redaktør Fr. Opffer, Læge Schaumburg-Müller, Enkefru Holm, Restauratør Chr. Petersen, Slagtermester Chr. Daldorph, Direktør H. Sattrup, Vognfabrikant Johan Petersen, Lærerinde Frøken Winther, Malermester H. Østed, Politifotograf Lundegaard-Nielsen (Rasmus Nielsen & Søn), Arkitekt Erik Engelstoft, Statsbetjent Carl Hansen, Dr. Kurt Hielscher. Klichéen S. 25 er velvilligst udlaant af Oldskriftselskabet. Kortene S. 15 og 355 er tegnede af Arkitekt C. G. Schultz.
Kunstmalerne L. A. Ring og Ole Lind har givet Tilladelse til at gengive deres Billeder fra Køge.

EMBEDSLISTER

Udarbejdet af ARTHUR G. HASSØ

BORGMESTRE INDTIL 1620.

1394: Niels Torstensen.
1416: Jens Pedersen.
1416: Jens
1420, 1423,
1431 og 1432: Peder Friis.
1420: Jens Knag.
1423 og 1429: Jens Olsen.
1431 og 1432: Jens Pedersen.
1429, 1433,
1436 og 1437: Jep Nielsen Gise.
1432 og 1445: Olaf Tygesen.
1433, 1436,
1437 og 1439: Laurens Rode.
1442 og 1446: Henrik Nykøbing.
1445 og 1446: Knud Bertelsen.
1450—1486: Mads Bendtsen.
1450—1489: Mads Boesen.
1451: Peder Jensen Skriver.
1454: Sier Juel.
1464: Anders Olsen.
1482: Jens Pedersen.
1482: Peder Friis.
1489: Jens Basse.
1489—1492: Bertel Hansen.
1492: Evert Hansen.
1492—1494: Peder Jensen.
1494—1520: Peder Mikkelsen.
1499—1511: Laurens Olsen.
1501: Henrik Mogensen.
1507—1528: Hans Jacobsen.
1512: Niels Basse.
1516: Peder Andersen.
1523—1559: Sivert Lauritsen.
1523: Hans Ravn.
1534: Jens Guldsmed.
1541: Niels Hansen.
1547 og 1553: Simon Pedersen.
1561 og 1562: Kristian Rose.
1569—1583: Peder Mogensen.
1571—1574: Peder Lunde.
1571—1580: Thomas Pallesen.
1574—1588: Peder Pedersen Kræmmer.
1587—1599: Rasmus Sørensen Brochmand.
1590—1620: Klaus Olufsen Bager.
1593—1595: Thomas Nielsen.
1599—1620: Anders Jacobsen.

DE TO FASTE BORGMESTRE 1646—1683.

1646—1653: Enevold Rasmussen Brochmand.
1646—1657: Hans Kristensen.
1653—1671: Kr. Kaspersen Schøller.
1657—1661: Ditlev Bertram.
1661—1683: Kasper Eggers.
1671—1682: Rasmus Kristensen Schøller.
1682—1683: Kort Plum.

BORGMESTRE EFTER 1683.

1683—1688:	Kort Plum.
1688—1692:	Preben Rasmussen.
1692—1728:	Johan Jensen.
1728—1742:	Villads Pedersen.
1742—1743:	Ebbe Jakobsen.
1743—1767:	Jan van Deurs.
1767—1780:	Rasmus Rasmussen Mule.
1780—1798:	Lucas Arff.
1798—1814:	Christian Crell.
1815—1822:	Daniel Gottwald Reimer Bentley.
1822—1833:	Mathias Friderichsen.
1833—1849:	Broder Severin Brorson.
1849—1872:	Jens Johan Gether.
1872—1889:	William Carl Frederik Lipke.
1889—1897:	Andreas Cosmus Bræstrup.
1897—1908:	H. L. T. Olrik.
1908—1919:	C. V. Ferslev.
1919—1921:	Hans Jørgen Hansen.
1921— :	Niels Kofoed.

BYFOGEDER

o. 1400:	Niels Holm.
1416—1423:	Jens Skytte.
1429—1431:	Sune Jepsen.
1432—1434:	Jep Andersen.
1436:	Jens Nielsen.
1437:	Jep Andersen.
1442:	Laurens Rode.
1445:	Jens Pedersen.
1446:	Gert Jensen.
1448:	Mogens Bertelsen.
1450:	Laurens Rode.
1450:	Jens Siersen.
1450—1454:	Mogens Madsen.
1461:	Hemming Pedersen.
1466:	Laurens Rode.
1473—1482:	Jep Jepsen.
1483—1486:	Mogens Bertelsen.
1492:	Lars Olsen.
1499:	Hans Jacobsen.
1500—1506:	Niels Olsen.
1520—1523:	Peder Nielsen.
1533—1538:	Jesper Skincke.
1545—1554:	Hans Tygesen.
1562—1570:	Jørgen Lauritsen.
1570—1587:	Peder Nielsen.
1588—1594:	Jens Nielsen.
1594—1602:	Jens Kristensen.
1603:	Balthasar Ottesen.
1603—1618:	Niels Ibsen.
1618—1621:	Dines Kristensen.
1621—1627:	Hans Siersen.
1627—1635:	Kristen Justesen Bloch.
1635—1636:	Jacob Børgesen.
1637:	Rasmus Jensen.
1638—1641:	Jacob Hansen.
1641—1657:	Peder Sonnesen.
1657—1682:	Knud Jespersen Bruun.
1682—1709:	Peder Hansen Marup.
1709—1710:	Anders Nielsen Biering.
1710—1711:	Jesper Knudsen Bruun.
1711—1743:	Ebbe Jacobsen.
1743—1749:	Christian Lassen.
1749—1781:	Frederik Ehlers.

Embedet derefter forenet med Borgmesterembedet.

BY- OG RAADSTUESKRIVERE

1440—1446: Peder Jensen.
1494: Peder Griis.
1587—1596: Rasmus Folkmar.
1596—1603: Niels Ibsen.
1603—1607: Hans Lucassen.
1607—1610: Hans Larsen.
1610—1618: Niels Pedersen.
1618—1632: Niels Ibsen.
1632—1635: Jens Frandsen.
1636—1648: Poul Lauritsen.
1648—1657: Knud Jespersen Bruun.
1657—1664: Knud Lauritsen.
1664—1673: Anders Nielsen.
1673—1682: Poul Iversen.
1682—1718: Peder Kristensen Roed.
1718—1735: Jørgen Jørgensen Schmidt.
1735—1743: Jens M. Borrebye.

Embedet derefter forenet med Byfogedembedet.

PRÆSTER VED NIKOLAJ KIRKE

1426 og 1464: Niels Jonsen.
1468: Hans Germansen.
1483: Jens Truelsen.
1500: Niels Pedersen.
1517: Eggert Falkenberg.
1522 og 1530: Mikkel Hansen Sanger.
1536 og 1537: Søren Mogensen.
1540 og 1557: Morten Thomsen.
1557—1571: Søren Grønbeck.
1571—1589: Rasmus Aagesen (Augustinus).
1589—1590: Søren Torndal.
1590—1612: Laurits Sivertsen (Seiersen) Lynge.
1612—1616: Niels Simonsen Glostrup.
1616—1633: Christian Lauritsen Glob.
1633—1643: Oluf Bentsen.
1643—1661: Christen Madsen Tausen.
1661—1665: Niels Enevoldsen Randulf.
1665—1673: Erik Eriksen Pontoppidan.
1673—1676: Ole Christiansen Lüxdorph.
1676—1692: Emmike Andersen Nedergaard.
1692—1693: Jørgen Rasmussen Juel.
1693—1709: Christen Henriksen Blichfeld.
1709—1713: Henrik Nielsen Hjerrild.
1713—1740: Morten Hansen Haugaard (Hougaard).
1740—1754: Hans Hansen Mossin.
1754—1784: Søren Hansen Mossin.
1784—1804: Andreas Køhler.
1804—1817: Rasmus Fog.
1817—1834: Tønnes Ditlev Roeskilde.
1835—1856: Peter Laurberg.

1856—1883: Carl Ludvig Christian Georg Gløerfelt.
1883—1890: Jørgen Herman Monrad.
1890—1903: Frederik Thorvald Tesch.
1903—1923: Ludvig Christensen.
1924— : Knud Gjørup.

SOGNEKAPELLANER

—1460: Jens Ebbesen.
1461: Mathias Ebbesen.
1464: Hans Lydichsen.
1464: Niels Hemmingsen.
1464: Niels Hansen.
1468: Jep Lauritsen.
1468: Jens Jepsen.
1483: Anders Awesen.
1551: Anders Lauritsen.
1585: Poul . . . . . .
—1590: Laurits Sivertsen (Seiersen) Lynge.
1590—1591: Poul Andersen.
1591—1604: Willads Hansen.
1604—1629: Rasmus Mogensen Hjembæk.
1629—1633: Oluf Bentsen.
1633—1637: Hans Svendsen Aarhus.
1637—1671: Peder Christensen Skivholm.
(1665: Christopher Hansen.)
1671—1690: Mads Hansen.
1690—1697: Mandrup . . . .
1697—1709: Søren Olsen Ørsted.
1709—1732: Jørgen Hervig.
1733—1757: Christopher Nielsen Røeg.
1757—1758: Hans Otto Sørensen Foss.
1758—1761: Albert Severin Curtius.
1761—1773: Frants Clausen Reenberg.
1774—1777: Jens Winther Bentzon.
1777—1784: Andreas Köhler.
1784—1789: Nicolai Ulrich Bach.
1789—1796: Rasmus Fog.
1796—1805: Jacob Gjellerup.

KATEKETER

1809—1818: Tycho Fuhr.
1818—1832: Andreas Winge.
1832—1841: Peter Martin Malling Storm.
1841—1848: Christopher Nyrop.
1848—1850: Frederik Carl Christian Breinholm.
1850—1855: Halfdan Valdemar Holstein.
1855—1861: Caspar Marcus Frederik Høegh.
1862—1872: Johan Peter Oluf Korff.
1872—1877: Johan Henrik Petersen.

1877—1878: Søren Mikkelsen Sørensen.
1878—1884: Ove Emil Gottlieb.
1884—1889: Embedet ubesat.
1889—1895: Stig Volrat Bredstrup.
1896—1899: Peter Vilhelm Pesen.
1899—1906: Poul Kristian Gam.
1907—1913: Johannes Kallenbach Pedersen.
1914—1921: Lauritz Henrik August Hellesen.

KALDSKAPELLANER

1922—1925: Robert Palle Stenstrup Hansen.
1925—1927: Christian Bruun Mogensen.
1927—1931: Povl William Melbye.
1931— : Immanuel Eilstrup Rasmussen.

REKTORER VED LATINSKOLEN

—c. 1550: Jacob Madsen.
—1590: Anders Jensen Varde.
—1598: Niels Madsen.
1598— : Jens Christensen.
1610—1612: Hans Pedersen Tikjøb.
1613: Jacob Andersen.
—1618: Michael Villadsen Malmø.
1618—1620: Hans Jørgensen Noll.
1620—1622: Søren Lauritsen.
1622—1623: Peder Nielsen Thisted.
1623—1624: Anders Jensen Aalborg.
—1627: Claus Hansen.
—1629: Christen Nielsen.
1629—1633: Johannes Friderichsen.
1633—1637: Claus Henrichsen Waldkirch.
1637—1639: Peiter Christensen Ancher.
1639—1666: Hans Iversen Kaalund.
1666—1675: Jacob Foss.
1675—1676: Hans Adolph Bornemann.
1677—1679: Jesper Henrichsen Als.
1679—1681: Peder Krog.
1681—1690: Laurits Thura.
1690—1702: Jacob Olufsen Heining.
1702—1707: Erik Christian Lemvig.
1707—1713: Anders Pedersen Grønbeck.
1713—1714: Poul Hersløf.
1714—1718: Niels Ebbesen Aagaard.
1718—1726: Bernhard Schnabel.
1726—1729: Daniel Søren Poscholan.
1729—1776: Nicolai Sporon.

POSTMESTRE

1664 Johan Kohl.
1686—1690: Hans Petersen.
1690—1711: Rasmus Nielsen Mule.
1711—1737: Johannes Rasmussen Mule.
1737— : Birgitte Kirstine Arsleben.
—1749: Jørgen Larsen Elsberg.
1749—1757: Ventzel Jørgensen Lund.
1767—1798: Hercules Weyer.
1798—1799: Jens Albech.
1800—1803: Johan Christian Becher Topp.
1804—1810: Mathias Thye.
1810—1829: Peter Wittrup.
1829—1835: Johan Andreas Mühlenstedt.
1835—1854: Henning Andreas Gether.
1854—1873: Diderich Carsten Petersen.
1873—1889: Lorentz Lotharius Jørgen Oxholm.
1889—1898: Jakob Theodor Hansen.
1898—1909: Hans Peter August Harmsen.
1910—1921: Anders Ferdinand Eigaard.
1921—1931: Peter Rasmus Petersen.
1931— : M. Pedersen.

STATIONSFORSTANDERE

1870—1873: Peter Kofoed Mortensen.
1873—1890: C. T. F. O. M. Schübeler.
1890—1895: Fritz Emanuel Luxhøi.
1895—1901: Niels Christian Jørgen Eller.
1901—1919: Helmouth Georg Wittrock.
1919— : Henrik Hilmar Reitzel-Nielsen.

TOLDFORVALTERE

1851—1876: Hugo Adolf Jacobi.
1876—1886: Poul Martin Launy.
1886—1908: Jørgen Nicolai Scheel.
1908—1917: Frans Djørup Bang.
1917—1923: Einer Hans Frederik Sihm.
1923—1927: Anton Thomas Olsen.
1927— : Jens Hansen Jensen-Egebjerg.

REGISTER

PERSONREGISTER

(Navnene paa Embedslisterne ikke medtaget).

Aabling-Thomsen, E., Apoteker 330.
— N., Apoteker 312, 327 f, 330, 345, 356.
Aage, Lars, Indremissionær 314.
Aarhus, Søren, Kaptajn 122.
Aariis, Proprietær 418.
Aarsøe, Guldsmed 364.
Abel, Forpagter 360.
Adsersen, Thomas, Brygger 108.
Ahlers, Smedemester 334.
Albert, Borgmester 61.
Alberti, C. C. 390.
— P. A. 387—399.
Albrecht, Hertug af Mecklenburg 57.
Albrechtsen, N. L., Forretningsfører, 288, 312, 340, 362.
Alexandra, Prinsesse 207.
Alsbæk, J. P., Kaptajn 312.
Andersen, A., Lærer, Birkerød 398.
— A. Chr., Gæstgiver 286.
— Anders, Gaardejer, Bakkegaarden 360.
— Chr., Hotelejer 354.
— E., Læge 304.
— Emil, Lærer 292, 351 f.
— F., Møller 335.
— Hans, Gæstgiver 314.
— H. 344.
— H. C., Forfatter 440, 442.
— Jep, Byfoged 74.
— Marie, Frue 312.
— Niels, Folketingsmand 377.
— Ole, Gaardejer, Vollerslev 357.
— Oluf, Bryggeriejer 292, 332, 354, 357.
— P., Bogtrykker 351.
— Peder, Brolægger 292.
— Peder, Borger 44.
— Povl, Rektor 109.
Andkjær, Fru, Bogbinder 318.
Andreasen, K., Postassistent 363.
Andresen, L. A., Apoteker 282, 310, 327, 330, 344 f.
Ankjær, H., Direktør 337.
Arentsen, Klavs, Raadmand 62.
Arff, Borgmester 190.
Ascheberg, Margrethe, Grevinde 406.
Asmussen, A., Detailhandler 352.
Augustinus, Rasmus, Sognepræst 112.
Axelsen, C., Redaktør 324.
Baden, N., Bibliotekar 324.
Bager, Anders, Skibsmand 86.
— Klaus, Borgmester 86, 92, 120, 146.
Bagge, V., Arbejdsmand 312, 341.
Bang, P. G., Minister 375.
Banghors, Mette 158.
Barfoed, Møller 281 f.
Barfred, Adolff Andreas, Købmand 332.
— Sofus, Købmand 281.
Bargsten, Bagermester 364.
Barnekow, Brita 406.
— Kjeld Christoffer 406.
Barner, C. V. v., Kammerjunker, Amtsforvalter 326 f.
— Regitze 319.
Bartsker, Hans, Hotelejer 155, 336.
Bech, Læge 281.
— Møller 430.
— Jacob, Skrædermester 279.
Beck, Jakob, Underadmiral 84.
— Sivert, Rentemester 120.
Becker, P. E., Kantor, Redaktør 324, 345, 349, 422.
Beenborg, Fuldmægtig 363.
Bendixsen, Chr. O., Apoteker 286, 327, 330, 345.
Bendtsen, Mads, Borgmester 42 f.
— Niels, Borger 92.
Bentley, D. G., Borgmester 291.
Bentzen, Værtshusholder 378.
— Chr., Snedkermester 287, 329, 354.
Berendsen, Jørgen, Apoteker 138, 240.
Bernhard, Claus Frederik, Bagermester 332.
Berntsen, Klaus, Minister 392.
Bertelsen, Anny, Fru 350.
— Joh., Fabrikant 331.
Bertram Larsen, Taarnurfabrikant 310 f.
Beyer, Hans, Feldbereder 146.
Bille, Bendt, Ridder 43.
— Birte, 404.
— Lisbeth 404.
— Peder, til Vallø 92, 115.
Bio 427.
Bissen, H. V. 222, 273 f.
— V. 274.
Bjarnhof, Organist 312, 350.
Blander, L., Lærer 363.
Blaquiere, Kaptajn 200.
Bluhme, C. A. 373 f.
Blume, J. W. sen., Tømrermester 207, 279, 335, 376, 424 f.
— J. W. jun., Tømrermester 288, 292, 335, 361.

Boa, Handelsgartner 399.
Boelskov, J., Overlærer, Skoleinspektør 315.
Bojsen, Frede, Politiker 379, 385.
Bonn, Peiter van, Snedker 405.
Borch, M., Arkitekt 304, 310, 313 f.
Borgbjerg, F. J., Minister 394.
Borries, Læge 286, 304.
Borum, C. A., Møller 343, 374.
Bosen, Mads, Borgmester 43.
— Mikkel, Raadmand 42.
Bosen, Olaf, Raadmand 62.
Boserup, Frk. 344.
— Adam, Købmand 313, 430.
— H. W., Købmand 331.
Braat, L. E., 344, 418.
Brandsen, Laurits 52.
Brandt, Fuldmægtig 349.
— Lærer 361.
Bransager, Niels, Redaktør 395—98.
Bredstrup, Stig, Kateket 315.
Brix Jensen, Aage, Spejder 363.
Brochmand, Enevold, Borgmester 128, 134, 147.
— Jesper, Biskop 146, 186, 276.
— Rasmus, Borgmester 69.
Brochmeyer, Købmand 281.
Broreson, B. S., Borgmester 291, 326.
Brun, Amtmand 436.
Brunsmann, Joh., Mag., Rektor 155.
Bruun, A. L., Sagfører 288, 312, 354.
— Valdemar, Boghandler 361.
Brygger, Oluf Nielsen, Borgmester 118.
— Simon, 107.
Bræstrup, A. C., Borgmester 291.
Brøcker, Fru Sagfører 356.
Bülow, Edv., Direktør 353.
— Emil, Tjæreby 398.
— W. F., Sparekassedirektør Kirkeværge 286, 312, 327, 344 f.
Bærenholdt, F. E., Købmand, 312, 333.
Bødkers, Valborg 158, 161.
Bøgebæk, Chr., Grosserer 353.
Bøggild, Bent, Købmand 326.
Børnum, W., Konsulent 357.
Bøsseskytte, Knud 85.
Carlsen, Christen 407 f.
— Clara 408.
— Emmy 408, 412.
— Franziska, Stiftsdame 408.
— Hans Rasmussen 376, 408—12.
— Marie 407 f.
— O., Vandværksbestyrer 297.
Christensen, Sagfører 432.
— Balthasar 374, 411.
— C., Blikkenslagermester 351.
— C. A., Repræsentant 363.
— C. L., Malermester 353.
Christensen, C. W., Buntmager 279, 323, 354, 357, 417, 423, 439.
— Chr., Købmand 292.
— Chr., Landbrugslærer 392.
— Chr., Redaktionssekretær 360.
— Hans, Borgmester 134, 147, 240 f.
— Hans Aage, Kommunekasserer 290.
— Henrik, Træarbejder 340.
— Julius, Garvermester 275, 284 ff., 287, 328.
— Ludv., Præst 311.
— N. P. A., Sadelmager 280 ff., 331.
— N. R., Professor 398.
— Peter, Skibsfører 435.
Christian I. 40, 47, 52, 69, 92.
Christian II. 56, 95.
Christian III. 57, 66 f., 72, 81, 85, 87, 90, 96, 99, 102 ff., 108 f., 112, 116.
Christian IV. 63 ff., 73, 79, 82 ff., 86, 88, 102, 104, 106, 112, 120, 123, 134 f., 139, 146 f., 151, 166, 170.
Christian V. 175, 232.
Christian VIII. 344.
Christian IX. 422.
Christian, udvalgt Prins 65, 73, 130.
Christiansen, Bernt, Lærer 287.
— Chr., Arbejdsmand 288.
— Chr., Form. f. Hjælpekassen 290.
— Chr., Indremissionær 312, 314.
— H. P., Bogholder 361.
— L. P., Inspektør 292.
— M., Portør 356.
Christine, Dronning 52.
Christoffer II. 36, 130.
— af Bayern 59, 70.
— Greve af Oldenborg 56, 62, 74, 92.
Christoffersen, Marie, Frk. 323.
Clausen, Emil, Kantor 280, 285 f., 315, 323, 349, 419, 425.
— H. N., Professor 372.
— Victor 280, 320, 349 f., 419, 425.
Clemmensen, F. C., Tobaksfabrikant 208.
Collstrup, R. 339.
de Coninck Smith, Harald, Generalkonsul 339.
Cotton, Kaptajn 200.
Culmsee, F. L., Papirfabrikant 205, 208.
Dahl, C., Overlærer 318, 320.
— S., Overlærer 318, 320.
Dalberg, Erik 172.
Daldorph, Carl, Slagtermester 281, 333.
— Christian, Slagtermester 288, 333.
Daugaard Andersen, C., Bagermester 332.
Dinesen, Lars 379.

Dorothea, Dronning 53.
Drost, Niels 403.
Drostgaard, Møller 335.
Dueled, V., Bibliotekar 324.
Dymling, Bilkkenslager 425.
Dünweber, Lars Søren, Kobbersmed 331.
Düren, Statius van 232.
Dyrgaard-Fougner, E., Direktør 329.
Ebbesen, Jens, Præst 45.
— Mads 45.
Ebbesøn, Sune 403.
Eckert, Heinrich, kgl. Hofhjulmand 334.
Egede, H. P., Købmand 287.
Egeriis, Købmand 343.
— Institutbestyrer 345.
— Niels Chr., Kæmner 289.
Eichen, van der, brabantsk Tapetvæver 184.
Eigaard, Fru, Postmester 350.
Engel, C. N., Forsørgelsesinspektør 290.
Engelstoft, L., Godsinspektør 5 f., 288, 361.
English, Ingeniør 262.
Engmand, Malermester, Kbh. 418.
Erik Glipping 33 f., 42, 69.
— Menved 33—36, 60.
— af Pommern 38, 51, 60.
Eriks, Karen 159, 161.
Eriksen, Hansine Amalie, Frue 287.
— J., Formand 312.
— Troels, Raadmand 111.
Erslev, P. Chr., Organist 348 ff., 419, 427.
Estrup, J. B. S., Minister 387, 411 f.
Fastenove, Johannes, Klokkestøber 65.
Fenger, Højesteretssagfører 342.
Ferslev, Chr., Borgmester, Dommer 290 f., 292, 323, 328.
— L. E., Kbmd. 280 ff., 423.
— Søstrene 318.
Filippa, Dronning 38.
Fischer, Vejassistent 439.
Flindt, Havnefoged, Brandinspektør 304.
— Ch., Købmand 251, 307, 329, 333, 362.
— Louis, Skibsbygger 284, 335, 428.
Floor, G., Driftsbestyrer 265.
Fogh, Aage, Konsulent, Himmelev 399.
Folkmar, Rasmus, Byskriver 71.
Fonnesbech-Wulf, Biskop 312.
Frandsen, Niels, Raadmand 86, 111.
Frantzen, Faktor 351.
Frantzen, Orla 418.
Frederik I. 46, 55 f., 77, 107, 116.
Frederik II. 63, 68, 70, 72, 81 f., 86, 88, 91 ff., 94, 96, 109 f., 116, 212, 232.
Frederik III. 140.
Frederik IV. 182.
Frederik VI. 202, 326, 343.
Frederik VII. 221, 222, 272, 301.
Frederichsen, M., Borgmester 291.
Frederiksen, Justitsraad 360.
— C., Sparekassedirektør 327.
— Hans, Sognefoged 337, 418.
— Jens, Fisker 431.
— N. C., Urmager 284.
Freske, Henrik, Raadmand, Tolder 76, 78.
Friderichsen, C., Købmand 281 f., 284, 330.
— Emilie, Lærerinde 287.
Friis, Peder, Raadmand 62.
Frijs, C. E., Greve 411.
Frølich Nielsen, J. H., Direktør 329.
Fursøe, Johan L., Købmand 288, 334, 369.
Galskjøt, Overretssagfører 287.
Gam, Kateket 315.
Gemünthe, Fru 344.
Gert, Grev 36.
Gether, Forpagter, Sprettingegaarden 357, 360.
— J. J., Borgmester 291, 418.
Giersing, Læge 319, 349.
Gise, Jep Nielsen, Raadmand 62.
Gjordsen, Klaus, Kansler 77.
Gjørup, Knud, Sognepræst 311 f., 314.
Glad, L., Skibskaptajn, Købmd. 334.
Glob, Anders 52.
Glostrup, Niels, Præst 158.
Glæiser, J. H., Sparekassedirektør 327.
Glørfeldt, Præst 311, 378.
Godske, Peder, Lensmand 72.
Gottschalck, C. J., Malermester 364, 417.
Gran, Fru Telefonmester 356.
Gris, Peder, Byskriver 71.
Grubbe, Eiler, Lensmand 115.
Grubbe, Evert, Rettertingskansler 46.
Grundtvig, N. F. S., 367, 407, 411.
Grunnet, N. C., Stationsforstander, Hedehusene 398.
Grüner, Jægermester, Ravnstrup 376.
Grønbeck, J., Købmand 326 f.
— Søren, Sognepræst 112.
Grønning, L., Proprietær, Slangerupgaard 400.
Guldberg, S., Frøken, Børnehavelærerinde 320.
Guldsmed, Anders 64.
— Jens, Raadmand 64.

Gyllembourg-Ehrensvärd, Fru, Forfatterinde 439.
Gøye, Falk 404.
Hagen, Arkitekt 317.
Hahn, Georg, Kaptajn 150.
Halgreen, Smedemester 281.
Hall Jensen, Th., Restauratør 287 f.
Hans, Konge 38, 43 f., 52, 60 ff., 92, 95, 104, 116, 130.
Hansen, Arrestforvarer 280.
— Ingeniør 262.
— Ane Christine, Frue 418.
— Anton, Snedkermester 334.
— C. L., Rebslager 281, 418.
— Carl, Hotelejer, Brandkaptajn 304.
— Carl, Statsbetjent 363.
— Chr., Gæstgiver, Folketingsmand 376, 378 f.
— Chr., Jernbanerestauratør 439.
— Chr., Redaktør 287, 292, 326, 354.
— Chr., Spejder 363.
— D., Frue, Hotelejer 336.
— F. A., Købmand 250, 284 ff., 321, 331, 337.
— F. C., Jernstøber 353, 425.
— Fr., Smedemester 279, 418, 425.
— Frederik, Jernstøber 332.
— Gregers, Borgmester 128, 167.
— H. C., Overpostpakmester 288.
— H. C., Bestyrer 308.
— H. Chr. & Søn, Jernstøbere 208. 250.
— H. J., Overlærer, Borgmester 287, 290 ff., 318, 320 f., 354, 361.
— H. L. E., Bankdirektør 329.
— H. W., Møller 335.
— Hans 429.
— Hans, Menstrup 390.
— Hans, Væver, Mehrn 372.
— Hans Hendrik, Bødkermester 334.
— Hermann, Sogneraadsformand 367.
— J., Telefondirektør 330, 360.
— J., Skomager 286.
— J., Urmager, Direktør for Elektricitetsværket 297, 298 f.
— J. A. 372, 374, 376 f., 379, 392, 409.
— J. P., Gaardejer 329.
— J. P., Redaktør 287, 326, 346, 354.
— J. P., Tømrer 286.
— Jakob, Sogneraadsmedlem 367.
— Jens, Arbejdsmand 353.
— Jens, Direktør 251.
— Josephine, Frue 312.
— Julius, Købmand 363.
— Jørgen, Brygger 280.
— Jørgen Christensen, Garver 331.
Hansen, K., Enkefru 344.
— Knud, Sekretær 292.
— Knud, Bageribestyrer 340.
— L., Portør 364.
— Lauritz, Tømmerhandler 335.
— Louise, Fru 418.
— N., Træskærer 284.
— N. P., Graver 292.
— N. Wald., Ingeniør, Direktør 299.
— Niels, Formand 347.
— Niels, Kirkebetjent 345.
— O. E., Direktør 337, 354.
— Oluf, Møller 335.
— Oluf C., Isenkræmmer 330, 353 f.
— Peder, Gaardmand 373 f.
— Peder, Sognefoged, Udesundby 372.
— Poul, Snedkermester 334.
— Sofus, Isenkræmmer 330.
— Sofus, Tobaksspinder 352.
— Thorvald, Købmand 334, 353.
— V., Rebslager 354.
— Victor, Admiral 274.
— Vilhelm Hans Christian, Snedkermester 334.
— Villy, Skibsreder 342.
Harbard, Kai, Lønningschef 363.
Hargbøl, Mads 362.
Hartel, A., Proprietær 399.
Hasselbalch, A. A., Etatsraad 281, 284 ff., 310, 313, 329, 331, 357, 360, 418.
— J. J. 344.
Heger, Georg, Kæmner 289, 345.
Hellesen, Anders 117.
Helmers, Erik, Kaptajn 150.
Henriksen, Laurits, Skarpretter 162.
Hintz, Købmand 284.
Holck, Ditlev, Lensmand 80.
Holgersen, L. P., Arbejdsmand 287.
Holm, Joh., Guldsmed 279, 283 f., 352, 416, 423, 425, 439.
— Niels, Byfoged 74.
Holst, Thomas, Raadmand 92.
Holstein-Holsteinborg, Greve 377, 379.
Holstein-Ledreborg, Greve 379.
Holtugs, Else 160, 161.
Holtug, Peder 160.
Hoppe, H., Guldsmed 351.
Huitfeldt, Ivar 189, 274.
Høeg Jensen, Toldassistent 363.
Høgsbro, Sofus 409.
Hørup, V. B. 325, 374, 379—81, 384—88, 390—96.
Ibsen, C., Konsulent 358, 360.
— Niels, Byfoged 71, 75, 78.
Ipsen, Percy, Direktør 338.
Iversen, J. J., Købmand 311.

Jacobi, Kammerraad 319.
Jacobsen, Anders, Borgmester 63.
— J., Fabrikant 307, 308.
— J. M., Kæmner 289, 360 f., 425 f.
— S. P., Urmager 351.
Jakobsen, Købmand 281.
Jensdatter, Kirsten 232.
Jensen & Lind, Jernstøbere 332.
Jensen, Rebslager 281.
— Hattemager 281.
— Fru Uldspinder 356.
— Frk., Legatstifterske 344.
— Abraham, Rigens Skriver 96.
— Anders, Overlærer 318.
— C., Urmager 329.
— C. A., Museumsinspektør 309.
— Chr., Maskinfabrikant 332.
— H., Murer 354.
— H. J., Snedker 292.
— Hans, Sogneraadsmedlem 367.
— Hemming, Raadmand 59, 62.
— J., Møller 335.
— J., Træarbejder 352.
— J. Chr., Købmand 331.
— J. P., Overkanonér 398.
— Jacob, Borger 91.
— Jørgen, Detailhandler 345.
— Laurens, Raadmand 44.
— N. K., Snedkermester 364.
— Niels, Træarbejder 292.
— Oluf I., Kbmd. 251, 286 f., 330 f., 353, 357, 360, 365.
— P., Arbejdsmand 288.
— P., Kalkbrænder 281, 423.
— Peder, Byskriver 71.
— Peter, Arbejdsmand 347.
— V., Murer 353.
— Valdemar, Maskinsætter 353
— Viggo, Købmand 366.
Jensen-Egeberg, J. H., Toldforvalter 269.
Jeppesen, Købmand 345.
— Chr. 282.
Jepsen, Anders, Raadmand 59, 62.
— Jes, Byfoged 43.
— Mikkel 45.
— Peder, Raadmand 62.
— Sune, Byfoged 74.
Johansen, Møller 344.
— H., Boghandler 331.
— I. F., Hotelejer 336, 353.
— Vilh., Politimester 352.
Johnsen, Gehejmekonferensraad 416.
Jonsen, Peder, Borger 44.
Juel, Niels (Monument) 274.
— Sier, Raadmand 42.
Jørgensdaater, Margareta 230.
Jørgensen, Gymnastiklærer 363.
Jørgensen, Ølbrygger 281 ff.
— Anders, Skorstensfejermester 432.
— Carl, Gaard- og Mølleejer, Være, bro 398.
— Chr., Købmand 288, 327 f., 365.
— Jens, Chauffør 288.
— Jens, Sogneraadsmedlem 367.
— Jørgen, Gaardejer, Bispegaarden 399.
— L., Bogholder 323.
— L., Kasserer 352.
— L., Raadhustjener 356.
— Lorentz, Snitmester 147.
— Oskar, Journalist 394.
— Peder, Borger 152.
— Poul, Lærer 288.
— Søren, Aftægtsmand 432.
Kaas, Jørgen, Lensmand 84.
»Kaffe-Sidse« 438.
Kamphøvener, Bendix, Prokurator 201.
Karl V. 85.
Karl Gustav 172 f.
Kiel, A., Købmand 328.
Kirsten Væverkvinde 159.
Klokkestøber, Hans 110.
Knag, Jens, Raadmand 62.
Knudsen, J., Legatstifter 344.
— L. Chr., Savskærer 288.
— Lars 432 f.
— Søren, Raadmand 146.
Knutzen, Julius, Urmager 282, 304, 312, 349, 426 f.
Koch, Simon, Overretssagfører 395.
Koefoed, Købmand 334.
— Niels, Lærer, Borgmester 287 f., 291 f., 314.
— Fru Borgmester 356.
Kohl, Johan, Handelsmand 191.
— Sara Hansdatter 186.
Kolding, Knud, Præst i Roskilde 158.
Krage, Peder, fra Ringsted 158.
Kramp, Lassenius, Krigsraad 415, 416.
Krieger, A. F., Professor 372 f., 419.
Kristensen, Jens, Byfoged 75, 78, 88.
— Jens, Rektor 109.
— K., Kommunelærerinde 354.
Kristiansen, C. K., Assistent 363.
Kristoffers, Anneke 159, 161.
Krog, Laurits, Raadmand 160.
Kroll, Kristoffer, Borger 117.
Krumpen, Barsbek, Væbner 403.
Kruse, Lærer i Greve 386.
Kruuse, M. P., Provst 428.
Krüger, H. W. Quist, Lærer 354, 418.
Kræmmer, Peder, Borgmester 63.
Krøhnke, C. H. A., Civilingeniør 259 f.
Kühlmann, Prokurator 345.

Kyhn, Jens, Gaardskarl 430—433.
Kyndbo, Jep, Oldermand 45.
Kyse, Hans, Præst i Karlslunde 157.
Lander, Fritz, Købmand 331.
Lang, F. A., Garver 282, 285, 331, 344, 418.
— Per, Ingeniør 363.
— Smed 433.
Lange, Rasmus Carlsen 406—407.
Langhoff, H., Filialbestyrer 308, 353.
Larsen, Skibsbygger 335.
— Anthon, Typograf 364.
— Chr., Bager 356.
— E., Frue, Boghandler 332.
— Emil, Købmand 332.
— H. P., Drejer 354.
— Henrik, Kobbersmed 331.
— J., Kustode 323.
— J. K., Portør 366.
— J. C., Gaardejer, Lyksager 308.
— J. P., Stenlandsdal, Jersie 398.
— Jørgen, Billedhugger 275.
— Lionel, Havnefoged 307.
— Mads, Gaardejer 398 f.
— N., Gaardskarl, 354.
— Martin, Vognmand 415.
— Niels, Banetømrer 366.
— P., Købmand 344.
— P., Frugthandler 333.
— Peter, Rentier 292.
— Vald., Købmand 287, 327 f., 331, 365.
Launy, Toldforvalter 344.
Laurberg, P., Provst 311, 326.
— Provstinde 319, 344.
Lauritsdatter, Kirsten 158. 341 f.
Lauritsen, Jørgen, Tolder, Byfoged 76, 80.
— Rasmus, Borger 145.
— Sier, Borgmester 54.
Lauritzen, Konsul, Skibsværftsejer
Laursen, Søren, Slagteriarbejder 287 f., 290.
Leisner, A., Grosserer 284, 286, 328 ff., 365.
— Vald. Vinge, Købmand 330.
Lerche, Rebslagersvend 432 f.
— Skomager 428.
Lind, Farver, Kaptajn 374 f.
— Maskinfabrikant 364.
— R., Vandværksbestyrer 297.
Lindhansen, Købmand 331.
Linsingen, engelsk General 198, 200.
Lipke, Borgmester 278, 291, 302.
Lodehat, Peder Jensen, Biskop 51.
Lollik, Oluf, Borger 160.
Lolliks, Marine Jens 164.
Lorentzen, L. P., Købmand 334, 366.
— N. L., Skomagermester 286, 364.
Ludwigs,
— Chr., Biskop 312.
Ludvigsen, V., Snedker 353.
Lund, A., Telefonformand 364.
— Hans Peter, Købmand 334.
— Just, Overretssagfører 397.
Lunde, Peder, Borgmester 63, 110, 111.
Lykke, C. M., Hotelejer 336.
Lyskander, Klaus Kristoffersen, Provst 91, 158.
Læssøe, Signe, Fru 442.
Lønberg Holm, Direktør, cand. polyt. 342.
Maale, C. R., Driftsbestyrer 265.
Mads, Præst i Herfølge 157.
Madsdatter, Maren, fra Malmø 117.
Madsen, H. C., Gummiarbejder 292.
— Henrik, Raadmand 146.
— Jakob, Rektor 109.
— Lars, Gaardejer, Ølby 325, 357.
— Laurits, Bøssestøber 110.
— Laur., Savskærer 287.
— Mogens, Købmand 46.
— Niels, Mag., Rektor 109.
— Oluf, Borgmester 107 f.
— R., Slagteriarbejder 356.
— Søren, Sadelmager 331.
— V., Depotbestyrer 307.
Maren i Ringsbjerg 158.
Margrete, Dronning 38.
— den hellige 31.
Marop, Konditor 277.
Mathiessen, Distriktslæge 282, 285, 420.
Matthiessen, Hugo 32, 223.
Medkens, Anna 118.
Melchior, Grosserer 280, 283.
Meldahl, Værkfører 296.
Mengel, J. G., Lærer, Proprietær 376, 384.
Meverfelt, Carl Frederik, Greve 406.
— Johan August, Greve 406.
Michaelsen, Aftægtskone 430.
Mikkelsen, Morten, Bygherre 232.
Moesgaard, Niels, Kantor, Bibliotekar 324.
Mogensen, Peder, Kirkeværge 110 f.
— P., Filialbestyrer 308.
— Peder, Borgmester 63, 108.
— Søren, luthersk Sognepræst 112.
Mollerup, Dr., Museumsdirektør 310.
Moltke, F. G. J., Greve 261, 375.
Monrad, D. G., Biskop 411.

Monrad, J., Præst 311.
Mortensen, Chr., Bjeverskov 328, 360, 417.
— P. K., Stationsforstander 264.
— Peder, Købmand 46.
— Peder, Gaardejer 376.
— V., Hotelejer 336.
Munch, H., Frue, Asylleder 320.
— P., Minister 380.
Müller, Gæstgiver 277.
— H. C. D., Præst 385, 394.
Møller, Daniel 418.
— Enkefru 344.
— Smed 354.
— C. C., Trafikassistent 287, 354.
— Chr., Tobaksfabrikant 310.
— J. F., Garver 331.
— J. P., Farver 418.
Mønbo, Anders Jepsen 48.
»Napoleon« 437.
Navnes, Mette 160 f.
Neden, engelsk Oberst 198, 200.
Neergaard, N., Minister 371, 397.
— V. H. B., Svenstrup 380.
Nettelstrich, Hans, Borger 108.
Neumann, Murermester 423, 439.
Nielsen, Drejer, Brøndsætter 420.
— Fru Depotejer 356.
— Glarmester 352.
— A., Materialist 285 f.
— Adolf, Fyrmester 428.
— Adolf, Skibsbygger 335.
— Alfred, Kommunebogholder, Byraadssekretær 290.
— C. P., Garvermester 418.
— Chr., Arbejdsmand 366.
— E., Proprietær 307.
— Fr., Typograf 353 f.
— Hans, Arbejdsformand 287, 340, 354.
— Hans, Gaardejer, Kløvested 430.
— Hans, Sognefoged, Daastrup 376, 379.
— J. F., Skomager 285.
— J. Fr., Typograf 287.
— J. P., Sandhandler 352.
— Jens, Borger 155.
— Jens, Byfoged 74 f., 77.
— Jens, Gaardejer, Klemmestrupgaard 360.
— Jens, Havemand 286, 314, 346 f., 366.
— Lars, Skrædder, Ørsted 374.
— Laurette, Enkefru 418.
— M., Formand 351.
— Marius, Skibsreder 342.
— N., Arbejdsmand 286.
— N., Indremissionær 314.
Nielsen, N. C., Smedemester 287 f.
— N. P., Bestyrer 308, 353.
— N. P., Driftsleder 308.
— N. P., Gæstgiver 354.
— N. P., Typograf, Kastrup 399.
— Niels, Formand f. Sygekassen 347.
— Niels, Gaardejer, Farringløse 266.
— Niels, Redaktør 438.
— Ole, Tømrermester 290, 344.
— P., cand. pharm. 356.
— P., Handelsmand 283 f.
— P., Organist 350 f.
— Peder, Bygger 108.
— Peder, Byfoged 75, 111.
— Rs. Th., Bager 292, 356.
— Rudolph, Fabrikant 307.
— Salomon, Skotøjshandler 312.
— Thomas, Borgmester 108.
Nielsen-Aarsø, Urmager 287 f.
Nordholt, Faktor 351.
Nybølle, L. V., Forpagter, Kappelevgaard 394.
Nykøbing, Henrik 62.
Nyland, Raadmand 59, 62.
Nyrop, Kateket 349.
Nørgaard, A., Direktør 337.
Ohlson, P., Skrædermester 352.
Ohlsson, J., Mægler, Kæmner 289, 327, 353.
van Oldensell, Hinrich, Bartskær 91, 96.
Olrik, L., Borgmester 276, 291.
Olsen, Madam 276.
— Anders, Gaardejer, Skrodsbjerg 357.
— C., Overretssagfører 288, 353.
— Frands, Rokkedrejer 422.
— J., Højskoleforstander, cand. jur. 384.
— Jens, Raadmand 62.
— Jørgen, Gasværksarbejder 352.
— Jørgen, Gaardejer i Vollerslev 273.
— Niels, Borgmester 38.
— Ole, Gaardejer, Tjæreby 394.
— Ole, Købmand 334.
— Oluf, Værkfører 351, 353.
— Osvald, Formand 357.
— P. E., Kandidat til Folketinget 378.
— P., Skomager 281.
Olsson, P., Skrædermester 314.
Oluf's, Anne 159.
Olufsen, Bjørn 51.
Opffer, Familien 381.
— Frederik, Redaktør 223, 276, 321, 324, 354, 360.
— Søren Chr., Redaktør 222, 324.
»Ornegrisen« 437.

v. Osten 214.
Ottesen, Baltzer, Byfoged 75.
Oxe, Johan, Rigsraad 43.
Oxholm, Generalmajor 201.
Pall, Peter, Brandkaptajn 151.
Palladius, Peder, Biskop 112.
Pallesen, Thomas, Borgmester 63, 70, 109 ff.
Papropski, Bartholomæus, Portrætmaler 147.
Peder, Bisp i Roskilde 38.
Peders, Boel 156.
Pedersdatter, Anne 155.
Pedersen, A., Tømrer 312.
— Aage, Skarpretter i Næstved 162 f.
— Alfred, Købmand 334.
— Carl, Snedkermester 332.
— Chr., Smedemester 334.
— H. C., Overbanemester 264.
— H. P., Købmand 331.
— Hans, Forpagter 430.
— Hans, Tømmerhandler 334.
— I. W., Købmand 331.
— Jens, Borgmester 38, 62.
— Jens, Købmand 333.
— Jørgen R. L., Depotejer 288, 354, 356.
— Knud, Gaardejer 376—79, 392, 398.
— Kr., Overlærer 279 f., 282, 284, 354, 425, 439, 442.
— Kristen, Borgmester 128.
— L., Gaardejer, Bankdirektør, Vindsebæk 328, 360.
— Lars, Værtshusholder 345.
— M., Gæstgiver 360.
— M., Postmester 268.
— Momme, Snedkermester 332.
— Oluf, Raadmand 111.
— Peder, Raadmand 42. 110 f., 212.
— Peder, Borgmester 42, 70, 108 f., 110 f., 212.
— Per Lang, Spejder 363.
— Poul 117.
— Simon, Borgmester 110.
— Thomas, Smedemester 334.
»Perikon« 437.
Petersen, Kammerraad 372.
— Kunstdrejer 425, 441.
— Pastor 320.
— A., Lærer, Valløby 273 f.
— Aug., Musikdirektør 351.
— C., Depotbestyrer 307, 354.
— C. F., Købmand 319, 327, 332, 345, 353.
— Carl, Bager 352.
— Carl, Snedkermester 364.
— Chr., Smedemester 352.
Petersen, Chr., Typograf 288.
— Fr., Købmand 366.
— Fritz, Hjul- og Karetmager 333.
— Fritz, Restauratør 281 f., 420.
— Godtfred, Købmand 284, 327, 357, 365.
— H., Repræsentant 354.
— H. P., Slagter 354.
— Hans, Forpagter 281, 423, 439.
— Hans P., Købmand 326 f.
— Harald, Partisekretær 399.
— J. A., Glarmester 352.
— J. C., Snedkermester 279, 284, 332, 417, 423, 425.
— J. P., Kbmd. 281
— Johan, Malermester 286.
— Johan, Vognfabrikant 279, 282, 287, 364, 424 f.
— L., Gaardejer 360.
— Momme, Snedkermester 207.
— Niels, Karetmager 333.
— Niels Peter, Murermester 287.
— Poul, Borger 146.
— Søren Gotfred Christian, Købmand 332.
— V., Kateket 315.
Ploug, Carl, Redaktør 274.
— Hans, Borger 160
Post, Carl 422.
Poulsen, Chr. R., Arbejdsmand 288.
— Haralda, Bibliotekar 324.
— L., Forretningsfører 307.
Preuss, Thomas, Kroholder 116.
Prier, P. L., Sagfører 288.
Prior, H. P., Direktør 338.
Rahbek, Kamma, Forfatterinde 440.
Rambusch, Oberstløjtnant 276.
Rantzau, Kaj, Lensmand 120.
Rasch, Johs., Købmand 332.
Rasmussen, Skræder 281.
— F., Drejermester 357.
— Henrik, Vognmand 439.
— J., Boghandler 332.
— Jens, Detailhandler 352.
— L. K., cand. pharm. 354.
— S., Direktør 308, 353.
Rasse, Kristen, Borgmester 107.
Ravn, Hans, Borgmester 54.
— I., Arrestforvarer 351, 357.
— Mads, Tolder, Borgmester 76, 124, 132, 155.
Rebelt, Osvald, Skarpretter i Roskilde 162.
Reedtz-Thott, O., Baron 399.
Reerslev, Hans Henrik, Bødkermester 334.
Reinhardt, Hjuldrejer 437.
Reitzel-Nielsen, K. H., Stationsforstander 264.

Richter, Kort, Handelsmand 167.
Ringberg, Chr., Bestyrer 308.
Ritzau, H. C., Prokurator 273, 281 f., 284, 286, 290, 329.
Rode, Boel, Herbergholderske 116.
— Laurens, Byfoged 62, 74.
de Roepstorff, J. L. A., Kaptajnløjtnant, Brygger 332.
Rogel, Frantz, Købmand 46.
— Oluf 160.
Rokkemager, Birte 160 f.
Rondahl, V., Købmand 354.
Rosenkrantz, Birgitte, til Vallø 92.
— Niels Eriksen, til Vallø 53.
Rosensparre, Oluf, til Vallø 46, 94.
Rud, Birgitte 405.
Rybtke, A., Trafikassistent 354.
Rømeling, C., Tandlæge 350, 356.
Salomonsen, D. F., Overretssagfører 398.
Samuelsen, K., Vandværksbestyrer 297.
Sanderssøn, Oluf 230.
Sattrup, H., Sagfører 290, 323, 328, 354, 360.
— Emilie, Frue 312.
Scavenius, J. 261.
Schack Steenberg, Distriktslæge 285 f.
Schaumburg-Müller, Læge 356.
— Fru Læge 356.
Schlosshauer, H., Bagermester 351.
Schmelling, Daniel, Købmand 268, 330.
Schmidt, Købmand 330.
— H., Fru 420.
— Jacob, Restauratør 345.
— O., Bankdirektør 328, 363.
— V. C., cand. jur. 373.
Schmith, A., Købmand 285, 326.
Schneider, Lærer 281.
Schow, Landinspektør 281.
Schramm, Frederik, Former 287, 340 f.
Schrøder, Traktør 415.
— Abel, Billedskærer 241.
— P., Købmand 365.
Schultz, Barber 280.
— N. S., Skomagermester 279, 282 f., 425.
Schwabach, Skomager 364.
— C., Sadelmager 331.
Schwartzbach, C., Murermester 352.
Schwings, Adolf, Apoteker 330.
Schøller, Chr. Caspersen, Borgmester 169.
Schøtt, Skomager 281.
Secher, V., Redaktør 391.
Sejermager, Andreas 143.
Sell, E. A. A., Driftsbestyrer 265.
Semberlund, Arkitekt 310, 417, 425, 439.
— Bestyrer 308.
— Værkfører 296.
Sibbern, Arkitekt 310.
Sivertsen, Peder, Skipper 86.
Skeel, Birgitte 405.
— Christen, Rigsraad 404, 405.
Skinkel, Jesper, Byfoged 75.
Skov, Helge, Spejder 363.
— Tage, Spejder 363.
Skriver, Niels 116.
— Rasmus, Borgmester 92, 120.
Skytte, Jens, Byfoged 62, 74.
Slaathorn, Frue, f. Kirstine Beck 280
Slippe, Niels, Borger 45.
Smed, Hemming, Raadmand 62, 64.
thor Smede, Klaus, Raadmand 128.
Sofie af Mecklenborg 105.
Sonne, Murer 438.
— Aug., Dommer 290.
Spang, Tycho Immanuel, Overlærer 318.
Sponneck, Finansminister 411.
Steen, Mogens, Raadmd. 54, 107, 212
— Oluf, Forpagter, Soderup 399.
Steensig, A., Overlærer, Skoleinspektør 315.
Steenberg, C. F., Fabrikant 356.
Steenvinkel, Hans 170.
Steg, Aage, Væbner 38.
Steinmetz, Carl, Købmand 282, 331.
— Niels, Købmand 331.
thor Straten, Dyrlæge 283.
Svarre, E., Redaktør 5, 266, 323, 325.
— Kai, Redaktør 325.
— Søren, Redaktør 321, 323, 325, 360, 382, 390, 393 f.
Svendsen, A. 392.
— Peter, Slagtermester 351 f.
— Th., Detaillist 281.
»Svoger« 438 ff.
Sylow, Arkitekt 318, 321, 323, 417.
Søndergaard Nielsen, Bankdirektør 328.
Sørensen, Skibsbygger 335.
— Skibsmægler 292.
— Typograf 347.
— Alfred, Etatsraad 286, 320 ff., 329, 360, 420, 441.
— Fr., Bestyrer 308.
— Gottlieb, Købmand 312.
— J., Møller 340.
— J. C., Gaardejer, Kirkebjerggaard 384.
— Jens, Søkortdirektør 182.
— Rasmus, Raadmand 111.
— Rasmus, Borgmester 63, 76.

Sørensen, Rasmus, Tolder 78.
Tabel, Frederik, Murersvend 432.
Tedaldi, Angelo, Leder af Zonebrandvæsen & Redningskorps 303.
Teglslager, Anders, Raadmand 42, 64.
Tesch, Præst 311.
Tetens, Stiftamtmand 212 f.
Theilgaard, Albert, Ingeniør 337.
— G., Direktør 338, 364.
Theilmann Kristensen, J., Stads- og Havneingeniør 292.
Thiele, Peder, Bagermester 332.
Thomes, Johanne (Andersdatter) 155, 158 ff.
Thomsen, Gregers, Købmand 46.
— Morten, Sognepræst 112.
— W., Købmand 280 ff.
Thorkilds, Ane Pedersdatter 161.
Thorning, Ingeniør 295.
Thorsen, O. H., Marskandiser 354.
Thott, Oluf Akselsen, til Vallø 42.
Tichmeyer, Justus, tysk Præst 147.
Tiemroth, Overretssagfører, Kbh. 265.
Tillisch, Chr. L. H., Forpagter, Svenstrup 385.
Tingsted, Smdemester 334.
Toft, Amtmand, Næstved 265.
— Harald, Godsejer 408.
Tordsen, Per, Borger 117.
Torndal, Søren, Sognepræst 112.
Torstensen, Niels, Borgmester 59.
Toxværd, Jens, Brænderibestyrer 345.
Tramsen, Herman, Kbmd. 286 f., 304, 366.
Trier, Hermann, Politiker 380.
Trolle, Herluf, Lensmand 73.
Tuxværd, Frue 320.
Tvermoes, Søren Johan, Købmand 332.
Tøxen, P., Købmand 331.
— Thomas, Købmand 203, 206, 214 f., 310, 316 f., 331.
Udsen, Lauritz Ebbesen, Lensmand 122.
Ulfeldt, Lauritz, Admiral 238.
Ulrich, Forpagter, Rødehus 357, 360.
— Carl Julius, Købmand 281, 331.
Wagner, Malermester 281.
Valdemar, Hertug 35, 74.
Valdemar V. 36.
Valdemar Atterdag 36, 403.
Valentiner, Proprietær 374.
— G., Distriktslæge 284 f.
Valkendorf, Kristoffer 106.
Vang, Th., Driftsleder 308.
Wanning, Landinspektør 354, 362.
Varde, Anders Jensen, Rektor 109.
Weber, Skibsbygger, Ingeniør 335.
Wedel Jarlsberg, Greve 200.
Wellesley, engelsk General 198 ff.
West, A. W., Driftsbestyrer 266, 288, 350, 416.
Vestergaard, Chr., Gaardejer 337.
Wildenrath, omrejsende Dekorationsmaler 422 f.
Wilder, Carl, Skibsbygger 184.
Vilhelmsen, Y., Snedkermester 286, 323, 340, 352, 354.
Ville, A., Læge 352.
Willems, Jan, Kutterfører 357.
Willerslev, Clemen Nørlef, Boghandler 297, 331, 361.
Willumsen, L., Købmand 284.
Wilmerskov, A., Arbejdsmand 292.
Vind, Kristen, Lensmand 108.
Winge, Herluf 26.
Visby, Hermann Andreas Seidelin, Købmand 334.
Wulff Andersen, Gasværksbestyrer 296.
Zahle, C. Th., Minister 398.
Zoffmann, O. H., Konsul 208.
Zypthen-Adeler, Baron 411 f.
Ørsted, A. S., Minister 374.
Ørum-Hansen, S., Sogneraadsmedlem 367.
Østed, H., Malermester 351.
Oettinger, Sally, Bogtrykker 219, 324.

STED- OG SAGREGISTER

Aagabet 33.
Aagade 164, 270 f.
Aarhus-Stenen 27.
Aashøj 406.
Aastræde 232.
Aavænget 270 f.
Accise 207.
Afholdsforeninger 351 f.
Aftenskole 356, 415.
Alderdomshjem 245, 308.
»Aldershvile« 418.
Alexandraforeningen 208.
Alexandrastiftelsen 256, 419 f.
Allégade 270.
Almuevennen 372.
2den Aprils Foreningen (med Stiftelse) 256.
Andelssvineslagteriet 336, 341.
Anlægget 366.
Antisocialismen 388.

Apoteket 137 f., 199.
Arbejderforbund 364.
Arbejdernes Fællesbageri 340.
— Radioklub 356.
Arbejdersparekassen 257.
Arbejdsanvisningskontor 353.
Arbejdsgiverforening 353.
Arkiv, kommunalt 277.
Arkivskab, Byraadets 181.
Arresthuset 276.
Artillerikorps, borgerligt 202.
Assistentskirkegaarden 213, 313.
Asylbygningen 415.
Asylforeningen 319.
Automobiler 250 f.
Aviser 207, 219.
Baadsmænd 100.
Badeanstalt 362.
Badestranden 367.
Badstuestræde 164.
Bag Haverne 270, 301.
Bagerlavet 142.
Bakkebøl 260.
Banesagen 259—62.
Banker 257, 328.
Befolkningsforholdene 163.
Befæstning 47 f., 112, 167, 177, 189.
Begravelseskassen 348, 416, 417.
Belysning 217.
Berlingske Tidende 419.
Betlere 186.
Bibliotek 245, 323, 426.
Billesborg 427.
Billesborgskoven 273.
Bindingsværksbygninger 83, 113, 125, 135, 229.
Bjerggade 270.
Bjeverskov 20, 215, 252, 255, 258, 366.
— Herred 46, 51, 75, 178, 290.
— Herredsting 42.
Blaa Kors 352.
Blegdammen 271, 366.
Bogø 260.
Boldklub 361.
Bolværkestræde 47.
Bondevenneselskabet 372.
Borgeleje 103, 163.
Borger- og Haandværkerforeningen 207, 278, 415—19, 425.
Borgere, eligerede 180, 195.
Borgerrepræsentationen 216.
Borgerskolen 216, 218, 254 314 f., 415.
Borgerudvalg 127.
Borgervæbning 106, 148, 190, 202.
Borgmestre 40, 62 f., 216, 222, 254, 461.
Borrestræde 48.
Borup 260, 371, 398.
»Brage« 427.
Brandforsikring 272.
Brandvæsen 66, 150 f., 190, 209, 218, 300.
Bregentved-Gisselfeld Birk 268, 290.
Broby 260.
Brochmands Skole 314.
Brogaarden 319.
Brogade 32, 164, 190, 208, 227, 238, 240, 269, 292, 298, 301, 330, 429.
Broncealder 19.
Bropenge 84, 176.
Broport 48, 133, 190 f., 208, 405.
Brugsforeningen 340.
Brusestræde 48.
Bryggeri 332.
Brændevinsbrændingsafgiften 253, 256.
Brøndbyvester 398, 435.
Brøndbyøster 398.
Burmeister & Wain 342.
Byens Bænke 343.
Byesgaard 48.
Byfoged 39, 41, 74 f., 76, 78, 462.
Byfogedkontor 290.
Bygaardsstræde 233, 270, 290, 298, 301, 314, 323, 424, 429.
Byggefonden 418.
Byggeforening 270.
Bygninger, offentlige 253, 255, 258.
Byhyrden 72, 143.
Bymarker 93.
Byplan 33, 195, 201.
Byporten 270.
Byraadet 39 f., 58 f., 62, 70, 119, 123 f., 222 f., 254, 278, 280, 299.
Bysegl 35.
Byskat 77, 95.
Byskriveren 71, 463.
Bystyret 62, 176, 178, 180.
Bysvende 71.
Byting 39, 69, 75.
»Bärenholdt«s Mølle 335.
Bøder 61, 130.
Bødkerlav 184.
Bødtlen 72, 162.
Bøgeskov 268.
Børneasyl 214, 256, 319.
Børnehave 290, 320.
Cammin 27.
Carlsen-Langes Legatstiftelse 271, 358, 367, 405, 412 f.
Cementfabrik 307.
Cementmolen 341.
Codanværftet 342.
Collstrups Imprægneringsanstalt 339.
Cortes Selskab 280.
Crome & Goldschmidt 332.

Cyklen 250.
Daastrup 371, 398.
Dagbladet 386, 419.
Dalby 371, 398.
Daldorphske Slagtergaard 322.
Danasvej 270.
Danearv 76.
Danien-Tiden 13 f.
»Dannebrog« 361.
Dansk Arbejde 364.
Danskekalk 14.
Dansk-Engelsk 307.
Dansk Kompagni 44.
Degnetjeneste 109.
Desertører 100.
Diskonto- og Laanebanken 257, 328.
Dortheavej 270.
Drabssager 117.
Dragør 51.
Dramatiske Forening 280.
Drikkehorn 47.
Dryas-Ler 18.
Dyreornamentik 27.
Dyrlundsvej 270, 348.
Dyrlunds Vænge 313.
Dyrskue 358.
Dødsfald 313.
Ebenezer Missionshus 314.
Egøje Fang 42.
Egøjevejen 247.
Ejby 246, 371, 398.
Ekstraskatter 96, 98.
Elektricitetsværk 297.
Elisevej 270, 290, 319, 321, 323, 352.
Ellehave 24.
Embedsjord 70, 75.
Embedssammenlægningen 178, 195.
Emilievej 270.
Engelstrup 136.
Engfoldet 81.
Enghaver 143.
Enhedsskolen 315.
Enigheden 357.
Enkestiftelse (kommunal) 186.
Epitafier 187.
Ertebølletiden 19.
Fabrikker 184, 196, 208, 216, 245 f., 254, 256, 258.
Fagforeninger 353.
Fakse 13, 246, 250, 376, 381.
— Avis 324.
— Kalkbrud 14.
— Ladeplads 268.
Falcks Redningskorps 303.
— Zonebrandvæsen 302.
Falster 260.
Farsoter 163.
Farverne 184.
Farø 260.
Fattigvæsenet 107, 144, 186, 202, 216.
Femern 260.
Femte Juni Folkeforeningen 377.
Fennediget 37, 133, 186, 196, 206, 214, 221, 270, 295, 301, 304, 428 f.
Fester 168.
Fiskeri 197.
Fjerdingsmænd 126.
Flindts Vænge 295, 366.
Flydedokken 342.
Fogedsvende 72.
Folketingsvalg 372—80, 382, 384 f., 393—99.
Foreningsliv 415—27.
Forfatningskampe 72.
Forprang 88, 182.
Forsvarsbrødre 354.
Forsøgsgaard 358.
Frelsens Hær 314.
Frem, Sangforeningen 351.
Frerslev 17, 260.
Frimurerne 352.
Frugthuset 333.
Fugleskydningsselskab 357.
Fund 45.
Fædrelandet 262.
Fælled 143, 185.
Fællesforeningen for dansk Industri og Haandværk 419.
Fødsler 313.
Førlovspenge 76.
Gabestok o. a. Strafferedskaber 191.
Gadebelysning 190, 210.
Gader 48, 270.
Gadstrup 371.
Galoche- & Gummifabrik 338.
Garnisonsby 189.
Gammelkøge 31, 42, 143, 215, 252, 258, 366, 403, 428, 434.
— Aas 408, 420.
— Birk 178.
— Kirke 49, 81, 110.
— Mark 81.
Gammelkøgegaard 24 ff., 32, 143, 147, 182, 185, 252, 255, 257 f., 271, 363, 366, 401—12, 430.
Gasværket 210, 254, 294 f., 428, 436.
Genforeningssten 367.
Glasbankevænget 429.
Gletchere 16.
Glostrup 398.
Glæisers Vænge 295, 366.
Glæisersvej 270.
Glørfeldtsvej 270.
Good Templar Loge 351 f.
Graabrødrekirken 55.
Graabrødrekloster 52, 55.

Gravhøje 24.
Greifswald 85.
Greve 371.
Grevens Fejde 56 f.
Grundlovsfester 227, 273 f.
Græsmarksvej 270.
Græsning 41, 92, 176.
Grønsandskalk 14.
Guldborgsund 260.
Gummifabrikken 338.
Gurney & Co., London 260.
Gymnastik- og Idrætsforening 361 f.,
Gyrstinge Sø 18.
Gødningsforretning 307.
Haandværkerne 45, 89, 183.
Haandværkerklub 364.
Haandværkerlav 208.
Haandværkerskole 207.
Haandværkerstand 139.
Haarlev 250.
Hadstrup 42.
Hafnia, Hotel 336, 352.
Hamborg 260.
Hammer 260.
Handelen 133, 137 f., 215 f., 253.
Handelsforening 207, 320, 365.
Handels- og Kontormedhjælperforening 357.
Handelsrejser 86.
Handelsskole 320.
Hansestæderne 37, 43, 51.
Haraldsted Sø 18.
Haslev 17, 253, 260.
Hastrup 433, 435.
Havdrup 371, 385 f., 392, 394, 430.
Havnen 20, 27, 33, 37, 81, 131, 176, 180, 196, 206 f., 218, 255, 257, 274, 303 ff., 435 f.
Havneafgift 82, 84.
Havnefoged 131.
Havnegaard 133.
Havneregnskab 131, 306.
Havneskade 132.
Havneskoven 81.
H. C. Andersensgade 270, 317.
Hedebostuen 321.
Hegnetslund 18.
— Teglværk 18.
Hekseri og Trolddom 116.
Helsingør 259.
Herberger 116, 170.
Herfølge 14, 18, 143, 246, 260.
Herlufmagle 261.
Herredage 66.
Herredsfoged 75.
Herstedvester 398.
Herstedøster 398.
Hestemølle 91.
Hestemøllestræde 48.
Hillerød 17, 259.
Hjemtinget 128.
Holmegaard 260.
Holtug 435.
Hornsherred 17.
Hospitalet 55, 82, 108.
Hoteller 336.
Hundredmandsforening 357.
Husmoderforening 356.
Hvide Svane, Hotel 426.
Hvidovre 398.
Hylleholt Sogn 268.
Højelse 246, 371.
Høje Taastrup 398.
Højhedsret 74, 78.
Højstrupgaard 57.
Idrætsklub 361.
Ildebrand 36, 114, 150, 164, 238, 303, 338.
»Illustreret Hønseavlertidende« 438.
Indbyggerantal 94, 207, 215, 252, 272.
Indførsel 80.
Indkvartering 103, 217.
Indre Mission 314.
Indtægter 254, 256, 294.
Industriudvalget 418.
Ishøj 371.
Istiden 16.
Ivar Huitfeldtsvej 270, 429.
Jagtforening 356.
Jellingehøjene 27.
Jens Johansensvej 270.
Jernalder 19.
Jernbanebroen 259.
Jernbanegade 270, 429.
Jernbanehotellet 336.
Jernbanen 430, 436.
Jernbaneselskab, det sjællandske 259 ff.
Jernbanestationen 262 f.
Jernbanesveller 339.
Jernstøberigaarden i Vestergade 219, 332 f.
Jersie 371.
Jorder, Byens 143, 184, 196, 271, 295, 436.
Junckers Savværk 342.
Kag 153, 191, 204.
Kagstrup (Karlstrup) 14, 24, 406.
Kalkværket 341.
Kalundborg 17, 134.
Kancellibude 170.
Kapitlet i Roskilde 38.
Karise 246.
Karlslunde 24, 371.
Karlstrup 371.
Kastrup 260.
Katekismusgaden 188.

Katekismusstræde 270, 275, 314.
Katolicismen 51.
K. F. U. K. 314.
Kildeaaen 268.
Kildebrønde 371.
Kimmerslev 371, 398.
Kindbergsvej 270.
Kino 429.
Kirkegaard 215, 313.
Kirken 49, 105, 110, 186 f., 214, 216, 228, 308—12, 463.
Kirkeskoven 122.
Kirkestræde 87, 164, 167, 188, 228, 270, 289 f., 319 f., 415.
Kirkeværge 312.
Kloakledning 272.
Klosterkirken 112, 147, 188.
Knaldraketten 419.
Koleraepidemi 210.
Kolonialhandlerforening 365.
Kolonihaveforening 366.
Kommunalbestyrelsen 216.
Kommunalforfatning 204.
Kommunens Ejendomme 218.
Kongehyldingerne 65, 73.
Kongens Foged 74.
Kongerejser 43.
Kong Valdemars Jordebog 33.
Konservative Ungdomsforening 354.
— Vælgerforening 354.
Konsumptionsafgiften 163, 207.
Kontorer, offentlige 276.
Korn- og Foderstofkompagniet 308.
Korntienden 108.
Korporalskroen 406.
Korsvej 270.
Korsør 259, 261.
Kragebroen 81.
Kridttiden 13 f.
Krigsbegivenheder 198.
Kronen 78.
Kroningen 1596 87, 100, 102, 115.
Kulforretning 307 f.
Kværkeby 136.
Kæmner 72, 126.
Kæmnerregnskab 120.
København 259 ff., 330, 336.
Københavnsvej 266, 270.
Købstadforordningen 1619 123.
Købstadloven 1837 195, 222.
Købstadmøder 66.
Købstadsstyrelsen 58, 222.
Køge og Omegns Dagblad 247 f., 256.
Køge og Omegns Nyheds- og Avertissementstidende 324, 373.
Køge Aa 14, 17, 20, 24, 31, 34, 37, 41 f., 198 f., 215, 221, 241, 255, 270 f., 297, 339, 429 f.
Køge Aas 18, 26, 31 f., 246, 367.
Køge Avis 295, 376, 380, 442.
Køge Bro 170, 246, 270 f., 417, 429.
Køgebugt 20, 31, 246, 367, 427.
Køge Huskors 155.
Køge Kor 350.
Køgekresen 371—400.
Køge Landevej 224.
Køge Landsogn 258, 300, 371.
Køge—Ringstedbanen 250, 265.
Køge Valgblad 391.
Køkkenmøddinger 18.
Laan 294.
Laane- og Understøttelseskassen 416 f.
Landbobanken 257, 329.
Landboforeninger 357, 417.
Landbrugsbanken 329.
Landdistrikt 366.
Landhandel 87, 182.
Landprang 136.
Landsforeningen til Kræftens Bekæmpelse 356.
Landsjagtforeningen 356.
Langebro 260.
Latinskolen 108, 145, 186, 465.
Laugshusgade 270.
Lavene 140, 419.
Lavssegl 141.
Legater 107, 328, 344, 418.
Lejrekresen 398.
Lellinge 14, 17, 266, 367, 430.
Lensmanden 74, 78 f., 126.
Lidemark 16.
Lille Køgegaard 246, 360.
Ligningskommissionen 292.
Ligningsprocenter 292 f.
Lindemark 26.
Littorinatiden 20.
Lolland 260.
Lolland-Falster 436.
Lovby 260.
Lovporten 168.
Lyngen 343, 434 f.
Lytterforeningen 356.
Lægehjælp 345.
Lærlingeforeningens Boldklub 361.
Lønninger 216.
Maderne 81.
Madskatter 99.
Magistraten 40.
Magleby 186.
Maglemose 19.
Mandskor 357.
Margrethevej 270.
Markeder 46, 88, 136, 183, 197, 216, 272.
Masnedø 261.
Medicin 345.

Megalithgrave 23.
Mejeriforeninger 307.
Mellemsalen 278.
Menighedshjælpen 314.
Menighedsraad 312.
Missionshuset 352.
Mogenstrup 260.
Monumenter 272—76.
Morgenbladet 381.
Moræner 16.
Motorklub 357.
Mullerup-Tiden 19.
Museet 218, 320, 428, 442.
Musikforeningen 349.
Musikselskabet 344.
Møen 135.
Møllerlav 184.
Møntforordning 80.
Naadens Port 314.
Nafta Benzin Kompagni 307.
Narvahandelen 85.
»Nattens Nyheder eller Jagtforeningens Vejviser« 438.
Nedgang 172 f.
Niels Hansens Minde 348.
Niels Juelsgade 270, 290.
Noppestræde 48.
Nordlyset 419.
Norge 260.
Norske Løve 245, 249, 268, 272 f., 280, 297, 336, 416, 426, 429, 439, 443.
Noseportstræde 48, 167.
Nyport 48.
Nyportstræde 164, 167, 236, 270, 347 f., 420.
Næringsloven 207, 419.
Næstved 134, 260 f., 325, 337.
Nævn 73.
Nørregade 32, 190, 203, 221, 227, 236 ff., 239, 267, 269 f., 272, 275, 278, 283, 308, 314, 328.
Nørremark 358.
Nørreport 48, 207.
Odd-Fellowordenen 352.
Odense 421.
O Gud! O Gud! i Kjøge 440 f.
Oldenborg 260.
Oldengæld 143.
Oldsager 26.
Oliekompagniet 307.
Oliemøllen 303.
Orfejdebrev 48.
Originaler 439.
Orkester 350.
Overformynderen 126.
Oversvømmelse 163.
Paaskebjerg 18.
Pakhusbygning paa Havnevej 309.
Pantsættelse 38.
Køge Papirfabrik 303, 430, 436.
Peder Carlsbro 246, 428 f.
Pedersvej 246, 270 f.
Peders Vænge 262, 271, 295, 358, 366.
Pengeinstitutter 198, 208.
Pesten 1619 145.
Petroleums Aktieselskab 307.
Pinsebjerg 18.
Politivæsen 72, 209, 218, 290, 301 f.
Possementmagerlav 184.
Postgaarden, Hotel 336.
Postvæsen 115, 170, 191, 219, 266, 466.
Prambroen 436.
Prinsen, Hotel 277, 336, 425 f., 438.
Prinsens Pavillon 429.
Privilegier 33, 35 f., 38, 43, 56, 60, 88, 92, 130, 134.
Præsteboliger 188.
Præstegilde 45.
Præstesnaven 81.
Quistgaardsvej 270.
Raadhuset 67, 77, 168, 188, 195, 231, 272, 276, 280, 426.
Raadstuen 67, 72, 118, 127, 151.
Radikale Venstreforening 354.
Ramsø 23 f., 51, 215, 218, 252, 255, 258, 366.
Rerslev 24, 371, 398.
Rebslagergade 270, 416.
Regnskabsvæsen 77, 126, 293 f.
Restaurationer 336.
Retsvæsen 154, 191, 290, 354.
Rettergang 69.
Rettersværd 73.
Retterting 38, 92.
Revision 119.
Ringsbjerg 16 f.
Ringsted 135, 260 f., 330.
Ringstedvejen 246 f., 270.
Rodemestre 72.
Roskilde 28, 34, 95, 259, 353, 430.
Rostock 86.
Rutebiler 266.
Rødby 260.
Røde Kors 356.
Rødovre 398.
Rødvig 268.
Rønnebæksholm 260.
Sagefald 75 f.
Sct. Annæ Lav 44.
— Erasmi Gilde 45.
— Gertruds Kapel 51.
Skt. Gertrudsstræde 270
Sct. Hansgilde 45.
Salby 198, 200.

Saltkompagnierne 135 f.
Sandmarksvej 270, 314, 430, 432.
Sangforening 419.
Schæfers Selskab 280.
Selvstyre, kommunalt 58, 72.
Signet 32.
Sikkerhedsvæsen 66.
Sildefiskeriet 33.
Sise 70, 75 ff.
Skaanemarkeder 33.
Skaføgaard 412.
Skanør 33.
Skarpretter 72, 162.
Skatter 66, 75, 106, 121 f., 216 f.
Skelbækken 81.
Skibsvrag 45.
Skibsværftet 341 ff.
Skifte- og Overformynderivæsenet 66.
Skinderlavet 89, 142.
Skjensved 14, 17 f., 371, 374, 377.
Skolevæsenet 146, 203, 214, 218, 245, 318 f.
Skomagernes Lav 45, 142, 196, 183, 208 f.
Skomagertorvet 48.
Skrædderlavet 142, 184.
Skydeskiver 199, 359.
Skyttekorps 278.
Slaget i Køge Bugt 189.
Slagterivej 270.
Slimminge 337.
Smedegaarden 334.
Smedelavet 142.
Smørum 24.
Snedkerlavet 142.
Snoldelev 24, 371, 374, 398.
Socialdemokratiske Foreninger 354.
Soldater 99.
Solrød 24, 371.
Sophiendal 260.
Sorte Bro 438.
Sorø 17.
— Kloster 38, 403.
Spanager 303.
Spanske Kompagni 134.
Sparekasser 254, 257, 313, 326, 344, 390.
Spejderbevægelsen 363.
Spindehuset 308, 320 f., 323, 424.
Sprøjtemønstring 299, 301.
Stadion 362.
Stadsret 34, 39, 60 f., 130.
Stationspladsen 431.
Statsbanerne 339, 341, 466.
Statslaanefonden 343.
Steens Boder 53 f., 144, 181, 186, 206, 210—15, 256, 429.
Steensvej 270.
Stenalder 19.
Stenlille 17, 18.
Stevns Avis 324.
— Herred 51, 135, 260, 268.
— Klint 13.
Stevnsstuen 321.
Stodderfoged 72, 144.
Store Hedinge 135, 250, 268, 381.
Store Hedingevejen 246, 271.
Store nordiske Krig 406.
Stormfloden 1872 427.
Stormølle 335.
Stormøllevej 270.
Stralsund 37, 85.
Strandgaarden 308.
Strandpavillonen 302.
Strandplantagen 295.
Strandskoven 302.
Strandvej 270 f.
Stræder 48.
Strøby 438.
Stævningsmænd 72.
Svansbjerg 18.
Sveasvej 270.
Svenskekrigen 166, 172, 405.
Svineslagteri 246.
»Svogers Gaard« 332, 440, 427.
Sværdborg 260.
Svømmeklubben 363.
Sydbanen 222, 247, 259.
Sygehus 245, 304.
Sygehusvej 270, 348.
Sygekasser 345, 346.
Sygeplejeforening 356.
Syvaarskrigen 85, 94.
Sædder 18, 76, 246, 260.
Søhandel 85.
Sømandshjem 314.
Sømandsforening 364.
Sømme Herred 23.
Søndagsskole 415.
Sønderjysk Forening 356.
Sønderkøge 215, 252, 255, 258, 271, 366, 405, 428, 432, 434.
Søndre Lyng 271, 295.
Sørup 186.
Taarnvej 270.
Taastrup 261 f.
Taksereborgere 66, 107, 126, 181.
Tangmosevej 270.
Tapet- og Gobelinsvæveri 184.
Teaterbygningen 426, 429.
Teknisk Skole 416, 418.
Telefonen 330.
Telegrafstation 268.
Tennisklub 356.
Tertiærtiden 14.
Thorslunde 371.

Thureby Gæstgivergaard 357.
Thurebyholm 260.
Tingsalen 278.
Told 36, 40, 76 f., 80, 85, 219, 253, 256.
Toldkammer 268.
Tordenskjoldsgade 270.
Torngade (Taarngade) 48.
Torped 136.
Torstensonfejden 133, 148.
Torvegade 48.
Torvet 164, 166 f., 222, 227, 230 ff., 265, 269 f., 272, 278, 290, 295, 301, 318 f., 365.
Trediveaarskrigen 148.
Tryggevælde 218, 326, 405.
Trævarefabrik 307.
Tune 17, 23 f., 51, 115, 371, 381, 398.
Turistforeningen 5 f., 360.
Turnering 36.
Tværvej 270, 348.
Tværtebro 133.
Tyske Kompagni 43.
Tømmertransporter 115.
Tøxens Skole 214, 245, 254, 310, 316.
Tøxensvej 270.
Udbudsfolk 99 & 101.
Udførsel 80.
Udgifter 254, 257.
Udstillinger 418.
Uldspinderi og Væveri 145.
Understøttelsesfond 348, 420.
Uniform 150.
Vagtmesteren (Stadshauptmanden) 71.
Vallensbæk 398.
Vallø 57, 91, 97, 143, 218, 247, 268, 290, 301 ff., 336 f., 367, 417.
Vallø Fang 42.
Valsøgaard 57.
Valsømagle 136.
Vandværk 294, 296 f., 300, 420.
Varelotteri 417.
Vasebækgaard 255, 258, 366.
Vedskølle 247.
Veje 114, 190.
Vejleaa 268.
Velgørenheds-Selskab 214, 256, 343.
Venskabelige Klub 277, 344, 427 f.
Verdenskrigen 298.
Vestergade 32, 164, 210, 223, 227, 233—36, 270 ff., 318, 332, 417, 429.
Vesterport 48.
Vielser 313.
— borgerlige 313.
Willerslevs Gaard 161.
Vindinge 371, 398.
Vognmandslav 184.
Voldborg Herred 23, 38.
Vordingborg 260 ff.
Vordingborgvej 246, 303.
Vor Frue Gilde 43.
Vrag- og Strandingsret 41.
Vænger 143.
Væverlavet 142.
Zoffmannsvej 270.
Zoffmanns Vænge 295.
Ægt 104, 163, 176.
Øernes Andelsselskab for Indkøb af Foderstoffer 308.
Ølby 143, 185, 205, 246, 406.
— Lyng 434, 436.
Ølbyvejen 246, 270.
Ølsemagle 143, 185, 218, 371, 429, 436.
Ølsted 260.
Ølstykke Herred 23.
Ørslevunderskov 136.
Ørsted 371, 398.
Østen Badstuegaarden 48.
Østersøen 17, 20.
Østersøhandelen 33.
Østsjællandske Bane 250, 264.
Østsjællands Avis 324.
— Folkeblad 256, 325, 381, 386 ff., 394, 396, 419, 427.
— Social-Demokrat 325.

KROHNS BOGTRYKKERI
HAROLD JENSENS BOGTRYKKERI